

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

Cilt/Volume - Sayı/Issue: 2023 - 2

ISSN: 2717 - 6665

World Journal
of Human Sciences

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan>

İNSAN - Dünya İnsan | HUMAN - World Journal of Bilimleri Dergisi | Human Sciences

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan>

Cilt/Volume - Sayı/Issue: 2023 - 2

ISSN: 2717-6665

Amaç ve Kapsam

İNSAN - Dünya İnsan Bilimleri Dergisi (HUMAN World Journal of Human Sciences) yılda iki kez (Temmuz – Ocak) yayımlanan uluslararası, multidisipliner, hakemli, bilimsel bir dergidir. Dergi çokdisiplinli bir akademik dergi niteliğine sahip olup, insan bilimlerinin her alanında, nitelikli araştırma ve derleme makalelerini bilim dünyası ile buluşturmayı hedefler. Dergiye gönderilen her makale, yayımlanmadan önce çift-kör hakemlik sürecinden geçer.

Aims And Scope

HUMAN - World Journal of Human Sciences is an international multidisciplinary peer-reviewed journal published twice a year (July-January). The journal is a multi-disciplinary academic journal and aims to bring together quality research and compilation articles in the human sciences to the world of science. Every article submitted to the Journal passes through the double-blind peer-review process prior to publication.

Цель и сфера.

İNSAN - Dünya İnsan Bilimleri Dergisi - международный междисциплинарный рецензируемый научный журнал, издаваемый два раза в год (июль - январь). Междисциплинарный академический журнал стремится донести квалифицированные исследования по всем отраслям гуманитарных наук до научного сообщества. Каждая статья, поступающая в журнал, перед публикацией проходит двойное рецензирование.

Baş Editör Davud KAPUCU

Editör Beral ALACI

Yazım ve Dil Editörü Gülten ARSLAN
Ömer Ersin KAHRAMAN
Cavid QASIMOV
Pasha GULUZADE

İstatistik Editörü Zarife TAŞTAN

Kapak Tasarımı Emre ARSLAN

Mizanpaj-Ofset Hazırlık Davud KAPUCU

Uluslararası Editör Kurulu	Ad Soyad	Ülke
	Selma YEL	Türkiye
	Kenan OLGUN	Türkiye
	Şenay ATAM	Türkiye
	Haydar ÇORUH	Türkiye
	Necdet AYSAL	Türkiye
	Merve SEREN YEŞİLTAŞ	Türkiye
	Mehmet KARATAŞ	Türkiye
	Mehmet Emin ÖZEL	Türkiye
	Hamit PEHLİVANLI	Türkiye
	Cavid QASIMOV	Türkiye
	Sevinc ALIYEVA	Azerbaycan
	Galib SAYILOV	Azerbaycan
	Seyfeddin RZASOY	Azerbaycan

Zümürd MANSİMOVA	Azerbaycan
Hankişi Memmedov	Azerbaycan
Ateş Ahmetli	Azerbaycan
Nübar Hakimova	Azerbaycan
Vefa İbrahim	Azerbaycan
Guo XIAOLI	Çin
Cheng HONG	Çin
Davydov STANISLAV	Rusya
Svetlana Petrovna ANZOROVA	Rusya
İqor Viktoroviç TURISIN	Rusya
Aynur KHUZHAKHMETOV	Başkurdistan
Ali TOPÇUK	Almanya
Necat KEVSEROĞLU	Irak
Hüseyin BEYOĞLU	Irak
Bekezhan A. AKHAN	Kazakistan
Abay Kabakbayevich DUISENBAYEV	Kazakistan
Muhtar MIROV	Kazakistan
Roza Zh. KURMANKULOVA	Kazakistan
Anara A. KARAGULOVA	Kazakistan
Eshiev ASYLBEK	Kırgızistan
Selim BEZERAJ	Kosova
Moslem SARBAST	Macaristan
Abdulqodir TOSHQULOV	Özbekistan
Obidjon SOFIYEV	Özbekistan
Gulnoz KHALIYEVA	Özbekistan
Normat Temiroğlu YULDAŞEV	Özbekistan
Redzeb SKRIJELJ	Sırbistan
Radık GALIULLIN	Tataristan
Kakajan JANBEKOV	Türkmenistan
Rahimmammet KÜRENOV	Türkmenistan

Dizinler

Index Copernicus, SJIF, ASOS Index, ROAD, Academic Resource Index, Crossref, Scientific Indexing Services, İdealonline, İAD.

İçindekiler/Contents

Cover-Contents / Kapak-İçindekiler

i-v

Makaleler/Articles

Araştırma Makaleler/Research Articles

<u>Yazar/lar</u>	<u>Makale Başlığı</u>	<u>Sayfa</u>
Zehra Ertuğrul Yaşar	Zihin Kuramı - İstek, Kanı, Bilgi, Duygu Ve Yanlış Kanı Anlayışı - İle Dil İlişkisinin İncelenmesi <i>Investigating Relation Between Theory of Mind -Desire, Belief, Knowledge, Emotion And False Belief Understanding- And Language</i>	1-17
Mutlu Bıçak	Evrene Davet ve Deleuze'ün Göstergeleri <i>Invitation to the Universe and Deleuze's Signs</i>	18-46
Özlem Bozyer	Kore Dalgasının (Hallyu) Türk İzleyiciler Üzerindeki Etkisi <i>The Effect Of Korean Wave (Hallyu) On Turkish Audiences</i>	47-75
Sinem Söyler	Aleksandr Kuprin'in Janeta: Dört Sokağın Prensesi Öyküsünde Göç Olgusu <i>Phenomenon Of Migration In The Story Janeta: Princess Of The Four Streets By Aleksandr Kuprin</i>	76-96
Yahya Babanlı	Azərbaycan və Türkiyə Diasporlarının Beynəlxalq Fəaliyyətinin Konseptual Məsələlər <i>Conceptual Issues of the International Activity of the Diasporas of Azerbaijan and Turkey</i>	97-111
Kaan Akar Özlem Özanlı	Moğol Sosyal Hayatındaki Bazı Terimler Hakkında Bir İnceleme: Obog-Bogol- Tarhan-Küriyen- Agil-Noyan-Nöker <i>An Analysis Of Some Terms In Mongolian Social Life: Obog-Bogol-Tarhan-Kurian- Agil-Noyan-Noker</i>	112-126
Elvin Talişinski	Information Terrorism As a Form of International Terrorism <i>Uluslararası Terörizmin Bir Türü Olarak Bilgi Terörizmi</i>	127-134
Tuba Özhazinedar	Serbesti Gazetesinin Osmanlı Basın Hayatında Yeri ve Önemi <i>The Place And Importance Of The Serbesti Newspaper In Ottoman Press Life</i>	135-164
Hatice Durna	Kant ve Heidegger Felsefelerinde Bireyin Konumu: Otonom ve Otantik Birey İdealleri <i>The Position Of The Individual In The Philosophies Of Kant And Heidegger: Autonomy And Authentic Individual Ideals</i>	165-183
Erdal İnce	Meşrutiyetten Cumhuriyete Osmanlı Şehirlerinde Faaliyet Gösteren Nakliye Sigorta Şirketleri Üzerine Tespitler (1908-1923) <i>Findings On Transportation Insurance Companies Operating In Ottoman Cities From The Constitutional Republic (1908-1923)</i>	184-205

<i>Mehmet Kaya</i>	Millî Mücadelede Döneminde Ulukışla <i>Ulukışla During the National Struggle</i>	206-219
<i>Flamur İsmaili</i>	Batı Balkan Anlaşmazlıklarında Etnik Milliyetçiliğin Etkisi ve NATO'nun Barış Rolü <i>The Impact of Ethnic Nationalism In the Western Balkan Conflicts and NATO's Peace Role</i>	220-243
<i>Erdal Korkmaz</i>	Amerikan Uçak Gemisi Saratoga'nın Muavenet Muhribini Vurması: Türk Kamuoyu Üzerinden Bir Değerlendirme <i>The Shooting Down Of The American Aircraft Carrier Saratoga, The Destroyer Muavenet: An Evaluation Through The Turkish Public Opinion</i>	244-277
<i>Melike Çelik</i> <i>Neslihan Altuncuoğlu</i>	TBMM 13, 15 ve 16. Dönem Milletvekili Nilüfer Gürsoy'un Meclisteki Faaliyetleri <i>Activities of Nilüfer Gürsoy, Member of Parliament for the 13th, 15th and 16th Terms of the Grand National Assembly of Turkey</i>	278-304
<i>Sümeyra Çalışkan</i>	Olmayı Okumamak - İlk Türk Matbaası Üzerine <i>Not Reading What Is Not - On the First Turkish Printing House</i>	305-325
	Yazım Kuralları <i>Writing Rules</i>	326-328

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2023

Cilt/Volume: 2023

Sayı/Issue: 2

Zihin Kuramı- İstek, Kanı, Bilgi, Duygu ve Yanlış Kanı Anlayışı- İle Dil İlişkisinin İncelenmesi

Investigating Relation Between Theory of Mind -Desire, Belief, Knowledge, Emotion And False Belief Understanding- And Language

Zehra Ertuğrul Yaşar*

Özet

Birçok çalışma tarafından dil ile zihin kuramı arasındaki ilişki incelenmiş olmasına rağmen zihin kuramı genellikle yanlış kanı atfı görevi ile değerlendirilmiştir. Bu araştırmanın amacı yanlış kanının yanında zihin kuramının kapsadığı diğer farklı zihinsel durumların da dil ile ilişkisini incelemektir. Bu çalışma 1. ölçümde 36-65 ay, 2. ölçümde 42-71 ay arası olan 70 çocuk üzerinde yürütülmüştür. Alıcı ve ifade edici kelime bilgisinin ölçülmesinde Türkçe İfade Edici ve Alıcı Dil Testi, zihin kuramının istek, kanı, bilgi, yanlış kanı ve duygu yönlerinin ölçülmesinde Zihin Kuramı Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda hem alıcı hem ifade edici kelime bilgisi ile zihin kuramı arasında ilişki bulunmuştur. Bu ilişkinin yönüne bakıldığında yaş ve 1. zaman zihin kuramı kontrol edildiğinde 1. zaman kelime bilgisinin, 2. zaman zihin kuramını yordadığı bulunmuştur. Fakat yaş ve 1. zaman kelime bilgisi kontrol edildiğinde 1. zaman zihin kuramının 2. zaman kelime bilgisini yordamadığı görülmüştür. Böylece Türkçe konuşan ve tipik gelişim gösteren çocuklarda erken dil becerilerinin ileriki zihin kuramı anlayışını desteklediği fakat erken zihin kuramı anlayışının ileriki dil becerilerini anlamlı olarak desteklemediği sonucuna varılmıştır. Alıcı ve ifade edici dilin zihin kuramıyla olan ilişkisi görev bazında incelendiğinde ise önceki dilin, ileriki bilginin ve yanlış kanının anlaşılmasında anlamlı etkisi olduğu bulunmuştur. Bulgular dil-zihin ilişkisi açısından tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, Dil, Duygu, İstek, Yanlış Kanı, Zihin Kuramı.

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Dr.Öğr.Üyesi, Yalova Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Psikoloji Bölümü, zehra.yasar@yalova.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4543-3662.

Atıf/Citation: Ertuğrul Yaşar, Z. (2023). Zihin Kuramı -İstek, Kanı, Bilgi, Duygu ve Yanlış Kanı Anlayışı- İle Dil İlişkisinin İncelenmesi. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023 (2), 1-17.

Geliş/Received: 14.10.2022

Kabul/Accepted: 25.06.2023

Abstract

Although the relationship between language and theory of mind has been examined by many studies, false belief task has often been used as a measure of theory of mind. The aim of this study is to examine the relationship between language and different mental states that theory of mind includes. This study was conducted on 70 children aged 36-65 months at Time 1 and 42-71 months at Time 2. Turkish Expressive and Receptive Language Test was used to measure the receptive and expressive aspects of language, and Theory of Mind Scale was used to measure the desire, belief, knowledge, false belief and hidden emotion aspects of the theory of mind. As a result of this study, a relationship was found between receptive/expressive language and theory of mind. When age and Time 1 theory of mind were controlled, it was found that Time 1 language predicted Time 2 theory of mind. However, when age and Time 1 language were controlled, it was found that Time 1 theory of mind did not predict Time 2 language. Thus, it was concluded that theory of mind understanding depends on early language skills in typically developing Turkish children, but early theory of mind did not significantly predict later language skills. When the relationship between language and theory of mind was examined by task type, it was found that previous language has a significant effect on understanding the later knowledge and false belief. Findings were discussed in terms of language-mind relationship.

Keywords: Theory of Mind, Language, False Belief, Emotion, Knowledge, Desire.

Giriş

Çocukların sosyal dünyayı doğru anlamlandırabilmeleri için insanların zihinsel varlıklar olduğunu anlamaları gerekir. Çocukların sosyal dünyayı ve davranışları açıklamak için niyet, kanı, bilgi, duygu gibi zihinsel temsiller kullanabilmeleri “zihin kuramı” olarak kavramlaştırılmıştır (Wellman, 1990). Wellman ve Liu’ya göre (2004) göre farklı zihinsel durumların temsili eş zamanlı değil, belirli bir sıraya göre gerçekleşmektedir. İlk kazanılan zihinsel durumlardan biri isteklerdir. İstek temelli muhakeme yapabilen çocuk, insanların aynı nesne için farklı istekleri olabileceğini ve bu isteklerine uygun tercihlerde bulunacağını anlar. Bilgiyi temsilsel olarak kazanan çocuk, insanların farklı bilgiye sahip olacaklarını anlar. Örneğin çocuk, kendisi kutunun içeriğini bilmesine rağmen kutunun içeriğini hiç görmeyen bir kişinin, kutunun içeriğini bilemeyeceğini ve kutunun içeriği ile ilgili yanlış düşünebileceğini anlar. Kanıların temsilsel kazanımı ile birlikte çocuk, insanların birbirinden farklı kanıları olabileceğini anlar. Bu anlayış 4 yaşlarında yanlış kanı anlayışına genişler. Böylece çocuk, eğer kişi bir nesnenin yerinin değiştirildiğini görmediyse, kişinin onu yanlış kanısına uygun olarak ilk yerinde arayacağını anlar (Wimmer ve Perner, 1983). Okul öncesi dönemin sonlarına doğru duyguları zihinsel olarak temsil edebilen çocuk, insanların gerçekte hissettiklerinden farklı bir duyguyu gösterebileceklerini anlar (Wellman ve Liu, 2004). Zihin kuramı gelişimi, yanlış kanı anlayışı ile okul öncesi dönemde sona eren bir beceri olarak ele alınmamaktadır. 2. dereceden yanlış kanı atfı yapabilme (Perner ve Wimmer, 1985) ironiyi ve gafları anlama gibi daha karmaşık zihinsel becerilerin kazanımı ileri yaşlarda gerçekleşmektedir (Meinhardt-Injac ve ark., 2020).

1. Dil-Zihin Kuramı İlişkisi

Literatürde yanlış kanıların anlaşılması ile değerlendirilen zihin kuramının, dil ile ilişkili olduğu hem kesitsel (Jenkins ve Astington, 1996) hem boylamsal (Astington ve Jenkins, 1999; de Villiers ve Pyers, 2002), hem de meta-analiz çalışmaları (Milligan ve ark., 2007) tarafından gösterilmiştir. Bu ilişki sadece normal gelişim gösteren çocuklar için değil, aynı zamanda işitme engelli (Schick ve ark., 2007) ve otizm (Baron-Cohen ve ark., 1985; Happe, 1995) gibi farklı gelişim gösteren çocuklar için de geçerli bulunmuştur. Ayrıca dil ile yanlış kanı arasındaki ilişki yaş (Cutting ve Dunn, 1999; Milligan ve ark., 2007), çalışma belleği (Slade ve Ruffman, 2005) gibi değişkenler kontrol edildiğinde de devam etmektedir. Tüm bu bulgular ışığında dil ile yanlış kanı zihin arasında bir ilişki olduğu yönünde literatürde görüş birliği olduğunu söylemek mümkündür.

Dil ile zihin kuramı arasındaki ilişkinin nedenselliği ise iki farklı şekilde açıklanabilmektedir. Birinci açıklamaya göre zihin kuramı, dili öngörmektedir. Bu görüş bilişin dilden önce geldiğini savunan Piagetçi perspektife dayanmaktadır (Astington ve Jenkins, 1999). Bu görüşe göre iki kişinin bir diyalog sürdürebilmesi için konuşmacının, dinleyicinin zihnini izlemesi ve anlaması gerekmektedir (de Villiers ve de Villiers, 2000). Ayrıca çocuğun kanı anlayışının gelişmesi, zihin-gerçeklik uyumsuzluğu ile ilgili olan zihinsel kelimeleri öğrenmesini desteklemektedir (Siu ve Cheung, 2022). Bu açıklamayla uyumlu olarak dilden zihin kuramına doğru nedensel ilişki bulan çalışmalar mevcuttur. Fakat meta-analiz araştırmalar iki yönlü bir ilişki sunmakta ve erken dönem dil becerisinin ileriki zihin kuramı üzerinde daha güçlü bir nedensel etkisi olduğunu savunmaktadır (Milligan ve ark., 2007; Siu ve Cheung, 2022).

İkinci açıklamaya göre ise dil, zihin kuramını öngörmektedir. Bu görüşe göre dil, zihinsel durumlar temelinde düşünmek ve zihinsel temelli olarak davranışları açıklamak için gereken temsil becerisini desteklemektedir (Milligan ve ark., 2007). Bu görüşte dil, temsil etme becerisi için bir araç olarak ele alınmaktadır (Ünal ve Baturlar, 2020). Ayrıca dil, “iletişimsel yönü” ile de zihin kuramı anlayışını geliştiriyor olabilir (Astington, 2001). Daha iyi dil becerisine sahip örneğin daha geniş kelime hazinesine sahip ya da dil bilgisi kurallarına daha hâkim çocuklar, dilin önemli bir rolde olduğu iletişim kurma konusunda daha donanımlı olacaklardır. İletişim ise çocukların başkalarının zihinlerini anlama konusunda gelişmesini sağlayacaktır (Farrar ve ark., 2017). Bunun yanında çoğu zihin kuramı testi sözel olduğu için bu testlerin az ya da çok dil becerisine dayandığı açıktır. Dilden zihin kuramına doğru nedensel ilişkinin, boylamsal çalışmalar ve atipik gelişim gösteren çocuklarla yapılan çalışmalar tarafından da desteklendiğini söylemek mümkündür (de Villiers ve Pyers, 2002). Örneğin Astington ve Jenkins (1999) 7 aylık süre içerisinde yanlış kanı üzerinden değerlendirdikleri zihin kuramı ile dil ilişkisinin yönünü incelemiştirlerdir. Erken dil becerilerinin ileriki yanlış kanı atfı anlayışını yordadığını fakat tam tersi bir ilişkinin söz konusu olmadığını bulmuşlardır. Böylece zihin kuramının dile dayandığını, fakat dilin zihin kuramına dayanmadığını bulmuşlardır.

Dil ile zihin kuramı ilişkisinde dilin hangi öğelerinin önemli olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar dilin söz dizimi (de Villiers ve de Villiers, 2000), bazıları kelime bilgisi (Cutting ve Dunn, 1999; Hughes, 1998; Taylor ve Carlson, 1997) bazıları ise kullanım bilgisi (Frank, 2018) ögesini vurgulamaktadır. Ayrıca iki-dillilik ve annenin kullandığı zihinsel terimlerin (Ruffman ve ark., 2002) de zihin kuramı ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu araştırmada ise dilin, alıcı ve ifade edici kelime bilgisi yönü ele alınmıştır. Kelime bilgisinin gelişmiş olması, çocuğun zihinsel durum bildiren kelimeleri anlamasını ve

çıkarsamasını sağlayarak zihinsel durumların anlaşılmasına katkı sağlamaktadır (Ruffman, 2014). Çocuğun başkalarının zihinleri hakkında konuşmasına ve düşünmesine yarayan geniş kelime bilgisine sahip olması, zihin kuramı anlayışını desteklemektedir (Shatz ve ark., 2003) Ayrıca kelime bilgisi gelişmiş bir çocuğun, farklı zihinsel durum bildiren kelimeler arasındaki farkı daha iyi anlaması farklı zihinsel durumları daha iyi ayırtmasına olanak sağlamaktadır (Ruffman, 2014). Böylece çocuğun hem anladığı hem kullandığı kelime bilgisinin gelişmiş olmasının, zihin kuramı açısından önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Türkçede erken çocukluk döneminde dil ile zihin kuramı ilişkisini (Kaysılı, 2013, Karakelle ve Ertuğrul, 2012; Yağmurlu ve ark., 2005; Etel ve Yağmurlu, 2015) inceleyen çalışmalar mevcuttur. Türkiye'de yapılan bu çalışmalar, uluslararası yayınların İngilizce konuşan çocuklar üzerinden yapılması ve Türkçenin İngilizceden farklı özellikler içermesi nedeniyle farklı ilişkiler ortaya çıkarabilir ve aydınlatıcı olabilir. Örneğin; İngilizcedeki hem düşünme eylemini hem de bir şey hakkında düşünmeyi karşılayan “think” kelimesi Türkçede düşünmek ile karşılanmaktadır. Bunun yanında Türkçeye özgü olarak yanlış kanıya atıf yapan “sanmak ve zannetmek” kelimeleri vardır. Bu tür doğrudan yanlış kanıya atıf yapan zihinsel kelimelerin olmasının kısmen de olsa zihin kuramı becerisini desteklediği bulunmuştur (Shatz ve ark., 2003). Benzer şekilde İngilizceden farklı olarak Türkçede bir bilginin kaynağının başkasından mı duyulduğu yoksa kişinin kendisi tarafından mı deneyimlendiği –dı ve miş ekleri ile belirtilmektedir. Erken dönemde Türkçe konuşan çocukların İngilizce konuşan çocuklara göre bilginin kaynağını daha iyi hatırladıkları bulunmuştur (Balaban ve ark., 2012). Kısacası, Türkçede istek, kanı, bilgi, duygu gibi zihinsel durumların dil ile olan ilişkisinin incelenmesinin aydınlatıcı olacağı düşünülmektedir.

2. Güncel Çalışma

Sonuç olarak dil ile zihin kuramı arasında nedensel ilişkiler olduğu açıktır. Dil ile yanlış kanı arasındaki ilişki hem eş zamanlı hem de boylamsal olarak uluslararası alanda çokça çalışılmış olmasına rağmen zihin kuramı genellikle yanlış kanı atfı görevi ile değerlendirilmiş ve istek, bilgi, duygu gibi diğer zihinsel durumlar gereken ilgiyi son yıllara kadar görmemiştir. Benzer şekilde Türkçede de dil ile zihin kuramı ilişkisi (Kaysılı, 2013, Karakelle ve Ertuğrul, 2012; Yağmurlu ve ark., 2005; Etel ve Yağmurlu, 2015) incelenmiştir fakat Türkçede istek, bilgi, duygu gibi farklı zihinsel durumlar ile dilin ilişkisini inceleyen bir çalışma mevcut değildir. Bu noktadan hareketle bu çalışmanın amacı yanlış kanının yanında zihin kuramının kapsadığı diğer farklı zihinsel durumların da dil ile ilişkisini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranacaktır:

-
- Yaş ve 1. zaman zihin kuramı kontrol edildiğinde önceki alıcı ve ifade edici kelime bilgisi, ileriki zihin kuramını (istek, kanı, bilgi, yanlış kanı ve duygu görevleri toplam puanını) yordamakta mıdır?
 - Yaş ve 1. zaman alıcı ve ifade edici kelime bilgisi kontrol edildiğinde, önceki zihin kuramı ileriki alıcı ve ifade edici kelime bilgisini yordamakta mıdır?
 - Zihin kuramı ile alıcı ve ifade edici kelime bilgisi ilişkisi; istek, kanı, bilgi, yanlış kanı ve duygu gibi zihinsel durumların hepsi için geçerli midir?

3. Yöntem

3.1. Katılımcılar

Bu çalışma okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 70 çocuk üzerinde yürütülmüştür. Katılımcıların %0,51'i kız ($N = 36$), %49'u oğlandır ($N = 34$). 1. ölçümde çalışmaya katılan çocukların 28'i 3 yaşında, 30'u 4 yaşında ve 12'si 5 yaşındadır. Araştırmaya 36-65 aylık çocuklar ile başlanmış, 2. ölçümde çocukların yaş aralığı 42-71 ay olmuştur. Araştırmaya katılan çocukların anne ve babalarının hepsi en az lise ve üstü eğitime sahiptir. Annelerin %77'si ve babaların tümü çalışmaktadır. Çocukların %27'sinin en az bir kardeşi bulunmaktadır.

6

3.2. Veri Toplama Araçları

Türkçe İfade Edici ve Alıcı Dil Testi (TİFALDİ)

2-12 yaş çocukların kelime bilgisini belirlemek için kullanılan TİFALDİ, Berument ve Güven (2013) tarafından geliştirilmiş geçerli ve güvenilir bir dil testidir. TİFALDİ'nin alıcı dil ve ifade edici dil olmak üzere iki alt testi bulunmaktadır

İfade Edici dil alt testi 80 maddeden oluşmaktadır. Çocuktan, karttaki resmin ne olduğunu söylemesi istenir. İfade Edici Dil alt testinin, test-tekrar test (.97), iç tutarlılık katsayısı (cronbach's alfa = .98), yarıya bölme güvenilirlik değerleri (Spearman-Brown = .99) ve WISC-R' ve AGTE ile anlamlı ilişkiler göstermesi testin geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

Alıcı Alt dil testi 104 maddeden oluşmaktadır. Bu testte çocuğun söylenen hedef kelimenin resmini 4 resim seçeneği arasından göstermesi beklenmektedir. Alıcı Dil Alt Testinin test-tekrar test güvenilirliği (.97), iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alpha = .99) ve yarıya bölme analizi değerleri (Spearman-Brown = .99) ve WISC-R genel, WISC-R sözel ve WISC-R performans, AGTE t puanı ve AGTE dil bilişsel gelişim alt puanlar ile anlamlı korelasyon

göstermesi bu alt testin geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir (Berument ve Güven, 2013).

3.3. Zihin Kuramı Ölçeği

Wellman ve Liu (2004) tarafından geliştirilen ve Gözün-Kahraman (2012) tarafından Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan Zihin Kuramı Ölçeği, zihin kuramının farklı yönlerinin değerlendirilmesinde kullanılmaktadır.

Ölçek; farklı istek, farklı kanı, bilgiye erişim, içerik yanlış kanı, belirgin yanlış kanı, gerçek-görünen duygu olmak üzere farklı zorluk derecelerindeki altı alt görevden oluşmaktadır. Zihin kuramı ölçeğinin alt görevlerinde çocuğa bir senaryo anlatılmakta ve hafıza kontrol ve hedef soruları yöneltilmektedir. Çocuğun görevi daha iyi anlayabilmesi için senaryo figür ve materyaller ile desteklenmektedir. Çocuk alt görevi geçtiği durumda 1 puan, geçemediği durumda ise 0 puan almaktadır.

3.4. İşlem

Mevcut çalışma yazarın doktora tezindeki verilerin bir kısmı kullanılarak üretilmiştir. Üniversite Etik Kurulundan etik onay alınmıştır (Sayı: 2014/16). Uygulama yapılacak okul yönetimlerinden alınan izin sonrası velilere bilgilendirilmiş onam formu gönderilmiştir. Velisinin onam verdiği ve çalışmaya katılmaya gönüllü olan çocuklar ile uygulama gerçekleştirilmiştir.

Çocuğun öğretmeni tarafından çocuğun demografik bilgilerini içeren form doldurulmuştur. Araştırmacı tarafından çocuğun eğitim kurumunda uygun bir odada çocuğa TIFALDİ ve Zihin Kuramı Ölçeği uygulanmıştır. Çocuğun dikkatinin dağılmaması amacıyla dil testleri ve zihin kuramı görevleri iki farklı oturumda uygulanmıştır. 2. ölçümde işlem aynı sıra ve düzende tekrarlanmıştır.

3.5. Bulgular

Dil ile zihin kuramı arasındaki ilişki sınanmadan önce yaş kontrol değişkeni olarak alınarak değişkenler arasındaki korelasyon değerleri incelenmiştir. Tablo 1’de 1. ve 2. zaman dil ve zihin kuramı görevleri arasındaki ilişkiler gösterilmiştir. Buna göre hem 1. hem de 2. zamanda toplam zihin kuramı puanı ile dilin alıcı ve ifade edici boyutları arasında yaş kontrol edildiğinde anlamlı bir ilişki vardır. Zihin kuramı alt boyutlarının dil ile ilişkisine detaylı baktığımızda ise farklı ilişki yapıları ortaya çıkmaktadır. İstek, kanı ve yanlış kanı görevleri ile alıcı ve ifade edici dil arasında ilişki bulunmazken; bilgi ve beklenmedik içerik görevleri ile alıcı ve ifade edici dil arasında anlamlı ilişkiler bulunmuş, duygu görevi ise sadece alıcı kelime

bilgisi ile ilişkili bulunmuştur. Değişkenler arasındaki ilişkiler 1. ve 2. ölçümler arasında tutarlı gözükmemektedir.

Tablo 1: 1. ve 2. Zaman Dil ve Zihin Kuramı Görevleri Arasındaki Korelasyon Değerleri

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	
1. Alıcı Dil 1. Zaman	1.00	.75**	.84**	.73**	0.07	0.16	.43**	0.17	.48**	.28*	.46**	-0.04	0.02	.48**	0.18	.40**	0.10	.42**	
2. İfade E. Dil 1. Zaman			.79**	.90**	0.21	0.03	.57**	0.21	.47**	0.08	.45**	-0.03	-0.01	.47**	0.11	.38**	0.15	.40**	
3. Alıcı Dil 2. Zaman				.82**	0.07	-0.01	.58**	.24*	.52**	.34**	.52**	-0.09	-0.03	.49**	0.19	.52**	0.21	.47**	
4. İfade E. 2. Zaman					0.23	-0.04	.48**	0.23	.38**	0.14	.41**	-0.14	0.03	.39**	0.09	.48**	0.18	.38**	
5. İstek 2. Zaman						0.00	0.13	0.14	-0.06	-0.14	0.20	0.06	0.15	0.04	0.02	-0.14	-0.10	0.02	
6. Kanı 2. Zaman							0.07	.45**	0.08	0.04	.54**	-0.05	0.22	0.09	0.18	0.14	-0.06	0.18	
7. Bilgi 2. Zaman								.25*	.47**	0.16	.63**	0.01	0.07	.43**	0.04	.24*	0.22	.37**	
8. Yanlış kanı 2. Zaman									.35**	0.12	.74**	-0.08	0.22	0.16	0.23	.25*	0.13	.32**	
9. Bek. İçerik 2. Zaman										.24*	.67**	0.02	-0.10	.29*	0.16	.43**	.244*	.37**	
10. Duygu 2. Zaman											.42**	-0.15	-0.08	0.10	0.08	.24*	0.15	0.16	
11. Zihin Kuramı 2. Zaman												-0.07	0.15	.35**	0.21	.40**	0.20	.45**	
12. İstek 1. Zaman													0.03	-0.11	-0.02	0.05	-0.02	.27*	
13. Kanı 1. Zaman														.22*	0.01	0.04	-0.16	.43**	
14. Bilgi 1. Zaman															0.14	.25*	0.14	.61**	
15. Yanlış Kanı 1. Zaman																.32**	0.00	.48**	
16. Bek. İçerik 1. Zaman																	0.08	.63**	
17. Duygu 1. Zaman																		.35**	
18. Zihin Kuramı 1. Zaman																			1.00

* $p < .05$, ** $p < .01$.

Dil ile zihin kuramı arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek için öncelikle alıcı ve ifade edici dil becerisinden ileriki zihin kuramına doğru bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla 1. zaman zihin kuramı ve yaş kontrol değişkeni olarak, alıcı ve ifade edici dil bağımsız değişken olarak girilerek iki hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Önce 1. zaman alıcı dilin ardından 1. zaman ifade edici dilin, yaş ve birinci ölçüm zihin kuramı kontrol edildiğinde ikinci ölçüm zihin kuramını açıklayıp açıklayamadığı incelenmiştir. Birinci modele göre 2. zaman zihin kuramının % 25'inin, 1. zaman zihin kuramı ve yaş ile açıklandığı görülmüştür, $F(2, 71) = 11.86, p < .001$. İkinci aşamada modele 1. zaman alıcı dil eklendiğinde açıklanan varyansın % .05 arttığı ve zihin kuramının %30'unun açıklandığı görülmüştür, $F(3, 71) = 10.05, p < .001$. Son modele göre yaş, 1. zaman zihin kuramı ve alıcı dil, 2. zaman zihin kuramının %30'unu açıklamaktadır ve modele 1. zaman alıcı dil ve 1. zaman zihin kuramı anlamlı katkı sağlamaktadır. İkinci aşamada modele birinci ölçüm ifade edici dil eklendiğinde ise benzer şekilde açıklanan varyansın % .05 arttığı ve zihin kuramının %3'unun açıklandığı görülmüştür, $F(3, 71) = 9.86, p < .001$. Son modele göre yaş, 1. zaman zihin kuramı ve 1. zaman ifade edici dil, 2. zaman zihin kuramının %30'unu açıklamaktadır ve modele 1. zaman ifade edici dil ve 1. zaman zihin kuramı anlamlı katkı sağlamaktadır. Tüm bu sonuçlar gerek önceki alıcı dilden gerekse ifade edici dilden ileriki zihin kuramına doğru nedensel bir ilişki olduğunu ve bu

ilişkinin yaş ve birinci ölçüm zihin kuramı kontrol edildiğinde dahi devam ettiğini göstermektedir.

Tablo 2: 1. Zaman Zihin Kuramı için Hiyerarşik Regresyon Analizi

	B	Standart Hata	β
1. Model			
Yaş	0.52	0.24	0.27
1.Zaman Zihin kuramı	0.34	0.14	0.31
Alıcı dil için 2. Model			
Yaş	0.22	0.27	0.12
1. Zaman Zihin kuramı	0.3	0.13	0.27
Zaman Alıcı Dil	0.02	0.01	0.29
İfade Edici Dil için 2. Model			
Yaş	0.25	0.26	0.13
Zaman Zihin kuramı	0.3	0.13	0.27
Zaman İfade Edici Dil	0.03	0.01	0.27

İkinci olarak önceki zihin kuramından, ileriki dil becerilerine doğru bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Bu sorunun incelenmesi için 1. zaman alıcı dil ve yaş kontrol değişkeni olarak, 1. zaman zihin kuramı bağımsız değişken olarak girilerek hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. 1. modele göre 2. zaman alıcı dilin % 72'si, 1. zaman alıcı dil ve yaş ile açıklanabilmektedir, $F(2, 68) = 86.73, p < .001$. 2. aşamada modele 1. zaman zihin kuramı eklendiğinde açıklanan varyans .0005 artmış fakat bu değişim anlamlı olmamıştır, $F(3,68)= 58.42, p < .001$. Son modele göre yaş, 1. zaman zihin kuramı ve 1. zaman alıcı dil; 2. zaman alıcı dilin % 73'ünü açıklamaktadır ve modele sadece 1. zaman alıcı dil anlamlı katkı sağlamaktadır.

Tablo 3: Zaman Alıcı Dil için Hiyerarşik regresyon Analizi

	B	Standart Hata	β
1. Model			
Yaş	3.65	2.04	0.15
1. Zaman Alıcı Dil	0.70	0.08	0.75
1. Model			
Yaş	2.64	2.23	0.11
1. Zaman Alıcı Dil	0.69	0.08	0.74
1.Zaman Zihin Kuramı	1.20	1.09	0.09

Analizler sonraki ifade edici dilin, yaş ve önceki ifade edici dil kontrol edildiğinde önceki zihin kuramı ile açıklanıp açıklanmadığını incelemek için tekrar edilmiştir. Birinci modele göre 2. zaman ifade edici dilin % 82'si 1. zaman ifade edici dil ve yaş ile açıklanmaktadır, $F(2, 68) = 155.97, p < .001$. İkinci aşamada modele 1. zaman zihin kuramı eklendiğinde açıklanan varyans değerinde anlamlı bir değişim olmamıştır, $F(3, 68)= 102.59, p$

< ,001. Son modele göre yaş, 1. zaman zihin kuramı ve 1. zaman ifade edici dil; 2. zaman alıcı dilin % 82'sini açıklamaktadır ve modele sadece 1. zaman ifade edici dil anlamlı katkı sağlamaktadır. Böylece önceki zihin kuramının ileriki alıcı dil ve ifade edici dili anlamlı olarak yordamadığı bulunmuştur.

Tablo 4: *Zaman İfade Edici Dil için Hiyerarşik regresyon Analizi*

	B	Standart Hata	β
1. Model			
Yaş	1.39	0.95	0.09
1. Zaman İfade Edici Dil	0.68	0.05	0.85
2. Model			
Yaş	1.53	1.06	0.10
1. Zaman İfade Edici Dil	0.68	0.05	0.85
1. Zaman Zihin Kuramı	-0.16	0.52	0.02

Son olarak alıcı dil ve ifade edici dil ile zihin kuramı ilişkisinin hangi zihinsel durumlar (istek, kanı, bilgi, yanlış kanı ve duygu) için geçerli olduğu regresyon analizi ile incelenmiştir. Yaş kontrol edildiğinde 1. zaman alıcı dilin, 2. zaman bilgiyi ($\Delta R^2 = .07$ $p < .05$) ve yanlış kanıyı ($\Delta R^2 = .08$ $p < .05$) yordadığı görülmüştür. Benzer şekilde yaş kontrol edildiğinde 1. zaman ifade edici dilin, 2. zaman bilgiyi ($\Delta R^2 = .19$, $p < .001$) ve yanlış kanıyı ($\Delta R^2 = .07$, $p < .05$) yordadığı bulunmuştur. Böylece dil ile zihin kuramı ilişkisinin, bilgi ve yanlış kanı görevleri için geçerli olduğu bulunmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmanın amacı zihin kuramı ile dil ilişkisini incelemektir. Fakat önceki çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada zihin kuramı sadece yanlış kanı anlayışı ile değil; arzu, kanı, bilgi, duygu gibi farklı yönleri ile ele alındığından dil-zihin kuramı anlayışı daha detaylı incelenebilmiştir. Ayrıca alandaki çalışmaların çoğu İngilizce konuşan çocuklar üzerinde gerçekleştirildiğinden Türk çocuklardaki zihin-dil ilişkisini anlamamız açısından önemlidir. Bu çalışmada zihin kuramını yanlış kanı görevleri ile değerlendiren çalışmalarla uyumlu olarak, zihin kuramı istek, kanı, bilgi, yanlış kanı ve duygu görevleri ile değerlendirildiğinde de dil ile zihin kuramı arasında ilişki bulunmuştur. Bu ilişkinin yönüne bakıldığında ise dilin, 6 ay sonraki zihin kuramını yordadığı fakat zihin kuramının 6 ay sonraki dili yordamadığı bulunmuştur. Böylece Türkçe konuşan ve tipik gelişim gösteren çocuklarda erken alıcı ve ifade edici dil becerilerinin ileriki zihin kuramı anlayışını desteklediği fakat erken zihin kuramı anlayışının ileriki dil becerilerini anlamlı olarak desteklemediği sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmada elde edilen dilden zihin kuramına doğru ilişki, literatür ile uyumlu gözükmektedir (Astington ve Jenkins, 1999; Brooks ve Meltzoff, 2015; de Villiers ve Pyers, 2002; Milligan ve ark., 2007). Tam tersi bir ilişki bulan çalışmalar (Slade ve Ruffman, 2005) olsa da meta-analiz çalışmasında Milligan ve arkadaşları (2007) zihin kuramının dil üzerindeki rolünün daha güçlü olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu noktada dilin zihin kuramı üzerindeki etkisi iki şekilde açıklanabilir. Birinci olarak, dil zihinsel durumların temsil edilmesinde bir araç görevi görerek zihin kuramı anlayışını destekliyor olabilir (Ünal ve Baturlar, 2020). Ünal ve Baturlar (2020) zihinsel durumların dil veya görsel, işitsel gibi dile dayanmayan çeşitli araçlar ile zihinde temsil edilebileceğini belirtmektedir. Fakat zihinsel durumların dile dayanmayan araçların yanında dil ile de temsil edilmesi durumunda temsillerin daha güçlü olacağını ve daha uzun süre saklanabileceğini eklemektedirler. Bu araştırmada dil çocukların temsil becerisini ve çocukların zihin kuramı anlayışını desteklemiş olabilir. Böylece daha iyi dil becerisine sahip çocuklar, altı ay sonra daha gelişmiş zihin kuramı anlayışına sahip olmuş olabilir.

İkinci açıklamaya göre ise dil “iletişimsel yönü” ile zihin kuramı anlayışını desteklemektedir (Astington, 2001). Bu araştırmada kelime bilgisi açısından daha gelişmiş olan çocuklar, başkaları ile daha donanımlı olarak iletişim kurmuş ve bu kurdukları iletişim onların ileride başkalarının zihinlerini anlama konusunda daha başarılı olmalarını sağlamış olabilir (Farrar ve ark., 2017). Bunların yanında diğer bir açıklama ise zihin kuramının değerlendirilmesinde kullanılan testlerin sözel olmasına dayanmaktadır. Fakat bu araştırmada Wellman ve Liu (2004)’nun farklı zihinsel durumları benzer formatta hazırlandığını ve benzer yönetici işlevler ve dil becerileri gerektirdiğini belirttiği görevler üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Bu nedenle bu çalışmadaki dil-zihin ilişkisinin görev kaynaklı olmadığı, dilin iletişimsel ve temsilsel özelliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Literatürde bir tartışma konusu ise dilin hangi yönü ile zihin kuramı ile ilişkili olduğudur. Milligan ve arkadaşları (2007) meta-analiz çalışmasında İngilizce konuşan çocuklarda yanlış kanı anlayışındaki değişkenliğin %27’sinin genel dil becerisiyle, %12’sinin alıcı kelime bilgisiyle, %23’ünün anlam bilgisiyle ve % 29’unun söz dizimi ile açıklandığını bulmuştur. Fakat Türkçede bilgimiz dahilinde bu kadar kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Mevcut çalışmada ise alıcı ve ifade edici kelime bilgisi ile zihin kuramı ilişkisi ayrı ayrı incelendiğinde benzer ilişkiler ortaya çıkmıştır. Erken dönemdeki hem alıcı dil hem de ifade edici kelime bilgisinin ileriki zihin kuramı anlayışı üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Kelime bilgisi daha gelişmiş olan böylece daha çok kelime anlayan ve daha geniş kelime bilgisiyle konuşabilen çocukların ileride daha gelişmiş zihin kuramı anlayışlarının olduğu bulunmuştur. Çocuklar gelişmiş kelime bilgisi becerilerine dayanarak istek, bilgi kanı, duygu gibi farklı

zihinsel durumları daha iyi anlamış, başkalarının zihinsel durumlarının kendilerinininkinden farklılaştığını daha iyi kavramış ve bu farklılığı daha iyi ifade etmiş olabilirler (Ruffman, 2014; Shatz ve ark., 2003). Fakat bu bulgu dil bilgisi kurallarının anlaşılmasının zihin kuramı açısından önemli olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu çalışmada dil bilgisinin zihin kuramı üzerindeki etkisi incelenmemiştir. Ayrıca Ruffman ve arkadaşlarının (2003) belirttiği gibi zihin kuramının anlam bilgisi ile korelasyonuna aslında anlam bilgisi ile dil bilgisinin ortak etkisinin yansımaları da muhtemeldir.

Dilin zihin kuramıyla olan ilişkisi daha detaylı olarak görev bazında incelendiğinde ise önceki alıcı ve ifade edici dilin; ileriki bilginin ve yanlış kanının anlaşılmasında anlamlı etkisi olduğu, isteklerin, kanıların ve duyguların anlaşılmasında ise anlamlı etki göstermediği bulunmuştur. Zihin kuramının farklı yönlerinin dil ile farklı ilişkiler göstermesini iki farklı şekilde yorumlamak mümkündür. İlk olarak bu ilişki, görevlerden kaynaklanıyor olabilir. Zihin kuramının farklı yönlerini değerlendiren görevler, farklı dil becerileri gerektiriyor olabilir. Örneğin duygu görevindeki hikâyede geçen “Mehmet’in nasıl hissettiğini saklaması gerekiyor.” ya da “Çünkü eğer teyzesi Mehmet’in gerçek hislerini bilirse ona bir daha hiçbir şey almayacak.” gibi yan cümlecikli ifadelerin anlaşılması kelime bilgisinden ziyade söz dizimi becerilerine dayanıyor olabilir. İkinci olarak ise zihin kuramının arzu, kanı, bilgi, yanlış kanı ve duygu gibi farklı yönleri doğaları nedeniyle dil ile farklı ilişkiler gösteriyor olabilir. Burada görevlerden ziyade zihin kuramının farklı yönlerinin sahip olduğu farklı temselsel özellikler vurgulanmaktadır. Örneğin Perner (1991) isteklerin, yanlış temsil edilemediklerini ve bu nedenle isteklerin durumsal ve eylemsel seviyede mi yoksa temselsel seviyede mi kazanıldığını anlamının mümkün olmayacağını belirtmektedir. İnsanların farklı kanılarının olduğunun anlaşılması yine temselsel olabileceği gibi durumsal ve eylemsel seviyede gerçekleşmiş olabilir. Fakat Perner (1991) kanılar yanlış temsil edilebileceğinden yanlış kanı anlayışının, temsil kazanımı ile gerçekleşebileceğini öne sürmektedir. Benzer şekilde bilgi anlayışının temselsel kazanılıp kazanılmadığını anlamak çocuğun bir başkasının bir şeyi bilip bilmediğine karar vermede bilgiye erişimi göz önüne almasına göre anlaşılabilir (Perner, 1991). Sonuç olarak eğer dil ile zihin kuramı ilişkisi temsil becerisi ile açıklanabiliyorsa (Milligan ve ark., 2007) doğaları gereği temsil becerisi gerektiren bilginin ve yanlış kanı anlayışının dil ile ilişkili bulunması ve eylemsel seviyede açıklanabilen istek ve kanı görevlerinin dil ile ilişkili bulunmaması tutarlı gözükmemektedir. Yine de bu açıklama temsil becerisine dayanan duygu görevinin dil ile ilişkili bulunmamasını açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Doenyas ve arkadaşları (2018) okul öncesi Türk çocuklarda yaptığı bir çalışmada, yönetici işlevler ile zihin kuramı ölçeğini görev bazında incelendiğinde, bilginin ve yanlış

kanının anlaşılması ile yönetici işlevler arasında bir ilişki bulmuştur. Hem dilin hem de yönetici işlevlerin Türk çocuklarda bilgi ve yanlış kanı ile ilişkili olması ve istek, kanı ve duygu görevleri ile ilişkili olmaması akla kültürel temelli açıklamaları getirmektedir. Doenya ve arkadaşları (2018) yönetici işlevler ile bilginin anlaşılması arasındaki ilişkinin, Türkiye'nin toplulukçu kültürü ile açıklanabileceğini öne sürmektedir. Amerika ve Almanya gibi bireysel ülkelerde önce farklı kanı ardından bilgiye erişim görevi geçilirken (Wellman ve Liu, 2004), Türk çocuklarda önce bilgiye erişim ardından farklı kanılar görevi geçilmektedir (Selçuk ve ark., 2018). Türkiye'de zihin kuramının farklı yönlerinin zorluk sıralaması Çin (Wellman ve ark., 2011) ve İran (Shahaeian ve ark., 2011) gibi toplulukçu ülkeler ile de benzerlik göstermektedir. Bu durum bireysel ülkelerde bireyi öne çıkaran kişiler arası kanıların vurgulanması, toplulukçu kültürlerde ise grubu öne çıkaran paylaşılan bilginin vurgulanması ile açıklanmaktadır. Doenya ve arkadaşlarının (2018) yönetici işlevler ile bilgi görevi ilişkisi için öne sürdüğü gibi bu çalışmada da dil ile bilgi görevi arasındaki ilişki kültürel açıklamalar ile açıklanabilir gözükmektedir.

Hem dil hem de zihin kuramı farklı yönleri olan ve çeşitli şekillerde ölçülebilen karmaşık becerilerdir. Örneğin dilin anlam bilgisi, söz dizimi gibi farklı yönleri standart testler ile test edilebilir ya da ebeveyn çocuk konuşmaları incelenebilir. Benzer şekilde çoğu çalışmada ele alındığı gibi zihin kuramı yanlış kanı atfı görevi ile değerlendirilebilir, ya da farklı yönleriyle ele alınabilir. Hatta aynı beceri (örn; yanlış kanı atfı) farklı görevler (beklenmedik yer değişikliği, beklenmedik içerik ya da kandırma gibi) ile değerlendirilebilir. Bu çalışmada dilin alıcı ve ifade edici kelime bilgisi yönü ve zihin kuramının istek, kanı, bilgi, yanlış kanı ve duygu yönleri test edilmiştir. Ayrıca Türkçe konuşan tipik gelişim gösteren çocuklar incelenmiştir. Oysaki tipik gelişim gösteren ve otizm gibi atipik gelişim gösteren çocuklarda dilin farklı yönlerinin zihin kuramı ile ilişkili olduğu (Farrar ve ark., 2017) ya da dilin farklı yönlerinin zihin kuramıyla ilişkili olduğu (Milligian ve ark., 2007) bilinmektedir. Bu nedenle araştırma bulgularının bu çalışmada kullanılan dil ve zihin kuramı görevleri ve katılımcı profili sınırlılığında düşünülmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada zihin kuramı istek, kanı, bilgi, yanlış kanı ve duygu görevleri ile değerlendirildiğinde dil ile zihin kuramı arasında ilişki bulunmuştur. Bu ilişkinin yönüne bakıldığında ise dilin, ileriki zihin kuramını yordadığı fakat zihin kuramının ileriki dili yordamadığı sonucuna varılmıştır. Bu ilişkinin yanlış kanı ve bilgi zihinsel durumları için geçerli olduğu görülmüştür. Bu çalışmada dilin alıcı ve ifade edici kelime bilgisi yönü incelendiğinden, söz dizimi gibi dilin farklı bir yönü istek, kanı veya duygu görevlerini

açıklamada anlamlı bulunabilir. Bu açıdan ileriki çalışmalarda dilin farklı yönleri ile zihin kuramının farklı yönleri arasındaki ilişkinin incelenmesi aydınlatıcı olabilir.

Kaynakça

- Astington, J. W. (2001). The future of theory-of-mind research: Understanding motivational states, the role of language, and real-world consequences. *Child Development*, 72(3), 685-687.
- Astington, J. W. ve Jenkins, J. M. (1999). A longitudinal study of the relation between language and theory-of-mind development. *Developmental Psychology*, 35(5), 1311.
- Baron-Cohen, S., Leslie, A. M. ve Frith, U. (1985). Does the autistic child have a “theory of mind”? *Cognition*, 21(1), 37-46.
- Berument, S. K., ve Güven, A. G. (2013). Türkçe İfade Edici ve Alıcı Dil (TİFALDİ) Testi: I. alıcı dil kelime alt testi standardizasyon ve güvenilirlik geçerlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 24(3), 192-201.
- Brooks, R., ve Meltzoff, A. N. (2005). The development of gaze following and its relation to language. *Developmental Science*, 8(6), 535-543.
- Cutting, A. L. ve Dunn, J. (1999). Theory of mind, emotion understanding, language, and family background: Individual differences and interrelations. *Child Development*, 70(4), 853-865.
- de Villiers, J. G. ve de Villiers, P. A. (2000). Linguistic determinism and the understanding of false beliefs. In P. Mitchell and K. Riggs. (Eds.), *Children’s reasoning and the mind* (s.189–226). Hove, U.K.: Psychology Press.
- de Villiers, J. ve Pyers, J. (2002). Complements to cognition: A longitudinal study of the relationship between complex syntax and false belief understanding. *Cognitive Development*, 17, 1037-1060.
- Doenyas C, Yavuz H.M. ve Selcuk B. (2018). Not just a sum of its parts: How tasks of the theory of mind scale relate to executive function across time. *J Exp Child Psychol.*, 166, 485-501.
- Etel, E., ve Yagmurlu, B. (2015). Social competence, theory of mind, and executive function in institution-reared Turkish children. *International Journal of Behavioral Development*, 39(6), 519-529.
- Farrar, M. J., Benigno, J. P., Tompkins, V. ve Gage, N. A. (2017). Are there different pathways to explicit false belief understanding? General language and complementation in typical and atypical children. *Cognitive Development*, 43, 49-66.
- Frank C.K. (2018). Reviving pragmatic theory of theory of mind. *AIMS Neurosci.*, 20;5(2), 116-131.
-

-
- Gözün Kahraman, Ö. (2012). *Zihin kuramına dayalı eğitim programının 48-60 aylık çocukların bilişsel bakış açısı becerileri ve prososyal davranışları üzerindeki etkisinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karabük Üniversitesi.
- Happé, F. G. (1995). The role of age and verbal ability in the theory of mind task performance of subjects with autism. *Child Development*, 66(3), 843-855.
- Hughes, C. (1998). Finding your marbles: Does preschoolers' strategic behavior predict later understanding of mind? *Developmental Psychology*, 34(6), 1326.
- Jenkins J ve Astington J. (1996). Cognitive factors and family structure associated with theory of mind development in young children. *Developmental Psychology*, 32, 70-78.
- Karakelle, S., ve Ertugrul, Z. (2012). Zihin Kuramı ile Çalışma Belleği, Dil Becerisi ve Yönetici İşlevler Arasındaki Bağlantılar Küçük (36-48 ay) ve Büyük (53-72 ay) Çocuklarda Farklılık Gösterebilir mi? *Türk Psikoloji Dergisi*, 27(70), 1.
- Kaysılı, B. K. (2013). Zihin kuramı: Otizm spektrum bozukluğu olan ve normal gelişen çocukların performanslarının karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 14(01), 83-103.
- Meinhardt-Injac, B., Daum, M.M. ve Meinhardt, G. (2020). Theory of mind development from adolescence to adulthood: Testing the two-component model. *Br J Dev Psychol*, 38: 289-303.
- Milligan, K., Astington, J. W., ve Dack, L. A. (2007). Language and theory of mind: Meta-analysis of the relation between language ability and false-belief understanding. *Child Development*, 78(2), 622-646.
- Ögel-Balaban, H., Aksu-Koç, A. ve Alp, İ. E. (2012). Kaynak belleği ile dildeki kaynak göstergeleri arasındaki ilişkinin 3-6 yaş çocuklarında incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 27(70), 26.
- Perner, J., ve Wimmer, H. (1985). "John thinks that Mary thinks that..." attribution of second-order beliefs by 5-to 10-year-old children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 39(3), 437-471.
- Ruffman, T. (2014). To belief or not belief: Children's theory of mind. *Developmental review*, 34(3), 265-293.
- Ruffman, T., Slade, L., ve Crowe, E. (2002). The relation between children's and mothers' mental state language and theory-of-mind understanding. *Child Development*, 73(3), 734-751.
-

-
- Ruffman, T., Slade, L., Rowlandson, K., Rumsey, C., ve Garnham, A. (2003). How language relates to belief, desire, and emotion understanding. *Cognitive Development, 18*(2), 139-158.
- Schick, B., De Villiers, P., De Villiers, J., ve Hoffmeister, R. (2007). Language and theory of mind: A study of deaf children. *Child Development, 78*(2), 376-396.
- Selcuk, B., Brink, K. A., Ekerim, M., ve Wellman, H. M. (2018). Sequence of theory-of-mind acquisition in Turkish children from diverse social backgrounds. *Infant and Child Development, 27*(4), 1–14. <https://doi.org/10.1002/icd.2098>
- Shahaeian, A., Peterson C. C., Slaughter V. ve Wellman H. M. (2011). Culture and the sequence of steps in theory of mind development. *Developmental Psychology, 47*(5), 1239-1247.
- Shatz, M., Diesendruck, G., Martinez-Beck, I., ve Akar, D. (2003). The influence of language and socioeconomic status on children's understanding of false belief. *Developmental Psychology, 39*(4), 717.
- Siu, C. T. S., ve Cheung, H. (2022). A longitudinal reciprocal relation between theory of mind and language. *Cognitive Development, 62*, 101176.
- Slade, L., ve Ruffman, T. (2005). How language does (and does not) relate to theory of mind: A longitudinal study of syntax, semantics, working memory and false belief. *British Journal of Developmental Psychology, 23*(1), 117-141.
- Taylor, M. ve Carlson, S. M. (1997). The relation between individual differences in fantasy and theory of mind. *Child development, 68*(3), 436-455.
- Ünal, E., ve Baturlar, Ö. (2020). Zihinsel durumların dilde ve bilişte temsili. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi, 123-140*.
- Yagmurlu, B., Berument, S. K., ve Celimli, S. (2005). The role of institution and home contexts in theory of mind development. *Journal of Applied Developmental Psychology, 26*(5), 521-537.
- Wellman, H. M. (1990). *The child's theory of mind*. MIT Press; Cambridge, MA: 1990.
- Wellman, H. M., ve Liu, D. (2004). Scaling of theory-of-mind tasks. *Child Development, 75*(2), 523-541.
- Wellman, H. M., Fang, F. ve Peterson, C. C. (2011). Sequential progressions in a theory of mind scale: Longitudinal perspectives. *Child Development, 82*, 780–792.
- Wimmer, H., ve Perner, J. (1983). Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception. *Cognition, 13*(1), 103-128.
-

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2023

Cilt/Volume: 2023

Sayı/Issue: 2

Evrene Davet ve Deleuze'ün Göstergeleri

*Invitation to the Universe and Deleuze's Signs**Mutlu Bıçak**

Özet

Göstergeler sadece dil felsefesine indirgenemezler. İnsanın evrene katılımında önemli bir araç olan göstergeler, dil üretiminde de önemli bir “şey” durumundadırlar. Ancak sanıldığı gibi sadece dile ait olmayıp en büyük olay olan evrenin bilinme arzusunu da taşımaktadırlar. Deleuze, göstergelerin bir köksap olarak öğrendiğimiz her şey bir gösterge yayar, diyerek göstergelerin hayata aktif katılımını işaret etmektedir. Göstergelerin anlaşılması; göstergelerin ne oldukları, göstergelerin karakterleri, türleri ve insanın evrene katılımında aldığı rolün bilinmesine bağlıdır. Göstergeleri anlamak ayrıca yaşamı olumlayan bir durum olduğundan gerek öğrenme durumlarının gerekse yaşamın yeniden oluşturulmasındaki öneminin de anlaşılmasını sağlayacaktır. Göstergeler sadece birer işaret değil, anlamın keşfinde de önemli yer tutan şeylerdir.

Anahtar Kelimeler: Arayış, Çıraklık, Deleuze, Duyarlılık, Göstergeler, Sanat.

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Bilim Uzmanı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Göç Araştırmaları Vakfı, semef2828mail.com, ORCID ID: 0000, 0001, 6959, 5207.

Atıf/Citation: Bıçak, M. (2023). Evrene Davet ve Deleuze'ün Göstergeleri. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023 (2), 18-46.

Abstract

Signs are not things that cannot be reduced to a mere philosophy of language. As the most important tool in man's participation in the universe, the signs that participate in the event are also an important "thing" in the production of language. However, as it is thought, they are the state of overflowing the desire to be known not only in language but also in the universe, which is the biggest event. Deleuze says that everything we learn emits a sign for the reflection of this situation on human as a rhizome. To understand the signs; Knowing what the signs are, their characters, types and the role of human beings in their participation in the universe will enable both learning situations and the re-creation of life, since it is a life-affirming situation. Signs are not just signs; they are the most important things in the affirmation of life.

Keywords: Deleuze, Signs, Art, Sensitivity, Apprenticeship, Pursuit.

Giriş

“Bu o kadar güzel bir destan ki sen de benim gibi kelimelerin artık önemli olmadığı sonucuna varırdın.” Marcel Proust’un bu ifadesi artık kelimelerin yetersiz kalıp doğrudan şey ile temas kurma durumunun bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Peki, insan evrenin içinde doğmasına rağmen bir yüzey olarak olaya nasıl katılır, olayla nasıl temas eder? Evren ile temasta, dil bir iç yüzey olarak insanla varlık gösterir. Ancak temas noktasında dilin yetersizliği bir boşluk yaratmaktadır. Bu boşluk aslında yokluk barındıran bir boşluk olmayıp göstergelerin doldurduğu yer olarak ele alınmaktadır. Algıya taşınmış ya da taşınmış her şey gösterge yayar ve bu göstergeler insanı evrene davet eder.

Deleuze; göstergelerin anlam ile olan ilişkisini ele aldığı *Proust ve Göstergeler* adlı eserinde nesnelere, maddelere ve kişilerin yaydığı göstergelerin sistemleşerek bir birliği oluşturduğunu işaret etmektedir. Ancak sistemleşen bu göstergelerin hepsi ortak bir sistemi oluşturmayıp ayrı ayrı kendi sistemlerini oluşturmakta ve her sistem kendine ait bir dünyayı oluşturmaktadır. Göstergelerin dünyasına dâhil olmak ve onları deşifre etmek kuşkusuz bir arayışı gerekli kılmaktadır. (Deleuze, 2016). Her bir gösterge sisteminde saklı olanın deşifre edilmesi için sistemi kuran göstergenin ve arayışın belli bir durumda olması gerekmektedir. Göstergeleri deşifre etmek; anlama ulaşarak onu ortaya çıkarmaya, yeni anlamlar üretmeye, sanat oluşumunun ortaya çıkmasına imkân verir. Deleuzecü gösterge anlayışı genel olarak mevcut göstergebilimin niteliklerinin dışına çıkarak hem üretimin hem öğrenmenin hem de bir yaşamın ifadesidir.

Deleuzecü gösterge anlayışı; yorumcu-öz-gösterge üçlemesinde birleştirilebilecek bir sistem olup göstergelerin yorumcu üzerinde yarattığı etkilerle ele alınmaktadır. Çalışmamız Deleuze’ün göstergelere bakışının açıklanmasını, deşifre işlemi için göstergelerin nasıl bir yapıda olduğunun ortaya çıkarılmasını, göstergelerin kaynaklarıyla olan ilişkilerini ve arayış olarak nitelediğimiz deşifre edicinin hangi seviyede olması ve nasıl bir yol izlemesi gerektiğini de ortaya koyacağı için evrene katılımında göstergelerin önemini işaret etmektedir.

1. Göstergelerin Karakteri

Çevremizi kuşatan ve algımıza sürekli olarak hücum eden şeylerin vermiş olduğu rahatsızlığın ortadan kaldırılması, bu şeylerin ne olduklarının açıklanabilmesi için ontolojik olarak niteleyebileceğimiz bir etki ile insanlık, dizgeleri yani dili üretmiştir. Dil bir üretim olarak kuşatılmışlığın şiddetini kırmanın ve şeylerin anlamlarının çözülmesi için hem savunma hem de saldırı aracı halini almıştır. Anlamı çözülen şeyler birikim olarak dilin atılımını ve

genişlemesini sağlarken karşılaşmalar ise tecrübeyi yaratmıştır. Buradaki tecrübe, arayışın acemilik seviyesinden kurtulup çiraklığa ulaştığı tecrübedir. Arayış; ustalık kaygısı olmadan kendine özel yöntem ve tekniklerle strateji geliştirerek yeni arayışların ve yeni üretimlerin arzulandığı süreci ifade etmektedir. Arayış aynı zamanda göstergelerin imkânlarının da farkında oluşturmaktadır.

Dilin yaratımı ile birlikte bizi kuşatan şeyler gösterge olarak tanımlanmıştır. Göstergeler kaynak buldukları şeyin birer izi olarak topografik bir yapıyla, algılamı ve anlama duygusunu sürekli olarak hareket halinde tutmaktadır. Anlama ve üretme ihtiyacı doğal olarak bir hammaddeye gereksinim duyar. Algılamaya en yakın ve ona sürekli taarruz halinde olan göstergeler anlamının derinlerine yerleşerek onu sürekli canlı tutar ve arayışı bir üretim makinesine dönüştürür. Arayış ihtiyacı olan şeylere algılamı yönlendirerek göstergelerin taarruzunu parçalar ve yakaladığı göstergelerden gerekli anlam üretimini yapar. Üretilen bu anlam aynı zamanda dille kurulup dili genişleterek kendi göstergelerini de üretmeye başlar. Deleuze'ün açıklamasını yarım bıraktığı göstergelerin karmaşık sistemi bu şekilde doğmaktadır.

Sonsuz göstergeler evreni içinde anlamın dil ile olan bağı, göstergeler ile şeylerin/anlamaların ilişkisi ilk olarak stoacıların dikkatini çekmiştir. Stoacıların gösteren ve gösterilen ilişkisi üzerine yaptıkları tartışmalarda *semiotike* kavramı yaratılmış ve bu kavram sayesinde göstergeler bilimsel bir isim kazanarak bilimsel temele kavuşmuştur. (Rifat: 2019).

Yakınçağda J. Lock'un *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı çalışması; göstergelerden söz ederken "zihnin şeyleri kavramak ve bilgisini başkalarına iletme için kullandığı imlerin doğasını inceleyen" ifadesini kullanmasıyla göstergeler ayrı bir disiplinin konusu olarak tescillenmiş ve modern döneme (2013: 495).

Göstergeler, modern döneme taşınmaya kadar genellikle dilbilimin altında sözcükler düzeyinde ele alınmıştır. Charles Sanders Peirce göstergeleri modern anlamda ele alarak göstergeleri yeniden tanımlamış ve onların özgün bir inceleme alanı hâline gelmesini sağlamıştır. Peirce, gösteren ve gösterilen arasındaki bağıntının yeterli olmadığını fark ederek bireysel yorumun da bu ilişkiye dâhil olması için öncelikle göstergeleri sınıflandırmış ve üçlüklere dayalı bir gösterge dizgesi oluşturmuştur. Peirce göstergeleri gerçek bir varlık oluşuna, nesne ilişkisine ve yorumcuya göre -alt birimlere de ayrılan- üç kısma bölmektedir (Karaman, 2017: 29). Peirce, göstergeleri sözcükler düzeyi ve gösteren-gösterilen ilişkisinin dışına taşıyarak özne ve zihin ilişkileri içinde gruplandırmıştır. Bunlar, tüm şeylerin ayrı ayrı gösterge kaynağı olduğunu vurgulaması ve göstergebilimi modern temele oturtması açısından önem arz etmektedir.

Göstergebilimi modern anlamda ele alan bir diğer düşünür ise Peirce ile aynı zamanda yaşamış olan Ferdinand de Saussure'dür. Dilin göstergeler dizgesi olduğunu düşünen Saussure'e göre, evren bir işaret etme evrenidir. Saussure aynı zamanda dil ve göstergelerin temsiller ilişkisi olduğunu belirtip mevcut gösterge çalışmalarının kapsamının dar olduğu düşüncesiyle- göstergelerin toplum içindeki yerini inceleyecek, dilbilimi de kapsayan bir bilim kurulmasını önermektedir. Bu bilim göstergelerin yasalarını ve işlevini bize verecektir (Rifat, 2019: 33). Saussure; Peirce'deki bireyselliğin aksine göstergelerin toplumsal yönüne dikkat çekmiştir. Ona göre "insan, anlamak ve anlamlamak için göstergelere gereksinim duymaktadır". Bu ilişkisellikte Saussure gösteren kısmı inceleyerek Peirce'nin sisteme dâhil ettiği yorumcuyu ilişki dışı bırakmış, salt toplumsallığa ve gösteren-gösterilen ilişkisine yönelmiştir (Önal, 2014: 46).

Görüldüğü üzere, modern zamanda göstergelerin dil ve dil dışı olmak üzere iki genel kısımdan oluştuğu fark edilmiştir. Göstergelerin yazın alanında yeniden ele alınmasını sağlayan ise Derrida olmuştur. Derrida yapıbozumcu bakış açısıyla yazınsal göstergebilimin doğuşuna öncülük etmiştir. Derrida kendinden önceki ses merkezli ve işaretlere dayanan gösterge algısının aksine yazıya yönelerek evrenin yazı olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre yazı ayrı, konuşma ayrı göstergelere sahiptir, bununla birlikte bizde bozum yaratan ise yazıdır (Derrida, 2014: 41). Derrida anlam-işaret-düşünce ekseninin yerine *trace* (iz) eksenli bir düşünmeyi önermektedir. "İz; anlamın genel bir kökeni olarak görünmeye, işaretlenmeye kapı açan ve anlamı meydana getiren boşluktur" (Mıkıcs, 2019: 98).

Bir kuram oluşturma iddiası olmadan göstergeler üzerine değinen bir diğer çağdaş filozof ise Gilles Deleuze'dür. Deleuze göstergelere doğrudan yönelmek yerine Marcel Proust'un eserleri üzerinden yönelerek konuyu *Proust ve Göstergeler* eseri üzerinden ele almaktadır. Gilles Deleuze göstergeler üzerinden öncelikle bir temsil eleştirisi yaparak göstergelerin ancak kendileri olduğunu vurgulamaktadır (Deleuze, 2016: 10). Göstergeler aynı zamanda Saussure'ün iddia ettiği gibi salt gösteren ve gösterilen ilişkisi içinde ortaya çıkan bir işaret etmeler bütünü de değildir. Deleuze'ün göstergelere bakışı Peirce'ün sisteme eklediği yorumcu üzerinden şekillenmekte olup, "bütün dünyaların birliği gösterge sistemi oluşturmalarında yatmaktadır ve deşifre, yorumlama olmadan da hiçbir şey öğrenilemez" (Deleuze, 2016: 11). Deleuze gösterge evreninde öncelikle bir arayışı, duyarlılığı vurgulayarak göstergelerin tamamıyla bireysel yanına dikkat çekmektedir. Göstergeleri duyarlılığa uğrama ve yorumcuda ortaya çıkan etkilerine göre bazı ölçütler yardımıyla gruplara ayırmaktadır. Deleuze'ün göstergeleri bir temsil ve bir işaret etme olmadığı gibi aynı zamanda toplumsal da değildir. Göstergeler, Deleuze açısından hem bir üretimin malzemesi hem de sonucu olarak

bireysel yorumun konusudur. Deleuze göstergelerin temsil ilişkisini eleştirirken Derrida'nın *iz* kavramına yakın olarak onlara sinyaller olarak bakmaktadır. Göstergeler şeylerden kaynak bulan sinyallerdir ancak şeylerin birer temsili değildirler. Şeylerin birer izi olarak göstergeler bizi kaynağa yaklaştırır; kaynağın açılmasına, bilinmesine imkân tanımaktadır.

Deleuze'e göre düşüncede bir şiddet vardır; bu şiddet, kişiyi gerçeği aramaya zorlamakta ve arayışı başlatmaktadır. Arayışın başlatılması doğal olarak göstergelerle bir karşılaşmayı da doğurmaktadır. Göstergelerle karşılaşma ve arayış bizi göstergelerin kaynağına gitmeye, kaynağı deşifre etmeye zorlamaktadır. Göstergelerin deşifre edilmesi için götürdüğü kaynağın da deşifre edilmesi, anlamın ortaya çıkarılması gerekmektedir. Deleuze'e göre anlamla gösterenin birleştiği ve açılmasını sağlayan, göstergeyi nesneden ayıran şey gösterenin doğduğu özlerdir. Özler maddelerde canlanarak göstergeleri doğurur ve ontik bir açılma arzusuyla göstergeler yayar (Deleuze, 2016: 48). Göstergelerin yapısının ortaya çıkarılması ve kurdukları sistemde çiraklığın onlardan bir deşifreye üretim yapması için göstergeler ve öz ilişkisinin de ele alınması gerekmektedir.

2. Göstergeler ve Öz

İnsanın bütün yapma ve etmeleri açık ya da gizli öğrenmeler sayesinde olmaktadır. Oluşa getirmiş olduğu davranışların arkasında onu bu davranışa iten bazı sebepler bulunur. Bunlardan biri öğrenmiş olduklarının yarattığı itici güç, ikincisi ise yeni öğrenileceklerin vazgeçilmez bilinme isteğinin zihinde oluşturduğu şiddettir. Zihinde oluşan bu şiddet, temel yönlendirici olarak isimlendirilen duyarlılıktır. Duyarlılık, göstergelere karşı eğilimi ifade edip göstergeleri yakalama ve onlarla yürüme durumudur. Duyarlılık aynı zamanda alttan alta dünyanın yüzeyini oluşturan göstergelerin zihindeki kapısıdır (Altuğ, 2016: 44). Bizi göstergelere ve onların arayışına iten ve bağlı buldukları bir özü de arayışa çıkaran bu duyarlılıktır. Duyarlılık özü aramaktadır çünkü onun aradığı şey, öz; gösterge ve anlamın birliğidir (Deleuze, 2016: 439).

Göstergelere karşı duyarlı olmak aynı zamanda göstergelerin de duyarlılığı cezbetmek için oluş sergilediği ikili bir durumu ortaya koymaktadır. Göstergeler de kendine yönelecek bir duyarlılığı beklemekte, ona sırlarını sunmak için yayılmaktadır. Peki, bizi kaynağına götürmek ve bir sırrın ifşasına araç olmak isteyen gösterge nedir?

Göstergeler düzlemin derinliklerinde ve üzerinde bir nesneye veya bir şeye bağlı olarak yayılan çeşitli izler, sinyallerdir. Bir öze bağlı bulunan kendi zamansal süresince ve deşifre edilecekleri ana kadar varlık gösteren birçok sinyal vardır. Bu sinyaller kendilerine yönelecek bir duyarlılığa esas olana kadar fark edilmemiş göstergeler olarak kalmaktadır. Henüz fark

edilmemiş ancak oluşa gelmiş durumdadırlar. Başka bir açıdan söylenecek olursa bu göstergeler yorumun malzemesi olmamış, var olan ancak duyarlılığı cezbetmemiş olanlardır. Göstergelerin varlığı maddi olarak bir öze bağlı olmak zorundadır. Deleuze bu durum için, “Göstergelerin maddi anlamı ideal bir öz olmadan hiçbir şeydir” (Deleuze, 2016a: 18) diyerek göstergelerin bir öze bağlılığının önemine vurgu yapmaktadır. Öz; gösterge ile mananın ilişkisini belirleyip, göstergeye sarılan, özne ve şeylerin içinde, bireyselleştirici olan, yani gösterge ile mananın bir nevi birlikteliğidir (Deleuze, 2016a: 51). Özler öznenin kalbinde yer alan hakiki monadlar olarak öznenin nihai niteliğini yansıtan şeylerdir (Deleuze, 2016a: 44). Deleuze’e göre manevi göstergeler özlerden kaynak bulurlar. Göstergeye mana katan şey bu bağlılıktır. Onu oluşturabilen şeyler özdür. Göstergeler özün varlık gösterdikleri anda ontolojik olarak öze birlikte varlık bulurlar. Göstergeler varlık buldukları andan itibaren bütün etrafa görünmektedir, bir gösterge birden ve ansızın sadece bir şeye beliren değildir. O, sürekli dağılım gösteren bir şey olmaya devam etmektedir. Bir gösterge deşifre edildiğinde ve yorumlandığında bir bilgiye dönüşmektedir. Göstergenin yorumlanması, duyarlılığın sonucunda oluşan bir durumdur. Bu, bir nevi göstergeden ürün elde etme yani öze yaklaşma, onu deşifre etme, yüzeye çıkarmadır. Fakat bu ürün durağan bir ürün olarak karşımıza çıkmaz, yeniden bir oluş ile kendine yakın ya da bağlı özlere göndermelerde bulunan, onları da yüzeye çekmeye zorlayan bir ürün olarak var olur. Gösterge aksi durumda sadece sinyal göstergeleri, başka bir deyişle özün statik enerjisi gibi saklı durumda olmaya devam etmektedir. Kendini açacak, yakalayacak, takip edecek bir duyarlılığı beklemektedir. Gerçek anlamda bir göstergeden bahsetmek için göstergenin deşifre edilmiş yani farkına varılmış olması, yorumlanma aşamasına gelmiş olması gerekmektedir. Bir göstergenin varlığı ancak deşifre edilip yorum sayesinde bir öğrenme sağladığında anlam kazanmış olur. Görüldüğü üzere, bir birim öğrenme için bir göstergenin varlığı zorunludur. Hatta demeliyiz ki öğrenmelerimiz ancak göstergelerin sayesinde oluşan bir eylemdir fakat burada göstergeleri deşifre edecek ve yorumlayacak organizmanın bir gösterge sürecini sağlayacak tüm süreçler için gerekli şartları sağladığını varsaydığımızı belirtmemiz gerekmektedir. Deleuze, göstergeler ile gerçekleşen bir çiraklığın bize öğrenme sağladığına işaret etmektedir. Aynı zamanda göstergelere karşı duyarlı olmak, dünyayı deşifre edilmesi gereken bir şey olarak görmenin bir yetenek olduğunu ifade etmektedir (Deleuze, 2016a: 30). Çiraklık bir arzuyu taşıyarak ortaya bir eser koymak ve somutlaştırmaktan ziyade sonsuz imkânların takip edildiği ve bu imkânların öz ile ilişkisinin ortaya konulduğu bir süreç olarak vardır. Deleuze’ün burada çiraklığı esas alması Heidegger’in kaygı fenomenini; bütüne yönelik, arayıp tarayan ve bakışı buna göre belirleyen, bir hâl olarak bir şeyin içinde olma tanımlamasıyla da yakından ilişkilidir (Heidegger, 2019: 292). Çiraklık

bir hâl olarak arayışın özgürce yolunu belirmeye başladığı bir durumu ifade etmektedir. Acemiliğin vazgeçme, imkânları kaçırma ve duyarlılığı sonlandırabilecek arzularının olması, ustalığın ise tek bir imkânı yücelterek somut bir esere odaklanması arayışın imkânlarını kısıtlamaktadır. Çıraklık ise göstergeler içinde arzunun yolcuğuna fırsat vererek sadece tek bir anlamın aksine hakikati aradığı için olayın tüm imkânlarının ve ufuklarının dolaşılmasını sağlamaktadır. Göstergelere karşı duyarlı olmanın, onlara ihtimam göstermenin bir yetenek olarak tanımlanması da çıraklığın aynı zamanda bir yeteneğin koşusu olmasından kaynaklanmaktadır. Yine Deleuze'ün bahsettiğimiz ifadesinden yola çıkıldığında, göstergelerin belirtimiz gibi bir duyarlılık sonucunda ve bir deşifre, yorum çıkarma işleminin sayesinde işe yarar olduklarını göstermektedir.

Göstergelere karşı duyarsız oluş, göstergelerin varlığını yoksamasa da onların veri sağlayıcı yanının, bilgi ve öğrenme oluşturucu potansiyelinin fark edilinceye kadar devam ettiğini ortaya koymaktadır. Fakat belirtilmesi gereken bir diğer husus, göstergelerin kendi başlarına ve ölümsüz olarak varlık göstermediği gerçeğidir. Bir göstergenin bütün oluşunu gerçekleştiren şeyin öz olduğu düşünüldüğünde, özü yansıtan şeyde oluşan her türlü arzu, değişim, deformasyon göstergeyi de bir değişime tabii tutmaktadır. Bu değişim aslında yüzeyin ve özlerin bulunduğu derinlerin değişimidir. Bizi derinlere götüren duyarlılığımızda oluşan bir değişiklik; bu derinlerdeki özlerin yaymış olduğu göstergelerin fark edilmesini, yorumlanmasını etkileyebilir. Göstergelerin yorumlanışında ve irdelenişinde izlenilen yolun hatalı olması, gerçeğe olan bağının ve gerçekle ilişkisinin anlaşılabilmesi, bizi derinlerden uzaklaştıran şeylerdir. Bir göstergenin sadece maddi yanına odaklanmak, onun sağladığı heyecan ile manevi yanının kaçırılmasına neden olmaktadır.

Göstergeler bize bir gerçeği sunmazlar ancak belleğimiz onu bir gerçekle bağdaştırma, birleştirme ve onu şeyleştirme eğilimindedir. Göstergenin bir şey ile bağdaştırılması, şeyin öncesi ile şeylik durumu ve sonrası göstergede değişiklik oluşturmuş olur. Fakat bu değişim, göstergelerin ortaya çıkardıkları duyguya göre doğan bir değişikliktir. Maddi şeylerle bağlanılan ya da sadece maddi yanı deşifre edilmiş göstergeler, düşünceyi harekete geçirmedikleri gibi sadece duyusal işaretler olarak kalmakta, ideal bir öz üretmekten de yoksun kalarak manevi bir anlamdan da yoksun kalmaktadır. Öz olmadığı için aynı zamanda anlam üretimi de kaçırılmıştır (Dejanovic, 2014: 48). İlerde de bahsedeceğimiz gibi, göstergenin türlere ayrıldığı nokta da buradan başlamaktadır. Göstergede oluşacak değişimin bir bozulma olarak düşünülmesi ve göstergenin özne verisi gibi görülmesi göstergenin yanlış algılanmasına sebep olur. Özün varlığı özneye bağlı olmanın aksine, özneyi oluşturan özdür. Göstergelerin asıl kaynağını da öz sağlamaktadır. Biz bir özü deşifre ettiğimizde artık ikili bir durumu ortaya

koymuş oluruz. Bunlardan biri, yakalanan gösterge ve özün varlığı; diğeri ise zihnimizde gösterge sayesinde oluşturmuş olduğumuz öze ait gerçekliklerdir. Belleğimizin somut olan şeylere bir yatkınlığı söz konusudur. Bellek maddi olanları barındırıp onlara karşılık birer işaret belirleyerek kendinde tutar. Ancak maddi olmayan şeylere karşılık bellek, zorlu bir süreçten kaçınarak onları işaretlerle kaydetmek yerine kavramlaştırma gibi süreçleri seçer. Deleuze'ün bahsettiği yetenek durumunun ortaya çıktığı ikinci kısım da burada ortaya çıkar. Belleğin kavramlaştırma ya da somut olmayanlara dair süreçlerini bu yetenek ifade eder. Öz arayışında yeteneğin olmadığı bellek, sadece somut süreçleri tercih eder. Aklımız, göstergeleri ifşa ettiğinde özün bir tanımını yapıp sadece öze ait bir birikim oluşturmaz; ifşa edilmiş göstergeden zihin kendi derinliğinde bir üretim yaparak bir tanımlamada bulunur. Deleuze'e göre özün; görülen şey olmaktan ve dünyayı birleştiren idealliklerden ziyade evrenin has özelliklerini gören derin, indirgenmez bir bakış açısı olduğunu belirtmekte fayda vardır. Deleuze'ün bahsettiği yetenek durumu bir kez daha burada ortaya çıkmaktadır. Akıl, göstergeleri ifşa edip özünü kavradığında artık dünyaları deşifre etmek için bir adım daha atmış olmaktadır. Bu süreç, her gösterge aynı görünse bile özünün ayrı olabileceği ve farklı durumları ortaya koyabileceği ihtimalini hep canlı tutar, sürekli başa dönerek her göstergede arayışı bir paradoks hâlinde gerçekleştirmektedir. Göstergelerin zihin üzerinde paradoks oluşturan gücü de buradan kaynaklanmaktadır. Bu gücün varlığını, "Göstergeler akıl, bellek, imgelemi zorlayarak düşünceyi harekete geçirir ve onu, özü düşünmeye zorlar" (Deleuze, 2016a: 94) ifadesiyle tanımlayan Deleuze, göstergenin bir işlevini de ortaya koymaktadır. Bu ifade, göstergenin kendi başına bir itici güç olarak belleği hem öze hem de evreni bilmeye zorladığını ortaya koymaktadır çünkü duyarlılık, bir yeteneğin yansıması olarak göstergelere karşı gelişmiş bir durumdur. Duyarlılığın göstergeleri takip ettiği gibi göstergelerin de duyarlılığı cezbeden ve döngü oluşturan yanı mevcuttur. Ayrıca dikkat edilmesi gereken diğeri ise Deleuze'ün göstergeleri birer temsil unsuru olarak görmediğidir. Göstergeler türleri ne olursa olsun bir şeyin kopyası, taklidi değil aksine o şeye göndermelerde bulunan, düşünceye varlığı veren, düşünceyi arayışa çıkararak gerçeklerdir. Göstergeler temsiller gibi bir şeyi yansıtmaktan ziyade çeşitli bağlamlar oluşturarak düşünceyi zorladığı gibi, bir özden doğarak da düşünceyi harekete geçirmektedir (Uysal, 2017: 237).

Bizi düşünceye sevk eden göstergelerdir, göstergeler bu noktada karşılaşmanın bir nesnesi durumundadırlar. Düşünce edimi, olasılıklardan doğmayıp göstergeyi yeni oluşlar kurup, geliştirip, dönüştürerek bir gerçek yaratmış olur. Bu bir nevi göstergelerin aynı zamanda evrensel bir misyonu ifa ettiğini de ortaya koymaktadır.

Göstergeler her ne kadar bir zihinsel yetinin varlığında ortaya çıkmış olsa da her gösterge kendini her zihne açmaz. Göstergenin bütün sırlarını hazır her zihne açmış olduğunu var saydığımızda, bütün bilmelerin bugün tükenmiş olması gibi bir durum ortaya çıkar. Aynı zamanda bir bellek bütün bilmeleri başarmış ve her şeyi bir şekilde kendinde bulundurmuş olurdu. Deleuze'ün bu durum için göstergelerin öncelikle bir duyarlılığı şart koştuğunu ifade ettiğini daha önce de belirtmiştik (2016a: 95). Göstergelerin ifşa edilmesi onlarla bir dostluğu ve onlara karşı bir çıraklığı gerekli kılmaktadır. Çünkü bir göstergenin barındırmış olduğu derinlik tek bir veri sağlayacak kadar yüzeysel değildir. Göstergelerin logostan farkı da burada yatmaktadır. Göstergenin derinliği, aynı zamanda onu ifşa edenin ifşa durumundan da derindir. Bu derinlik göstergenin yüzey derinliği olduğu için bir paradoksu, bıkkınlığı, kırıklığı, zamanı ve defalarca denenmeyi gerekli kılar. Göstergenin açılması, sırrının ortaya çıkarılması bir niyetin tek başına başaracağı bir durum değildir. Göstergeyi deşifre etmeye çalışırken göstergenin de bu çabaya cevap vermesini sağlamak gerekmektedir. Bu ancak istemli bir çabanın sonucunda mümkündür. İstemli bir çaba da ancak dostluk ile mümkün olacak bir durumdur. Göstergenin sıralarını açmasını beklemek ise yine dostluğun başka bir boyutu olarak duyarlılık içinde göstergenin takibinin yapılmasını incelemektedir.

Göstergenin ortaya çıkarılışı, tabii olarak bir çıraklığın uğraşdır. Bir yüzey derinliğini keşfetmek, paradokslar çıkarmak, farklı oluşları ortaya koymak ancak bir çırağın uğraşdır. Özellikle göstergeyle yaşanmış bir hayal kırıklığı, belleğin nesnel-telafi edici çağrısı ve göstergenin derinliği içinde, gösterge ile zihnin yeni oluşlar yaratmasını ve dostluğunu doğurur. Göstergeyle kazanılmış bir ustalıktan ise Deleuze açısından söz etmek mümkün değildir. Gösterge ile usta bir süreçten bahsetmek göstergenin ve zihnin birbirine üretim imkânı sağlamadığı durumu ifade etmektedir. Ustanın göstergeden elde edeceği yeni bir şeyden söz edilemez. Bu anlayışla göstergeler ele alındığında, gösterge kendi başına bir özneye işaret eder ve ifşa edildiği anda göstergenin işlevi son bularak her gösterge bir temsile dönüşür. Saussure'ün iddia ettiği toplumsal bir uzlaşım sonucunda üretilmiş salt temsil ögesi halini alır (Kılıç, 2013: 22).

Deleuze açısından her gösterge kendini her deşifre ediciye açmaz, buna sebep ise göstergelerin her zaman örtük olması, nesnelere, zamana sarılmış olarak bitmeyen bir deneme sürecini ve duyarlılığı esas almasıdır. Bu duyarlılık, sadece göstergelere karşı geliştirilen bir duyarlılık olmayıp bir sürecin ortaya çıktığı tüm yüzeye olan duyarlılıktır. Göstergeler bazen yüzeyde saklanır, dönüşür, uzaklaşır ya da zaman ve nesnelere gibi şeylerle iç içe geçerek bir sarmal oluştururlar. Tüm bu sarmalda bir göstergenin takibi, bahsettiğimiz gibi her zihin için mümkün değildir. Bir gösterge gerçek ile iç içe geçmiş olabilir fakat bu gerçeklik göstergenin

işaret ettiği bir özün ya da nesnenin gerçekliğinden ziyade göstergenin ifşa edildiği sürecin gerçekliğidir.

Göstergeler kaynak bulduğu ya da işaret ettiği özden saf bir anlam kazanırlar. Özler; göstergeleri anlamla bir arada tutar ve göstergelerin sanallaşmasını engelleyerek onların saf oluşunu sağlar. Özün mantık dışı ve mantık üstü oluşunun yanında öznellik durumlarını aştığı durumlar vardır. Özün kendisine bir özneyi şart koşması, gösterge ve nesnenin birlikte oluşunu sağlar. Bu birlik oluş, asla birbirinin yerine temsil oluş değil birlikte oluş ve birbiri içine batışık oluş durumudur. Bu ise göstergenin salt ve saf olarak nesneye indirgenmesine ve nesnede yok oluşuna mâni olmuş olur. Özlerin gizemli yapısını ve derinliklerindeki sırları bize düşündüren ve bu sırları açığa çıkartan, anlam ile buluşturan özün kendisine sarıldığı göstergelerdir (Deleuze, 2016a: 40). Göstergeler, belleğimiz üzerinde bir baskı kurarak bizi bir arayışa, bir edimselliğe iterler ve bu edimsellik aklımızın bir gerçek arayışı olarak varlık gösterir. Aklımızın ifşa etme, arzu ve arayışlarının göstergeler ile olan münasebeti bize gerçeği vermektedir. Göstergeler ifşa edildiklerinde nesnelere karışarak zamansallaşmış olurlar, bu zamansallaşma göstergenin sırrının ortaya koyularak bellek için kullanılabilir ve başka bir arayışa taban oluşturabilir olma durumudur. Göstergenin götürdüğü yer, artık bellek için bir menzile gelir ve göstergenin burada bağlı olduğu öz, artık bilince uğramış olarak arayışın menziline oluşturur. Bu durum hem zamanın yakalanmasını hem de göstergenin nesneyle bir oluş yakaladığı zamansal gerçekliği de oluşturmaktadır.

Deleuze'e göre göstergeler, kendi başlarına varlık göstermedikleri gibi onların hangi nesneyle batışık olduğunu ve hangi öze ait olduğunu çözmek ise birdenbire çözülecek bir durum değildir. Göstergeler kendilerini ortaya çıkarmak için öncelikle bir fark edilişi, deşifreyi, algıyı, akıllı ve diğer süreçleri şart koşar. Akıl, göstergeleri nesneleştirme gibi doğal bir eğilimi vardır. Akıl, göstergeleri doğrudan mantık eksenine indirmeye ve onu bir nesneye atfetmeyi, bir temsil yaratmayı tercih eder. Fakat göstergeler açısından bakıldığında akıl bu durumu, göstergelerin derinliğini yoksamaktadır. Akıl bu tutumunda algının da akıl gibi nesneliliğe olan eğilimi vardır. Akıl gibi algı da bir nesneye bağlı kalmak ve bir nesneden orijin almak ister. Bu ise mantık üstü olan ve derinlerde bulunan özlere ait göstergelerin deşifresini özel bir yeteneğe bırakmaktadır. Algının nesnelere gelen göstergelere takılması ve sadece gerçek olanın gözlemlenmesine olan bağlılığı aklın sadece nesneliliğin ifade edilmesine olan tutkusu, derinlerin göstergelerinin değil sadece nesnel olan göstergelerin, nesnelere bulunan göstergelerin öğrenme sağlamasına neden olmakta; bu da kişiyi dünyayı deşifre etmekten ziyade tanımlamak hatasına itmektedir. (Deleuze, 2016a: 32-33). Göstergelerin mantıklı

atfetmelerden uzak özgürlüğü yönü vardır. Bu dünyayı deşifre edilecek şey olarak görmeye imkân vermenin yanında imkânların keşif sürecinin özgürlüğünü de garanti etmektedir.

Görüldüğü üzere Deleuze'ün göstergeye bakışı, onun işlenebilir ve üretilebilir oluşuyla ilgilidir. Öğrenmeler Deleuze açısından bir gösterge yorumundan vukuu bulur. Gösterge, öğrenmenin bir bakıma ilk malzemesi durumundadır. Öğrenmeye Plâtoncular gibi, bir hatırlama eylemi olmaktan ziyade göstergelerin işlenmesinden elde edilen bir oluş olarak bakmaktadır. Göstergelerin kendilerine özgü ve farklı dünyalara ait olan yapısı, öğrenmeleri de çeşitlendiren ve bitimsizleştiren bir oluş arz eder. Deleuze'e göre bir şey, öğrendiğimiz her şey göstergeler yaymakta, doğal olarak öğrenmelerimiz de bu göstergeler sayesinde başlangıç bulmaktadır (2016a: 10). Göstergeler bu bakımdan ele alındığında, oluşların yer aldığı dünyaların şifrelerini oluşturmaktadırlar.

Göstergeler; apeyron dâhil olmak üzere tüm şeylerin özlerinin içinde yatan bilinme ya da açılma arzusunun birer işareti, sinyali olarak vardılar. Deleuze, Saussure'ün sadece insana dair olan gösterge algısının tersine tüm şeylerin göstergeler sistemine dâhil olduğu varsayımı üzerinden göstergeleri açıklamaktadır. Bu bakımdan göstergelerle yolculuğu, dostluğu, arayışı ve duyarlılığı esas alır. Deleuze'e göre, bir bakıma dünya içinde dünya ile iliştiğimiz, göstergeler sayesinde olmaktadır. Bu bakımdan tüm şey durumları dâhil olmak üzere dünya ile bağ, yeteneğin imkânınca meydana gelmektedir. Yetenek, özleri ortaya çıkarmada bir makine gibi arayışı ve arzuyu kullanır ve göstergelerin kaynağı olan özlere ulaşmayı amaçlar. Özler sadece göstergelerin bağlı olduğu son kaynaklardan ziyade, neviyatı fark etmeksizin belleğin kendine yurt edinerek yeni arayışını kurduğu birer menzili de teşkil etmektedir. Deleuze'e göre öz, bir şeyin doğası olan, metafizik bir öz değildir. Öz, bireyselleştirici olan ve gösterge yayan şeyin içindeki nihai noktadır. Bu da farkı işaret etmektedir. Bir şeye farkı kazandıran şey ise anlamdır. Öz ile anlam birliktedir ve her ikisi de göstergenin manevi yanını oluşturan kendini nihai olarak sanatta dışa vuran monadlardır (Deleuze, 2016a). O hâlde arayışın yolu sanat üzerindedir ve çiraklık, anlamı özden elde eden bir makinedir.

3. Gösterge Sisteminin Ölçütleri

Deleuze, *Proust ve Göstergeler*'de göstergeleri bir bütün olarak ele almak yerine onları zaman üzerinde ait oldukları yüzeye denk geldikleri duruma göre kavramsallaştırarak açıklamaktadır. Göstergeler Deleuze açısından kaynaklandıkları şeylere göre çeşitlenip farklılık oluşturmaktadır. Maddi şeylerden kaynaklandıkları gibi soyut olan şeylerden de kaynaklanabilen göstergelerin kaynaklarına ulaşıldığında bir tarihsellik yani zaman üzerinde

bir yer kazanırlar. Göstergelerin bu özelliklerinin belirlenmesi, çıraklığın nihai anlama ulaşmasında zaman kayıplarından ve hayal kırıklığından kaçınabilmesini sağlamaktadır.

Bir göstergenin kaynağını keşfeden çıraklık, onu sadece belleğin köşesine itmekten ziyade onu araçsallaştırarak yakın olduğu özlerin yanına ya da farklı olduğu özlerin karşısına yerleştirip bir sistem dairesi kurma arzusunu taşır. Bu durum aynı zamanda göstergelerden öğrenme oluşturma arzusunun karakterini bize sunmaktadır. Göstergelerin çıraklık tarafından sistemleştirilme çabası zaman üzerinde karşılıklar bularak, birbirlerini etkileyerek, birbirleriyle kesişerek, gerçeğin sistemini oluşturarak ve karmaşılaşarak yeniden varlık gösterir. Bir bakıma bu sistemleştirmeye göstergeler çırakta yarattıkları etkiye göre çırağın belleğinde de uygun yerler edinmeye devam ederler (Aroles & McLean, 2017). Bu durum, göstergelerin kendiliğinden de bir sistem oluşturduğunu ve sisteme dâhil olduğunu ortaya koyar. Göstergenin sistemi aynı zamanda gösterge ile olan arayışın yani ona olan duyarlılığın her ne kadar kaotik, rastgele ve istem dışına dâhil süreçlerin bütünü olsa da bir evrenin bütünüdür. Göstergeler sistemi, farklı bakış açılarının ve ölçütlerin bir birleşimidir; bu yüzden gösterge sisteminin yapısı çoğulcu bir özellik gösterir. Göstergelerin bir sistem oluşturmuş olması ve onun bu sisteminin farka taşınması için ölçütlerin bulunmasını sağlayan temel şey, bakış açıdır. Göstergeler arasındaki ilişkiler de fark ile belirlendiği için farkın varlığını ortaya çıkaracak olan da aynı zamanda bu bakış açıdır (Kılıç, 2013: 21). Bakış açısının çoğulculuğu, sistemi ve ölçütler düzlemini şart koşan gösterge dışı unsurdur. Ölçütler, bakış açısının kaotik sistemleri içinde göstergelerin özden uzaklaşmasını ve bellek içinde özlerini kaybetmesini önlemektedir.

Özlerin ve göstergelerinin birbirinden koparılması göstergelerin boşlukta ve boş olmasına sebep olmaktadır. Boşlukta kalmış bir göstergenin özden kopuk olarak hiçbir özelliği yoktur. Tüm arayış sürecinin boşa çıkarak kayıp zaman olarak doğmasına sebep olduğu gibi hayal kırıklığını da meydana getirmektedir. Gösterge sistemindeki ölçütlerin en temel işlevi, doğal olarak hayal kırıklığını en az düzeye taşımaktır. Bakış açısının çokluğu, hayal kırıklığını kaçınılmaz kılarken göstergeleri bir ölçütle ayırmak nihai açıklamalara imkân verip hayal kırıklığını azaltır. Ölçüt, aynı zamanda göstergeleri özelliklerine göre çıraklığın yolculuğunda uygun yere ve arayışın uygun zamanına denk getirerek zaman kaybını da azaltan yapıdadır.

Deleuze gösterge sisteminde yedi ölçütten bahseder fakat bu ölçütlerden iki tanesinin sonuçları geliştirilmemiştir. Buna karşın zaman ve anlamla olan ilişkiyi verdikleri için yazımızın bütününde onları da işleyeceğiz. Deleuze'e göre, geliştirilen beş ölçüt ise şunlardır:

a. Göstergelerin içinde somutlaştığı madde: Arayışta her gösterge coşku, sevinç üzüntü gibi bir hissi tetiklemektedir. Bu hisler aynı zamanda anlamın nihai arayışını da belirleyen hislerdir. Özellikle sosyete göstergeleri çıraklığa, anlamın göstergeleri yayan

maddelerle birlikte olduğunu düşünmekte ve anlamla maddeyi birleştirme yanılığına düşürmektedir. Bu durum, göstergenin kaynak bulunduğu maddeyle aynı anlamı işaret ettiği yanılığının yanında, göstergenin maddenin başka bir özelliğini işaret etmesi durumunun ihmalini doğurur (Aroles & McLean, 2017:180). Fakat yine de madde, göstergeye bir dayatmada bulunur; bu dayatma göstergenin yapısını belirleyen bir dayatmadır. Madde ile göstergenin sarmaşıklığı göstergeye bir şekil kazandırır fakat bu dayatma, aynı zamanda göstergenin de güç kaynağıdır. Göstergeler maddi bağıntılarıyla nesneleşirler. Örneğin kokular ile maddeler arasındaki sarmaşıklık bu durumu açıklayan durumdadır. Koku, duyarlılığı cezbedip maddeye doğru bir yolculuğa çıkarır; madde ile koku arasındaki bu bağ, kokunun değişimini engelleyen dayatmada bulunur. Koku, kendi başına maddeden bağımsız olarak ortaya çıkmadığı gibi kendi başına bir değişimi de oluşa getirmez. Koku ile maddenin bu bağ gücü, kokuyu da nesneleştirerek maddeyle birleşmesini ve kokunun göstergesinin yanında, somut göstergelerin maddeyle bir eşitleşme içinde olduğunu ortaya çıkarır. (Deleuze, 2016a: 81). Göstergeler maddeyle ilişkili olsa da yakalanması gereken, göstergenin anlamının madde olmadığıdır.

b. Bir şeyin gösterge olarak yayıldığı ve kavrandığı tarz: Göstergeler bir nesneye bağlı durumdadır, yorumlandığında bizi bir öze yaklaştırır ya da öze götürür fakat bu eylemi yapacak olan edim, bir kaynak bulmalıdır. Bu edimin kaynaklandığı yerde ortaya çıkan durum, hayal kırıklığı, haz ya da başka bir düşünsel baskı durumu göstergeye ritim kazandırır. Göstergenin duyarlılıkta meydana getirdiği bu değişim gösterge ile öz arasındaki arayışın tarzını belirler. Bu tarz, aynı zamanda bakış açısını ve göstergenin özünün kategorik olarak yerleştirildiği yeri belirler. Somut bir göstergeden kaynaklanan hayal kırıklığı, bu göstergenin ölçütünü değiştirebildiği gibi göstergenin özünün aranacağı kategorik yeri de belirler (Deleuze, 2016a: 81).

c. Göstergenin bellek üzerindeki etkisi: Göstergeler, duygu sistemimiz üzerinde bir üretimi de gerçekleştirir. Türlerine göre; baskı, gerginlik, ıstırap, sevinç, hayal kırıklığı ve haz gibi göstergelerden vukuu bulan duygularımız karşılıklı olarak göstergelerin şeklini belirlerler. Sevinç veren bir gösterge belleğimizi ve duyarlılığımızı sevinçlerin olduğu düzleme davet ederken ç acıların kaynak bulunduğu göstergeler de belleğin yoksama, kaçma ve unutma eğilimlerini etkinleştirmektedir. (Deleuze, 2016a: 81).

ç. Göstergenin anlam ile olan ilişkisi: Göstergeler türlerine göre bir anlam üretirler; bazı göstergeler doğrudan bir öze göndermede bulunamadıkları ve özden kopuk oldukları için çıraklığa anlam arayışında zamanı kaybettirirken, bazı göstergelerin aldatıcılığı ve acıları doğuran yanı arayışın şiddetini etkilemektedir. Manevi bir derinliği yansıtan

göstergeler de çıraklığa hem manevi bir doyum hem anlamın ifşası hem de üretim doyumunu sağladığı için kendine has dünyayı şart koşar ve kendi düzlemini oluşturur. Göstergelerin öz ile olan bağının hangi tarz ile belirlendiğini de ortaya koyan bu durum, ifşa edilmiş göstergelerin kendi içinde sistemleşmesini sağlar. (Deleuze, 2016a: 82). Çıraklık göstergelerle olan yolculuğunda elde ettiği anlamlara göre göstergeleri takip eder.

d. Göstergeyi yorumlayanın temel yetisi: Göstergeleri yorumlayan yeti, göstergeyi belirleyen başka bir unsurdur. Aklın işaret ettiği ve saf düşüncenin işaret ettiği gösterge türleri bulunmaktadır. Aklın ifşa etme ve tanımlamaya olan eğilimi, somut bir dayanak arayışıyla göstergeleri maddeyle birleştirmek ister. Göstergeler maddeyle birleşseler de asıl kaynaklarını özden alırlar. Öze ulaştırmayan ve maddenin ilk algılanışına yani maddi göstergelere takılan yeti, göstergelerin çoğulcu yapısını dikkate almadığı için sadece maddi yanından dolayı göstergenin anlamla olan birliğini ihmal edecek ve arayışı hayal kırıklığına uğratacaktır. Bu açıdan göstergeleri yorumlama yetisi aynı zamanda fark duyarlılığını da gerekli kılmaktadır. (Deleuze, 2016a: 81). Göstergeleri yorumlayan yetinin yetenek düzeyi açısından işaret ettiği nokta, Kant'ın *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'inde ele aldığı "deha" kavramının da aslında göstergeleri yorumlamayla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Kant, 2016: 127).

Deleuze'ün belirmiş olduğu bu ölçütlere göre göstergeler, kendi dünyalarını oluştururlar ve kendi dünyaları içinde birbirlerine göndermelerde bulunurlar. Göstergelerin bu dünyası birbirinden kopuk ve uzak olmayıp düzlem üzerinde ve düzlemin derinliklerinde girişik olarak bulunmaktadır. Göstergelerin dünyasından söz edildiğinde Heidegger'e de başvurmakta fayda vardır. Göstergeler Heidegger'in *Dasein* kavramıyla da yakından ilişkili durmaktadır. Göstergeler dünyada ve kendi dünyalarına sahip olarak bir içeriklik içindedir. Göstergeler dünyanın içinde ama kendi özel varoluşlarıyla birliktedirler. Heidegger *Varlık ve Zaman* eserinde bilmeyi *Dasein*'in bir modusu olarak tanımlamaktadır (Heidegger, 2019: 105). Göstergeler de nihai olarak bir özü ve kaynaklarının maneviyatını açtırdıkları, bir anlam üretimine işaret ettikleri için dünyanın mottosu gibidirler. Dünya içinin derinliklerinde veya köşelerinde birer duyarlılık avcısı olarak göstergeler hem dünya hem de dünya dışına gönderimde bulunabilen bir aşkınlığa da sahiptir.

Göstergelerin belirlenmesinde Deleuze'ün öne sürdüğü ölçütlere bakıldığında, bu ölçütlerin göstergeler ile üretime girdikleri makine olarak zihin arasında en kısa ve en reel yolun yakalanmasını ve dünyaya ait gerçekliğin ortaya çıkarılmasını işaret etmektedirler. Gösterge sisteminin ölçütler vasıtasıyla farka taşınması ve bu sayede göstergelerin derin dünyalarının ortaya çıkarılması, onun türlenmesini sağlamaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu

türlenme, bir ayırım değil aksine göstergeler dünyasına hızlı ve duyarlı bir yolculuğu sağlamak, üretimi gerçekleştirmek için kısa yol mahiyetindedir.

4. Gösterge Türleri

Deleuze'e göre öğrenmeler göstergelerle ilgilidir fakat bu öğrenmeler soyut olarak ortaya çıkan şeyler değil zamana dayalı bir çiraklığın konusu olarak ortaya çıkan şeylerdir. Göstergeler ile geçirilen bir zaman olmadan öğrenmeler olamaz. Bize bir şeyler öğreten her şey göstergeler yaymaktadır, öğrenmeler de bu göstergelerin yorumları olarak oluşa gelirler. Bütün dünyaların birliği ve bizim evrene katılımımız gösterge sisteminde yatmaktadır. Fakat bütün olarak birlik kurmuş bir düzlemden söz etmek göstergeler açısından varsayım olarak kalmaktadır çünkü sistemler üzerinde yapılan deşifre ve yorumlamalar bize oluşları vermektedir. Ayrıca göstergelerin aynı olamamaları, şeylerin aynı şekilde gösterge yayamamaları, deşifreye aynı şekilde uğrayıp sırlarını aynı şekilde açıklamamaları onları türleştirdiği gibi dünyaların birliğini de varsayımda bırakır. Bütün göstergeler kendileridir ve kendilerine ait dünyanın maddesini oluştururlar. Bu sayede göstergeler kendine ait dünyaların varlığını şart koşar ve birlikler dünyasını bozuma uğratırlar (Deleuze, 2016 a: 11-12).

Deleuze göstergeler üzerine incelemelerinde, bütün göstergelerin bir arada olmayıp kendilerine has dünyalar oluşturduğunu fark ederek göstergeleri belirlediği beş ölçütün sonuçlarına ve göstergelerle karşılaşmada canlanan duygulara göre onları türlere ayırmıştır. Göstergelerin türlere ayrılması aynı zamanda sadece verdikleri duygulara bağlı kalmayıp göstergelerin bağlı oldukları şeylerle de ilişkilerini ortaya koymuştur. Göstergeleri türlerine ayırmak oluşların dünyasında bir birliğin olmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca Deleuze açısından özdeşleşmiş ve birliktelik kurmuş şeyler ancak alışkanlıklarımız ürünü olup dünya hakkında da bir şeyler vermez, sürekli değişen ve yeni oluşlar oluşturan dünya ancak fark oluşturabilen ve ayrı ayrı öznellik kazanmış şeyler sayesinde sırlarını açabilir (Aras, 2013: 84). Bu yüzden göstergeler de tekilleşmiş ve özdeşleşmiş olmayıp türleşmiş ve ayrılmışlardır. Göstergelerin türleşmesi tarafımızdan sırları çözülüp yorumlandığında, yorumun dışında kalanların da farklılığı ortaya koyulmuştur. Her gösterge türü ayrı bir oluşun dünyasını şart koşmakta ve onu yeniden oluşturmaktadır. Deleuze oluşlarına, durumlarına göre gösterge türlerini şöyle isimlendirmiştir: Sosyete göstergeleri, aşk göstergeleri, duyumsanabilir göstergeler ve sanat göstergeleri (Deleuze, 2016a: 81-82-83).

4.1. Sosyete Göstergeleri

Deleuze, sosyete göstergelerinin boşlukta durduklarını ve boşlukta ilerlemek için maddi göstergelere dönüştüklerini belirtir. Sosyete göstergelerinin maddi oluşu onların sürekli değişen, kaybolan, bir yerde ve zamanda yeniden ortaya çıkan özellikte olduklarını da ortaya çıkarır. Bu göstergeler belleğimizde daha çok yer işgal ederler. Fark edilmenin dışında maddi olan özellikleri sayesinde sürekli bir gösterge bombardımanı şeklinde yayılırlar. Sosyete göstergelerinin yayılış tarzı sürekli bir heyecan ve coşku şeklinde olduğundan, düşünce ve eylemi yerinden ederek kendini onlar üzerinde yeniden kurarak ortaya çıkma sürecini hedefler. Duyarlılığa uğramış olsalar da bir anlam arayışını sürekli değişimlerinden dolayı harekete geçiremezler; zihin, sürekli bu göstergeleri yorumlamaya çalışmasına rağmen yine boşlukta kalır, boşuna meşgul olur (Dejanoviç, 2014: 42). Sosyete göstergelerinin maddi şeyler üzerinden bir öze bağlı olmaksızın yayılmaları, onların gönderilerinin boş olmasına sebep olur. İşgal ettiği her madde üzerinde başka bir yayılım göstererek döngüsel bir değişkenliğe kapılmış hâldedir. Sosyete göstergelerini örnekleyerek açıklayacak olursak, “selam”ı bir sosyete göstergesi olarak örnek verebiliriz. Selam, bir içerikten ve şekilden yoksundur fakat çok değişik şekillerde kendini ortaya koyar ve başka şeylerin yerini alır. Buna karşın manevi bir yük taşımaz. Selam bir sosyete göstergesi olarak değişir ve eylemin formunu da değiştirir; böylelikle kendini başka durumlarda yeniden ortaya koyar. Elin altına götürülüp çapraz tutulmasının yerine geçerek orada kurulması bir selam durumu iken bazen başın eğilmesinin de yerine geçerek onu yerinden eder ve orada kurularak kendini ortaya koyar. Bazı durumlarda da sözlü ifade bir selam olur, hatta sözlü ifadenin de değiştiği ve başka kavramlar üzerinden selam olduğu da görülür. Otomobil kornasına basıp kısa ses çıkarmak bir selam olur, yazın üzerinden bir ileti yollamak bir selam olarak ortaya çıkabildiği gibi, bir şeye karşı sadece bir duruşun bile yerine geçerek o duruşu selam olarak yerinden eder. Görüldüğü üzere sosyete göstergesi olarak selam, birçok eylemi yerinden edip onların formuna girmeye çalışmakta, farklı yerlerde farklı olarak oluşa gelmektedir. Sosyete göstergelerinin belleğimize ve düşüncelerimize taarruz ettiği temel davranış şekli böyle olmaktadır. Sosyete göstergelerinin bellek ve düşünce üzerine olan bu taarruzunun sebebi ise sosyete göstergelerini yorumlayan ve geliştiren temel yetinin akıl olmasından kaynaklanmaktadır. Aklın maddeye olan tutkusu, bu göstergelerin de madde üzerinden değişken ve boş olarak sürekli hareket hâlinde olmasını sağlamaktadır.

Sosyete göstergeleri zamanın boşa harcanan kısmını oluşturur. Sadece bir sosyete göstergesi olarak selamı örnek aldığımızda bile onu derinlemesine ele alıp yüzeyinin altına inemediğimizi görürüz. Sosyete göstergeleri bu derinlikten yoksun olarak var oldukları için

onunla derinlemesine bir uğraş, çıraklığın değil acemiliğin göstergesidir. Zamanın kaçırılmasına sebep olan şey ise bu acemiliktir. Kendisi olmayan bir göstergenin peşine düşmek ve onu yorumlamaya çalışmak başlı başına bir kayıptır. Aklın onunla uğraşı elzem bir kazanım sağlamadığı gibi, zamanın yakalanmasını da engeller ve zaten boş olan göstergelerin zamansal bir boşluğu da yaratmasına neden olur. Gösterge türlerinin hepsi bizi kaynağına götürür (Deleuze, 2016a, 84-85). Bu götürüş iki yönlü olarak devam eder. Kaynağına ulaştırın gösterge, onu fark eden yorumlayan özneye de bizim ulaşmamızı sağlar. Bu ulaştırma sürecinde zamanın çizgilerine ulaşırız. İşte bu çizgilere ulaşıldığında sosyete göstergelerinin boş olduğu gibi ulaşılan zaman çizgisinin de boş olduğu, sosyete göstergelerine kapılanın çıraklıktan çok acemilik eşiğinde olduğunu fark ederiz. Çünkü sosyete göstergeleri bir yüzey göstergesi olup kendi derinliği olmayan göstergelerdir. Sosyete göstergeleri dünyaya dâhil olan şeyler konusunda kazanım değil açılım sağlar, anlamı doğrudan veremediği gibi bir anlam arayışını da harekete geçirmez (Dejanovic, 2014: 42). Onun maddeye tutunuşu ve eylemleri yerinden edişi bir derinlik araştırıcısını kandıran ve acemileştiren bir durumdur. Bu göstergede elde edilecek ve zamanı yakalayacak bir şey olmaması, eylemi ve düşünceyi harekete geçirmek yerine onların yerini tutan yapısı pişmanlık ve kayıp duygularını doğurur. Sosyete göstergesinin değişken olan yanından dolayı bir anlam ifade etmemesi ve üretimde kullanılamaması, arayışın değil kaygısızlığın doğmasına neden olur.

4.2. Aşk Göstergeleri

Göstergeler, soyut bir nesne karşılığı olmaktan ziyade fark ediş ve bakış açısının uğraş konusudur. Zihnin bir yöne doğru duyarlı ve yatkın olduğu gibi göstergelerin de bir yöne doğru yatkın olma özelliği vardır. Bu yatkın oluş, göstergelerin olduğu gibi gösterge gruplarının da kendine has oluşumunu sağlar. Göstergelerin yatkınlık alanlarından biri de aşk alanı yani “aşk göstergesi” olma durumudur. Sosyete göstergelerinin çok sesli, ukala ve çığırkanlığının aksine sessiz ve sakin bir mecrada gelişen, bireyselleştirici etkiye sahip aşk göstergeleri, bu alana duyarlılığı olanı cezbeder. Fakat bu, sosyete göstergelerinde olduğu gibi boş bir fark edilişin aksine geç bir fark edilişin ürünüdür.

Aşk, oluştuğunda bizi haberdar eden ya da oluşmak için bizden onay alan bir oluş değildir. Bu sebepten aşk göstergeleri sonralığın bir göstergesidir. Aşk artık sevilmiş bir şeyin deşifre edilmesini, yorumlanmasını, anlaşılmasını şart koşar. O, bizim tercihimizi beklemediği gibi nesneye bağlantısı konusunda da bizi beklememiştir. Aşk göstergeleri artık bir seven ve sevilen oluşunu kurmuş, seven kişinin bütün duyarlılıklarını kendine bükmüş durumdadır. Seven, kendi içinde kurduğu bütün hayallerin ortağı olarak sevileni görmek ister. Ondan gelen

bütün göstergeleri önceleri bir aşk olarak yorumlar. Bu yüzden sevilene kimsenin dokunmasını, kimsenin yaklaşmasını istemez. Sevilenin bütün göstergelerini yorumlayarak kendine ait dünyasını ortaya çıkarmak ve bütün göstergelerle sevileni bireyleştirip tekilleştirmek ister (Dejanovic, 2014: 45). Bir anlamda onun bütün göstergelerinin ve var oluşunun kendisinin sebebi ya da kendisine ait olduğunu düşünür. Sevilenden gelen bütün göstergeler bencil olarak yorumlanır. İstenilen sadece sevilenin sevene açımlandığı bir oluşun var olmasıdır. Fakat zihin, aşkı fark ettiği gibi belli bir süre sonra sevilenin sevene ait göstergelerinin herkes tarafından yorumlanabileceğini ya da sevilenin kendi göstergelerini başkalarına da sunduğu endişesini taşımaya başlar. Bu seviyede aşk göstergeleri kendini kıskançlık duyguları üzerinden yeniden kurgular. Deleuze, bu noktada kıskançlığı irdeleyerek kıskançlığın aşktan daha derin olduğundan bahseder ve kıskançlığın artık aşk göstergeleri açısından vazgeçilemeyen gaye olduğunu belirtir (Deleuze, 2016: 24). Aşk göstergeleri, sevilenin bize sunduğu gibi açımlandıkları ilk başlardan sonra, zamanla kıskançlığın göstergeler üzerindeki baskıcı yorumunun da etkisiyle, artık sevilenin bize sunmadığı ya da sunmak istemediği yanlarında ortaya çıkmaya başlar (Aroles&mcLean, 2017: 180). Bu bakımdan aşk göstergeleri, aldaticılık noktasında sosyete göstergeleriyle birleşmiş olur. Fakat sosyete göstergelerinin aksine aşk göstergeleri, düşüncenin ve edimin yerine geçmez. Sadece ilk başlarda sevenden gizlenen ve gösterge kaynaklarını saklayan bir yapısı vardır.

Aşk göstergelerini zaman çizgisi açısından ele aldığımızda, üçlü bir çizgiyle karşılaşırız. Bunlardan birincisi, aşkın ve sevilenin tarafımızdan fark edildiği zamandır. İkincisi; sevilenin göstergelerinin yorumlandığı, başka bir deyişle sevilen zamandır. Üçüncüsü ise göstergelerin gerçekliği aktardığı, hazzın ya da hayal kırıklığının yayıldığı zamandır. Aşk göstergelerinin ikinci zamanında artık sevilen kişinin tüm özellikleri ortaya çıkmış ve açımlanmış olduğundan seven, artık her göstergenin yorumcusu hâlini almıştır. Fakat bu yorumlar derinlerden gelen bir korkuyu da yanında getirmektedir: tekrar korkusu. Tekrar korkusu, aşk göstergelerinde hayal kırıklıklarının yönlendirmiş olduğu bir ruh ile yorumları etkiler. Sevilenin bize sunduğu evrenin ortaya çıkışı, geçmişte yaşanan aşk kayıpları ve doğru yorumlanamamış yalanların artık ıstıraba ve hayal kırıklığına dönüştüğü nokta, sevenin artık sevilenden bağımsız olarak bir yorum sistemi kurmasına sebep olur. Seven, artık kaçınma içerisindedir. Sevenin kaçındığı şey, göstergelerin ifade ettiği gerçekler değil geçmişte yaşadığı hayal kırıklıklarının korkusudur.

Aşk göstergelerinin ikinci zamanı çoğunlukla bireyselleşmenin ya da bir yok oluşun meydana geldiği zamandır. Fakat buradaki yok oluş, aşkın yok oluşundan ziyade sevenin göstergeler içinde kendi yok oluşudur. Bu yok oluşun içinde seven aynı zamanda aşkın da tükenmekte olduğunu fark eder. Çünkü bu ruhu daha önce de yaşamış ve bunu yine sonradan

olarak bilmektedir. Seven, bu zamanda hayal kırıklığından kaçmak için bütün göstergeleri sevilenin en güzel hâli olarak yorumlamayı seçtiği gibi, katı bir kaybetme korkusuyla göstergeleri yok sayıp, kendi göstergelerini yansıtarak sevenin ona inandığı bir durum ortaya çıkarır. Aynı bedende hayal edilen duyguların kolektif göstergeleri, arzuyu bölmeye başlar ve onu alıp götürür. Artık neşe süresi bozulmaya başladığından neşeyi bozan göstergeler yorumlanmaktan imtina edilir. Arzu göstergeler üzerinden içsel bir yön değiştirir. Deleuze bu durumda; ıstıraba sebep olan bütün yorumların, seveni artık eril bir duruma taşıdığını, sevenin eşcinsel bir hâl aldığını belirtir (Deleuze, 2016a: 15). Seven, sevilenden gelen aşk göstergelerinin acı verici yanından usanmış ve sevmenin nedeninin sevilende olmadığını acı bir şekilde anlamıştır. Aşk anlayışı ve aşk göstergelerine olan bakışı değiştirmeye başlar. Seven artık sevilene açılmanın, ifade etmenin boşluğunu görmüştür. Artık sevileni kendi benliği içine katma arzusu ve mantık üstü bir kavrayışla kendini sevmeye başlar. Bu tıpkı eskilerde olduğu gibi kendini yeniden tekrarlayan aşk göstergesi durumudur. Eskiden de yaşanmış, öznel yeni bir dizi oluşumu tekrarlanır.

Aşk göstergelerinin üçüncü zamanı hazzın ya da hayal kırıklığının yayıldığı zamandır. Aşk göstergeleri, çoğunlukla ıstırap çektiren ve hayal kırıklığının yaşandığı zamanı şart koşar. Aşk göstergelerinin kayıp bir zamanı ortaya çıkardığı yer de burasıdır. Aşk göstergeleri kendi oluşunu hazırlarken bir çift yaşam olarak yok oluşunu da birlikte büyütmektedir. Bu yok oluşun fark edildiği ikinci zaman ile sonuçlarının ortaya çıktığı üçüncü zaman, acı ve ıstırapın zamanıdır. Bu merhalede bütün duygulanımlar karışmaktadır. Bir yanda eşcinsel bir bencillik ve kıskançlık, benliğin zarar gören yani, eskinin kendini tekrarı ve diğer yanda kayıp zaman kaotik duygulanımları yaratır.

Aşk göstergeleri ıstırapı ve hayal kırıklığını yaşatmış olsa da sosyete göstergeleri gibi boş olarak gelip geçmez. Onun bize yaşattığı acı ve ıstırap, bir arayışı sürekli canlı tutar. Tekrarlara düşüş, bir kurtuluş çizgisini şart koşar. Akıl, bu noktada her ne kadar zamanı kaybetmiş olsa da göstergelerden bir öğrenme sağlar. Her ne kadar hayal kırıklığı yaşasa da aşk göstergelerini aldığı kişiyi unuttur ve yeniden bu tekrarı şart koşar (Deleuze, 2016a: 28). İşte aklın bir öğrenme ve unutma sağladığı bu noktada gerçek haz ve gerçek sevme edimi başlar. Aşk göstergelerinin yalın ve yoğun olarak yaşandığı, ama sevilenin bilinmediği mantık üstü bir düzlem Kayıp zamanın ödünlenmeye çalışıldığı aşk göstergelerinin hayal kırıklığı olmadan yorumlandığı bir düzlemdir bu. Bu düzlemde artık arzulama boyut değiştirmiş; sevilenden gelecek göstergelerin yalan ve yanlış yorumları değil, yalın aşk göstergelerinin haz sağladığı kendini sevme, üstün olma ve yorumda yetkin olma istencine dönüşmüştür. Akıl, kendi

arzulamasını elde etmiş ve kendi aşk göstergelerini yaratıp yalın olarak yorumladığı ikiz eşcinsel durumunu, Narcissus durumunu yaratmıştır (Deleuze, 1995: 42).

Aşk göstergeleriyle yolculuk, Doğulu bilge deyişiyle bir Kafdağı yolculuğunu esas alan şeydir. En başında duyarlılığın getirdiği göstergenin peşinde geçen yorumlama ve deşifre süreci, en sonunda ise göstergenin işaretle götürdüğü ve yaklaştığı şeyin kendi özü olduğunun fark edilme süreci başlar.

4.3. Duyumsanabilir Göstergeler

Göstergeler çeşitlerine göre, belli duygulanımları yaratmamızı sağlarlar; daha doğrusu bu duyguları doğrudan yaratan şey, göstergelerdir. Aşk göstergesinin yarattığı acı ve ıstırap, sosyete göstergesinin yarattığı öfke gibi duyumsanabilir göstergeler de sevinci yaratır. Duyumsamaya ait nitelik ve izlenimlerimiz, sevinçler sunmanın yanında; göstergenin kaynaklandığı bir nesnenin dışında, başka bir nesneye aitmiş gibi görünürler. Duyumsanabilir göstergeler, başlangıçta sağladığı devasa neşenin peşinden bir zihinsel yükümlülüğü de getirir. Göstergenin yorumlanması ve ait olduğu nesnenin kavranması zorunluluğudur bu. Fakat bu noktada göstergenin verdiği sevinci tercih edip çoğunlukla arayış kısmından feragat ederiz. Her ne kadar uygun bir açılmayı yapmış olsak da izlenimlerimizin eksiklikten kaynaklanan kaçış eğilimi, duyumsanabilir göstergelerin verdiği büyük sevinçlerin ve dolaysız hazların yaşanmasına engel olmaz. Bu göstergeler sayesinde büyük kahkahalarımızı atar ve neşelerimizi en derinden yaşarız. Duyumsanabilir göstergeler maddi ve olumlu göstergelerdir (Deleuze, 2016a: 18). Sosyete göstergeleri gibi etrafımızda çok olan bu göstergeler, maddi boyutlarından dolayı bir yok oluşu ve bozulmayı da barındırmaktadır. Duyumsanabilir göstergeler istem dışı belleğimizi etkileyerek eski ve yeni duygularımızı birlikte faaliyete geçirip yeniden yaşatan ve duygulanımları dönüştürerek duygusal karmaşaya çevirebilen yapıdadırlar.

Duyumsanabilir göstergelerin doğurduğu sevinçler, bellek üzerinde etki yaratacak göstergeleri çağrıştırıp kayıp zamanın varlığını gün yüzüne çıkarır. Bu noktada kayıp zamanı yeniden doğurmayı başardıkları için, duyumsanabilir göstergeler bize zamanı tam ortasından yakalama fırsatı sunarlar. Proust'un *Yakalanan Zaman* kitabında kahramanın eski arkadaşıyla yeniden tanıştırıldığında, geçen zamanın değişime uğrattığı arkadaşının mavi gözlerinden arkadaşlık dönemlerine gitmesi ve eskiyle şimdinin arasında zamanı birleştirmesi bu yakalamaya örnek oluşturmaktadır (Proust, 2019: 247). Duyumsanabilir göstergelerin nesnel olarak fark edilen yanı, göstergenin işaret ettiği ya da kavradığı şey ile onu karıştırmamıza sebep olur. Bu durum göstergenin anlam ve gerçek ile oluşan bağını kopararak aslında gerçek ve sınırsız bir hazzı kaçırmamızı da neden olur. Bundan dolayıdır ki duyumsanabilir

göstergeler, neşeyi ve sevinci doğurduğu gibi ansızın aşk göstergeleri gibi bir “eyvah”ı da doğurur.

Duyumsanabilir göstergelerin nesnelliğe kaçıışı, algılarımızın sadece duyumsanabilir olanlara yatkınlığı ile aklımızın nesnelliğe olan tutkusundan kaynaklanmaktadır. Duyumsanabilir göstergelerin ait olduğu temel yeti, akıldır. Akıl, bizi nesnelere bir alışverişe iter. Göstergelerin tüm sırlarını bilmek isterken hepsinin bir nesnel objeye, maddeye sarılı olmasını, nesnel kalmasını ister. Göstergelerin ışıltısını kaçıran akıl, duyumsanabilir göstergelerin de üzerimizde gerçek bir yaratıcı olmasını engellemiş olur. Maddeleştirilmiş ve maddi olmuş göstergelerin bir yaratım sunması ve keşfe dönüşmesi, aklın bu çabasıyla uzaklaştırılmış olur. Bu yüzden duyumsanabilir göstergeler, akıl için bir tuzak hâline dönüşmektedir. Onlar bütün anlamlarını kaynak buldukları nesnelere gömmüş gibi görünürler (Deleuze, 2016a: 34). Bizler bu tuzak içinde öze yaklaşır, etraftan dolaşır ama asla ona ulaşamayız. Bu bakımdan aşk, sosyete ve duyumsanabilir göstergeler gerçek birer hayal kırıcıdır. Duyumsadığımız her şey, sevdiğimiz şekiller, hayal ettiğimiz şeylerin sonucu bile hep bir madde olarak karşımızda durur.

Duyumsadığımız göstergeler büyük neşeleri getirmiş olsalar da neşe ve hazzın daimiliği söz konusu değildir. Bir yırtılmayı ya da hayal kırıklığını bir noktada karşımıza çıkarırlar. İstem dışı belleğimiz bizi bu kırılğan çizgiye götürmektedir. Göstergeni üzerimizdeki arayış baskısı, istem dışının her şeye sahipmiş gibi duran yapısı ve zaman çizgisinin boşlanması başlı başına kırıcıdır. İstem dışının arzuları, göstergenin maddileşerek özden kopmasına neden olur. İstem dışı maddeye ulaştığında akıl, aradığı şeyin madde olmadığını -aşk göstergelerinde olduğu gibi- bunu sonradan anlamış olur. Bu merhalede aklın boşa geçen zamandan kurtulma, zamanı yakalama ve kayıp zamanı yeniden isteme arzusu harekete geçmektedir. Duyumsadığı göstergeleri imge ve figürlerle yorumlamayı seçerek sanatsal bir birikim oluşturur. Duyumsanabilir göstergeler ile sanatın yakınlığı da bu şekilde ortaya çıkmış olmaktadır. (Dejanovic, 2014: 46). Fakat hâlâ nesnelere birleştiren istem dışından ve arzudan gelen nesnelere toparlayıcı yapısından dolayı hayatın göstergeleridir. Daraltır, nesneleştirir ve maddidirler. Duyumsanabilir göstergeler, gerçekliği daraltırlar çünkü hâlâ özü sarmış ve özü veren göstergeler değildirler. Tek bir durum ya da şeye göndermede bulunmazlar. Etrafında dolaştığı şey öz olsa da özü çıkarabilecek, sırrını ifşa edebilecek düzeyde göstergeler değildirler. Bu göstergeler algı ve duyarlılığımız bir noktaya doğru çekmeyi başarırlar ve duyarlılığımızın evreninde daraltmış olurlar. Öze yaklaştırmasına rağmen gerçeği sunamaması, duyumsanabilir göstergelerin de bu noktada bir bozulmaya uğramasına sebep olur çünkü duyarlılık ve bellek bir gerçeğin peşindedir ve ona kati surette ulaşmayı arzular. Onun deşifre

çabasını bir gösterge üzerinde durduracak olan şey gerçeğe yani öze ulaşması, manevi olarak hazzı yakalamasına bağlıdır. Duyumsanabilir göstergelerin manevi olana yaklaşması onu hâlâ maddilikten sıyırmış değildir. Maddi kalışı da duyumsanabilir göstergelerin özün sırrına ulaşmasını engelleyen başka bir boyutudur. Hem duyarlılığın evreniyle algıyı daraltan hem de maddi olmaktan sıyrılamayan duyumsanabilir göstergeler özün sırrına ulaşamadığı için akıl, bu göstergeyi kaynak bulduğu nesneye atfederek onun nesnelleşmesine sebep olur.

Duyumsanabilir göstergeler, zamanın en azından bir kısmını yakalamamızı sağlar. Duyumları cezbettikleri için nihai bir anlam da sunmazlar. Duyumsanabilir göstergeler daha çok geçmiş ile şimdi arasında kurulan bir bağ doğurur. Anılarımızı harekete geçiren, geçmiş ile şimdi arasında bellekte bir yol kuran göstergelerdir. Bu göstergeler, şeylerle ya da olaylarla anıları birleştirerek zamanı somut bir şey ya da imge üzerinde birleştirirler. Sevinci yaşatmasının yanında acıyı da doğurması, şimdi ile belleğin anıları arasında bağ kurmasından kaynaklanmaktadır. Duyumları cezbetmesi; anıları, zamanı, şeyleri ve imgeleri birleştirmesi duyumsanabilir göstergelerin sanata da yaklaşmasını sağlamaktadır. Ayrıca duyumsamanın bellek ile olan ilişkisi Plâtoncu bir öğrenmeyi de işaret etmektedir.

4.4. Sanat Göstergeleri

Deleuze aşk, sosyete ve duyumsanabilir göstergelerin maddi göstergeler olduğunu söyler (Deleuze, 2016: 18). Maddi göstergeler maddi olan ile karışık oldukları, ideal bir öze gönderme yapmadıkları için çoğunlukla devamsız ve boşurlar. Sürekli bir geçiş ve dönüşüm hâlinde devam ederler. Ancak sanat, göstergelerin evini ve kendine ait oldukları dünyayı oluşturur. Sanat, göstergeleri maddilikten arındırarak ideal olanla öz ve saf olarak buluşturur. Sanat, göstergelere öz ile bağ ve bir ideallik kazandırdığı gibi diğer göstergeleri de etkiler. Sanat göstergelerinin aydınlattığı her bir imge, her bir metafor bir tat veren olarak duyarlılığın yolculuğunu belirler ve onu canlı tutar. Diğer göstergeleri de duyarlılığın makinesinde üretime sokarak tadı yani kavramsal bir üretimi doğurur (Cengiz, 2018: 98). Duyumsanabilir göstergelerin örtük olarak gönderme yaptıkları özler, aslında sanatın içinde bulunduğu özler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanat olmasa ideal bir özün varlığı anlaşılmaz, bütün göstergeler yorumda kalırdı. Sanat karanlık ve iç gözlemlenmiş bir bağlamı, yeniden üretimle ve yüzey durumlarıyla bir genişlik olarak bize sunar (Dilthey, 2017: 38). Göstergelerin bir anlaşılma arzusu olarak kendilerini sanata yakınsamaları, öze olan ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. Gerçeklik, sanat göstergelerinde aklın bir baskısı olmaktan çok kendiliğinden ortaya çıkar. Bu yüzden sanat göstergeleri derinliği oluşturmaktadır. Bu derinlik havada olan bir derinlik değil aksine yüzeyde ve yüzeyin her iki yönünde de ortaya

çıkan içi sır dolu derinliktir. Sanat göstergeleri de bu derinliği kendilerine şart koşar ve bütün güçlerini dolu olan bu derinlikten almaktadırlar. Sanat göstergeleri kendinden emin göstergeler olarak varlık bulurlar; yorumlanacak nesnelere, gösterilecek şeyin ve gözlemi üzerine çekecek şeyin sırrına sahiptirler. Asılı ya da aşkın olmayışı, derinde ve bayağı olarak yüzeyde durmayışı, sanat göstergesine doğal olarak bu özgüveni katmaktadır. O, sadece isteyen ve arzularının, peşine düşenin, çirak olmayı göze alıp dostluğu arzularının göstergesidir. Bir anlamda elit bir göstergedir.

Sanat bir amacın varlığını kendinde taşır; bunun içindir ki bir dostluğu arzularını kendine çeker. Sanat hayatla birleşip hayatı derinleştirmek, kapalı dünyasındaki sırları salmak için hayatla birleşiktir (Deleuze, 2016a: 37). Sanat göstergeleri hayatla sarmaşık vaziyettedir, onunla iç içe girişiktir. Diğer göstergelerde olduğu gibi, asıl kaynağı belirsiz ve salt yoruma muhtaç değildir. Sanat göstergesi samimi ve gerçek ile birlikte. Öz ile bulunur. Hayata sarılı ve hayatta canlı olarak varlık göstermesi, ona bir üstünlük olarak döner; maddeden sıyrılmış gerçeği kendine dost etmeye dayanan bir üstünlüktür bu. Sanat maddeye bağlı kalmadan madde içindeki esrarı ortaya çıkarır; bu başlıca sanata bir hareket verir ve sanat göstergeleri bu sayede saf ve kararlılığı kazanmış olur. Deleuzeyen sanat anlayışı sanata hayatı düzenleme görevi atfeder ve sanat bir varlığa geçişi sağlar. Yalın bir gerçeklik ona bağlı, onunla bitişik olarak durur. Bu, sanat göstergelerinin gerçek etkiler yaratmasının güç kaynağıdır (Sauvagnargues, 2010: 30).

Sanat göstergeleri ve sanat dünyası, oluş içinde farklılaşma ve fark yaratma hatta bu farklılığı ortaya serpmeye yetisinden de güç bulur (Altekin, 2019: 25). Sanat göstergeleri, sanatın içindeki özleri doğrudan ortaya koyarlar. Fakat bu ortaya koyma, her ne kadar rastgele bir durummuş gibi görünse de Dilthey'in belirttiği sanatın kuralların dışında olmadığı ilkesine bağlı olarak devam eder (Dilthey, 2017: 96). Sanatta iki temel olarak göstergeler ve özlere birbirleri arasında kendi kurallarını ortaya koyarlar. Sanattaki olayın serbestliği de öz ve göstergenin arasındaki bağ kuralının esneyebilme ve gizlenip açılabilme durumundan kaynaklanmaktadır.

Sanat göstergeleri, özün karakterini çokluk ve farklılaşma içinde ortaya koyar. Bu farklılaşma, özün farklılaşması değil özün sanat içindeki yansımasından yani sanat neviden kaynaklanan farklılaşmadır. Bir özün göstergesi; yazında, resimde, sinemada ve mimaride farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Deleuze, sanat göstergelerinde sadece yazını ele almaz fakat yazın sanatının fazlasıyla üzerine gider. Yazında kullanılan sözcükler, cümleler özlere ve ideleri açıklarlar (Deleuze, 2016: 43). Gösterge, oluşu ne şekilde olursa olsun kendini ortaya koyan ses, yazın ya da imgelerden bağımsızca kendi gerçekliğinin gücünü bu özlere alır.

Göstergenin farklılığı ve içimizdeki farklılık ancak sanatla oluşan bir farklılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Deleuze'ye göre sanat, etkiler yaratır. Sanatın imgeleri, duyumsallığı ve duygulanımı sürekli canlı tutar. Sanat; çeşitli kaotik durum ve farkların etkisiyle düşüncenin duyarlılığını sağlamaktadır. Göstergeleri düşünceyle buluşturarak duyarlılığı harekete geçiren sanat kutularından bağımsız olan her şey, bir sosyete göstergesi gibi boş ve manasız olarak kalmak durumundadır.

Sanat göstergelerinin ifadesi, doğal olarak saklı bir dünyanın ifadesidir. Fakat bunlar, ifade ettikleri dünya değerlerdir. Monet'nin *Piknik* tablosu, empresyonizmin ilk örneklerinden biridir. Tabloda kırdan ve ağaç gölgesinde piknik yapan insanlar resmedilmiştir. Tablo hayatın içinden herhangi bir kesit sunar ama hayatın içinde herhangi bir yer değildir. Bir durumun temsili olmadığı gibi, bir durumun fotoğrafı da değildir. Tablo, piknik ismi ile hayatın bir kesitini sunarken her izleyicinin bir anlam üretmesini sağlamaktadır. Başka bir söyleyişle tablo, kimsenin gitmediği bir piknik durumundan herkes için olay barındırmaktadır. Burada tabloya bakanların izleyici olarak nitelenmesinin ise özel bir sebebi vardır. Sanat kendisi olay olan, içinde olay barındırandır. O hâlde sanattan anlam üretecek olan arayış, ancak ondaki izleri takip etmelidir. Sanat; sanatçının ya da başka bir şeyin temsilcisi değil aynı zamanda bir üretim makinesi olarak göstergelerin, imgelerin, figür ve zamanın birleştirilmiş sentezi olarak sürekli üretim hâlinindedir. Sanat her bir duyarlılıkta fark ve duygulanım üretir, temsilden ise uzaklaşır.

Sanatın güç kazanımı, sentezleme özgünlüğünden vukuu bulmaktadır. Sanat göstergeleri özü taşımaz; doğrudan, ortaya çıkardığı yeni görme, duyma, duygu yolları sayesinde öze götürür (Cross, 2017: 177). Öz, kendi evreninin başlangıcı olarak göstergeleri üretir. Bir sanat eseri nasıl ki yaşlanmıyorsa özler de yaşlanmazlar; onlar sürekli olarak kendisi, sürekli olarak sanatın evi konumundadırlar. İçindeki maddeleri maddelikten arındıran sanat, bir gösterge dünyası olarak öz tarafından bireyselleştirilir ve tekilleştirir.

Özler, sanatla ortaya çıktıklarında kendilerinin kurduğu bir zamanı da ortaya çıkarır. Sanatsal göstergelerin zamanı diyeceğimiz bu zaman, ebedî olarak yakalanan bir zamandır. Burada zamanı yakalanır kılan şey, bilinçtir. İster bilincin diğer süreci olsun isterse anlık bilinç olsun, burada özler, zamanla birleştirilerek sonsuz hareket veren bilince taşınmıştır. Bu, boşa giden ve kayıp zamana karşı kendini sürekli olarak kendi olarak tekrarlayan sanatsal bir zamandır. İstem dışına taşınan ya da bilincin dışına bir şekilde yerleşen özleri ise üzerindeki göstergeleri çözecek, doğasını keşfedecek gücümüzün olmaması sebebiyle kaçırmış oluruz. Fakat bu kaçırma, yok olan bir kaçırma olmanın aksine değişik süreçlerde yüzeye çıkan ve hareketli yapısından dolayı belirsiz zamanlarda yüzeyi gerebilen özlerdir.

Bilinç ve bilincin ansak alanında hareket eden sanat göstergelerine sarıldığımızda sanat, bize saf gerçekliği verdiği için doğal olarak öncelenir. Kendi saf özlerini açıklamamıza izin verir. Fakat istem dışının içinde kalan özlerle de belirsiz ve karanlık yakın ilişkileri olabildiği için, bu özleri doğrudan değil ikincil olarak imgelerle yüzeye çeken de sanat göstergeleridir. Ansak alanda ve bilincin dışında bitimsiz hareketlerinden dolayı bir şekilde maddilikten arınmış özler, bizim doğrudan ulaşacağımız özler değildir. Saf özlere ulaşmak bilinç kaosu durumuyla sanat eseri içinde bulunan göstergelerin yakalanmasıyla bu göstergelerin incelenme ve ayıklanmasıyla mümkündür. Ansak alanda ve bilinç dışında tanımadığımız özler de tanınır. Bu özleri tanımak sanatın da üzerinde bir paradoksu gerekli kılabilir. Sanat, ancak yakaladığı göstergelerden açımlayabildiğini bize sunduğu için istem dışımız üzerinde bir kısırlık olgusunu yaşar. Bu noktada sanat göstergelerinin yaptığı bir çıkış vardır. Sanat derinlerin özlerini ve göstergelerini yakalamak, ifşa etmek için diğer gösterge türlerini de kullanır; onları da bünyesinde işler. Sanat göstergelerin hayatı öncelenmesi de bu şekilde doğar.

Sanat göstergeleri saf düşüncenin bir yetisidir (Deleuze, 2016: 83). Göstergeye şart koşulanı ortaya çıkarmanın ve bu ortaya çıkarılanın da en yalın hâlini ancak saf düşünce mümkün kılmaktadır. Sanat, saf düşünce ile şeylere yalın bir hâl katar ve onları özlere dönüştürür hem gerçeği hem de elde etmek istediği ürünü ortaya çıkarır.

Sanat göstergeleri elit göstergelerdir. Saf düşünceyi olduğu gibi, saf bir arayışı ve bakış açısını da gerekli kılmaktadır. Sanat göstergeleri diğer bütün göstergelerin manipüle edilmişliğinin aksine onları da sakinleştiren, sabitleştiren ve hayatın içine taşıyan güçleri barındırır. Sanat göstergeleri, ileri düzey bir sorgulamayı ve zihin organizasyonunu gerekli kılar ve harekete geçirir. Saf düşünce ile özgür bir ortamın yaratılış temelini atmış olur. Sanat göstergeleri kendini bakış açısı olmayandan gizler, saf bir yorumu ve gerçek bir anlamı bu şekilde korumuş olur.

Sanat göstergelerini genel olarak bir cümlede Deleuze açısından ele aldığımızda, sanat göstergeleri elektromanyetik bir etkiyle birliktedir. Bundan dolayı birliktelikler kurar, harekete geçirir, yansıtır ve çarpar (Sauvagnargues, 2010: 203).

Göstergelerin farklı sistemleri olsa da birlikte bir dünyayı oluştururlar. Bütün gösterge türleri, sanat içinde kendine yer bularak sanatın bir etki olmasını sağlar. Sanat göstergeleri tek başına bir eseri işgal eden değil, aksine diğer bütün göstergeleri baskınlığıyla dönüştüren ve bir arada toplayan yapıdadır. O hâlde sanat; göstergelerin birliği, onların en temel dünyasıdır (Sauvagnargues, 2010). Sanat etki yaratma gücünü ise bir arada topladığı göstergelere kazandırdığı duyarlılıktan, nihai bir anlama olan yakınlığından almaktadır. Göstergeler ile şeylerin arasındaki ilişkinin ise mantıksal bir yanı mevcut değildir. Anlam, göstergelerde

verilen bir şey değildir (Semetsky, 2010). Ancak sanat göstergelerinde bulunan öz, bir etkiyle anlam ve göstergeyi, göstergenin özelliğine göre sanatta birleştirir.

Sonuç

Göstergelerin türü ne olursa olsun bizde ortaya çıkardıkları duygulanım ya da düşünüm bizi evrene davet eder ve evrene katılımımızı sağlar. Göstergeler, şeylerden ve mantık üstü durumlardan kaynak bulurlar. Özellikle özel yetilerin sanat üretimine olanak tanır ve özgünlüğü garanti ederler. Göstergelerin yorumlanış tarzı ise hayat içindeki kavramsal kişiliklerin ortaya çıkmasını sağlar. Fark, tamamıyla göstergelerle ilişkili olarak hayata dâhil olur ve göstergelerin yorumlanışı farkı ortaya çıkarır. O hâlde evrene katılırken bireyler olarak katılmamızı sağlayan şey de göstergelerin yorumuyla alakalıdır. Evrene bir şey ya da nesne olarak katılmanın dışında birey ve kavramsal tekil olarak katılmak, arayışın göstergeler üzerindeki yetisiyle doğrudan ilişkilidir. Deleuze'ün teyit ettiği öğrenmelerimizin göstergelerle ilgili olması durumu bize bir ipucu sunmaktadır. Öğrenmelerin aktarımlar üzerinden değil, yaratım ve yaşanımlar üzerinden göstergelerin farkında olarak sağlanması gerekliliğidir. Bu tarz bir katılım, nesne ve şey durumu olarak evrene katılım seviyesinden kavramsal katılım seviyesini getireceğinden dolayı, evrene katılmaya arayışı doyuran ve evrene katılımda arayışı canlı tutan bir anlam katacaktır.

Evren içinde olduğumuz ama göstergelerini yorumlayabildiğimiz bir dünya durumuna getirildiğinde göstergelerin ve şeylerin dünyasının birlikleri sağlanmış olacağından dolayı bireyin özgürlüğü desteklenmiş, özgünlüğü garantilenmiş olacaktır. Sanatsal bir yaşam tarzı sunmak, bireyin öğrenmelerinin ve hayata katılımının göstergeler düzeyinde geliştirilmesi hayatın *amor fati* olarak anlam kazanmasını sağlayacaktır. Bireysel dünyalarda ortaya çıkan farkların göstergelerden kaynaklandığının ve bunun da bir ölçütler sistemine dâhil olduğunun dikkate alınması, birer kural yaratma potansiyeli değil kuralları ortadan kaldırma, hayatı olaya davet etmektir. Duyarlılık; eğitilebilen, geliştirilebilen bir durum olarak öğrenmelerle de yakından ilişkili olup göstergenin arayışı desteklemesini ve rutinin değil diaforasophia'nın (*fark arayışı*) hayata katılımını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Altekin, M. (2019). *Gilles Deleuze'de Sanat ve Sanatın Kavramlarla İlişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Artuklu Üniversitesi, SBE, Mardin.
- Altuğ, T. (2017). *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 2016.
- Altuğ, T. *Dile Gelen Felsefe*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Aras, K. (2013). *Gilles Deleuze Felsefesinde Özne oluşun Ontolojik Tasarım*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, , (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Aroles J, M. (2017). "Deciphering Signs: An Empirical Apprenticeship." *Ethnography*, Vol. 18, , No. 2.
- Bergson, H. (2015). *Madde ve Bellek*. Çev. Işıl, Ergüden, Dost Yayınları, Ankara.
- Cengiz, Y. (2018). "Felsefeyi Baştan Çıkarmak ve Kavram Pedagojisi." *Gerçeklik, Azu, ve Göçebelik Üzerine*. Ed. Zülküf Kara. Çizgi Yayınları, Konya.
- Cross, j. D. (2017). "Furtive Contemplations: Self, Time, and Affect in Deleuze". *CR: The New Centennial Review*, Sayı. 17.
- Çalıcı, S. (2020). *Oluş Serüveni*. Otonom Yayınları, İstanbul.
- Dankel, A. (1988). "Bilgi ve Nesne I Epistemizm ile Gerçeklik Arasında Çağdaş Tartışmalar.", *Felsefe Tartışmaları*, Cilt 3, s. 78.
- Deleuze, G. (2007). *Kritik ve Klinik*, Çev. Uysal, İnci, Norgunk Yayınları, İstanbul.
- Deleuze, G. ve Guattarı, F. (2015c). *Felsefe Nedir*, Çev. Ilgaz, Turhan YKY, İstanbul.
- Deleuze, G. (2016a). *Proust ve Göstergeler*, Çev. Meral, Ayşe, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Deleuze, G. (2017). *Fark ve Tekrar*. Çev. Yalım, Burcu ve Koyuncu, Emre, Norgunk Yayınları, İstanbul.
- Dejanovic, S. (2014). "Deleuze's New Meno: On Learning, Time, and Thought", *The Journal of Aesthetic Education*, Vol. 48, No. 2.
- Derrida, J. (2014). *Gramatoloji*, Çev. Birkan, İsmet, Bilgesu Yayınları, Ankara.
- Dilthey, W. (2017). *Hermeneutik ve Tin Bilimler*, Çev. Özlem, Doğan Notos Yayınları, İstanbul.
- Heidegger, M. (2019). *Varlık ve Zaman*. Çev. Ökten, Kaan, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Kant, I. (2016). *Yargı Yetisinin Eleştirisi*. Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul.
- Karaman, E. (2017). "Roland Barthes ve Charles Sanders Peirce'in Göstergebilimsel Yaklaşımlarının Karşılaştırılması." *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, Sayı.34, İstanbul, s. 25-36.
- Kılıç, S. (2013). *Deleuze-Guattari Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*. Sentez Yayınları, Ankara.
-

-
- Locke, J. (2013). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. Çev. Hacıkadıroğlu, Vehbi, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Mıkıcs, D. *Jaques Derrida Kimdir*. Çev. M. B. Gürsoy, M. Burak, Fol Yayınları, İstanbul, 2019.
- Platon (2015). *Timaios*. Çev. Akderin, Furkan, Say Yayınları, İstanbul.
- Proust, M. (2019). *Kayıp Zamanın İzinde Yakalanan Zaman*. Çev. Hakmen, Roza, YKY İstanbul.
- Rifat, M.(2009). *Gösterge Bilimin Abc'si*. Say Yayınları, İstanbul.
- Rifat, M. (2019). *Göstergebilimin ABC'si*. Say Yayınları, İstanbul.
- Saussure, D. F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. Çev. Vardar, Berke, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Sauvagnergues, A. (2010). *Deleuze ve Sanat*. Çev. Sarıca, Nurten, DeKi Yayınları, Ankara.
- Sayın, Ö. (2014). *Göstergebilim ve Sosyoloji*. Anı Yayınları, Ankara.
- Zourabichvili, F. (2011). *Deleuze Sözlüğü*. Çev. Kılıç, A. Ufuk, Say Yayınları, İstanbul.

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2023

Cilt/Volume: 2023

Sayı/Issue: 2

Kore Dalgasının (Hallyu) Türk İzleyiciler Üzerindeki Etkisi

The Effect Of Korean Wave (Hallyu) On Turkish Audiences

Özlem Bozyer *

Özet

Hallyu, başka bir deyişle “Kore Dalgası” önce Çin'e daha sonra Japonya, Güneydoğu Asya'ya ve dünya çapında birçok ülkeye yayılmıştır. 1999 ve 2000'li yıllarda yayınlanan birkaç film ve TV dizisi Kore Dalgasının başlangıcı olmuştur. Hallyu, büyük bir kültürel güç olarak ortaya çıktığı 1999 yılından bu yana istikrarlı bir şekilde büyümüştür. Ancak kültürel ve ekonomik büyüme tamamen planlanmamış değildir. Kore dramaları ve K-pop (Kore Müziği) Kore'nin dünya çapında “yumuşak gücünü” ve ekonomik gücünü geliştirmesinin bir yolu olmuştur. Gelişen medya teknolojisi, Kore kültürünün küreselleşmesini sağlamıştır. Kore dizileri, K-pop 2000 yılında etkili olmaya başlamış ve giderek Türkiye'deki etkisini artırmıştır. Bu çalışma da Türkiye’de Hallyu ve Kore drama, K-pop üzerine bir araştırma yapılarak ve Güney Kore kültür trendinin Türkiye'de neden bu kadar popüler hale geldiği ve Türk izleyiciler üzerine etkisi araştırılmıştır. Öncelikle bu alanda hazırlanan makale, tez ve kitaplar incelenmiştir. Çalışmada "Hallyu, Kore Dalgası ve Türkiye, K-pop ve Kore draması, Kore ve popüler kültür gibi" kavram ve ifadeler arama motorlarında araştırılmış, yayınlanmış tez, makale ve kitaplar incelenmiştir. Türkiye’deki yayınlar incelendiğinde, çalışmaların sadece Hallyu ve K-Pop (Kore müziği) ile ilgili olduğu görülmüştür. Ancak bu çalışmalar da Güney Kore drama ve müzik trendinin Türkiye'de neden bu kadar popüler hale geldiği sorusu yeterince

* Sorumlu Yazar/Corresponding author: Öğr.Gör., Sakarya Üniversitesi, ozlembozyer@sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000, 0003, 1628, 0628.

Atıf/Citation: Bozyer, Ö. (2023). Kore Dalgasının (Hallyu) Türk İzleyiciler Üzerindeki Etkisi. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023 (2), 47-75.

Geliş/Received: 28.11.2022**Kabul/Accepted:** 04.06.2023

cevaplanamamıştır. Bu çalışma da yarı yapılandırılmış görüşme uygulanmış. Araştırma sonuçlarına göre Kore draması ve K-pop'un Türkiye'deki insanların duyguları, düşünceleri ve yaşamları, alışverişleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Kore dizilerini ve Kore müziğini Türkiye'de daha çok gençler takip etmektedir. Kore dalgasının etkisinde kültürel benzerlik ve tarihsel geçmiş etkilidir, ancak bu çalışmada da en etkili nedenin duygu ticareti ve tercih/seçim ticareti olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hallyu, Kore dalgası, K-pop, Kore draması, Kore Müziği

Abstract

Hallyu in other words “Korean Wave” first was spread to China, then to Japan, Southeast Asia, and many countries around the world. Several movies and TV series aired in the 1999 and 2000s marked the beginning of the Korean Wave. Hallyu has grown steadily since 1999 when it emerged as a great cultural power. However, cultural and economic growth have not been entirely unplanned. Korean dramas and K-pop (Korean Music) have been away for Korea to develop its “soft power” and economic power worldwide. Advancing media technology has enabled the Korean culture to become globalized. Korean dramas, K-pop have started to be effective in 2000 and gradually have increased their influence in Turkey. In this study, the effect of Korean Wave on Turkish audiences and Hallyu, Korea drama in Turkey made research on K-pop culture trends in Turkey and South Korea were investigated why it has become so popular. First, articles, theses, and books drafted in this field were analyzed. Working in such as and statements "Hallyu, the Korean Wave, and Turkey, K-pop and Korean drama, Korea and popular culture" in the search engines were researched and published were followed theses, books and articles were examined. When analyzed publications in Turkey, these studies were only of Hallyu and K-pop (Korean music) is related. However, these studies also found that South Korean dramas and music trends have unanswered the question of why Turkey has become popular. In this study, a semi-structured interview was applied. According to the results of the research, it was determined that Korean dramas and K-pop have an important effect on the emotions, thoughts, and lives, shopping of people in Turkey. Korean dramas and Korean music mostly followed by young people in Turkey. Cultural similarity and historical past are effective in the effect of the Korean Wave, however, this study also concluded that the most effective cause is emotion trading and selection trading.

Keywords: Hallyu, Korean wave, K-pop, Korean drama, Korean music.

Giriş

Güney Kore hükümeti 1997’de politika değişikliği yapıp kültür enstitüsü ürünlerini kalkınma amaçlı kullanma politikası geliştirmiştir (Binark, 2019). 1997 yılında Çin’de Güney Kore dizi ve müziğinin hâkimiyeti üzerine Çin medyası tarafından bu durum öncelikle “Hanryu Sendromu” diye adlandırılmıştır. Kore dizi ve müziğinin diğer Asya ülkelerini de etki altına aldığı görülünce, Korean Wave (Kore Dalgası) ismi kullanılmıştır (Howard: 2013). Güney Kore hükümeti bu politikadaki ilk başarısını televizyon dizileri ile elde etmiş, devamı ise K-pop (Kore müziği) ile gelmiştir. Fakat Güney Kore hükümeti, kültür enstitüsünde sadece dizi ve müzikle sınırlı kalmamıştır. Dilini, yemeğini, tarihini, kültürünü diğer ülkelere yumuşak bir şekilde benimsetme politikaları da geliştirmiştir. Bu politikaların başında elçilikler tarafından düzenlenen Güney Kore dili yarışmaları, üniversitelerde Güney Kore günleri tanıtımı gibi kültürlerini özellikle diğer ülkelerin genç nesillerine iletmışlerdir. Kore dizileri, K-pop, Güney Kore'nin dünya çapında “yumuşak gücünü” ve ekonomik gücünü geliştirmesinin bir yolu olmuştur (Pallangyo, 2015: 12). Araştırmada çıkan sonuçlarda bu durumun kanıtı niteliğindedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu geleneksel, modern Güney Kore yemeğini dizilerde gördükleri için merak edip denediklerini, satın aldıklarını hatta ev de tarifini uygulayıp Güney Kore yemeği yaptıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca Güney Korelilere sempati duymaları, Güney Kore makyaj ürünlerini tercih etmeleri, Korece öğrenmeleri, Güney Kore kültürümü Türk kültürüne benzetmeleri bu durumu destekler niteliktedir.

Güney Kore dizileri, K-pop 2000 yılında etkili olmaya başlamış ve giderek Türkiye'deki etkisini artırmıştır. 2010 yılına doğru etkisi daha da belirginleşmiştir (Ümit, 2018: 236). Bu araştırmada Türkiye’de Hallyu ve Kore dizileri, K-pop üzerine bir inceleme yapılarak; Güney Kore kültür trendinin Türkiye’de neden bu kadar popüler hale geldiği ve Hallyu’nun Türk izleyiciler üzerine etkisi araştırılmıştır. Katılımcıların demografik bilgileri alındıktan sonra birinci bölümde katılımcıların hangi tür Güney Kore dizilerini daha çok tercih ettikleri ve dizi karakterlerinde hangi erkek ve kadın rollerini daha çok beğendikleri sorusu yöneltilmiştir. İkinci bölümde K-pop gruplarından erkek mi, kadın gruplarını mı tercih ettikleri incelenmiş, K-pop gruplarının geri dönüş konseptlerinde erkek ve kadın gruplarında hangi konseptleri daha çok beğendikleri sorusu yöneltilmiştir. Üçüncü bölüm de ise Güney Kore dizileri ve müziğinin katılımcılar üzerinde “yumuşak güç” oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir. Katılımcıların çoğunun orta derece de Korece bilmesi, Güney Kore’de üniversite okumak istemesi, Güney Kore’de yaşamak istemesi, Güney Koreli bir eşinin olmasını istemesi, Güney Koreli bir arkadaşının olması, Güney Kore’nin kültürünü Türkiye’nin kültürüne benzetmeleri, Güney

Kore'nin geleneksel, modern yemekleri bilmeleri ve bu yemekleri yemeleri sonuçları elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre Güney Kore hükümeti dizileri ve müziğiyle kültürünü başarılı bir şekilde benimsettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada Güney Kore dizilerinin ve K-pop'un Türkiye'deki insanların duyguları, düşünceleri, yaşamları ve alışverişleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Güney Kore dizilerini ve müziğini Türkiye'de daha çok üniversite gençlerinin takip ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Kore dalgasının Türk izleyiciler üzerinde etkisinde kültürel benzerlik ve tarihsel geçmiş etkili olmuştur. (Boz, 2020: 389) Ancak bu araştırmada duygu ticareti ve tercih ticaretinin de etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Saf aşk, sevgi, romantik duygular hem dizi, müziklerle sunulup izleyicilerin duygularına hitap edilmiş hem de izleyicilere daha beyaz ten, daha zayıf olma şeklinde güzellik algısı benimsetilerek, izleyicilerin tercihlerine yön verilmiştir.

2. Gereç ve Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı

Dünya'da, Türkiye'de Hallyu'nun etkisinde kalan birçok izleyicin olduğu bilinmektedir. Hallyu özellikle gençlerin cinsiyet kimliğinde, güzellik algılarında, sosyal ilişkilerde ve tüketim alışkanlıklarında etkisini göstermektedir (Arol ve Diğerleri, 2020, 10). Bu araştırmanın amacı Türkiye'de Hallyu diğer bir adıyla Kore Dalgasının Türkiye'deki izleyiciler üzerindeki etkisini tespit etmenin yanında; ayrıca Kore Dalgasının izleyiciler üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini tespit etmektir. Kore Dalgasının etkili olmasının altında yatan nedenler ve Güney Kore fanlarının görüşlerini alarak incelenmiştir. Amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- a. Türkiye'de Güney Kore fanları hangi tür dizi ve dizi karakterini tercih etmektedir?
- b. Güney Kore dizi türleri ve karakterlerinin yansıtılma şekli Türkiye'de Kore Dalgasının etkili olmasının nedeni olabilir mi?
- c. K-pop grup üyelerinin konseptlerinin, karakterlerinin yansıtılma şekli Türkiye de Kore Dalgasının etkili olmasının nedeni olabilir mi?
- ç. Güney Kore, dizileri ve müziğiyle Türkiye'de yumuşak güç uygulamamakta mıdır ve Türkiye'deki fanlara dilini, kültürünü benimsetebilmiş midir?

2.2. Araştırma Yöntemi

Nitel araştırma, bütüncül bakış açısını temel alan ve araştırmayı yorumlayıcı bakış açısıyla ele alan bir yöntemdir. (Altunışık ve Diğerleri, 2010, 302). Nitel veri toplamanın pek çok türü vardır. Sosyal bilim araştırmalarında dört temel nitel veri toplama yöntemi vardır. Bu yöntemler odak grup görüşmeleri, bireysel görüşmeler (yapılandırılmış- yarı yapılandırılmış görüşmeler), gözlem ve mevcut kayıtların taranmasıdır. (Krysik, Finn, 2015, 193). Nitel araştırma yöntemlerinde en çok kullanılan yöntemlerden biri de görüşmedir. Görüşme yöntemiyle insanların duygularının, hayata bakış açılarının daha net, kolay anlaşılması sağlanmaktadır. (Bogdan ve Biklen, 1992). Nitel araştırmadaki görüşme yöntemleri, nicel araştırmadaki görüşme yöntemlerinden farklılık göstermektedir. Nicel araştırma görüşme yönteminde katılımcıların belirlenmiş cevaplardan birisini seçmesi istenirken, nitel araştırmadaki yapılandırılmış görüşme yöntemi dışında katılımcıların cevapları sınırlanmaz. Bu sayede katılımcıların verdikleri sınırlanmamış cevaplar sayesinde anlam dünyalarını paylaşmaları sağlanmaktadır. (Krysik, Finn, 2015, 193). Yazılı kaynaklar ve gözlemlerle görüşme sürecinin desteklenmesi görüşme sürecinin güvenilirliğini artırmaktadır. (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 40-41). Dolayısıyla nitel araştırma yöntemiyle desenlemen bu araştırmada veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği formu kullanılmıştır (Balci, 2005). Görüşme esnasında derinlemesine görüşme sağlamak için cevaplara göre soruların yeniden şekil alacağı düşünülerek yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmış ve bazı sorular cevaplarla standartlaştırılmıştır, bazı sorular da açık uçlu olarak hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak çalışmaya katılan kişilerin olguları anlamlandırma ve düşünce, duygularını derinlemesine anlaşılması amaçlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Yarı yapılandırılmış Görüşme formu oluşturulurken öncelikle literatür taraması yapılmış ve araştırmanın amacına uygun sorular hazırlanmıştır (Yaşa Özeltürkay, Bozyiğit ve Gülmez, 2017; Goor, 2012; Kutluğ, 2014; Wally ve Koshy, 2014).

2.3. Evren ve Örneklem

Çalışma grubunu Türkiye’de Güney Kore dizileri ve Kore müziği (K-pop) takipçisi olan kullanıcılardan oluşturmaktadır. Gönüllük esasına dayalı Google Forms, çevrimiçi ortamda uygulanmıştır. Google Forms üzerinden toplanan veriler yazılı olarak toplandığı için yazım hataları, katılımcıların vermiş olduğu cevaplar düzeltilmeden araştırmada doğal haliyle yer verilmiştir. Araştırma da kartopu örnekleme kullanılmıştır. Kartopu örnekleme araştırmayı yürüten kişinin ulaştığı kişiler vasıtasıyla görüşme yapılacak diğer kişilere ulaşma esasına dayanmaktadır (Kümbetoğlu, 2017: 99). Katılımcılara ulaşmak için Kore dizi ve filmlerinin

yayınlandığı yeppuda.com.tr ve facebook Kore fan gruplarına ulaşarak hem facebook gruplarında hem de yeppuda.com forum kısmında Google Forms linki paylaşarak on günde veriler toplanmıştır. Görüşme formunu hatasız, 275 katılımcı doldurmuştur. Katılımcıların yaşları 12-40 arasında değişmektedir. Katılımcılar arasında ilkokul mezunundan yüksek lisans mezununa kadar farklı eğitim gruplarından kişiler yer almaktadır. Katılımcıların üçü ilkokul, yirmi beşi ortaokul, seksen ikisi lise, yüz elli ikisi üniversite, on üçü yüksek lisan mezunu olmak üzere iki yüz altmış üç kadın, on ki erkek katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırmada etik nedenlerden dolayı katılımcıların ismi gizli tutulmuş, isimleri kullanılmamıştır.

3. Araştırma Bulguları

Araştırmanın bu bölümünde toplanan verilerden elde edilen bulgulara yer verilmiş, bulgular yorumlanmıştır. Literatür taramasından elde edilen bilgiler ve ileri sürülen düşünceler, bulgularla karşılaştırılmıştır.

Tablo 1, Yaş ve Cinsiyet ile İlgili Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

Yaş	f	%
12-15 yaş	29	10,5
15-18 yaş	48	17,5
18-24 yaş	111	40,4
24-30 yaş	62	22,5
30- 40 yaş	23	8,4
40 yaş ve üzeri	2	0,7
Cinsiyet		
Erkek	12	4,4
Kadın	263	95,6
Toplam	275	100

Tablo 1’de araştırmada katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde %40,4’lük oranla 18-24 yaş arası, %22,5’lik oranla 24-30 yaş arası ve %17,5’lik oranla 15-18 yaş arası Güney Kore dizilerini ve müziğini takip etmektedir. Erkeklere kıyasla kadın izleyiciler (Vorderer, 1996; aktaran Klimmt vd., 2013: 293-294), orta yaşlı izleyicilere kıyasla ise genç izleyiciler (Giles ve Maltby,2004) sayısı daha çoktur.

Tablo 2, Eğitim Durumu ile İlgili Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

Eğitim Durumu	f	%
İlkokul	3	1,1
Ortaokul	25	9,1
Lise	82	29,8
Üniversite	152	55,3
Yüksek Lisans	13	4,7
Toplam	275	100

Tablo 2’de katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde %55,3 oranla üniversite öğrencilerinin K-pop ve K-drama takibinde birinci sırada olduğu ulaşılmıştır. %29,8 oranla ise lise öğrencileri takip etmektedir. Türkiye’de lise ve üniversite gençleri üzerinde K-drama ve K-pop ’un etkili olmasının nedeni genç yaş nüfusunu oluşturan lise ve üniversite öğrencilerinin özellikle akıllı telefonlarla birlikte internete ulaşım kolaylığının yanında sosyal medya kullanımı sıklığından ve arkadaş ortamının etkisinden kaynaklanabilir. Araştırmada katılımcılara yönelttiğimiz Tablo 3’te Güney Kore dizi ve müziği ile tanışmanızda etkili olan faktör nelerdir? sorusuna verilen cevapların dağılımı bu hipotezimizi desteklemektedir.

Tablo 3, Güney Kore Dizi ve Müziği ile Tanışmanızda Etkili Olan Faktör Nelerdir? Sorusuna Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

Etkili Olan Faktör	f	%
Arkadaş vasıtasıyla	101	36,7
İnternet sayesinde	67	24,4
Ailem vasıtasıyla	28	10,2
TRT 1 dizileri	68	24,7
Diğer	11	4,0
Toplam	275	100

Tablo 3’te katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde %36,7’lik oranla Güney Kore dizi ve müziği ile tanışmada arkadaş etkisinin birinci sırada olduğu görülmektedir. %24,7’lük oranla TRT-1 dizileri etkiliyken; %24,4 lük oranla da internet etkilidir. We Are Social 2020 2. Çeyrek Dünya Sosyal Medya Kullanım İstatistikleri Raporu verileri de hipotezimizi desteklemektedir. Facebook kullanımının yaş dağılım grafiğine bakıldığında en

yüksek kullanım oranının 25-34 yaşlarıdır. Yaş arttıkça Facebook kullanımı azalmaktadır. Instagram reklam kitlesinin %64'ü 18-34 yaş grubu arasındadır. Twitter kullanıcılarının yaş dağılımına göre erkeklerde 25-34 yaş arası, kadınlarda ise 18-24 yaş arasındaki bireyler yoğunluktadır. Mobil kullanıcı sayısının artış gösterdiği, bilgisayar, tablet kullanımında azalışın devam ettiğini göstermektedir. %52'lik oranla mobil telefon kullanımı söz konusuysen %45,3'lük oranla Laptop bilgisayarlar takip etmektedir (Bayrak, Halil: 2020).

Tablo 4, Güney Kore ile Nasıl Tanıştınız? Sorusuna Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

Nasıl Tanıştınız?	f	%
Güney Kore Dizileri	217	78,9
K-pop (Kore müziği)	34	12,4
Diğer	24	8,7
Toplam	275	100

Tablo 4'te katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde Kore dalgasında %78,9'luk oranla Kore dizilerinin birincil etken olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcılar Güney Kore dizilerini izledikten sonra Güney Kore'ye kültürüne, diline, insanlarına merakının daha da arttığını ve K-pop (Güney Kore müziğini) keşfettiklerini belirtmişlerdir. Bu veriler, Güney Kore dizilerinin Türkiye'de Kore Dalgası oluşumunda etkili olduğunun göstergesidir.

(K10) "İlk önce dizi izleyerek başladım ben, arkadaşımın etkisiyle. Dizileri izledikten sonra dizide beğendiğim oyuncun adını araştırdığımda K-pop sanatçısı olduğunu öğrendim. Youtube da müziklerini dinlemeye başladım. Ben K-pop ile böyle tanıştım."

Türkiye'de Kore Dalgasının oluşmasında etkili olan ve gün geçtikte sosyal medya aracılığıyla etkisini artıran etkenlerden biri de K-pop 'tur. Türkiye'de özellikle twitter gibi sosyal medya mecrasında son dönemlerde Türkiye gündemine girme konusunda oldukça etkili oldukları görülmektedir. Araştırma da (K8)'ün vermiş olduğu cevap ve K-pop gruplarıyla ilgili haberler bu hipotezi destekler niteliktedir.

(K8) "Çoğu kişi ilk önce diziyle başlar. Sonrasında müziği takip eder. K-popla tanışıp sonra dizileri izleyen yok mu vardır; ama bence Güney Kore hayranlığının oluşmasında diziyle başlayanlara göre daha azdır. Bir de artık twitter gibi alanlarda Türkiye gündemine giren K-pop gruplarının adını görüp bu ne diye bakıp ilk önce müziğiyle keşfedenlerde var."

Tablo 5, Güney Kore'ye İlgi Duymanızın Sebebi Nedir? Sorusuna Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

İlgi Duyma Sebebi	f	%
Dizileri	74	26,9
K-pop	38	13,8
Kültürü	17	6,3
Fiziksel görüntüleri	7	2,5
Hepsi	139	50,5
Toplam	275	100

Tablo 5'te katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde Güney Kore'ye ilgi duyma sebebi %26,9'u dizileri, %13,8 K-pop %6,3'si kültürü, %2,5 fiziksel görüntüleri, %50,5 bütün faktörlerin etkili olduğunu söylemişlerdir.

(K.17) “Bu o kadar karışık bir durum ki ben ilk önce annemle TRT’de “Saraydaki Mücevher” dizisini izlemiştik. Dizilerin çoğunun adını hatırlamıyorum ama arka arkasına bir sürü Güney Kore dizisi izlediğimizi hatırlıyorum. Sanki bağımlılık gibi ne kadar çok dizi izledim sayısını ben bile bilmiyorum. Sosyal medya da bazı ünlüleri takip etmeye başladım. Kore müziği ile böyle tanıştım. Hatta K-pop gruplarının fanı olan birçok kişi ile sanal arkadaşlık kurmaya başladım. Dizi, müzik derken kültürlerini de merak etmeye başladım. Dizileri izledikçe zaten kültürleri hakkında bilgi sahibi oluyorsunuz. Bazı yönlerden bizlere çok benziyorlar. Özellikle Kore anneleri, Türk anneler gibiler. Güney Kore'ye gitmeyi, oraları görmeyi, fanı olduğum grubun konserlerine katılmayı çok istiyorum. Hatta Güney Kore’de yaşama en kötü orada üniversite ya da yüksek lisans okuma hayalim bile var.”

Bazı katılımcılar Güney Kore dizilerinden sonra Güney Kore'nin diğer popüler kültür ürünlerini keşfetmeye başlamışlardır. (Ateşalp ve Sejfula, 2022: 24) Dizilerle birlikte diğer popüler kültür ürünlerinin devreye girmesi Hallyu'nun Türk izleyiciler üzerinde etkisinin kalıcı hale gelmesini sağlamış olabilir.

3.1. Türkiye’de Kore Dizilerinin Etkisi

Kore Dalgası ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde her ülkenin Güney Kore dizilerine ilgili duymasının farklı nedenleri olduğu görülmektedir. Örneğin, Avrupalılar Güney Kore dizilerini romantik olması ve basit konular işlemesinden dolayı tercih ettiklerini söylerken; Amerikalılar Güney Kore dizilerini neşeli, rahatlatıcı bulduklarını söylemişlerdir. Ortadoğu izleyicileri ise cinsellik içermeyen romantizmin olmasından dolayı Güney Kore dizilerini tercih ettiklerini söylemişlerdir (Jang ve Paik, 2012: 198). Filistinli izleyiciler, cinsel

içerik olmadığı için Güney Kore dizileri takip ettiği; fakat müzik gruplarının sahnelerinde ve kliplerinde cinsel içerikli koreograflerin olmasından dolayı K-pop'u Güney Kore dizilerine göre daha az tercih ettiklerini belirtmişlerdir. (Otmagzin ve Lyan, 2014:38-39) Tablo 6'da görüldüğü gibi dizi türlerinde romantik türün yoğun olması Türkiye'de Güney Kore dizilerinin tercih sebebinde romantizmin etkili olduğunun göstermektedir.

Tablo 6, Hangi Tür Güney Kore Dizileri Tercih Ediyorsunuz? Sorusuna Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

Güney Kore Dizi Türü	f	%
Komedi	10	3,6
Romantik Komedi	164	59,6
Romantik	33	12,0
Dram	17	6,2
Fantastik	18	6,5
Aksiyon	13	4,7
Tarihi	7	2,5
Bilimkurgu	2	0,9
Polisiye	3	1,1
Hepsi	8	2,9
Toplam	275	100

Tablo 6'da katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde katılımcıların %59,6'sının romantik komediyi tercih ettikleri, %12'sinin ise romantik türü tercih ettikleri görülmüştür. Toplamda romantik tür %71,6'lık oranla diğer dizi türlerinin tercihine göre birinci sırada yer almıştır. Fakat fantastik, polisiye, bilim kurgu vb. dizi türü ne olursa olsun Güney Kore dizilerinin büyük kısmı romantizm etrafında şekillenmektedir. Dizisinin türü fantastik, polisiye olabilir; fakat konusu aşktır, romantizmdir. Yarı yapılandırılmış görüşme sırasında K.5 ve K.1'in söyledikleri, ileri sürdüğümüz düşünceleri destekler niteliktedir.

(K.5) “Şunu söyleyeyim: Kore dizilerinin çoğu romantiktir. Mesela 100 diziden 98 aşk konulu şüphesiz, diyebilirim. Tür fantastiktir, konusu aşktır.”

(K.1) “Black diye diziyi izledim. Polisiye dizi. Kız ölecek insanları görebiliyor, onlara dokunduğunda. Sonra bir polisle tanışıyor. Polis Azrail aslında, poliste bir şeyin peşinde, insan kılığına girdiği için bazı şeyleri göremiyor. Kızdan yardım istiyor. Sonra âşık oluyorlar. Dizilerin senaryoları çok değişik ama bize çok yakın; çünkü sevgi, aşk var.”

(K.5) “Gumiho dizisi, orada da erkeklerin ciğerini söküp geceleri tilki, gündüzleri çok güzel kadın oluyor. Son bir erkeğin daha ciğerini sökerse insan olup lanetten kurtulabilecek. Karşılaştığı son kişiye de âşık oluyor. Bir de bilgi olsun Kore çok güzel, kurnaz kadınlara tilki diyorlar. Tilki gibi güzel derler. Bazen güzel kadınlar için böyle yorum yapıyorlar. Gomiho’da dokuz kuyruklu tilki demek. Mistik bir şey.”

Bazı katılımcıların belirttiğine göre dizilerin türleri, senaryoları farklıdır ama Güney Kore dizilerin temelinde aşk, sevgi bulunmaktadır. Bütün insanlığı, Dünya’nın ortak duygularından biri olan sevgiyi, aşkı Güney Kore dizilerinde sıklıkla kullanıldığı belirtilmiştir. Güney Kore, dizilerine yerleştirdikleri aşk konusuyla duygu ticaretini başarıyla yerine getirdiği söylenebilir.

Tablo 7, Güney Kore Dizinde En Çok Beğendiğiniz Erkek Karakter Özelliği Nedir? Sorusuna Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

Erkek Karakter Özellikleri	f	%
Saf, İyi niyetli, masum	38	13,8
Romantik	60	21,8
Sevdiğini koruyan, sert, maço	94	34,2
Komik	21	7,6
Aile Bağları kuvvetli	7	2,5
Cesur	16	5,9
Seksi	8	2,9
Sempatik	23	8,4
Diğer	8	2,9
Toplam	275	100

Güney Kore dizileri Konfüçyüs normlarından dolayı ataerkil kodlar bulunmaktadır (Jang ve Paik, 2012). Güney Kore dizilerinde sevdiğini koruyan, sert erkek cevabı ataerkil düşünce yapısının etkisinin göstergesi olabilir. Tablo 7’de katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde %34,2’lik oranla dizi de sevdiğini koruyan, maço erkek karakter özelliğini daha çok beğendiklerini söylemişlerdir. İkinci olarak ise %21,8’lik oranla romantik erkek karakterini beğendiklerini söylemişlerdir. Katılımcıların verdikleri cevaplarda seçtikleri dizi türüyle erkek karakter arasında pozitif korelasyon olduğu söylenebilir. Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar göstermektedir ki Türk izleyicilerinin Güney Kore dizilerinin tercih edilebilirliğini attırmak için sevdiğini koruyan, sert, maço ve gerektiğinde romantik erkek karakterine dizi de yer vermek önem taşımaktadır.

Tablo 8, Güney Kore Dizilerinde En Çok Beğendiğiniz Kadın Karakter Özelliği Nedir? Sorusuna Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

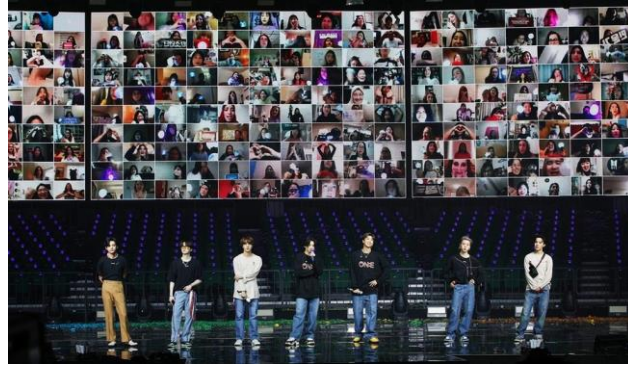
Kadın Karakter Özellikleri	f	%
Saf, İyi niyetli, masum	44	16,0
Şirin, sempatik	93	33,8
Komik	27	9,8
Aile Bağları kuvvetli	4	1,5
Ürkek	1	0,4
Cesur	71	25,8
Romantik	21	7,6
Seksi	6	2,2
Diğer	8	2,9
Toplam	275	100

Yaptığımız görüşme göstermektedir ki Türk izleyiciler için Güney Kore dizilerinde kadın karakterin sempatik, şirin olması önem taşımaktadır. Romantikliğin erkek dizi karakterine göre düşük olması söz konusudur. Tablo 8’de katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde Güney Kore dizilerinde en çok beğendikleri kadın karakterlerinin %33,8’lik oranla şirin, sempatik karakter olduğunu söylemişlerdir. İkinci olarak ise %25,8’lik oranla cesur karakterini beğendiklerini söylemişlerdir. Katılımcılar tarafından erkek karakterde romantik olmak en çok beğenme nedenlerinden biriyken, kadın karakterde bu oran %7,6 olmuştur.

3.2. Türkiye’de K-Pop’un (Güney Kore Müziği) Etkisi

1992–1996 yılları arasında faaliyet gösteren Seo Taiji & Boys, K-Pop müzik türünün kurucusu olarak görülmektedir (Kim, Y. 2013). 90 yılı ile birlikte Kore dizileri ve K-Pop öncelikle Asya’da sonrasında Avrupa, Amerika, Orta Doğu, Latin Amerika da etkili olmaya başlamıştır (Ravina, 2009). K- Pop İnternet sayesinde çok geniş kitlelere yayılmıştır (Lina Yoon, 2010). K-pop sadece pop müziği değil; aynı zamanda elektronik müzik, elektro pop, rock, hip hop, rap, RnB gibi birçok farklı müzik türünü içerisinde barındırmaktadır. K- Pop Grupları değişen teknolojiye ve hayat şartlarına göre sürekli kendilerini yenilemektedirler. Sahne koreografilerinde teknolojiyi, artırılmış gerçekliği kullanmaktadırlar. Buna Covid-19 sürecinden dolayı BTS grubunun iki gün süreyle 10 Ekim de düzenlenen Map Of The Soul ON:E konseri örnek verilebilir. Konderlerde 6 farklı kamera, farklı sahne düzenlemeleriyle BTS fanlarının istediği üyeyi 4K çözünürlükte izleyebilme imkânı, konsere katılan bütün

hayranların görüntülerinin yansıtılması gibi artırılmış gerçekliğin yanında, teknolojiyi de başarıyla kullanmışlardır. Ve konser boyunca BTS hayranlarının Chat kısmında yazdıklarını BTS grup üyeleri okuyabilmişlerdir. Konsere katılan BTS hayranlarının çevrimiçi görüntüleri de sahneye yansıtılmış ve çevrimiçi konser ortamı olmasına rağmen hayranlarının gerçek bir konser ortamındaymış gibi hissetmeleri sağlanmıştır. (Resim 1 bakınız).

(Resim 1: Entertainment News, Erişim tarihi: 22.04.2021)

Forbes'in haberine göre özellikle 2010 yılından itibaren K-pop gruplarının uluslararası popülerliğinin artmasında Twitterın etkisinin olduğu belirtilmiştir. Twitter, 1 Temmuz 2019 ve 30 Haziran 2020 verilerini açıklayarak; sosyal medyada K-pop'un en çok tartışma yarattığı ülkeler içerisinde Türkiye'de yer almıştır. Türkiye'de sosyal medyada en çok BTS, EXO, MONSTA X ve BLACKPINK grupları konuşulmuştur. Covid-19 süreci Dünya'da birçok müzik sektörünü olumsuz yönde etkilerken K-pop'la ilgili paylaşımlarda hiç azalma olmamıştır.

(Resim 2: soompi.com, erişim: 21.04.2021)

Tablo 9, K-pop Dinliyor musunuz? Sorusuna Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

K-Pop Dinliyor musunuz?	f	%
Evet	234	85,1
Hayır	41	14,9
Toplam	275	100

Tablo 9’de katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde katılımcıların %85,1’i K-pop dinlediğini belirtmişlerdir. %14,9’u ise K-pop dinlemediğini belirtmiştir. Katılımcıların hepsi Güney Kore dizileri izlerken K-pop dinlemede bu oranın düştüğünü görmekteyiz. Bu veriler katılımcıların Güney Kore ile tanışmasında Güney Kore dizilerinin daha etkili olduğunun göstergesi olabilir.

Tablo 10, K-pop Kadın Grupları mı Erkek Gruplarını mı Dinliyorsunuz? Sorusuna Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

K-Pop Kadın/Erkek	f	%
Erkek	149	63,7
Kadın	5	2,1
Her ikisi	80	34,2
Toplam	234	100

Tablo 10’da katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde katılımcıların %63,7’sinin sadece erkek gruplarının müziklerini dinlediği, sadece kadın grup müziklerinin dinlenme oranının ise %2,7’lik oranla oldukça düşük olduğunu görmekteyiz. %34,2’si ise hem erkek hem de kadın K-pop gruplarının müziklerini dinlemektedir. Erkek K-pop gruplarının dinlenme oranının yüksek olmasının nedeni Güney Kore fanlarının çoğunluğunun kadınlardan oluşmasının etkisi olabilir.

Tablo 11’de K-pop Gruplarının Neleri Daha Çok Dikkatinizi Çekiyor? Sorusuna Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

Neler dikkatinizi çekiyor?	f	%
Sesleri	29	12,4
Müzik Türleri	54	23,1
Fiziksel özellikleri	7	3,0
Hepsi	144	61,5
Toplam	234	100

Tablo 11’de katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde %23,1’i müzik türleri, %12,4’ü sesleri, %3’ü fiziksel görüntüleri, %61,5 ise hepsinin K-pop tercihinde etkili olduğunu söylemişlerdir. K-pop idollerinin dediği gibi genellikle literatür taramalarında fiziksel özelliklerin çok etkili olduğu ileri sürülmüştür. Fakat K-pop da sadece fiziksel özellik, güzellik, yakışıklılık, müzik türleri, sesleri tek neden olmayabilir. Araştırmamız da bir sene boyunca K-pop grubu takip edilip, fanlarının arasına karılarak K-pop gruplarının müziğini pazarlamada nasıl bir politika izledikleri incelenmiştir. K-pop grupları birkaç sene içerisinde geri dönüş (albüm çıkarma) yapmaktadırlar ve bu geri dönüş aylar öncesinde özellikle instagram, twitter, youtube gibi K-pop gruplarının sosyal medya resmi hesaplarından planlı bir şekilde sürdürülüp, reklamı yapılmaktadır. İlk önce grup üyelerinin haftalara, günlere yayararak konsept resimleri yayınlanıp ve her grup üyesinin bir mesajı olduğu söylenmektedir. Sonraki adım çıkış parçalarından kısaca kestiler verilmesidir. Fanlar meraklandırılır, heyecanlandırılır tıpkı bir puzzle tamamlamaya çalışır gibi fanlar, grubun çıkış parçalarını ve konseptini tahmin etmeye çalışırlar. Konseptler sadece K-pop grupları için geçerli değildir. Grup üyeleri bireysel solo albüm çıkartırken de konsept belirlerler ve grup üyesinin birkaç ay öncesinden solo çıkış yapacağı grubun resmi hesaplarında duyurulur.

Tablo 12’de K-popta Kadın Grupların Hangi Konseptini Beğeniyorsunuz? Sorusuna Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

Kadın konsept	f	%
Şirin konsept	108	46,2
Seksi konsept	49	20,9
Hiçbirini beğenmiyorum	77	32,9
Toplam	234	100

Tablo 12’de katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde erkek K-pop gruplarında sert, vahşi konsept ön plandayken K-pop kadın gruplarında şirin konsept %46,2 ile birinci sırada olduğu görülmektedir. Katılımcıların %20,9’u seksi konsepti beğendiğini söylerken %32,9’u hiçbir K-pop kadın grup konseptini beğenmediğini söylemişlerdir.

Tablo 13'te K-popta Erkek Grupların Hangi Konseptini Beğeniyorsunuz? Sorusuna Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

Erkek konsept	f	%
Seksi konsept	46	19,7
Sert, vahşi konsept	110	47,0
Şirin konsept	67	28,6
Hiçbirini beğenmiyorum	11	4,7
Toplam	234	100

Tablo 13'te katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde K-pop erkek gruplarında katılımcıların %47'si sert-vahşi konsepti, %28,6'sı şirin konsepti, %19,7'si seksi konsepti beğendiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların vermiş oldukları cevaplara göre hem Kore dizilerinin hem de K-pop'un yükselişinde, Hallyu'nun dünya çapında yayılmasında göz ardı edilen en önemli faktörlerden birisi Güney Kore Kültür Fabrikasının izleyicilerine tercih ticareti sunuyor olması olabilir. Bunu hem müzik çıkışlarında, geri dönüşlerinde (albüm çıkarmada) vahşi konsept, okul üniforma konsept, seksi konsept gibi konsept denemeleriyle hem de K-pop grup üyelerine seksi, sevimli, zeki, saygılı, sert/vahşi, sempatik gibi karakter rolleri vererek yapmaktadırlar. Tıpkı market rafında aynı ürünün tuzlu, şekerli, az tuzlu, tuzsuz, şekersiz, baharatlı, baharatsız çeşitlerinin sunulması gibi konseptlerle K-pop grup üyeleri izleyicilerin seçimine sunulmaktadır. Burada önemli olan farklı tercihlere hitap edip fan yani müşteri çekme düşüncesi olabilir. İzleyicilerin fanı olduğu K-pop grubunda en sevdiği kişiyi yani "bias" seçmeleri bu duruma örnek verilebilir. K-pop tek sanatçı yerine çoğunlukla gruplardan oluşması daha çok kişiye ve tercihiine hitap etmek için planlanmış olabilir. Ayrıca K-pop gruplarının her geri dönüşlerinde konseptlerinin değişmesi, farklılaşması merak artırdığı gibi K-pop gruplarını sıkıcılıktan, tekdüzelikten çıkarmaktadır.

(K3) "Bir ya da iki sene sonra geri dönüş yapıyorlar. Biz fanlar heyecanla bekliyoruz. Konseptlerinin ne olacağını. Ben en çok şirin konsepti seviyorum, giyimleri çok tatlı oluyor."

(K.9) "Ben Army'im fanı olduğum grup BTS ve biasım ise Jimin. Önce Jin'di."

"Oh My News" Kore medya kuruluşu K-pop endüstrisinde değişimler olduğunu, eski K-pop prosedürleriyle kıyaslandığında K-pop gruplarının eskisinden daha fazla geri dönüş yaptıklarını belirtmiştir. Örneğin, Red Velet, K-pop kadın grubu 2017 yılında üç defa geri dönüş yapmış, albüm çıkarmışlardır. Bu geri dönüşlerin altındaki neden her sene yüzlerce K-pop grubunun çıkış yapıyor olmasıdır. Böylece K-pop grupları hem yerini sağlamlaştırıp fan kaybetmemeye çalışmakta hem de yeni çıkış yapan K-pop gruplarıyla rekabet içerisine

girmektedir. Ayrıca K-pop grupları arasında oluşan iç rekabet K-pop müziğine yapılan yatırımı ve kalitesini artırmaktadır. (Korezin, 2018)

Tablo 14'te Güney Kore Dizi oyuncularının K-pop Grup Üyelerinin Fiziksel Özelliklerini Nasıl Buluyorsunuz? Sorusuna Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

Fiziksel Özellikleri	f	%
Çok zayıflar	47	17,1
Kiloları iyi beğeniyorum	32	11,6
Çok güzeller ve yakışıklılar	111	40,6
Keşke bende onlar gibi olsam	38	13,8
Biz onlardan daha güzeliz, yakışıklıyız	20	7,1
Fikrim yok	27	9,8
Toplam	275	100

Tablo 14'te katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde %40,6'sı Güney Kore dizi aktörlerinin ve K-pop grup üyelerinin çok güzel ve yakışıklı olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların %13,8'i Koreli ünlüler gibi güzel, yakışıklı olmak istemekte, %17,1'i ise Koreli ünlülerin çok zayıf olduklarını belirtmektedir. "Oh My News" Kore medyası kuruluşu K-pop gruplarının önceden çıkışlarının daha az olup ulaşılmaz, gizemli rolünü oynarken, şimdi ise iç rekabetten dolayı K-pop gruplarının gizemli, ulaşılmaz rolü bir tarafa bırakıp K-pop grupları ulaşılabilir, arkadaş canlısı olmayı hedefledikleri belirtmiştir (Korezin, 2018). Horton ve Wohl (1956) hayran ve ünlü arasındaki ulaşılabilir ilişkiyi "parasosyal etkileşim" kavramıyla ifade etmektedir. "Parasosyal etkileşim" ünlü ve hayran arasında yakın arkadaşlık ilişkisi kurulmasının yanında hayranın günlük hayatındaki ilişkilerini de etkilemektedir. (Perse ve Rubin, 1989: 61). İzleyiciler gerçek hayattaki yalnızlığı, sosyal etkileşim azlığını "parasosyal etkileşim" ile birlikte gidermektedir (Rubin ve McHugh, 1987: 281). Ayrıca sosyal hayatında insanlarla iletişim kurmakta zorlanan kişiler "parasosyal etkileşim" ile medya karakteriyle iletişim kurup psikolojik olarak eksikliğini gidermektedir (Batıgün ve Sunal, 2017: 54). İzleyiciler hayranı oldukları ünlülerin sanki hayatının bir parçasıymış gibi hisseder (Kim ve Song, 2016: 571). Parasosyal etkileşimin kurulmasında sosyal medya platformlarının büyük bir etkisi vardır. K-pop'un, Güney Kore dizilerinin Z kuşağı üzerinde etkili olmasının nedeni de sosyal medya platformlarına doğmuş bir kuşak olmasıdır (Bayhan, 2019: 39-41). Hayran ve ünlü arasında karşılıklı bir ilişki söz konusu değildir (Horton ve Strauss, 1957: 580). Hayran ve ünlü arasında yakın arkadaşlık kurulmasından öte ulaşılabilirliğin kolay olması söz konusudur. Koreli ünlülerin özellikle K-pop grup üyelerinin V- Live, Weverse platformlarda hayranlarının

sorularına cevap vermeleri. Kakao Talk grubu oluşturup belirli zamanlarda hayranlarıyla konuşmaları, hayran toplantıları, buluşmaları yapmaları, Sosyal medyada arada bazı hayranlarının yorumlara cevap vermeleri; planlı ulaşılabilirliğe verilebilecek birkaç örnek olabilir. Burada amaç, –miş gibi yaparak onlardan biriymiş gibi normal bir insanmış gibi imaj çizip, kendisine ulaşılabilir hissettirip izleyicilerin gruba, kendine bağımlılığını artırmak olabilir.

3.3. Kore Dalgasının Türkiye’de Yumuşak Gücü

Güç kavramını “sert güç” ve “yumuşak güç” olmak üzere birbirine zıt olan iki kutupta incelemek mümkündür. Sert güç askeri ve ekonomik gücünü kullanıp diğer ülkeler üzerinde etkili olmayı içerir (Çavuş, 2012). Yumuşak güç ise sert güç kullanmadan diğer ülke vatandaşları üzerine olumlu etki bırakmaktır (Gür, 2014). Güney Kore, dizileri ve K-pop aracılığıyla diğer ülkelere yumuşak güç uygulayıp dilini, kültürünü benimsetip diğer ülke gençleri üzerinde etki oluşturarak Güney Kore halkına ve devletine sempati oluşturmuştur. Devlet, yumuşak güçle istediği sonuçları elde etmek için gerekirse başkalarının davranışlarını, düşüncelerini değiştirme yeteneğini kullanmalıdır. Yumuşak güç zorlama yapmaz, kendine çeker. Fakat yumuşak güç tek başına yeterli değildir. Nye, bu durumu “akıllı güç” kavramıyla açıklamaktadır. Akıllı güç sert ve yumuşak gücü birlikte başarıyla kullanmaktır. (Joseph S. Nye,2004:9)

Tablo 15'te G. Kore'ye Gittiniz mi? G. Kore'ye Gitmek İster Misiniz? G. Kore de Yaşamak İster Misiniz? G. Kore'de Üniversite Okumak İster Misiniz? G. Koreli Eşiniz Olsun İster Misiniz? Sorularına Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

Sorular	f	%
G. Kore'ye gittiniz mi?		
Evet	4	1,5
Hayır	271	98,5
G. Kore'ye Gitmek İster misiniz?		
Evet	243	88,4
Hayır	13	4,7
Kararsızım	19	6,9
G. Kore'de Yaşamak ister misiniz?		
Evet	115	41,8
Hayır	90	32,7

Kararsızım	70	25,5
G. Kore'de Üniversite okumak ister misiniz?		
Evet	168	61,1
Hayır	107	38,9
G. Koreli Eşiniz Olsun İster Misiniz?		
Evet	130	47,3
Hayır	84	30,5
Kararsızım	61	22,2
Toplam	275	100

Tablo 15'te katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde %1,5'i Güney Kore'ye gitmiştir. %88,4'ü Güney Kore'ye gitmek istemekte, %41,8'i ise Güney Kore'de yaşamak istemektedir. Katılımcıların %61,1 Güney Kore'de üniversite okumak istemektedir. %47,3'ü ise Güney Koreli eşinin olmasını istemektedir. Elde ettiğimiz bu veriler Kore Dalgasının Türkiye gençliği üzerinde yumuşak gücü başarıyla uyguladığının göstergesi olabilir. Katılımcıların Güney Kore'de üniversite okuma ve yaşama, Güney Koreli eş düşüncesi Hallyu'nun yumuşak güç kurmanın yanında beyin göçünde de etkili olabileceğinin göstergesi olabilir.

66 **Tablo 16'**da Hiç G. Kore Yemeği Yediniz mi? G. Kore Yemeğini Nerede Yediniz? Sorularına Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

Sorular	f	%
G. Kore Yemeği Yediniz mi?		
Evet	170	61,8
Hayır	105	38,2
Toplam	275	100
G. Kore Yemeğini Nerede Yediniz?		
G. Kore Yemek Restorandı	42	24,5
Marketten satın alarak	78	47,3
Evde tarifi uygulayarak	25	14,1
Hepsi	25	14,1
Toplam	170	100

Tablo 16'da katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde katılımcıların %61,8'nin Güney Kore yemeği yeme fırsatının olduğunu söylemiştir. %38,2'si ise hiç Güney Kore yemeği yememiştir. Katılımcıların %24,5'i Kore yemeği yapan restoranlarda, %47,3'ü

marketten Güney Kore yemeği satın alarak, %14,1 ise evde tarifi uygulayarak Güney Kore yemeği yemiştir.

Güney Kore 2009 yılında “Korean Cuisinetothe World” kampanyasını başlatmıştır. 2017 yılında ise yurtdışında restoranlarının sayısı kırk bine çıkarmak gibi hedefler konulmuştur. Güney Kore mutfağının tanıtılması için hükümet tarafından kırk milyon dolar fon kullanılmıştır. (Rockower, 2012) Ülkelerin Mutfak uygulamaları, yemek kültürü gün geçtikçe yumuşak güç için kullanımı artmaktadır. Rockhower (2011), yemeğin uluslararası ilişkileri düzenlemenin etkisinin yanında diplomatik ilişkileri düzenleyici bir etkiye de sahip olduğunu belirtmiştir.

Resim 3: Güney Kore Dizi: Let's Eat sahneleri, Erişim tarihi: 20.04.2021

Araştırma sürecinde incelediğimiz dizilerde, dizinin türü ne olursa olsun dizi sahnelerinde Kore kültürünün bir parçası olan yemek sahneleri mutlaka bulunmaktadır. En sık paylaşılan sahneler noodle, ramyeon, markette satılabilen hazır yemekler, Kore'nin kimchi, tteokbokki, odeng gibi geleneksel yemekleri ve sokak yemekleridir. Ayrıca Güney Kore geleneksel içeceği soju dizi sahnelerinde izleyicilere sergilenmektedir. Katılımcılardan sırf diziyi izleyip Kore eriştesi sipariş ettiğini, ev de kimchi yapmaya çalıştığını söyleyenler vardır.

(K.77), “Geçen gün markette tesadüf eseri Kore marulu gördüm. Gördüğümde biraz şaşırdım, sevindim. Değişik bir maruldur. Türkiye’de satılan marula benzemez. Lahana gibi. Adı neydi hatırlayamıyorum. Aldım evde kimchi yaptım. İçine yeşil soğan, baharat, sarımsak, nişasta, su gibi birçok şey katıyorsunuz. Önce tuzda bekletmek gerekiyor. Beş litrelik kimchi yaptım. Kore turşusu diyebiliriz. Bizim turşulara benzemiyor tadı. Biraz tatlı gelebilir size. Ama her Güney Koreli kişinin evinde vardır. İzlediğim dizilerde mutlaka her yemeğin yanında kimchi oluyor.”

(K.8), “Noodle benim vazgeçilmezim. Diziler de zaten öyle iştahlı yiyorlar canınız çekiyor. Marketten sürekli alıyorum bağımlısı oldum.”

Tablo 17'de Korece Dil Bilginiz Nasıl? Güney Kore Dizilerinin ve Müziklerinin Çevirmenliğini Yapıyor musunuz? Sorularına Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

Sorular	f	%
Korece Dil Bilginiz Nasıl?		
Çok iyi	3	1,1
İyi	17	6,2
Orta	126	45,8
Kötü	75	27,3
Çok Kötü	54	19,6
Kore Dizi ve Müziklerde Çevirmenlik Yapıyor Musunuz?		
Evet	40	14,5
Hayır	235	85,5
Toplam	275	100

Tablo 17'de katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde %1,1 Korece dil bilgisinin çok iyi olduğunu %6,2'sinin ise iyi, %45,8'nin ise orta derece de Korece bildiğini belirtmişlerdir. Katılımcıların verdikleri cevaplarda çoğunlukla Korece kelimeleri ilk zamanlar dizilerden öğrendikleri sonra meraklarının artmasıyla birlikte Korece öğrenmek için çalıştıklarını belirtmişlerdir. Elde edilen verilere göre Güney Kore, kültürünün bir parçası olan dilini diğer ülke gençlerine benimsetmek, öğretmek için dizilerini, müziğini yumuşak güç olarak kullandığı sonucuna ulaşılabilir. Bu konuda:

(K13), “Dizi izlerken farkına varmadan öyle çok kelime öğrenmişim ki ben bile şaşıyorum.”

(K5) ise, “Ben diziler sayesinde Korece’yi daha da merak etmeye başladım. Türkçeye grameri benziyor. Korece öğrenip Koreli arkadaş edinmek istiyorum. Belki üniversite okumaya giderim.”

Kore dizileriyle Güney Kore’yi merak etmesi, kültürünü kendi ülkesinin kültürüne benzetmesi ve üniversiteyi Güney Kore’de okumak istemesi Güney Kore’nin “yumuşak gücünün” göstergesi olabilir. Ayrıca dil öğrenimine teşvik etmesi konusunda dizilerin ne kadar önemli popüler kültür aracı olduğu görülmektedir.

Tablo 18'de G. Koreli Arkadaşınız Var mı? Varsa Nasıl Tanıştınız? Sorularına Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

Sorular	f	%
G. Koreli Arkadaşınız Var mı?		
Evet	66	24,0
Hayır	209	76,0
Toplam	275	100
Nasıl Tanıştınız?		
İnternette	39	59,1
Arkadaşım vasıtasıyla	5	7,6
Onun G. Kore'ye turist olarak geldiğinde	20	30,3
G. Kore'ye gittiğimde	2	3,0
Toplam	66	100

Tablo 18'de katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde %24 Koreli arkadaşının olduğunu belirtmiştir. %59,1'i ise internet aracılığıyla arkadaş edinmiştir. Elde edilen veri internetin, sosyal medyanın Koreli arkadaş edinmekte etkili olduğunu göstermektedir. Bu konuda:

(K.10), “Korece öğrenmek için Korelileri bulabileceğim sohbet grubuna kaydoldum. Bazen Türkçe öğrenmek isteyenler de oluyor ya da sırf sohbet amaçlı, yabancı biriyle tanışmak için de orada bulunanlar oluyor. Bütün Dünyadan insanlar var, bir ülkeyi seçip sohbet edebiliyorsunuz.”

(K.9) ise “Facebooktan Koreli bir kız arkadaş edindim hatta birbirimize mektup yazdığımız bile oldu. O bana Kore'den hediyeler gönderdi ben de Türkiye'den kahve fincanı, lokum gibi şeyler gönderdim.

Katılımcıların vermiş olduğu cevaplarda da gördüğümüz gibi Kore fanları, Koreli bir arkadaş edinmekle kalmamakta ayrıca kültürel alışveriş içerisinde de bulunmaktadır.

Tablo 19'da Türkiye ve G. Kore Kültürü Benzer Mi? Hangi Yönleri Benzerlik Gösteriyor? Sorularına Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

Sorular	f	%
G. Koreliler Türklerden Daha Güzel, Yakışıklı?		
Evet	167	60,7
Hayır	108	39,3
G. Kore- Türk Kültürü Benzer mi?		

Evet	234	85,1
Hayır	41	14,9
Toplam	275	100

Tablo 19’de katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde katılımcıların %60’7’si Güney Korelileri, Türklerden daha güzel ve yakışıklı bulduklarını, %85,1’i ise Güney Kore kültürünün Türk kültürüne benzediğini belirtmiştir. Bu konuda K.2 Güney Kore ve Türkiye kültür benzerliğini şu şekilde açıklamıştır;

(K.11), “Mesela onlar da bizim gibi eve ayakkabıyla girmiyor. Görücü usulü evlilikler var. Komşuluk ilişkileri bize çok benziyor. Bir de büyüklere saygı hele anne figürü tam Türk annesi. Terlikle kovalama sahneleri falan.”

Tablo 20’de Sırf Çekik Gözlü Olmalarından Dolayı Sempati Duyduğunuz Oldu mu? G. Kore Sevginizden Dolayı Türkiye’de Baskı, Küçümseyici Bir Tavrı Karşılaşıyor Musunuz? Sorularına Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

Sorular	f	%
Çekik Gözlü Olmalarından Dolayı Sempati Duyuyorum		
Evet	151	54,9
Hayır	124	45,1
Baskı, Küçümseyici Tavrılarla Karşılaşıyorum		
Evet	142	51,6
Hayır	133	48,4
Toplam	275	100

Tablo 20’de katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde %51,6’u Güney Kore dizileri izlediği ve müziğini dinlediği için baskıcı ve küçümseyici tavrı karşılaştıklarını belirtmiştir. Bu konuda:

(K.1), “Anlamıyorum, K-pop müziği dinlediğimi söyleyince, paylaşım yapınca ergen misiniz siz, beyinsizler gibi birçok hakarete maruz kalıyoruz. Tipleri birbirine benzeyenlerde ne buluyorsunuz, kadın gibiler diye birçok eleştiri geliyor. Olaya çok yüzeysel bakıyorlar. O beğenmedikleri K-pop gruplarının milyarları bulan izlenme oranı var youtube’da müzikleri çok güzel. Amerika’da konser veriyorlar. Hem de birçok Amerikalı ya da başka yabancı şarkıları dinliyoruz. Onları dinlerken ergen olmuyoruz da K-pop dinleyince mi oluyoruz?”

Tablo 21, Fanı Olduğunuz K-pop Grup Üyelerini ya da Dizi Aktörlerini Sosyal Medya Hesabında Takip Ediyor Musunuz? Fanı Olduğunuz Grup Üyelerini, Dizi Aktörlerinin Kişisel

Hesabınız Dışında Sahte (Adın- Soyadın kullanılmadığı) Bir Sosyal Medya Hesabıyla Takip Ediyor Musunuz? Sorularına Katılımcıların Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımları

Sorular	f	%
K-pop Grup Üyesinin, Aktörün Sosyal Medya Hesabını Takip Ediyor Musunuz?		
Evet	226	82,1
Hayır	49	17,9
Total	275	100
K-pop Grup Üyesinin, Aktörün Sosyal Medya Hesabını Sahte Sosyal Medya Hesabıyla Takip Ediyor Musunuz?		
Evet	139	50,6
Hayır	136	49,4
Toplam	275	100

Tablo 21’de katılımcıların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde %82,1’i fanı olduğu K-pop grup üyelerini, aktörleri takip etmektedir. %50,6’sı ise sosyal medyada kişisel hesabının dışında sahte hesap oluşturup fanı olduğu K-pop grup üyelerini, aktörleri takip etmektedir. Katılımcılar K-pop, Güney Kore hayranlığı karşıtı olan insanların baskısından çekindikleri için fanı olduğu K-pop grup üyelerini, aktörleri takip etmektedir. Bunun için kişisel hesabının dışında sahte, kimlik bilgilerinin olmadığı hesap açmaktadır.

K.4, “İki tane instagram hesabım var. Sahte olandan takip ediyorum. Diğeri de kişisel hesabım. Neden böyle dersiniz, çünkü insanların küçümseyici tavırlarından sıkıldım. Ergen misin sen? Direk söyledikleri bu bir de daha rahat duygularımı, hayranlığımı ifade edebiliyorum sahte hesabımdan”

Katılımcının vermiş olduğu cevaba göre kişisel sosyal medya hesabı dışında ikinci sosyal medya hesabının açılmasının nedeni sadece küçümseyici tavırlar, baskıcı tutumlar değil; ayrıca hayranı olduğunu K-pop grup üyesi ya da aktöre duygularını daha rahat, özgür ifade edebilmesini sağlamasıdır.

Sonuç

Araştırmada elde edilen bulgulara göre şu sonuçlara ulaşılmıştır: Güney Kore dizilerini ve müziğini çoğunlukla gençler takip etmektedir. Özellikle üniversite öğrencilerin yüzdelik olarak oranının yüksek olması dikkat çekicidir. Güney Kore ile tanışmada Güney Kore dizileri birinci faktördür; fakat özellikle 2010 yılı ile K-pop (Kore müziği) etkili olmaya başlamıştır. Güney Kore dizi türü tercihinde romantik, romantik komedi daha çok tercih edilmektedir. Fakat araştırmaya katılan kişilerin ifadesine göre hangi tür olursa olsun neredeyse bütün Güney Kore

dizilerinin içeriğinde romantizm olduğunu ileri sürmüşlerdir. Katılımcıların çoğu Güney Kore dizi bölümlerinin ve dizi süresinin çok uzun olmamasının Güney Kore dizilerini en önemli tercih etme sebeplerinden biri olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların Güney Kore dizileri ile ilgili belirttikleri dikkat çeken diğer bir nokta ise dizilerin dinlendirici olduğunu söyleyerek, yorgunluklarını gidermek için Kore dizisini tercih etmeleridir. Güney Kore dizilerinde sert, sevdiği kadını koruyan gerektiğinde romantik olan erkek karakterlerini daha çok beğendiklerini belirtmişlerdir. Güney Kore dizilerinde sempatik, şirin, cesur kadın karakterlerini daha çok beğendiklerini belirtmişlerdir. K-pop erkek grup konseptlerinde sert- vahşi erkek konseptini daha çok beğendiklerini, K-pop kadın grup konseptlerinde sempatik, masum kadın konseptlerini daha çok beğendiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların verdikleri cevaplara göre K-pop erkek grupları daha çok tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Orta düzeyde Korece dil bilgisine sahip olan kişilerin oranı oldukça fazladır ve bunda dizilerin büyük bir etkisinin olduğunu katılımcıların kendileri de ifade etmiştir. Güney Kore sevgisinden dolayı yaklaşık katılımcıların yarıya yakını baskı görmekte, küçümseyici tavırla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Güney Koreli arkadaşı olanların tanışma yöntemi genellikle internet, sosyal medya araçlarıdır. Katılımcıların ilgisi sadece Güney Koreli kişilere değil, çekik gözlü olduklarından dolayı sempati duydukları için diğer Asya ülkelerinden arkadaş edinimi söz konusudur.

Araştırma da elde edilen önemli bulgulardan biri de Kore Dalgasının Türkiye'deki izleyicilerin tüketim tercihleri ve güzellik algıları üzerinde etkiye sahip olmasıdır. Dizilerde paylaşılan noodle (hazır erişte) yemeğini marketten satın alarak denemeleri, düzenli bir şekilde tüketmeleri; ayrıca K-pop üyeleri ve Kore dizi oyuncularının kullandıkları Güney Kore menşeli makyaj malzemelerini tercih etmeleri tüketim tercihleri üzerindeki etkiyi göstermektedir. Katılımcılar güzellik algıları ise zayıf olmak olduğunu belirtirken, Güney Korelilerin, Türklerden daha yakışıklı ve güzel olduklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların Güney Kore'ye olan ilgilerinde Kore dizi ve müziğinin etkili olduğu ve bu ilgileri sonucunda katılımcıların çoğunda Güney Kore'de yaşama, Güney Koreli eşin olmasını isteme ve Güney Kore'de üniversite okuma hayali olduğu görülmüştür. Hallyu'nun kültürel ürünlerinin, katılımcıların Güney Kore algıları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Daha sonraki çalışmalarda Hallyu kültürleri (Dizi, müzik, yemek kültürü, güzellik algısı, dil öğrenme, eğitimi.) Güney Kore'de yaşama istediği üzerindeki etkisi nicel olarak ölçülebilir. Hallyu'nun sadece Z kuşağı değil, diğer kuşaklar üzerinde de etkisi incelenebilir.

Kaynakça

- Altunışık, R ve Coşkun, R, Yıldırım E, (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri- SPSS Uygulamalı, Sakarya Kitabevi, Sakarya.
- Arol, C ve Özay, S, Tayşi.S. (2020). Güney Kore Popüler Kültürü'nün (Hallyu) Türk Gençleri Üzerine Etkisi.
- Ateşalp, S ve Sejfula, M, (2022). K- Dramalar ve Türkiye’de K-Drama İzleyicileri Üzerine İnceleme, Yeni Yüzyıl’da İletişim Çalışmaları Dergisi, Sayı.5 (16-32).
- Balcı, A. (2005). Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem Teknik ve İlkeler, Pegem Akademi, Ankara.
- Batıgün, A. D. ve Sunal, A. B. (2017). TV dizilerinde yer alan karakterlerle kurulan parasosyal etkileşim: Evlilik doyumu, psikolojik belirtiler ve bazı sosyo-demografik değişkenler açısından değerlendirme. Türk Psikoloji Dergisi, Haziran, 32(79), 52–62.
- Bayhan, V. (2019). Kuşaklar sosyolojisi ve Türkiye için yeni bir kuşak analizi. K. Alver (Ed.), Sosyoloji divanı, dosya: Kuşaklar sosyolojisi (29-46). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bayrak, H. (2020). “2020 Dünya İnternet, Sosyal Medya ve Mobil Kullanım İstatistikleri – 2. Çeyrek” [Online] Available: <https://dijilopedi.com/2020-dunya-internet-sosyal-medya-ve-mobil-kullanim-istatistikleri-2-ceyrek/> (April 5, 2021).
- Binark, M. (2019). Kültürel Diplomasi ve Kore Dalgası “Hallyu” -Güney Kore’de Sinema Endüstrisi, K-Dramalar ve K-Pop; Ankara: Siyasal Kitabevi, ISBN: 9786057877321, 183.
- Bogdan, R, Biklen, S, K. (2006). Qualitative Research For Edication an İntroduction to Theory and Method, Pearson Education, Boston.
- Boz, N. (2020). Kültürel Diplomasi ve Kore Dalgası “Hallyu” Güney Kore’de Sinema Endüstrisi, K-Dramalar ve K-Pop, Kitap değerlendirmesi.
- Çavuş, T. (2012). Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), 23-37.
- Gür, N. (2014). Yeni Türkiye’nin Yumuşak Güç Unsuru: Turizm, Seta Perspektif, Sayı 58, 2.
- Hicap, Jonathan (2020). Here are the setlist of BTS’ Map Of The Soul ON:E Online Concert [Online] Available: <https://mb.com.ph/2020/10/12/here-are-the-setlists-of-bts-map-of-the-soul-one-online-concert/> (April 22,2021).
- Horton, D. and Strauss, A. (1957). Interaction in audience-participation shows. The American Journal of Sociology, 62, 579–587.
- Horton, D. and Wohl, R. (1956). Mass communication and para-social interaction. Psychiatry,

19(3), 215-229.

Jang, G., & Paik, W. (2012). "Korean Wave as tool for Korea's new cultural diplomacy", *Advances in Applied Sociology*, 2(3), 196-201.

Keith Howard, "The Foundations of Hallyu - K-Pop's Coming of Age", First World Congress for Hallyu Studies, Seoul: Korea University, 2013, <https://eprints.soas.ac.uk/15929/>, ss. 1-3. (20.11.2018).

Kim, J. (2013). "Korean Popular Movies and Culture Codes", The 2nd International Conference on Intelligent Urban Computing, Proceedings, 108-111.

Kim, J., and Song, H. (2016). Celebrity's self-disclosure on Twitter and parasocial relationships: A mediating role of social presence. *Computers in Human Behavior*, 62, 570-577.

Kim, U. (2020). "Twitter Reveals Most-Mentioned K-Pop Artists And Top Countries Tweeting About K-Pop Over The Past Year" [Online] Available: <https://www.soompi.com/article/1426937wpp/twitter-reveals-most-mentioned-k-pop-artists-and-top-countries-tweeting-about-k-pop-over-the-past-year> (April 21, 2021).

Kim, Y. (Ed.). (2013). *The Korean wave: Korean media go global*. Routledge.

Korezin (2018) "İdoller Neden Her Yıl Birden Fazla Geri Dönüş Yapıyor ve Endüstri Nasıl Değişiyor" [Online] Available: <https://www.korezin.com/2018/01/28/idoller-neden-her-yil-birden-fazla-geri-donus-yapiyor-ve-endustri-nasil-degisiyor/> (April 10,2021).

Krysik, J, L., Finn, J, (2015). *Etik Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması*, Çev: Doç. Dr. Ercüment ERBAY, Nika Yayınevi, Ankara.

Kümbetoğlu, B. (2017). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Nye Jr., Joseph S., "Public Diplomacy and Soft Power", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Cilt 616, Sayı 1, Mart 2008, s. 94-109.

Pallangyo, E.P (2015). *The Concepts of Cultural Diplomacy and Korean Wave: Influence of Korean TV Drama Series in Tanzania*. Yüksek Lisans Tezi. Seoul National University.

Perse, E. and Rubin, R. (1989). Attribution in social and parasocial relationships. *Communication Research*, 16(1), 59-77.

Ravina M. (2009). Introduction: Conceptualizing the Korean Wave. *Southeast Review of Asian Studies*, 31:3-9.

Rockower, P. (2011). Projecting Taiwan: Taiwan's Public Diplomacy Outreach. *Issues&Studies*, 47(1), 107-152.

Rockower, P. S. (2012). Recipes for gastrodiploamacy. *Place Brandingand PublicDiplomacy*, 8(3), 235-246.

Rubin, R. B. and McHugh, M. P. (1987). Development of parasocial interaction relationships. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 31 (3), 279-292.

Schwartz, W. (2014). "HanCinema's Drama Review, "Let's Eat" Episode 7" [Online] Available: <https://www.hancinema.net/hancinema-s-drama-review-let-s-eat-episode-7-64781.html> (April 6,2021).

Ümit, Ç.E. (Aralık 2018). "Kültür Endüstrisi ve Kültürel Küreselleşme Kavramları Bağlamında Kore Dalgası Dizileri". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 319-332. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.433291>.

Yoon, L. (2010). "Korean Pop, with Online Help, Goes Global" [Online] Available: <https://web.archive.org/web/20130826153402/http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2013227,00.html> (May 1,2021).

Yıldırım A, Şimşek, H, (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2023

Cilt/Volume: 2023

Sayı/Issue: 2

Aleksandr Kuprin'in Janeta: Dört Sokağın Prensesi Öyküsünde Göç Olgusu

Phenomenon Of Migration In The Story Janeta: Princess Of The Four Streets By Aleksandr Kuprin

Sinem Söyler *

Özet

İnsanlık tarihinde en önemli sorunlardan biri olan gönüllü ya da zorunlu göç, insanların hayatlarını, bakış açılarını, izlenimlerini etkilemiş, olumlu ya da olumsuz yönde değiştirmiştir. İnsanların hayatlarını ve toplumsal yapıyı önemli ölçüde etkileyen göç olgusu edebiyatın farklı dönemlerinde yazarların eserlerinde sıklıkla işlediği ve okuyuculara farklı bir bakış açısı sunan önemli bir konudur. Böylece göç eden insanların öncü olduğu bir göçmen edebiyatı ortaya çıkmıştır. Rus göçmen edebiyatı temsilcisi Aleksandr İvanoviç Kuprin'in yazdığı *Janeta: Dört Sokağın Prensesi* öyküsü bu çalışmanın konusunu oluşturur. Çalışmamızda Kuprin'in yaratıcılığında göçün etkisi ve otobiyografik unsurlarla ele aldığı *Janeta* öyküsünde göç teması üzerinde duracağız. P.N. Berkov, V.N. Afanasyev, G. Struve, Kseniya Kuprina, M. Aldanov gibi Aleksandr Kuprin'in hayatı ve eserleri üzerinde çalışmalar yapmış araştırmacı yazarların metinleri ve anıları bu çalışmamızın yöntemini oluşturur.

Anahtar Kelimeler: Aleksandr Kuprin, Göç, Göçmen Edebiyatı, Janeta.

* Sorumlu Yazar/Corresponding author: Dr.Öğr.Gör., Pamukkale Üniversitesi, ssöyler@pau.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7705-3640.

Atıf/Citation: Söyler, S. (2023). Aleksandr Kuprin'in Janeta: Dört Sokağın Prensesi Öyküsünde Göç Olgusu. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023 (2), 76-96.

Geliş/Received: 02.12.2022

Kabul/Accepted: 04.06.2023

Abstract

Migration, which is one of the most important problems in the history of mankind, has affected people's lives, perspectives and impressions without being voluntary or compulsory and changed it in a positive or negative way. An immigrant literature has emerged in which the people who emigrated are the pioneers. The story *Jeaneta: Princess Of The Four Streets*, written by the representative of Russian immigrant literature Aleksandr Ivanovich Kuprin, forms the subject of this work. In our study, we will focus on the influence of migration in Kuprin's creativity and the theme of migration in the story *Janeta*, which he deals with autobiographical elements. The texts and memoirs of investigative authors who have studied the life and works of Aleksandr Kuprin, such as P.N. Berkov, V.N. Afanasiev, G. Struve, Ksenia Kuprina, M. Aldanov, form the method of this our work.

Keywords: Migration, Immigrant Literature, Aleksandr Kuprin, Jeaneta.

Giriş

Yazarların hayatlarında ve eserlerinde sıklıkla işledikleri bir tema olan göç, genellikle insanların yer değiştirmelerini veya bir yerden başka bir yere taşınmalarını ifade eder. Bu taşınma, birçok farklı nedenden kaynaklanabilir ve bu nedenler arasında çalışma, eğitim, işsizlik, dini, siyasi, sosyal veya ekonomik nedenler gibi pek çok faktör bulunabilir. Göç, insanlar için zor ve stresli bir süreç olabilir, ancak aynı zamanda yeni fırsatlar ve deneyimler sunabilir. Göçmen ise kişisel rahatlık amacıyla bir ülkeden başka bir ülkeye veya bir bölgeden başka bir bölgeye taşınan insanları tanımlar. Hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek kendilerine veya ailelerine daha iyi bir yaşam imkânı aramak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertlerini kapsamaktadır (Çiçekli, 2019: 22).

Göç birçok boyutu olan karmaşık bir olgudur. Göç, göçü gerçekleştiren insanlar, göç edilen yer ve göçün edildiği yerdeki insanlar gibi birçok unsuru kapsar. Ayrıca göçün farklı türleri vardır ve bu türler, göçün nedenleri ve sonuçları açısından farklılık gösterir. Göç, farklı kategorilere ayrılabilir. William Petersen'in sınıflandırmasına göre, ilkel göçler, insanların ekolojik nedenlerden dolayı daha verimli tarım ve hayvancılık yapabilecekleri yerlere göç etmelerini ifade eder. Zorunlu göçler, toplumsal, siyasi veya diğer zorunlu nedenlerden dolayı insanların yerlerinden ayrılmalarını gerektirirken, serbest göçlerde bireyler kendi istekleri doğrultusunda göç ederler. Kitlesele göçler ise, bireylerin göç etmesinin ardından diğer insanların da aynı nedenlerle gruplar halinde göç etmelerini içerir (aktaran Bayram, 2019: 114). Göçün farklı türleri, göç eden bireylerin ve toplumların hayatlarına farklı şekillerde etki eder. Göç, kültürler arası etkileşim, dil ve geleneklerin değişimi, aidiyet duygusu, sosyal uyum ve entegrasyon gibi birçok farklı konuyu da kapsar. Bu nedenle, göç konusu, edebiyatın da önemli bir araştırma alanıdır. Edebiyatta göç, göç eden insanların hikâyelerinin anlatılmasını ve yorumlanmasını içermektedir. Bu hikâyeler, göçmenlerin karşılaştığı zorlukları, uyum süreçlerini ve yeni yerleşim yerlerinde kendilerini nasıl tanımladıklarını açıklarlar. Bu bağlamda vatanından uzakta, bağlarından, evlerinden koparılan göçmenlerin karşılaştıkları güçlükler, kazançlar ve vatan özlemiyle edebiyatı, sanatı ve kültürü etkilemiştir. Yazdıkları eserler ile 'göçmen edebiyatı' diye yeni bir edebiyat türü oluşturmuşlardır. Yaşanan siyasi, etnik, sosyal ve ekonomik sorunlar yüzünden doğup büyüdüğü ülkeyi zoraki veya gönüllü olarak terk eden insanların yarattığı edebiyata 'göçmen edebiyatı' denilmiştir (Üçgül, 2006: 28). Göç eden yazarların eserleri, bu deneyimi hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ele alarak göç olgusunun derinliğine ışık tutar.

Bu makalede, göç eden Rus yazarlardan Aleksandr Kuprin'in eseri *Janeta'da* göç olgusunun nasıl yansıtıldığını ve bu yansımaların nasıl anlaşılması gerektiğini ele alacağız. Nitel ağırlıklı bu çalışmada P.N. Berkov, V.N. Afanasyev, G. Struve, Kseniya Kuprina, M. Aldanov gibi Aleksandr Kuprin'in hayatı ve eserleri üzerinde çalışmalar yapmış araştırmacı yazarların metinleri ve anıları üzerinde durulacak, eser ayrıntılı bir şekilde okunarak göç temasının etkin görüldüğü bölümler incelenecektir. Bu eserde göç olgusunu analiz etmek için o eserin tarihi bağlamına, duygusal derinliğine, temalarına ve sosyal bir yorumu olup olmadığına bakılacaktır. Genel olarak, göç olgusunu edebi bir eserde analiz etmek için ele alınan eserin tarihi bağlamına, derinliğe, işlediği temalara, olay örgüsüne ve getirdiği yoruma bakmak çalışmayı daha anlamlı ve etkileyici hale getirir. Çalışmanın birinci bölümünde Rus Göçmen Edebiyatı'na, ikinci bölümde Aleksandr Kuprin'in yaratıcılığında göçün etkisine, son bölümde ise *Janeta* eserinde göç teması incelenecektir.

1. Rus Göçmen Edebiyatına Genel Bir Bakış

Dünya tarihinde diğer milletlerde olduğu gibi Rus milletinin tarihinde de savaşların, afetlerin, kötü olayların sebep olduğu birçok göç yaşanmıştır. 1904 Rus-Japon Savaşı, 1. Dünya Savaşı, 1905, 1917 Şubat ve Ekim Devrimleri, İç Savaş, siyasi baskılar, ekonomik kriz, yeni sistemi kabullenememe gibi etmenler saray yanlılarını, bürokratları, aydın ve sanatçıları zorunlu göçe maruz bırakmıştır. Bu göçler Rus edebiyatına yön vermiştir.

1917 yılında Rusya'da meydana gelen Lenin ve Bolşevik Partisi'nin liderliğinde gerçekleşen Ekim Devrim'i Rusya'yı sosyalist bir devlet haline getirdi. Bu devrim, dünya tarihinde sosyalist ve komünist düzenlere geçiş sürecini hızlandırdı ve XX. yüzyıl boyunca pek çok ülkede benzer sosyalist ve komünist deneyimlere neden oldu. Ayrıca, Rusya'daki toprak, sanayi ve mali kaynakların devlet tarafından kontrol edilmesine ve kolektifleştirilmesine yol açtı. Ekim devriminden ve kabul edilirliğinden sonra süregelen zamanda geçici olarak kitlesel bir biçimde ya ülkelerini terk eden ya da sınır dışı edilen uluslararası olarak tanınan entelektüel kesim yeni hükümetle uzlaşmayı kabul etmeyerek ülkelerine dönmeyi reddettiler ve yabancı ülkelere göç etmeye devam ederek Rus göçü devamlılığını sürdürdüler (Гаперто, 1996: 101). Bunlar arasında, devrimden etkilenen veya güvenliği tehlike altında olan öncelikle aileler, burjuva sınıfındaki insanlar, yazarlar, şairler, sanatçılar, gazeteciler ve akademisyenler bulunmaktadır. Göç genel olarak Avrupa ve Amerika'daki diaspora topluluklarına yapılmıştır. Ayrıca, devrimin ve sonrasındaki sosyal ve ekonomik kargaşa, göç etmeyi zorunlu kılan birçok insanı da içermiştir. Ekim Devrimi'nin göçe neden olması Rus edebiyatını da derinden etkiledi, böylece devrimin etkileri, öncelikle edebiyatın içeriğine ve tarzına yansdı. Özellikle devrim

sonrası dönemde, sosyalist realizm ve propaganda edebiyatı öne çıktı. Bu dönemde, devrimin amaçları ve idealleri propaganda amaçlı olarak yansıtılmaya çalışıldı ve sanat eserleri devrimin desteklenmesi amacıyla kullanıldı. Ayrıca, devrimin ve sonrasındaki kargaşa döneminde, pek çok yazar ve şair Rusya'dan göç etmek zorunda kaldı. Bu durum, Rus edebiyatının dışında da etkiler bıraktı. Göç eden yazarlar ve şairler, Avrupa ve Amerika'daki diaspora topluluklarına katıldı ve bu toplulukların kültürel hayatını değişime uğramasına sebep oldu. Ayrıca, göç etmelerine rağmen, pek çok gibi yazar ve şair hala Rusya'daki olayları ve değişimleri yansıtmaya devam etti ve bu Rus edebiyatının yerel ve uluslararası etkisini korudu. Yazdıkları eserler ile 'göçmen edebiyatı' diye yeni bir edebiyat türü oluşturdular. Göçmen edebiyatı, insanların göç sürecine ilişkin deneyimlerini ve bu deneyimlerin insanlar üzerindeki etkilerini yansıttı. Bu edebiyat türü, göçmenlerin kültürel, sosyal, ekonomik veya politik olarak deneyimledikleri zorluklardan bahsetmekle birlikte, aynı zamanda kendi yaşamlarına ve ailelerine dair yeni anılar ve kimlikler oluşturmalarına dair deneyimleri de ele alır. Göçmen yazarların kalemlerinden türeyen bu edebiyat türünde farklı kültürler arasındaki etkileşimi, farklı milletlerin ilişkilerini ve bu doğrultuda insan hayatını etkileyen göçün getirdiği değişimleri görürüz. İnsanların deneyimledikleri zorluklara ve bu zorlukları aşma süreçlerine ilişkin önemli bakış açıları sunan göçmen edebiyatında insanlar arasında empati ve anlayışı teşvik edici sosyal yorumlamalarda buluruz. Rus göçmen edebiyatı, XX. yüzyılın başlarında Rus İmparatorluğu'nun çöküşü ve Sovyetler Birliği'nin kurulması sonrasında, Rusya'dan farklı ülkelere göç eden yazarların ürettiği edebiyat türüdür.

Rusya'dan başka ülkelere veya farklı şehirlere göç eden İ.A. Bunin, A.İ. Kuprin, Z. Gippius, D.S. Merejkovski, M.İ. Tsvetayeva, İ. S. Şmelyov, Y.İ. Zamyatin, V.V. Nabokov, K. D. Balmont gibi yazarlar Rus göçmen edebiyatının temsilcilerindedir. Bu yazarlar, göç sürecine ilişkin deneyimlerini ve bu deneyimlerin insanlar üzerindeki etkilerini ele aldıkları için göçmen edebiyatı içinde önemli bir yere sahiptirler. Yurt dışında oldukları süre içinde kendi topraklarını, dilini özleyen, belirli sıkıntılar yaşayan bu insanlar gittikleri ülkelerde Rus dilinde yayın veren dergi ve gazeteler, yayın evleri, edebiyat salonları, sanat galerileri oluşturmuşlardır. Sosyal açıdan önemli kültürel, sosyal ve hatta siyasi yaşam kurumlarıyla Rus yaşamının yeniden inşası için çok çabalamışlardır. Göç sürecinin zorluklarını, kültürlerarası etkileşimi ve insanların kimliklerinin nasıl değiştiğini anlatan öyküler kaleme aldıkları gibi Rusya'daki toplumsal, siyasi veya ekonomik durumlar nedeniyle göç etme zorunluluğu anlatan anılarını yazmışlardır. Genel olarak, Rus göçmen edebiyatı temsilcilerinin yazıları, göç sürecine dair farklı açılardan bakmamıza ve insanlar arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri anlamamıza yardımcı olmaktadır. Göçmen yazar M. Aldanov Bolşevik Devriminden sonra Rusya'yı terk

eden yazarların yapabildikleri ölçüde yazmaya çalıştıklarını; onların genel olarak konuları devrim öncesine kadarki Rusya, devrimin ilk yılları, uzak geçmiş, tarih, efsaneler, göçmen hayatı, yabancıların yaşamıyla ilgili olduğunu vurgular (Алданов, 1998: 297). Göçmen edebiyatının yukarıda saydığımız temsilcilerinin eserlerinde ana konu eskiye, vatana duyulan özlem, kültür çatışması, yabancılaşma ve kimlik sorunudur. Rus göçmenleri kendi ülkelerini gittikleri ülkelerde yaşatmaya çalışmış, Rus toplumunun temsilciliği görevini üstlenmiş, kültürel, ekonomik, sosyal yaşam alanları kurmuş ve göçe uyum sağlamaya çalışmışlardır.

Rus göçmen edebiyatının doğuşuna sebep olan göç dönemleri üçe ayrılmaktadır Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda başlayıp İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar süren döneme *Birinci Göç Dalgası* denilir. Bu dönemin göç eden şair ve yazarları arasında; G. Adamoviç, M. Aldanov, M. Tsvetayeva, L. Andreyev, V.Hodaseviç, K. Balmont, İ. Bunin, Z. Gippius, A. Kuprin, D. Merejkovski, V. Nabokov, M. Osorgin, A. Tolstoy, İ.Şmelyov ve N. Teffi vardır. Göç merkezleri genellikle Avrupa'da yer almaktadır. Bu bölgeler arasında Berlin, Prag, Belgrad, Varşova, Sofya ve özellikle Paris öne çıkmaktadır. Ayrıca Baltık kıyılarında Riga ve Tallinn ile doğuda Harbin ve Şangay gibi şehirler de önemli göç merkezleri arasında yer almaktadır. Rus göçmen edebiyatı içinse en büyük göç merkezleri, Paris ve Berlin olarak bilinmektedir (АКИМОВ, 1995: 112-113). Bu bölgelerde göçmen yazarların rahatça bir araya gelme imkânı sağlayan Sanat evi (Дом искусств) ve Yazarlar Kulübü (Клуб писателей) kurulur (Струве, 1996: 25). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika'ya yapılan göç dönemine *İkinci Göç Dalgası* denir. Alman ordusunun Sovyetler Birliği'ne saldırması ve Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın büyük bir bölümünün Alman işgaline uğraması, Yahudiler için bu durumun ölüm cezası anlamına gelmesi, insanların Almanya'da zorla çalıştırılma süreçleri bu bölgelerde yaşayan insanlar için göçü zorunlu hale getirdi (СИНКЕВИЧ, 2012: 267). İşte bu zamanda Almanya'dan, Sovyet Rusya'dan Amerika'ya göç akışı yaşanmıştır. Bu dönemin en önemli yazarları arasında Y. Slepuhin, B. Şiryayev, B. Flippov, N. Narakov ve S. Maksimov vardır. 1960'ta başlayan ama tam olarak ne zaman bittiği bilinmeyen göç dönemine ise *Üçüncü Göç Dalgası* denir. P.V. Basinski ve S.R. Fedyakın tarafından yapılan araştırmalara göre, üçüncü göç dalgası Rusya'nın bölünmesiyle değil, yönetimin keyfi davranışları ve kişi hakları konusundaki kısıtlamalar, sanat alanında sosyalist gerçekçilik anlayışını reddeden insanların kişisel tercihleri gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır (Aktaran Dönmez, 2018: 325). Üçüncü dalganın göçmen edebiyatı temsilcileri arasında A. Soljenitsın, S. Dovlatov, S.Sokolov, V. Aksyonov ve A. Sinyavski'yi saymak mümkündür. Sonuç olarak, Ekim Devrimi'nin neden olduğu ilk *Dalga* Batı Avrupa'nın özgür ülkelerine, *İkinci Dalga* komünist rejimin baskısı ve Nazi diktatörlüğünden Avrupa ve Amerika'ya, *Üçüncü Dalga* ise özgürlük için Batı'ya göçü

simgeler. Muazzam bir kültür ve entelektüel gücün çıkışı ile işaretlenen yukarıdaki üç dalga Sovyet Rusya'ya karşı ideolojik, politik, kültürel bir denge oluşturur. Bu nedenle Rus göçünden çok özel bir edebiyat türü olarak bahsedilir. Rus edebiyatına ve Rus kültürüne paralel olarak giden bir türdür (Матвеева, 2017: 4).

Genel olarak Rusya'daki geçmiş yılların, Rusya'ya olan özlemlerin, geçmişe özlemin, Rusya'daki siyasi gelişmelerin ele alındığı Rus göçmen edebiyatı, Rus edebiyatı geleneğini sürdürürken, aynı zamanda farklı ülkelerin edebiyat geleneğiyle de etkileşim haline girmiştir ve bu etkileşimde yayıncılık faaliyetleri etkili olmuştur. Almanya'da *Direksiyon* (Пуль, 1920–1931) Rusya'nın Sesi (Голос России, 1919–1922) *Günler* (Дни, 1922–1925) *Zaman* (Время Берлин, 1919–1925) ve *Gelecek Rusya* (Грядущая Россия, 1921–1922) göçmen gazeteleri ile *Destan* (Эпопея, 1922–1923) ve *Sohbet* (Беседа, 1923–1925) dergileri ön plana çıkmıştır. Fransa'da *Sayılar* (Числа, 1930–1934), *Çağdaş Notlar* (Современные записки, 1920–1940), *Mil* (Версты, 1926–1928), *Toplantılar* (Встречи, 1934) ve *Avrasya* (Евразия, 1928–1929) dergileri ile *Son Haberler* (Последние Новости, 1920–1940), *Diriliş* (Возрождение, 1925–1940) gazeteleri göçmen yazarların eserlerinin, eleştiri ve yorumlarının yer aldığı yayım organları olmuştur. Başka ülkelerde de göçmen yazarların sanatsal eserlerini yayımladıkları Prag'da *Rusya'nın İradesi* (Воля России, 1920–1922) ve *Rus Düşüncesi* (Русская мысль, 1922), Brüksel'de *İyi Niyetli* (Благонамеренный, 1926), Newyork'da *Yeni Rus Sözcüğü* (Новое русское слово, 1920–2010) ve *Yerleşke* (Новоселье, 1942–1950) gibi dergi ve gazeteler çıkmıştır (Эмигрантика, 2023). Rus diasporasında edebi ve sanatsal hayatın gelişim göstermesinde etkili olan göçmen gazeteleri, edebi eleştiri bölümlerine geniş yer veren dergiler ve edebiyat kulüpleri edebi faaliyetlere önemli bir destek sağlamıştır. Göçle bağlantılı olarak bu gazete ve dergilerinin önemi artmıştır.

Göçmen edebiyatı türünde, göçmen yazarlar genellikle kendi göç deneyimlerine dayanan eserler üretmişler ve bu eserlerde, göçmenlerin yaşadığı kültürel çatışmalar, yabancılık duygusu, kimlik arayışı ve aidiyet duygusu gibi temaları işlemişlerdir. Rus Göçmen edebiyatının temsilcileri olarak İvan Bunin'in *Lanetli Günler* (Окаянные дни), Znaida Gippius'un *Son Şiir* (Последние стихи), Aleksandr Kuprin'in *Janeta* (Жанета), İvan Şmelyov'un *Ölülerin Güneşi* (Солнце мёртвых) ve Aleksey Remizov'un *Karmaşık Rusya* (Взвихренная русь), Nadejda Teffi'nin *Kasaba* (Городок) ve Mark Aldanov'un *Dokuzuncu Termidor* (Девятое Термидора) gibi eserleri sayılabilir.

Rus göçmen edebiyatı, edebiyat tarihinde önemli bir yere sahiptir ve dünya edebiyatında da etkili olmuştur. Bu edebiyat türü, göçün insanlar üzerindeki etkilerini anlamak ve göçmenlerin yaşadığı zorlukları fark etmek açısından da önemlidir.

2. Aleksandr Kuprin'in Yaratıcılığında Göçün Etkisi

Aleksandr İvanoviç Kuprin (1870-1938) 1917 Ekim Devriminden sonra 1. Göç dalgasına yakalanan eski kuşak¹ yazarlardandır. 1870 yılında Penza ilinin Narovçat ilçesinde memur bir ailede dünyaya gelen Kuprin, edebi çalışmaları ve başarılarıyla adını XX. yüzyıl Rus edebiyatının unutulmazları arasına yazdırmıştır. 1894 yılında *Rus Serveti (Русского богатства)* dergisinin 8. sayısında yayınlanan kısa hikâye *Uzak Geçmişten (Из отдаленного прошлого)* Kuprin'in edebi faaliyetlerinin başlamasında yeni bir sayfa açtı (Берков, 1956: 7). Kuprin, özellikle *Konaklama (1897 Ночлеж)*, *Olesya (1898 Олеся)*, *Düello (1905 Поединок)*, *Gambrinus (1907 Гамбринус)*, *Delik (1915 Яма)* ve *Harp Okulu Öğrencileri (1928-1932 Юнкера)* eserleri ile tanınmıştır. Rus yazar Aleksandr Belov, Kuprin'i "eserlerinde çağdaşı olduğu olaylara dair doğru ve cesur değerlendirmeler yaparak Rus toplumunun ilerici kesiminin bir temsilcisi olarak hareket eden" bir yazar olarak tanımlar (Куприн, 1963: 25).

16 Ekim 1919 tarihinde Gatçino'da Yüdeniç ordusunun yanında kalmış, ara sıra geçirdiği hastalık nöbetleri nedeniyle Petrograd'a dönememiştir. Bu yüzden Beyaz Ordu² ile kalmıştır. 1919 yılının Ekim ayının sonlarına doğru Beyaz Ordu'nun elinde olan bölgeyi Sovyet Ordusu ele geçirmiş ve Gatçino'yu esaretten kurtarmıştır. Beyaz Ordu yanlısı olduğu düşünülen Kuprin, ilk önce Finlandiya, daha sonra da 1920'lerin ortasında karısı ve kızıyla Fransa'ya göç etmiştir. 1917 Ekim Devrim'inden önce Rusya'da ün kazandığı çalışmalarla, 1919 göçünden sonra gittiği Fransa'da ününü devam ettirmiştir, fakat göçten sonra yaşadığı zorluklar ve vatan özlemi eserlerine yansımıştır. Oyuncu ve yazar Kseniya Kuprina, babası ve annesi ile 4 Haziran 1920'de Paris'e geldiği sıralarda yaşadığı bir anıyı şöyle aktarıyor:

Bizi tanıdıklar karşıladı, özellikle kim olduklarını hatırlamıyorum ve büyük bulvarlara yakın çok vasat bir otele götürdüler... İlk gecemizde biz ailecek bütün bulvarları gezmeye karar verdik. Gördüğümüz ilk küçük restoranda bir akşam yemeği yemeye karar verdik. Pos bıyıklı olgun bir adam, biraz da çakırkeyif, kendini patron olarak takdim etti... Babam savaştan sonra tamamen kullanılmaz olan kibarlığın zarif bir formunu boşuna kullanarak kendini açıklamaya başladı. Dükkân sahibi uzunca bir süre ne istediğimizi anlamadı, sonra birden köpürdü, masadan örtüyü kaldırdı ve bize kapıyı gösterdi. İlk kez

¹ *Rus Göçmen Edebiyatı Antoloji* kitabında yeni kuşak ve eski kuşak olarak göçmenler ikiye ayrılır. Eski Kuşak; daha Rusya'da iken tanınmış, orada eserler vermiş, göç ettikleri yerde de edebi faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Yeni Kuşak ise; edebi faaliyetlerine göç ettiği yerde başlayan sanatçıdır.

² "Beyaz Ordu" terimi, Rus İç Savaşı (1917-1922) sırasında Bolşeviklere karşı mücadele eden anti-komünist güçleri ifade eder. Bu güçlerin çoğunluğu Rus İmparatorluğu'nun eski subayları, aristokratları ve geleneksel monarşi yanlılarından oluşuyordu.

ama son olmayacak olan şu kelimeleri duydum: "pis pasaklı yabancılar, kendi evinize dönün!" Biz utanç ile restorandan ayrıldık... (Куприна, 1971: 158)³

Zorunlu göç süreci Kuprin'in edebi üretimini ve anlatılarını etkilemiş, göçmen yazar göç sürecini veya göçmen olarak yaşadıkları hayatı ele alan edebi eserler üretmiştir. Bu eserlerde, göçmenlerin kültürel, sosyal, ekonomik veya politik zorluklarını, aynı zamanda kendilerine veya ailelerine dair yeni anılar ve kimlikler oluşturma sürecini ele almıştır. Göç sürecindeki değişimler, yazarların anlatılarını ve dilinin tonunu etkilemiş ve yazarın göç sürecinde yaşadıkları deneyimleri daha derin ve güçlü bir şekilde ifade etmelerine olanak tanımıştır. Rus yazar ve düşünür Aleksandr Herzen göç eden Kuprin'e ithafen şöyle yazar:

Belirli bir amaç için değil, karşı tarafın zaferiyle zorunlu kılınan göç, gelişmeyi kapatır ve insanları yaşayan gerçeklikten uzaklaştırarak hayaletimsi bir gerçekliğe sürükler. Vatanını gizli bir kinle, yarın yine oraya gitme düşüncesiyle terk eden insan, ileri gitmez, sürekli eskiye dönüş; umut, yerleşik hayata ve uzun çalışmaya engel olur; boş küskün tartışmalar, zorunlu bir geleneğin olduğu belirli sayıda sorudan, düşünceden, hatıradan çıkmaya izin vermez (Ташлыков, 2008: 75).

Göç döneminde yaşadığı sıkıntılar, özlem, maddi zorluklar, geçim sıkıntısı, dil bilmeme gibi durumlar yaratıcılığını sıkıntıya sokmuş, belirli bir süre sadece Rusya'da iken yazdığı öyküleri göçmen dergilerinde yayımlanmıştır. 1920 yılında *Ortak Dava (Общее дело)*, *Son Haberler (Последниеновости)*, *Bugün (Сегодня)*, *Rus Gazete (Русская газета)*, *Rönesans (Возрождения)*, *Rus Zamanı (Русское время)* gibi Paris gazetelerinde yazılar yazmaya başlar ve yayıncılık faaliyetlerini burada da devam ettir, karısı da küçük bir Rus kütüphanesi açar (Струве, 1996: 63). Fakat çoğu göçmen Rus yazar gibi Kuprin de geçim sıkıntısı sebebiyle mütevazı bir yaşam sürmüştür. Kuprin bir röportajında göçün edebi faaliyetleri üzerindeki etkisini, göç dönemi içinde deneyimlediği sıkıntıları ve kaybını şöyle anlatıyor:

Turgenyev Paris'te burada yazdı. Rusya'nın dışında yazabildi. Ama o pekâlâ Avrupai bir adamdı; onun burada kendine ait bir evi, aslında ruhsal bir dinginliği vardı. Gorki ve Bunin Kapri'de fevkalade hikâyeler yazdılar... Fakat onların uzakta da olsa kendi öz vatanına dönebilecekleri bir evleri, duyguları var... Şu an burada öyle bir his yok ve olamaz da: biz kendi canlarımızı kurtarmak için bir ateş yağmurundan kaçtık... Aptallıklarından ya da kederlerinden vatansız yaşamının mümkün olduğunu destekleyen insanlar var. Ama beni affediniz, aksini iddia edebilirsiniz. Bir adam ne kadar yetenekli olursa, ona Rusya'sız yaşamak daha zor gelir. Ne hakkında yazılmalı ki? Buradaki hayat gerçek değil. Bizim için burada yazmak imkânsız. Rusya'yı mı yazmalı? Görsel hafızama göre yazamam ben. Ne hakkında yazdıysam onunla yaşadım ben. Balık işçilerini yazdım ve

³ Aktarılan metinler yazarın Rusçadan Türkçe'ye kendi çevirisidir.

onların hayatlarını yaşadım, onlarla hısıım oldum. Hayat beni kendisine çekti, ilgileni ve ben kimi yazdıysam onunla yaşadım. Hayatımı kendi içime çekerek onun içinde ihtirasla debelendim... Peki, şimdi ne oluyor? Hepsi kayboluyor. Evet, yazacak yer yok. (Берков, 1956: 5)

Göçten önce ve sonra yazdığı eserler farklılık gösterir. Yazarın ilk hikâyesi *Son Gala* (*Последний Дебют*) 1889 yılında Moskova’da yayınlanan *Rus Mizah Dergisinde* basıldı. 1896 yılında *Moloh* (*Молох*) adlı romanının yayınlanması ile yazar üne kavuştu. Daha sonra 1899 yılından sonra *Gece Vardiyası* (*Ночная Смена*) ve gibi diğer birkaç hikâye izledi. Hikâyelerin ustası olarak adlandırılan Kuprin’in edebi yaşamında göçten önce yayınladığı eserleri şunlardır: *Olesya* (*Олеся* 1898), *Düello* (*Поединок* 1905), *Delik* (*Яма*) (1909), *Sirkte* (*В цирке* 1902), *Bataklık* (*Болото* 1902), *Korkak* (*Трус* 1903), *Hırsızlar* (*Конокрады* 1903), *Huzurlu Yaşam* (*Мирное житие* 1904), *Kızamık* (*Корь* 1904), *Kurtay Yüzbaşı Ribnikov* (*Штабс-капитан Рыбников* 1906), *Gambrinus* (*Гамбринус* 1907), *Zümrüt* (*Изумруд* 1907), *Sulamif* (*Суламифь* 1908), *Kızıl Bilezik* (*Гранатовый браслет* 1911), *Listrigonlar* (*Листригоны* 1907-1911), *Kara Şimşek* (*Черная молния* 1913) ve *Anafem* (*Анафема* 1913).

Kuprin’in yapıtları, Rus toplumunun içindeki sosyal, ahlaki ve psikolojik sorunları ele alır ve bu sorunların insanlar üzerindeki etkilerini inceler. Kuprin, aynı zamanda Rus edebiyatının realizm akımının öncülerinden biridir ve realizmin insanların hayatındaki gerçekçi olguları yansıtmaya çabasını yansıtan bir edebiyat anlayışına sahiptir. Edebiyat eleştirmeni Fyodor Batuyşkov “Kuprin Etüdü” makalesinde realist bir yazar resmettiği Kuprin’in eserlerinde insanları gerçekçi bir şekilde tasvir etmeyi amaçladığını, insanların ne kesinlikle iyi ne de kesinlikle kötü olduğunu, çok çeşitli özelliklerin aynı kişiye uyduğunu, bu düşünce ile hayatın güzelleşebileceğini, insanların önyargısız, güçlü ve bağımsız olması gerektiğini ve hayatın koşullarına boyun eğmeyi öğrendiğinde kendi hayatını yaratabileceğini vurguladığını yazar (Кузнецова, 2020: 4). Kuprin, 1906 yılında S. A. Vengerov’a yazdığı mektupta, eserlerinin konularının kendi otobiyografisi olduğunu, bazen de dış öyküyü kurguladığı bir motif ve hayatından parçalar taşıdığını yazar (Русская Литература, 2001: 587).

Kuprin’in ilk yurtdışı kitabı *Süleyman’ın Yıldızı* (*Звезда Соломона*) 1920 yılında Helsinki’de yayımlandı. Kitap, 1919-1920 yıllarında Rusya’da yazılmış hikâyeler içeriyordu. Hepsi geçmişe odaklanmıştı ve birçoğu onun eski Rus yaşamını canlandırıyor. Kuprin; daha sonraki birkaç yazısından biri olan *Kiralık Arabacı Pyotr* (*Извозчик Петр*) denemesinde eleştirmenler tarafından küçümsenen eski, antik yaşam tarzına olan ilgisini açıklar ve bu yaşam tarzının monotonluğuna rağmen onun için açıklanamayan bir cazibe taşıdığını belirtir, ayrıca bu yaşam tarzının hayatında kendisini daha da güçlü hissettiren bir şey olduğuna değinir

(Струве, 1996: 64). Daha sonra 1921 yılında yurtdışında yayınladığı ikinci öykü kitabı *Sulamif* ve *Çocuklar İçin Öyküler* (*Рассказы для детей*) kitabında göç dönemine değil, Rusya'da yaşadığı döneme ait öyküler vardır. 1920'lerin sonu 1930'ların başında yazdığı göç dönemi romanı ve öyküleri şunlardır: *Harp Okulu Öğrencileri* (*Юнкера*), *Zaman Çarkı* (*Колесо времени*), *Janeta: Dört Sokağın Prensesi* (*Жанета: Принцесса четырех улиц*), *Gece Fialkası* (*Ночная фиалка*), *Masal Sказка*). Göç dönemi eserlerinde gerçekçi bir şekilde tasvir edilen onun kahramanları, çeşitli özelliklere sahip, önyargısız, güçlü ve bağımsızdır. Edebiyat tarihçisi Gleb Struve, Kuprin yaratıcılığını ikiye ayıran göç öncesi ve sonrası ile ilgili şunları yazar:

Kuprin, elbette, tam bir realistti. Şemelov'da olduğu gibi onun eserlerinde de her zaman Bunin'le kıyaslanamayacak kadar fazlaca gündelik yaşam vardı. Ancak Kuprin'in devrim öncesi çalışmasında, tüm gerçekçiliğine rağmen, günlük yaşam hiç de istisnai ve hatta egemen bir unsur değildi. Romantik bir yönü vardı - maceracı ve fantastik. Devrimden sonra, bir tür günlük sıra özlemi gibi eski yaşam biçimini romantikleştirme eğilimi ortaya çıktı. Bu nedenle, belki de Kuprin'in göçmen hayatından beklenenden daha az hikâyesi var, çünkü bu yaşam onun için çok gri ve alçaktı. Bu nedenle Kuprin'in daha önce sınır tanımayan belki de döneminin edebiyatının genel arka planına karşı en karakteristik özelliği canlılık özelliği, geçmişe odaklanarak dolgunluğunu yitirdi (Струве, 1996: 64).

Yazarın erken dönem eserlerindeki hayalî karakterlerden gerçek gözlemlere dayanan karakterlere geçtiği ve hayal gücünün yerini gerçek materyale bıraktığı anlatılıyor. Yazarın eserleri artık gerçek hayatın sanatsal olarak anlatılmasına odaklanıyor ve hayali karakterlerin yerini gerçek yaşamdaki karakterler alıyor. Şair, eleştirmen George Adamoviç Kuprin'in göç dönemi eserlerinin erken dönem eserleri *Düello* ya da *Olesya*'ya göre coşkusu ve dinamiğinin daha az olduğunu şu sözler ile vurgular:

(...) özellikle bu öykülerde onun harikulade bir rahatlığa sahip olduğu görülür: konuşma serbestçe, çaba harcamadan, artistik ya da sanatsal göstermek gibi bir iddia olmaksızın akar gider- ve okuyucuya cevap olarak gücün kendine izin verdiği ölçüde bu lüksü hafifleten insana bir güven duygusu ortaya çıkıyor (Simirnova, 2014: 135).

Vatan özlemi, göçmen ortamına adapte olmasındaki zorluk, maddi yokluk, göçmen yazarlar arasındaki çekişmeler, yabancı bir ülkede gereksizlik, geçim sıkıntısı göç yıllarında Kuprin'in edebi verimliliğindeki düşüşün ve eserlerinin değişiminin sebebidir (Üçgül, 2006: 105).

Yazarın edebi yaşamını oldukça derinden etkileyen göç süreci, onun için çok zorlu ve stresli bir süreç olmuş, onun hayatını ve deneyimlerini değiştirmiştir. 1923 yılında ilk karısı M.K. Kuprina- İordanskaya'ya mektubunda vatanından başka bir yerde bulunmanın sıkıntısı

hakkında şöyle yazar. “*Göç’te bulunmak hele de Rus isen düzinelerce kokmuş kırılmış yumurtaların bulunduğu dar bir odada yaşamak gibidir*” (Берков, 1956: 7). Kuprin’in zorunlu olarak meydana gelen göç yüzünden yaratıcılığının gelişmesi ve hayatındaki gerçekliğe bağlı kalmasını engellemesi söz konusudur. Yazarın vatanını terk etmek zorunda kalması sonucu ortaya çıkan kin ve umutsuzluk duygularıyla hayaletimsi bir gerçekliğe sürüklemiştir. Bu durum, uzun vadeli çalışma, yerleşik hayata ve gelecek vaat eden umutlara engel olmuş ve eskiye özlem duymasına sebep olmuştur. Rus göçmen yazar M. Aldanov anılarında Kuprin’in çoğunluğunun aksine yurt dışında yaşamının onun için acı verici olduğunu, hatta çok korkunç olduğunu, Rusya’yı çok özlediğini, göçmen yazarlar arasında yurt dışında yaşamaya ve çalışmaya en az uygun olanın onun olduğunu, onun yaşadığı sıkıntıyı dile getirir (Aktaran Bostancı, 2007: 144). Yazarın yurt dışında yaşama durumundan ve yurt dışında yaşamının onun için acı verici ve kötü olmasından dolayı göçten sonraki ilk beş yılda Rusya’da kaleme aldığı eski eserlerini basmış, ancak 1925’ten sonra birkaç yeni öykü ve roman kaleme almıştır. Bunun sebebini de Aleksandr Kuprin, sanatçı Repin Kuprin’e yazdığı mektupta Rusya’dan ayrı olmanın ona ne kadar sıkıntı verdiğinden bahsederek açıklamıştır: “*Rus dili olmadan zayıf düşünüyorum! Göçmenler, sosyalistler, bayanlar ve aydınlar, sahi, onlar Rusça mı konuşuyorlar! Hünerli, uyumlu bir kelimenin beni bütün gün sıkıntısız sıcak bir ruh haline soktuğu da olurdu*” (Simirnova, 2014: 129). Kuprin yavaş yavaş göç yaşamına ayak uydurmaya çalışsa da vatana özlem duygusunu, onu hiç bırakmadığını *Vatan (Родина)* denemesinde yazar:

Hem akıllı ve iyi insanların arasında, hem de muhteşem kültürel eserlerin arasında güzel bir şehirde yaşıyorsun... Ama aslında her şey şaka gibi, aslında film şeridi gibi her şey. Ve rüyanda artık ağlamıyor ve hayalinde bile ne Znamenski Caddesi ne Arbat ne Povarski ne Moskova ne de Rusya’yı görüyorsun yalnızca gördüğün karanlık bir deliğin sessiz kör bir teessürü (Куприн, 1924: 2).

Gleb Struve, devrim öncesi dönemde Kuprin’in edebi faaliyetlerinin daha fazla olduğu göç döneminde yaşadığı sıkıntıların edebi verimliliğini etkilediğini, eğer onun edebi mirası incelenecekse devrim öncesi döneme göre değerlendirilmesi gerektiğini savunur (Bostancı, 2007: 139). Sovyet araştırmacısı, bibliyograf P.N. Berkov Kuprin’in XX. yüzyılın ilk on yılında Rus edebiyatında önemli bir yer tuttuğunu, göçmen yıllarında Rusya’da iken yazdığı öyküleri yayınlattığını ve kayda değer çalışmalar yapmadığını vurgulamaktadır (Берков, 1956: 5). Kuprin güzel bir şehirde entelektüel Rus yazar, şair ve aydınların arasında yaşasa da Fransız halkının Rusça konuşmadığı hem küçük dükkânları hem de birahaneleri Rusya’daki yerlere benzemediği için böyle yaşamak zorunda olsa da yazma da zorlandığını ifade eder (Омилия, 2014).

Yurt dışında olduğu süre içinde Rusya'yı çok özleyen Kuprin, 1937 yılında İ.Y. Bibilin'in onun evrak işlerini halletmesi ile Moskova'ya geri döner. 1938 yılında ölmeden önce Kuprin şöyle der: “*Vatanımdaki çiçekler bile bir başka kokuyor*” (Паустовский, 1957). Kuprin'in edebî yapısındaki değişim ve göçmen hayatındaki etkisi hakkında şöyle görüşler ortaya koyulabilir: Bunin gibi yazarların aksine göçün Kuprin'in yaratıcılığı üzerindeki etkisi farklıdır. Göç deneyimleri ve fikirleri yazarın yaratıcılığını olumsuz yönde etkilemiş olsa da *Janeta*, *Harp Okulu Öğrencileri* ve *Zaman Çarkı* gibi derin ve incelikli hikâyeler yazma fırsatı sunmuştur. Realist olarak adlandırılan yazar göçten sonra gündelik yaşamın aktarılmasına daha çok önem vermiş, *Olesya*, *Düello* ve *Moloh* gibi göç öncesi çalışmalarında romantik unsurun bulunması, gündelik yaşamın egemen bir unsur değildir, fakat göçten sonra eski yaşam biçimini anlatmaya çalışmış, göç döneminde yaşadığı sıkıntılı yaşam tarzı yüzünden yaratıcılığı sekteye uğramış ve genel olarak geçmişe yönelmesi eserlerinde canlılık özelliğinin gitmesine sebep olmuştur.

3. *Janeta* Öyküsünde Göç Teması

Göçmen yaşamının sıkıntılarını ve göç yaşamı ile baş etmeye çalışan kahramanın trajedisini, yalnızlığını ve çatışmasını ele aldığı eseri *Janeta: Dört Sokağın Prensesi* Kuprin'in 1932-1933 yılında Paris dergisi *Çağdaş Notlar*'da yayımladığı son eseridir. Edebiyat araştırmacısı V.N. Afanaseyev, *Janeta* öyküsünden sonra Kuprin'in göçmen döneminde kayda değer önemli bir eser yazmadığına açıklık getirir (Афанасьев, 1960: 7).

Göç, Kuprin'in yaratıcılığı üzerinde birçok farklı etkiye sahiptir. İlk olarak; göç, yazarın fikirlerini ve perspektiflerini genişletmiş, yeni kültürler, inançlar ve değerler hakkında daha fazla bilgi edinmesini sağlamıştır. İkinci olarak; göç sırasında yaşanan olumlu ya da olumsuz deneyimleri, yazar öykülerine de yansıtmış ve oluşturduğu kahramanları kendi özellikleriyle zenginleştirmiştir. Son olarak, “*Ona olan sevgiyi en ilkel haliyle, yabanilerin öldüğü be maymunların tükendiği bir hastalık olan eskiye özlem şeklinde biliyordum. Üç yaşımdan yirmi yaşıma kadar bir Moskova'lıyım.*” diyen Kuprin, yurtdışındaki yaşamında Rusya'ya, özellikle Moskova'ya olan özlemini eserlerinde eskiye özlem konuları işleyerek yansıtmıştır (Куприн, 1924: 1). Bu bağlamda Aleksandr Kuprin, *Janeta*'da göç döneminin deneyimleri yansıtarak insanlar arasındaki farklılıkları, ilişkileri ve hayatlarını değiştirmesine ilişkin deneyimleri ele alan ve insanlar arasında empati ve anlayışı teşvik etmeyi amaçlayan bir anlayışı benimsemiştir. Yapıt *Janeta*, Paris'in Passy kentinde tavan arasında mezar gibi bir yerde yaşayan Rus göçmen Profesör Simonov'un Janeta adında küçük bir kıza duyduğu sevgiyi ve bu sevginin onu götürdüğü çocukluk ve geçmişteki aile yaşamından anıları anlatır. Hikâye altı bölümden

oluşmaktadır. İlk dört bölümünde yaşlı, hayata karşı yorgun düşmüş Rus göçmen Profesör'ün yaşamı tasvir edilir. Profesör Simonov'un evinde özenle büyüttüğü nadir çiçeklerinden, evin görünümünden, yalnızlığını gideren vahşi kedisi Cuma'dan, Doğadan, örümcek ağından bahsedilir. Beşinci bölümde bir örümcek ağı sayesinde Profesör'ün Janeta ile tanışması, altıncı bölümde ise geçmişinden ve aile yaşamından anıları, Janeta'yı mutlu etmek için bütün parasını harcadığı oyuncağı ve bunu hediye edebilmek için çektiği eziyetleri anlatılır. Ayrıca bölümün sonunda mutluluğu Janeta'nın annesiyle birlikte gazete büfesini bırakarak gidişi yüzünden kısa sürecek. Bu hikâye zapt olunmaz bir şekilde vatana duyulan müzmin özlem duygusuyla doludur (Smirnova, 2014: 134).

Başkahraman Profesör Sminov'un göç sürecine ilişkin yaşadığı deneyim, ailesi, evleri ve ülkeyi terk etme süreci, Fransa'ya yerleşme süreci ve bu değişime uyum sağlama süreci eserde ele alınmıştır. Profesörün kültürel, sosyal veya ekonomik olarak deneyimlediği zorluklardan bahsetmekle birlikte, aynı zamanda Profesör Simonov'un kendilerine veya ailelerine dair yeni anılar ve kimlikler oluşturmalarına ilişkin deneyimleri de ele alınmıştır. Yazarın Kızı Kseniya Kuprina, *Janeta* romanının oluşum fikrinin babasının 1923 yılından itibaren yaşadığı "*Paris'in Güney Batı kesiminde, Boulonge ormanının yanı başında yemyeşil Passy semtinde*" ortaya çıktığını, otobiyografik unsurlar taşıdığını "Benim Babam-Kuprin" kitabında yazar:

Öyküyü tekrar okuduğumda, bizim caddenin sonundaki havada asılı gibi duran köprüyü, lahana, paçavra ve taze matbaa boyalarının ekşi kokusuyla gazete büfesini ve siyah kâkülü, çamur yüzü ile pasaklı Janeta'yı hatırlıyorum. Babamın oldukça sık ziyaret ettiği küçük kafe Büssak'ı hatırlıyorum. Biz bu apartmanda 10 yıl yaşadık. 10 yıl babam demir yolu boyunca gezdi, büfeden gazete satın aldı, hüznü düşüncelere dalarak Bulon ormanında bir bankta oturmak için havada asılı gibi duran köprüyü geçti (Куприна, 1971: 157).

Aleksandr Kuprin, göç dönemi öncesinde aşk (*Kızıl Bilezik, Olesya*), ordu personeli (*Düello, Konaklama, Kurmay Yüzbaşı Ribnikov*), sanat (*Sirkte, Gambrinus*) emeğin insanları (*Moloh, Listrigonlar*), doğa (*Zümrüt*) gibi çok geniş bir konular yelpazesine yazmış olarak bilinir, fakat göç gibi önemli sosyal ve politik değişiklikler yaşadı. Kuprin'in *Janeta* eseri de bu değişikliklerden etkilenen Profesör Simonov'un deneyimlerini yansıtır. Kuprin, eserde Profesör Simonov'un karşılaştığı zorluklar ve sıkıntılar, fakirlik, yalnızlık ve kültürel uyum gibi durumları anlatır. Kuprin'in bu eseri göçmenliğin insana ve topluma nasıl bir etki yapabileceği hakkında insana ait deneyimleri aydınlatır.

Eserde göçmen yaşamının hüznü görünümü başkahraman Profesör Simonov üzerinden verilmektedir. Odasının sadeliği, eşyasının azlığı, “Svyagotor’un tabutuna” benzeyen mezar görünümlü kasvetli çatı katı, tek penceresi, yolculuk etiketleri ile benek benek olmuş eski bir valizi ve berbat görünümlü duvar kâğıtları ile onun hayatı gözler önüne serilmektedir. Her işini kendi yapmak zorunda, yalnız bir adam olan Profesör Simonov, mahallesi tarafından çok iyi tanınan bir adamdır:

Janeta hikâyesi, babamın göçle ilgili ender eserlerinden biridir. Neşe dolu, yaramaz Kuprin'den geriye hiçbir şey kalmamıştı. Hikâyenin kahramanı Profesör Simonov, birçok yönden Kuprin'in kendisidir. Vatan hasreti ve dil bilgisi zayıflığı hapisane duvarları gibi onu Fransız gerçekliğinden ve yabancılardan pek hoşlanmayan sabırsız Fransız halkından uzaklaştırdı (Kуприна, 1971: 157).

Kuprin araştırmacısı F.İ. Kuleşov'un ifade ettiğine göre; Fransa'daki Rus göçmen yaşamı ile ilgili olan *Janeta*'da Rus göçmenlerinin sıkıntı dolu yaşamı gözler önüne serilmektedir. Bir zamanlar ünlü Profesör Simonov, tesadüf eseri göçmenlik durumunda bulunan, herkes tarafından unutulmaya yüz tutmuş, çaresiz, kimsenin ihtiyacı olmadığı bir yabancıdır. Aynı zamanda yaşlı kalbi küçük bir kız çocuğuna duyduğu sevgi ile ısınmıştır. Yaşlı Rus profesörü bir an bile bırakmayan vatanına duyduğu melankolik özlem duygusu özünde hastalıklı ve romanın yazarı tarafından bizzat deneyimlenmiş derin bir olaydır (Кулешов, 1983).

Janeta eserinde Profesör Simonov'un yeni ortamı yabancı kalışına, kültür farklılıklarına ve farklı bakış açılarına sahip oluşuna tanıklık ediyoruz. Birçok noktada göçü keşiflere dönüşen bir yolculuk olarak ele alırsak her gün yürüyüş yapan Simonov'un düşünceleri, keşfettiği ve öğrendiği yeni yerler ve kültürler önceki yaşamlarına göre değişiklik gösterdiğini eserde şu şekilde görmekteyiz:

Paris'in bütün çalışan insanları, sabahın yedisinde lavaboda yüzüne su çarpar, akşamın dokuzunda ise her namuslu burjuva artık yatağındadır. (...) Fransızlar belirli sayıdaki saat dilimi içinde etraflıca düşünürler, hiçbiri düşüneneğim diye sokaklarda koşuşturamaz. (...) okumak için mükemmel, parasız devlet okulları varken hangi aptal parasını boşu boşuna özel derse harcar ki diye düşünürler. Profesör ise, hiçbir önemli sebebi yokken sabahleyin, öğleyin, gecenin geç saatlerinde, sokaklarda mekik dokurdu. Bu Fransızlar için şaşırtıcıydı, ama ne de olsa o bir Slav insanıydı (Kuprin, 2009: 6).

Simonov kendisini onlar karşısında tuhaf görür, bir çeşit rahatsızlık duyar, “kendini çalışkan arıların arasında kalmış haylaz biri olarak hissedirdi” (Kuprin, 2009: 6). Göçten önce Moskova'da Doğa Bilimleri Fakültesi'nde ve Petrovsko-Razumovskoye Akademisi'nde fizik, organik kimya ve dendroloji üzerine dersler veren tüm Rusya'yı dolaşarak birçok hizmette

bulunan bilimin Don Juan'ı olarak adlandırılan, 1885 yılında izafiyet teorisi ile uğraşan, 1889'da insan beyninin uzaya sürekli titreşimli dalgalar gönderen bir elektrik pili olduğunu ve bunun yakın gelecekte özellikle hassas aletler tarafından kullanılacağını savunan önemli bir şahsiyetti. Fakat göçten sonra eserde şöyle aktarılır:

Profesör neredeyse yalnız yaşıyor. Bir zamanlar eşi ve iki kızı vardı, yürümek için bile olsa sevilen bir evleri vardı... Ancak her şey ters gitti... Geçmiş hakkında düşünmek gerekmez... Yara uzun zaman önce iyileşti. Ancak kalbinde kalın, kaba bir iz kaldı, hava değişimlerinde veya silah yaralarında olduğu gibi, bazen uykusuz gecelerde saçmalıklar başına dolandığında kendini hatırlatıyor (Куприн, 2015: 11-12).

“Neredeyse yalnız yaşıyor” cümlesinin altında yağmurlu bir alacakaranlıkta çatıdan açık pencereden yarı vahşi bir Paris kedinin ona doğru sürünerek gelmesi ile Simonov yalnızlığına kendisi gibi “çok eski çaresiz kavgaların izlerini taşıyan” bir arkadaş eşlik etmiştir. Cuma adını verdiği kedisi ona arkadaş olsa da onu sevmeye ve kutsamaya devam etse de Profesör hayattan çoktan bıkmıştı (Куприн, 2015: 12). Çünkü yaşadığı yer Rusya'dan çok farklı idi. Profesör Simonov tıpkı elektrik ışıklarının kırmızı-sarı parıltısının bütün gece gökyüzünde üzerinde durması gibi; iç çekişlerin uğultusu, arabaların iniltileri ve takırdamaları, yük arabalarının ve kamyonların gürültüsü, at nallarının takırdaması, ayakların sürtmesi, tramvayların çanları ve ıslıkları, çok sayıda insan sesinden oluşan karışık bir gürültü olarak gördüğü Paris'i homurdanan apokaliptik bir yaratık olarak tarif eder (Куприн, 2015: 18).

Onun bütün aile yaşantısı, bir çeşit kötülük, eğri büğrülük, saçmalık, dağınıklık ve tedirginlikten müteşekkil olsa da geçmişe, evine, çocuklarına bir özlem duymaktadır. Evlilik zamanı hiç mutlu geçmemiş olsa da küçük kızlarıyla geçirdiği süre Simonov için sonsuza dek en iyi, en sıcak ve en asil anılar olarak kaldı. Fakat yalnızlığa alışmış, terk edilmiş bir kişinin hüznü düşüncesine sahipti. Geçmişe dair yaşantısını aklına getirir, karısının para tutumuna ve savurgan olmasına, evliliklerinde birbirlerine uymamalarına rağmen eski yaşantısı sık sık aklına gelir: St. Petersburg tarım ve ormancılık enstitülerinde, harbiyeli kolordu, askeri okullar ve kadın enstitülerinde fizik, kimya, kozmografi ve doğa tarihi dersi verdiğini, bir zamanlar hem bilimsel hem de popüler olan birçok makale yazdığı, rahat yaşadığı günleri hatırlar. Eski karısı Lidya ile boşanmasından sonra yaşadığı şehirden Moskova'ya taşınır. Çünkü boşanma sırasında çocuklar üzerindeki kıskançlık sahnelerinin kaçınılmazlığını, bu nedenle artan doyumsuz nefreti ve ebeveyn düşmanlığının kızlar üzerindeki ağır etkisini öngörerek, derin bir üzüntüyle Moskova'ya gider (Куприн, 2015: 57). Fakat eserde Fransa'ya nasıl yerleştiği, neden göç ettiğini açıklanmaz, kapanması ve hatırlanmaması gereken bir zorunluluk olarak gösterilir.

Afanasyev'e göre; öykünün en can alıcı noktası dört sokağın prensesi Janeta ile Profesör Simonov'un karşılaştığı andır. Çünkü siyah bir kedi gibi profesöre karşı mağrurane bir ilgi duyan tatlı görünümlü pasaklı, tozlu elleriyle küçük kız, Kuprin zerrece idealize etmez. Fakat onunla bu tesadüfi tanışıklık yalnız ruhunu aydınlatır ve ruhunda üstü kapanmış şefkat rezervini ortaya çıkartır (Афанасьев, 1960: 7). Öyküde kendisi gibi bilim adamı Nikolay Yevdokimoviç ile Boulonge ormanında sohbet eden Profesör Simonov Janeta ile tanışmalarını, onun hassas ruhunu, yüzünü, gözlerini, onun hissettirdiği duyguları aktarır, fakat arkadaşı Nikolay bu durumun ters olduğunu, bir Rus göçmeni olarak Fransızların örf, adet ve geleneklerine yaşanan durumun çirkin olduğunu "*ve burada bir yabancının, utançtan ve ölümden hatta dost canlısı, sadık ve güçlü bir kanat altında sığınan evsiz bir göçmenin bile, bu yazılı olmayan adetlere mümkün olduğunca dikkat etmesi ve hassas bir şekilde davranması*" gerektiğini vurgular (Куприн, 2015: 38). Nikolay'ın bu sözleri üzerine kendi yalnızlığını gidermeyen çalışan Simonov şöyle ona şöyle bir açıklama da bulunur:

Kimseyi ne tanımak ne de dinlemek istiyorum! Tüm kalbimi ve düşüncelerimi küçük, sevimli bir kızın, capcanlı, zarif bir Fransız çocuğunun zapt etmesinde yakışsız ve çirkin olan ne var? (...) kaderin dedelere ve ninelere, bütün dünyevi, hoş kokulu mutlulukları öylesine bilgece, öylesine cömertçe hediye ettiği sessiz, karşılıksız mutluluğu hiçbir zaman tatmadım, yaşamadım ve hatta bir an olsun ümit bile edemedim (Kuprin, 2009: 37).

Ve çok geçmeden Profesör Simonov daha önceden makul bahanelerle Janeta'nın canlı, neşeli yüzünü bir iki dakikalığına görmeyi başarırken Bologna'daki fırtınadan sonra, eski Rus göçmenin yabancı bir aileye sızmak isteyeceğini düşüneceklerinden korktuğu için dört sokağın prensesi adını verdiği küçük kızdan uzak duruyordu. Fakat Janeta'yı uzak bir mesafeden temkinli bir gizlilikle izliyor ne annenin ne de kızın dikkatini çekmemeye çalışıyor, çünkü bir yaşlı Rus göçmenle takılmak kesinlikle yasaktır, ancak onunla sokakta tesadüfen karşılaşabilir (Куприн, 2015: 59) Janeta'ya aldığı oyuncağı bile ona vermesi için Fransa vatandaşı çöpçü Bay Antuan'dan rica eder, durum ilk önce tuhafına gitse de nedenini samimi bulduğu bu açıklama ile kabul eder:

Ah, Bay Antuan, benim iki çocuğum vardı, iki kız. Fakat şimdi onlar yok ve ben onları bir daha asla göremeyeceğim. Çocuklara karşı duyduğum bu hasret anlıyor musunuz acaba? (...) benim Janeta'ya karşı duyduğum tertemiz sevgim, kutsal aşkım ve baba şefkatim de işte buradan geliyor (Kuprin, 2009: 71).

Geride bıraktığı yaşamı unutmaya çalışıp, göç ettiği yerin yaşam şartlarına ayak uydurmaya çalışan Profesör Simonov Paris'i ne kadar apokaliptik bir şehir olarak yorumlamış olsa da alışmaya başladığını da şu sözler ile ifade eder:

Daha, korkunç savaştan önceki zamanlarda ve onu takip eden zorunlu göçten önce Simonov, Paris'i, yapmış olduğu kısa süreli, hayranlıkla dolu ziyaretlerinden, şöyle böyle biliyordu. Şimdi dünyanın başkentinde yaklaşık bir on yıl geçirdikten sonra bile onun canlı, kudretli gücüne; neşeli, her zaman genç kalan temposuna; tiyatroya, bilgece sözlere, yaşamın tüm alanlarındaki zarafete olan sevgisine; her türden iş icat ve edebi eserdeki yetkinliğine olan hayranlığı en ufak bir kesintiye uğramamış, bilakis daha da artmıştı (Kuprin, 2009: 71).

Eserde kahramanın geçmiş yıllara ait anıları, Janeta'ya bağlanması, onu sahiplenmek istemesi ama bir göçmenin ona ilgi duymasının hoş karşılanmaması ve aniden Janeta'nın gidişi göçün onda bıraktığı etkinin, yalnızlığın ve aidiyet duygusunun eseridir. Profesör Simonov'un geçmişi, kimliği ve geleceği hakkındaki sorgulamalarını; ayrıldığı eşi ve iki kızını bırakarak göç etmesini hatırlamasında, çocuklarını özlediği ve yalnızlığına iyi geldiği için Janetta ile yakınlaşmaya çalışmasında, onu mutlu etmek için oyuncak köpek alması ve yabancı olması bakımından başka biri ile göndermesinde, Janeta'nın annesi ile şehri terk ettiğinde yalnızlığına geri dönmesinde buluruz. Gönüllü veya zorunlu fark etmeksizin göç, Profesör Simonov'un bütün yaşamını değiştirmiş, göç ettiği ülkeye uyumluluk, geride bırakılan yaşama özlem ve yeni ortama alışma gibi trajik olgular barındıran olaylar yaşamasına sebep olmuştur. Profesör Simonov'un yaşadığı zorluklar ve yalnızlık duygusunun sebep olduğu acılar gözler önüne serilmiştir.

Sonuç

Rus göçmen edebiyatının temelinde belli başlı olayların sebep olduğu göçler ve bu neticede göç ettikleri yerlerde bir arayış içine giren sanatçıların yansıttıkları yatar. Göçmen edebiyatının bir temsilcisi olarak ele aldığımız Aleksandr Kuprin Rusya'da iken önemli birçok eser verirken, göç döneminde yaşadığı sıkıntılar, buhranlar, vatanına duyduğu özlem, maddi zorluklar edebi faaliyetlerini aksatmıştır. Kuprin, bir realist olarak bilinir ve eserlerinde gündelik yaşamın öne çıktığı bir yanı vardır, ancak aynı zamanda romantik bir yönü de bulunmaktadır. Göçten sonra, eski yaşamı romantikleştirme eğilimi görülür ve bu nedenle Kuprin'in göçmen hayatından beklenen kadar hikâyesi yoktur ve canlılık özelliği geçmişe odaklanarak dolgunluğunu yitirdi. Göçmenlik döneminin son on yılında edebi çalışmalarda bulunan Kuprin 1932-1933 yıllarında *Janeta* adlı öyküsünü yazmıştır. XX. yüzyılın Rus

göçmen hayatının panoramik bir resmini oluşturmak için Kuprin *Janeta* eserinde göçün verdiği yalnızlığa, tek başına kalmışlığa ve vatan özlemine çağrıştıran cümlelere yer vermiştir. Bu öyküde yalnız, yorgun bir Rus göçmenin gündelik yaşamını, küçük bir kıza duyduğu derin sevgiyi ve çaresizliği gözler önüne sermiştir. *Janeta* hikâyesi de bu anlamda önemlidir ve okuyuculara göç döneminde vatanından uzak kalmanın insanlar üzerindeki etkilerini anlamalarına yardımcı olabilir.

Göç olgusunu *Janeta* eserinde ele aldığımızda 1919 yılından Gatçina'dan zorunlu olarak göçe mecbur kalması ile bu bağlamda Kuprin'in yaşadığı zorlukları, o dönemdeki insanların hayatını şekillendiren sosyal, politik ve ekonomik güçleri aktardık. Kuprin için göçün yoğun duygusal deneyimler kaynağı olduğunu ve yazarın bu deneyimleri *Janeta* öyküsünde otobiyografik özellikler kullanarak göç eden ve diğer zorluklarla başa çıkmaya çalışan eskiden zengin ve şimdi karmakarışık bir kahraman oluşturmak için kullandığını tespit ettik. Göçün sebebiyet verdiği zorlukların, yalnızlığın, ait olma ve kimlik krizi gibi geniş insani deneyimlerin ve duyguların küçük bir kız çocuğu *Janeta*'ya duyulan sevgi ile giderilmeye çalışıldığının altını çizdik. Şöyleki göç üzerinden Kuprin, profesörün dünya güzelliklerini anlamasına yardım etmek istediği *Janeta* ile dokunaklı dostluğunu aktarmış, ancak, yaşlı Rus göçmeni ve dört sokağın prensesi'nin hikâyesi trajik bir sonla bitirmiştir.

Göçmenlerin yaşadığı zorlukları öykünün kahramanı Profesör Simonov üzerinden vurgulayan Kuprin, o dönemdeki yalnızlık, uyum sağlama, aidiyet ve kimlik bunalımı hakkında bir yorum getirmiş ve göçteki değerlerin sorgulanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda çalışmamızda Aleksandr Kuprin'in yaratıcılığına göçün etkisine ve "Janeta" öyküsünde göç temasına değinilmiştir.

Kaynakça

- АКИМОВ, В.М. (1995). *Сто лет русской литературы*. Санкт-Петербург: Лики России, 112-113.
- Алданов, М. А. (1998). *О положении эмигрантской литературы// Русский Париж*. М. Изд-во МГУ им. М.В. Ломоносова.
- Афанасьев, В.Н. (1960). *Александр Иванович Куприн: критико-биографический очерк*. М.: Художественная литература. <http://grammar.ru/BIB/?id=3.52>
- Bayram, S. (2019). “*Gurbet Kuşları*” *Adlı Eserde Göç Kuramlarının İzini Sürmek*. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 23 (1), 113-122.
- Берков, П.Н. (1956) *Александр Иванович Куприн*. Критико-биографический очерк. <http://kuprin-lit.ru/kuprin/biografiya/iz-intervyu-raznyh-let.htm>
- Bostancı, E. (2007). *Aleksandr İvanoviç Kuprin'in Yaşamı ve Eserleri*. Ankara: Karadokya Yayınları.
- Çiçekli B. (ed.) (2009). *Uluslararası Göç Hukuku, Göç Terimleri Sözlüğü, No:18*. İsviçre: Uluslararası Göç Örgütü.
- Dönmez, N. (2018). *Rus Göçmen Edebiyatında Nesir (1920-1990)*. *Yayınlanmış Doktora Tezi*. Gazi Üniversitesi.
- Гаретто, Э. (1996). *Мемуары и тема памяти в литературе русского зарубежья*. Блоковский сборник. XIII. Тарту: [б. и.], 101- 109
- Кулешов, Ф.И. (1983). *Творческий путь А. И. Куприна. 1883—1907*. Изд-во БГУ им. В.И. Ленина. <http://kuprin-lit.ru/kuprin/kritika-o-kuprine/kuleshov-tvorcheskij-put/6-chasti-1-5.htm>
- Куприн, А.И. (2015). *Жанета*. М.: ДА!Медиа. <https://www.culture.ru/books/662/zhaneta/read>
- Куприн, А.И. (1924). *Родина*. <https://t1.topbook.me/books/193304829064/>
- Куприн, (1963). *Анафема*. Москва: Государственное издательство политической литературы.
- Куприна, К.А. (1971). *Куприн – мой отец*. Москва: Советская Россия.
- Kuprin, A.İ. (2009). *Janeta: Dört Sokağın Prensesi*. Çeviren: Ertuğrul Bostancı. Ankara: Yelkovan.
- Кузнецова, А. Г. (сост.) (2020). *Гранатовая проза Куприна*. Севастополь: библиографический список литературы / Центральная городская библиотека им. Л. Н. Толстого.
-

-
- Матвеева, Ю. В. (2017). *Русская Литература Зарубежья: Три Волны Эмиграции Хх Века*. Екатеринбург: Издательство Уральского университета.
- Омилия. (2014, Август 24). *Жизнь и творчество Александра Куприна*
<https://omiliya.org/article/zhizn-i-tvorchestvo-aleksandra-kuprina>
- Паустовский, К. (1957). *Потокжизни (заметки о прозе Куприна)*. <http://paustovskiy-lit.ru/paustovskiy/text/rasskaz/potok-zhizni.htm>.
- Русская Литература Рубежа Веков (1890-е – начало 1920-х годов)*. (2001).
Российская Академия Наук. Москва: ИМПЛИ РАН, Наследие.
- Simirnova, A.İ. (ed.) (2014). *Rus Göçmen Edebiyatı Antalojisi (1920-1940)*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Синкевич, В. (2012). *Вторая волна русской эмиграции. Новый Журнал. Номер 267*.
- Струве, Г. (1996). *Русская Литература в Изгнании (3-е издание)*. Париж: YMCA-Press;
Москва: Русский Путь.
- Ташлыков, С. А. (2008). *Хождения русского писателя Александра Куприна*. Сибирский филологический журнал, (4), 74-84.
- Üçgül, S. (2006). *Rus Göçmen Edebiyatı*. Ankara: Karadokya Yayınevi.
- Эмигрантика (2023, Февраль 21). *Сводный каталог периодики русского зарубежья*.
<http://emigrantica.ru/>.

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2023

Cilt/Volume: 2023

Sayı/Issue: 2

Azərbaycan və Türkiyə Diasporlarının Beynəlxalq Fəaliyyətinin Konseptual Məsələləri

Conceptual Issues of the International Activity of the Diasporas of Azerbaijan and Turkey

Yahya Babanlı *

Özet

Məqalədə qeyd olunur ki, XXI əsrin qeyri-müəyyən qaydaları fonunda sürətlə dəyişən dünyanın müasir reallıqları xalqlar qarşısında mühüm tarixi əhəmiyyətli və milli taleyüklü vəzifələr qoyur. Dövlətlər arasında inteqrasiya prosesləri, planetin siyasi landşaftında baş verən hadisələr insan sivilizasiyasının yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyduğunu göstərir. Eyni zamanda, mövcud vəziyyət iki tərəfli və çoxtərəfli münasibətlərdə diasporun yeri və rolunu artırır. Bu baxımdan, diasporla iş sahəsində Azərbaycan və Türkiyə dövləti qarşısında böyük məsuliyyət dayanır.

Türkiyə-Azərbaycan diasporunun birgə fəaliyyəti bir neçə istiqamətdə özünü göstərir. Bu istiqamətlər əsasən “erməni soyqırımı” haqqında dünyada erməni təbliğatı ilə mübarizə aparmaq, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi həqiqətlərini, ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri vandalizm aktlarını dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırmaq üçündür. Uydura erməni soyqırımı, Qarabağ münaqişəsi, habelə Xocalı faciəsi ilə bağlı obyektiv məlumatlandırma, informasiya və təbliğat kompaniyaları həyata keçirmək və haqq-ədalətin bərpası üçün birgə lazımi addımlar atmaq.

Açar Sözlər: Azərbaycan, Beynəlxalq, Diaspor, İkitərəfli Münasibətlər, Türkiyə.

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Doktorant, AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu, y_babanli@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0001-5912-6781.

Atf/Citation: Babanlı, Y. (2023). Azərbaycan və Türkiyə Diasporlarının Beynəlxalq Fəaliyyətinin Konseptual Məsələləri. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023 (2), 97-111.

Abstract

The article mentions that the modern realities of the world, which are rapidly changing against the background of uncertain rules of the 21st century, pose important tasks of historical significance and national destiny to the Peoples. The processes of integration between states, the events taking place in the political landscape of the planet indicate that human civilization has entered a new stage of development. At the same time, the current situation increases the place and role of the diaspora in bilateral and multilateral relations.

In this regard, Azerbaijan and Turkey have a great responsibility in the field of working with the diaspora.

The joint activity of the Turkish-Azerbaijani diaspora manifests itself in several directions. These directions are mainly to fight the Armenian propaganda about the "Armenian genocide" in the world, to bring the facts of the Armenia-Azerbaijan Nagorno-Karabakh conflict, acts of vandalism committed by Armenians against Azerbaijanis to the attention of the world community. During the Karabakh war, especially the Khojaly tragedy, to ensure the awareness of the interesting peace and to take necessary steps for the restoration of justice.

Keywords: Azerbaijan, Turkey, Diaspora, International, Bilateral Relations.

Təqdimat

XXI əsrin qeyri-müəyyən nizamı fonunda sürətlə dəyişən dünyanın müasir reallıqları bütün türk xalqlarının qarşısında mühüm tarixi əhəmiyyətli və milli taleyüklü vəzifələr qoymuşdur. Dövlətlər və xalqlar arasında gedən inteqrasiya prosesləri, planetin siyasi mənzərəsində baş vermiş hadisələr bəşər sivilizasiyasının yeni bir inkişaf mərhələsinə qədəm qoyduğunu göstərir. Türk dünyasının bu mürəkkəb və ziddiyyətli mərhələdən müvəffəqiyyətlə çıxması eyni tarixi köklərə malik olan xalqlarımız arasında birliyin və həmrəyliyin səviyyəsindən yüksək dərəcədə asılıdır. Bu sahədə bütün türk dövlətlərinin, xüsusilə də Azərbaycan və Türkiyənin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Strateji müttəfiqlik xarakteri daşıyan Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri qloballaşan dünyanın tələblərinə uyğun olaraq günü-gündən möhkəmlənməkdə və inkişaf etməkdədir. Çoxəsrlik dil, din, qan qardaşlığına, ortaq etnomədəni dəyərlərə söykənən bu münasibətlər ölkələrimizin qloballaşan dünyaya inteqrasiyasının ən mühüm dayaqlarından birini təşkil edir. Tarixən olduğu kimi, Sovetlər Sosialist Respublikaları İttifaqının süqutu nəticəsində dünyanın ictimai-siyasi düzenində baş vermiş dəyişikliklərdən sonra Azərbaycan ilə Türkiyə arasında diplomatik, siyasi-iqtisadi, sosial-mədəni, humanitar həyatın bütün sahələrində dostluq, əməkdaşlıq, tərəfdaşlıq münasibətləri daha da dərinləşərək yeni mərhələyə qədəm qoymuş və müttəfiqlik səviyyəsinə yüksəlmişdir. Ölkələrimiz regionda həyata keçirilən qlobal humanitar-iqtisadi layihələrdə strateji tərəfdaş olmaqla yanaşı, bölgədə sülhün, təhlükəsizliyin və sabitliyin bərqərar edilməsi ilə bağlı məsələlərdə eyni mövqedən çıxış edir.

Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra müstəqilliyimizi ilk tanıyan dövlət də məhz Türkiyə olub. Azərbaycan və Türkiyənin ortaq milli maraqları və təhlükəsizliyi xalqlarımızın bir-birinə daha da yaxınlaşmasına, onlar arasındakı qardaşlıq tellərinin möhkəmlənməsinə təkan verir. Azərbaycan öz suverenliyinə qovuşduğu ilk gündən etibarən, özünü Türk Dünyasının tərkib hissəsi hesab etməsi və türkdilli dövlətlərlə yaxınlaşma strategiyası öz təsirini diaspor qurumlarına da göstərməkdədir. Bu yaxınlıq daha çox özünü Türkiyə-Azərbaycan əlaqələrində göstərir. Bəllidir ki, Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərində hər hansı bir mərhələ yoxdur. Bu münasibətlər, sözün bütün mənalarında, qardaşlıq nümunəsidir.

2021-ci il iyunun 15-də İkinci Qarabağ, Vətən müharibəsi zamanı azad edilmiş Qarabağ torpağı olan Şuşa şəhərində iki ölkə arasında imzalanmış "Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə

Respublikası arasında müttəfiqlik münasibətləri haqqında” Şuşa Bəyannaməsi bunun əyani təsdiqidir.¹

Bu üsusta, digər sahələr kii Azərbaycan və Türkiyə diasporlarının üzərinə böyük məsuliyyət və əzifələr düşür. Bu isti münasibətlər özünü diaspor məsələsində - əməkdaşlığında da göstərməlidir. Şuşa Bəyannaməsində yer alan həssas və strateji məqamlar diqqətdə saxlanılmalıdır:

“Tərəflər müxtəlif ölkələrdə yaşayan Azərbaycan və türk diasporları arasında əməkdaşlığın daha sıx inkişaf etdirilməsi, onların məruz qaldıqları ümumi problemlər qarşısında birlikdə addımlar atılması və ardıcıl həmrəylik göstərilməsi məqsədilə söylərini birləşdirəcəklər.

Tərəflər ölkələrinin təqdim edilməsi və milli mənafələrinin qorunmasına dair tarixi həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında diasporal fəaliyyətin əlaqələndirilməsini və qarşılıqlı dəstəyi təşviq edəcəklər”.²

Dövlətlərin qardaşlıq münasibətləri qütbət ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın da bir-birlərinə yaxınlaşmasına, bütöv bir güc kimi fəaliyyət göstərməsinə xidmət edir. Bugün dünyada fəaliyyət göstərən Azərbaycan və türk diasporları bütün məqamlarda bir yerdədirlər. Göründüyü kimi, xalqlarımızın tarixi problemlərinin, milli məsələlərinin beynəlxalq ictimaiyyətinə çatdırılmasında, dövlətlərimizin dünyada mövqelərinin güclənməsində diaspor təşkilatlarımızın üzərinə böyük vəzifə və məsuliyyət düşür.

1. Azərbaycan və Türkiyə Diasporlarının Beynəlxalq Fəaliyyətinin Konseptual Məsələləri

Azərbaycan və Türkiyə diasporlarının birgə fəaliyyət göstərməsində hər iki dövlətin mənafeyinə uyğundur. Həmin maraqların təmin olunması üçün əməli fəaliyyət də göstərilməkdədir. 2007-ci ilin mart ayının 9-da Azərbaycan Respublikasının paytaxtı Bakı şəhərində həyata keçirilən “Dünya Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I Forumu” bu istiqamətdə atılan ən vacib addımlardandır. Əgər, biz “bir millət, iki dövlət” iksə, onda vahid diaspor və hədəf müəyyənləşdirilməlidir.³

Məhz Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin tədbirin keçirilməsi barədə təşəbbüsü də bu prinsipə əsaslanırdı.

¹ <https://e-qanun.az/framework/49147>

² <https://e-qanun.az/framework/49147>

³ <https://files.preslib.az/projects/diaspora/c6.pdf>

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin həmin tədbirdəki çıxışı zamanı nəzərə çatdırdığı məsələlər hər iki diaspor təşkilatlarının birlikdə olmasına Azərbaycan dövlətinin verdiyi önəmin bariz nümunəsi idi:

“Biz bütün tədbirlərdə bərabər iştirak edirik, aramızda ən yüksək fikir birliyi var. Bəlkə də dünyada ikinci belə ölkələr yoxdur ki, bir-birinə bu qədər bağlı olsun. Həm xalqların etnik mənsubiyyəti baxımından, həm siyasi baxışlar, həm də ortaq maraqlar baxımından. Biz elə etməliyik ki, birliyimiz daha da güclənsin, hərtərəfli olsun. Təbii ki, bu işlərdə xaricdə yaşayan soydaşlarımızın da fəaliyyəti çox əhəmiyyətlidir”.⁴

İlham Əliyevi öz nitqində iki qardaş ölkənin diasporlarının birgə fəaliyyətinin vacibliyini dəfələrlə vurğulayır. O Forumdakı çıxışı zamanı bu günə qədər geniş mənada dünya ictimaiyyətində haqqımızda tam həqiqəti əks etdirən rəy yoxdur deyərək əlavə edib:

“Bunun da səbəbləri var. Əleyhimizə çox güclü erməni lobbisi fəaliyyət göstərir. O, Türkiyə və Azərbaycana düşmənçilik mövqeyindədir və bizi ləkələmək, ölkələrimizdə gedən prosesləri təhrif etmək, yalan, böhtan kampaniyasını aparmaq onların əsas peşəsidir. Biz bunun qarşısına öz siyasətimizi, təbliğat mexanizmimizi qoymalıyıq və qoyuruq. Ona görə xaricdə yaşayan soydaşlarımız daha da güclənməlidir, təşkilatlanma prosesi daha da sürətlə aparılmalıdır. Onlar yaşadıkları ölkələrin siyasi dairələrinə, siyasi təsisatlarına daha da fəal inteqrasiya etməlidirlər”.⁵

Dünya Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin qarşısında etdiyi bu çıxışı hər bir diaspor təşkilatının birgə fəaliyyət göstərməsinə stimül verir, onları daha çox təşkilatlanmağa çağırırdı. Türk diasporu nisbətən daha qədim tarixi ənənələrə sahib olduğu üçün nisbətən daha çox təşkilatlanıb. Qərb ölkələrində Azərbaycan və Türkiyə diasporları XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində formalaşmağa başlasa da Azərbaycan diasporları XX əsrin ortalarında sosial-mədəni dərnəklər kimi fəaliyyət göstərirdi. Azərbaycan diasporunun təşkilatlanması elə bu dövrlərə təsadüf edir. Bu təşkilatlanmaya Azərbaycanın yürütdüyü diaspor siyasət ilə yanaşı, artıq xarici ölkələrdə formalaşmış türk diaspor təşkilatları da yardım göstərib.⁶

Türkiyə-Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin birgə həyata keçirilməsi bir neçə istiqamətdə özünü göstərir. Bu istiqamətlər, əsasən, qondarma “erməni soyqırımı” ilə bağlı ermənilərin dünyadakı təbliğatına qarşı mübarizə aparmaq, əsl həqiqətləri dünya ictimaiyyətinin, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı gerçəklikləri beynəlxalq birliyin diqqətinə

⁴ <https://az.trend.az/azerbaijan/society/1757632.html>

⁵ <https://az.trend.az/azerbaijan/society/1757632.html>

⁶ <https://files.preslib.az/projects/diaspora/c6.pdf>

çatdırmaq, Qarabağ müharibəsi zamanı ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri vandalizm aktları, xüsusilə də Xocalı faciəsi ilə bağlı dünyanın məlumatlı olmasını təmin etmək və ədalətin bərpası üçün lazımı addımlar atmaqdan ibarətdir.

Düşünürük ki, Azərbaycan və türk diasporları qarşısında qoyulan əsas hədəflər yaşadıkları ölkələrin sosial-mədəni həyatı ilə yanaşı, ictimai-siyasi sahədə fəaliyyət göstərməli, digər vacib cəhət kimi Avropa və ABŞ-ın nüfuzlu, ictimai rəyə təsir göstərməlidirlər. İctimaiyyət arasında, mediada, habelə kütləvi informasiya vasitələrində saxta erməni soyqırımı, Xocalı qətləmi, Qarabağ münaqişəsi, ilə bağlı haqqında məqalələrin, xəbərlərin və ya verilişlərin yayılmasına nail olmalıdırlar.

Bəllidir ki, hər il “Aprelin 24”-ü yaxınlaşan zaman dünyadakı riyakâr erməni diasporu və lobbisi fəaliyyətə keçir. Bu fəaliyyət, əsasən, qondarma “erməni soyqırımı”nın dünyanın müxtəlif dövlətləri tərəfindən tanınmasına istiqamətlənir. Bu fəaliyyət ermənilər tərəfindən ilboyu aparılsa da, həmin aprel ayında ikiüzlü erməni diasporu və lobbisi bütün gücünü ortaya qoyaraq, “soyqırım”ın tanınmasına çalışır.

Məlum məsələdir ki, bunlar ermənilərin Türkiyəni zəiflətməyə istiqamətlənmiş addımlarıdır. Ermənilər, demək olar ki, həmin işdə nəyəsə nail ola bilirlər də. Belə olan halda, tək Türkiyə və Azərbaycan dövlətlərinin birgə fəaliyyəti deyil, diasporların da güclərinin ortaya qoyulması tələb olunur. Diasporlarımız beynəlxalq təşkilatlara müraciətlər etməklə, müxtəlif aksiyalar keçirməklə dünyanın diqqətini Azərbaycanın və Türkiyənin mövqeyinə cəmləşdirə bilirlər. Beləliklə, erməni yalanlarına qarşı alternativ fikir ortaya qoyulmuş olur ki, bu da erməni yalanlarının ayaq açıb-yeriməsinə ciddi əngəllər törədir.

Ermənilərin Xocalıda azərbaycanlılara qarşı törətdikləri soyqırım faktının dünya ictimaiyyətinə çatdırılması və beynəlxalq aləmin həmin hadisəyə lazımı qiymət verilməsi məsələsi də diasporlarımız qarşısında dayanan başlıca vəzifələrdəndir. Bu istiqamətdə birgə-bərabər bir sıra işlər görülməkdədir.

“Xocalıya ədalət” beynəlxalq təbliğat-təşviqat kampaniyası da bu qəbildən təqdirəlayiq tədbirlərdəndir. “2008-ci il mayın 8-də Şuşanın işğal günündə start verilən bu kampaniyaya İslam dövlətləri ilə yanaşı, türk diaspor təşkilatları da yaxından kömək göstərirlər”.⁷

Azərbaycan və Türkiyə diasporlarının konseptual işbirliyi ilə yanaşı, bəzi problemlər də mövcuddur. Türk və Azərbaycan diasporlarının Avropa və ABŞ-da bəzi zəif cəhətləri var; bunun da özünəməxsus səbəbləri var. İlk öncə ona görə ki, Qərb ölkələrində diasporlarımızın

⁷ Leyla Əliyeva: “Xocalıya Ədalət!” (Beynəlxalq erməni terroruna qarşı yeni strateji model. Üç cild. I cild. Bakı, 2014, 340 s. şəkilli).

formalaşma tarixi XIX və XX əsrlərə təsadüf etsə də, yəhudi, Yunan, irland və bu işdə öndə olan xalqların diaspor təşkilatları ilə müqayisədə zəif təşkilatlanıb. Hətta diasporların təşkilatlanmasına maneçilik törədən bəzi obyektiv və subyektiv amillər də mövcuddur. Türk diasporları sıralarında dini-ideoloji məsələlərdən qaynaqlanan, dövlət və millət maraqlarını ikinci və hətta üçüncü səviyyədə görən, solçu siyasi düşüncəyə sahib olan və milliyyətçi dünyagörüşünə malik insanların mövcudluğu bəzi hallarda xarici ölkələrdə yaşayan bütün türklərin bir güc kimi birləşməsinə mane olur. İnsanların fərqli düşüncəyə sahib olmaları milli mənafə yönündə fikir müxtəlifliyi yaradır.

Təbii ki, neqativ hallar Azərbaycan diasporunda da mövcuddur və təşkilatlar arasında da müəyyən fikir ayrılığı vardır. Belə ki, xaricdə yaşayan azərbaycanlılar, soydaşlarımız-həmvətənlərimiz iqtidaryönümlü və müxalifyönümlü klublar yaradıblar. İctimai-siyasi dünyagörüşü diaspor fəaliyyətində də ciddi fəsadlarla nəticələnir ki, bu da milli baxımdan olduqca təəssüf doğuran haldır.

Göründüyü kimi, diasporun siyasiləşməsi qətiyyən yolverilməzdir. Bu sosial-mədəni fenomen kimi, ancaq etnik lobbiçiliklə məşğul ola və milli maraqları təmsil edə bilər.

Məhz buna görə də Azərbaycan və türk diasporları daha yaxşı nəticələr əldə etmək üçün, dövlətlərimizin inkişafı naminə bütün siyasi dünyagörüşü məsələləri kənara qoymalı və hər sahədə bir fəaliyyət göstərməlidirlər. Bunun üçün dünyada güclü lobbiçilik və diaspor təşkilatı ənənələrinə sahib olan xalqların təcrübələrini mənimsəməlidirlər. Bütün türklərin diasporları və bizə dost münasibət bəsləyən digər xalqların diasporları ilə sıx əməkdaşlıq qurulmalıdır.

2007-ci ildə Türk Dövlət və Cəmiyyətlərinin IV Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq Qurultayında, habelə “Erməni iddiaları və Azərbaycan gerçəkliyi” İkinci Beynəlxalq Simpoziumunda qeyd edilən nüanslar strateji addımlar üçün müəyyənləşdirilmiş xəttir. “Bir kök üzərində şaxələnən türk xalqları dünyanın müxtəlif yerlərində məskunlaşaraq böyük və şərəfli bir tarix yaşamış, neçə-neçə qüdrətli dövlət yaratmışlar. Bugün müasir türk xalqları öz qədim tarixlərinə sadıq qalaraq elmi, mədəni, iqtisadi və siyasi əlaqələrini daha da genişləndirir, qarşılıqlı münasibətlərin yeni bir inkişaf dövrünə qədəm qoyurlar. Əminəm ki, məhz həmin məqsədlərə xidmət edən bu ali məclisiniz türk dövlət və icmaları arasında dostluq, qardaşlıq və əməkdaşlıq sahəsində yeni bir mərhələ olacaq, xalqlarımızın yaxınlaşması, türk dünyasının çiçəklənməsi yolunda mühüm rol oynayacaqdır”.⁸

⁸ <https://lib.aliyev-heritage.org/print.php?lang=AZ&page=6697109>

Hələ 1996-cı ildə Azərbaycanın Prezidenti Heydər Əliyev tərəfindən “Türk dövlət və icmalarının IV dostluq, qardaşlıq və əməkdaşlıq qurultayı”nın iştirakçılarına müraciətində uzaqgörənliklə deyilmiş bu fikirlər gələcək perspektivlərə hesablanmışdır.

“Elmi toplantınız son dərəcə aktual bir məsələyə - ermənilərin son iki əsrdə Azərbaycana qarşı həyata keçirdiyi soyqırımı, etnik təmizləmə və deportasiya siyasətinə həsr olunmuşdur. On illərdir ki, Azərbaycan və Türkiyə dövlətləri ermənilərin siyasi-ideoloji təxribatları və əsassız ərazi iddiaları ilə üz-üzədir. Milli varlığımıza qarşı böyük bir cəbhədə cəmi-idoloji. Siyasi-diplomatik və hərbi-strateji savaşa meydanı açılmış, bir vaxtlar tarixi-etnik torpaqlarımızda bərqərar edilən hazırkı Ermənistan-Azərbaycan və Türkiyə əleyhinə olan beynəlxalq maraqların koordinasiya mərkəzinə çevrilmişdir”.⁹

Ermənilərin işğalçılıq, soyqırım siyasətinin və terror fəaliyyətinin ifşası Azərbaycan və türk icmaları ölkələrimiz haqqında həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, Ermənistanın terror, soyqırım və işğalçılıq siyasətinin, qondarma “erməni soyqırımı” iddialarının ifşa edilməsi məqsədilə ötən müddət ərzində bir sıra tədbirlər keçirmiş, etiraz aksiyaları və təbliğat kampaniyaları təşkil etmişlər.¹⁰

Belə ki, 2005-ci ilin fevralında Amerika Türk Assosiasiyaları Assambleyası (ATAA) ABŞ Konqresinin Nümayəndələr Palatasının üzvü cənab Den Bertona təşəkkür məktubu göndərmişdir. Məktubda Assambleya Xocalı soyqırımı ilə bağlı ABŞ Konqresindəki çıxışına görə Amerikada yaşayan bütün türklər adından konqresmenə təşəkkürünü ifadə etmişdir. Məktubda bildirilmişdir ki, 1992-ci ilin 25-26 fevralında Ermənistanın silahlı qüvvələri tərəfindən sovet Rusiyasının qalığı olan 366-cı motoatıcı alayının iştirakı ilə törədilən Xocalı qırğını misli görünməmiş vəhşilik aktı olmuş, bütöv bir şəhərin yer üzündən silinməsi ilə nəticələnmişdir. Təəssüflər olsun ki, beynəlxalq ictimaiyyət uzun müddət bu problemə biganəliklə yanaşmışdır. ATAA-nın məktubunda Avropa Şurası Parlament Assambleyasının 2005-ci ilin yanvar ayının 25-də qəbul edilmiş 1416 sayılı “Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair Qətnamə”si də təqdir olunmuş və Amerikadakı türk icmasının bu sənədi alqışladığı bildirilmişdir. Qətnamədə Xocalı soyqırımının beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən tanınacağına və xalqımızın haqq səsinin bütün dünya tərəfindən eşidiləcəyinə inam ifadə edilmişdir”.¹¹

2007-ci il 9 mart tarixində Bakı şəhərində Azərbaycan və Türk Diaspor Təşkilatları Rəhbərlərinin I Forumunda “erməni soyqırımı” Azərbaycan və Türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I Forumu Bəyanatı bu istiqamətdə unikal yol xəritəsidir: “Biz - Dünya Azərbaycan

⁹ Azərbaycan-Türkiyə: bir millət, iki dövlət: vahid diaspor. Çarşoğlu, Bakı, 2007, 120 s.

¹⁰ <http://diaspor.gov.az/xeberler/x176.php>

¹¹ Memmedov S. Azərbaycanlılara qarşı Ermenilərin işlədikləri soyqırım. Bakı, 2015, 16 s.

və Türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I Forumunun iştirakçıları beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin, sivilizasiyalararası dialoqun, xalqların dinc və yanaşı yaşamaq, qarşılıqlı sosialmədəni inteqrasiya istəyinin müstəsna əhəmiyyət kəsb etdiyi bir dövrdə bəzi qüvvələrin milli zəmində ədavət yaratmaqla dövlətləri məqsədli şəkildə qarşı-qarşıya qoymaq cəhdlərindən narahatlığımızı bildiririk. Region xalqları arasında səmimi qonşuluq, əməkdaşlıq səylərinin formalaşmasına neqativ təsir göstərən, yeni münaqişə və qarşıdurmalara səbəb ola bilən qondarma «erməni soyqırımı» iddiaları ilə bağlı bəzi ölkə parlamentlərinin və beynəlxalq təşkilatların qəbul etdiyi qərarları beynəlxalq hüququn normaları, demokratiya və söz azadlığı prinsipləri ilə yanaşı, tarixi həqiqətlər və sağlam məntiqlə də ziddiyyət təşkil edir”.¹²

Ümumilikdə, beynəlxalq ictimaiyyət və təşkilatlar, xüsusilə BMT-nin “*Soyqırım cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında Konvensiya*”sını əsas tutaraq, belə hadisələrə obyektiv reaksiya verməlidir. Çünki, soyqırımı aktı bəşəriyyətə qarşı amansız cinayətdir. Heç bir xalq bundan sığortalanmayıbdır. Məsələyə vaxtında obyektiv hüquqi qiymət verilməzsə, cinayətkarlara ibrət dərsi verilməzsə başqa cinayətlərin, qanlı əməllərin törədilmə ehtimalı böyükdür.

Tarix təkcə onu yaradanlardan, hadisələri qələmə alan salnaməçilərdən deyil, uzaq və yaxın keçmişdə baş verənləri araşdırıb yaddaşlara qaytaran müasir tədqiqatçılardan və onlara müvafiq qiymət verən siyasətçilərdən də böyük məsuliyyət tələb edir. Tarixin məqsədli şəkildə təhrif olunması, qərəzli saxtakarlıq cəhdləri xalqlar və dövlətlər arasında münasibətlərin gərginləşməsinə, qarşıdurmaların dərinləşməsinə yol açır.

1915-1918-ci illərdə Türkiyə ərazisində baş verdiyi iddia olunan hadisələrin elmi baxımdan araşdırılması birmənalı şəkildə “erməni soyqırımı” iddiasının tarixi həqiqətə söykənmədiyini, siyasi məqsədlər daşıyan saxtakarlıq nümunəsi olduğunu dəfələrlə sübuta yetirmişdir. Eyni zamanda, Türkiyə Respublikası gerçəkliyin obyektiv mənzərəsinin bir daha bərpası üçün öz arxivlərini tədqiqatçıların üzünə açdığını rəsmən bildirmiş, Ermənistanla birgə araşdırma komissiyasının yaradılmasını təklif etmişdir. Lakin rəsmi Yerevan təklifdən imtina edərək müraciəti cavabsız qoymuşdur. Ermənistanın bu hərəkəti onun qondarma “erməni soyqırımı” haqqında həqiqətin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasından, iddialarının faktlara deyil, uydurmalara söykəndiyinin bir daha sübuta yetiriləcəyindən ciddi narahatlıq keçirdiyinin göstəricisidir.¹³

¹² <https://files.preslib.az/site/diaspora/gl4.pdf>

¹³ Erməni saxtakarlığı. Yalan üzərində qurulan tarix. Mustafa Nazim, Qurbanov Araz, Elşad Əlili. Bakı, 2018, s.270

Tarixi faktlar - sənədlər, şahid ifadələri sübut edir ki, XX yüzillikdə soyqırım, etnik təmizləmə siyasətinə ermənilər deyil, məhz türklər məruz qalmışlar. Buna, Azərbaycan türklərinə qarşı erməni millətçiləri tərəfindən törədiliş 1918-ci il 31 Mart qırğınlarını, 1992-ci il 17 fevral Qaradağlı qətliamını, 1992-ci il 26 fevral Xocalı soyqırımını ə digərlərini göstərək olar.¹⁴

Həmin illər Türkiyənin bir dövlət kimi müqəddəratının həll edildiyi dövr idi. Xarici dövlətlərin işğalçılıq yürüşləri ölkəni parçalanıb bölünmə və birdəfəlik süqut təhlükəsi ilə üz-üzə qoymuşdu. Türkiyənin erməni əhalisi işğalçıların yalançı vədlərinə uyaraq, yüzilliklər boyu yaşadığı torpağa xəyanət etmiş, düşmən tərəfinə keçərək dinc sakinləri xüsusi amansızlıqla qətlə yetirmişdir. “Həmin illərdə təkcə rus ordusunun tərkibində 160 min erməni döyüşürdü. Bu dövrdə 2 milyondan çox türk Vətənin azadlığı uğrunda mübarizədə şəhid olmuşdur. Ermənilərin və onların havadarlarının əli ilə Göyçə və Zəngəzur daxil olmaqla Azərbaycan ərazisində, habelə İranda yüzminlərlə dinc sakin öldürülmüşdür. Ermənilər soyqırımını aktlarına təkcə etnik türkləri deyil, Azərbaycan diasporu 72 kürdləri, gürcüləri, yəhudiləri, ləzgiləri, avarları da məruz qoymuşlar. Qərbdəki erməni havadarlarının bu faktlara göz yumması acı təəssüf hissi doğurur. Həmin illərdə həlak olan ermənilərin böyük hissəsi Rusiya, İngiltərə, Fransa, Yunanıstan hərbi birləşmələrinin tərkibində Türkiyəyə, türklərə qarşı silah qaldıranlar olmuşlar”.¹⁵

Elə bu səbəbdən 1915-1918-ci illər ərzində ölən ermənilərin həqiqi sayı Ermənistan tərəfindən gizlədilir, dünya ictimaiyyətinə isə şişirdilmiş rəqəmlər təqdim olunur. Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq hesab edirik ki, həqiqəti müəyyənləşdirmədən, dəqiqləşdirmədən tələsik qərarlar çıxarmaq ən yaxşı halda məsələyə təmənnalı, qərəzli yanaşmanın təzahürü olub, dövlətlərarası münasibətlərə xələl gətirir. Tarixi hadisələri araşdırıb qiymət vermək parlamentlərin, beynəlxalq təşkilatların deyil, tarixçilərin vəzifəsidir. Türk xalqları hər zaman sülh tərəfdarı olmuş və tolerantlığı ilə seçilmişlər. Bugün “erməni soyqırımını”nı tanıyan və ya bu addımı atmaq istəyən dövlətlərdə neofaşizm, ksenofobiya, irqçi və dini ayrı-seçkilik meyillərinin baş qaldırdığı halda Türkiyəni guya soyqırım törətməkdə ittiham etmək ən azı ədalətsizlikdir. 2007-ci ildə erməni mənşəli jurnalist Hrant Dinkin qətlinə Türkiyə ictimaiyyətinin reaksiyası türk xalqının nə qədər humanist, tolerant və sülhsevər olduğunu bir daha bütün dünyaya nümayiş etdirdi. Ötən əsrin əvvəllərində baş verdiyi iddia olunan, heç bir

¹⁴ Erməni saxtakarlığı. Yalan üzərində qurulan tarix. Mustafa Nazim, Qurbanov Araz, Elşad Əlili. Bakı, 2018, s.270

¹⁵ Erməni terrorizmi və cinayətləri: Azərbaycanda, Türkiyədə və dünyada (hadisə və faktların xronikası). Bakı, 1994, 184 s.; Əliyev C., Budaqov B. Türklər, azərbaycanlılar, ermənilər: tarixi həqiqətin soyqırımı. Bakı, 2003, 289 s.

real tarixi fakta əsaslanmayan uydurma «soyqırım» yalanı barədə qərəzli müzakirə açanlar XX əsrin sonlarında, bütün dünyanın gözü qarşısında baş vermiş, sənədlər, foto və video çəkilişlər, şahid ifadələri ilə təsdiq edilən “Xocalı soyqırımı” kimi dəhşətli bir cinayəti görməməzliyə vururlar.

“Biz - Azərbaycan və Türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I Forumunun iştirakçıları qondarma “erməni soyqırımı” yalanını müzakirə masası üzərinə gətirən parlamentarilərə və beynəlxalq təşkilatlara müraciət edərək bu ədalətsizliyə son qoyulmasını tələb edirik. Erməni diaspor və lobbisi tərəfindən türklərə qarşı irəli sürülmüş bu ittihamları bütün Türk dünyasına qarşı yönəlmiş təhdid və iftira kimi qiymətləndiririk. Biz eyni zamanda, “erməni soyqırımı”nın baş verdiyini iddia edənləri Türkiyənin çağırışlarına qoşularaq birgə komissiya yaratmağa və məsələnin araşdırılmasını mütəxəssislərə həvalə etməyə çağırırıq”.¹⁶

Təqdirəlayiq haldır ki, Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasına üzv dövlətlərin diaspor məsələlərinə məsul dövlət qurumlarının və təşkilat rəhbərlərinin artıq səmərəli əməkdaşlığı mövcuddur.

2018-ci ildə Türkiyə Respublikasında 3-cü iclası keçirilmiş, Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Fuad Muradovun rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti Azərbaycan Respublikasını təmsil etmişdir. Burada türkdilli diasporların hazırkı vəziyyətinin və şuraya üzv dövlətlərin diaspor qurumları arasında güclü koordinasiya və əməkdaşlıq imkanları, Türk Şurasının “Türk Şurası Türkdilli Diasporların Birgə Fəaliyyət Strategiyası” və “2018-2019-cu illər üzrə Türkdilli Diasporların birgə Fəaliyyət Planı”nın qəbul edilməsi, Türk Şurasının II Diaspor Forumunun keçirilməsi, Türkdilli Diasporların Atlasının hazırlanması, Türk Şurasının diaspor məsələlərinə məsul dövlət qurumlarının və təşkilat rəhbərlərinin növbəti görüşünün vaxtı və yerinin müəyyənləşdirilməsi və digər məsələlər ətrafında geniş müzakirlər aparılmışdır”.¹⁷

Fikrimizcə, müasir dövrün çağırışları kontekstində Azərbaycan və Türkiyə diasporları birgə fəaliyyəti üçün aşağıdakılar amillər əsas prioritet təşkil edir:

- Azərbaycan və Türkiyə diasporları tərəfindən “Erməni soyqırımı” iddiaları ilə bağlı əsl həqiqətlərin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması istiqamətində birgə fəaliyyət strategiyasının hazırlanması.

¹⁶ Dünya Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin birini forumu. İndigo, Bakı, 2002, 274 s.;

¹⁷ <http://diaspor.gov.az/xeberler/x176.php>

-
- Azərbaycanlıların soyqırımını və Xocalı faciəsi haqda reallıqların dünya xalqlarına çatdırılması və “Xocalı soyqırımını günü”nün beynəlxalq miqyasda keçirilməsi üçün Azərbaycan və Türkiyə diasporlarına müraciət edilməsi.
 - Diaspor fəaliyyətində müdafiədə yox, hücumda olunması, Türkiyə və Azərbaycanın qlobal strateji addımlar atılması, hər iki dövlətin lobbi fəaliyyətlərinin birləşdirilməsi.
 - Azərbaycan və Türkiyə diasporlarının birgə strategiyasının müasir çağırışlara uyğun təkmilləşdirilməsi və bu strategiyaya söykənərək fəaliyyətin göstərilməsi (Bu fəaliyyət təkcə erməni məsələsində yox, dünyanın dəyişən konfigurasiyasında öz yerini tutmaq üçün gərəklidir).
 - Türkiyə və Azərbaycanın əsas qlobal diaspor birlikləri yaradılması. (Məsələn, Avropa’da böyük konqres təsis oluna bilər, kontinental diaspor birlikləri qurula bilər. Diasporların işi beynəlxalq təşkilatlara sirayət etdirməli, BMT-də daimi şuralarda təmsil olunması nəzərdən keçirilməlidir).
 - Azərbaycan-Türkiyə diasporları mərkəzdə olmaqla, yeni strategiyanın müəyyənləşdirilməsi və türk xalqlarının diaspor təşkilatlarının perspektiv inkişafının təmin edilməsi.
 - Türkiyədə və Azərbaycanda diasporla iş üzrə müvafiq qurumlar var, onlar arasında birgə fəaliyyət üçün Memorandum imzalanması və yeni hədəflərə doğru mütərəqqi addımlar atılması.
 - “BMT-nin Soyqırımını cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında Konvensiya”sı çərçivəsində 30-cu ildönümü ilə bağlı “Xocalı faciəsinə hüquqi baxış” mövzularında Beynəlxalq konfransların təşkil olunması.
 - Ümumdünya Türk Diasporları Konqresinin yaradılması və Türk Dövlətləri Təşkilatının ixtisaslaşmış qurumları orqanları sırasına daxil edilməsi.
 - Türk Dövlətləri Təşkilatının gələcək hədəflərinə nail olunması məqsədilə Gənclər Platformasının yaradılması və Diaspor Gənclərinin Forumlarının keçirilməsi.

Bu üsulların reallaşdırılması ümummilləşmə işimizin xeyrinə ola və effektiv nətiə verə bilər.

Göründüyü kimi, çağdaş dünyanın reallıqları diasporlarımız arasında əlaqələrin bütün istiqamətlərdə yüksəlişinə zəmin yaratmaq, bu tərəfdaşlığın məqsədyönlü, sistemli, ardıcıl və çevik həyata keçirilməsini təmin etmək üçün vahid bir konsepsiyanın hazırlanması zərurətini ortaya çıxarmışdır.

XX əsrin sonlarında Sovet imperiyasının süqutundan sonra müstəqillik əldə etmiş türk dövlətləri arasında münasibətlərin dərinləşməsi və genişləndirilməsi istiqamətində ötən müddət ərzində atılmış, siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni xarakterli addımlar Türk xalqlarının birliyi və həmrəyliyinin möhkəmlənməsinə təkan vermişdir. Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin dinamik inkişafı bu prosesin parlaq təzahürüdür. Bu sarsılmaz əlaqələrin möhkəmlənməsi istiqamətində həyata keçirilmiş tədbirlər Türk dünyası birliyinin ideyadan reallığa çevrilməsində mühüm rol oynamışdır. İki ölkə arasında münasibətlərin indiki səviyyəsi Azərbaycan və Türkiyə diasporlarının əlaqələrinin möhkəmlənməsi üçün etibarlı zəmin yaratmışdır. Azərbaycan və Türkiyə icmaları bu zəminə əsaslanaraq bir sıra ölkələrdə effektiv tədbirlər təşkil etmiş, xalqlarımızın tarixi və müasir inkişaf səviyyəsi ilə bağlı həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması istiqamətində səylərini birləşdirməyə çalışmışlar.

2021-ci il aprelin 13-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev ADA Universitetində keçirilən “Cənubi Qafqaza yeni baxış: münaqişədən sonra inkişaf və əməkdaşlıq” adlı beynəlxalq konfransda Beynəlxalq Böhran Qrupunun Türkiyə nümayəndəliyinin bu xüsusda sualını belə cavablandırmışdır:

“...biz Türkiyəyə münasibətdə siyasətlərinin yenidən nəzərdən keçirilməsi ilə bağlı Ermənistan isteblişmentində bəzi işarələr və bəzi zəif fikirlər görürük. Hətta münaqişə zamanı mən dəfələrlə bu barədə danışaraq demişəm ki, tamamilə qəbul edilməz və qəribədir ki, Ermənistan kimi kiçik, yoxsul və zəif ölkənin Türkiyə kimi böyük və güclü ölkəyə qarşı ərazi iddiaları var. Onlar öz ideoloji doqmalarına o qədər tabe idilər və türkofobiya dövlət siyasəti oldu ki, onlar hətta reallıq hissini itiriblər. Bildiyimə görə, Türkiyə hökuməti addımlarını çox konstruktiv şəkildə planlaşdırır. Lakin, əlbəttə ki, onlar adekvat cavab almalıdır. Ermənistan ilk olaraq nə etməlidir? Onlar Türkiyəyə qarşı ərazi iddialarından əl çəkməlidir, öz konstitusiyalarını yenidən yazmalıdırlar. Onlar yeni konstitusiya qəbul etməlidirlər. Onlar bunu planlaşdırırlar, lakin bu, hökumətin siyasi gündəliyi üçündür. Hökumət öz siyasi mövqeyini gücləndirmək istəyir. Lakin, eyni zamanda, düşünürəm ki, onlara yaxşı məsləhət verə bilərəm. Öz konstitusiyalarından Türkiyəyə qarşı ərazi iddialarını çıxarsınlar. Mən bilmirəm, hansı ölkənin konstitusiyasında digər ölkəyə qarşı ərazi iddiaları var. Zənnimcə, bu, nadir haldır və hər kəs başa düşməlidir ki, tarix boyunca çoxsaylı müharibələr olub və onların soyqırımı ilə bağlı saxta tarixinin reallıqla heç bir əlaqəsi yoxdur. Bu, müharibə idi, elə bir vəziyyət idi ki, insanlar bir-birilə savaşırdılar, ölkələr bir-birilə savaşırdı, lakin sonra barışıq oldu. Yeri gəlmişkən, həmin dövrdə Ermənistanın nəinki Osmanlı imperiyası ilə çətinlikləri var idi, onların digər qonşuları ilə də çətinlikləri var idi. Niyə onlar haqsız hücumları üçün yalnız Türkiyəni seçdilər? Türkiyə hökuməti bu məsələlərlə qərəzsiz, obyektiv şəkildə məşğul olmaq

üçün tarixçilərdən ibarət birgə qrupların yaradılmasını açıq şəkildə dəfələrlə təklif edib. Lakin onlar imtina ediblər. Niyə? Çünki onların siyasi dividendlər qazanmaq üçün bu saxta tarixə ehtiyacı var. Onlar bəzi ölkələrdən müdafiə, müəyyən yardım əldə etmək üçün bu saxta hekayədən istifadə edirdilər”.¹⁸

Nəticə

Bəşəriyyət tarixin yeni bir dövrünə qədəm qoymaqladır. Bütün dünyanı əhatə etməkdə olan qloballaşma və inteqrasiya prosesləri beynəlxalq münasibətlərin forma və məzmununu dəyişir, sivilizasiyalararası dialoqu zərurətə çevirir, cəmiyyətin ümumi inkişafına daha dinamik xarakter verir. Bu tarixi mərhələ təkcə Azərbaycan ilə Türkiyənin deyil, bütünlüklə Türk dünyasının qarşısında etnik-millətə tələpəli yeni-yeni vəzifələr qoyur. Türk xalqları arasında əməkdaşlığın daha da möhkəmləndirilməsi, beynəlxalq aləmdə vahid söz sahibinə çevrilməsi müasir dövrün çağırışı olmaqla yanaşı, eyni zamanda sayı milyonlarla ölçülən bir arealda, etno-mədəni məkanda yaşayan toplumun inkişaf tələbidir. Təbii ki, bu da türk etnoslarının birliyinə və həmrəyliyinə, habelə Türk Dövlətlər Birliyinin genişlənməsinə və güclənməsinə öz müsbət təsirini göstərəcəkdir.

Bu məlumatlar və faktlar bir daha göstərir ki, Azərbaycan və Türkiyə icmalarının əməkdaşlığı sahəsində kifayət qədər zəngin təcrübə mövcuddur. Hazırda üzərimizə düşən əsas vəzifə müvafiq təcrübəyə əsaslanaraq, gələcəkdə Azərbaycan və Türkiyənin, eyni zamanda bütövlükdə digər türk dövlətlərinin milli maraqlarını daha effektiv şəkildə mühafizə və müdafiə etməyə imkân verən diasporla işbirliyi sahəsində müasir təşəbbüslərin göstərilməsi yeni mexanizmlərin yaradılmasına və uzunmüddətli ümumi strateji hədəflərə nail olmaqdır.

¹⁸ <https://president.az/articles/51088>

Kaynakça

Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi vahid elektron bazası: <https://e-qanun.az/framework/49147>

Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi vahid elektron bazası: <https://e-qanun.az/framework/49147>

Prezident Kitabxanası: <https://files.preslib.az/projects/diaspora/c6.pdf>

Trend müstəqil informasiya agentliyinin saytı: <https://az.trend.az/azerbaijan/society/1757632.html>

Trend müstəqil informasiya agentliyinin saytı: <https://az.trend.az/azerbaijan/society/1757632.html>

Prezident Kitabxanası: <https://files.preslib.az/projects/diaspora/c6.pdf>

Leyla Əliyeva: “Xocalıya Ədalət!” (Beynəlxalq erməni terroruna qarşı yeni strateji model. Üç cildə. I cild. Bakı, 2014, 340 s. şəkilli.

Heydər Əliyev İrsi” Beynəlxalq Elektron Kitabxana: <https://lib.aliyev-heritage.org/print.php?lang=AZ&page=6697109>

Azərbaycan-Türkiyə: bir millət, iki dövlət: vahid diaspor. Çəşioğlu, Bakı, 2007, 120 s.

Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin rəsmi saytı: <http://diaspor.gov.az/xeberler/x176.php>

Məmmədov S. Azərbaycanlılara qarşı Ermenilərin işlətdikləri soykırım. Bakı, 2015, 16 s.

Prezident Kitabxanası: <https://files.preslib.az/site/diaspora/gl4.pdf>.

Erməni saxtakarlığı. Yalan üzərində qurulan tarix. Mustafa Nazim, Qurbanov Araz, Elşad Əlili. Bakı, 2018, s.270

Erməni saxtakarlığı. Yalan üzərində qurulan tarix. Mustafa Nazim, Qurbanov Araz, Elşad Əlili. Bakı, 2018, s.270

Erməni terrorizmi və cinayətləri: Azərbaycanda, Türkiyədə və dünyada (hadisə və faktların xronikası). Bakı, 1994, 184 s.;

Əliyev C., Budaqov B. Türklər, azərbaycanlılar, ermənilər: tarixi həqiqətin soyqırımını. Bakı, 2003, 289 s.

Dünya Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin birini forumu. İndigo, Bakı, 2002, 274 s.

Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin rəsmi saytı: <http://diaspor.gov.az/xeberler/x176.php>

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi saytı: <https://president.az/articles/51088>

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2023

Cilt/Volume: 2023

Sayı/Issue: 2

Moğol Sosyal Hayatındaki Bazı Terimler Hakkında Bir İnceleme: Obog-Bogol- Tarhan-Küriyen- Agil-Noyan-Nöker

An Analysis Of Some Terms In Mongolian Social Life: Obog-Bogol- Tarhan-Kurian- Agil-Noyan-Noker

Kaan Akar *

Özlem Özanlı**

Özet

Cengiz Han'dan önce konfederasyon şeklinde boylar halinde örgütlenip daha çok Türklerin kurdukları devletlerde yaşamlarını sürdüren Moğollar, geleneksel bozkır kültürüne uygun olarak şekillenen yaşamları dolayısıyla Türklere benzetilmekte hatta zaman zaman karıştırılmaktadır. Moğolların sosyal hayatlarının Yasun, Obog ve İrgen adlarındaki sosyal yapılardaki akrabalık bağı üzerinde şekillendiği görülmektedir. Yasunlar (*Kemik*) birleşerek Obogları (*Kabile*) onlar da birleşerek İrgen (millet) adı verilen siyasi yapıları oluşturmaktaydı. Bu çerçeveden bakıldığında Türk sosyal hayatındaki Boy, Budun ve Devlet kavramları ile örtüştüğünü söylemek yerinde olacaktır. Konargöçer bir yaşam stili çerçevesinde yaşamlarını sürdüren Moğollar, içinde buldukları zorunluluğun da etkisiyle farklı göç usulleri geliştirmişlerdir. Bu bağlamda makale, Moğol göçerlerinin sosyal yaşamlarına dair önemli terimleri ve içeriklerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Bogol Noyan, Moğol, Nöker, Obog, Toplum

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Arş.Gör., Erzurum Teknik Üniversitesi, kaganakar@windowslive.com, ORCID ID: 0000-0003-4623-5369.

** Doktorant, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ozlem.ozanli@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7395-9904.

Atıf/Citation: Akar, K. Özanlı, Ö. (2023). Moğol Sosyal Hayatındaki Bazı Terimler Hakkında Bir İnceleme: Obog-Bogol- Tarhan-Küriyen- Agil-Noyan-Nöker. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023 (2), 112-126.

Geliş/Received: 14.12.2022

Kabul/Accepted: 04.06.2023

Abstract

Mongols, who were organized in tribes in the form of confederations before Genghis Khan and continued their lives in the states established by the Turks, are compared to the Turks because of their lives shaped in accordance with the traditional steppe culture, and sometimes even confused. It is seen that the social life of the Mongols is shaped on the kinship bond in the social structures called Yasun, Obog and İrgen. The Yasuns (Bone) united to form the Obogs (Tribe) and they combined to form the political structures called İrgen (nation). From this perspective, it would be appropriate to say that it overlaps with the concepts of Boy, Budun and State in Turkish social life. Continuing their lives within the framework of a nomadic lifestyle, the Mongols developed different migration methods with the influence of the necessity they were in. In this context, the article aims to reveal important terms and contents of the social life of Mongolian nomads.

Key Words: Mongolian, Obog, Bogol, Noyan, Noker, Society.

Giriş

Sosyal hayatı çeşitli yapılardan oluşan ve klasik bozkır özelliği gösteren Moğol toplumu, boylar halinde yaşamaktaydılar. Kökleşmiş bir sosyal yapıya sahip olan Moğollarda en küçük yapı aynı Türklerde olduğu gibi Yasun (aile) idi (Temir,1989: 126; Vladimirtsov, 1995:75; Doerfer, 1963:553-555). Yasun kelimesi her ne kadar aileyi temsil etse de etimolojik anlamda incelendiğinde kemik anlamı da taşımaktadır. Moğol toplumu göçebe bir hayata sahip olmanın bir sonucu olarak endogami (içevlilik) evlilik sistemini uygulanmamaktaydı. Bu nedenle bir Yasun'a üye olan kadın ve erkeğin evliliğine gelenekler çerçevesinde izin verilmemekteydi. Zira aynı Yasun'a üye olan bireyler ortak bir ataya bağlı olduklarına inanmakta ve bunun doğal bir sonucu olarak da aynı kana sahip olduklarını düşünmekteydiler. Moğol toplumunda daha çok görülen ortak atadan türeme anlamına gelen Ebügen, Yasun'a mensup tüm bireylerin tek atasıydı (Vladimirtsov, 1995:74-80; Doerfer, 1963:109). Moğolların sosyal hayat hususunda Türk toplum geleneği ile yakından bir benzerliği olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Öyle ki Türklerde görülen "Aul, Boy, Budun" gibi kavramlar (Kafesoğlu, 2001: 229) Moğol sosyal hayatının da bir parçasıydı. Yasunların birleşmesinden Türklerde Oba, Moğollarda da Obog (Grouset, 1990: 190; Çelik, 2013: 60; Yakubovskiy, 1976: 24; Temir, 1989: 126; Rossabi, 2015: 3; Sneath, 2007:107) adındaki yapılar meydana gelmektedir. Aynı coğrafyayı paylaşmış olan Moğollarla Türklerin sosyo-kültürel olarak yakın benzerlikleri bulunmaktadır. Ancak Moğolların kendilerine has yaşam biçimleri, gelenekleri ve uygulamalarının olduğu da bilinmektedir. Çalışmamızda bozkır sosyal yaşamının bazı terimleri ele alınarak Moğol sosyal yaşamındaki ayrıntılar Obog, Bogol, Tarhan, Küriyen, Agil, Noyan, Nöker terimleri özelinde açıklanmaya çalışılmıştır.

1. Obog

Oboglar, aralarında kan bağı olmasa da birkaç Yasun'un bir araya gelmesi ile oluştuktan sonra artık kan bağı olan yapılara dönüşürler ve kendilerini ortak bir ataya yani Ebügene bağlarlar. Böylece Obog da büyük bir Yasun'a dönüşmüş olmaktadır. Oboglar'da da Yasun gibi bireyler ortak bir atadan geldiklerine inandıkları için endogami evlilikleri yasaklanmıştır. Kişi ancak başka bir Obog'tan evlilik yapabilmektedir (Lkhundev, 2013:129). Geniş bozkırda göçer durumda olan Oboglara gidip evlenebilmek için çok uzun mesafeler kat etmek gerekebilmektedir. Moğolların Gizli Tarihinde belirtildiği üzere; Yesügey Bahadır, oğlu Temuçin'e kız bulmak için evinden ayrılmıştır ve yolda Kongrat Boyundan Dai-Seçen'e rastlamış ve onun telkinleri ile Dai-Seçen'in kızı Börte'yi oğlu Temuçin ile nişanlamıştır

(Temir, 1986: 19). Evlilik yoluyla akraba olan Obogların mensupları birbirlerine akraba veya dünür anlamına gelen Kuda (Uzun, 2011:1905; Beyânî, 2015: 28; Doerfer, 1963: 423) demektedirler.

Mensup olunan Obog'taki insanlar veya akraba Oboglardaki insanlar harici herkes Cad (Jad)¹ (Temir, 1986: 12) kabul edilmektedir. Birbirleri ile aynı kandan yani Yasun'dan olmayan kimseler ise birbirleri ile kan kardeşi yani Anda² olarak akrabalık ve kardeşlik tesis edebilmektedirler. Cengiz Han ve Camoka arasındaki Andalık bunun en önemli örneğidir. İki kişi, birbiri ile Anda olduktan sonra artık aynı Obog'tan veya Yasun'dan sayılmaktadırlar. Aralarında biyolojik olarak kan bağı olmasa dahi birbirleri için artık akraba sayıldıklarından dolayı, Yasunları arasında evlilik birliği kurulamamaktadır. Fakat Andalar birlikte yaşamak zorunda değillerdir. Herkes kendi Yasun'u ve Obog'unda yaşayabilir ancak herhangi bir olayda iki Anda birbirlerine kendi Yasun ve Obog'undan biri gibi davranabilmektedirler. Moğol toplumunda, kabile üyeleri arasında, dışarıya karşı kapalılık iki Anda arasında görülmemektedir (Vladimirtsov, 1995: 95).

2. Bogol

Moğol toplum yapısında bir diğer önemli tabaka ise Bogollardır, Unagan Bogol olarak da kullanılan bu terim, Moğol toplumunda hür insanlara yakın hakları olan köle³ sınıfını tanımlamaktadır. (Vladimirtsov, 1995: 114; Sümer, 1969: 28) Yakubovskiy, 1976: 25; Temir,1989: 127; Doerfer, 1963: 212). Bogollar, bir savaşta esir düşmüş zanaatkârlar, sanatkârlar olabileceği gibi örneğin Moğolların Batı seferi sırasında Türkistan'ın kadim şehirlerinden toplanıp getirilen meslek erbaplarından da olabilmektedirler (Cüveyni, 2014: 150). Cengiz Han öncesi dönemde de kabileler tarafından yapılan Oboglar arası çatışmalarda hâkimiyet altına alınan diğer Obog veya Yasunların savaşı ve mücadeleyi kazanan diğer Obog'un hâkimiyeti altına girmeleri ile de oluşmaktadırlar. Bogolluk, Obog veya Yasun'a kan yolu ile devam etmektedir. Bogol, ona sahip olanın oğluna ve torunlarına geçerken, Bogol da babasından ve dedesinden bu durumu devralmaktadır (Akar, 2021: 430). Bogollar, bir savaş sırasında esir edilen Oboglar olmakla birlikte aynı zamanda ekonomik şartlar sebebiyle zor

¹ Türkçede Yad kelimesine denk gelmekte olan bu kelime Moğolca Cad'dır Yabancı (kan bağı olmayan) komşu anlamına gelmektedir (Temir, 1986: 12).

² İki arkadaş arasında birbirlerinin kanını kendi bedenlerine sembolik olarak geçirerek (kadeh içine kan damlatarak bu kanı içmek veya elde kesik açarak bu kesiklerdeki kanı birbirine bulaştırmak) ant kardeşi olmaya denmektedir. (Akar, 2021: 417; Doerfer, 1963:150-151).

³ Bu insanlar aslında tam olarak köle değillerdir, fakat konunun daha iyi vurgulanması için bu kelime tercih edilmiştir.

duruma düşen kendini geçindiremeyen Yasun veya Oboglar da bir diğer Yasun veya Obog'un hâkimiyeti altına girebilmektedir. Böylece Bogolluğu gönüllü kabul etmiş olmaktadırlar. Bu durum, Moğolların Gizli Tarihinde verilen bir örnek ile açıklığa kavuşmaktadır.

“Alaan Goa'nın kocası Dobun-Mergen bir gün avdan sırtında 3 yaşında bir geyikle dönerken fakir bir adama rastladı. Dobun Mergen: Sen Kimsin? Diye sorunca bu adam: Ben Ma'alih baiya'utlardanım sefil bir vaziyetteyim. Şu geyik etini bana ver, bende sana oğlumu vereyim dedi. Bu söz üzerine Dobun-Mergen, üç yaşındaki geyiğin bir budunu koparıp ona verdi, sonra onun oğlunu kendi hizmetine alarak evine götürdü” (Temir, 1986: 7). Bu kayıttan da anlaşıldığı gibi Bogolluk sadece savaşlar esnasında esir alınan Yasun ve Oboglardan meydana gelmemektedir.

Kendi isteği ile Bogol olarak hizmet etmek için bir başka efendiye kendini sunanlar da olabilmektedir. Bogollar eğer önceden sahiplerse kendi mallarına hür oldukları zamanlardaki gibi yine sahip olabilmektedirler (Vladimirtsov, 1995: 100). Ancak hür olan diğer kabile mensuplarına nazaran bazı farklar olsa da birtakım hakları da vardır. Çalışarak kazandıkları malların bir miktarını kendi tasarruflarına alabilmektedirler. Bogollar, Avrupa köle sistemindeki gibi büyük bir efendiye ait değillerdir. Bireysellikten ziyade toplumsal yaşam kurallarının hâkim olduğu bozkırlı Moğol toplum yapısında Bogollar bir şahsa değil, kabilenin tamamı veya büyük kabile içinde yaşayan bir gruba ait olmaktadır. Böylelikle Bogolluk şahsi değil, toplumsal bir özellik kazanmaktadır (Temir, 1975: 202). Bogol tamamen ait olduğu yaşamdan kopartılmış değildir. Onlar öncesinde de ait olduğu kabile hayatını kendi aralarında gelenekleri ile birlikte yaşatabilmektedirler. Fakat Bogolun tüm görevi ait olduğu kabilenin işlerine kendini adamaktadır. Efendi olarak kabul ettiği kabilenin insanlarına, tüm işlerinde yardım ve hizmet etmektedir. Bogol olan kabile, eğer sahibi olan kabile göç ediyorsa mutlaka göçe kendi de katılmak zorundadır. Efendi kabile ile birlikte göçe başlayan Bogol, yeni edinilecek yurt veya gidilecek yönü tayin etmeye yetkisi bulunmamaktadır. Hâkim olan kabile nereye gidip yerleşir ise Bogol da orada durmak zorundadır. Ayrıca Bogol, hâkim kabilenin hayvanlarını otlatmak, onları beslemek için bu hayvanları göç ettirmekle de görevlidir. Av mevsimi geldiği sırada ise av yerine avlanacak hayvanların sürüp getirilmesi yani Nerke⁴ kurulması görevini de Bogol yapmaktadır. Bogol, hâkim kabilenin akrabalarına veya yabancı kabilelerine de aynı hâkim kabilenin davrandığı gibi davranmaktadır. Bunun sonucunda, yıllar boyu süre gelen efendi-kabile, Bogol-kabile ilişkisi neticesinde artık iki kabile birbirlerini

⁴ Moğol Devletinde av organizasyonları sırası avların etrafını çevirme ve kuşatmaya denmektedir (Akar, 2021: 479).

akraba olarak dahi görmeye başlayabilmektedirler. Eğer Bogol, Cad ise, hâkim kabile Bogol kabileyeye kendi kızlarını verir ve onlardan da kız alarak birbirleri ile evlilik yolu ile akrabalık tesis edebilmektedirler (Cüveyni, 2014: 87). Bogollar kendi şecerelerini hâkim kabile gibi bilmektedirler, hâkim kabile de Bogol'un atalarını ve şeceresini bilmektedir. Moğolların Gizli Tarihindeki kayıt ise bu durumu anlatmaktadır.

“Cengiz Han kardeşi Tooril'e şu sözlerin tebliğ edilmesini emretti; “sana kardeşim diyorum. Bunun sebebi şudur ki: geçmiş zamanlarda Tunbinay ile Çarahay-linhu'nun esirlerden bir kölesi vardı. Adı Ohda idi; Ohda'nın bir oğlu vardı, adı Subegay idi; onun oğlu Kokoçu-kirsaan, onun oğlu Egayhuantohar, onun oğlu sen ne için halkı Van-Han tarafına teşvik ediyorsun? Altan ile Huçar benim halkımı idare etmeğe kimseye müsaade etmezler. Sen benim baba ve ecdadımdan kalma kölemsin. İşte bu sebeplerden dolayıdır ki ben sana kardeş diyorum” (Temir, 1986: 105).

Ahmet Temir' in çevirisiyle Moğolların Gizli Tarihinde gördüğümüz bu kayıt, Bogol' un tıpkı hür Moğollar gibi hâkim kabileyeye mensup efendilerin, Bogol'a bakışını göstermektedir. Nitekim Bogolluk, Avrupa köle sisteminden farklı olmasına rağmen Bogol kendi kaderini belirleyemez ve hâkim kabile ile bağlarını kendi arzu ve isteği ile koparamamaktadır. Bogol'a özgürlüğünü sadece hâkim olan kabile yani efendisi verebilmektedir (Vladimirtsov, 1995: 101).

3. Tarhan

Bogol, hür olabilmek için Moğol toplum yapısındaki bir başka katman olan Tarhanlığa geçebilmektedir; ancak Tarhanlığa geçmek her zaman mümkün olabilen bir durum olmamakla beraber bunun için çok özel şartlar gerekmektedir. Tarhanlık, Cengiz Han'ın kurduğu Büyük Moğol Devleti'nde ve Cengiz Han ardılı olarak kurulan “Dört Ulus” Moğol devletlerinde, Han'a sadakatini kanıtlamış, han soyundan olmayan, orduda savaşta yararlılık göstermiş Bogol sınıfından ve ayrıca hür köylü veya askerlere verilen bir unvandır. Han, Tarhanlara ödül olarak toprak ihsan edebilmektedir. Böylece büyük toprak sahipleri olabilen Tarhanlar vergiden muaf tutulmuş, dokuz suça kadar işledikleri suçlar affedilmiş ve günün istedikleri her saati, önceden haber vermeksizin hükümdarın yanına, hükümdarın o sırada yanında kim olursa olsun, izinsiz girebilme hakkına sahip olmuşlardır (Doerfer, 1963: 327-328). Gizli Tarih şu kaydı aktarmaktadır ve burada Cengiz Han Şigi Hutuhu'ya Tarhanlık vermektedir;

“Ganimet paylaşılırken, kardeşlerinle müsavi hakka malik olacaksın, cezaya çarptırılacak işler işlediğin zaman, hizmetinden dolayı dokuz defa cezasız bırakılacaksın.” (Temir, 1986: 135).

Tarhanların bu unvanları dokuz kuşak sonraki nesline kadar miras olarak kalabilmektedir. Tarhanlar, bu unvanlarını, altın veya gümüş olarak hazırlanan Payzeler (Uzunçarşılı, 1988: 78; Yuvalı, 1994: 61) ile alarak tasdik ettirmiş olmaktadır. (Ahmetbeyoğlu, c.40, 2011: 19-20; Cüveyni, 2014: 92; Özgüdenli, 2009: 115; Spuler, 2011:301; Abû'l Farac, II, 1995:477; Grigor, 1954: 35; Kurat, 1972: 136).

4. Küriyen (Küren)

Moğol toplumu, bozkırlı özellikleri gereği göçer bir hayat sürmektedir, fakat bu göç toplumsal bir kültürü de yansıtmaktadır. Göçün başlamasını ve şeklini belirlemek, yürütmek Bogol sınıfına aittir. Göçer hayat tarzını belirleyen Moğolların göç geleneklerinden bir tanesi Küriyen'dir (Vladimirtsov, 1995: 61-62). Küren kelimesi, daire, çember, yerleşilen yer gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Temir, 1986: 80). Boy sisteminde yaşayan Moğolların yaylak ve kışlaklarına göç ederken, bütün hanelerin hayvanları ile birlikte çadırlarını ve eşyalarını at arabalarına yükleyerek toplu halde göç etmesine denmektedir. Altan Tobçi'de geçen; “

“Duwa Sokur küçük kardeşi Dobu Mergen'i yanına alarak Burkan Kaldun (dağı) 'nın tepesine çıktı (ve) burada oturdu. (Orada) Tenggilig (nehrinin) akıntısı yönünde bir gurup göçebenin gelmekte olduğunu gördü. Duwa Sokur küçük kardeşi Dobu Mergen'e: “Uzakta Tenggilig (nehrinin) akıntısı istikametinde (bir) grup göçebe geliyor. Kapalı arabanın içinde bir kız oturuyor. O kızın güzelliği buradan görülüyor. Git, bak dedi. Dobu Mergen gidip baktığında, kapalı arabanın içinde evlenecek yaşta bir kız vardı.” (Gülensoy, 2008: 26). Bu kayıta Küriyen halinde göç açıkça görülmektedir. Ayrıca Gizli Tarihte geçen bu kayıttan da Küriyenlerin bu dönemde tüm Oboglar tarafından da kullanıldığını anlamaktayız.

“(Temüçin ve ailesi) bütün gece yürüdüler. Gün ağardıktan sonra, Calayirlerden Tahura'un (Takura'un) ailesinden Haçi'un-tohura'un, Harahai-tohura'un ve Halaldai-tohura'un isminde üç kardeşin kendilerine yaklaşıp bütün gece birlikte yürümüş olduklarını gördüler. Sonra, Tarhudlardan (Targud) Hada'an-daldurhan, hepsi Tarhudlu beşkardeş oldukları halde, gelip iltihak ettiler. Sonra Munggetu-Kıyan'ın oğlu Ungur ve başkaları, Çangşi'ut (Bisut) ve Baya'ud (kabileleri) ile birlikte geldiler. Barulaslardan Hubilai (Kubilay) ve Hudus (Kudus) adında (iki) kardeş, Manghutlardan (Mangıtlar) Cetay (Cetay) ve Doholhu-çerbi (Dokolku-Cerbi) Bogorçu'nun (Bugurçu) küçük kardeşi Ogelen-çerbi (Ögölen-Cerbi) Aruladlardan ayrılarak, büyük kardeşi Bogorçu'nun peşinden geldi. Celme'nin (Çelme) küçük kardeşi Ça'urhan ve Sube'etai-ba'atur (Subutay Batur)

Uriyanghatlardan ayrılarak Celme'nin yanına geldiler. Besudlardan Degei (Degey) ve Kuçugur adında iki kardeş, Sulduslardan Çilgutai (Çilgütei/Çilgutay), Taki ve Tayiçi'udai adlı iki kardeş, geldiler. Calayirlerden Seçe-domoh (Seçedomok) ve Arhai-hasar-bala (Arkai-Kasar Bala) oğulları ile birlikte geldiler. Honghotanlardan (Kongkotan) Süyüketü-çerbi de geldi. Sükeken, Cegai ve Hongdahor, oğulları Sukegai-ce'un Ne'udai ve Çaha'an-uva ile birlikte geldiler. Olhuno'udlardan (Olkonut) Kinggidai, Horolaslardan (Kurulas) Seçi'ur ve Dorbenlerden (Dörbenlerden) Moçi-bedu'un da geldiler. İkireslerden Butu, güvey olarak orada bulunduğundan Cirho'an da geldi. Barulaslardan (Barlas) Suhu-seçen ve Haraçar (Karaçar) oğulları ile birlikte geldiler. Sonra Ba'arinlerden (Barin) Horçi Uusun ve ihtiyar Kokoços, Menen Ba'arinlerle beraber bir küriyen (küren) halinde geldiler.” (Temir, 1986: 54-55).

Bu tarz göç sisteminde konaklama sırasında halkın hayvanları ve eşyalarının korunması için Küren denen halka daire diye tanımlanabilecek bir sistem uygulanmaktadır (Reşîdüddîn Fazlullah, 2013: 229). Moğol at arabalarının bir daire, halka haline getirilmesi ve bu dairenin ortasında obanın büyüğünün yerleşmesi ile küren oluşmaktadır. Böylece yaklaşan düşmanın bu halkayı aşarak merkeze ulaşması çok zor olan bu savunma sistemi kurulmaktadır (Gumilëv, 2003: 175). Oboglar içinde birçok Küren bulunabilmektedir. Her Küren'in başında bir lider bulunarak göçe katılmaktadırlar. Tek başına müstakil ev çadır anlamına da gelen bu ıstılah, göçebe hayat sistemini benimseyen Moğollarda yaylak ve kışlaklara göç ederken ve bu göç sonrası yerleşmeyi belirlerken kullanılan iki göç geleneğinden bir tanesidir (Yakubovskiy, 1976: 22; Carpini, 2000: 41-42; Akar, 2021: 467).

5. Agil

Toplu göç etmeyi ifade eden Küriyen ıstılahına karşılık münferit olarak birkaç hanenin, kendi hayvanlarını alarak toplu göç eden gruba katılmayarak göç etmesine ise Agil denilmektedir. Agil veya Ayil aile, eşler, kamp, ev, çadır halkı anlamlarına gelmektedir. Agil bağımsız olarak bir evi de ifade etmektedir burada bir Obog içinde Küren'de yaşıyor olsa da Agil sahibi olan bir kişi Kürenden bağımsız bir mal sistemine sahip olabilmektedir. Gizli Tarihte Temuçin'in düşmanı olduğu Targutay Kıriltuk'un Taiçiut Küren'inde farklı farklı Agiller mevcuttur bunu da Temuçin'in her gece farklı bir eve emanet etmesinden anlaşılmaktadır ve bunlardan biri de Sorkan Şira'dır. Sorkan Şira'nın Temuçin'i kaçması için yollarken ona bir kuzuyu keserek ve bir atı da binmesi için vermesi onun kendi hayvanlarına sahip bir Agil olduğunu göstermektedir. Ayrıca Temuçin'in atları eşkıyalar tarafından çalındığı

zaman onu aramaya gittiğinde yolda karşılaştığı Borçu adındaki kişinin babasından bahsederken kullandığı ifadeler Borçu'nun babası Nahu Bayan'ın da kendi hayvanlarına sahip bağımsız bir kişi olduğunu yani Agil olarak hareket ettiğini de göstermektedir (Temir, 1986: 36).

Küriyen sistemi, hayvanları çok sayıda olan Moğol zenginleri için doğal olarak uygun değildir. Çünkü hayvan sayısının fazla olması otlaklardan yeteri kadar istifade edilmesini engellemekte, hayvanların beslenmesini etkilemektedir ve bu sebeple de hayvanlar zayıf kalabilmektedir. Bu durumun sebebi ile ve bireysel göçü tercih etmek isteyen zenginler için bir zorunluluktur. Nitekim bu göç sisteminin tercihi ise yolların güvenliğinin olduğu dönemlerde geçerlidir (Spuler, 2011: 431). Savaş veya eşkıyalığın yoğun olduğu dönemlerde tek başına yola çıkmak da bütün varlığın kaybedilmesi anlamına gelebilmektedir. Bu sebeplerle zengin Moğollar, hayvanlarını Agil olarak göç ettirirken kendileri Küriyenlere katılmak mecburiyetindeydiler (Vladimirtsov, 1995: 62). Cengiz Han'ın bütün Moğolistan'ı birleştirip, Türkistan'ın tamamına hâkim olmasından sonra Moğol göç sisteminden, Küriyen tarzı göç şekli daha fazla tercih edilmemeye başlanmıştır (Grouset, 1990: 192; Vernadsky, 2019: 29; Vladimirtsov, 1995: 109).

6. Noyan

Cengiz Han döneminde de kaynaklarda sıkça askeri faaliyetlerde örneğin Batı seferinde kumandanların isimleri sonrası geçen Noyan ıstılahı (Vladimirtsov, 1995: 114), Moğol toplumunda da Komutan, Bey, Reis, Hâkim, Lider, Önder anlamlarına gelmektedir (Kushenova, 2013: 191; Temir, 1986: 141; İzgi, 2014: 59; d'Ohsson, 2014: 36; Spuler, 2011: 300; Doerfer, 1963:526). Yönetici olarak başa geçen Noyan'ın artık geldiği nesli ve nesebi önemli değildir; onlar yöneticisi olduğu kabileye mensup ve o kabilenin en büyüğü olarak kabul edilmektedir. Noyanların vasıflarına göre aldıkları çeşitli unvan ve lakaplar bulunmaktadır (Haenish, 2020: 244). Kaynaklarda sıkça rast gelinen, Bagatur ıstılahı bunlardan biridir. Cengiz Han'ın babası Yesügey'in unvanlarından biri olan Bagatur, Moğollarda da kahramanlık unvanı olup yiğit, cengâver, korkusuz anlamlarına gelmektedir (Özgüdenli, 2009: 115; Spuler, 2011: 299; Kurat, 1972: 182; Vladimirtsov, 1995: 139). Ayrıca bu kelime Batur, Bagatur, Baat'ur olarak da kullanılabilir. Bir diğer lakap ise Moğolların Gizli Tarihinde, Yesügey'in oğlu Temuçin'e, kızı Börte'yi nişanlayan Dai-Seçen'in unvanı olan "Seçen" ıstılahıdır, Seçenler kabile içinde ilmi ile ön plana çıkmış bilge anlamına gelmektedir (Haenish, 2020: 269; Doerfer, 1963: 332). Noyanların karakter yapıları ve yeteneklerini belirleyen diğer sıfatları ise, Böke, Sengün, Buyruğ ve Mergendir (Temir, 1986: 5).

Mergen, Moğol Devleti'nde, üstat, bilgin, şaheste anlamlarında kullanılan, zamanla hekim ve bilgin anlamına gelen, doğru ok atmayı da içine alan Moğolca bir ıstılahtır. Noyanlara Çince Taişi (Berber, 2014: 338; Vladimirtsov, 1995: 209) lakabı da verilmekte ve prens anlamına gelmektedir. Fakat bu lakap Cengiz Han ile birlikte gelişerek bir unvan vasfını kazanmıştır, Taişi, Cengiz Han'ın Moğol Devlet geleneğine göre kurduğu bir memurluktur. Bir bölgenin mülki idare reislerinin en büyüğü anlamındandır. Tümen komutanı rütbesindedir (Akar, 2021: 385). Taişi unvanı, aynı zamanda, prens ve şehzade anlamına gelmekle beraber, bir Noyan'ın oğlu gibi sosyal statü belirleyen bir ıstilah olarak da kullanılmaktadır (Grouset, 1990: 191; Yakubovskiy, 1976: 25; Roux, 2001: 351; Kamalov, 2003: 12).

7. Nöker

Noyanların her zaman Nöker olarak bilinen yardımcıları bulunmaktadır (Günel, 33, 2007: 216-217; Vladimirtsov, 1995: 114; Spuler, 2011: 300; Roux, 2001: 127; Kafalı, 2009: 37). Daha çok asker olarak bildiğimiz Nöker ıstılahı, Moğol toplum yapısında ayrı bir sosyal tabakayı oluşturmaktadır. Moğol sosyal yaşamında kabile beyleri olan Noyanların Nökerleri, onlara muhafızlık ve kumandanlık yapmaktadırlar bir maiyetin askeri ve idari reisi gibi görünmektedirler (Doerfer, 1963: 521). Cengiz Han'ın kurduğu Büyük Moğol Devleti'nde de Hanların sadık Nökerleri olduğu bilinmektedir bu durum Moğol sosyal hayatının devlet teşkilatına yansımaları da göstermektedir (Akar, 2021: 385). Nökerler, bağımsız karakterde hizmette bulunan hür kimselerdir. Bir kabile reisini veyahut Han'ı, Efendi olarak seçer ve onlara "Homagium" olarak isimlendiren "Nökerlik" yemini ederek bağlanırlar. Bu durum Moğolların Gizli Tarihinde bir örnekle açıklanmıştır:

"(Çinggis-Hahan), Saça ile Taiçu'yu yok ettikten sonra Curkin halkını önüne katarak dönerken, Calayir'lardan Telegetu-bayan'ın Gu'un-u'a, Çila'un-hayıçi ve Cebke adlı üç oğlu da Curkinler arasında bulunuyordu. Gu'un-u'a, Muhali ve Buha ismindeki iki oğlu ile birlikte kendisine takdim etti ve: Bunlar senin eşiğinde kulun olsunlar. Eşiğinden uzaklaşırlarsa, ökçelerini kes! Bunlar senin kapında hizmetçin olsunlar. Kapını terkederlerse kebetlerini kes! Diyerek oğullarını Çinggis-hahan'a verdi. Çila'un-hayıçi de Tungge ve Haşi adlı iki oğlunu Çinggis-hahan'a sunarak şunları söyledi: Altın eşiğini beklesinler diye bunları sana veriyorum. Altın eşiğinden uzaklaşırlarsa, hayatlarına son ver! Geniş kapını yükseltsinler diye bunları sana veriyorum. Geniş kapını terk ederlerse, kalplerini ayaklarınla çiğne! (Çinggis-hahan) Cebke'yi Hasar'a verdi. Cebke, Curkin'lerin ordugâhında bulmuş

olduğu Boru'ul adlı küçük çocuğu, ziyareti esnasında Ho'elun anaya hediye etti."

(Temir, 1986: 67).

Bu kayıttan Nökerliğin yemini olduğu açıkça anlaşılmakta ve aynı zamanda insanların çocuklarını Nöker olarak ve onlar küçük yaşta iken kendi istekleri ile de verdikleri anlaşılmaktadır. Ancak Nökerlik ile Bogolluk birbirine karıştırılmamalıdır. Bogol her ne kadar hür insanlara yakın hakları olsa da yine de efendisi ile olan ilişkisini kendisi bitiremez ve ayrılmamaktadır. Nöker ise bir köle değildir, kendi arzu ve isteği ile göreve başlayıp bir efendiye bağlanarak hayatını sürdürmektedir. Nöker, kendi arzusu ve bir zorlamaya maruz kalmadan görevini bırakabilir veya bir başka efendinin hizmetine geçebilir bu bakımdan da Nöker, Bogol özelliği göstermemektedir. Nökerin efendi değişimi toplum yapısında mümkün ve doğal olmakla birlikte, efendisine ihanet ederek ondan kaçıp bir başka efendi aramak ve bağlanmak çok büyük suçlardan biridir. Böyle bir durumda Nökerin bağlandığı yeni efendisi eğer bu ihaneti bilmiyorsa öğrendiği anda Nökerin hizmetini istememektedir. Efendisine ihanet edip giden bir Nöker toplum geleneklerine göre cezaya çarptırılır ve bir daha hizmete alınmamaktadır. Temel görevi askerlik olan Nökerin, efendisini korumak ve onu için savaşmaktan başka bir görevi yoktur. Nökerden beklenen her koşulda efendisine sadakatli olmaktır (Vladimirtsov, 1995: 136).

Cengiz Han'ın Nökerleri arasından ihdas ettiği Turgevut (Temir, 1986: 67; Togan, 1969: 23; Togan, 1981: 113; Temir, 1989: 57) ve Keptevut (Temir, 1986: 149; Togan, 1981: 113; Uyar, 2014: 297; Spuler, 2011: 299; Temir, 1989: 57) birlikleri Cengiz Han'ın hassa birlikleridir. Onların tek görevi efendilerinin otağını gece ve gündüz nöbetleşe olarak korumaktır ve bu nökerler bir binbaşından dahi daha yüksek bir kıdeme sahip olabilmektedirler, Han sefere katılmıyor ise seferlere iştirak etmemektedirler. Cengiz Han döneminde Moğol ordusunun Noyan ve Binbaşları çoğunlukla bu Nöker grubundan çıkmaktadırlar (Vladimirtsov, 1995: 139). Bu sebeple aslında Nökerlik bir askeri okul gibi düşünülebilir. Her Nöker bir kumandan aday olarak yetiştirilmekte ve bu bilinçle görev yapmaktadır. Nökerler, Han emir verirse kumandanlık görevlerine alışmaları için savaş hallerinde çevre yerlerden gönüllü olarak orduya katılan veya zorunlu olarak toplanan birliklerin başlarına kumandan olarak tayin edilmektedirler. Batı seferinde, Türkistan'ın büyük ve kalabalık şehirlerinden toplanan halka "haşere birlikleri" (Cüveyni, 2014: 126; Yuvalı, 1994: 89; Roux, 2001: 184) adı verilir, bir sonraki seferde ordunun en önünde ve savaşa sürülmeleri sırasında bir Nökerin emri altında bulunmaktaydılar. Sadece bu birliklere değil, aynı zamanda da ve ihtiyaç halinde de orduda bir Noyan veya Binbaşı bulunmaması halinde büyük bir askeri birlik ve ordunun da kumandasını, orada hazır bulunan bir Nöker ele alabilir ve orduyu yönetebilmektedir. Nöker,

bazen efendisi ile aynı yaşta bulunabilir ve çocukluğundan itibaren efendisine hizmet edebilmektedir. Adından da anlaşılacağı gibi Nöker, aslında bir arkadaştır tabii buradaki arkadaşlık silah arkadaşlığı manasındadır (Vladimirtsov, 1995: 138). Nöker ve efendisi bir kader birliği yapmaktadırlar bu kader birliği Nökerin efendisine sonsuz sadakati ve hizmeti, efendinin ise Nökerin tüm ihtiyaçlarını karşılaması ve ona iyi bakması üzerine kuruludur. Nökerler efendilerinin yanlarından onlar bir görev için emir vermedikçe ayrılamamaktadırlar. Moğol toplumunda obog yapısından itibaren kendine efendisi yanında yer bulan Nökerlik, Cengiz Han'ın kurduğu ve ardılları tarafından devam ettirilen Büyük Moğol Devleti'nde de kendine sağlam bir yer bulmuştur. Devlet gelişip büyüdükçe sadece askeri görevler almayan nökerler, zamanla nüfus sayımı vergi ve posta işlerinin düzenlenmesi ve idaresi işleri ile de görevlendirilmişlerdir.

Sonuç

Moğollar tarih boyunca aynı coğrafyayı paylaştıkları Türklerle derin bağlar ve onlarla benzerlikler göstermektedirler. Moğol toplum yapısı aynı Türklerde olduğu gibi “Aul, Boy, Budun” teşkilatı gibi Yasun, Obog, İrgen sosyal yapı teşkilatına sahiplerdir. Boy düzenine göre yaşayan iki millet de bozkırlıdır. Moğollar bozkır ekonomisinin gerekliliği olan hayvancılık ile geçimlerini sağlamaktadırlar ve bu sebeple göçer hayat tarzını benimsemişlerdir. Ayrıca Türklerde boyu bey yönetirken, Moğol toplumunda, Obogları Noyanlar yönetmektedir. Noyan tabiri, tüm Moğol boylarının bir çatı altına alarak ortak hükümdar olarak devleti kuran ve büyüten Cengiz Han döneminde daha çok ordu komutanı olarak kullanılmaya başlamıştır. Cengiz Han öncesi bütünlükten uzak bir hayat süren Moğol boylarında Oboglar arasında mücadeleler çok sık rastlanan olaylardır ve bu mücadeleler sonucunda birbirine düşman Oboglar meydana gelmektedir. Mücadeleden galip gelen Obog, bir diğeri üzerinde hâkimiyet kurarak ona efendi olabilmektedir. Bogol olarak ifade edilen bu durum, Cengiz Han döneminde de bulunmaktadır; nitekim Cengiz Han, Moğol sosyal yapısını yeniden tanzim ettiği için de boylar birbirine karışmış ve yeni sosyal yapılar meydana gelmiştir. Cengiz Han öncesinde Moğol toplumunda Küriyen ve Agil diye iki farklı göç sistemi vardır. Küriyen göç, yolların güvensiz olduğu dönemlerde toplu halde yapılan göçlerdir, Agil ise bireysel göçü ifade etmektedir. Moğol hâkimiyet döneminin başlaması ve Türkistan'a hâkim bir kara devleti haline gelen Moğol Devletinin sınırları çok genişlemiştir. Buna rağmen kurulan askeri sistem ve Yasak olarak ifade edilen ünlü Cengiz Han yasaları sebebiyle etkin bir adalet ve kanun sistemi ihdas edilerek, yollar eşkıya ve çapulculardan temizlenmiş, ticaret yolları daima açık tutulmuş ve halk için yollarda bir korku unsuru kalmamıştır. Yollara ayrıca “Korakçi” adı verilen menzil

bekçileri koyulmuş ve halkın mal ve can güvenliği sağlanmıştır bu duruma Pax Mongolica adı verilmektedir. Yolların güvenliği ile birlikte ve sınırların genişlemesi sebebiyle de Moğol toplumu artık hayvanlarını daha rahat olarak otlatmaya götürebilmiştir ve halk artık göçünü diğerlerine bağlı kalmadan bireysel olarak yapmaya başlamış ve toplu halde göçü ifade eden Küriyen göç sistemi bu sebeple son bulmaya başlamıştır.

Kaynakça

- Abul-Farac Gregory, (Barhebraeus). (1995). *Abû'l-Farac Tarihi*. çev. Ömer Rıza Doğrul, II, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____. (2011). *Târîhu Muhtasa-ri'd-Düvel*. çev. Şerafeddin Yaltkaya, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2011). "Tarhan". *DİA*, C.40, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akar, K. (2021). *Türkistan Sözlüğü XI. XIX. Yüzyıllar Arasında Türkistan Türk Devletlerinde Kullanılan Unvan ve İstılahlar*. Bursa: Porsuk Kültür Yayınları.
- Aknerli Grigor. (1954). *Moğol Tarihi*. çev. Heand Andresyan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Beyanî, Ş. (2015). *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*. çev. Mustafa Uyar, Ankara.
- Carpini, J.P. (2000). *Moğol Tarihi ve Seyahatnamesi*. çev. Ergin Ayan, Trabzon: Derya Kitapevi.
- Cüveyni, Alaeddin Ata Melik. (2014). *Tarih-i Cihan Güşa*. çev. Mürsel Öztürk, 1.Baskı, Ankara.
- Çelik, M.B. (2013). *Yarkend Hanlığının Siyasi Tarihi*. 1.Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- D'Ohsson, A.K. (2014). *Moğol Tarihi Cengiz*. haz. Ekrem Kalan, İstanbul: IQ Yayınları,
- Doerfer, J.M. (1963). *Türkisch und Mongolische Elemente im Neupersischen*. Band I, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Grouset, R. (1990). *Bozkır İmparatorluğu Atilla, Cengiz Han Timur*. haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gumilêv, L.N. (2003). *Muhayyel Hükümdarlığın İzinde*. çev. Ahsen Batur, İstanbul.
- Gülensoy, T. (2008). *Altan Topçi Moğol Tarihi*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Günel, Z. (2007). "Nöker", *DİA*, c. 33, Diyanet Vakfı Yayınları, s.216-217.
- Haenish, E. (2020). *Moğolların Gizli Tarihi Sözlük*. çev. Mustafa S. Kaçalın, Ankara.
- İzgi, Ö. (2014). *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*. haz. Serhat Küçük-Erkin Ekrem, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kafalı, M. (2009). *Ötemiş Hacı 'ya Göre Cuci Ulus'unun Tarihi*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1953). *Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- _____. (2001). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kamalov, İ. (2003). *Moğolların Kafkasya Politikası*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kurat, A.N. (1972). *IV-XVIII. Yüzyıllar Arasında Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
-

-
- Kushenova, G. (2013). *Öğedey Kağan Devrinde Türkistan ve Maveraiünnehir*. İstanbul: IQ Yayınları.
- Lkhundev, G. (2013). *XIII-XV. Yüzyıllar Arasında Türk-Moğol Halklarının Sosyo-Kültürel Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Özgüdenli, O.G. (2009). *Moğol İran'ında Gelenek ve Değişim Gâzân Han ve Reformları (1294-1304)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Reşiddîn Fazlullah. (2013). *Camii't- Tevarih (İhanlılar Kısmı)*. çev. İsmail AKA- Mehmet ERSAN- Ahmad Hesamipour Khelejang, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Rossabi, M. (2015). *Kubilay Han*, çev. Özgür Özol. İstanbul: Türkiye Bankası Kültür Yayınları.
- Roux, J.P. (2001). *Moğol İmparatorluğu Tarihi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sneath, D. (2007). *The Headless State: Aristocratic Orders, Kinship Society and Misrepresentations of Nomadic Inner Asia*. New York.
- Spuler, B. (2011). *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*. çev. Cemal Köprülü, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sümer, F. (1969). "Anadolu'da Moğollar". *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, s.1, Ankara.
- Temir, A. (1986). *Moğolların Gizli Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____.(1989). *Moğolların Gizli Tarihine Göre Cengiz Han*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- _____.(1975). *Türk-Moğol İmparatorluğu ve Devamı*. İstanbul: Ayyıldız Yayınevi.
- Togan, Z.V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş (En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar)*. c.1, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- _____.(1969). *Çengiz Han (1155-1227),1969-70 Kış Sömestri*.
- Uyar, M. (2009). "İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunun Birimleri". *Selçuklu'dan Osmanlı'ya Bilim, Kültür ve Sanat, Prof. Dr. Mikail Bayram'a Armağan*, Konya: Kömen Yayınları.
- _____.(2012). "Moğol İstilas Döneminde Selçuklular". *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed: Refik Turan, 1. Baskı, İstanbul: Grafik Yayınları.
- Uzun, G. (2011). "Doğu Türkistan Kırgız Türkçesinde Yer Alan Türkçe ve Moğolca Ortak Kelimeler Üzerine". *Turkish Studies*, Vol,6/1, Winter, ss.1899-1905.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal Büyük Selçukiler, Anadolu Selçukileri, Anadolu Beylikleri, İlhaniler, Karakoyunlu ve Akkoyunlularla Memluklerdeki Devlet Teşkilatına Bir Bakış*. 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Vernadsky, G. (2019). *Moğollar ve Ruslar*. Çev. Eşref Bengi Özbilen, 2. Baskı, İstanbul.
- Yakubovskiy, A.Y. (1976). *Altın Ordu ve Çöküşü*. çev. Hasan Eren, 2.Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yuvalı, A. (1994). *İlhanlılar Tarihi -I- Kuruluş Devri*. 1. Baskı, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
-

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2023

Cilt/Volume: 2023

Sayı/Issue: 2

Information Terrorism As a Form of International Terrorism

*Uluslararası Terörizmin Bir Türü Olarak Bilgi Terörizmi**Elvin Talişinski**

Özet

Uluslararası terörizmin bir biçimi olan bilgi terörizmi daha doğru bir tabirle ideolojik terörü uygulamadaki ana araçtır. Bilgi terörizmi, insanların davranışlarını belirli bir şekilde yönlendiren gerekli görüş ve yargıları oluşturmak için insanların ruhları ve bilinçleri üzerinde doğrudan bir etkidir. Uygulamada, bilgi terörizmi genellikle ruh üzerinde böylesine şiddetli bir propaganda etkisi olarak anlaşılır ve bu, bir kişinin alınan bilgileri eleştirel bir şekilde değerlendirmesine fırsat bırakmaz (kural olarak, amaçlarına manipülatif kalitesiyle değil, açıkçası önyargılı bilgiler ulaşır). Bu makalede ayrıca bilgi terörizmiyle mücadelenin türleri ve yöntemleri araştırılıyor.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Terörizmi, Bilgi Toplumu, Terörle Mücadele.

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Azerbaycan Üniversitesi, talishinski1984@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5318-5537.

Atıf/Citation: Talişinski, E. (2023). Information Terrorism As a Form of International Terrorism. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023 (2), 127-134.

Abstract

Information terrorism as a form of international terrorism is the main tool for the implementation of ideological terrorism. Information terrorism is a direct impact on the psyche and consciousness of people in order to form the necessary opinions and judgments that in a certain way guide people's behavior. In practice, information terrorism is usually understood as such a violent propaganda effect on the psyche, which leaves no opportunity for a person to critically evaluate the information received (as a rule, frankly biased information that achieves its goals not by the quality of the manipulative impact, but by its volume). This article also explores the types and methods of combating information terrorism.

Keywords: Information Terrorism, Information Society, The Fight Against Terrorism.

Introduction

Modern civilization is characterized by a number of global problems - environmental threats, economic problems, the threat of nuclear war, etc. The most important problem among them is international terrorism, which is the most dangerous threat to humanity. This problem is of great danger and is of global importance. If earlier terrorism was associated as a socio-political phenomenon, mainly with national borders, today it is characterized as a global problem that all participants in international relations face.

At present, the cross-border nature of the activities of terrorist organizations is not only a threat to a specific person or country, but also a global problem for the entire civilization. Terrorism has already become a way of life for terrorist organizations. Therefore, the fight against it must be multifaceted.

1. Basic Concepts of International Terrorism

The beginning of the 1970s is the starting point of the modern period of international terrorism, which is characterized by increased attacks on state and political figures, subversive anti-government actions organized from abroad, massacres of innocent people, assassination attempts that damage stability and security international transport systems, communications, etc. Terrorist actions began to be actively used for various purposes by states, national liberation movements, transnational corporations, criminal elements, extremists of various persuasions. Over the years, acts of international terrorism have taken on ever more varied and brutal forms. Since the late 1980s, these crimes have become an integral part of the life of our society.

Since the 1970s, foreign scientists have been conducting research on the problems of terrorism, paying special attention to the doctrinal principle of international terrorism, while offering options for interstate and state counteraction.

At present, international terrorism is a multifaceted phenomenon that tends to constantly change depending on the socio-economic, political, religious and other conditions of a particular region. For this reason, the study of methods of combating terrorism and solving problems of international security is today one of the most important issues in all international politics. Unfortunately, there are no unequivocal answers to these very complex and extremely acute questions for the world community. It is clear that neither the material resources nor the advanced technologies of any world power can guarantee victory over modern terrorism.

In general, “a criminal act consisting in the use of violence or in the threat of violence against individuals or a group of individuals, accompanied by intimidation of the population

and the deliberate creation of an atmosphere of fear, depression, tension in order to influence the adoption of decisions beneficial to terrorists and is characterized by increased public danger and the public nature of its commission. At the same time, the goals of terrorists can be different: religious, political, economic, etc.” (Михеев. И.П.: 2003, 80)

The Law of the Republic of Azerbaijan “On Combating Terrorism” dated June 18, 1999 defines terrorism as follows: “Terrorism is a threat to life, health of people, significant material damage, explosion, fire or other action, as well as the threat of such actions or other socially dangerous consequences for the purpose of undermining public safety, creating panic among the population or influencing the decision-making of state bodies or international organizations.” (Закон Азербайджанской Республики «О борьбе с терроризмом» от 18 июня 1999 года. № 687-IQ. <http://e-qanun.az/framework/3855>)

In the context of growing globalization and the formation of an information society in the world, terrorism began to act as an independent factor that threatens the statehood and integrity of countries, international stability. At present, the effectiveness of modern terrorism is growing not only in the domestic politics of individual states, but also in the field of international security.

At the beginning of the 21st century, terrorism has become one of the most dangerous and difficult to predict phenomena, which has led to the development of many different types of it. Although the most dangerous types of terrorism for mankind are chemical, biological, nuclear, etc., political, economic, ideological, ethnic or national terrorism are also one of the urgent problems for states. Undoubtedly, due to the requirements of modernity, one of the priorities of the policy of any state today is information terrorism, which can occur both in wartime and in peacetime.

Today, information plays a very important role in the life of each of us, and this is due to the fact that we live in an information society. Using information, you can do a lot of good and bad. Nowadays, such expressions as "Who owns the information owns the world" are widely known, "In the information war, as a rule, the one who attacks and constantly increases the pressure wins", "Today the information war is a war of civilizations", "This is confrontation between knowledge and theories", etc.

2. Forms And Methods of Conducting Information Terrorism

First of all, it should be noted that information terrorism arose as a result of the rapid development of modern technologies. Information terrorism can be viewed as psychological pressure and influence without the use of physical means of influencing the enemy and rely

only on information influence, the main purpose of which is to sow fear and keep the population in fear. Sociologist Edmund Burke, the famous Anglo-Irish-American statesman, said of fear: "There are no emotions that so deprive the human mind of all actions and thoughts as fear." (Бёрк Э.: 1979, 237) It should also be noted that the word "terror" comes from the Latin language and the etymological meaning is "to intimidate".

Information terrorism affects three main areas:

- a) domestic, when the lesion has a localized personal character;
- b) scientific, when the objectively regular logical connections of verified scientific truths are destroyed;
- c) socio-political, when at the national-state (worldwide) level, the entire population of humanity of the society of the community of numerous peoples of nations of civilizations is deceived.

Information terrorism is considered as one of the most dangerous and complex phenomena of our time. It is becoming more and more menacing, and terrorist acts are becoming more organized, using the most modern technology and means of communication.

An important role in the dissemination of the activities of information terrorists is played by the internal political interests of the state in the regions where acts of terror take place. If the state is interested in political stability, then it takes real measures to suppress the actions of information terrorists. And, on the contrary, in the absence of such an interest in relation to information terrorists, it does not take any real measures. In the second case, political and corrupt connections in the authorities, administration, and especially in law enforcement agencies provide the organization of international terrorism with a certain level of security, timely information about the actions of these agencies against it.

Like most social phenomena, information terrorism has a very complex nature, its emergence and development depend on many factors, among which, according to the author, the most important are geopolitical, socio-economic, religious and cultural ones. Of course, they do not exhaust the whole variety of factors that influence the genesis and development of this political phenomenon.

It should be emphasized that in connection with the globalization of information terrorism, preventive measures to combat it should be based on uniform laws developed by the international community. There is no need to say that the policy of "double standards", when the assessment of certain informational actions often depends on political sympathies, religious beliefs or nationality, does not contribute to the destruction of one of the global problems of

mankind. Therefore, information terrorism must be countered by the combined strength of the entire world community.

Information terrorism occurs in the moral sphere, which combines political, philosophical, legal, religious and other views and thoughts, where there is a struggle of ideas. The availability and free use of information technology greatly increases the risk of such terrorism. Thus, the more informed the society, the more sensitive it is to the consequences of mass psychological terror.

Psychological influence is usually carried out through the media, and the information that is used to apply such an effect should be easily assimilated. Programs specially designed for this instill in a person the ability to easily absorb any information and believe it without hesitation. The comprehensively collected information is intended to manipulate public opinion, the consciousness of people, and physiological and psychological laws are used in its assimilation. For this, a specially prepared text, a certain tempo and modulation of the language are used. Manipulation of consciousness is carried out by immersing people in a certain controlled area of information, which creates a non-existent view of the world. If I may say so, the basis for the formation of a virtual information field is false (inaccurate information).

The problem of manipulation of consciousness in recent years is increasingly in the center of attention of sociologists, psychologists and political scientists in the scientific and theoretical literature. In our time, a number of researchers have called this psycholinguistic phenomenon the main object of study and described manipulation as an inducement of a person to do something without thinking or against his will (inform, perform some action, change his behavior). Manipulation is used in the sense of purposefully directing the human mind in a certain direction. (Тальшинский Э.Б.: 2020, 251-253)

There are two types of information terrorism in the scientific community. One of its types is cyberterrorism. The main goal of cyberterrorism is the use of computer networks as a means of disrupting important national infrastructures (energy, transportation, government) and intimidating government and civilians.

Dorothy E. Denning, professor at Georgetown University and one of the leading experts in computer crime and information security, writes in her book "Activity, Hacktivism and Cyberterrorism: The Internet as a Tool for Influencing Foreign Policy" that "cyberterrorism is an attempted illegal attack on computers and networks to force government agencies to pursue their political or social goals." (Mark M.Pollitt: 1997, 285-289)

Another type of information terrorism involves the use of the Internet by terrorist groups for property, financial, information and other support for their activities, but not for the direct

commission of terrorist attacks. The well-known American terrorologist Gabriel Weiman identifies eight ways in which terrorists use the Internet: 1) conducting psychological warfare; 2) search for information; 3) terrorist training; 4) collection of funds; 5) propaganda; 6) recruitment; 7) organization of networks; 8) planning and coordination of terrorist actions. (Вейман Г.: URL:<http://www.crime.vl.ru/index.php?p=949&more=1&c=1&tb=1&pb=1>)

Conclusion

The most pressing issues within the framework of the issues under consideration, requiring comprehensive scientific research and expert and practical discussions and decisions are, in particular: improving the international legal framework for countering threats to international peace, security and stability in the sphere information; increasing the efficiency of the system for their identification and analysis, harmonization of legal and organizational mechanisms for ensuring information security, contributing to the "synchronization" of various national approaches; development of a theoretical and methodological base for studying the threats of using information and communication technologies for the purpose of carrying out terrorist activities, as well as the creation of scientifically based multivariate models for combating information terrorism.

Thus, terrorism is one of the most acute problems in the modern world, and the fight against it is an important part of the policy of any state. In turn, the fight against information terrorism as a new form of international terrorism is one of the most discussed problems of all states and international organizations.

References

- Бёрк Э. (1979) Философское исследование о происхождении наших идей возвышенного и прекрасного: Пер. с англ. /Общ. ред., вступ. статья и коммент. Б. В. Мееровского.— М.: Искусство (История эстетики в памятниках и документах).
- Вейман Г. Как современные террористы используют Интернет. Спец. Документ №116. URL:<http://www.crime.vl.ru/index.php?p=949&more=1&c=1&tb=1&pb=1>.
- Закон Азербайджанской Республики «О борьбе с терроризмом» от 18 июня 1999 года. № 687-IQ. <http://e-qanun.az/framework/3855>
- Михеев. И.Р. (2003). ТЕРРОРИЗМ: Понятие, ответственность, предупреждение (уголовно-правовое исследование). Квалификационная работа. - Владивосток: ЮИ ДВГУ.
- Талышинский, Э. Б. О. (2020). ИНФОРМАЦИОННЫЙ ТЕРРОРИЗМ КАК ФОРМА МЕЖДУНАРОДНОГО ТЕРРОРИЗМА. In ФИЛОСОФИЯ И КУЛЬТУРА ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА (pp. 251-253).
- Mark M.P. (1997). "Cyberterrorism: Fact or Fancy?" Proceedings of the 20th National Information Systems Security Conference, October.

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2023

Cilt/Volume: 2023

Sayı/Issue: 2

Serbesti Gazetesinin Osmanlı Basın Hayatında Yeri ve Önemi

The Place And Importance Of The Serbesti Newspaper In Ottoman Press Life

Tuba Özhazinedar*

Özet

Basının ortaya çıkması ve gelişmesi dünya tarihi kadar eskidir. Basın ve yayın hareketlerinin gelişmesi ülkelerin siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmelerine göre paralellik göstermiştir. Basının gelişmesinde son derece önemli rol oynayan teknik gelişmeler bilginin çok hızlı bir şekilde yayılmasını sağlamıştır. Bu süreç, gazetelerin siyasal ve toplumsal yaşamdaki önemini artırmış ve basının bir güç olarak doğmasına neden olmuştur. Basının eleştirel güce sahip olması siyaset ve ülke gündemi hakkında yazılar yazma geleneğini ortaya çıkarmıştır. Böylece gazeteler, siyasal ve toplumsal etkileşimde halk ve iktidar arasında koordinasyon görevi üstlenmiştir. Bu durum hükümetlerle basını karşı karşıya getirmiştir. Siyasi konulara ilişkin fikirlerin açığa çıkması basın üzerinde baskılara sebebiyet vermiştir. Her türlü baskıya karşı basın var gücüyle mücadele etmiştir. Dünyadaki benzerleriyle aynı koşullarla ortaya çıkan Osmanlı Basını da tüm baskılara rağmen direnmiştir. II. Meşrutiyetin getirmiş olduğu özgürlük ortamıyla yayın hayatına başlayan Serbesti gazetesi döneme damgasını vurmuştur. Liberal fikirleri savunan gazete; temel hak ve özgürlüklerin korunmasını, hukukun üstünlüğünü, sıklıkla dile getirmiştir. Serbesti, Meşrutiyet rejiminin tam manasıyla yerleşmesini savunmuş, gördüğü aksaklıkları hiç çekinmeden eleştirmiş, bu sebeple dönemin en muhalif gazetesi olmuştur. Bu çalışma, II. Meşrutiyet dönemi basınında önemli yer teşkil

* Sorumlu Yazar/Corresponding author: Dr, tozhazinedar@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-6396-8946.

Atıf/Citation: Özhazinedar, T. (2023). Serbesti Gazetesinin Osmanlı Basın Hayatında Yeri ve Önemi. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023 (2), 135-164.

Geliş/Received: 27.04.2023

Kabul/Accepted: 04.06.2023

eden Serbesti gazetesinin genel yayın anlayışını, iktidar mekanizması karşısındaki tutumunu, gücünü, kitle hareketi meydana getirmesini ve meşruiyet kaynağını ele almıştır.

Anahtar sözcükler: Adalet, Basın, Hak, Hukuk, Hürriyet, Serbesti Gazetesi, II. Meşrutiyet Dönemi.

Abstract

The emergence and development of the press is as old as world history. The development of press and broadcasting movements has been parallel to the political, economic and cultural development of the countries. Technical developments, which play a very important role in the development of the press, have enabled information to spread very quickly. This process increased the importance of newspapers in political and social life and led the press to be born as a force. The fact that the press has critical power has revealed the tradition of writing articles about politics and country agenda. Thus, the newspapers assumed the coordination between the people and the power in political and social interaction. This situation confronted the press with governments. The emergence of ideas on political issues caused pressures on the press. The press against all kinds of pressure has fought with its power. The Ottoman Press, which emerged with similar conditions in the world, also resisted despite all the pressures. The newspaper Serbestti, which started its publication life with the freedom environment brought by the Constitutional Monarchy, has left its mark on the period. Defending liberal ideas, the newspaper frequently mentioned the protection of fundamental rights and freedoms, the rule of law. The Serbestti Newspaper advocated the full settlement of the constitutional regime, criticized the failures it saw without hesitation, and therefore became the most dissident newspaper of the period. In this study, the understanding of the general publication of the Newspaper Serbestti, which is an important place in the press of the Constitutional period, its attitude to the mechanism of power, its power, the creation of a mass movement and its existence as a source of legitimacy are discussed. In the article,

Key words: Press, Freedom Newspaper, II. The Period of Legitimacy, Right, Law, Justice, Freedom.

Giriş

Gazete, düşüncelerin basılmış eserlerle kamuoyuna açıklandığı bir kitle iletişim aracı olup toplumun bilgi alma ihtiyacından doğmuştur. (Özçağlayan, 2008: 133). Bu ihtiyaç ilk olarak karşımıza ilk çağ'da mağara duvarlarına yazılan yazılarla ortaya çıkmış, daha sonra Orta Çağ'da haber mektupları şeklinde devam etmiş, Yeni Çağ'da ise matbaanın icadıyla broşürler şeklini almıştır. Teknolojinin gelişmesi, basın ve yayın tarihinin gelişimini ve yaygınlaşmasını önemli ölçüde etkilemiştir (Gezgin, 2010: 1). Matbaanın kısa zamanda tüm Avrupa'da yayılması basılı materyallere ilgiyi artmıştır. Bilgiye artan ilgi bilginin belli bir tabakadan çıkarak halka ulaşmasını sağlamış ve bilginin çeşitlenmesine neden olmuştur. Böylece bilgi ihtiyacı mektuplar, broşürler ve kitaplardan çıkarak gazeteye dönüşmüştür (Topuz, 2014: 13). Gazetenin yaygınlaşmasında ve gelişmesinde ülkelerin ekonomik ve sosyal yapıları son derece etkili olmuştur. Gazetenin XVII. yüzyılda Avrupa'da özellikle Almanya'da doğmasında ve mevcudiyet kazanmasında Almanya'nın içinde bulunduğu siyasi atmosfer etkili olmuştur. Ülkede meydana gelen olaylar hakkında bilgi edinme ihtiyacı Almanya'da gazeteciliğin yaygınlaşp gelişiminde önem arz etmiştir. Almanya'da dış politika ve savaşlarla ilgili gelişmeleri halka duyurmak için basın aracı olarak kullanılmıştır (Özçağlayan, 2008: 133-134). Bu bağlamda yayın yapan ilk gazete 1609'da yayın hayatına başlayan "Avisa Relation oder Zeitung" dur. Gazete kısa sürede diğer Avrupa ülkelerinde de yaygınlık göstermeye başlamıştır. Gazetenin yaygınlığında XVIII. yüzyılda Amerika'da ve Avrupa'da meydana gelen İnsan hakları bildirgesi, Fransız ihtilali ve Sanayi İnkılâbı etkili olmuştur. Devrimlerle birlikte meydana gelen siyasal, sosyal ve ekonomik değişiklikler gazetenin gelişimini belirlemiştir (Abadan, 1961: 122).

Bu değişikliklerin bir sistem dâhilinde düzenlemesiyle Avrupa'daki tüm kamu kurum ve kuruluşlarında yenileşme gerçekleşmiştir. İnsan Hakları, Hukuk Devleti ve Demokrasi kavramları Avrupa'da yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Avrupa'nın bu minvalde gelişmesi fikir ve düşünce hareketlerinin de gelişmesini sağlamıştır. Gazeteler günlük olarak yayınlanmaya başlamıştır. Sansürün kaldırılmasıyla basın özgürlüğü kavramı ortaya çıkmış, siyasi konulara ilişkin fikirler beyan edilebilmiştir (Kabacalı, 1990: 6).

Gazetelerin günlük yayın hayatına başlamasıyla aktüel politik olaylar üzerine yazma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. XIX yüzyılla birlikte devlete karşı bağımsız ve eleştirel gazetecilik anlayışı meydana gelmiştir. Gazetelerin hükümetin hoşuna gitmeyen yazıları yayınlaması üzere basın çeşitli baskı ve kovuşturmalara uğramıştır. Böylece basın büyük ölçüde kısıtlanmış, gazeteciler ve gazete müdürleri cezai yaptırımlara maruz kalmıştır. Her türlü yaptırıma rağmen

basın susmamış, artan muhalefetin etkisiyle daha da güçlenmiştir. (Doğaner, 2012: 110). Gazete ve dergiler, güncel gelişmeler hakkında bilgi sağladıkları için politik düşünce ve eylemlerin hareketini belirlemiştir. Bu durum bir kitle kültürü yaratmıştır (Taş, 2010: 32).

Bu yüzyılda kurumların demokratikleşmesiyle siyasi partiler de varlık göstermeye başlamıştır. Siyasi partilerin seçim mücadeleleri, vermiş oldukları siyasi mesajlar, partilerin birbirlerine yönelik muhalefeti de halk kitlelerini geniş ölçüde etkilemiştir. Bu etkileşim halkta siyasal eğilimler meydana getirmiş ve muhalif gazetecilik anlayışını doğurmuştur (Armaoğlu, 1997: 39). Muhalif gazetecilikle birlikte toplumsal dönüşüm sağlanmış, basının toplumsal değişme ve gelişmede üstlendiği rol gerçekleşmiştir. Gazete, kamuoyu oluşturma ve yönlendirme misyonu elde etmiştir. Toplumsal yapıların değişim ve dönüşüm göstermesi iktidarları çoğu zaman rahatsız etmiş ve basın kısıtlanmıştır. Siyasal gelişmeler doğrultusunda çeşitli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu durum basını doğrudan etkilemiş, basın yayın organları iktidarın hoşgörüsüne göre gelişim seyretmiştir. İktidarlar, basının kendilerine yönelik eleştirileri karşısında basına yönelik yasal düzenlemeleri hayata geçirmişlerdir (Budak, 2012: 668).

İdareyi ele alan yönetimler ilk olarak basın ve yayın organlarında yasal düzenlemelere başvurmuştur. Basını kontrol altına almak isteyen yönetimler basının işleyiş ve çalışma esaslarına dayalı kanuni düzenlemeler yapmışlardır. Türk basın tarihinde basına dayalı ilk yasal düzenleme 25 Kasım 1864'te yürürlüğe giren Matbuat Nizamnamesi olmuştur. Basının varlığının ve etkinliğinin her geçen gün artması üzerine 27 Mart 1867'de Âli Kararnamesi, 1876 Kanun-i Esasi ve 1909 Matbuat Kararnamesi gibi yeni kanunlar yürürlüğe girmiştir (Kösedağ, 2016: 2023).

1. Osmanlı'da Basının Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu'nda gazetenin doğuşu ülkenin sosyo-ekonomik politikaları ile birlikte gelişme göstermiştir. Ülkede meydana gelen siyasi ve ekonomik olayların duyurulmasında ve geniş kitlelere ulaştırılmasında gazetenin ne denli önemli olduğu ve kamuoyu yaratma gücü kavranmıştır. Bu farkındalıkla Osmanlı'da gazete doğmuş, gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. II. Mahmut reformların halk kitlelerine daha iyi ulaşabileceğini düşünerek gazetenin çıkarılmasına öncülük etmiş ve bu yönde bir politika takip etmiştir. Hatta Takvîm-i Vekâyi'nin isim babası olmuştur (Demir, 2014: 59). Takvîm-i Vekâyi 11 Kasım 1831'de yayın hayatına başlamış ve Osmanlı Devleti'nin ilk resmî gazetesi olmuştur. Gazetede, belirli bir siyasi görüş ve eleştiriye yer verilmemiştir. Gazete halkı ıslahatlar konusunda bilgilendirme

amacı taşımıştır. Gazete haberleri, vakanüvislerden, zabıt ceridelerinden ve taşradan gönderilen mektuplardan elde edilmiştir (Berkes, 2003: 200).

Takvîm-i Vekâyi gazetesinden sonra basın tarihinin yarı resmî gazetesi olan Ceride-i Havadis gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Ceride-i Havadis, William Churchill tarafından 1840'ta çıkartılmıştır. Ceride-i Havadis, devletten ödenek alarak yayın hayatına başlayan ilk gazete olmuştur. Gazetede iç ve dış haberlerle birlikte ilanlar da yer almıştır. Böylelikle ilan ilk defa Ceride-i Havadis gazetesinde kullanılmıştır (Ebüzziya, 1993: 406-407). Basın tarihinin ilk özel gazetesi Tercüman-ı Ahval ise 1860'ta yayın hayatını başlamıştır. Ağâh Efendi ve Şinasi tarafından çıkarılan Tercüman-ı Ahval ile Türk basın tarihinde siyasi ve muhalif gazetecilik başlamıştır. Tercüman-ı Ahval hem güncel haber ve gelişmeler hakkında halkı bilgilendirerek kitle haberciliğini başlatmış hem de toplumsal yapıdaki değişimin öncüsü olmuştur (Çakır, 2011: 496).

Tercüman-ı Ahval'in kısa sürede bu kadar ilgi görmesi hükümeti oldukça rahatsız etmiş, gazete ilk olarak 1861'de iki hafta süreyle kapatılmıştır. Basın tarihinde ilk kez bir gazetenin yayın hayatına kısa süreli de olsa son verilmiştir. Hükümetin sürekli baskısına maruz kalan Tercüman-ı Ahval 792 sayı çıkarılabiliştir. 11 Mart 1866'da kendi kararıyla yayın hayatına son vermiştir (Topuz, 2005: 12). Tercüman-ı Ahval'den ayrılan Şinasi 1862'de Tasvir-i Efkâr gazetesini çıkarmıştır. Tasvir-i Efkâr halkı eğitmek, bilgilendirmek amacı taşımış ve okuyucu mektuplarına sıklıkla yer vermiştir. Oldukça muhalif olan gazete, hükümeti sert bir dille eleştirmiş, bu sebeple hükümetin baskılarına maruz kalmıştır. Hükümet baskıları artınca Şinasi yurt dışına gitmek zorunda kalmış, yerini Ziya Gökalp'e bırakmıştır (Koloğlu, 2006: 47).

Tanzimat sonrası Osmanlı Basını yerini sağlamlaştırmıştır. Basın toplumda mevcudiyet kazanmış ve çeşitli gazeteler yayın hayatına başlamıştır. Gazetelerin yaygınlaşmasıyla toplumsal yapıda fikirsel gelişmeler meydana gelmiş, eleştiren, düşünen, modernleşmeyi isteyen bir kitle doğmuştur. Meydana gelen bu değişim hükümeti endişelendirmiş ve tedbir almaya sevk etmiştir. Basını kontrol altında tutmak için 1857'de Matbuat Nizamnamesi uygulamaya konulmuştur. 1858'de yürürlüğe giren Ceza Kanunnamesi ile de basına cezai yaptırım uygulanmıştır (Alan, 2019: 50). Yürürlüğe giren yaptırımlar muhalif gazeteciliğin önünü kesmemiş bilakis basın kamuoyu oluşturmaya devam etmiştir. Bunun üzerine hükümet, gazetenin kendileri için bir tehdit olduğunu düşünüp gazeteleri kapatma yetkisi tanıyan Âli Kararnamesini 1867'de uygulamaya koymuştur (Topuz, 2005: 46).

Kararnamenin yürürlüğe konulmasıyla Tasvir-i Efkâr gazetesi Ziya Gökalp'in muhalif yazıları nedeniyle baskıya maruz kalmıştır. 1867'de “*Şark Meselesi*” başlıklı makalesi nedeniyle Namık Kemal'in gazetecilik yapması yasaklanmış, ardından da gazete kapatılmıştır.

1866'da Ali Suavi tarafından Muhbir, 1869'da Basiretçi Ali Bey tarafından çıkarılan Basiret, 1870'te Namık Kemal tarafından çıkarılan İbret gazeteleri kapatılmıştır. Âli Kararnamesi uzun yıllar yürürlükte kalmıştır. Bu sebeple Osmanlı aydınları yurtdışına giderek basın faaliyetlerini Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde sürdürmek zorunda kalmışlardır. (Ceylan 2006: 145). Basın üzerindeki denetim 1876 Anayasasının yürürlüğe girmesine kadar devam etmiştir. 1876'da I. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle kısa süreli bir özgürlük ortamı doğmuştur. Bu anayasanın yürürlüğe girmesiyle toplumsal ve siyasal yaşamda büyük bir dönüşüm meydana gelmiştir. Anayasanın¹ tanıdığı hükümlerle basın güvence altına alınmış, böylece basının özgürlüğünü engelleyici düzenlemeler getirilmesinin önü kısa süreli de olsa kapatılmıştır (Tezcan, 2005: 169).

Bu dönemde yurtdışına gitmek zorunda kalan aydınlar yeniden yurda dönmüş, çeşitli fikirlerdeki gazeteler yayın hayatına başlamıştır. Tercüman-ı Hakikat, Sabah, İkdam I. Meşrutiyet döneminin en önemli gazetelerinden olmuştur. Dönemde ilk defa bir mizah gazetesi de yayın hayatına başlamıştır. Bu özgürlük ortamı 1877/1878 Osmanlı-Rus Savaşı gerekçe gösterilerek sona erdirilmiştir. Basın cezalara, yaptırımlara ve kapatılmalara maruz kalmıştır (Benek, 2016: 36).

Meydana gelen baskı ve sansür nedeniyle aydınların pek çoğu yurt dışına gitmek zorunda kalmıştır. Avrupa'nın çeşitli ülkelerine giden aydınlar Abdülhamit rejimine karşı mücadele etmiş, yurt dışında çıkardıkları gazetelerle kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. 1895'te Ahmet Rıza Bey tarafından çıkarılan Meşveret, dönemin en muhalif gazetesi olmuştur. Meşveret aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin yayın organı görevini yapmış ve Abdülhamit'in tahtan indirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1897'de Mizancı Murat Bey tarafından Mizan, 1897'de İshak Sükuti tarafından Osmanlı, Bahaeddin Şakir ile Samipaşazade Sezai tarafından Şura-yı Ümmet gazetesi çıkarılmıştır (Topuz, 2005: 43).

2. II. Meşrutiyet Dönemi Basını

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte anayasa yeniden yürürlüğe girmiştir. 1909'da Meclisin yetkilerini artırmak ve Meşrutiyetin tam anlamıyla uygulanabilmesi için Anayasada değişiklik yapılmıştır. 1876 Anayasası'nın yirmi bir maddesi değiştirilmiş, bir maddesi kaldırılmış ve 1876 Anayasası'na üç madde eklenmiştir. "*Matbuat kanun dairesinde serbesttir,*" ibaresi "*Basın hiçbir vechile kable't-tab teftiş ve muayeneye tâbi tutulamaz,*" şeklinde değiştirilmiştir. Böylece basına uygulanan sansür yasağı kalkmıştır. II.

¹ Kanun-ı Esasi'nin 12. Maddesi: basın, kanun dairesinde serbesttir.

Meşrutiyetin ilanıyla meydana gelen hürriyet dalgası ile bir yayın patlaması yaşanmıştır (İsayev, 2021: 355). Bu dönemde siyasi, edebi, fikri ve mizahi yönden oldukça farklı gazeteler yayın hayatına başlamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu koşullardan ve özgürlük ortamının getirmiş olduğu şartlar nedeniyle yayın yapan gazeteler içerik olarak muhalif ve siyasi nitelikte olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin uygulamalarına karşı muhalefet yapan gazeteler oldukça artmıştır (Ulu, 2006: 1056).

II. Meşrutiyet'te yayın hayatına başlayan gazete ve dergilerin her türlü ideoloji ve siyasal düşünceye sahip olmaları, ülke sorunlarını, ülkede yaşanan gelişmeleri okuyucuları ile paylaşmaları, okuyucuların gündemden haberdar olmaları ülkede siyasal düşünce ve hareketlerin meydana gelmesini sağlamıştır (Gülaçar, 2018: 109). Gazetelerin düşüncelerini özgürce dile getirmesi, politik gücü, hükümetlere yönelik sert eleştirileriyle halkta yaratılan farkındalık duygusu; gazeteleri ülke için son derece önemli bir hale getirmiştir (Ertuğ, 1959: 13).

Gazetelerin yayın yasağına uğramadan çıkarılması; hem ülke içindeki basın ve yayın sayısını artırmış hem de farklı fikir ve düşüncedeki gazetelerin yayın hayatına başlamasını sağlamıştır. Hatta bazı gazeteler talebi karşılayamadığından karaborsa satılmıştır. Kanun-i Esasi'nin ilanıyla tanınan basın hürriyeti yalnızca Türkçe yayın yapan gazeteleri kapsamamış yabancı dilde yayın yapan gazeteleri de kapsamıştır.² Bu dönemde gazete imtiyazı almak zor olmadığı için Meşrutiyetin ilk aylarında İstanbul'da 200'ün üzerinde gazete yayın hayatına başlamıştır. 1909 Mayısına kadar gazete sayısı 730'a yükselmiştir (Şapolyo, 1971: 171). Ancak gazeteler çok sayıda imtiyaz alabilmelerine rağmen yayın hayatları kısa süreli olmuştur. Gazetelerin varlıklarını uzun süre devam ettirememelerine sebep olarak ekonomik yetersizlik, sermaye azlığı ve muhalif yayınlardan dolayı hükümetin baskısına maruz kalmış olmaları gösterilebilir. (Benek, 2016: 36).

Hükümet baskılarına rağmen dönemin II. Meşrutiyet basını, II. Abdülhamit istibdadının acısını çıkartırcasına bir yayın patlaması gerçekleştirmiştir. Neredeyse her gün yeni bir gazete yayın çıkmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet dönemine kadar ifade edilmesi sakıncalı görülen “*hürriyet, istibdat, millet, zulüm, adalet*” gibi kelimeler basında sıklıkla dile getirilmiş, o güne kadar yasaklanan tüm konular hakkında görüş bildirilmiştir. Basının şiddetli eleştirilerine, hükümete yönelik tenkitlere, sansürsüz ifadelerine, isnatlarına rağmen basın matbuat kanunu yürürlüğe girene kadar gazete kapatmaları meydana gelmemiştir. Yalnızca gazete sahiplerine

² Rumca 109, Arapça 67, Fransızca 36, Ermenice 34 imtiyaz almıştır.

yönelik cezai müeyyideler uygulanmıştır. Açılan davalarda daha çok ceza-yi nakdi tercih edilmiş, hapis cezaları dahi son derece kısıtlı uygulanmıştır (Ataman, 2009: 33).

Liberal kesimin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı muhalefedinin artmasıyla II. Meşrutiyet'in ilanından sonra basın kadar bir siyasi parti patlaması da meydana gelmiştir. Bu dönemde İttihat ve Terakki'ye muhalif pek çok siyasi parti faaliyet göstermiştir (Tunaya, 1984: 19). Dönemin özgürlük ortamına uygun olarak kurulan partiler arasında yer alan Ahrar Fırkası muhalefetin merkezi olmuştur. Âdem-i Merkeziyetçilik etrafında devlet içerisindeki tüm etnik unsurların bir çatı altında toplanması gerektiğini savunmuştur (Akşin, 1987: 146).

Dönemdeki her siyasi partinin bir de yayın organı faaliyet göstermiştir. Serbesti gazetesi İttihatçıların politikalarını en sert biçimde eleştiren Ahrar Fırkası'nın yayın organı vazifesini üstlenmiştir. Ahrar Fırkası, 14 Eylül 1908'de Prens Sabahattin tarafından kurulmuştur. Bu Fırka, temel hak ve hürriyetleri, âdem-i merkeziyetçiliği ve bireyciliği savunmuştur. Fırkada; Nureddin Ferruh, Ahmet Fazlı, Kıbrıslı Tevfik, Nazım, Şevket, Celalettin Arif, Mahir Said, Dr. Nihat Reşat (Belger), Tahir Hayreddin, Ahmet Samim Bey, Damat Salih Paşa, Fazıl, Mabeyinci Reşit Bey görev almıştır (Hastaş, 2012: 43). 1908 seçimleriyle Meclis'te yer alan Ahrar Fırkası Mahir Sait tarafından temsil edilmiştir. Fırka hükümeti sıklıkla eleştirmiş, İttihatçıları hükümetin işleyişine müdahale etmekle suçlamıştır. İttihat ve Terakki de Ahrar Fırkasını âdem-i merkeziyet görüşü nedeniyle bölücülükle suçlamıştır. İki siyasi fırka arasındaki mücadele ve çatışmalar ülkede gittikçe artan bir kaosa neden olmuştur. Politik şiddet, bir süre sonra faili meçhul cinayetleri beraberinde getirmiştir (Akşin, 1987: 105).

Serbesti gazetesi siyasi-politik bir yayın takip etmiştir. İttihatçıları sert bir dille eleştirmiş, bu yüzden hedef haline gelmiştir. Gazete, ülkenin sorunlarına değinmiş, toplumun aksayan yönlerini dile getirmiş, Meşrutiyetin ve Anayasanın korunması gerektiğini söylemiş, eşitsizliklerin önlenmesini istemiştir (Kabacalı, 1993: 90). İstibdada karşı çok uzun ve meşakkatli mücadele verildiği için İttihatçıların perde arkasından yönetime müdahalesini eleştirmiştir. Ülkede meşruti sistemin tam anlamıyla uygulanmasını talep etmiştir. Hürriyetin önemi sıklıkla dile getirilmiştir. (Koloğlu: 2006: 94).

Serbesti gazetesinde yer alan Tevfik Hikmet Bey'in "*Hürriyeti Bilelim Muhafaza Edelim*" başlıklı makalesi, istibdada karşı uzun ve meşakkatli bir süreç sonunda elde edilen hürriyetin önemini vurgulamıştır.

“Üç dört aydan beri muttasıl “yaşasın hürriyet” deyip çağırıyor, çağırıyoruz ki bu evvelce bizde az kimselerce biliniyordu. Fakat bugün alenen telaffuzla münşerih olduğumuz bumukaddes kelimenin tazammun ettiği manayı biz gayet uzun, gayet derin düşünelim, anlayalım. Anlayamadığımız halde

bilenlerden sorup mutlaka öğrenmeyi ayıp saymayalım. Zira ki cümlemizin hayatı buna bağlıdır.” (Tevfik Hikmet, “Hürriyeti Bilelim Muhafaza Edelim” *Serbesti Gazetesi*, 9 Teşrinisani, 1324, sahife, 2.)

3. II. Meşrutiyet Dönemi Siyasal Yaşamında Serbesti

II. Meşrutiyet’in ilanı, Osmanlı tarihinde eşine pek rastlanmayan biçimde ortak kutlamalara sahne olmuş ve bu kutlamalara bütün unsurların iştirak ettikleri görülmüştür. Böylece Osmanlı sınırları dâhilinde yaşayan herkesin ortak bir “*Osmanlı*” üst kimliği altında bir araya gelebileceği inancı pekişmiştir. Meşrutiyet ile birlikte ülke birliği sağlanmak istenmiştir. Ülkedeki tüm etniklerin birbirine o denli kenetlenmesi Avrupalılar tarafından şaşkınlıkla karşılanmış ve ülkedeki tüm etnik unsurların hürriyet çatısı altında, devletin geleceğine zarar vermeden hayatlarını sürdürmeleri takdir edilmiştir (Şimşek, 2008: 58). Bu durum Serbesti gazetesinde şu şekilde değerlendirilmiştir:

“Avrupa’nın ve bütün cihanın nazar-ı hayretini celp eden şu manzara fevkalade Türkiye’de anasır-ı Osmaniye’nin hürriyet altında ilânihaye imrar-ı hayat devletin istikbaline mütefekkan bezl-i mesai edecekler. Türk, Arap, Kürt, Rum, Ermeni, Arnavut, Yahudi, Ulah hepsi bir vatanın evladı. Artık bir milletin efradı olmuşlardı”. (İttihad-ı Anasır”, *Serbesti, Gazetesi*, 2 Teşrinisani 1324 sahife, 4).

Serbesti gazetesi İstanbul’da yapılan kutlama ve şenliklerde Osmanlı unsurlarının; mezhep, düşünce, ulus, şahsiyet ya da cinsiyet ayrımı yapılmaksızın bir araya gelmelerini sevinçle karşılamıştır. Serbesti gazetesinin yayınlarında en fazla önem arz ettiği konulardan birisi Osmanlı’nın farklı etnik kökene sahip unsurlarının birlikteliği olmuştur. “*İttihad-ı Anasır*” anlayışını benimseyen gazetenin yaşanan olayları şu şekilde değerlendirdiği görülmektedir. (Doğan, 2013: 182).

“Kanun-i Esasinin ilanından sonra Türkiye’de sakin bilcümle akvam-ı devr-i istibdadın deyn-i tefrikalarından mütevad-ı ziddiyetin artık ref ve izale olunacağına kanaat hâsıl etmekle başlamışlardı. O derecedeki Makedonya’da dağlarda dolaşan komiteciler kâmil-i memnuniyetle şehirlere inerek Müslümanlarla kucaklamakta idiler.” (İttihad-ı Anasır”, *Serbesti, Gazetesi*, 2 Teşrinisani 1324 sahife,4)

Meşrutiyet’in ilanı ile Müslüman, Hıristiyan kardeşliğinin sağlanacağı, böylece dinlerin ve kültürlerin özgürce yaşanacağı, ülkedeki her unsurun devletin bekası için ortak hareket edeceği düşünülmüştür. Bu bağlamda Meşrutiyetin ilk döneminde Osmanlı toplumunda kısa süreli de olsa birlik sağlanmıştır. Gazetede, bu birliğin bozulması halinde halkın mutluluğunun

sağlanamayacağı hususu sıklıkla dile getirilmiş ve bu gerçeğin bütün millet tarafından kabul edilmesi arzu edilmiştir. (Turan, 2018: 70).

Farklı etnik unsurlara dayalı bir devlet olan Osmanlının bünyesinde etnik yapıların mevcut olduğunu ve bu yapıları birbirinden ayırmanın bir anlamı olmayacağı belirtilerek aksi bir durumun meydana gelmesi halinde devletin zararına sebebiyet vereceği şu şekilde ifade edilmiştir.

“Cami, Kilise ayrı ayrı mabed-i mukaddes olmakla beraber kilise kapısından çıkan bir Hristiyan camiden çıkan bir Müslüman’la vatan kardeşi ad olunmaktaydı. Çünkü doğdukları toprağın her zerresinde hiss-i iştirakın mevcut idi. Artık edyan ve anasar-ı muhtelifeye mensup efradı yekdiğerinden ayırmağa muktedir hiçbir kuvvet mutasavver değildi. Her ferd aynı amele maksada hadim bulunacaktı. Felaketler kuvve-i milliyeyi duçar-ı zaaf etmiş idi. Hakiki bir ittihad husul- pezir olmadıkça selamet-i umumiyenin temini kabul olmayacaktı. Bu müthiş hakikat umumu efrad-ı milletçe tasdik olunmakta idi”. (İttihad-ı Anasır”, *Serbesti, Gazetesi*, 2 Teşrinisani 1324 sahife, 4)

II. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte çok sayıda gazete yayın hayatına başlamıştır. Dönemin özgürlük ortamı vesilesiyle muhalif yayınlar yapan bazı gazetelerin eleştirileri çoğunlukla Kamil Paşa Hükümeti’ne yönelmiştir. (Gazel, 2019: 55). İttihat ve Terakki’nin siyasetle ilgilenmeyeceğine dair beyanına rağmen hükümete müdahaleye devam etmesi sistem tartışmalarına neden olmuş, başta Serbesti olmak üzere muhalif gazeteler sistemde değişiklik yapılmasını talep etmişlerdir. (Hanioglu, 2001: 478).

Liberal bir politika takip eden Serbesti, ülkenin siyasî, sosyal, iktisadî ve askerî sorunlarıyla ilgili politikalar geliştirmiştir. Ülkenin nasıl yapılandırılması ve dönüşüm gerçekleştirmesi gerektiği üzerinde duran gazete, devlet içerisinde yaşayan tüm unsurların yasalar karşısında eşit olmasını, temel hak ve hürriyetlerin temin edilmesini, eğitim ve askerlik alanında düzenlemeler yapılmasını ve toplumsal uzlaşının sağlanmasını talep etmiştir. Bunun için Kanun-i Esasi’ye riayet edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. (Doğan, 2013: 182). Meşrutiyetin korunması konusunda hükümetleri sürekli uyaran gazete, halkın bilgilendirilmesi konusunda yayınlar yapmış ve kamuoyu oluşturulmasına gayret edilmiştir. Gazete, yoğun olarak siyasi konulara yer verse de ülkenin toplumsal ve kültürel yaşamına dair haberler de yapmıştır (Demir, 2018: 49).

3.1 Serbesti Gazetesi

Serbesti gazetesi, 2 Teşrin-i sani 1324 /16 Kasım 1908’de yayın hayatına başlamıştır. Dönemin en önde gelen muhalif siyasi gazetelerinden olan Serbesti, günlük olarak çıkarılmakta

ve dört sayfadan oluşmaktaydı. Meşrutiyetin sağlamış olduğu özgürlük ortamında Hukuk-ı Umumiye gazetesinin kapatılmasının ardından, Mevlanzade Rıfat Bey³ tarafından çıkarılmıştır. Gazetenin sorumlu müdürü Mevlanzade Rıfat Bey, başmuharriri ise Hasan Fehmi Bey⁴'dir. (Coşkun, 2019: 46) Yazarlar arasında Ali Muhtar, Ömer Lütfi, Kasım Tevfik, Habil Âdem, Şerafeddin Mağmumi⁵, Baha Tevfik⁶, Yaşar Nezihe⁷, Florinalı Nazım⁸ Beyler yer almaktadır. (Akşin, 1974: 126). Gazete, 31 Mart Vakası sonrası İdare-i Örfiye Kararnamesi ile kapatılmış ve sorumlu müdür Mevlanzade Rıfat Bey Paris'e gitmek zorunda kalmıştır. Mevlanzade Rıfat Bey Paris'te de çalışmalarını sürdürmüş ve adı geçen gazeteyi 16 sayı çıkarabilmiştir (Aysal, 2006: 23-24).

İdari Örfiye Kararnamesinin süresi dolduktan sonra Mevlanzade Rıfat Bey İstanbul'a geri dönmüştür. Serbesti, 17 Temmuz 1328/ 30 Temmuz 1912'de yayın hayatına yeniden başlamış; fakat istediği başarıyı elde edememiştir. Gazete, 18 Ağustos 1328/31 Ağustos 1912'de yayın hayatına tamamıyla veda etmiştir (Akşin, 1974: 557). Yayın hayatı boyunca 191

³ Mevlanzade Rıfat Bey: 1869 İstanbul'da doğmuştur. II Meşrutiyet döneminde yayın başlayan Serbesti Gazetesinin genel yayın yönetmenliğini yapmıştır. Dönemin en muhalif gazetecilerinden birisidir. II. Meşrutiyet hükümetine ve İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı sert eleştirilerde bulunmuştur. Mevlanzade Rıfat Bey makalelerinde; Osmanlılık fikrini, etnik unsurların haklarını, anayasanın tanımış olduğu temel hak ve hürriyetleri, basın hürriyetini, eğitim hakkını savunmuştur. 4 Nisan 1909'da Hasan Fehmi Bey'in Galata Köprüsü'nden öldürülmesinden sonra başlayan 31 Mart Vakası'nda Serbesti Gazetesi sorumlu görülmüş, gazete kapatılmış, Mevlanzade Rıfat Bey de ülke dışına zorunda kalmıştır. Mevlanzade Rıfat Bey 29 Temmuz 1912 Aff-ı Umumi kararıyla ülkeye dönebilmiş ve Serbesti Gazetesini İstanbul'da yeniden çıkarmıştır. Fakat gazete bir süre sonra yeniden kapatılmıştır. Muhalif kişiliği nedeniyle mevcut hükümetlerle çatışma yaşayan Mevlanzade Rıfat Bey 1927'de yeniden sürgün edilmiş ve 1930'da hayata veda etmiştir. (Kaya, Müezzinoğlu, 2017: 1979)

⁴ **Hasan Fehmi Bey;** 1874 senesinde dünyaya gelmiştir. Arnavut kökenli bir aileye mensuptur. Mülkiye Mektebi'nde öğrenim görmüştür. II Abdülhamit yönetimine muhalif olduğu için Mısır'a sürgün edilmiştir. Mısır'da bulunduğu sürece Emel adlı dergi çıkarmış, sonra da Paris'e gitmiştir. İttihat ve Terakki üyeleriyle birlikte muhalefete başlamış, Meşveret'te yazılar kaleme almıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yürürlüğe giren Aff-ı Umumi Kararnamesi ile İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da bir süre Hukuk-i Umumi gazetesinde çalışmış daha sonra Mevlanzade Rıfat Beyle birlikte Serbesti gazetesini çıkarmıştır. Gazetenin başmuharriri olarak görev almıştır. Bu süre zarfında İttihat ve Terakki ile yol ayrımına girmiş ve sert bir muhalefete başlamıştır. Çok fazla tehdit mektupları alan Hasan Fehmi Bey buna rağmen muhalif kimliğinden vazgeçmemiştir. 4 Nisan 1909'da kimliği belirsiz kişilerce Galata Köprüsü'nde öldürülmüştür. Ölümü sonrası 13 Nisan 1909'da "31 Mart İsyanı" patlak vermiştir. (Ayaz, Erdem, Kuloğlu, 2015: 5)

⁵ **Şerafeddin Mağmumi:** 1869'da doğmuştur. Tıbbiye mezunu olan Mağmumi, Gülhane Askeri Tıp Akademisinde tabip olarak görev almıştır. Okuldan arkadaşları ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucu unsuru arasında yer almıştır. İlk yazarlık deneyimine Meşveret Gazetesinde başlamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yurda dönmüştür. İstanbul'da çıkarılan çok sayıda gazetede çalışmıştır. İttihat ve Terakki ile başlayan görüş ayrılıklarından sonra 1918'de İstanbul'dan ayrılmış ve 1927'de Kahire'de hayatını kaybetmiştir. (Türkoğlu, 2019:168).

⁶ **Baha Tevfik;** 1884'te İstanbul'da doğmuştur. Mülkiye'yi bitirmiştir. Materyalist bir yazar olan Baha Tevfik toplumun yerleşmiş inançları ile savaşmıştır. Toplumun modernleşmesi için eski adet ve inançlarından temizlenmesi gerektiğini söylemiştir. Gazetede mantık ve ahlâk üzerine yazılar yazmıştır. Genç yaşta geçirdiği apandisit ameliyatı sonucunda hayatını kaybetmiştir. (Uçman, 1991: 452).

⁷ **Yaşar Nezihe:** 1882 yılında İstanbul'da doğmuştur. İlk eserleri Malumat Gazetesinde yayınlanmıştır. Nesirden daha nazımlarıyla tanınmıştır. Eserlerinde daha çok kadın haklarını, grev ve işçi hareketlerini savunmuş ve toplumsal aksaklıklardan bahsetmiştir. İlk defa peçesiz fotoğrafını yayınlamıştır. 1953'te hayatını kaybetmiştir. (Halavut, 2017: 55)

⁸ **Florinalı Nazım:** 1833'te Florina'da doğmuştur. Hukuk eğitimi almıştır. Kaleme aldığı konular daha çok edebi ağırlıklıdır. (Yavaş, 2019: 334)

sayı çıkararak gazete dönemin konjonktürüne uygun olarak faaliyet göstermiştir. Her türlü düşünce ve fikrin kamuoyunda serbestçe sunulması ve tartışılması gerektiğine inanmış ve bu yönde yayın yapmıştır. Ülkenin siyasi ve sosyal gelişmelerini yakından takip ederek kamuoyunu bilgilendirmiştir. Meşrutiyet basınının fikir ve ideoloji ayrılıklarına rağmen birleştikleri en önemli nokta meşrutiyetin korunması olmuştur. Bu yüzden gazete Meşrutiyet'in değerlerini halka tanıtmaya ve benimsetmeye çalışmıştır (Küçükkılınç, 2010: 174).

İttihat ve Terakki'ye yönelik muhaliflerin sesi konumunda olan gazetenin en önemli ismi ve başyazarı Hasan Fehmi Bey'dir. Hasan Fehmi Bey, liberal bir anlayışla⁹ ülkede demokrasinin, basın hürriyetinin yerleşmesi için çaba göstermiş, bu doğrultuda fikirlerini inşa etmiştir. Hasan Fehmi Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı politikalar sürdürmüştür. İttihatçıların destek ve bağlantılarıyla inşa edilen hükümetleri ağır ifadelerle eleştirmiştir (Martı, 1992: 59). Sadece köşe yazıları olarak hükümeti eleştirmemiş, aynı zamanda kamuoyu oluşturmanın gayreti içinde olmuş, protesto ve gösteri mitingleri düzenlemiştir. Bundan dolayı sıklıkla ölüm tehditleri almış, buna rağmen hiçbir söylem ve tehdit Hasan Fehmi Bey'i yıldıramamıştır (Topuz, 2007: 16).

Hasan Fehmi Bey yazılarıyla siyasal sistemin işleyişinde ve siyasal iktidarın üzerinde bir nevi denetleme görevi yapmış ve kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Hasan Fehmi Bey'in hükümete yönelik sert eleştirileri gazeteye tehdit mektuplarının gönderilmesine sebep olmuştur. Hükümetin tehditlerine rağmen Hasan Fehmi Bey'in eleştirilerine devam etmesi İttihatçıların tepkilerine neden olmuştur. Bir tehdit unsuru olarak görülen Hasan Fehmi Bey, 6 Nisan 1909'da Galata Köprüsü'nde öldürülmüştür (Ayaz, 2015: 112). Polis karakoluna oldukça yakın bir mevkide öldürülmesine rağmen Hasan Fehmi cinayeti aydınlatılamamıştır. Cenaze töreninde suikasta olan tepkiler bir gövde gösterisine dönüşerek ülke tarihinde daha önce hiç görülmemiş protesto gösterilerine neden olmuştur (Kabacalı, 1993: 119).

Hasan Fehmi Bey'in cinayeti Meclis gündemine de taşınmış, muhalif milletvekilleri tarafından gensoru verilmiştir. Hasan Fehmi'nin katillerinin belli olduğu halde neden yakalanmadığı tartışılmıştır. Tartışmalara mülkiye öğrencileri de dâhil olmuş ve sadarete yürüyerek sadrazam Hüseyin Hilmi Paşadan katillerin yakalanmasını talep etmişlerdir. Hasan

⁹ Hasan Fehmi Bey Paris'te Prens Sabahattin tanışmış ve onun fikirlerinden etkilenmiştir. Hasan Fehmi, Prens Sabahattin'in liberal fikirlerini benimsemiştir. Prens Sabahattin Le Play ekolünü ve bu ekolden Edmond Demolins'in fikirlerini savunmuştur. Ona göre; "*millet ve devlet esas itibarıyla fertler üzerine kuruludur; millet denilen varlığı meydana getiren ve ona güç kazandıran asıl unsur kişiler olduğuna göre toplumun gelişmesi için öncelikle tek tek fertlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Devletin görevi ise milleti oluşturan fertlerin refah ve mutluluğunu sağlamaktır. Fertler devletin temel taşlarıdır; bunun için devlet vatandaşlarının başarılı olmasını temin etmek zorundadır.*" (Uçman, 2007: 341).

Fehmi suikastı “öldürülen gazeteciler günü” kabul edilmiş ve 31 Mart Ayaklanmasının başlamasına neden olmuştur (Hastaş, 2012: 45).

3.2. Serbesti Gazetesinin Yayın Politikası

Serbesti Gazetesi, temel hak ve hürriyetlerin teminat altına alınmasını, düşünce ve ifade hürriyetinin tanınması gerektiğini savunmuş ve meşrutiyeti, bu temel değeri sağlayacak bir yönetim biçimi olarak görmüştür. Bu temel kavramların hayata geçirilmesiyle meşrutiyetin varlığını devam ettirilebileceğini düşünmüştür. Serbesti gazetesi meşrutiyetin temel ilkeleri baz alınarak yönetilmiştir (Issı, 2010; 2). Meşrutiyet taraftarı olduğunu da çıkan ilk sayısında “*Meşrutiyet-i idareye ve bila tefrik-i cins ve mezhep Osmanlıların hukukuna hadim yevmi gazete*” şeklinde bildirmiştir. (Mevlânâzade Rıfat, “Meşrutiyet-i idareye ve bila tefrik-i cins ve mezhep Osmanlıların hukukuna hadim yevmi gazetesidir”, *Serbesti Gazetesi*, 17 Kânunuevvel 1324, sahife, 1).

“*Meslek*” adlı makaleyle sesini duyuran Serbesti, yayın ilkeleri hakkında kamuoyuna bilgi vermiştir. Gazete düşüncelerini açıklarken tamamıyla hür olduğunu, meşrutiyetin koruması için hiçbir zümreden çekinmediklerini beyan etmiştir. Kamuoyunu bilgilendirmek ve Avrupalı devletlerin zararlarını bertaraf etmek için Osmanlı halkının birliğini sağlamak ve tek bir vücut olmak amacıyla hareket ettiğini kamuoyuna bildirmiştir.

“Serbesti bütün manasıyla hürdür. Tamamiyet-i mülkimizi meşrutiyet idaremizi muhafaza zımında krallıktan ictinab etmeyecektir”. Efkâr-ı Umumiyenin tenvirine ve anasır-ı muhtelifa-yı Osmani’yenin ittihadına çalışarak heyet-i içtimaiyemizi hakikaten yekvücut hale getirmeğe harici düşmanlara bir kuvve hazırlamağa say ve gayret eyleyecektir.”(Meslek”, *Serbesti Gazetesi*, 2 Teşrinisani 1324, sahife,1.)

Ayrıca kamu yararına olan unsurları değiştiren, halkı zarara uğratan hükümetlerin, görevlerini yerini getirirken yaptığı eksikleri daima tenkit edeceklerini ve bunları kamuoyuyla paylaşacaklarını, milletin hukukunun hamisi olan kanunun tek yol gösterici olacaklarını ifade etmiştir.

“Serbesti memurun hükümetinin menaf-i milliyeye mugayir hareketi bilhassa nevakısını daima hareketini badel tahkik nazargah-ı millete arz eyleyecek hami-i hukuk-ı millet olan kanun yegâne rehber olacaktır.” (Meslek”, *Serbesti Gazetesi*, 2 Teşrinisani 1324, sahife,1.)

Serbesti gazetesi meşrutiyet yanlısı politika takip etmiştir. “*Hâkimiyet-i Millet, Ruh-ı Meşrutiyet*” başlıklı makalesinde dünyanın kuruluşundan beri en ideal yönetim şeklinin halk idaresi olduğunu savunmuştur. Millet egemenliğinin yalnızca meşrutiyet yönetimi yâda cumhuriyet yönetimi ile sağlanabileceği belirtilerek bu hâkimiyetin vekiller aracılığıyla

gerçekleşebileceği ifade edilmiştir. Halk iradesinin temsilcisi vekiller iken “halkın düşüncelerinin temsilcisi ise basındır,” diyerek basının özgür olması gerektiği de savunulmuştur.

“Ezmine-i kadimeden beri heyet-i içtimaiye halinde teşekkül edebilen akvamın gaye-i amâli olan saadete vusûlü için düşünüp tecrübe bulabildikleri muhtelif-i hükümât içinde şu maksada en ziyade hâdim olabilecek tarz-ı hükümet ‘‘Hâkimiyet-i millet’’ esası üzerine mübteni idare-i meşrutiyet ile cumhuriyetten ibarettir. Meşrutiyetin esası hâkimiyet-i millet olduğuna göre bu hâkimiyetin vesâit-i teminesi de Meclis-i Milli-i Mebus’ânın vucûdu ve tercüman-ı efkâr-ı ümmet olan her nevi neşriyatın bütün manasıyla serbestisidir. Zira neşriyat serbest olmadıkça efkâr-ı umumiyenin mahiyet-i katiyesi tebeyyün edemeyecektir.” (*Serbesti Gazetesi*, 4 Teşrinisani 1324, sahife, 2.)

Gazete, anayasaya aykırı hareket edilmemesi konusunda hükümeti sürekli tenkit etmiştir. Ülkedeki etnik unsurları devlet çatısı altında tutmak için anayasanın esas alınması gerektiğini vurgulamıştır. Osmanlılık fikri gazetede sıklıkla vurgulanmış, devletin geleceği için ortak bir paydada buluşulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu konuda hem iktidar hem de muhalefet partilerinin birbirlerine karşı sorumlu olduğu, farklı düşünceleri temsil eden siyasi partilere temsil hakkının tanınması gerektiği söylenmiştir (Kaya, 2017: 1981).

Yayın hayatı boyunca muhalif bir politika takip eden gazete meşrutiyet, adalet, hürriyet, Kanun-ı Esasi ve demokrasi kavramlarının halk tarafından benimsenmesi için mücadele etmiştir. Gazete, ülkenin sosyal, iktisadî, idarî ve siyasî açıdan gelişmesini istemiş, bu sebeple ülkenin sorunlarını sıklıkla gündeme getirmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu sorunlara vurgu yaparak hükümete uyarılarda bulunmuştur (Demir, 2014: 44).

“Âdem-i Merkeziyetçilik” görüşünün gereği olan yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. Osmanlı’yı meydana getiren etnik unsurların temel hak ve özgürlüklerinin tanınmasını, anadilin hak olduğunu vurgulamıştır (Özçelik, 2001: 150). Halkı bilgilendirme amacı taşıyan gazete, okuyucu telgraflarına, mektuplarına, taleplerine yer vermiş, bağımsız fikirlerin temsilcisi olmuştur. Halk iradesini her şeyin üstünde tutmuş, baskıya dayalı otoriteye karşı çıkmış, kamuoyu oluşturmaya çalışmış ve toplumun sorunlarına çare aramıştır. (Kabacalı, 2007: 100).

Basın özgürlüğü Serbesti gazetesinin önemle vurguladığı konulardan bir diğeri olmuştur. Basın özgürlüğünün teminat altına alınması için hak ihlallerinin önlenmesi ve sona erdirilmesi için gazete yoğun çaba sarf etmiştir. Kamil Paşa hükümetinin basın üzerindeki uygulamalarını eleştirmiştir. Basın hürriyeti, düşünce ve ifade özgürlüğü, eğitime gereken önemin verilmesi, temel hak ve hürriyetler, anadil, âdem-i merkeziyetçilik, etnik kimliklerin

tanınması, adalet ve hukuk gibi toplumun temel sorunlarını gündemine taşımıştır (Kerimoğlu, 2009: 28).

“Bir milletin hayatı hürriyet ve meşrutiyet ile kaim olduğu gibi, hürriyet ve meşrutiyetin devam ve bekası da serbesti-i matbuat ile daimdir. Buna binaendir ki en müstebit hükümetler, en müşeddid hükümdarlar ahaliyi, umum milleti nüfuzu altına almak için en evvel hürriyet-i matbuata musallat olurlar. Onları sansür denen bir zincir-i melânetle bağlamak isterler. Evvela kudret-i maliyelerine müracaat ederler. Büyük fedakârlıklarla vicdan erbabı matbuatı satın almaya çalışırlar.” (*Serbesti Gazetesi*, 16 Kânunusani 1324, sahife 2.)

İnsan haklarıyla ilgili konulara da sıkça yer veren Serbesti gazetesi “*Hukuk-ı Şahsiyesi*” başlıklı haberinde kişi haklarının öneminden bahsetmiştir. İnsan haklarına herhangi bir müdahalenin kabul olamayacağını şu şekilde ifade etmiştir.

“Kanun yok iken hak var idi. Kanunu hak tevliid eyledi. Cemiyet-i beşeriye hal-i temeddüne girince hakkın derecatı tenevvü ettiği gibi hükemay-i hukuk meydan aldı. Ketb-i mukaddese bunu taksim ve tayin ve tahdid etti. Nihayet bugün küre-i arz üzerinde bulunan heyet-i içtimaiyenin umumi hakkı ikiye taksim etti. Biri hakk-ı şahsi diğeri hakk-ı umumidir”. (“*Hukuk-ı Şahsiye Serbesti Gazetesi*, 5 Teşrinievvel 1324, sahife 2.)

Kanun yok iken hakkın varlığından bahseden gazete “*kanun-ı hak tevliid eyledikçe*” yani kanunların kişi haklarını gözettiği sürece meşrutiyetin ilkelerinin tam anlamıyla yerine getirileceği ifade edilmiştir.

“Devletler, “hâli temeddüne girince” yani modernleşmeye başlayınca hakkın derecatı “tenevvü ettiği gibi” çeşitlenmiş, zenginleşmiş ve “hükema-ı hukuk” hukuk bilimi meydan gelmiştir. “İnsanlara temel hakları Kitab-ı mukaddese’de takdim, tayin ve tahdit eylenmiştir. Nihayet bugün güruh-ı arzı üzerinde bulunan heyet-i içtimaiyenin umumi hakkı ikiye çıkmıştır. Bunlardan biri “hakk-ı şahsi”, diğeri de “hakk-ı umumi”dir.” (*Hukuk-ı Şahsiye Serbesti Gazetesi*, 5 Teşrinievvel 1324, sahife 2.)

Hakk-ı şahsi yani temel haklar kişilerin doğuştan getirdiği ve kimsenin müdahale hakkının olmadığı haklardır. Devletin görevi, yurttaşların özgürlüklerini korumak, sosyo-ekonomik haklarını temin etmek, adalet ve fırsat eşitliğini sağlamak ve bireylerin temel haklarını yasalarla garanti altına almaktır. Bu suretle devlet hem görevini yerine getirecek hem vatandaşın güveni kazanacak hem de vatandaşın devlete olan bağlılığını sağlayacaktır (Çetin, 2001: 221). Bu bağlamda, modern vatandaşlık, öncelikle, hukuki anlamda bireyin devletle olan ilişkisini belirleyen bir mensubiyet statüsü olarak ele alınmıştır. Devlet merkezli vatandaşlık anlayışında, belirli bir siyasi egemenlik alanının içinde yaşayan herkes koşulsuz olarak

vatandaş kabul edilmiş ve her vatandaşın sahip olduğu kişilik hakları tanımlanmıştır (Özkazanç, 2009: 253).

Gazete tarafından kişilik hakları, temel insan hakkı olması nedeniyle korunması mutlak bir hak olarak görülüp, bireylerin haysiyeti, şahsi yaşamları, temel sağlık hizmetleri bireylerin sahip oldukları temel hakları olarak değerlendirilmiştir (Oğuzman, 2014: 153). Bireylerin toplumsal, siyasal yaşama katılmasını sağlayan temel hakların korunması için devlet iktidarının tabii anayasal haklarla sınırlandırılması ve devletin tabii haklara herhangi bir müdahalede bulunmaması kabul edilmiştir. Gazete özellikle konu ile ilgili ilk yasal düzenlemenin 1876 tarihli Kanunu Esasinin “*Tebaa-ı Devleti Osmaniye'nin Hukuku Umumiyesi*” ile sağlandığını söylemiştir. Gazeteye göre; 1909 değişikliği ile kamusal haklar genişletilmiş ve temel haklar koruma altına alınmıştır. Bu sebeple kişi hak ve hürriyetleri dokunulmazdır. (Siebert, Öztan, 1969: 223-224).

Adaletin dağıtımında haklar tam anlamıyla teslim edilmediğinde toplumsal bir kaos meydana gelir ve kurumları oluşturan gerekli unsurlar da sağlanamaz. Bu açıdan gazetede adalet ve adil dağıtım ilkelerinin, insan hakları ve özgürlüklerin ne denli önemli olduğu ortaya konulmuştur. Adaletin olduğu toplumlarda herkes için eşit hak ve özgürlükler sağlayan bir toplum modeli tasarlamış, İnsan özgürlüğü ve eşitliğine dayalı bir adalet sisteminin kurulmasına gayret etmiştir (Özbay, 2014: 37). Adaletin sağlanmadığı bir yerde bir arada yaşamının olanağı olmadığı gibi huzursuzluk, kargaşa, kavga ve ölümlerin de hayli yükseleceği belirtilmiştir. Sağlam bir temele oturtulmuş adalet sistemi devletlerin devamları için de zaruret olarak görülmüştür. Meşrutî yönetim anlayışının yerleşmesini isteyen Serbesti Gazetesi adaletin öneminden sıklıkla bahsetmiştir (Topakkaya, 2006: 98).

Serbesti Gazetesi, “*Adliyemiz*” başlıklı haberde adaletin öneminden bahsetmiştir. Meşrutîyetin ilanından sonra devletin ilk etapta yapması gereken düzenlemenin adalet sisteminde olduğu ifade edilmiştir. Gazeteye göre; devletin en önemli vazifesinin adaleti sağlamaktır. Çünkü halk adaletsizlikten perişan olmuştur.

“Evvel emirde ıslahatı icab eden şeylerden birisi de adliyemizdir. Devletin bir taraftan hakkı ve diğer taraftan vazifesi olan emri deruhte etmiş olan adliyemiz vaktiyle hal-i taassub emrar etmiş ve millet için nakabil-i iltiyam rahneler açtı.” (“*Adliyemiz*,” *Serbesti Gazetesi*, 25 Teşrin-i sani 1324, sahife 1.)

Gazeteye göre, Tanzimat’ın ilanından sonra ülkede kısmen adalete uygun davranılmış, o vesile ile adliyede bazı düzenlemeler meydana gelmiştir. Fakat bu uygulama kısa süreli olmuştur. Adalet sisteminin kötüye kullanılması sistemde eksiklikler meydana getirmiş ve sistemi kısa sürede çökertmiştir. Bu durum; adaletin tanziminden başka çare bırakmamıştır.

“Tanzimat-ı Hayriyeden sonra bazı zevatın bu hususa haklı idrak etmeleri neticesi olarak adliyeye bazı ıslahat vücuda getirilmiş ise de sonra tahaddüs iden ahval-i esef-i iştimal bu ıslahatın görülmesine sebep olmuştur. Asul cay-ı teessüf ciheti şu der ki adliyemizin temini adalet hususundaki kusuru görülmekten başka adliyemizin teşkilatınca dereceyi-i fasılaya vasıl olduğu mevcuttur.” (“Adliyemiz,” *Serbesti Gazetesi*, 25 Teşrinisani 1324, sahife 1.)

Gazete, adalet sisteminde yapılmaya çalışılan düzenlemelere rağmen “*Hâkimlerimiz Hala Eski Meslekte*” diyerek feveran etmiştir. Hâkimliğin oldukça önemli görev olduğunu, hâkimlerin görevlerini kötüye kullanmalarından dolayı pek çok evin ocağın söndüğünden bahsetmiştir. Gazetede insan hayatını etkileyen kararlar veren hâkimlerin nasıl bir sığata sahip olmaları gerektiği anlatılmıştır.

“Hâkim ne büyük unvandır. Hâkim ki bu kudret makamına kaimdir. Bir söz ile adam indirir, bir karar ile koca bir hanüman söndürüyor. Yine bir sözle bir mazlum kurtuluyor. Yine bir karar ile koca maliki harab iden muhafaza ediliyor. Bu kadar kudrete malik olan (hâkim) ne gibi evsafa malik olması iktiza eder?” (“Hâkimlerimiz Hala Eski Meslekte”, *Serbesti Gazetesi*, 24 Teşrinisani 1324, sahife 1.)

Gazetede hâkim atamalarının etraflıca düşünülerek yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Adaletin tesisinde bir işin nasıl yapılması veya yapılmaması gerektiğini bildiren ilahi hükümler vardır. Bu hükümler Kuran’da sarıh bir şekilde ifade edilmiştir. Bu hükümler doğrultusunda hareket edilmiş olsa devletin bu kadar sorunu olmaz diyerek konudan hassasiyetle bahsedilmiştir.

“Cay-ı te’emmül olan bu nukat-ı mühimmeyi ahkâm-ı şeraiyye kavanin-i medeniye o kadar düşünmüş ve o derece kavaid-i mühime vazetmiştir ki mevcubince intihab-ı hükkam edilmiş olsa beşeriyetin ademiyet büyük büyük belalardan kurtulmuş bir âlem-i asud ki içinde kalmış olurdu.” (“Hâkimlerimiz Hala Eski Meslekte”, *Serbesti Gazetesi*, 24 Teşrin-i sani 1324, sahife 1.)

Gazeteye göre ülkemizde adalet sistemi tam manasıyla tesis edilmediğinden insanlar hak arama mücadelesine girmiş ve hak davasında faaliyet göstermiştir. Bütün bu çalışmalara rağmen halk devlet adamlarının seçiminde gereken hassasiyet göstermemiştir. Devlet adamı vasıflarına sahip olmayan pek çok yöneticiyi göreve getirmiştir. Gazete ülke insanlarının bu anlamda en geri millet olduğunu söylemiştir.

“Hatta hak hilafatında harekete bile meydan kalmayarak terbiye-yi zihniyeye kâmil bulurdu. Teessüf olunur ki cem’iyyât-ı müteaddidenin kısm-ı azamı ve hassaten biz Osmanlılar intihab-ı hükkamda taharrî-i evsaf hâkimiyette en geri kalmış bir millet olduğumuz itiraf

edilmiyordu”. (“Hâkimlerimiz Hala Eski Meslekte”, *Serbesti Gazetesi*, 24 Teşrinisani 1324, sahife 1.)

Gazete, hakkın, yasalarca kabul edilip hayata geçirilmediği sürece toplumun her kesiminin mutlu olamayacağını ve haksızlığa uğrama duygusunun ortadan kalkmayacağını belirtmiştir. Serbestî gazetesinde yer alan “*Diyarbakır’dan Mektup, Diyarbakır Hapishanesinden Bir Sada*” adlı haberinde Diyarbakır Hapishanesindeki mahkûmun duyguları anlatılmıştır. Mektupta mahkûm, Meşrutiyetin sağlamış olduğu hürriyetten, uhuvvetten ve müsavattan mahrum olduğu ifade edilerek Diyarbakırlıların hükümetin nazarında neden yer etmedikleri sorgulanmıştır.

“Ey Osmanlılar, Ey aslanlar, ey mahrumu bulunduğumuz hürriyeti istirdad eden kahramanlar, ey İstanbul ve memalik-i mütemeddinede fahurane imrar-ı hayat eden ahrar! Şanlı ordularımız, şeci, fa’al Jön Türklerimizin şehit ve gazilerimizin istihsal etmiş oldukları müsavattan, Kanun-i Esasi’den, hürriyet ve adaletten bizler yani (Diyarbakırlılar) hisse-mend olmayacak mıyız? Bir toprağın mahsulü değil miyiz? Yoksa: Tabiatımızda mı fark vardır nedir? Osmanlı olduğumuz halde zaman-ı hazırımızla nisbet kabul etmeyecek malumat-ı müstebidaneye neden hedef olalım. Bize de yazık değil mi?” (“Diyarbakır’dan Mektup Diyarbakır Hapishanesinden Bir Sada,” *Serbestî Gazetesi*, 11 Teşrinisani 1324, sahife 3.)

Serbestî gazetesinde yer alan “Düşündüm ki” başlıklı haberde meşrutiyetin temel değerlerinden olan hürriyet, adalet, eşitlik ve kardeşlik kaidelerinin lafta kaldığı, icraatta bir uygulamanın görülmediği anlatılmıştır. Meşrutiyetin temel değerlerinin sadece erkeklere tanındığı kadınların aynı haklara sahip olmadığı vurgulanmıştır. Kadınların neredeyse istibdadı nurla arar halde oldukları, meşrutiyetin, eşitliğin daha yerleşmeden bozulduğu belirtilmiştir.

“Erkan-ı erbi’â meşrutiyet olan (Hürriyet, Adalet, Uhuvet, Müsavat) dan sonuncunun bir lafz-ı mevhumdan ibaret kaldığını inkâra mecal yok. Biz erkekler bütün bahşâyış-i inkılabı kendimize hasra ile vücud-ı milletin nef-i diğerini teşkil eden nisvanımıza bir hassa ayırmadık. Hele ramzanın devamınca biçareler devr-i istibdada rahmet okutacak tazyik ve taarruza maruz kaldılar. Şimdi de murabba’-ı meşrutiyetten uhuvvetin daha yerleşmeden sukutunu görüyoruz. (“Düşündüm ki,” *Serbesti Gazetesi*, 13 Teşrinisani 1324, sahife, 1.)

Düşünce ve ifade hürriyeti de gazete sıklıkla tartışılan konular arasında yer almıştır. Kanun-i Esasi ile tanınan düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırlanması zaman zaman tepkiyle karşılanmıştır. Serbestî Gazetesi’nde yer alan Hasan Fehmi’nin “Sukut mu edeceksiniz?” başlıklı makalesinde, Hasan Fehmi’nin eleştirilerine karşı Kamil Paşa Hükümetinin tehditleri anlatılmıştır.

“Bugünlerde hakkımızda Kamil Paşa'nın yine hafiyen hücumlarda bulunduğunu işitiyoruz. Teessüf ederiz. Biz ki: “zulmün, istibdadın en dehşetli, en şiddetli devre-i cehennemisinde söyledik. Minfallere sürüldük yine söyledik. Zindanlara atıldık, bi-perva, bir-mehabe yine söyledik. Mezara, Marmara'nın kar-ı na-yabına, atılsa idik hiç şüphe yok ki zerrat-ı cismaniyemiz yine söyleyecekti. Ruhlarımız vatanın devr-i istibdad ile zulemat-ı kabri andıran afak-ı siyahında hem de zalimlerin başucunda çırpınarak söylesek feryad edecekti.” (“Sukut mu Edeceksiniz,” *Serbestî Gazetesi*, 10 Teşrinisani 1324, sahife, 2.)

Hasan Fehmi hayatını vatan için feda edeceğini, memleketin hürriyete kavuşması için sonuna kadar savaşaacağını bu sebeple hakkında verilen hükmün kendisini yıldırmayacağını ve hak bildiği yoldan asla vazgeçmeyeceğini beyan etmiştir.

“Hâlbuki bugün vatanımızda hürriyet ilan edilmiş. Meşrutiyet hüküm-ferma, Kanun-i Esasi hastaların amel-i cengizanesine rağmen nüfuzunu, hâkimiyetini icra ederken sükût mu edeceksiniz? Hâşâ! Zalimler, müstebitler, çıldırsın, kudursun ve parça parça olsun. Biz ki hayatımızı vatana, saadet-i vatana vakfetmişiz. Emelimizi milletin terakkisine, saadetine hasr eylemişiz. Hiç sukut eder miyiz? Varsın reis-i vükela, heyet-i vüzera davalar açsın, hâkimler hapsimize, nefyimize hatta idamımıza hüküm etsin. Evet, hüküm etsin yine söyleyeceğiz.” (“Sukut mu edeceksiniz,” *Serbestî Gazetesi*, 10 Teşrinisani 1324, sahife 2.)

Posta ve Telgraf nezareti II. Abdülhamit döneminde kurulmuştur. Dönemdeki baskı ve istibdat kurumun görevini tam manasıyla yapmasına engel olmuştur. Posta ve telgraflara sansür uygulanmıştır. Muzır görülenler sahiplerine ulaştırılmamış ve çoğunlukla imha edilmiştir. Bu uygulamaya 1909 değişiklikleriyle son verilmiş, fakat kanuna riayet edilmemiştir. Serbesti gazetesi Osmanlı Postaları ve Postaneleri “*Posta ve Telgraf Nezaretinin Nazarı Dikkatine;*” başlıklı gazete haberinde Kanun-i Esasinin 119. Maddesi¹⁰ gereğinde posta ve telgrafların mahkeme kararı olmadan okunmayacağına dair hükmün yerine getirilmemesinden de bahsetmiştir.

“Bizim her hususumuz gibi mucib-i bidar ve efâl ve bâis kıl u kâl bazı ahvalden biri ve belki birincisi Osmanlı postalarıdır, postaneleridir. (Osmanlıların Te'alisi muhaberatin intizamına girmesi ile olabilecektir) Bu kaziye gayrı kabil itirazdır. Çünkü haricindeki umurun layıkıyla icrası ona vabestedir. Postahaneler eskiden birer muharreb-i haneman birer mefsedât bi aman edilir. Dur-ı rezil istibdadın en büyük mikyasındaki numunesi postahane idi. Orada yalnız tarafeyn-i beyinde bilinmesi şart olan mektubular bila perva açılır. Hak ve hakikatten korkmadan, utanmadan her hangi bir mahalden tevdi edilen emanete hıyanet

¹⁰Postahanelere mevdu evrak ve mekatib müstantik veya mahkeme kararı olmayınca açılmaz.

edilirdi.”(“Osmanlı Postaları ve Postaneleri Posta ve Telgraf Nezaretinin Nazarı Dikkatine”; *Serbesti Gazetesi*, 25 Teşrin-i sani 1324, sahife 1.)

Kanun-i Esasi değişikliğinden önce postaların ve mektupların açıldığından bahseden gazete, artık gelen evrakların yalnızca kayıt altında alınabileceğinden bahsetmektedir. Buna rağmen evrakların zaman zaman açıldığını, kaybolduğunu, yanlış adreslere teslim edildiğini ifade etmiştir.

“Eskiden her gazete ve mektup resmen açılır, okunur mahline verilmezdi. Şimdi is her nevi evrak-ı muhabere hususu sarf gibi zabıt ediliyor. Bir yerden bir gazete gönderiliyor. Arada sırada eksik geliyor. İhtimal postahanelerde açılıyor yahut eser tesamü olarak kaybolup gidiyor. Daha geçen gün ikdam gazetesinde Sivas duyun-ı umumiye nezareti muhasebe başkâtibi saadettin efendiye gidecek bir kartpostalın Bursa’da tüccardan Sarim Efendiye verilmesi iki postahanece vuku bulan eser-i tespittir. Postahanelerce bu bir nakisadır. Çünkü kartpostalın üzerindeki adres yanlış olarak gönderildiği adresle o kadar mübayindir ki insan buna acı acı tebessüm eder”. (“Osmanlı Postaları ve Postaneleri Posta ve Telgraf Nezaretinin Nazarı Dikkatine”; *Serbesti Gazetesi*, 25 Teşrinsini 1324, sahife 1.)

Bu uygulamanın Meşrutiyet dönemiyle bağdaşmadığını, adresin yanlış yazılarak postaya teslim edilmemesinin affedilemez bir hata hatta traji-komik bir hadise olmasından bahsedilmektedir.

“Belki de şu devre-i terakkimizde böyle bir halin vukuna ağlar. Her ne kadar Sivas’a gönderecek mektup ile kartpostalın ücretlerinde ufak bir fark var ise de her halde acele yazmak ve o günkü postahaneye yetiştirmek üzere verilmiş bir varaka-yı muhaberenin böyle mübayin olduğu kadar bir da bir körün bile yapamayacağı bir kusurdan naşi vaktiyle yerine gidememesi af edilemez.” (Osmanlı Postaları ve Postaneleri Posta ve Telgraf Nezaretinin Nazarı Dikkatine”; *Serbesti Gazetesi*, 25 Teşrinsini 1324, sahife 1.)

Bireysel özgürlüğün, etnik kimliklerin, anadilin varlığını savunan *Serbesti* gazetesi, farklı etnik unsurlara dayalı devletlerin bünyesindeki dillerin, benliklerin, kimliklerin tanınması gerektiğini belirtir. Eğitim hakkı, düşünce özgürlüğü, düşünceleri ve bilgileri yayma, kanaat ve ifade özgürlüğü ile anadilinde eğitim hakkı temel bir haktır. (Karademir, 2017; 1). *Serbesti* gazetesi, “*Düşündüm ki*” başlıklı gazete haberinde anadilde eğitim veren okulların açılması gerektiğini bu sayede toplumsal gelişmede önemli bir hamle olacağını ifade etmiştir.

“Kitle-i Osmaniye ve ahdenin tevellüdüne mâniadır. Bilakis istenir ki Arnavutluk’ta, Kürdistan’da, Lazistan’da mektepler açılsın. Arnavutça, Kürtçe, Lazca, Çerkesçe talim ve tedris olunsun. Bu sayede oralarda maarif daha çabuk uyanır. Bu cehaletin zail olmasıyla nekes-i istibdad korkusu azalır. Yalnız cümlemiz toplanıp (Osmanlı) namı altında (Vatan müşterek

Osmaninin) devamına çalışalım. Uhuvveti ben böyle anlıyorum.” (“Düşündüm ki,” Serbesti Gazetesi, 13 Teşrinisani 1324,sahife, 1.)

Serbestî gazetesi Osmanlı Devleti'nin yerel yönetimler sistemi hakkında da halkı bilgilendirmiş, belediyelerin çalışma sistemlerini eleştirmiştir. Gazetede “Belediyemiz” başlıklı yer alan haberde caddelerdeki düzensizlikten bahsedilmiştir. Halkın konu ile ilgili şikâyetine rağmen caddelerdeki çöplerle ilgili bir düzenle yapılmadığı anlatılmıştır. Şehrin sokaklarıyla ilgili sorunlara belediye reisinin ilgisizliği gazete tarafından eleştirilmiştir. Belediye reisine; “şehremanetinin o mevki düzenlemeye layık görmediğinden dolayı mı hiçbir icraat yapmadığı” sorulmuştur.

“Caddelerin âdem-i intizamından, mürûr ve uburun duçar-ı müşkülât olmasından şikâyet eden gazetelerin şehremanetine ifham-ı meram edememesinden ve yahut şehremanetinin o mevki İhraz etmeğe layık olmamasından mıdır hala icraata benzer bir şey göremiyoruz. Vâkıâ şehremanetinin tedvir-i umur etmekte ki âdem-i iktidar ve mahareti hatta aklama havale edilecek evrakın tabiiyetindeki âdem-i ma'lumatları bizce müsellemler ise de hayat ve intizam memlekete taalluk eden böyle mesail-i mühimede izhar-ı rehavet etmeleri öteden beri takip ettikleri meslek-i atalet-perverâneye bizde tamamıyla kanaat hâsıl ediyoruz.” (“Belediyemiz,” *Serbesti Gazetesi*, 11 Teşrin-i sani 1324, sahife, 3.)

156

Serbesti gazetesinde yer alan “*Beyazıt Cemiyet-i Hayriyesi*” başlıklı haberinde Cuma hutbelerinde ihtiyaç sahipleri için toplanan yardım paralarının akıbeti hakkında hükümete hesap sorulmuştur.

“Devr-i istibdadın tesirleriyle şimdiye kadar içtima ederek ne kendi halini ve ne umum cinsinin ne de milletin vatanın selameti için vakf -ı hayat eden ve kış kıyamette hudut boyunda bulunan asker evlatlarını düşünebildi. İane-i cuma'i icap ettiği vakit hükümet memurlara müracaat eder. Gönlü olsun olmasın maaşlardan katm olunur. Vilayete gönderilen iane biletleri cebren ahaliye tevzi edilirler. Paraları İstanbul'a gönderirler. Mal-i sarfî mechul kaldırır mı?” (*Serbesti Gazetesi*, 11 Teşrin-i sani 1324, sahife 3.)

Sonuç

Gazete insanların bilgi edinme ihtiyacından doğmuş ve dünyada meydana gelen sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik ve teknik alanlardaki tüm gelişmelerle paralellik göstermiştir. Kâğıt ve matbaanın insan hayatına girmesiyle kitaplardan sonra gazeteler ve dergiler ortaya çıkmış, bu durum bilginin yayılımını hızlandırmıştır. Bilginin yayılma hızı halk kitlelerini derinden etkilemiştir. Siyasi konulara ilişkin düşüncelerin ifade edilmesi muhalif gazeteciliği meydana getirmiştir. Muhalif gazetecilik kısa sürede tüm dünyada ilgi görmüştür. Siyasi mücadele

basının temel görevi haline gelmiştir. Bu durum hükümetleri tedirgin etmiş ve basın özgürlüğünün kısıtlanmasına neden olmuştur. Kimi yazarlar, kimi gazeteler ve gazeteleri yayımlayanlar cezai yaptırıma maruz kalmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde matbaanın gelişip yaygınlaşması ve basının toplum hayatında yer etmesi Avrupa'dan yaklaşık 200 yıl sonra ortaya çıkmıştır. Buna rağmen muhalif gazetecilik Avrupa'dan daha hızlı gelişme göstermiş, devlet ve siyaset hayatında yeni gelişmelere neden olmuştur. II. Meşrutiyet basını devlet mekanizmasının oluşmasında, devlet toplum ilişkisinin yapılandırılmasında, kitle kavramının, sivil örgütlerin ve siyasi partilerin meydana gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Basının gücünü, toplumsal yaşamdaki önemini bilen İttihat ve Terakki Cemiyeti başlangıçta gazetelerin yaygınlaşmasına hiçbir engel çıkarmamıştır. Gazetelerin siyasal zeminde kitle hareketi oluşturmaya başlaması, siyasal sistem için tehlike arz etmeye başlamıştır. Bu durum İttihat ve Terakkiyi harekete geçirmiştir. İttihat ve Terakki'nin basın üzerindeki politikası muhalif basını meydana getirmiştir.

Dönemin en önemli gazetelerinden Serbesti gazetesi ülkenin içinde bulunduğu siyasal gelişmelerden dolayı iktidara karşı sert eleştirilerine başlamış ve meşrutiyetin en çok okunan gazetelerinden birisi olmuştur. Serbesti Gazetesi döneme damgasını vurmuştur. Serbesti, kitlelerin sesi olmayı başarmış, devrimci bir politika anlayışıyla yayın yapmıştır. Muhalif gazeteciliğin yerleşmesini sağlayan Serbesti, gözü pek gazetecilerin varlık kazanmasında da ön ayak olmuştur. Gerek İttihat ve Terakki Cemiyeti gerek Hilmi Paşa Hükümeti basının bir güç haline gelmesi üzerine muhalif basının simgesel isimlerini baskıya tabi tutmuştur. Gazetenin başmuharriri Hasan Fehmi Bey, İttihatçılardan almış olduğu tehditlere rağmen yazdıklarından taviz vermemiştir. Baskılar karşısında direnenler faili meçhul cinayetlere kurban edilmiştir

Hasan Fehmi Bey'in eleştirel düşünceleri sebebiyle öldürülmesi toplumda bir infial yaratmış, Meşrutiyetle başlayan özgürlük ortamı bir süre sonra kargaşa ortamına dönüşmüş ve ilk basın şehidi verilmiştir. Hasan Fehmi'nin öldürülmesi ülke tarihini sarsıcı olayları meydana getirmiştir. Ülkedeki muhalifleri birleştirmiş ve ülke tarihinde görülmemiş bir kitle gösterisine neden olmuştur. İttihat ve Terakki yönetimine duyulan tepki kısa süre sonra, yönetime karşı yapılan bir eylem olarak tarihe geçen 31 Mart Vakasının yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum Serbesti gazetesinin dolayısıyla Hasan Fehmi Bey'in söylemlerini ve eleştirilerini toplum üzerinde gözler önüne sermiştir.

Serbesti, siyasal yaşamdaki varlık mücadelesinde pek çok engelle duruşundan asla taviz vermemiştir. Osmanlı vatandaşlarını ülke sorunlarıyla ilgili konularda görüşlerini dile getirmelerine olanak sağlamıştır. Siyasi bir oluşum gerçekleştirmiş, kendisinden sonra meydana

gelen fikri oluşumların zeminini hazırlamıştır. Serbesti Türk basın tarihinde önemli bir yer teşkil etmiştir.

Kaynaklar

- Abadan, N. (1961). Gazeteciliğin Gelişim Safhaları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 118- 140.
- Alan, S. (2019). Tanzimat Dönemi (1831-1876) Osmanlı Basını ve Vekay-i Mısıriyye. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, 46-56.
- Akşin, S. (1974). Fedakaran-ı Millet Cemiyeti. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 29 (1), 125-136.
- Akşin, S. (1987). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Armaoğlu F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi, (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ataman, B. (2009). Türkiye’de İlk Basın Yasakları ve Abdülhamit Sansürü. *Marmara İletişim Dergisi*, Sayı: 14, 21-49.
- Ayaz, E., Erdem M., Kuloğlu Y. (2015). II. Meşrutiyet Döneminde Bir Faili Meçhul: Hasan Fehmi Bey. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 5 (1), 107-117.
- Aysal, N., (2006). Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı. *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Sayı: 37-38, 15-53. Sayı: 37-38, 15-53.
- Benek K. (2016). Osmanlı’da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6 (7), 27-39.
- Berkes, N.(2003). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Budak A. (2012). Fransız Devrimi’nin Osmanlı’ya Armağanı: Gazete Türk Basınının Doğuşu, *Turkish Studies*, 7 (3), 663-681.
- Ceylan A. (2006). Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukuki Düzen (1839-1876). *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı:1, 139-155.
- Coşkun, M. (2019). Mevlanzade Rıfat Bey’in Gazetecilik Hayatı ve Siyasi Faaliyetler. *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çakır, H. (2011). Tercüman-ı Ahvâl. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çetin, H. (2001). Liberalizmin Temel İlkeleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (1), 219-237.
- Ertuğ H. R. (1959). *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Demir, K. (2014). Osmanlı’da Basının Doğuşu. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 5, 57-88.
-

-
- Demir, H. F. (2018). II. Meşrutiyet Dönemi'nde Serbesti Gazetesi ve Başyazarı Hasan Fehmi'nin Misyonu. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, C. (2013). II. Meşrutiyet'in Kimlik Arayışlarına Bir Örnek: İttihad-ı Anasır-ı Osmaniye Heyeti, Nizamnamesi, Yapısı ve Amaçları. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (5), 173-192.
- Ebüzziya, Z. (1993). Ceride-i Havadis. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gazel, A. A. (2019). İkinci Meşrutiyet Döneminde Kâmil Paşa'nın İktidardan Düşürülmesi ve Askerlerin Buna Etkisi. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 5 (8), 51-69.
- Gülaçar A, G. (2018). II. Meşrutiyet Dönemi İktidar Oluşumu Sürecinde Basının Rolü. *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3 (105), 105-128.
- Hanioğlu M. Ş. (2001). İttihat ve Terakkî Cemiyeti. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 23, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hastaş M. T. (2012). *Ahmet Samim II. Meşrutiyette Muhalif Bir Gazeteci*. İstanbul: İletişim.
- Issı, M. (2010). Hürriyet Âşığı Bir Osmanlı-Kürt Aydını Mevlanzâde Rıfat Bey. *Toplumsal Tarih*, Sayı: 196, 2-10.
- İsayev T. (2021). 1876 Anayasası'nda 1909'da Yapılan Değişikliklerin Amaçları ve Uluslararası Antlaşmaların Yapılışı İle İlgili Değişikliğin Amaçlara Uygunluğu. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 347-361.
- Kabacalı A. (1990). *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Kabacalı, A. (1993). *Türkiye'de Siyasal Cinayetler*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kabacalı, A. (2007). *Bir İhtilalcinin Serüvenleri Doğmayan Hürriyet ve Yarıda Kalan İhtilal*. İstanbul: Güner Yayınları.
- Karademir, A. (2017). Liberal Çok kültürcülük: (Çok) Ulusalçı Liberalizm ve Azınlık-içindeki-Azınlıklar Sorunsalı. *Kilikya Felsefe Dergisi*, C:1, 19 -41.
- Kaya, Y; Müezzinoğlu E. (2017). Siyasi ve İdeolojik Kimliğiyle Mevlanzade Rıfat Bey. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), 1976-1997.
- Kerimoğlu H. T. (2009). II. Meşrutiyet Döneminde Genel Haklar Savunusu Yapan Bir Gazete: Hukuk-ı Umumiye. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII (18-19), 21-38.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Küçükkılınc, İ. (2010). II. Meşrutiyetin İlanında Halk Unsuru. *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
-

-
- Martı M. (1992). *Mevlânâzade Rifat'ın Anıları*. İstanbul: Arma Yayınları.
- Oğuzhan T. (2010). Gazeteciliğin Doğuşu: Eleştirel Bir Tarih yazımına Doğru. *Mülkiye Dergisi*, 34 (269), 219-250.
- Orhan Koloğlu'nun Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları'nı İnceleyen Çalışması. (2010) Genel Yayın Koordinatörü: Prof. Dr. Suat Gezgin, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Özçelik A. (2001). *Sahibini Arayan Meşrutiyet*. İstanbul: Tez Yayınları.
- Oğuzman K, Seliçi Ö, Oktay, S. Ö. (2014). *Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler)*. İstanbul: Filiz Yayınları.
- Özbay, H. (2014). John Rawls'un Uluslararası Adalet ve Toplum Kurgusu ile Uluslararası İnsan Hakları Fikri: Uluslararası İlişkiler Açısından Halkların Yasası. *İşletme Bilimi Dergisi*, 1 (5), 35-59.
- Özçağlayan, M. (2008). Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği (Yeni Teknolojiler ve Medya Ekonomisi Açısından Genel Bir Değerlendirme). *Marmara İletişim Dergisi*, 13 (13), 131-159.
- Özkazanç A. (2009). Toplumsal Vatandaşlık ve Neo-Liberalizm Sorunu. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 64 (1), 247-274.
- Siebert W., Bilge Ö. (1969). Şahsiyet Hakları İle İlgili Meseleler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 217-230.
- Şapolyo E. B. (1971). *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*. Ankara: Güven Matbaası.
- Şimşek H. (2008). Yüzüncü Yılında Meşrutiyet'in İlanı ve Gayrimüslim Cemaatler. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (1), 53-72.
- Tezcan, A. (2005). Âli Kararname ve Basın. *Selçuk İletişim Fakültesi Dergisi*, 3(4), 166-172.
- Topuz H. (2014). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Topakkaya, A. (2006). Bir Söylem Olarak Adalet Kavramı, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 97-111.
- Topuz H. (2007). *Özgürlüğe Kurşun*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tunaya T. Z. (1984). *Türkiye'de Siyasal Partiler. C. 1. İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Turan, O. (2018). II. Meşrutiyet'in İlanına İlişkin İngiliz Büyükelçiliğinin Değerlendirmeleri. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 60, 65- 86.
- Ulu, Y. S. (2006). İkinci Meşrutiyet Dönemi Türk Basını ve Feyz-i Hürriyet Gazetesi. *Turkish Studies*, 9 (6), 1051-1062.
-

سال

برنجی سنه نومبر ۹

۱۳۲۶

SERBESTI CONSTANTINOPLE

مشروطیت اداره و بلا ترقی جنس و مذهب مقابله حقرتہ خادم پوی قزلباشی

ششمی ۱۰ پاره

آبونه نجات

علاقہ شہانہ ایلہ باہارستان ، پوسٹ نمبر ۱۰۰
مصر ، قریب و کربہ ایچون
سنہ ۱۹۰۰ آئی گئی ۸۰ غروشدر .
علاقہ ساترہ ایچون
سنہ ۱۹۰۵ فراتیق
استانبول ایچون سنہ ۱۰۸ غروش

اعلان ایچون کورجہ مبارکہ ایچون

ساحب و مدبری :

مولان زاهد رفعت

امور تحریر و ایلہ اداره و مطبعی سال ایچون
مدبری مساحت اولور
آدرس :
یک پوسٹ خانہ قارقوشندہ فرخ یک خانندہ دائرہ مخصوصہ
قزلباشی کونکہ پلان اولور اعادہ ایچون .

سیاست

آوستریا ک دولتی
کندیزی اکا قایدیرلم

سرستان و کره طاع حکومتیہ انتظام
عسکری و افاق و سازہ حقدہ غن زار و مدبرین
قبل و قال کورنگہ مدر . حقیقت تاہیا باطلہ
اولک بوب نظر بصریند قایدیرلم حسن
تیجہ الہ ایٹک مشکل اولور . بولک ایچون
ابتدایا امدہ حال حاضر ک کئی اوجہ بیدار
لازمدر .

بفارساتک طوریہ باشماہ صریحتیہ
سور تاق ایلیدی . چونکہ قرون و مسلمان
برو آرقہ سی کلبہ میان اهل مطب عیب غریبن
شرع طوغری توجہ اولہ کلبکندن شرع
معلوف اولور کرمندہ برطاق آمال تولید
آیش ایلی . یک ظهور ایدن سرستان و
قریب حرب اردور بولک بالکتر استانبول کل
اقرہ ہراسان قدر تہیوب کاکلرینی دوشو .
توک همان روسیہ و آوستریہ بیلہ تکلیف
اولتانی موجب برطاق آمال مستطیہ میلا
اولتقدن کنیدی قوزدارلہ شہیدی . بفارساتک
تکلیف اشوب صرب آمانک اولک سد او
ایوروش .

وقبہ سرستانک دلچہ سنہ بفارساتہ
بھیروہ بولک تاجنیدن بری ایلی . بطورقہ
طوغری برقی ایدمہ جنس اولاش اولان
صرب پوزنیہ جباری آمال استنبالی بوسنہ
وغیرہ دوم ایل طوقہ چوردر بلارچہ تیرہ
استان ایدن صرب چاریہ صرب مکبیری
صرب پوزنیہ و حق آجنتاری بولک معلوف
ایلی .

صرستانک اک بیوک املی بوسلہ ایلی .
بوسنہ و ہر سبک آوستریہ طرفدن اشغال
عہد آموقت ایلی . قطعی سوزندہ تسو .
بسی زمانندہ دولت علیہ ایدمہ صربلرچہ
متصور اولدقندن عاقبت صربلر و وریہ یک
امید ایلیدیر ایلی .

قرہ طاع حکومتی دخی عین خیاری
ہر سبک آوزریہ مطف آیش ایلی . بولری
کودن آوستریہ اینہ مذکور ایک قطعہ ملک
انتظامی قطعی سوزندہ تمین و تأمین ایٹک
اوزرہ موقع مذاکرہ قوسوبرمانہ قلیا قرار
وروش و وری فہ کیشیک ایچون مناسب
فرستہ انتظار ایٹکدہ بولنیش ایلی .

بولری ہ دولت علیہ یک بوسنہ و ہر سبک
اعادہ آلفہ صالح اولتی شویلیہ طوموسون ،
حق الہ قاش اولان ساز روم ایل ولایتی

ششمی ۱۰ پاره

اولانلر بو آدملرہ اختلاصہ مجبوردر . آتیرہ
آقیر بروردن تنہ اولتی و چین جانشندہ
درس وری می بیلدیکری و لشکراتک سیاسیہ
تفرقاتی اسانندن طانیہ بیزنی کوسرتلری ز .
ملکتک سمداتی ترقیسی آرزو ایدن
ہر آدم بالفعل جا . سیاسیہ اشتراک ناموساً
بورجیلدر . بو وظیفہ ای اجرا ایدن چارمسز
برقاج خطا ایلہ بش اقلاردہ بولوتجق
وفاق اولان بوخطا و اہلاردن دولانی —
تندیدن بقعہ برنی پایدانفردن اسلا بوخطا
واہانہ بولوتانان — و اؤاخڈرک متفدرک
حسابسز لمن و تقیحاتہ اورغرایہ بقصد .
برقاجہ برار کل نمونیلہ حسن ایدمہ جکدرک
ملکتک سمدات و صلاحتی بو تقدیرک اندہ
مکل و بلکہ بتون نقصانلرت و رعنا حقیقتاً
آمال ملیہ حصولہ کنیدرن آدمارک دست
ملیتدہدر . تنیداتہ معارضتی اولدقندک
ظن اولدقندک ایتمہ م . اوقرفق سیاسیہ
مجورہ ، بی تروا تنیدیلر لازمدر حیات
مجورہ منہ ، تأیبات ضرردہ بولوتان اشخاص و مسلک
بلاصحت عسکوم ایلی قطدر خاطر
ایٹر دوگہ مندک غدہیہ رجحہ نامیدہ براہمی
خارڈر اسان ترقی راز ، برنی وجودہ کنیدرن
طرفدن حصول بولور ، بولہ بیامیل ایلی
شویہ بیامیل ایلی دیہ مذاقہ ایدن طرفدن
دکل .

ایٹک ملکتک سمداتی آرزو ایدن بالفعل
سیاسیہ کیمیل . اگر جہررت طرفداری
ایسہ جہررت فرسندہ مدہ موقرات ایسہ
ہم موقرات فرسندہ لہحق ایٹلی و بیطرف
ایسہ کنیدی و کوسلکندہ بولوتانلہ اختلاصہ
قوبولالی مرحلہدہ برفال قوت تشکیل ایدوب
تقوؤ و تأثیرتی حسن ایشیدری . برفرقہ سیاسیہ
بہ التحاق ایلیسین ایدیلین دانغا ای برطرز
حکومت اسقین آدملر بولوتور بولر برلکدہ
سرتک وغیرہ باشلا سرتک حق مشروعه
وعدتہ خادم قوت تشکیل ایچلش اولو .
برحکومتدہ اتحق بشقہ قریبہ برلکدہ
چاپانغان برآمد از حصولہ کنیدمہ بیلر . برقاج
کشیٹک برلکدہ چاپنیشہ پلمسی ایچوندہ
بولنورن ہر بریشک افکارلردن برقسہ قدا
ایٹری لازم کلر . ہر ہرزدہ اولو ایلہ اولسون
کندیلہ ناموسکا گاہ برلکدہ چاپنیشہ ایچون
اقدانق الہ ایدمہ بین آدم جدا آجیندہ
لاقدار .

بش تشکیل ایٹقی برقز ایلہ چاپنیش
ترجیح ایدیلرکی بش منالمدہ بش
اسبابدن دولتی طرفدارک خارجندہ چاپنیش

غصبی بیدیکری و جیلہ مقامندہ ایدمہ مجبورہ
ایدمہ جیلک اولان باقان ہیٹت مقنمسی بیلہ
الہ ایدمہ بیلر .
بولک ایچون شمدیک بریشک دیکرہ
قریشوسدہ و خصوصتہ ایلہ حق تاجنیدن
قطعی سوزندہ استاز ایدمہ لازمدر .

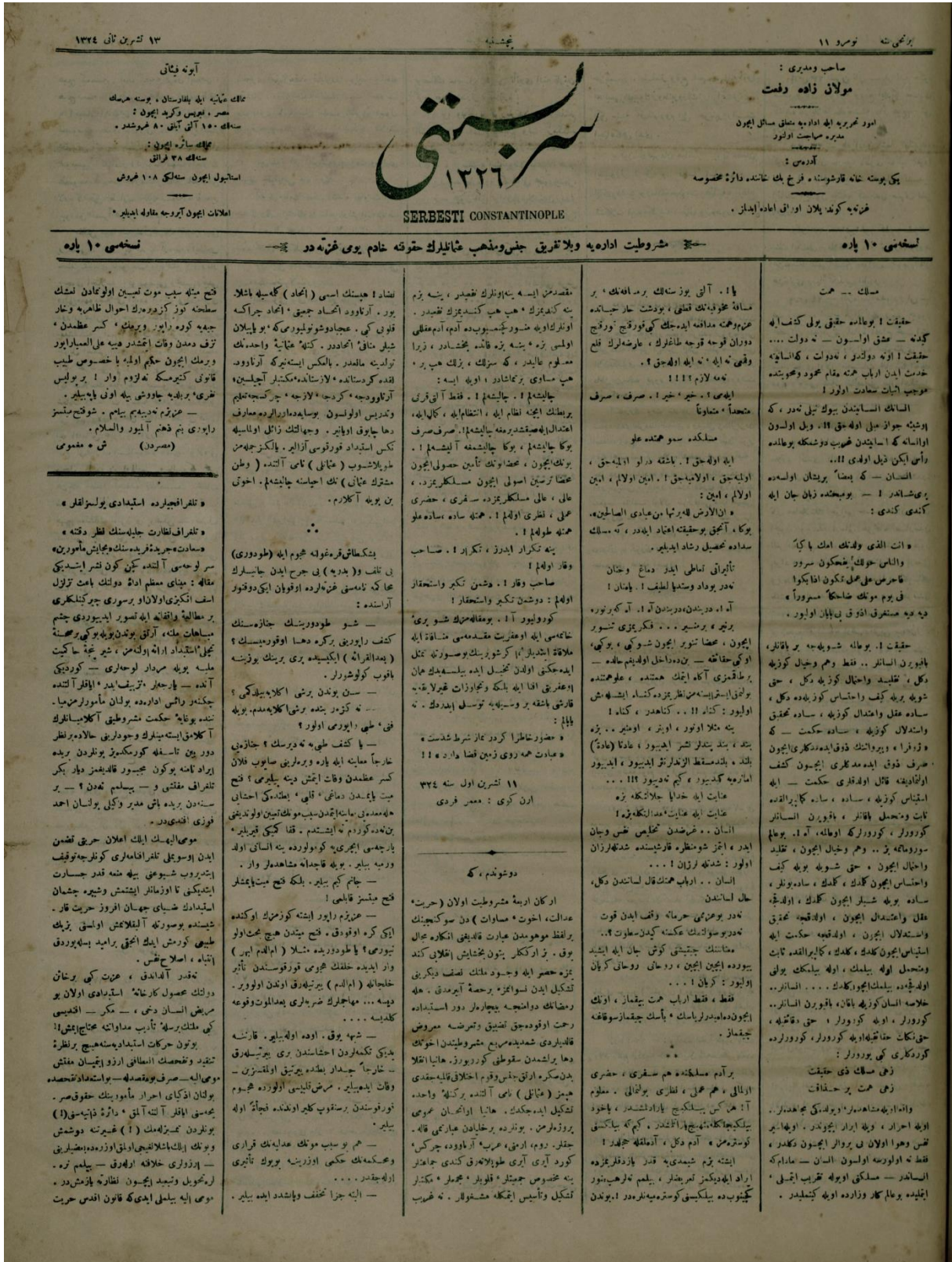
فضلیت سیاسیہ

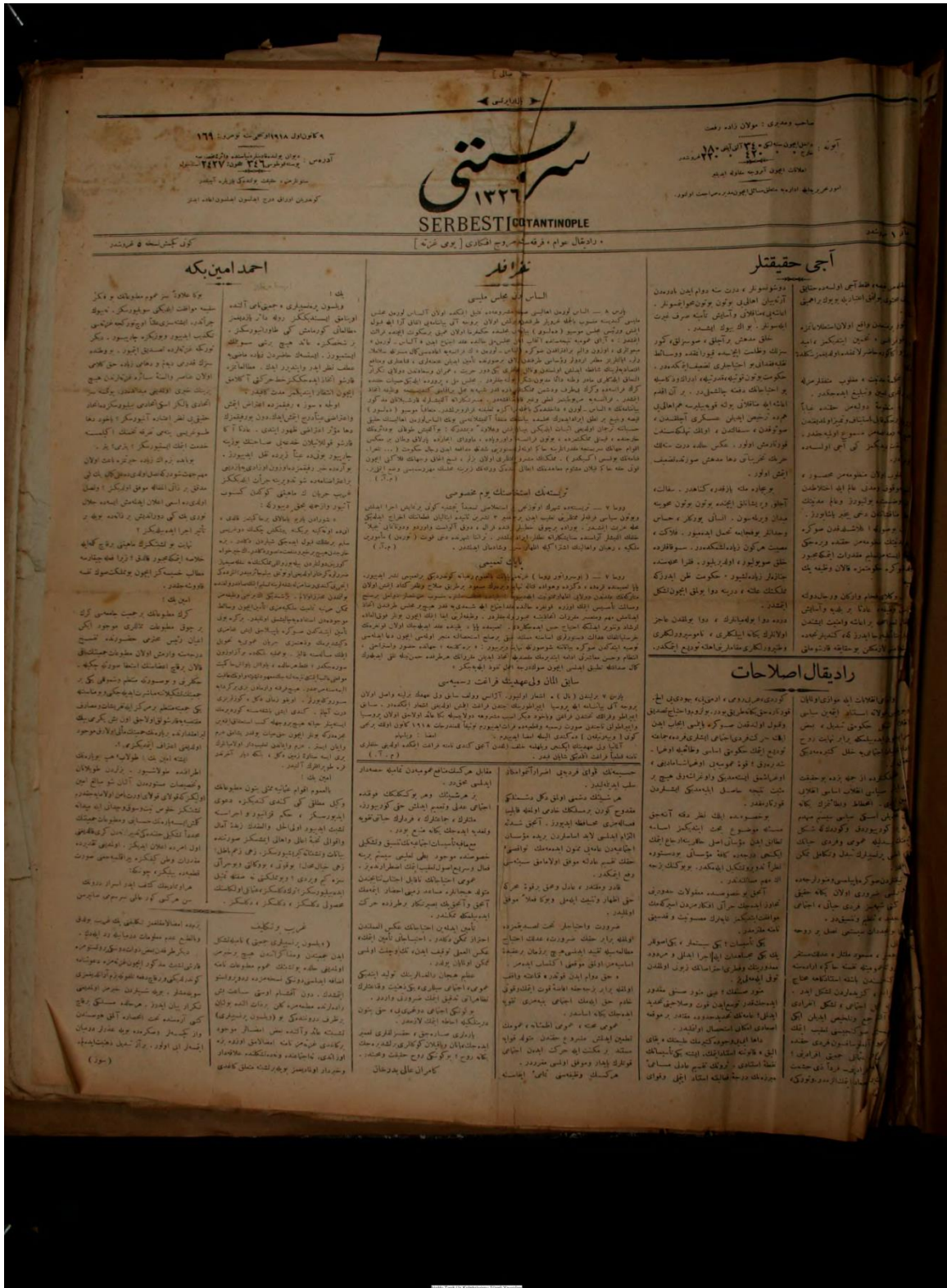
سابق امرقا رئیس جہودی و زولڈن :
بش و قملر ، مصالح عمومیہ منک اسلا .
حق خالصاً آرزو ایدن فقط و مصالح عمومیہ منک
دارسندہ باقل حصہ دار اولان باقان . خطاب
ایدزکی بتون اصلاحات طرفداریتہ توصیہ
اولتجق ایک فصل ہمہ بولمہ یعنی سوایت
آرزو ایدم .

عقیدہ صحیح برآمدہ . ہر عرصہ
تطبیق ایدین مسلک اخلاقیاتک توسیعی
یک اوقدر ایجاب ایٹر . جہررت علیحدہ
ارتکاب جرم . شخص علیحدہ ارتکاب جرمدن
دعا آقیر برجانیدر . برآمدہ ، ایلہی مآثر .
ریشدہ ارتکاب و اختلاص ایلہ ، متخیلری
و ایلہ بولری صائون ایلہ وادعائیل مضمون
و مانعہ بولمہ منکافلاً حیات سیاسیہ منک
ہر طرفہ پیلان استحقاقسز و اسانفہ توزیع
مأموریت ایٹکدہ حیات عمومیہ منک افساد
ایدر و اشترہ بآدم انتظام و اضابطیلرک
کندیلہ سنبت اولوتان سوزہ استعمال
ایدن ناموسز برافقہ قاصداردن دہا پیوک
بر دشمنیدر . اگر برعت ناموسیل دکلمہ
ہیچ بر ذکا ہیچ بر منات آئی قوزدارماز
عالی تجیب برغایہ مقصودہ مستند دکل ایسہ
ہیچ برحکومت دائمی سوزندہ مووقت
کوسرتن . حیات عمومیہ منک اشتراک
آرزوندہ بولان بر طمانش ایچون مطلوب
اولان شرط اول استرہ بر مأموریت اخصی
ہوسندہ استر سادجہ آرقابالیق و تطبیق
اجرا آرزوندہ بولوسون ، استحقاق ناماہ
برار ملک ہیٹ جہرمتہ خدمت ایچون
خاص بریت ایلہ حرکت ایچکدر .

لکن بالکتر استحقاق مانع فضالی اخلاص
قیہ و حسن خدمت آرزومی کافی نکلدر .
بر آدم بالکتر منافی حقیر ایلہ لازمتکدیکری
درجہدہ غیرتہ ایدیلیدر . اگر سیاسیہ
مشغول اولتی ایستہ بیلر سوز قوؤ و قوتی حسن
ایڈیر برک ایچون بالفعل سیاسیہ مشغول اولدیر
بالفعل سیاسیہ نصیرتہ ملوت مقصد سیاسیہ
مناسیہ و وری مدہ ، بالکسکس جیلہ ،

بنک بیلہ حسن محافظتہ مقتدر اولہ بیجی
ذہابریہ مستند ایلی .
اغلاب خیرمن واقع اولدی . دولت ثنا
نیہ ایچون الہ کھی حسن محافظہ ایٹک احوالی
حاصل اولدی . شو سایندہ حسن ادارت
ایدیلیمہ ترقی و تامل ایدرک صاحب مشروع
متنبہ بوسنہ و ہر سبکدہ ایدمہ سی ایستہ جی
اجتالی خاطرہ آگاہ بنلا دی .
بولک ایچون اوستریا سکرتی وقت
یکمہ دن تہاکمک اوکئی آلتی مقصد قاصدیہ
معمود حرکتی اختیار ایچندہ .
بولی اجرا ایدن اوستریہ صرب و قرہ
طاع آملیہ یک معلوم ایلی
بوسنہ و ہر سبک ایلانفردن طولانی
بوزنچہ حاصل اولتجق تأیریہ بیلر ایلی .
یک بازار سنجافک تخلیصہ کویا بوردہ
دوا اولتی اوزرہ اختیار ایچدی بولادین
بقعہ برنی دکلدی .
(بارون ارمنال) یک بویادہ کیزل مقاصدی
شونل ایلی :
اولا — بفارساتک استقلال بوسنہ منک
الطاف شرفندہ حسابی غایبہ کنیدرک ،
عمومی قارنشا قی اولتجق قانون اساسی
ایلہ برار بولر ایلی ، و ک حکومت عثمانیہ بولک
قریان اولتجق . بولاندہ دانغا بیکدیکری علیہ
اوستریہ طرفدن تحریک ایدیلک اولان باقان
کیوک حکومتیک غرقارندن بیزار اولتجق
اولان روم ایلہ قطعی حضور و آسایش
عمومی نامہ اولور . عاقبت اوستریہ منک ادارہ
نحت و وری بیلک .
ثانیاً — ناقلہ پوزنیہ توسع ایدمہ بوب
عہدو قاریسہ ، حرصلائش اولان قرطاع
ایلہ صریحہ بوسنہ و ہر سبکدن ایدلری کسرتک
مکن مرتبہ بولک پارچہ منہ . اولتدہ تأمین
ایٹک اوزرہ تخیلہ عقیدتہ همان یک بازار
سنجافہ ہیوم ایدمہ جکر .
بولک نتیجہ منی دخی ایٹدا صرستان ایلہ
قرہ طاع برریہ طوئہ جتی آدن سوکرہ
ہرایکسی عثمالی حکومتہ حساب وریمک
مجبور اولدجکر . بولک ناقلہ ک ظہوری
طبیعی اولور اوستریہ منک صغیر اوقون کوسرتہ
جک و آسایش نامہ اولور اولور آوستریا الہ
قاسی آرزو ایلہ نسیب ایدیلک .
ایٹہ احوالک کئی بورد . اوستریہ منک بورد
دولتی ناماً ہر مدار اولدی . سببہ کک
بزم طرفدن ، و کک صرستان و سار بلقان
حکومتلری طرفدن الطهار اولان اعتدال
ونکیندر .
اشبو تکلیف و بصیرت برآڈ دہا زاردہ
قوت پیدا ایدرہ جوق و قکر کیمہ دن اوستریا

Serbesti Gazetesi, 9 Kanun-u evvel 1918, sahife 1.

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2023

Cilt/Volume: 2023

Sayı/Issue: 2

Kant ve Heidegger Felsefelerinde Bireyin Konumu: Otonom ve Otantik Birey İdealleri

The Position Of The Individual In The Philosophies Of Kant And Heidegger: Autonomy And Authentic Individual Ideals

Hatice Durna*

Özet

Aydınlanma, Kant'ın deyimi ile ön yargılardan arınmak, akli kullanma cesaretine sahip olmak ve kendi için düşünebilmektir. Hobbes' a göre toplum dışı, Aristoteles' e göre ise toplumsal bir varlık olarak nitelendirilen insan, Kant'ın felsefesinde bir sentez varlığı haline gelerek otonom bir bireye dönüşmektedir. Kendi başına düşünme edimi gerçekleştirilirken 'öteki' diye işaret edilen başkalarının varlığına duyulan gereksinim, 'kamuya açıklık' ilkesini de beraberinde getirmekte ve otonom olarak eyleyen bireyin, eylemlerinde evrensel maksimi yakalamaya çalışmasına zemin hazırlamaktadır. Çünkü insanı insan yapan şey, kamusal alan içerisinde kendini ortaya koyma olanaklarına sahip olmasıdır. Otantik olmayan bir yaşantı şekline direnmeden kapılıp gittiğimizi söyleyen Heidegger'e göre otantiklik, kamusal alanda yitip gitmek yerine kendine has bir varoluş şekli aramaktadır. Dünyaya fırlatılmışlığımızı inkâr edemeyeceğimiz gibi, dünyadan bağımsız bir varlık olduğumuzu da iddia edemeyiz. İnsan hem dünyada olması hem de diğer insanlarla ilişki içerisinde olması dolayısıyla varlıkla bağlantı kurmaktadır. Moderniteyle beraber varlık unutulmuş, insan otantiklikten uzaklaşmıştır. Oysa dünyada olmak varoluşsal akış içerisinde kendi varlığının farkında olmayı ve otantikliği elde

* Sorumlu Yazar/Corresponding author: hatice.durna@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4304-5295.

Atıf/Citation: Durna, H. (2023). Kant ve Heidegger Felsefelerinde Bireyin Konumu: Otonom ve Otantik Birey İdealleri. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023 (2), 165-183.

Geliş/Received: 14.03.2023

Kabul/Accepted: 25.06.2023

etmeyi gerektirmektedir. Bu çalışmada gerek yaşadıkları dönemde gerekse günümüzde fikirleri dikkat çekici olan iki önemli filozof Kant ve Heidegger felsefelerinde bireyin sahip olduğu konum ele alınmaktadır. Bu bağlamda güncelliğini koruyan insanın neliği sorununa Kant ve Heidegger'in öne sürdüğü birey idealleri üzerinden karşılaştırmalı bir perspektif sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Birey, Heidegger, Kant, Otantiklik, Otonom, Özgürlük, Varlık.

Abstract

As Kant describes it, Enlightenment is to free oneself from prejudices, have the courage to use reason, and think for oneself. In Kant's philosophy, humans, who are described by Hobbes as beings outside society and by Aristotle as social beings, become synthesized entities and transform into autonomous individuals. The need for the presence of others, indicated as the "other," arises while the act of independent thinking is performed, bringing forth the principle of "publicity" and providing a basis for the autonomous individual to strive for capturing the universal maxim in their actions. The essence of being human lies in having the ability to express oneself within the public sphere. Heidegger, who claims that we surrender without resistance to a non-authentic way of life, seeks an authentic mode of existence instead of disappearing in the public sphere. We cannot deny our being thrown into the world, nor can we claim to exist independently of the world. As humans, we establish a connection with existence as we exist in the world and relate to other people. With modernity, existence has been forgotten, and humanity has moved away from authenticity. However, being in the world requires being aware of one's own existence and attaining authenticity within the existential flow. This study examines the position of the individual in the philosophies of two significant philosophers, Kant and Heidegger, whose ideas remain relevant both in their time and today. In this context, a comparative perspective is aimed to be presented through the individual ideals proposed by Kant and Heidegger, addressing the question of the nature of humanity, which remains relevant.

Keywords: Kant, Autonomous, Freedom, Individual, Heidegger, Authenticity, Entity.

Giriş

İçerisinde yaşadığı dünyayı anlamaya ve açıklamaya çalışan insan, kendisini de aynı ölçüde anlamak istemiş ve bu nedenle insanın neliği, sorgulanan, araştırılan, üzerine tartışmalar yürütülen bir konu olmuştur. “İnsan nedir?” sorusu, düşünce tarihi içerisinde birbirinden değişik tanımlamalarla cevaplandırılmaya çalışılan bir sorudur. Bu soruya getirilen yanıtlar insanın kendisine dair fikir yürütmelerinin tarihselliğini açığa çıkarmaktadır. Söz konusu tarihsellikte birlikte insan ve ona dair tüm sorunlar felsefe tarihi çatısı altında toplanmış ve birçok filozof tarafından insanın bütünsel bir varlık olarak ne ifade ettiğine yönelik görüşler ortaya atılmıştır. Elbette soruya karşılık verilen cevapların dönemlere göre farklılık arz etmesi, düşünürlerin yaşadıkları dönemden bağımsız olmamaları ve yaşanılan dönemin düşüncelerine de etki etmesinden kaynaklanmaktadır.

Antik dönemde insan, toplum içerisinde rasyonel olması ile var olan bir varlık olarak görülmekte iken, Orta Çağ’a gelindiğinde dini kavramlar ve Tanrısal buyruklar döneme hâkim olduğundan insan da bu perspektiften değerlendirilmiştir. Orta Çağ’ın ardından her alanda meydana gelmekte olan yeniliklerle beraber Aydınlanma Dönemi’nde insan, düşünen, akılcı bir birey olarak ele alınmıştır. “*Aydınlanma felsefesinde akıl, toplumun yeni düzenini belirleyecek yeni kavramları geliştirmiş ve bunları insan doğasının sürekli değişen zaman ve koşullar içinde değişmeyip kalan özünden türetmiştir.*” (Günay, 2010: 101) Modernizmin hâkim olduğu dönemde modern insan teknoloji ile alakadar olan bir özne olarak karşımıza çıkmaktadır. Yirminci yüzyılda ise insana ve onun neliğini içerisinde barındıran her hususa dair sorgulamalar devam etmiş ve bu bakış açısı ile günlük yaşamdaki en basit eylemlerinden, kullandığı dile, yapmış olduğu seçimlerden, almış olduğu eğitime, sahip olduğu kültürden, meydana getirdiği kendine has yeniliklere varıncaya kadar hemen hemen her insani durum çözümlenmesi gereken şeyler olarak irdelenmeye başlanmıştır. Elbette her dönemde insanın neliğine dair görüş beyan eden filozoflardan birçoğu hem kendi dönemlerinde hem de sonraki dönemlerde üzerine konuşulan, tartışılan filozoflar olmuşlardır. Ancak bizim çalışmamızda ele alacağımız iki filozof, insanın ne olduğu sorusuna yanıt arayan filozoflar arasında, görüşleri günümüzde dahi etkileyciliğini koruyan ve kendilerinden etkilenen düşünürlerin ileri sürdüğü savunucu ya da eleştirici tavırlar ile güncel kalmaya devam edeceklerinin sinyallerini vermiş olan Immanuel Kant ve Martin Heidegger’dir.

Almanya’da kazanmış olduğu ivme ile bir form halini alan Leibniz-Wolff felsefesi, Kant’ın felsefi anlamda ilk fikirlerini kendilerinden hareketle ileri sürdüğü felsefe olmakla birlikte bu felsefe rationalist bir felsefedir ve bizleri doğru bilgiye götüren organın kendisinde

tümel olarak varolduğu varsayılan kavramların, bilgiler ve kuralların yerleşik, yani a priori bir biçimde bulunan akıl olduğuna inanır (Gökberk, 2011: 347). İlk eserlerini bu felsefe anlayışının çerçevesinde kaleme alan Kant, sonrasında yine bu felsefe ile derin bir tartışmaya girmiş ve kendine has bir görüş ortaya atmıştır. Kendi söylemiyle David Hume'un kendisini dogmatik uykularından uyandırmasının ardından Kant, düşünme biçimimizde Kopernikvari bir devrim gerçekleştirmiştir. İnsan aklının işleyişine dair yapmış olduğu saptamalar onun, insanı nasıl bir varlık olarak gördüğünü de ortaya koymaktadır. İnsan, Kant'ın felsefesinin temelini oluşturan bir dinamiktir. Ona göre insanlar farklı farklı değil, tek bir kaynaktan gelmektedir. Çünkü ancak böyle bir görüşten yola çıkılarak tüm insanları içerisine alan ve bir kimseyi başka bir kimseden ayrıcalıklı görmeyen evrensel bir anlayışa varılabilir. Akıl sahibi varlık olarak insanın yaşamı evvelinden belirlenmiş olmadığı için insan hem kendini hem de çevresini belirlemek durumundadır. Bu bağlamda Kant'a göre insan bir olanaklar varlığıdır.

Felsefesinin eleştiri temelinde geliştiğini söyleyebileceğimiz bir diğer filozof olan Heidegger de insanı yaşadığı dönem itibariyle incelemiş, modernite ve teknolojik gelişmelerin insan üzerindeki etkilerini, onda uyandırdığı değişimleri, yine insanın kendisinden yola çıkarak sorgulamıştır. Heidegger'e göre teknolojik bir özne haline gelen insan hem yaşamı hem de yaşam içerisindeki varlıkların ifade ettiği anlamı kavrayamamış, hatta tüm bunlar üzerine düşünmekten bile kaçınmıştır. İnsanı inceleme konusu yaparken Heidegger, onun kendine yönelişini ve aynı zamanda dünyada başkalarıyla var olmasını gündeme getirmiştir. Çok yönlü olarak incelenmesi gereken insanın, kendine dönmesi ile kendi özünü meydana getirebilmesi meselesi Heidegger'in sıkça vurguladığı bir husustur. Heidegger'e göre insanın varlıkla olan ilişkisini anlamak insanı anlamının en iyi yoludur. Çünkü insan varlığa yöneldiği ölçüde kendisini bulabilir. Pek tabii insanın kendini bulabilmesi birdenbire gerçekleşecek bir durum değil, aksine süreç gerektiren bir durumdur. Söz konusu süreç zor olduğu kadar kaygıyı da beraberinde getirecek bir süreç olacaktır. Fakat yine de insanın kendini keşfedebilmesi ve otantik bir varlık olabilmesi adına bu zorlu süreç katlanılmaya değer bir süreçtir.

1. Kant Felsefesinde Özgürlük ve Otonomluk

Özgürlük, otonomluk, evrensellik gibi ilkeler insan eylemlerine temel teşkil eden ilkeler olmakla birlikte, pratik felsefenin de başlangıç soruları olarak görülmektedir. Kant'ın söz konusu sorular üzerinden yaptığı eleştiri ve çıkarımlar, insanın ne tür bir varlık olduğunun anlaşılması adına önem arz etmekte ve insanın diğer insanlarla beraber yaşarken karşı karşıya kaldığı problemlere de çözüm niteliği taşımaktadır. Bireyin eylemlerinin temel ilkesinin ne olacağı, bir başka söylemle, bireyin eylemde bulunurken hangi ilkeden hareket edeceği

sorunsalı pratik alan içerisinde birtakım çatışmaları da beraberinde getirmektedir. Söz konusu çatışmaların bertaraf edilmesi Kant'a göre özgür ve otonom olmanın yanı sıra akıl temelli bir ölçütün varlığı ile mümkün görünmektedir. Akıl temelli ölçütün uygulanması ile doğacak olan yasa, bireyin özgürlüğünün ve diğer bireylerle barış içerisinde sürdüreceği yaşamın teminatını sunmaktadır. Bu yasa, aynı zamanda bireyin, kendi bireysel eylemlerinin, bütün akıl sahibi varlıklar için geçerli olacak, evrensel bir yasa olup olamayacağının da irdelenmesine olanak tanımaktadır. Çünkü yasa bireylere, her bir farklı durumda dahi gerçekleştirilecek eylemin temel ilkesinin geçerlilik ve evrensellik bakımından bir denetime tabi tutulmasını salık vermektedir.

Bireylerin "birey" statüsü kazanması Kant'a göre özgür ve otonom olmalarına bağlıdır. Birey olma yolunda yapılması gerekenleri, özgür ve otonom olmanın koşullarını Kant, eleştiri temelli yazdığı eserlerinde ifade etmiştir. Yaşadığı çağın eleştiri çağı olması ve aydınlanma düşünürleri arasında Kant'ın önde gelen filozoflardan olması onun eserlerinin eleştirel bir üslupta olmasının nedenleri arasında görülmektedir. Aydınlanma, Kant'a göre "*insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır.*" (Kant, 1984: 213) Söz konusu ergin olamama durumu, insanın aklını kullanmak için tek başına hareket edememesi ve her zaman başkalarının rehberliğine başvurmasından ötürü ortaya çıkan bir durum olmaktadır. Aydınlanma için ihtiyaç duyulan tek bir şey vardır ki o da Kant için "özgürlük"tür (Kant, 1984: 215). Kant'a göre bireye sürekli olarak dışarıdan bir şeyler dayatılmakta ve birey de kendi aklını kullanmadan, daha yalın bir ifade ile düşünmeden hareket etmektedir. Böyle davranmakla birey, kendi aklını başkalarının yönlendirmesine uyarak prangalamakta ve gerçek anlamda birey olabilmenin imkanına erişememektedir. Oysa aydınlanmanın, dolayısıyla da özgürlük ve otonomluğun parolası "*Sapere aude! Aklını kullanma cesareti göster!*" demekte ve bireyin, kendi özgürlüğü önündeki tüm engelleri kendi akli ile ortadan kaldırmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır (Kant, 1984: 213). Kant, özgürlüğü, *Saf Aklın Eleştirisi* adlı eserinde aklın bir idesi olarak ispat edilemeyen fakat buna rağmen varlığı yadsınamayan bir şey olarak göstermekte, özgürlüğü pratik alanda irdelemenin daha doğru olduğunu ve ancak bu alanda gerçek anlamına kavuşacağını ifade etmektedir.

Bilgiye ulaşmada teorik aklın fonksiyonlarını araştıran Kant, onun duyulara aktarılanlar haricinde neyi bilip neyi bilemeyeceğini sorgulamakta ve aslında bunu yaparak metafiziğin güvenilir bir bilgi edinmeye olanak sağlayıp sağlayamayacağı konusyla ilgilenmiş olmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında *Saf Aklın Eleştirisi*'nin, metafiziğin sınırlarının saptanması, onun bir bilim değeri taşıyıp taşımadığına dair net bir tavır ortaya konmasını amaç edindiğini söylemek mümkündür. Kant'ın burada cevabını aradığı sorular şunlardır: Metazifik bir bilim

ise niçin başka bilimler gibi genellik kazanmıyor? Şayet bir bilim değil ise niçin bilim kılığında insanın anlama yetisini hiçbir zaman sönmeyen fakat hiçbir zaman da gerçek olmayan ümitlerle oyuyor? (Kant, 2015a: 3). Daha özet bir ifade ile Kant'ın akıl eleştirisi araştırması, kendi içerisinde herhangi bir mutlaklık normu taşımayan, buna rağmen yüzyıllar boyunca 'varlık' ve 'doğruluk' sorunlarını ele alan en yüksek mevki olarak kabul edilen metafizik kavramının eleştirisinden yola çıkmaktadır. Kant'a göre, tamamen yüz çevrilemeyecek olan metafizik, bir bilim olarak imkânsız olsa bile yine de kendisine gereksinim duyulan bir şey olarak kalacaktır (Cassirer, 1996: 156). İnsan aklı metafizik alana dair bilgi elde edemese de yine de metafizik, insan aklının değişmez bir yazgısıdır, yani akıl doğal sürecine bırakıldığında, kendi sınırlarını aşip metafizik alana geçiş yapmaktadır. Dolayısıyla Kant'ta metafizik, "insanın doğal bir eğilimi"dir (Kant, 2015b: B 21). Yapılması gereken metafiziği göz ardı etmemek, onu şu ana dek maruz kaldığı negatif betimlemelerden arındırmak, sınırlarını saptamak ve sağlam bir metafizik inşa etmektir.

Kant'a göre insan zihni kaçamadığı, fakat hiçbir zaman da cevaplandıramadığı birtakım sorularla işgal edilmektedir (Kant, 2015b: A VIII). Söz konusu sorular, kâinatın oluşumu, Tanrının varlığı ve ruhun ölümsüzlüğü ile ilgili metafizik sorulardır (Kant, 2015b: B 7). Bunlar aklın ideleridir. Burada ide'den kasıt, nesnelere herhangi bir deney tarafından verilemeyecek olan zorunlu kavramlardır (Kant, 2015a: 81). Bu ideler, anlama yetisinin ilkelerinden farklıdır, anlama yetisinin ilkeleri deneyde varolanları bilebilir durumda iken, aklın ideleri ise deneyde verilmedikleri gibi deneyde de çürütülemeyecek olan idelerdir, bu sebeple de onlar aracılığıyla bilgi edinimi mümkün olmamaktadır (Kant, 2015a: 82). Ancak Kant'a göre bu ilkelerin varlığı yok yere değildir, bu noktada amaç özgürlük idesi ile bilgi düzleminden ahlaksal düzleme doğru bir geçiş yapmaktır (Kant, 2015b: A 329, B 386).

Duyulur ve düşünülür olmak üzere iki alanın varlığına işaret eden Kant, özgürlüğün kökeninin duyulur alanda değil, düşünülür alanda bir olanak olarak bulunduğunu ifade etmektedir. Düşünülür alanda yer alan ilkeler Kant'a göre duyulur alanda, istenç aracılığıyla fiiller üzerinde etki yaratmakta ve bu etki ile istenç kendini ortaya koymaktadır. Kant'a göre neden teorisine dair ulaşılmış olan iki sonuç özgürlük için de iki sınırı kendinde taşımaktadır. İlki; kozmolojik ilksel neden düşüncesidir ve bu düşünce, kozmosun ilksel bir nedene dayandığını, söz konusu ilksel neden dışında başka bir neden olmadığından nedenin kendi varlığının özgür olduğunu ileri sürmektedir. Bu neden temel nedendir, çünkü nedenselliğin başlangıcı da bu nedene bağlıdır (Kant, 1930: 521). İkincisi; fiillerin ilksel nedeni düşüncesidir ve bu düşünce, kozmosda gerçekleşen olaylarda birbirinden farklı harekete geçirici nedenlerin olabileceği gibi özgür nedenlerin de olabileceğini iddia etmektedir (Kant, 1930: 522). Özgür

neden ‘istenç özgürlüğü’dür ve bu özgürlük bireyin kendinde barındırdığı içsel ve aynı zamanda gerekli bir yasaya tabi olması anlamı taşımaktadır. Çünkü birey istenç özgürlüğü sayesinde doğadaki nedensellikten, güdülerin etkisinden daha başka bir isteme ile eylemde bulunmaktadır.

Burada yasa söz konusu olduğunda bahsi geçen ‘gereklilik’ doğanın bireye sunduğu değil, bireyin bizatihi kendisinde bulunduğunu farkettiği zorunlu bir yasadır (Kant, 2015b: 343, 344). Başlangıçta belirtildiği gibi Kant özgürlük kavramının pratik alanda irdelenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Ona göre, “Özgürlük en yüce pratik ilkelerin anahtarıdır.” (Kant, 1974: 81). Özgürlüğün biri negatif, diğeri pozitif olmak üzere iki çeşidi mevcuttur. Negatif özgürlükten yasaların var olmayışı ya da yasaların rastgele oluşu, pozitif özgürlükten ise genel olarak yasalara uygun davranılması anlamı çıkarılmaktadır (Kant, 1974: 95). Kantçı perspektiften özgürlük, yasadışı yahut varolan yasaların gelişigüze olduğu demek değildir, şayet öyle olsaydı bu, olumsuz manada bir özgürlük olurdu. Bireyin istemesinde özgür olması demek, uyulacak bir yasanın olmaması değil, aksine, dönüştürülemez fakat spesifik olan bir yasanın özyasallığına otonom biçimde uyulması, yani bireyin kendisinin meydana getirdiği yasaya uyması anlamına gelmektedir ki bu da olumlu manada özgürlüktür (Heimsoeth, 2007: 135).

Özgürlük bireyin kendisi için yasa oluşturma yetisine sahip olması ve bir şeylerin etkisi altından kurtulmuş olması anlamına gelmektedir. Özgürlüğün bu iki anlamı tartışmaların felsefi ereklere belirleyen taraflardır. Kant buradaki ikilemin farkındadır. İkilemin öğeleri, nedenler içerisinde bireyin özgürlüğü ve ahlak yasasına bağlı olarak istemesini gerçekleştirmesidir. Kant ikilemin bilincinde oluşunu ve bu ikilemden doğan soruna dair çözüm önerisini şöyle ifade etmektedir: “Açıkça kabul etmek gerekir ki, burada, içinden çıkılamayacak gibi görünen bir tür döngü ortaya çıkıyor. Kendimizi amaçlar düzeninde ahlak yasaları altında düşünebilmek için, etkide bulunan nedenler düzeninde kendimizi özgür sayıyoruz, sonra da kendimize isteme özgürlüğü yüklemiş olduğumuz için, kendimizi bu yasalar altında düşünüyoruz; çünkü hem özgürlük hem de istemenin kendi kendine yasa koymasının her ikisi de özerktir, dolayısıyla birbirinin yerine geçebilecek kavramlardır.” (Kant, 2013: 69)

Burada değinilmesi gereken bir başka kavram daha karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu kavram heteronomidir. Kant yukarıda, kurmuş olduğu cümlelerden de anlaşılacağı gibi ikileme konu olan şeyler arasından doğan problemi özerklik kavramı aracılığıyla çözüme kavuşturmakta ve heteronomluğun karşısına otonomluğu koymaktadır. Otonomluk, özerkliği kendinde bulmak, kendisinden hareketle yasa ortaya koymak ve özgürce eylemde bulunmak iken heteronomide birey kendine has bir varlık gibi değil, aksine doğadaki herhangi bir varlık gibidir. Başka bir ifade ile heteronomide bireyin doğadaki diğer varlıklardan herhangi bir farkı

yoktur. Çünkü heteronomi söz konusu olduğunda birey, eylemlerini gerçekleştirmede kendisi dışında var olan sebeplere bağlı kalmaktadır. Fakat bu durum, Kant tarafından şiddetle karşı çıkılan bir durum olmakla birlikte, bireyin özerkliğine, özgür ve otonom bir kimliğe sahip olmasına da engel teşkil etmektedir. Oysa Kant, bireyin başka sebeplere bağlı kalmaksızın kendi kararlarını alabileceğine vurgu yapmakla onun, akıl sahibi, otonom bir varlık olduğunu ortaya koymaktadır.

Bireyin özerkliği, istemenin akla bağlı bir biçimde kendisi yönetmesidir ki bu aynı zamanda, ahlaki motiflerin içsel karakterde kendisini göstermesi anlamına gelmektedir (Doğan, 2018: 120). “*Kant’a göre kişi doğa yasalarını ne ölçüde durdurup aklın yasalarına uyarsa o ölçüde özgür olur; başka bir deyişle kişi istemelerini dürtü ve eğilimlerine göre değil, ahlak yasasına göre belirleyebiliyorsa özgürdür.*” (Balcı, 2017: 63) Öte yandan eğilimler Kant’ın düşüncesine göre her zaman akıl sahibi varlıklar için yük olmaktadır. Çünkü durdurak bilmeksizin değişirler. Kant’a göre birey sürekli değişen eğilimlerine ve içgüdülerine kendinde oluşturduğu yasalar aracılığıyla diz çöktürmeli ve bu sayede otonom olmalıdır (Kant, 2015c: 150). Kant’ın düşüncesine göre birey, ahlak ilkelerine boyun eğen bir varlık olmayıp, bu ilkeleri bizzat kendisi var eden, yasa meydana getiren ve özgürlüğünü de sergilediği bu tutuma bağlı olarak elde eden bir varlıktır. Bu yüzdendir ki Kant, ahlak yasasına dair yalnızca formel bir saptamada bulunmuş, onun formel ve a priori sentetik bir yargı olduğunu, karşı karşıya kalınan her bir farklı durumda nasıl davranılacağına yine bireyin kendisine bırakıldığını ifade etmiştir. Burada özgürlük ve ahlak yasası birbirlerini temellendiren kavramlar olmaktadır. Çünkü biri olmadan diğersinin varlığı olanaklı olmadığı gibi, bireye özgürlüğünü pratik akla endekli olan ahlak yasası vermektedir.

2. Kant Felsefesinde İnsan

Kant, insanın neliği konusunun çözülmesi gereken bir problem olduğunu düşünmektedir. Ancak söz konusu probleme yönelik bir çözüm yolu aramaya başlamadan evvel iki tür insan kavrayışını ele almaktadır (Kant, 2007: 45). İlk görüş insanın iyi olduğu bir durumdan kötü olduğu bir duruma doğru evrildiğini, sonraki görüş ise kötüden iyiye doğru evrildiğini ileri sürmektedir. İki görüşte de iyi ve kötüyle alakalı hipotezler, insanın doğasıyla özdeşleştirilmiş ve bu perspektifle insanın doğal olarak kötü veya iyi olduğu fikrinden hareket edilmiştir. Fakat böylesi bir yaklaşım, yani insanın doğası gereği iyi veya kötü olarak kabul edilmesi, insanın kendisinde, iyi veya kötü olan maksimlerin benimsenilmesinin incelenemeyen ilk nedenini barındırdığını ortaya koymaktadır (Kant, 2007: 47). Kant insanın fitratını iyiye yönelik olarak üç yapıda açıklamaktadır. Bu yapılardan birincisi insanın canlı varlık olması

dolayısıyla sahip olduğu ‘hayvansal yapı’, ikincisi canlı olmasının yanı sıra sahip olduğu akıllı ile ‘insani yapı’, üçüncüsü de akıl sahibi olmanın yanında sorumluluk bilincine sahip olması nedeniyle de ‘kişilik yapısı’dır (Kant, 2007: 51). Söz konusu yapılar insanda zorunlu olarak, başka bir söylemle doğası gereği, mevcuttur. Bu yapılardan ilk ikisi kötüye meyledebilecek yapılardır, fakat bu iki tip yapıya sahip olan insanların mutlak suretle kötülüğü gerçekleştirecekleri söylenemez, sonuncu yapı ise tamamen iyiye meyilli bir yapıdır. Bu bağlamda insanın doğuştan kötü bir varlık olduğuna yönelik bir kanaate varmak yerine kötüye meyilli yapısından ötürü ‘zayıf’ bir varlık olarak nitelendirilmesi daha doğru bir yaklaşım olmaktadır (Doğan, 2018: 94-95).

Kant’ın düşüncesinde insan, dünyaya hem olanaklar varlığı olarak hem de eksik bir varlık olarak gelmiştir. Hayvanlar ile mukayese edildiğinde insan, yaşamını idame ettirmek adına sahip olması gereken araçlardan yoksun olsa da kendi içerisinde ‘olanaklar alanını’ barındıran bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır (Kant, 2006: 31). Hayvanlardaki gibi bir içgüdü yapısına sahip olmadığı için kendisine hayvanlarınkinden farklı bir davranış şekli geliştirmek durumundadır. Bu nedenle kendi çabalarıyla, tüm yetenekleri sırasıyla geliştirmesi gerekir (Kant, 2018: 32). Kant’a göre, yalnızca ellere sahip olan insana, hayvanlara verdiği yetileri vermemekle doğa şöyle bir mesaj vermektedir: Bir gün olur da içerisinde bulunduğun ilkel durumdan ciddi bir maharet ile, düşünebilme yetkinliğine ve mutluluğa erişersen bu yolda sergilediğin mücadele sadece sana ait olmalı, sadece kendine borçlu olmalısın. Bu mesajdan anlaşıldığı üzere doğa insandan, her şeyi sahip olduğu akıl ile ölçüp tartmasını beklemektedir. Ancak insanı bu yolda bekleyen ve çok fazla zahmet gerektiren işler vardır. Bu noktada doğayı alakadar eden insanın iyi bir şekilde yaşaması değil, onun iyi bir yaşama layık biri olmak için çaba sarfetmesidir (Kant, 2006: 33).

Kant’a göre insanlar doğduklarında eksik birer varlık olduklarından, hayvanlardan farklı olarak bakıma, sonrasında da eğitime gereksinim duymaktadırlar. Hatta ona göre eğitime gereksinim duyan yegâne varlık insandır (Kant, 2018: 31). İnsana, aklını geliştirmesi yönünde imkân tanıyan olgu eğitimin ta kendisidir ve insan kendisinde var olan imkanları eğitim vasıtasıyla ortaya çıkarabilir. Ancak insanlığın kendine yeter hale gelmesi tek bir insanın kısa süren yaşantısı içerisinde gerçekleşecek bir durum değildir. Bu nedenle insanın amaçlarını aşama aşama gerçekleştirebilmek adına bir topluluğa dahil olması gerekir. Bu noktada insanın ahlaki yönü ortaya çıkmaktadır. İnsan ahlakın öznesidir ve kendi başına değerlidir. Sahip olduğu değerden ötürü asla bir araç olarak görülemez, o bizatihi amaçtır. Bu bağlamda insan toplum içerisinde diğer insanlarla olan ilişkilerinde de karşısındakileri amaç olarak görmelidir.

3. Dasein ve Dasein'in Yapıları

Felsefenin doğasının ne olduğu hususunda bir aydınlanma yaşayabilmek için öncelikli olarak yapılması gereken, 'varlık'ı başlangıç noktası olarak almaktır. Heidegger bu anlamda felsefenin doğasına dair ipuçları vermenin yanı sıra, felsefe yapma olanağı sunacak olan bir kavram yaratmayı kendisine amaç edinmiştir. Bu kavram Heidegger için Dasein'dir. Her şeyden önce vuku bulan hadiselerin evi olan tarih ve dünde kalmış olan dünyanın Dünya Savaşıyla beraber yıkılmış olması Heidegger'e temelin derinden sarsıldığını ve yeniden başlamanın gerekli olduğunu göstermiştir. Her ne kadar tarihsel yaşam Heidegger için 1918'den sonra felsefe yapmanın zemini haline gelmişse de ona göre yaşam kavramının belirsizliği bir problem olarak ortada durmaktadır. Dolayısıyla Heidegger şu soruyu sormaktadır: İnsan yaşamının özelliklerinin bana kendisini açması için nasıl bir yol izlemeliyim? İşte bu sorunun cevabı Heidegger'in kendine ait felsefesinin zeminini oluşturmaktadır.

Heidegger'in işaret ettiği zemin, nesnelleştirmenin eleştirisidir. Heidegger'e göre nesnelleştirilen fikirde, yaşam dünyasının ilişkilerinin çeşitliliği ortadan kalkar, çünkü nesnel yaklaşım, yaşantıdan yaşamı ve dünyadan da dünyayı çekip koparır (Safranski, 2008: 218). Fakat Dasein kendisi için uyanık kalmalıdır. Dasein'in uyanık kalması Heidegger'e göre felsefedir. Dasein kavramının içerisinden çıkardığı yapılar ile birlikte Heidegger var olabilmenin Dasein formülünü ortaya koymuş olmaktadır. Bu yapılar Varlık ve Zaman'da açıkladığı fırlatılmışlık, dünya-içinde-varolma, orada olma, ihtimam-göstermelik, düşkünlük, korku ve kaygıdır. Heidegger'e göre insan Dasein'i bulunmak zorunda bırakıldığı, başka bir ifadeyle fırlatıldığı 'orada'dan başka hiçbir şeye tutunamaz (Safranski, 2008: 220). İşte Varlık ve Zaman, tam da bu düşüncenin kanıtlanması üzerine gerçekleştirilmiş olan bir çalışmadır.

Heidegger, eserine Platon'un 'Sofist' diyalogundan bir söz alıntıyla başlar: Açık ki 'var olan' deyimini kullanırken, tam anlamıyla neyi kastettiğinizi çoktandır biliyorsunuz ve hatta onu tanıyorsunuz. Biz de daha evvel ona inanıyorduk, fakat şimdi tereddüt ediyoruz (Platon, 2010: 586). Heidegger'e göre her ne kadar kendimize bile dürüst davranıp gerçeği söyleyemiyor olsak da tereddüt etmeye devam ediyoruz. Çünkü hala bir şeye 'var' derken ne ifade ettiğimizi bilmiyoruz. Heidegger'e göre varlık kavramı diğer bütün kavramlardan farklı olarak aydınlatılması en güç kavramdır. İnsan ona dair bir görüşe sahip olmayı sürekli olarak arzuladığı için, varlık da en genel anlamda var olanı çevreleyen olarak ya da sonsuz var olanın yarattığı yahut sonlu bir öznenin ürünü olarak açıklanmaktadır (Heidegger, 2015a: 31).

Heidegger'e göre hem varlığı unutmuş hem de unuttuğumuzu bile unutmuş olmamız nedeniyle her şeyden evvel varlığın anlamına yönelik soruyu yeniden sormamız gerekir. Bu soru yalnızca düşünürler tarafından değil, bilimler tarafından da sorulmuş bir sorudur. Fakat bilimlerin bu soruyu sorarken takındıkları tavır, herhangi bir nesneyi anlayabildikleri gibi insanı da anlayabilecekleri şeklinde bir tavır olmaktadır. Bu noktada Dasein'in anlık yönelimini takip ederler: Kendi varlığını, özü bakımından öncelikli ve sürekli olarak ilişki içerisinde olduğu var olandan, yani dünyadan itibaren anlama şeklindeki yönelim. Fakat bu durum, (Dasein'in yönelimi) onun kendi kendisini gizemli kılmasıdır. Çünkü Dasein yaşamını devam ettirdiği sürece, hiçbir zaman içerisine kapanık ve tam olarak olmuş bir şey değildir, aksine Dasein, her zaman açıktır ve olanaklarla bezenmiştir. Olanaklı olmak Dasein'in bir özelliğidir. Var olanların hepsinden ayrı bir şekilde değerlendirilmesi gereken insanın, kendi varlığı ile bir ilişkisi mevcuttur. Heidegger bu duruma 'varoluş' demektedir. Burada 'fırlatılmışlık' diye nitelendirilen hadise gerçekleşmiştir. Heidegger şöyle sorar: "*Peki Dasein, 'varolmak' isteyip istemediği hususunda hiç kendi başına serbestçe karar vermiş midir ve bu konuda hiç kendi başına karar verebilecek midir?*" (Heidegger, 2011: 241).

Yaşamı devam ettirmek zorunda oluşumuz, fırlatılmışlığımız ya da 'kendi haline' bırakılmışlığımız mevcut bir belirlenmişlik anlamına gelmemekle birlikte Dasein olarak biz hem varız hem de var olduğumuzu algılamaktayız. Kendi kendimize bırakılmışız ve olmakta olduğumuz şeyiz (Safranski, 2008: 24). Dasein ilk olarak kendinde 'dünyada var olmak' unsurunu taşımaktadır. "*Kendi yerini belirleyen Dasein'in eksistensiyelel mekansallığı bizatihi dünya-içinde-varolma üzerine temellenmektedir.*" (Heidegger, 2011: 139-140). Dasein, ihtimam göstermektir. Heidegger'e göre önemsenen şey ilgilenilen şey ise hakkında bilgi sahibi olunacak şekilde sorular sorup, bu doğrultuda cevaplar vermeye çalışılmaktadır (Kenny, 2017: 94).

Dasein'in bir başka gerçekliği olarak Heidegger 'atılmışlık' ya da 'fırlatılmışlık' kavramlarını ileri sürmektedir. Çünkü hayatımız bağımsız bir biçimde kendiliğinden gelişmekte olan bir varlığı değil, aksine fiziksel, tarihsel ve kültürel bir ortam içerisinde fırlatılmışlığı ifade etmektedir. Heidegger'e göre insan varoluşu "orada olmak"la yani Dasein aracılığıyla eyleme geçmektedir. Dolayısıyla Dasein ile kastedilen bir alandır ve bu alanda anlam ile varlık açığa çıkmaktadır. Heidegger bu kelimeyi kullanarak (Dasein), var olan olarak insanı nitelemeyi ve varoluşun eylemselleşmesini ifade etmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle insan dünyaya ait olduğunun farkında olmalıdır, fakat aynı durum dünya için de söz konusudur. Daha açık bir ifadeyle insan dünyaya, dünya da insana aittir. Çünkü insan dünyaya fırlatılmış olduğunu inkâr edemeyeceği gibi dünyadan bağımsız bir varlık olduğunu da iddia edemez.

Dasein kendini dünyaya fırlatılmış olarak bulmakla birlikte, kendini dünyada hep bir haletiruhiye içerisinde olan bir imkanlar varlığı olarak bulmaktadır. Bunun anlamı şudur ki, insan varoluşu, olduğunun dışında imkanlarla ilgili bir oluş biçimini ifade etmektedir. Heidegger'e göre haletiruhiye yahut duygu durumu dünyayı belli şekillerde bizlere açmaktadır.

Dasein her zaman bir ruh hali içerisinde. Haletiruhiyenin birçok kez inatçı ve bozuk oluşunun da bir anlamı vardır. Çünkü Dasein tam bu haldeyken kendisinden bıkmış, bunalmış hale gelir. Bulunuş olarak şuradalığın varlığı da kendisini bir yük olarak belli eder. Böylesi bir haletiruhiye Heidegger tarafından olumsuz olarak nitelendirilmekle birlikte tam anlamıyla ifade bulmuş şekli "keyifsizlik"tir. Bu durumun nedeni ise Dasein tarafından bilinemez (Heidegger, 2011: 141-142). Dasein bu türden şeyleri bilemez, çünkü onun kendi varlığı ile karşı karşıya kaldığı bulunuş biçimi olarak 'şuradalık' olan haletiruhiyenin asli bir biçimde açıklanması ile karşılaştırıldığı zaman bilmenin açıklama olanakları kısıtlı kalmaktadır. Diğer taraftan Heidegger'e göre olumlu olarak nitelendirilebilen bir haletiruhiye ise varlığın yükünü omuzlarımızdan kaldırabilmektedir (Heidegger, 2011: 142). Genel anlamda haletiruhiye kendimizi bir şeylere yöneltebilmemize olanak sağlamaktadır. Heidegger'in söylemiyle "*Haletiruhiye dünya-içinde-varolmayı bir bütün olarak zaten açıklamış olduğu için, kendimizi bir şeylere yöneltebilmeyi her şeyden önce mümkün kılabilmiştir.*" (Heidegger, 2011: 144).

3.1. Teknoloji Çağında Dasein

Felsefesinin temeline insanı yerleştiren Heidegger, yaşadığı modern ve teknolojik çağın Dasein üzerindeki etkilerine kayıtsız kalmamıştır. Çünkü modernleşme ve teknolojinin ilerlemesi ile hem insanlar hem de insanların içerisinde yaşamlarını sürdürdükleri toplumlar köklü değişimlere maruz kalmışlar ve bunun sonucunda varoluşa dair bakış açılarında da önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu durum Dasein için yeni rotalar oluşturmuş ve Heidegger bu noktada Dasein'in kendi varoluşuna yönelik eğilimlerde bulunmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir. Zimmerman, moderniteyle birlikte ivme kazanan teknolojiye Heidegger'in, gençlik döneminde politik fikirlerin merceğinden baktığını, teknolojiyi ne insani hedeflerin nötr bir aracı ne de insanlığın daha yukarı bir alana geçişi olarak değil, tersine insanlığın entitelerin varlığını anlamasının uzun devrilişindeki son evrenin belirtisi olarak gördüğünü ileri sürmektedir (Zimmerman, 2011: 51).

Zimmerman'ın bu söylemlerinden Heidegger'in teknolojik gelişmelerin ve modernitenin karşısında olduğu anlaşılmalıdır. Yani o, modernleşme ve modernitenin getirdiklerine karşı bir düşüncede değildir. O yalnızca modernitenin insanlara, arzu ettikleri her şeyi teknolojik araçların kullanımıyla elde edebilecekleri yönündeki bir algıyı dayatmasına

karşıdır. Çünkü dönemin getirilerine uyum sağlamaya çalışan Dasein her şeyi teknoloji vasıtasıyla gerçekleştirebileceği yanılgısına kapılırsa kendi varoluşu üzerine düşünemez bir duruma gelir. Oysa onun yapması gereken şey, varlığın ve dolayısıyla da hakikatin üzerinde bulunan örtüyü kaldırmaktır. Fakat modernite ve teknolojik gelişmeler insanların hakikate ulaşmalarına engel olmaktadır. Dasein'in kendisini yurtsuz hissetmesinin nedeni de budur. Teknolojinin özü hakkında bilgisi olmayan insan kendisini onun değişimlerine sorgusuz bir biçimde teslim etmektedir. Öte yandan ona teslim olan değil, ona hükmeden olmak için sürekli bir direniş içerisinde olan insan bu direnişin sonunda teslimiyeti seçtiğinde modern bir özne olarak yurtsuz kaldığının idrakine varmaktadır.

Heidegger'e göre bu noktada yapılması gerekli olan şey, tekniğe hükmetmek, ona ait olan ruhu ele geçirmek ve onu bir araç olarak en uygun şekilde ele almaktır. Çünkü, teknik, insanın kendisini egemenliği altında tutmasından kurtarmaya çalıştıkça onu kontrol etmek daha da gerekli hale gelmektedir (Heidegger, 2015b: 13). Dasein'in yurtsuzluğunun üstesinden gelmesi, doğa bilimleri ya da metafizik düşünme biçimiyle gerçekleştirilemez. Yurtsuzluğu aşmanın yolu metafizik düşünme biçimini aşmak ve insanı varlıkla olan bağı doğrultusunda karşılıklı bir ilişki içerisinde ele almaktan geçmektedir (İyi, 2010: 128). Heidegger'e göre bize sıkıntı veren, teknoloji değil, teknolojinin özüdür, yani varlığın teknolojik kavranışı, teknikselliştir. Heidegger'in amacı, bizim teknolojik cihazları kullanmamıza, fakat Batı'nın tarihi üzerine düşünerek kendimizi tekniksellikten özgürleştirmemize olanak sağlamaktır (Er, 2014: 241).

4. Heidegger'de Otantiklik İdeali

Gündelik yaşantısı içerisinde Dasein çoğu zaman sıradanlığında 'Onlar'dan biri gibi davranarak varoluşunu gizli tutmaktadır. Onlardan biri olarak hareket ediyor olması, onun farklı olduğu anlamına gelmemektedir (Çüçen, 2015: 72-73). Dasein düşünmeksizin, Onlar Alanı'nda hareket etmeye ve eylemde bulunmaya alışmaktadır. Ancak varoluş bakımından yalnızca diğerlerinden sıyrılan Dasein kendisi olma olanağına sahiptir. Dasein 'kendi olmak', varoluşunu otantik hale getirmek anlamını taşımaktadır. Kendini akışa bırakarak yaşamayı bir kenara bırakan ve kendi otantikliğine doğru yönelen Dasein Heidegger'e göre bunu yapmakla çok önemli bir adım atmış olmaktadır. Diğer türlü kendini akışa bırakan ve gündelik koşuşturmacalar içerisinde gidip gelen Dasein, kendine yabancı hale gelmekte ve dünya-içinde-varolmaklığı düşkünlüğü de beraberinde getirmektedir. Dasein'in ontolojik anlamda yapılarından biri olan düşkünlük, gündelik yaşam içerisindeki meşguliyetlerde farkına varılan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Heidegger'e göre, "*Herkesin dopdolu ve sahici*

“yaşamı”, *Dasein*’ı sözüm ona besleyip sevk ederken, aslında onu teskin edici hale gelir. Böylece *Dasein* için her şey “tam yolunda”, bütün kapılar da ardına kadar açık olur. Dünyada varolma kendi kendini ayartıcı olduğu kadar teskin edicidir de.” (Heidegger, 2011: 187-188)

Heidegger “Onlar” derken iki anlama işaret etmektedir. İlki *Dasein*’ın bir arada olduğu Onlar, ki bu bir aradalık *Dasein*’ın varoluşsal anlamda varlık biçimidir. İkinci olarak Onlar, *Dasein*’ın otantik olmayan varlık biçimidir (Çüçen, 2015: 73). Her ne kadar *Dasein*’ın Onlar ile birlikte bulunması bir zorunluluk olsa da kendi olmak için bir şekilde Onlar’dan ayrı olmalıdır. Çünkü otantik olmak kendine yakın olmayı gerektirmektedir. Heidegger *Dasein*’ın otantik olmaktan uzak, gündelik bir yaşantı ve akış içerisinde rahat olduğunu ve kendi olmaya kalktığında zor bir sürecin içerisine gireceğini vurgulamaktadır. Ancak bu zorlu süreç *Dasein*’a, varlığın anlamını kavramanın ve kendi varlığına dair sorgulamalar yapmanın olanağını sunmaktadır. Korku durumuyla kendini gösteren varoluşsal sorgulamalar *Dasein*’ın günlük rahat yaşamdan sıyrılmak için attığı adımla, kaygılı bir hale bürünmesine neden olmakla birlikte Onlar’la olan birlikteliğinden, lakırdı ve müphemiyetten de vazgeçişinin başlangıcı olmaktadır. “*Lakırtı, merak ile müphemiyet, Dasein*’ın her günkü “şuradalığını” ve dünya-içinde-varoluş minvalini karakterize eder. Birer eksistensiye belirlenim olan bu karakterler, *Dasein*’daki birer mevcudiyet olmayıp, onun varlığını oluşturanlar karakterler arasındadır. Bu karakterler dahilinde ve onların varlıksal rabıtası içinde, adına *Dasein*’ın düşkünlüğü dediğimiz her günkü varlığın bir temel türü kendini belirgin kılar.” (Heidegger, 2011: 185)

Heidegger’e göre lakırdıya kendini bırakmış olan *Dasein* herkes gibi olmakta iken, lakırtıdan sıyrılır ise otantik olur ve kendi benliğine yaklaşır. *Dasein*’ı kendi benliğine yakınlaştıracak ve olanaklar varlığı olduğunun farkına vardırarak olan yegâne şey vicdandır. Vicdan, *Dasein*’ın kendi olanaklarının farkına varmasını sağlar ve böylelikle *Dasein*, Onlar ile bir arada yaşarken uzaklaştığı kendi benliğine yeniden yakın olabilmenin yollarını arar (Manay, 2014: 36). Öte yandan kendini anlamak isteyen *Dasein* faniliğini idrak etmek zorunda olsa da ‘kendi’ olarak var olabildiği sürece ölüm ondan uzak olmaktadır. Heidegger *Dasein*’ın kendi olarak varlığını sürdürme durumunda ölüme olan uzaklığını şöyle ifade etmektedir: “*Sonunda herkes ölecek, fakat şimdilik sıra bizde değil.*” (Heidegger, 2011: 268) Dünyada olmaklığının yanında faniliğini idrak eden *Dasein* Heidegger’e göre kaçınılmaz olarak kaygı duymaya başlar. Taşıdığı kaygıyla birlikte kendiyi yüzleşmeye başlayan *Dasein* tekinsiz ve yabancılaşmış bir ruh haline bürünür. Her ne kadar kaygı, *Dasein*’ı tekinsiz ve yabancılaşmış ruh haline soksa da Heidegger’e göre bu ruh halleri, varlığı açısından son derece önem taşımaktadır. *Dasein* kaygı

anında kendisini tedirgin (unheimlich) hisseder. Bu kelime basit anlamı ile “eve-benzemeyen” demektir (Megill, 2012: 207).

Kendini yurtsuz hisseden Dasein, yabancılaşma yolunda kendiyle yüzleşir ve bu yüzleşmeden de kaygı doğar. Herkes, her iş, her ortam ona yabancı gelmeye başlar. Artık Dasein gündelik yaşama değil, kendi varlığına yönelir, kaygıyı ve korkuyu en derinlerinde hisseder. Bu bağlamda Heidegger’e göre bu süreç onun özgürce özünü oluşturmaya ve otantik olmasına olanak tanıyan bir süreçtir. Nitekim insan Heidegger’e göre varlığın çobanıdır ve varlığı düşünürken mühim olan onu herhangi bir beşerî kategori içerisine dahil etmeden ya da herhangi bir var olana özdeş kılmadan onun çağrısına kulak vermek ve ona tabi olma yolunda ilerlemektir (Küçükalp, 2008: 233). Düşünme yalnızca, düşünülmesi gerekli olana ihtimamla dikkat kesildiği anda öğrenilebilir olmaktadır (Heidegger, 2013: 2). Düşünmeyi olması gerektiği gibi öğrenmek ve bu yolla varlığa yönelmek insanın kendi varoluşuna ulaşmasında yegâne amaçtır.

Sonuç

Kant’a göre insan aklını başkalarının klavuzluğuna başvurmaksızın kendi başına kullanabilme yolunda ilk adımlarında tökezleyecek olmasına rağmen kendi başına yürümeyi öğrenecek ve ergin olamama durumundan kurtulmayı başarabilecektir. Kant için, insanın kendinde olan aklın idrakinde olması, onu bağımsız bir biçimde kullanması, çevresine de bunun otonom olabilmek adına bir ödev olduğunu hatırlatması hem kendi özgürlüğünü elde etmesini hem de kitlelerin de özgürce hareket etmelerini sağlayacak bir hareket olmaktadır. İnsan eylemlerini içten gelen yasaya uyarak ve yalnızca ödevden dolayı gerçekleştiriyorsa bu yolla özgürleşir ve otonom bir birey haline gelir. Ödevde aykırı davranış sergileyenlerin ahlak yoksunu olması bir yana, ödevde uygun biçimde hareket etse dahi, eylemi ahlaki sayılmayan kişiler de vardır. Kant’a göre ahlak yasasına uyan, kendini araç değil amaç olarak gören ve eylemlerini gerçekleştirirken yalnızca ‘ödevden dolayı’ ilkesiyle hareket eden kişiler gerçek anlamda otonom bireyler olabilirler. Akıl herkeste var olsa da Kant’a göre ancak onu gerektiği gibi kullanabilenler ‘birey’ olma statüsünü erişebilen kimselerdir.

Heidegger, Kant’ın aklın herkeste var olduğuna yönelik iddiasına ve genel geçer yasaya herkesin uyması gerektiği fikrine karşı çıkmaktadır. Ona göre insan belirlenmiş bir varlık olamaz. Çünkü Dasein isterse her şey olabilme kapasitesine sahiptir. İnsanı belirlenmiş bir varlık olarak resmetmek, ona yapılan en büyük haksızlıktır. Bunun yanında belirlenmişlik fikri bireyin otantik olmasını engelleyen unsurları içerisinde barındırmaktadır. Dasein, varoluşun kendisi demektir ve ölüme kadar daima var olmanın akışında olan bir var olandır. Hem Kant

hem de Heidegger'in görüşleri yaşadıkları çağın olumlu ya da olumsuz getirilerinden bağımsız bir şekilde düşünülemez. Aydınlanma düşüncesiyle gelen her türlü eylem ve düşüncenin akıl kaynaklı olması Kant'ın, modernite ve teknolojinin gelişimi ile insanın ve varlığın neliğinin unutulmuşluğu da Heidegger'in dikkat çektiği konular olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanı kendi bakış açılarına göre yorumlayan her iki düşünür günümüzde de hem felsefe hem de insanı konu alan hemen hemen her alanda görüşleriyle dikkatleri üzerlerine çeken ve fikirlerinden yararlanan düşünürler olmaya devam etmektedirler.

Kaynaklar

- Balcı, E. Ç. (2017). *Özgürlük Kavramını Yeniden Düşünmek: Kant ve Arendt'te Etik ve Politik Bir Sorun Olarak Özgürlük*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Cassirer, E. (1996). *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Çuçen, A. (2015). *Martin Heidegger: Varlık ve Zaman*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Doğan, S. (2018). Kant ve Aristoteles'te Faillik Sorunu. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Er, S. E. (2014). *Heidegger Paris'te Fransızların Heidegger Okuması*. İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Günay, Mustafa. *Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu*. Adana: Karahan Kitabevi, 2010.
- Heidegger, M. (2011). *Varlık ve Zaman*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Heidegger, M. (2013). *Düşünmek Ne demektir?* İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Heidegger, M. (2015a). *Hümanizm Üzerine*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Heidegger, M. (2015b). *Teknik ve Dönüş & Özdeşlik ve Ayrım*. Necati Aça. Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Heimsoeth, H. (2007). *Kant'ın Felsefesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İyi, S. (2010). Heidegger'de "Logos"un Yeri. *Cogito Dergisi: Heidegger: Varlığın Çobanı*, 64, 124- 132.
- Kant, I. (1930). *Kritik Der Reinen Vernunft*. Leipzig: Der Philosophischen Bibliothek.
- Kant, I. (1974). *Kritik Der Praktischen Vernunft*. Germany: Suhrkamp Taschenbuch.
- Kant, I. (1984). *Seçilmiş Yazılar Aydınlanma Nedir?* Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Kant, I. (2006). *Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kant, I. (2007). *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*. Ankara: Elis Yayınları.
- Kant, I. (2008). *Pratik Usun Eleştirisi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kant, I. (2013). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I. (2018). *Eğitim Üzerine- Toplu Eserleri-1*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kant, I. (2015a). *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I. (2015b). *Arı Usun Eleştirisi*. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Kant, I. (2015c). *Kılgısal Usun Eleştirisi*. İstanbul: İdea Yayınevi.
-

-
- Kenny, A. (2017). *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi IV. Cilt Modern Dünyada Felsefe*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Küçükalp, K. (2008). *Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu: Heidegger ve Derrida*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Manav, F. (2014). *Martin Heidegger ve Varoluşçu Hermeneutik* Ankara: Elis Yayıncılık.
- Megill, A. (2012). *Aşırılığın Peygamberleri*. İstanbul: Say Yayınları.
- Platon. (2010). *Diyaloglar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Safranski, R. (2008). *Heidegger Bir Alman Üstat*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Zimmerman, M. E. (2011). *Heidegger-Moderniteyle Hesaplaşma Teknoloji, Politika, Sanat*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2023

Cilt/Volume: 2023

Sayı/Issue: 2

Meşrutiyetten Cumhuriyete Osmanlı Şehirlerinde Faaliyet Gösteren Nakliyat Sigorta Şirketleri Üzerine Tespitler (1908-1923)

*Findings On Transportation Insurance Companies Operating In Ottoman Cities From The
Constitutional Republic (1908-1923)*

Erdal İnce*

Özet

19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı şehirleri, Avrupalı devletler için açık pazar haline gelmiştir. Avrupalı tüccarları bu yüzyılda, tüm şehirlerde görmek mümkündür. Osmanlı iç pazarında sektörel olarak elle imal edilen, nerdeyse tüm ürünlerin yerine, fabrikasyon mamuller satılır haldedir. Bu durum, yerli üreticiyi zor duruma sokmuştur. İthal ürünler hem bol hem de yerli üretime göre daha ucuz olduğu için yerli üretici, bu ürünlerle rekabet edememiştir. Bu sebeple, çoğu yerli üretici dükkânını kapatmak, tezgâhını satmak zorunda kalmıştır.

Avrupalı devletler, tüm sektörlerde olduğu gibi sigortacılık alanında da Osmanlı şehirlerinde, büyük bir nüfuza sahiptir. Bu nüfuzun, 1908 ile 1923 yılları arasında nakliyat sigortacılığı alanında daha yoğun hissedildiği görülmektedir. Çünkü o dönemde, ithal ürünlerin Osmanlı limanlarına ve iç pazarına ulaştırılmasında, en büyük sorun, nakliyat olarak görülmektedir. Ürünler, nakil esnasında hırsızlık, kaza, ürünün bozulması gibi birçok risk faktörü ile karşı karşıyadır. Bu sebeple birçok yabancı sigorta şirketi, Osmanlı şehirlerinde acente açma ihtiyacı duymuştur. Bu ihtiyaca binaen, Avusturya başta olmak üzere, İngiliz ve

* Sorumlu Yazar/Corresponding author: Dr., Gençlik ve Spor Bakanlığı, erdalince11@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5491-7947.

Atf/Citation: İnce, E. (2023). Meşrutiyetten Cumhuriyete Osmanlı Şehirlerinde Faaliyet Gösteren Nakliyat Sigorta Şirketleri Üzerine Tespitler (1908-1923). *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023 (2), 184-205.

Geliş/Received: 25.03.2023

Kabul/Accepted: 25.06.2023

Rus şirketlerin ağırlıklı olarak Osmanlı şehirlerinde nakliyat alanında hizmet verdiği görülmektedir.

Şirketlerin çalışma alanları, mensubu oldukları ülkeler, acenteleri ve şube açtıkları şehirler incelendiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki iktisadi faaliyetler ve şehirlerin yapıları hakkında ciddi ipuçları elde edilmektedir.

Bu makalede, 1908 ve 1923 arasındaki yıllarda, nakliyat sigortacılığı konusunda hizmet veren yabancı şirketler üzerine tespitler yapılarak, yabancı şirketlerin, Türk sigortacılığı üzerindeki nüfuzu incelenmiş ve ülkeler arasında acente sayıları açısından kıyaslamalar ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki şehir ve iktisadi yapısı üzerinde tespitlerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Acente, Cumhuriyet, Meşrutiyet, Nakliyat, Sigorta.

Abstract

In the first half of the 19th century, Ottoman cities became open markets for European states. It is possible to see European traders in all cities in this century. In the Ottoman domestic market, fabricated products are sold instead of almost all products that are manufactured by hand in the sector. This situation put the domestic producer in a difficult situation. Since imported products are both plentiful and cheaper than domestic production, the domestic manufacturer could not compete with these products. For this reason, most domestic producers had to close their shops and sell their counters.

European states had a great influence in the Ottoman cities in the field of insurance as well as in all other sectors. It is seen that this influence was felt more intensely in the field of transport insurance between 1908 and 1923. Because at that time, the biggest problem in transporting imported products to Ottoman ports and domestic market was seen as transportation. Products are faced with many risk factors such as theft, accident, product deterioration during transportation. For this reason, many foreign insurance companies felt the need to open agencies in Ottoman cities. Due to this need, it is seen that British and Russian companies, mainly Austrian companies, mainly provide services in the field of transportation in Ottoman cities.

When the companies working areas, the countries they belong to, the agencies and the cities they open branches are examined, serious clues about the economic activities and the structures of the cities in the last period of the Ottoman Empire and the first years of the Republic of Turkey are obtained.

In this article, the influence of foreign companies on Turkish insurance was examined by making determinations on foreign companies providing services in the field of transport insurance between 1908 and 1923, and comparisons were made on the city and economic structure of the Republic of Turkey in the first years of the Republic of Turkey.

Keywords: Insurance, Transportation, Agency, Constitutional Monarchy, Republic.

Giriş

İnsanoğlu var olduğu günden itibaren, başta korunma ve beslenme olmak üzere, birçok temel ihtiyacını karşılamak için büyük uğraşlar vermiştir. Zamanla ateşin bulunması ve tekerleğin icadı ile medeniyetini geliştiren insan, üretmeyi ve hayvanlarla mücadele etmeyi öğrenmiştir. Bu sayede temel ihtiyaçlarını karşılayan insandan, ticari anlamda zenginleşen insanoğluna doğru bir geçiş yaşanmıştır. Ürün fazlalıkları, değiş tokuşu usulünü ortaya çıkarmıştır. Bu usulün devamında ise pazar ve panayır geleneği başlamıştır. Buralara getirilecek ürünlerin gerek nakli esnasında gerekse diğer aşamalarında korunarak, zararın bertaraf edilmesi, güvence ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Kazgan, 1998: 3). Bu da en basit anlamıyla sigortalama sürecini başlatmıştır (Ergin, 1995: 1149). İlk insandan, topluluklara ve daha sonrasında da modern devlet teşekküllerinin ortaya çıkma süreçlerine kadar ki tüm zamanlarda, sigorta gereksinimi bir ihtiyaç olarak belirmiştir. Hızlı bir gelişim süreci ile şirketler ve sigorta hizmetleri tüm dünyaya yayılmıştır (Baban, 1944: 4).

Osmanlı Devleti'nde sigorta alışkanlığı batılı tüccarlar ve büyük şirketler yoluyla başlamıştır. Avrupa'nın coğrafi keşifler ile başlayıp, toplumsal ve iktisadi yaşamdaki köklü değişiklikler ile devam eden değişim süreci, ihtiyaç fazlası ürün üretme sürecine kadar ulaşmıştır. Yeni yerler ve yollar keşfeden Avrupa, ihtiyaç duyduğu hammaddeyi kolay sağlar duruma gelmiştir. Sanayi devrimleri ile fabrikasyon üretim olanakları artmış ve devamında ihtiyaç fazlası ürünler ortaya çıkmıştır. Avrupa, bu ürünleri satmak için pazar arayışına girmiştir. Bu arayış onları, Osmanlı şehirlerine yöneltmiştir. Çünkü bu şehirlerde üretim, halen insan gücü kullanılarak ve sınırlı sayıda yapıyordu. El emeği ile yapılan, kalite değeri yüksek bu ürünler, oldukça pahalıya mal olmuştur. Ayrıca bu ürünler, üretim aşamasında birden çok işleme tabi tutulduğu için, üretimin tamamlanarak mamul haline gelmesi, zaman almıştır. Bu durumu iyi değerlendiren Avrupalı ülkeler, Osmanlı liman şehirlerini ucuz ve bol miktarda ürünlerle doldurmuşlardır. Avrupa'dan liman şehirlerine gelen ürünler çoğunluğu yabancılardan oluşan tüccarlar tarafından kısa zamanda iç pazara sokulmuştur. Zaten Osmanlı Devleti, ticari antlaşmalar ve Avrupalı devletlere tanımış oldukları kapitülasyonlar ile açık pazar haline gelmişti. Bu durum yerel esnafı üretmez hale getirmiştir. Çoğu yerel üretici dükkânına kilit vurmak zorunda kalmıştır (Faroqhi, 2004: 214).

Avrupalı devletler, mallarının gerek uluslararası alanlarda gerekse Osmanlı iç pazarına nakliyatı sırasında, başta hırsızlık olmak üzere, yangın, kaza gibi istemedikleri olaylarla karşılaşmaya başlamışlardır. Ayrıca tarihin her döneminde olduğu gibi, bu dönemde de uluslararası sularda korsan saldırıları, en büyük tehditler arasındaydı. Yine aynı şekilde

Osmanlı iç pazarı da eşkıya baskınları neticesinde, benzer hırsızlık ve saldırı olaylarının yaşanmasına müsaaitti. Ayrıca nakil esnasında yaşanan kaza, ürünlerin heba olmasına sebep olabilirdi. Yangın riski de vardı. Nakil esnasında gemide, ya da iç pazara ulaşım esnasında yangın çıkabilir ve yüklü ürünün yok olmasına sebebiyet verebilirdi. Tüm bunları değerlendiren Avrupalı devletler, nakil esnasındaki ürünlerin korunması amacıyla sigorta şirketlerinden destek almışlardır. Bu sayede Nakliyat sigortacılığı da Osmanlı şehirlerinde başlamıştır (Kocaimamoğlu, 1983: 595).

1. Nakil, Nakliyat ve Sigorta İhtiyacı

Nakliyat, Türk Dil Kurumu'nun güncel Türkçe sözlüğünde en basit anlamıyla taşıma işi olarak ifade edilmektedir (Türk Dil Kurumu, 2020). Arapça kökenli 'nakliyye' kelimesinin Türkçeleşmiş hali olan nakliyat, geniş anlamıyla da ürün, mal veya yüklerin bir yerden alınıp bir başka yere taşınma işi olarak tarif edilebilir. Sözcük, bir şeyi başka bir yere götürme, aktarma ve geçirme anlamıyla kullanılan 'nakl' kökünden türemiştir (Develioğlu, 2015: 940).

İlk insandan günümüze değin gelişerek devam eden pazar geleneği, temel anlamıyla nakliyat işinin başlamasına olanak sağlamıştır. Bu sayede ürün, mal ve yükler nakliyat yoluyla taşınmakta ve ihtiyaç sahiplerine ulaşmaktadır. Medeniyetin ilerlemesi ve büyük devlet teşekküllerinin oluşması ile daha da gelişen pazar geleneği, tarımsal ve sanayi endüstrisindeki gelişmeler ile ülkeler arasında yapılan büyük ithalat ve ihracat işlerine dönüşmüştür. Kara yolu ile yapılan nakliyata deniz ve demir yolu da eklenmiştir. 15. yüzyılın birinci yarısından başlayarak 17. yüzyılın ortalarına kadar devam eden coğrafi keşifler, yeni yollar ve pazarlar ortaya çıkarmıştır (Esen, 1945: 8).

Avrupalı Devletler, henüz endüstrileşmemiş ekonomisi ile el sanatlarına dayalı üretim yapan Osmanlı İmparatorluğu, en iyi pazar olarak görülmüştür. Fazla ürünlerini deniz yoluyla Osmanlı limanlarına getirerek, iç pazara ucuz şekilde sunan Avrupalı tüccarlar, Osmanlı esnaf ve zanaatkarının da büyük oranda işine engel olmuştur. Avrupalı devletler bu yolla oldukça zenginleşmişlerdir. Ancak deniz yolu ile getirilen ürün, mal veya yüklerin yolda güvenliği sorunu büyük önem arz etmekteydi. Geminin batması, yolda ürünün bozulması, saldırıya uğrayarak gemiye, ürüne, mala veya yüke el konulması, limanda yağmaya maruz kalınması gibi olumsuz sebepler, Avrupalı tüccarların en büyük korkularıydı. Bu nedenle, Avrupalı tüccarlar, nakliyat aşamasında ortaya çıkacak olumsuz sebepler yüzünden ürünlerini güvence altına almak istemişlerdir (Esen, 1945: 9).

Sigortacılığın ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı tam bilinmese de insanların, varlıklarını korumak ve yaşamlarının devamını sağlamak ihtiyacının her zaman var olduğu bilinen bir gerçektir. Var olma mücadelesi veren ilk insan topluluklarından günümüze insanoğlu kısa, orta ve uzun vadede sahibi olduğu, yaşamlarını kolaylaştırıcı alet, malzeme gibi varlıklarını güvence altına almak istemiştir. İnsan, ilk medeniyetlerden daha ileriki çağdaş medeniyetlere geçişte oldukça büyük yollar kat etmiştir. Önceki medeniyetin bilgi ve deneyimleri kullanılarak yeni ve bir öncekine göre daha gelişmiş bir medeniyet ortaya çıkmıştır. Ancak medeniyet, ilerledikçe tehlikelerini de beraberinde getirmiştir. Özellikle Buhar enerjisiyle insanların kullanmaya başladığı makineler, elektrik gibi insan yararına buluşlar tehlikeleri çoğaltmıştır. Bu durumda insanoğlu uzun uğraşlar sonucunda elde ettiği varlıklarını kaybetmemek için emniyeti tesis etme gereksinimi duymuştur. İnsanlar karşı karşıya kaldıkları olumsuzluklardan korunmak için kendilerince farklı dönemlerde değişik metotlar geliştirmişlerdir. Bu metotlar medeniyetin her evresinde insanlar tarafından kullanılmıştır (Kiver, 1926: 3). Günümüzde kullanılan sigorta ve sigortacılık faaliyetleri ile medeniyetin ilk evrelerinde kullanılan sigorta faaliyetleri arasında büyük farklılıklar vardır. Her ne kadar algıda medeniyet evreleri arasında farklılıklar olsa da sigortacılık, risk faktörünü ortadan kaldırma yönünde olduğundan her dönem de aynı kaygı ile değişik biçimlerde kullanılmıştır (Gün, 1945: 12).

2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakliyat Sigortacılığı

Osmanlı İmparatorluğu'nda nakliyat sigorta faaliyetlerinin ortaya çıkışı ve gelişiminde Osmanlı dış ticaretindeki artış, hayat tarzı ve tüketim alışkanlıklarındaki değişim, büyük rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri olarak başlattığı batılılaşma çalışmaları, 19. yüzyılda ticari ve siyasi ilişkilerin de artması göz önünde bulundurursak, yaşamın her alanında kendini göstermiştir (Pamuk, 2005: 193). Osmanlı, devlet ve toplum yaşamında kendisini açıkça gösteren batılılaşma hareketleri, yaşam tarzını değiştirerek geleneksel tüketim alışkanlıklarından vazgeçilmesinde de etkili olmuştur (Pamuk, 2018: 74). Toplumda lüks tüketim yaygınlaşarak artmaya başlamıştır. Aynı durum kamu harcamalarında da kendini göstermektedir. Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir* isimli eserinde 1850 yılının tüketim alışkanlıklarına yönelik ciddi tespitlerde bulunmuştur. İlgili tespitler şu şekildedir (Baysun, 1986: 20);

'Esnaf güruhu zengin oldu. Bir aralık Mehmet Ali Paşa hanedanından pek çok paşalar ve beyler ve hanımlar Mısır'dan savuşup, İstanbul'a döküldüler ve külliyetli akçeler getirip bol bol harc ederek İstanbul sūfehasına sū-i emsal gösterdiler. Sefahat vadisinde yeni çığırlar açtılar. Hele Mısırlı hanımlar

alafranga melbusat ve sair tecemmülata rağbet edip İstanbul hanımları ve ale'l-hususaraylılar dahi taklid eder oldular ve Mısırluların ekseri gali bahalar ile hane ve sahil-haneve akarat-saire aldılar.'

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıl öncesi ve hemen başındaki ticareti ve yaşam tarzını Adolphe Blanqui, *Considerations Sur L'Etat de la Turquie d'Europe* adlı çalışmasında, Avusturya buharlı gemilerinin vızır vızır işlediği, Tuna üzerindeki bu kentte, Osmanlı Türklerinin hala ilk çağlarda olduğu gibi kağnılarla yük ve insan taşıdıklarını belirtmektedir. (Blanqui, 1842: 10). Blanqui'nin Vidin¹ kenti ile ilgili izlenimi bizlere, 19. yüzyıl öncesi ve hemen başındaki Osmanlı ticari yaşamı hakkında fikir verebilir. Bu durum 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması'na kadar böyle devam etmiştir (Karpas, 2003: 93). Antlaşmanın imzalanması ile Osmanlı İmparatorluğu dış ticaret politikasını değiştirmiş ve bu değişikliklerle de devlet, ticaret hacmini arttırmıştır (Kazgan, 2005: 36).

Önceki dönemlerde deniz ticaretinde, mal, ürün ve yük nakliyatı için yelkenli gemiler ve kısa mesafeler için de büyük kayıklar kullanılmıştır. Daha sonraları buhar gücünün, makineyle temasında, itkisel gücünü keşfeden denizciler, buharlı gemileri kullanmaya başlamışlardır. Yelkenli gemilere ve büyük kayıklara göre hem daha ucuz hem de daha atik olan buharlı gemiler, hızları sayesinde deniz korsanlarından da uzak kalabiliyorlardı (Arı, 2009: 40). Ortaya çıkan hız ve zaman tasarrufu ile iç ve dış ticarete büyük bir canlanma görülmeye başlanmıştır. Buharlı gemilerin deniz ticaretinde etkili olması, Osmanlı İmparatorluğu'na büyük katkı sağlamıştır. Yelkenli ve kısa mesafeli yük nakliyatında, navlun ücretleri² buharlı gemilerin aldığı ücretlerin neredeyse iki katıydı (Esen, 1945: 5). Yelkenli ve büyük kayıklarla yapılan nakliyat, korsan baskınlarının artması, taşınan malın ulaştırılması ile ilgili riski arttırdığından ücretler, 19. yüzyılın ortalarında daha da çoğaltılmıştır. Ticaretin gelişmesi, yeni faaliyet alanlarının ortaya çıkmasını sağladı. Sigorta şirketleri ve temsilcilikleri, sigorta uzmanları, gemilere mal satanlar, gemicilik ve nakliyat kumpanyaları ve komisyoncular, bu yeni dönemin yükselen meslekleri olmaya başladı (Aktar, 2006: 185).

1845 yılına gelindiğinde, 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması ile başlayan dış ticaret hacmindeki gelişme ithalat ve ihracatta beş yıl öncesinden çok ilerideydi. Ticaret hacmindeki bu artış, sigortaya olan ihtiyacı arttırdı. Deniz nakliyatında İngiltere ve Fransa'nın sigortayı

¹ XIV. Yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetine girmiş ve XIX. Yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı Sancağı olarak kalmıştır. Günümüzde Bulgaristan'ın Kuzeybatı ucunda ve Tuna Nehri kıyısındadır. Daha geniş bilgiler için bakınız: Kiel, 2013: ss. 103-106.

² Osmanlı İmparatorluğu'nda gemiler yoluyla taşıma konu olan malın cinsine, miktarına bağlı olarak alınan ücret. Daha geniş bilgi için bakınız: Karadeniz, 2017: s. 466.

zorunlu hale getirmesi İstanbul, Beyrut, İzmir, Trabzon, Selanik gibi liman kentlerinde sigortacılığın ortaya çıkmasını sağladı. Sigortacılığın beraberinde getirdiği vergi matrahı ve gümrük anlaşmazlıkları gibi sorunlar nedeniyle Sigorta Şirketleri, başta İstanbul olmak üzere liman kentlerinde şubeler açtılar. Açılan acentelerin hepsi, nakliyat sigortacılığı üzerinedi. 1848 Yılında, Neos Triton isimli sigorta şirketi İstanbul'da nakliyat sigortacılığı üzerine ilk acentesini açtı. Bunu bir yıl sonra Hocabey Sigorta Kumpanyası adıyla kurulan vekil bir şirket takip etti. Bu şirket, 1851 yılında La Confidente Sigorta Şirketi adına İstanbul'da nakliyat sigortacılığı üzerine senet düzenlemeye başladı. Nakliyat sigortacılığı her geçen gün daha da önem kazanmaya başladı. 1853'te Trieste Sigorta Şirketi nakliyat üzerine sigorta hizmeti vermeye başladı (BOA, M.1853: 64/51). 1863 yılına kadar açılan tüm acenteler, nakliyat sigortacılığı üzerine hizmet vermiştir (BOA, H.1265: 14/20). Osmanlı İmparatorluğu'nda 1863'te *London Sun Insurance Company*'nin yangın sigortacılığı ile ilgili acente açması ile nakliyat dışında sigortacılık faaliyetleri de başlamış oldu (Baskıcı, 2002: 14).

Osmanlı Devleti'nde nakliyat sigortacılığı ile ilgili olarak yapılan incelemelerde, Osmanlı arşiv belgelerine de konunun yansımalarını görüyoruz. Miladi 19 Mayıs 1833 tarihli bir belgede, Ordu-yu Hümayun'un yapacağı asker sevkیاتlarında askerlerin kullanacağı peksimet, buğday ve arpa için, Zahire Nazırı'ndan nakliyat sigortası talep edildiği belirtilmektedir (Kâhya 2010: 79). Ordu Halep ve Antalya taraflarına ulaştığında İskenderun ve Süveydiye limanlarında ilgili yiyeceklerin hazır bulunması içerikli belge neticesinde, Fransız Balzac adında müste'men³ ile malların güvenli bir şekilde nakledilmesi için sigorta yapılmıştır (BOA, M.1833: 360/20068).

1. Uluslararası Nakliyat Sigorta Şirketlerinin Osmanlı Şehirlerine Dağılımı

Osmanlı piyasasında sigorta uygulamaları, şirket ve şubelerin teşekküllerinden önce temsilci/vekiller vasıtasıyla daha çok nakliyat alanında görülmüştür.

Trabzon, İstanbul ve İzmir, sigorta şirketlerinin öncelikli şehirleri arasındadır. Bu öncelik ticari hacmi ile yakından ilgili olsa da bu kentlerde yaşayan gayrimüslim tebaanın nüfus yoğunluğu da bunda etkili olmuştur. Gayrimüslim halkın ticari faaliyetleri özellikle bu şehirlerde Müslümanlara göre daha fazladır. Bu fazlalık onlara, şehirdeki iktisadi yaşamın ve piyasaların kontrolünü ellerinde tutmalarına olanak sağlamıştır. Özellikle Trabzon, İzmir ve İstanbul gibi limanları bulunan şehirlerde gayrimüslim nüfus yoğunluğu fazladır. Coğrafi keşifler, Sanayi devrimleri ve ticaret anlaşmaları ile büyük bir üretim kolaylığı yakalayan

³ Aman verilmiş, ecnebi tebaasından olan kimse, Osmanlı Devleti'nde ticaret yapma izni verilmiş tüccar. Daha geniş bilgi için bakınız: (Özel, 2006: 140-143.)

Avrupa devletleri, 19. yüzyıl sonlarından 20. yüzyılın başlarına, Osmanlı şehirlerindeki ticari ve iktisadi yaşam üzerinde büyük bir kontrol mekanizması kurmuştur. Üretimde makine kullanan Avrupalı devletler, ihtiyaçlarından fazla ürün elde eder duruma gelmişlerdir. Avrupalı devletler bu ürünleri, yapılan ticaret anlaşmalar ile Osmanlı pazarlarına sokmayı amaç edinmişlerdir. Makineler yoluyla seri ve zahmetsiz olarak üretilen ürünler Trabzon, İstanbul ve İzmir Limanlarına getirilmiştir. Bu ürünler Osmanlı şehirlerinde elde üretilen ürünlere göre çok daha ucuza iç piyasaya sürülmüştür. Henüz üretimde makine yoluyla seri üretime geçemeyen Osmanlı üreticisi, Avrupa'dan gelen ürünler karşısında kendi malını satamaz duruma gelmiştir. Avrupa malları ile rekabet etmek zorunda kalan Osmanlı esnaf ve zanaatkârları zamanla dükkânlarını, imalathanelerini kapatmak zorunda kalmışlardır. Böylelikle Osmanlı tebaası gayri Müslimlerin, Osmanlı piyasalarındaki nüfuzu her yönden artmaya başlamıştır (Toprak, 2019: 357).

Avrupa'dan Osmanlı şehirlerindeki limanlara gelen ürünler, gayrimüslimler tarafından iç piyasaya dağıtılarak tüketiciye ulaştırılmıştır. Dolayısıyla ürünlerin dağıtımı, nakliyatı ve satışı esnasında doğacak olan risklerle gayrimüslim nüfus karşı karşıya kalmıştır. Bu riskleri azaltmak, ekonomik olarak zarar görmemeleri için sigorta ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bunu iyi gören yabancı sigorta şirketleri, gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu şehirlerde acente açma yolunu seçmiştir.

Tablo 1. 20. Yüzyılın Başında Osmanlı Şehirlerinde Nakliyat Sigortası Hizmeti Veren Sigorta Şirketleri.

Tür	Sigorta Şirketinin Adı	Ülke	Acente Bulunan Şehirler
Nakliyat	Agripinna de Cologne	Almanya	İstanbul
	Allegmeine Versicherung	Almanya	İstanbul
	Allianz de Berlin	Almanya	İstanbul, Trabzon
	Assicurazioni Generali Trieste	Avusturya	İstanbul, İzmir, Samsun, Trabzon, İskenderun, Çanakkale, Edirne, Tekirdağ, Ankara, Antalya, Aydın, Alaşehir, Halep, Balıkesir, Hayfa, Kasaba, Şam, Denizli, Yafa, Milas, Niğde, Sayda, Söke, Isparta, Çeşme, Trablusşam

Assureurs Maritimes Français	Fransa	İstanbul, İzmit
Baden	Almanya	İstanbul
Badoise de Mannheim	Almanya	İzmir, Samsun, İskenderun, Çanakkale, Antalya
Balkan	Bulgaristan	İstanbul, Trabzon, İskenderun, Mersin, Edirne, Bursa, Balıkesir, Erzincan, Ordu
La Bâloise	İsviçre	İstanbul, İzmir, Samsun, Mersin, Bursa, Eskişehir, Antalya, Yafa, Çeşme
British&Foreing Marine Insurance	İngiltere	İstanbul, İzmir, Samsun
Bristish Dominions	İngiltere	İstanbul, İzmir, Tekirdağ
Commercial Union of London	İngiltere	İstanbul, İzmir, Edirne, Bursa, Tekirdağ, Gelibolu, Giresun, Eskişehir, Beyrut, Bilecik, Yafa, Mudanya
Compagnie d'Assurances Generales Maritimes de Paris	Fransa	İzmir, Samsun
Continental a Mannheim	Almanya	İstanbul, Samsun, Trabzon, Çanakkale, İzmit, Tekirdağ, Sinop, Giresun, Beyrut, Hayfa, Erdek, Sayda, Tarbluşam
Deutsche Rück und Mit Versicherung Gesellschaft	Almanya	İstanbul, İnebolu
Deutscher Lloyd	Almanya	İstanbul, İzmir, Samsun, Trabzon, Beyrut, Hyafa, İnebolu
Düsseldorfer	Almanya	İstanbul
El Dia	İspanya	İstanbul, Akhisar, Biga, Edremit, Gemlik, Ordu, Çeşme
Ethniki	Yunanistan	İstanbul, Samsun, Trabzon, Adana, Mersin, Ayvalık, Edirne, Giresun, Edremit, Burhaniye
Excess	İngiltere	İstanbul, Bursa, İnegöl

Meşrutiyetten Cumhuriyete Osmanlı Şehirlerinde Faaliyet Gösteren Nakliyat Sigorta Şirketleri
Üzerine Tespitler (1908-1923)

La Federale	İsviçre	İstanbul, Giresun, Halep, Bağdat, Beyrut, Trablusşam
La Fonciere	Fransa	İstanbul, İzmir, Samsun, Trabzon, Mersin, İzmit, Edirne, Bursa, Tekirdağ, Halep, Bağdat, Bilecik, Bitlis, Gemlik, Burhaniye, Nevşehir, Sivrihisar
Fonciere de Pest	Avusturya	İstanbul, İzmir
Fortuna	Almanya	İstanbul, İzmir, İskenderun, Beyrut, Hayfa, Yafa
Francfortoise	Almanya	İstanbul, İzmir, Trabzon, Mersin, Ayvalık, Bursa, Tekirdağ, Giresun, Antalya, Cidde, İnebolu, Ordu, Kuşadası
Haut-Rhin	Almanya	İstanbul, Samsun, Fatsa
Helvetia	İsviçre	İstanbul, İzmir, Trabzon, İskenderun, Çanakkale, Beyrut, Cidde, Rize
(L) Internationale	Almanya	İstanbul, İzmir, İskenderun, Giresun
Italia ⁴	İtalya	İstanbul, İzmir, Samsun, İskenderun, İnebolu
Liguria di Genova	İtalya	İstanbul, Hayfa
Lloyd Autrichien (Veritas)	Fransa	İstanbul, Samsun, İskenderun, Gelibolu
Lloyd Bavaois	Almanya	İstanbul, İzmir
Lloyd de Cologne	Almanya	İstanbul, İzmir
Lloyd de Londres	İngiltere	Samsun, İskenderun, Bandırma, Sayda, Zonguldak
Lloyd Français (Veritas)	Fransa	İstanbul
Lloyd Hanseatique	Almanya	İstanbul
Lloyd Oriental Maritime	Avusturya	İstanbul
London-Provincial	İngiltere	İstanbul

⁴ Trablusgarp harbi yüzünden itilaya ile tüm siyasi ve ticari işler durdurulmuş ve İtalya'ya ait tüm banka ve sigorta şirketlerinin görevlerine son verilmiştir. Daha geniş bilgi için bakınız: BOA, M. 28 Ocak 1912: 161/10

London Assurance	İngiltere	İstanbul, Samsun, İzmir, Bandırma, Antalya
London Salvago	İngiltere	İstanbul
Mannheim	Almanya	İstanbul, İzmir, Samsun, Trabzon, İskenderun, Mersin, Ayvalık, İzmit, Gelibolu, Bandırma, Bartın, Beyrut, Hayfa, Dikili, Gazze, Yafa, Ordu, Rize
Marine Insurance	İngiltere	Samsun, Trabzon, Sinop, Cidde, Yafa, Mürefte
Maritime Insurance Corporation	İngiltere	İstanbul, İzmir, Tekirdağ, Giresun
Maritimes Scandinaves	İsveç	İstanbul
La Nationale de Stettin	Almanya	İstanbul, Kasaba, Şam, Mudanya
Norddeutsche Versicherungs Gesellechaft	Almanya	İstanbul, İzmir, Ayvalık, Beyrut, Kuşadası
Ocean Marine of London	İngiltere	İstanbul, İzmir, Samsun
Oceanus di Genova	İtalya	İstanbul, Çanakkale, Edremit, Gemlik, Mudanya
Osmanlı Umum Sigorta Şirketi	Osmanlı İmp.	İstanbul, İzmir, Samsun, Trabzon, İskenderun, Çanakkale, Adana, Mersin, Ayvalık, İzmit, Edirne, Bursa, Tekirdağ, Gelibolu, Sinop, Giresun, Ankara, Eskişehir, Nazilli, Uşak, Bandırma, Adapazarı, Antalya, Afyon, Aydın, Antep, Akşehir, Akhisar, Alaşehir, Halep, Amasya, Bafra, Bağdat, Bayındır, Balıkesir, Beyrut, Biga, Bilecik, Hayfa, Kasaba, Kastamonu, Kayseri, Şam, Dimetoka, Denizli, Erbaa, Erdek, Konya Ereğlisi, Erzurum, Ödemiş, Fatsa, Geyve, Gemlik, Gönen, Karadeniz Ereğlisi, İnegöl, Karacabey, Burhaniye, Küplü, Harput, Kırkkilise, Konya, Kütahya,

Meşrutiyetten Cumhuriyete Osmanlı Şehirlerinde Faaliyet Gösteren Nakliyat Sigorta Şirketleri
Üzerine Tespitler (1908-1923)

			Manisa, Malatya, Mamuret-ül Aziz, Maraş, Mudanya, Nevşehir, Niğde, Ordu, Ortaköy, Ünye, Bergama, Foça, Sayda, Kuşadası, Söke, Silivri, Sivas, Sivrihisar, Soma, Isparta, Tarsus, Çarşamba, Çatalca, Çorlu, Tire, Tirebolu, Van
Providentia	Avusturya		İstanbul, İzmir, Samsun, Trabzon, Mersin, Gelibolu, Giresun, Bandırma, Şam, Karadeniz Ereğlisi, Rize, Zonguldak
Rheinische Westfälische Lloyd	Almanya		Çanakkale
Rhenania	Almanya		İstanbul, İzmir
Riunione Adriatica di Sicurta	Avusturya		İstanbul, İzmir, Edirne, Tekirdağ, Yafa, Kudüs, Silivri, Trablusşam
Rossia	Rusya		İstanbul, İzmir, Samsun, Mersin, Bursa, Gelibolu, Sinop, Giresun, Ankara, Eskişehir, Nazilli, Adapazarı, Antep, Amasya, Arakir, Bafra, Eğin, Erzincan, Konya, Mamuret-ül Aziz, Niğde
Royal Exchange	İngiltere		İstanbul, İzmir, Samsun, İskenderun, İzmit, Bursa, Giresun, Ankara, Bandırma, Şam.
Salamandra	Rusya		İstanbul, Gelibolu
Russian Transport and Insurance	Rusya		İstanbul
Sea	İngiltere		İstanbul
La Silesienne	Almanya		İstanbul, Beyrut, Edremit, Gemlik, Ordu
La Suisse	İsviçre		İstanbul, İskenderun, Mersin, Bursa, Eskişehir, Afyon, Beyrut, İnebolu, Mudanya
Thames –Mersey Marine Insurance	İngiltere		İstanbul, İzmir

Transatlantique de Berlin	Almanya	İstanbul, İzmir, Ayvalık, Tekirdağ, Nazilli, Gazze, Yafa
Undewriting-Agency Association	İngiltere	İstanbul, İzmir, İskenderun, Gelibolu, Bandırma
Union of London	İngiltere	İstanbul, İzmir, Samsun, Trabzon, Çanakkale, Ayvalık, Edirne, Bursa, Tekirdağ, Sinop, Eskişehir, Bandırma, Afyon, Aydın, Beyrut, Denizli, Kırkkilise, Konya, Manisa, Mudanya, Ordu, Tokat
Unione Continentale	İtalya	İstanbul
Universal Marine	İngiltere	İzmir
L'Universo	İtalya	İstanbul, Giresun
Verein Bremen See Versicherung Gesellschaft	Almanya	İstanbul
Western	İngiltere	İstanbul, Samsun, Çanakkale, Bursa, Giresun, Nazilli, Ödemiş, Konya, Ordu, Söke, Tarsus
Wurtembrgeoise	Almanya	İzmir, Samsun, İskenderun, Çanakkale, Edremit, İnebolu
Yorkshire	İngiltere	İstanbul, Bursa, Tekirdağ, Bilecik

Kaynak: Kahya, 2010: 97-108; Baskıcı, 2002: 17-28

Yukarıdaki tabloda, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde bulunan şehirlerde 20. yüzyılın başında nakliyat hizmeti veren sigorta şirketleri gösterilmektedir. Tabloda 71 adet şirket ve 479 acente bulunmaktadır. Bu şirketlerden Osmanlı Umum Sigorta Şirketi dışındaki tüm şirketler yabancı ülkelere aittir. Osmanlı Umum Sigorta Şirketi de her ne kadar yerli gözüke de İngiliz ve Fransız sermayesi ile kurulmuştur⁵.

⁵ 1893'te Duyun-u Umumiye, Tütün Rejisi ve Osmanlı Bankası işbirliği kurulmuştur. İlk yerli sigorta şirkettir. Her ne kadar yerli olsa da şirketin İngiliz ve Fransız sermayesiyle kurulmuştur. O dönemde diğer şirketler poliçelerini, ait oldukları ülkelerin dilleri kaleme alırken bu şirket, Türkçe olarak poliçe düzenlemesi XIX. yüzyılın dönemsal konjonktürü açısından oldukça önemlidir. Şirket 1908'de Generali Sigorta tarafından satın alınmış ve Cumhuriyetin ilanından sonra da şirketin yönetimi Türk yöneticilere devredilmiştir. Bkz., Hasan Meral, İlk Yerli Sigorta Şirketi: Osmanlı Umum Sigorta, <http://sigortastrateji.com/> (Erişim Tarihi, 09.11.2020).

2. Avrupalı Devletlerin Osmanlı Sigorta Piyasasındaki Nüfuzu

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde, nakliyat sigortacılığı alanında faaliyet gösteren şirketler arasında en çok acente sahibi şirketin, Osmanlı Umum Sigorta Şirketi olduğu aşağıdaki tablodan görülmektedir. Şirketin, Osmanlı şehir ve kasabalarında toplamda doksan adet acentesi bulunmaktadır. Şirket, ilk Türk sigorta şirketi olarak da bilinir. Bunun nedeni, adının *Osmanlı Umum Sigorta Şirketi* olması, genel merkezinin ve kurulduğu yerin İstanbul olmasındandır. Şirket, Düyun-u Umumiye, Tütün Rejisi ve Osmanlı Bankası işbirliği ile 1893 yılında kurulmuştur. Osman Nuri Ergin gibi bazı tarihçiler, bu şirkete yerli olmadığı yönünde eleştiriler getirmişlerdir. Osman Nuri, sadece adının yerli olduğunu söyleyerek Osmanlı Bankası ile aralarında benzerlik görmüştür.

Tablo 2. 20. Yüzyılın Başında Türkiye’de Nakliyat Sigortası Hizmeti İle En Çok Acentesi Bulunan İlk Beş Sigorta Şirketi

Tür	Sıra	Şirketin Adı	Ülke	Acente Sayısı
NAKLİYAT	1	Osmanlı Umum Sigorta Şirketi	Osmanlı İmparatorluğu	90
	2	Assicurazioni Generali Trieste	Avusturya	26
	3	Union of London	İngiltere	22
	4	Rossia	Rusya	21
	5	Mannheim	Almanya	18

Kaynak: Kahya, 2010: 97-108; Baskıcı, 2002: 17-28

II. Abdülhamit’in fermanı ile faaliyetlerine başlayan Osmanlı Umum Sigorta Şirketi çalışmaları devlet denetimi altındadır. Diğer şirketlerde devlet denetimi söz konusu olmadığı gibi, bu şirketlerin çalışma izinleri de yoktur. Buna rağmen yabancı şirketler, geniş bir acente ağına sahip olmuşlardır. Ancak Osmanlı Umum Sigorta Şirketi’nin kuruluşunda padişah fermanının bulunması, devlet denetimi altında olması diğer yabancı şirketlere nazaran tercih edilmesini sağlamıştır. Ayrıca şirket Osmanlı Bankası ve Tütün Rejisi sayesinde de geniş acente ağına sahip olmuştur. Gerek Osmanlı Bankası’nın gerekse Tütün Rejisi’nin yurdun büyük bir bölümünde şubeleri bulunmaktaydı. Bu şubeler aynı zamanda Osmanlı Umum Sigorta Şirketi’nin de acenteleri oldu. Bu sayede şirket, geniş bir acente ağına sahip oldu.

Tablo 3. 20. Yüzyılın Başında Türkiye’de Nakliyat Sigortası Hizmeti Veren Ülkelerin Şirket Sayıları ve Oranları

Tür	Sıra	Ülke	Nakliyat Sigorta Şirketi Sayısı	Toplam Nakliyat Sigorta Şirketi Sayısına Oranı (%)	Toplam Nakliyat Sigorta Şirketi Sayısı
NAKLİYAT	1	Almanya	25	35,21	71
	2	İngiltere	19	26,76	
	3	Avusturya	5	7,04	
	4	Fransa	5	7,04	
	5	İtalya	5	7,04	
	6	İsviçre	4	5,63	
	7	Rusya	3	4,22	
	8	İsveç	1	1,40	
	9	Yunanistan	1	1,40	
	10	İspanya	1	1,40	
	11	Bulgaristan	1	1,40	
	12	Osmanlı İmparatorluğu	1	1,40	

Kaynak: Kahya, 2010, ss. 97-108; Baskıcı, 2002, ss.17-28

Tablodan Alman sermayesinin, diğer alanlarda olduğu gibi, sigorta sektöründe de baskın bir şekilde Osmanlı şehirlerinde nüfuza sahip olduğu görülmektedir (Annuaire Oriental, 1913: 778-788). Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve esnasında Almanya ile olan siyasi ve ekonomik yakınlık, tüm iktisadi sektörlerde kendini göstermektedir. Savaştan yenik çıkan Almanya, sömürgeleri ile beraber ekilebilir arazi ve yer altı kaynaklarını da kaybetmiştir. Ayrıca enflasyon artmış, Alman parası büyük değer yitirmiştir. Bu kayıplara rağmen Alman sermayesi, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde kurmuş olduğu eğitim kurumları, açmış olduğu banka şubeleri ve nakliyat sigorta şirketleri ile Osmanlı şehirlerinde nüfuzunu korumayı başaramıştır (İnce, 2008: 294-295). Bunun en bariz örneğini 20 yüzyılın başında, Osmanlı şehirlerinde nakliyat sigorta hizmeti veren şirketlerin mensubu oldukları ülkeler tablosunda görmek mümkündür. Almanya, Osmanlı şehirlerinde 71 nakliyat sigorta şirketinden 25'ine sahiptir. Bu sayı Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki nakliyat sigorta şirketi piyasasının, yüzde 35,21'ine denk gelmektedir. Neredeyse toplam sayının yarısına yakını elinde tutan Alman sermayesi, Cumhuriyetin kuruluş yıllarına kadar bu nüfuzunu devam ettirmiştir. İngiltere ise

71 şirketten, 19'una sahiptir. Bu sayı da hiç azımsanmayacak derecede olup, toplam sayının yüzde 26,76'sına tekabül etmektedir.

İngiltere, Fransa ile beraber özellikle deniz nakliyatında sigortayı zorunlu hale getirmesi, İngiltere'nin İstanbul, Trabzon ve İzmir limanları başta olmak üzere diğer şehirlerdeki acente sayılarını arttırmasını sağlamıştır. Liman kentlerindeki ticari faaliyetlerin artarak hacmin genişlemesi, Almanya, İngiltere başta olmak üzere diğer yabancı ülkelerin bu kentlerdeki nakliyat sigortası ile ilgili acente sayılarını arttırmıştır (Baskıcı, 2001: 4).

Tablo 4: Anadolu Limanlarındaki 1834 -1910 Yılları Arasındaki, Ticaret Hacmi Değişiklikleri

Liman	Ticaret Hacmi (Bin Sterlin)			
	1834	1860	1880	1910
İzmir	2075	4233	7832	8561
Trabzon	860	5007	1844	2097
Samsun	254	962	886	3104
Mersin	154	-	988	1441
İskenderun	-	1674	2114	2700

Kaynak: Baskıcı, 2002:17-28

Murat Baskıcı'nın 1860 ve 1918 yılları aralığı, Osmanlı Anadolu'sundaki sigorta piyasalarını incelediği makalesinde önemli liman kentlerinin ticari hacimlerindeki değişimlerine yer vermiştir. 1834 ve 1910 yıllarını kapsayan yukarıdaki tabloda söz konusu değişiklikler şu şekilde gösterilmektedir. Osmanlı liman şehirleri, 19. yüzyıl öncesi ve hemen sonrasında kendi iç piyasalarının ihtiyacını kendi imkânları ile karşılayabilmekteydi. Ancak değişen dünya şartları, ithalat ve ihracat dengesini bozdu. 19. yüzyılın ortalarında ihracat, ithalattan daha fazla durumda olmasına rağmen 20. yüzyıla gelindiğinde ithalat, ihracattan daha fazla olmaya başladı. İthal ürünler gemiler yoluyla liman kentlerine geldi. Gelen ürünler, iç piyasada üretilenlerden çok daha bol ve ucuzdu. Bu nedenle tüketim ithal ürünlere doğru kaydı. Bu daha çok ithalat demektir. 20. yüzyıla gelindiğinde liman şehirlerindeki ticaret hacmi bir önceki yüzyılın rakamlarını misliyle katlar duruma geldi. İzmir'deki ticaret hacmi 4.12, Trabzon'daki 2.43, Samsun'daki 12.22, Mersin'deki 9.35 ve İskenderun'daki 1.61 kat arttı.

Yukarıdaki tabloda belirtilen liman kentlerindeki ticari hacim genişlemesi, ithal malların ülkeye daha çok girmesi yönüyle gerçekleşmiştir. Avrupa devletlerindeki endüstriyel gelişmelerin artması ile paralel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun ithalatı artmıştır. Ayrıca endüstriyel ürünlerle rekabet edemeyerek, üretimini azaltan ya da durduran Osmanlı esnaf ve zanaatkarının durumu da ithal mallara olan ihtiyacı belirlemiştir. Üretimin azalması demek,

üreticinin yanında çalışan sayısının düşürülmesi, az kişi ile sınırlı sayıda iş üretilmesi demektir. Bu, bir işyerinden ekmek kazanan kişi sayısının düşürülmesi anlamına geliyordu. Bu durum beraberinde işsizlik ve yoksulluk gibi değişik buhranlı toplumsal olaylara sebep olabilecek sorunsalları da beraberinde getiriyordu. Üretimin durması ise tamamen işyerinin kapanması anlamına geliyordu ki, bu durum toplumsal buhrana sebep olduğu gibi bazı meslek dallarının da ortadan kalkmasını ifade ediyordu. 20. yüzyıldaki ithalat temelli, ticari hacim genişlemesi, Osmanlı toplumu için hiç de toplumsal refahı yükselten bir durum oluşturmamıştır. Çünkü yerli üretimin zarar görmesi, toplumsal normlar ve ekonomik istatistikler açısından pozitif algılanabilecek bir durumu ortaya çıkarmamıştır. Belki tüketici, ihtiyaç duyduğu ürünü daha ucuza alır duruma gelmiştir ama Osmanlı İmparatorluğu gibi birbirine her yönden bağlı, sektörel üretim ve tüketim ilişkilerini uygulayan devletlerde, ithalat temelli hacim genişlemesi iyi sonuçlar doğurmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu esnaf teşkilatı, ahilik temelli bir yapılanma içerisinde olduğundan, teşkilat kurumsal bir yapıya sahiptir. Bunun yanında esnaflar sosyal, ekonomik ve kültürel olarak topluma önderlik eden kişiler olmuşlardır. Esnaflar, ahilik üzeri belirli bir kültürde yetiştikleri için buldukları muhit, kasaba ve şehirde güvenilir, sözünün ve işini eri olarak algılanmışlardır. Toplum için öneme sahip olan yapının zarar görmesi, beraberinde toplumsal yozlaşmayı getirmiştir. Limanlara gelen mallar iç piyasaya çoğunlukla gayrimüslimle kanalıyla sürülmüş ve yine gayri Müslimlerce tüketiciye ulaştırılmıştır. Tüketici ihtiyaç duyduğu ürünü belki ucuza alabilmektedir ama muhitindeki güvenilir, sosyal ve ihtiyaç duyduğunda kapısını çalabileceği yerli esnafı kaybetmiştir (Kasaba, 1993: 28).

İthal ürünlerin gerek yurtdışından liman kentlerine taşınması gerekse iç piyasada sevkiyatı esnasında doğabilecek zararların karşılanması amacıyla nakliyat sigortacılığına ihtiyaç duyulmuştur. 20. yüzyılın başında, Avusturya, İtalya ve Fransa'nın Osmanlı Devleti sınırları içerisinde, 5'er adet nakliyat alanında sigortacılık faaliyeti sürdüren şirketleri bulunmaktadır. Bu toplamda 71 şirket bulunan Osmanlı şehirlerinde Avusturya, İtalya ve Fransa'nın her biri %7 bir paya sahip olması anlamına geliyordu.

Nakliyat sigortacılığı alanında Almanya ve İngiltere'den sonra en çok şirket sahibi bu üç ülke arasında Avusturya'nın özel bir durumu vardır. Osmanlı şehirlerinde en çok nakliyat sigorta ağına sahip olan Osmanlı Umum Sigorta Şirketi'nden sonra en çok acenteye sahip şirket Assicurazioni Generali Trieste şirkettir. 26 adet acentesi bulunan bu şirketin menşei Avusturya'dır (BOA, M.1916: 143/35). Bu şirketin bir nevi yerli olarak algılanan sigorta şirketinden sonra en çok acente ağına sahip olması, 20. yüzyıl öncesi ve ilk yıllarındaki Osmanlı Devleti ile Avusturya ilişkilerinin yoğunluğunu anlamamız açısından önem arz etmektedir (BOA, M.1916: 259/1). Avusturya devleti ile olan ticari ilişkiler gerek uluslararası gerekse

ulusal düzeyde yapılan malların nakliyatı esnasında doğabilecek zararların karşılanması ihtiyacı, bu şirketin geniş bir ağa sahip olmasına imkân tanımıştır. Bu şirkete Dersaadet Polis Mektebi eşyalarının taşınması ve korunması için sigorta işi verilmiştir. Arşiv belgelerinde ilgili şirketin bu görevi miladi 1919 yılına kadar sürdürdüğü anlaşılmaktadır (BOA, M.1919: 196/70). Bu şirketten başka Avusturya menşeli nakliyat alanında hizmet veren dört şirket daha bulunmaktadır. Bunlar İstanbul, İzmir, Samsun, Trabzon, Mersin, Gelibolu, Giresun, Bandırma, Şam, Karadeniz Ereğlisi, Rize ve Zonguldak'da Providentia, İstanbul, İzmir, Edirne, Tekirdağ, Yafa, Kudüs, Silivri ve Trablusşam'da Riunione Adriatica di Sicurta, İstanbul ve İzmir'de Fonciere de Pest, İstanbul'da Lloyd Oriental Maritime şirketleridir.

Fransa'nın da Avusturya gibi Osmanlı şehirlerinde faaliyet gösteren beş nakliyat sigorta şirketi vardır. Bunlar İstanbul ve İzmit'te Assureurs Maritimes Français, İzmir ve Samsun'da Compagnie d'Assurances Generales Maritimes de Paris, İstanbul, Samsun, İskenderun, Gelibolu'da Lloyd Autrichien (Veritas), İstanbul'da Lloyd Français (Veritas), İstanbul, İzmir, Samsun, Trabzon, Mersin, İzmit, Edirne, Bursa, Tekirdağ, Halep, Bağdat, Bilecik, Bitlis, Gemlik, Burhaniye, Nevşehir ve Sivrihisar'da La Fonciere şirketleridir.

İtalya menşeli şirketler ise İstanbul, İzmir, Samsun, İskenderun ve İnebolu'da Italia, İstanbul ve Hayfa'da Liguria di Genova, İstanbul, Çanakkale, Edremit, Gemlik ve Mudanya'da Oceanus di Genova, İstanbul'da Unione Continentale, İstanbul ve Giresun'da L'Universo'dir.

Sonuç

İnsanoğlunun kendini ve sahip olduklarını güvende tutma ihtiyacı, değişik süreçler geçirerek sigorta gibi dinamik bir süreci ortaya çıkarmıştır. Medeniyetini her yüzyılda geliştirerek değiştiren insanın, 20. yüzyıla gelindiğinde siyasi, sosyal ve ticari yapılarda büyük değişiklikler yaşanacak olayları geçmişten sürdürdüğüne görüyoruz. Birçok siyasi olay ve yapı, geçmiş yüzyılların bilgi ve tecrübe birikimleri sayesinde değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikleri 20.yüzyılda alan görebiliyoruz. Nitekim bunun sonucu olarak da dünya, büyük savaşa tutuşmuş, bu savaşın sonucunda da devletlerin sınırları değişmiş, ticari ve sosyal yaşam tekrar şekillenmiştir. Henüz 20. yüzyıla gelinmeden önce, 19. yüzyılın son çeyreğinde başlayan ticari hareketlilik yapısal ve köklü değişikliklerin habercisi olmuştur. Coğrafi keşifler ile başlayarak, devamında stratejik ve o kadar da politik olan Avrupa devletlerinin dünya üzerinde güç mücadeleleri, hammadde, toprak ve sermaye paylaşım senaryoları tüm siyasi, ticari ve sosyal yapıları içinden çıkılmaz duruma getirmiştir. Bunların en önemlileri de pazar kapma savaşlarıdır. Sanayi devrimleri ile fabrikasyon üretime geçen Avrupa devletleri, fazlalık

ürünlerini pazar bulma noktasında kendi kendileri ile yarışa girmiştir. Burada paylaşılamayan pazar, Osmanlı Devleti olduğu görülmektedir. Zira çoğunun Osmanlı Devleti ile imzaladıkları siyasi ve ticari ayrıcalıklar vardır. Bu anlamda, Osmanlı şehirleri, onlar için açık doğal pazar durumundadır. Bu pazarı kullanmaya kararlı olan Avrupalı devletler, ihtiyaç fazlası ürünlerini, Osmanlı liman şehirlerine yığmaya başlamışlardır. Ancak, ürünlerin gerek uluslararası alanda gerekse iç pazarda nakliyatı esnasında, başta hırsızlık olmak üzere, kaza, yangın gibi risklerle karşı karşıya kalınmıştır. Bu da sigorta batıda var olan ancak Osmanlı sınırları içerisinde olmayan nakliyat sigortacılığı ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu sayede Osmanlı şehirleri Nakliyat sigortacılığı ile tanışmıştır.

Nakliyat sigortacılığının Osmanlı şehirlerinde acenteler açması ile liman şehirlerinin ticari hacimleri genişlemiştir. Nakliyat sigortacılığı sayesinde riski en aza indiren batılı tüccarlar, limanlara getirdikleri ürünleri, çoğu yabancılardan oluşan aracılar vasıtasıyla, iç pazara sokmuşlardır. 19. yüzyılın son çeyreğine kadar, kendi kendine yetebilen Osmanlı şehir, kasaba ve köy ticari yaşamı ithalat ve ihracat dengelerini alt üst olması sebebiyle büyük buhranlar yaşamıştır. Yerli üretici, batıdan gelen ucuz ve bol miktardaki ürün piyasası ile rekabet edememiştir. Çoğu dükkânını kapatmak zorunda kalmıştır.

Avrupa menşeli birçok nakliyat sigorta şirketi, Osmanlı şehirlerinde acenteler açmışlardır. Almanya menşeli şirketlerin 20. yüzyılın hemen başında Osmanlı Devleti nakliyat sigortacılığı piyasasının %35'ine hâkim olduğu görülmüştür. Bu zamanda nakliyat sigortacılığı konusunda, Osmanlı şehirlerinde toplamda 71 şirket bulunmaktadır. Bunlardan 25 tanesi Almanlara aittir. Osmanlı Devleti'nin ise 1 adet sigorta şirketi bulunmaktadır. Bu şirketin adı Osmanlı Umum Sigorta Şirketi'dir. Osman Nuri Ergin gibi bazı tarihçiler, bu şirketin adı itibarıyla yerli olduğunu düşünmektedirler. Bu şirket, Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde yerli sigorta şirketlerinin gelişmesi açısından, başta nakliyat sigortacılığı olmak üzere, diğer sigorta türleri için de bir mihenk taşı olmuştur.

Kaynaklar

- Aktar, A. (2006). *Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Annuaire Oriental. (1914). Du Commerce 1913 (AncienIndicteur Oriental). İstanbul: Ed. Raphael C. Cervati.
- Arı, K. (2009). *İzmir'den Bakışla Türkiye'de Kabotaj –Haklar, Kazanımlar, Bayramlar*. İzmir: Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi Yayınları.
- Baban, Ş. (1944). Sigorta Anlamı. *İktisadi Yürüyüş Sigortacılık Özel Sayısı*, S.112, ss. 2-94.
- Baskıcı, M. (2002). Osmanlı Anadolu'sunda Sigorta Piyasası 1860-1918. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.57, S.4, ss.9-28.
- Baysun, C. (1986). *Tezahir*. Cevdet Paşa, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Blanqui, A. (1842). *Considerations Sur L'Etat de la Turquie d'Europe*, Paris: Au Bureau Journal des Economies.
- BOA, HAT. 360/20068, H. 29 Zilhicce 1248/M. 19 Mayıs 1833.
- BOA, A.DVN. DVE-14/20, H. 8 Rabiulevvel 1265.
- BOA, HR. MKT, 64/51, H. 29 Zilhicce 1269/M. 3 Ekim 1853
- BOA, MV.161/10, H. 15 Kânunusani 1327/M. 28 Ocak 1912.
- BOA, DH. EUM. MH.143/45, H. 8 Safer 1335/M. 4 Aralık 1916.
- BOA, DH. EUM. MH.259/1, H. 21 Safer 1335/M. 17 Aralık 1916.
- BOA, DH. EUM. MH.144/16, H. 15 Safer 1335/M. 11 Aralık 1916.
- BOA, DH. EUM. MH.144/16, H. 15 Safer 1335/M. 11 Aralık 1916.
- BOA, DH. EUM. MH.196/70, H. 7 Cemaziyülevvel 1337/M. 8 Şubat 1919.
- Bulut, Ö. (2007). *Türkiye'de Taşımacılık Sektörünün Lojistik Olgusu İçerisinde İncelenmesi*. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Develioğlu, F. (2015). Nakl. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ergin, O.N. (1995). *Mecelle-i Umur-ı Belediye*. C.3, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Esen, B.N. (1945). *Sigorta Bilgisi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Faroqhi, S. (2004). *Osmanlı Dünyasında Üretmek Pazarlamak, Yaşamak*. Çev. Gül Çağalı Güven-Özgür TÜresay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gün, E. (1945). *Sigorta Lügati (Tarif ve izahlar)*, İstanbul: Kâğıt ve Basım İşleri A. Ş.
-

-
- İnce, E. (2008). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Almanya'daki Etkisi ve Bu Etkinin İzmir Finans Piyasasına Yansımaları -Deutsche Orient Bank. *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VI, S.16-17, ss. 291-309.
- Kahya, F. (2010). *Osmanlı Devleti'nde Sigortacılık*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Karpat, K. (2003). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm Kırsal Göç Gecekondu ve Kentleşme*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Kasaba, R. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi Ondokuzuncu Yüzyıl*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Kazgan, H. (2005). *Osmanlıda Avrupa Finans Kapitali*. C.1, Ankara: Roma Yayınları.
- Kazgan, H. (1998). *Cumhuriyeti'in 75 Yıllık Sigortacısı Koç Allianz*. İstanbul: Koç Allianz.
- Kiver, S. N. (1926). *Sigorta Muhasebesi, Harik, Nakliyat, Hayat, Ticaret Vekâleti* İstanbul Ticaret Mekteb-i Alisi Neşriyatı. İstanbul: Osmanbey Matbaası.
- Kocaimamoğlu, S. (1983). *Bankacılık Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Meral, H. (2020). İlk Yerli Sigorta Şirketi: Osmanlı Umum Sigorta. 09.11.2020. Erişim: <http://sigortastrateji.com/>
- Pamuk, Ş. (2018). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2005). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları. (2001-2005). İstatistik Yıllığı.
- Toprak Z. (2019). *Milli İktisat 1908-1918*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2020). Nakliyat. 05.11.2020. Erişim: <https://sozluk.gov.tr/>
-

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2023

Cilt/Volume: 2023

Sayı/Issue: 2

Millî Mücadele Döneminde Ulukışla

*Ulukışla During the National Struggle**Mehmet Kaya**

Özet

Ulukışla Anadolu'nun güneyine açılan önemli bir kavşak durumundadır. Bu durum demiryolunun gelişiyile birlikte daha da artmıştır. Adana, Gaziantep, Şanlıurfa güzergâhını Orta Anadolu'ya bağlayan önemli bir ulaşım noktasıdır.

Ulukışla, Mondros Mütarekesinin imzalanıp işgallerin başlamasıyla önce İngilizlerin daha sonra Fransızların hâkimiyet alanı içerisinde yer almıştır. Demiryolu güzergâhı Fransa'nın Adana, Antep'e sevkiyatında önemli bir yer tutmaktaydı.

Bir Fransız müfrezesinin Ulukışla'yı işgal girişimi milli kuvvetlerin bölgede hakimiyeti sağlamasıyla başarıya ulaşamadı. Ancak, demiryolunun denetime alınması, yakınındaki Çiftehan'ın işgal altında olması bölgede yaşanan süreci ifade etmekteydi.

Demiryolunun milli kuvvetlerce sıkıştırılması, Fransa'nın Adana ve Antep'e sevkiyat yapmasını zorlaştırdı. Milli kuvvetlerin sık yaptığı baskınlar bölgedeki Fransız müfrezesini güç duruma düşürmüştü. Bölgenin Fransuz işgalinden kurtulması Sakarya Zaferi sonunda imzalanan Ankara Antlaşmasıyla gerçekleşmişti.

Anahtar Kelimeler: Demiryolu, Millî Mücadele, Ulukışla.

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Prof.Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, kayamehmet@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4663-0409.

Atıf/Citation: Kaya, M. (2023). Millî Mücadele Döneminde Ulukışla. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023 (2), 206-219.

Geliş/Received: 14.03.2023

Kabul/Accepted: 25.06.2023

Abstract

Ulukışla is an important junction opening to the south of Anatolia. This situation has increased with the advent of the railway. It is important transportation point connecting Adana, Gaziantep, Sanlıurfa route to central Anatolia.

With the signig of the Armistice of Mudros, Ulukışla was under the domination of the Biritsh first and then the French. The discovery of the railway had an important place in the shipment of French to Adana, Antep.

The attempt of a French detachment to occupy Ulukışla did not succeed as the national forces gained dominance in the region. However, the control of the railway and the occupation of Çiftehan near it menat rhe process in the region.

The compression of the railway by the national forces made it dificult for France to make shipments to Adana and Gaziantep. The frequent raids of national forces had put the French detachment in the region into a difficult situation. The liberation of the region from the French occupation were realized with the Ankara Agreement signed end of the Sakarya Victory.

Keywords: Railway, National Movement, Ulukışla.

Giriş

Konuyu ele almadan önce çalışmanın içeriği hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır. Çalışmada ele alınan döneme dair kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Buradan elde edilen bilgilerin dönemin arşiv belgeleriyle desteklenmesi ile materyal bakımından zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Ulukışla, tarih sürecinde yolların kavşak noktası olması, aynı zamanda demiryolunun kazaya gelmesiyle birlikte önemi daha da artmıştır. Öneminin daha iyi anlaşılabilmesi için bu tarihsel durumunu ele almak yararlı olacaktır

Kazanın Osmanlı Devleti'nde durumuna dair bilgilerin 1. Selim döneminde netleşmeye başladığı söylenebilir. İdari teşkilat bağlamında Niğde sancağına bağlı olan Şucaeddin nahiyesi diğer nahiyelerle (Melegubi, Çamardı, Bor, Uçhisar) birlikte Tapu Tahrir Defteri kaydında yer almaktaydı (COA, Tahrir Defterleri,455:1-1009). Bu durumun Kanuni döneminde devam ettiği değişikliğin belirtilmemiş olmasından anlaşılmaktadır (COA, TD, 371:1-268).

Ulukışla'nın İdari taksimatta Niğde Sancağına bağlı olması ilerleyen süreçte de değişmemiştir. H.1295/1878-1879 yılına ait Konya Vilayeti Salnamesinde Konya Vilayetine bağlı Niğde Sancağının Niğde, Bor, Aksaray, Ürgüp Nevşehir kazalarından oluştuğu anlaşılmaktadır. Bor kazası içinde Anduğu ve Şücaeddin (Ulukışla) nahiyeleri yer almaktaydı (H.1295 Tarihli Konya Vilayeti Salnamesi,1295:156). Bu salnameye göre kaza ve nahije sayıları ile nüfusları hakkında bilgi edinmek mümkündür. Şucaeddin nahiyesine bağlı 32 köy olup 905 hanede 3541 kişinin yaşadığı belirtilmektedir (Bayrak,2005:53).

Ulukışla için önemli diğer bir kayıt 1881-1882 sayımıdır. Ancak, bu sayım ayrıntılı olmakla birlikte, on yıl kadar devam etmesi sayım sonucuna temkinli yaklaşmamızı gerektirmektedir. Niğde Sancağı Niğde, Bor, Nevşehir, Ulukışla, Aksaray, Arabsun (Gülşehir) kazalarından oluşmaktaydı. Sayımda azınlıklar milliyet ve inanç esasları dikkate alınarak ayrı ayrı belirtilmiştir. Bu anlamda Arabsun (Gülşehir) ve Şücaeddin nahiyeleri kazaya dönüştürülmüştür (Kaya,2005:199). Ulukışla kazasında erkek ve kadın ayrımıyla 4300 erkek, 3551 kadın kaydı yer almaktaydı. Bu toplam nüfusun 1331'i Rum (700 erkek, 631 kadın) idi. Nüfusun kasaba ve köyler itibariyle bir ayrımı söz konusu değildir. Bilgi eksikliği nedeniyle bir yorumda bulunulamamaktadır. Kaza itibariyle nüfusun yüzdeleri bilinilebilmesidir. Türkler %86, Rumlar %13, Ermeniler de %1'den az bir onasahipler (Karpas,2003:182).

İttihat ve Terakki iktidarı sırasında vilayetlerdeki eğitim üzerine yapılan incelemede, Niğde müstakil sancağı kazaları ve bunların tahmini nüfusuna dair bilgiler yer almaktadır. Ulukışla kazasına 1915 verilerine göre Darbaz (Darboğaz), Ömerli, Koçak, Eminlik, Porsuk,

Ali Hoca, Gümüş, Barastal köyleri kayıtlıydı. Kayıtta bu köylerin hane sayıları da yer almaktaydı. Buna göre 203, 144, 119, 104, 122, 89, 61, 90 sayıları bu köylerin hane sayılarını ifade etmekteydi. Ulukışla kazası köyleri 1032 hane olup tahmini nüfus 5160 olarak hesaplanabilir (Kaya, 2005:206).

1. Ulukışla'da Eşkıyalık

Ulukışla'nın demiryolu güzergâhında bulunması sevkîyatın daha geniş kapsamlı yapılabilmesine imkân sağlamaktaydı. Çeşitli yerlerden sevk edilen Ermeniler Pozantı ve Belemelik'te toplanmaktaydı. Doğabilecek asayiş bozukluğu karşısında Pozantı Emniyet Müfettişliğinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 12 Mayıs 1918 tarihli yazıda, bölgeye askeri kuvvet sevki istendi. Bu yazı üzerine, Nezaret Ulukışla'daki zabıt Recep Efendi'nin Pozantı'ya gönderilmesi uygun bulundu (COA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, 21/6,12.05.1918). Ermenilerle ilgili sıkıntıların 1919 yılında da devam ettiği görülmekteydi. Ocak 1919'da Ulukışla ve çevresinden geçen bazı Ermeni muhacirlere jandarma ve diğer görevliler tarafından saldırıda bulunulmuş, Muhacirin-i Umumiye Müdür Muavini Sabri Bey tarafından tahkikat başlatılmıştı. Tahkikat evrakının Konya'dan Niğde Mutasarrıflığına gönderilmesi gerektiği bildirildi (COA, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî,97/203,20.03.1919). Ermenilere düzenlenen saldırılarla ilgili olarak Kaza Kaymakamı Neşet Bey bu konuda kusurlu bulunmuştu. Bu kişinin dirayetli bir kaymakamla değiştirilmesi gerektiği Niğde Mutasarrıflığına iletilmişti (COA, DH. ŞFR,614/53,09.02.1919). Ermeni muhacirlere karşı jandarmanın bazı istenmeyen harekette bulunduğu dair bazı bulgulara rastlanılmıştı. Bu incelemede hükümet tabibi de yer almıştı. Tahkikat sonucunun Dahiliye Nezaretine bildirilmesi istenmişti (CCA, Toprak İskan Genel Müdürlüğü 272.0.0.12,/38.24.16,15.02.1919).

Aynı içinde bazı konuları konuşmak üzere Ulukışla Emniyet Müfettişi Mahmut Celalettin Bey İstanbul'a çağrıldı. Görüşmeden sonra Ulukışla'ya dönen Mahmut Celalettin Beyin harcırahının ödenmesi Niğde Sancağı Mutasarrıflığına bildirildi. Görüşmede hangi konuların ele alındığına dair bir bilgi bulunmamakla birlikte, bölge asayişinin ele alındığı düşünülebilir (COA, Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Muhasebe, 173/87, 14.05.1919). Müfettiş Bey geçici görevle bir süre İskenderun'a gönderildi (COA, DH. EUM MH, 174/6, 15.05.1919). Ermenilerle ilgili bir başka olay da 1919 yılının Mart ayında Konya'dan sevk edilen Ermeniler Ulukışla'da trenden indirilip tevkif edildiler, eşyaları da müsadere edildi. Şikâyet üzerine Dahiliye Nezareti Konya Vilayetine gönderdiği emirde, durumun araştırılmasını istedi (COA, DH. ŞFR, 611/47, 21.01.1919).

Balıkesir Üsera Garnizonundan üç Romen esir 1918 yılının Şubat ayında firar etmişlerdi. Bu kişilerin Ulukışla'ya gelebilecekleri hususunda bölgedeki emniyet müfettişliği bilgilendirilip, yakalanmaları emredildi (COA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyr ü Sefer Kalemi, H. 17.08.1336),

Hırsızlık Birinci Dünya Savaşı ve takiben mütareke döneminde asayişin gittikçe bozulmasıyla artmaktaydı. Tonus (Sivas-Altınyayla) Kaymakamının Ulukışla'yı ziyareti sırasında bagaja teslim ettiği eşyasından bir kısmı çalınmıştı. Eşyası yanında iki yüz altmış lirası da kaybolmuştu. Para ve eşyanın bulunması için Ulukışla Emniyet Müfettişliğine Dahiliye Nezaretince 11 Mayıs 1918 tarihinde emir verilmişti COA, DH. EUM. SSM, 22/3, 11.04.1918). Örnekleri daha fazla çoğaltmak mümkündür. Bu anlamda 1919 yılının Ağustos ayında Ulukışla'nın Ağacasu köyü eşkıya saldırısına uğradı, köylünün hayvanları çete tarafından gasp edildi (COA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi, 19/61, 25.08.1919).

Birinci Dünya Savaşı nedeniyle yerlerinden edilip Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan mültecilerden bir kısmı Ulukışla-Sivas güzergâhında bulunmaktaydı. İskân edilip kendilerini idare edemeyecek durumda olanlara günlük tayın bedeli verilmekteydi. Mültecilere yardımın daha kolay ulaşması için güzergâhın bölümlere ayrılması teklifine Dahiliye Nezareti'nin Kayseri Mutasarrıflığına gönderdiği 27 Mayıs 1918 tarihli yazıyla bu durumun sıkıntıya yol açacağı endişesiyle izin verilmedi (COA, DH. ŞFR, 87-315, 27.05.1918). Muhacirler için Kayseri Mutasarrıflığı elden geldiğince ekme tedarikinde bulunmaktaydı (COA, DH. ŞFR, 585/118, 28.05.1918).

Eşkıyanın kazada çeşitli bahanelerle yapılan soygunlar dönemin bir gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazada ismi belirtilmeyen beş kişilik bir çete Gilan köyünde jandarma ile çatışmaya girmiş, çatışma neticesinde 1918 yılının Eylül ayı sonlarına doğru ölü ele geçirilmişti (COA, DH. ŞFR, 595/158, 19.09.1918). Eşkialık milli mücadele süresince Ulukışla ve çevresinde devam etti. 1919 yılının Eylül ayında Adana'dan Niğde'ye seyahat eden iki Rum Ulukışla-Çiftehan arasında Ahmet ve Halil Çavuş çeteleri tarafından soyuldular. Çete Çiftehan'daki İngiliz subayının yakalama girişimi başarılı olamadı. Türk müfrezesi de takip başlatmış, çatışmada Halil ve Ahmet Çavuşlar ölü ele geçirilmişti (COA, DH. EUM. AYŞ, 53/10, 03.09.1919). Aynı yılın Haziran ayında Ulukışla-Kayseri demiryolu hattının eksiklerini belirlemek, gerekli incelemeleri yapmak için bir heyet görevlendirildi. Heyet Ereğli'den Bor'a giderken Tahtaköprü mevkiinde silahlı beş kişinin saldırısına uğradı. Bu saldırıda mühendis Arif Bey öldürüldü, heyete refakat eden jandarma da yaralandı. Çapan köyünden Kara Ahmet oğlu Hüseyin, Haydar oğlu Süleyman, Süleyman oğlu Haydar ve jandarma kaçaklarından Molla

oğlu Talat ve bunlara yataklık eden Adil adındaki kişilerin olayda yer aldıkları yapılan incelemeden anlaşılmıştı. Takibatta önce c kişi yakalandı (COA, DH. şFR, 634-58, 15.06.1919), daha sonra da diğerleri yakalanıp, yargılanmak üzere savcılığa teslim edildiler (COA, DH. EUM. AYş, 12/74, 18.06.1919). Ulukışla ve çevresinde 1919 yılının Ağustos ayı ortalarında Ağcasu köyüne saldıran çete köydeki hayvanları götürmüştü. Tahkikat başlatıldığı halde Ağustos ayı sonu itibariyle çete yakalanamadı (COA, DH. EUM. AYş, 19/61, H 28.11.1337).

İzmir'in işgalinin Anadolu'da doğurduğu büyük infial çeşitli şehirlerdeki mitinglerle ortaya konulmuştur. Başta İstanbul olmak üzere, mitinglerde halk tepkisini ortaya koymaktaydı. İşgalin protesto edilmesi bağlamında telgraflar çekildi. Ulukışla, Avanos, Ürgüp ve Akşehir hassasiyetini telgraflarla ifade etmiş, İtilaf Devletleri nezdinde girişimde bulunulmasını istemişlerdi. Konya Vilayetine de işgalin protesto edildiği bildirilmişti (COA, Bab-ı Ali Evrak Odası, 4597/344766, 26.10.1919). İşgalin sonucu olarak azınlıklara yerli halk tarafından tepki gösterileceğine dair İtilaf Devletleri temsilcilerince Hariciye Nezareti uyarılmıştı. Ulukışla'da yaşayan Hıristiyan köylüler hakkında Konya Vilayetinden istihbarat alındığı; bunun Adana Vilayetine bildirildiği ifade edilmekte, asayiş bozukluğuna meydan verilmemesi 1919 yılının Mayıs sonlarında istenmekteydi (COA, BEO, 4575/343074, 21.05.1919), Niğe Mutasarrıflığı tekrar uyarıldı (COA, DH. şFR, 631/42, 21.05.1919).

Bir Fransız müfrezesinin Ulukışla ve Ereğli telgrafhanelerinin 1919 yılının Eylül ayında işgal ettiği anlaşılmaktadır. Dahiliye Nezareti Konya Vilayetine gönderdiği 14 Eylül tarihli yazıda, bu işgale anlam verilemediğinden sebebinin anlaşılamadığını bildirmişti (COA, DH. şFR, 103/49, 14.09.1919). İngiliz askerleri Amerikan otomobilleriyle içeriği bilinmeyen sandıklar dolusu eşyayı bilinmeyen bir yere nakletmekteydiler. Belgenin Sivas Vilayetine de gönderilmesi sandıkların bu vilayete gidebileceğini, tedbir amaçlı önlem alınmasını vurgulamaktaydı (COA, DH. şFR, 633/81, 05.06.1919).

Ulukışla'nın konumu nedeniyle kasabada Emniyet Müfettişliğinin kurulması kararlaştırıldı, müfettişliğe Ahmet Selami Efendi tayin edildi. Ahmet Selami Efendi'nin İstanbul'dan Ulukışla'ya seyahati için ikinci mevki tren creti ve c günlük yevmiyesinin ödenmesi emri Dahiliye Nezaretinden Niğe Sancağına 10 Eylül 1919 tarihinde bildirildi (COA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi, 196/67, H 14.12.1337). Selami Efendiye aynı zamanda elbise ve silah verilmesi hususunda Levazım Müdüriyeti 18 Eylül tarihinde bilgilendirildi (COA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Levazım Kalemi, 49/13, 18.09.1919).

Ulukışla'da Ağustos 1919 ortalarında Osmanlı memurları tarafından Toros Tünel Komisyonuna ait olduğu iddiasıyla bir sandıkta evrak ele geçirilmişti. İngiliz Fevkalade Komiserliği 18 Ağustos 1919 tarihinde evrakın komisyona ait olduğunu dile getirip Hariciye Nezareti vasıtasıyla geri verilmesi talebinde bulundu (COA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası, 610/43, 18.08.1919).

İzinsiz seyahat edenler de asayişin bozukluğu anlamında önemli bir sorun teşkil etmekteydiler. Devlet seyahatlerin mürur tezkiresi ile yapılmasını Sultan Abdülaziz döneminde uygulamaya başlamıştı. Vatandaşların seyahatleri sırasında bu tezkireyi bulundurmaları kendi güvenlikleri kadar, tezkiresi olmayan yabancı kişilerin kasaba ve şehirlere girmesinin engellenmesi bakımından da önemliydi. Adanalı Ali oğlu Süleyman Adana'dan aldığı seyahat varakasını Pozantı'da onaylatmayıp Ulukışla'ya gelmiş, burada yakalanmasına rağmen kaçmayı başarmıştı. Bu kişinin nereye gittiğinin araştırılması istendi. Aynı zamanda bu kişinin yerel tüccar tarafından Kayseri'ye gitmiş olabileceği bilgisinin alındığından Kayseri Emniyet Müfettişliği Ulukışla Emniyet Müfettişliğince 1918 yılının Mart ayında bilgilendirildi. Ancak, bu konuda herhangi bir somut bilgi bulunmamaktadır (COA, DH. EUM. SSM, 56/89, 15.03.1919).

Asayiş bozukluğunun bir başka boyutu da bazı kişilerin üzerinde zararlı evrak bulunmasıydı. Zararlı evrakı taşıdığı belirlenen Ahmet Kemal Beyin İstanbul'dan Kayseri'ye sürgünü kararlaştırılmış, daha sonra yeri değiştirilerek Ulukışla'ya nakledilmişti. Ahmet Kemal Beyin sevk masraflarının karşılanabilmesi için konu hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi istenmekteydi (COA, DH. EUM. MH, 192/35, 18 09.1919). Silah depolarından bazı teçhizatın yağmalanması sık yaşanan durumlardandı. Ulukışla silah deposundan şubat ayı içinde kimliği belirsiz kişilere fişek atılmıştı. Bu durumun önlenmesi için Niğde Mutasarrıflığı uyarıldı (COA, DH. ŞFR, 617/9, 23.02.1919).

Ülke genelinde asayiş sağlanamadığından çeşitli olaylar meydana gelmekteydi. Ulukışla köylerinde makbuz karşılığı Sulh İanesi adıyla 17. Kolordu personelinden Zabit Vekili Rahmi Efendi para toplamaktaydı. Dahiliye Nezareti iane toplama işinin kanuna uygun yapıp yapılmadığını araştırmış; daha önce de 5. Ordu adına iane toplandığı belirlenmiş olup, para makbuz karşılığı teslim edilmişti, Rahmi Efendinin iane toplamasına izin verilmişti (COA, DH. EUM 6.Şb, 40/46, 27.06.1919).

Kasabanın güneye açılan kavşak noktasında olması önemini arttırmaktaydı. Demiryolunun kasabadan geçmesi bu önemin bir parçası olarak görülebilir. 1918 yılının Aralık ayı ortalarında İstanbul'da son Meclis-i Mebusan'a katılmak üzere Diyarbakir, Sivas, Ergani'den gelen bazı mebuslar Ulukışla'da idi. Uzun zamandır tren bekleyip maddi sıkıntı

çektiklerinden halkın yardımlarıyla idare etmekteydiler. Ayıntap Mebusu Ali Cenani, Diyarbekir Mebusu Zülfü ve Feyzi, Ergani Mebusu Kamil, Sivas Mebusu Emin Beyler durumlarını anlatan yazıyı Dahiliye Nezaretine gönderdiler. Dilekçelerinde Konya'dan tren tedarik edilmesini, ayrıca Eskişehir Hat Kumandanlığına da durumun bildirilmesini istediler (COA, DH. İ. UM, 12/4, 30.10.1919). Uzun bir süre bekledikten sonra mebusların ilk vasıtayla gidebilmeleri için bölgedeki hat komiserliğine emir verilmişti (COA, Dahiliye Nezareti İdare-yi Umumiye, 12/4, 09.12.1919).

2. Fransızların Ulukışla'yı İşgali

Mondros Mütarekesi ile birlikte önce İngilizler, daha sonra Fransızlar güney demiryolu güzergâhını işgal etti. Bir Fransız birliği Ulukışla yakınındaki Çiftehan'ı 1919 yılının Şubat ayında işgal etmişti. Bu işgali de itilaf Devletlerinin kendi güvenliklerini tehlikede gördükleri yerleri işgal edebilme hakkı, mütarekenin yedinci maddesi gereğince gerçekleştirmişlerdi (COA, DH. ŞFR, 613/92, 05.02.1919). Bir başka Fransız kuvveti 14 Aralık 1919 tarihinde Konya ve Ermenek tren istasyonları gibi, Ulukışla'ya gönderildi. Bölgedeki kuva-yı milliyenin sert uyarısı üzerine geri çekilmek durumunda kaldı. Kaymakam Tayyar Bey İstanbul Hükümeti taraftarı olduğundan Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin hareketini engellemek istedi. Cemiyet durumu Sivas'ta bulunan Heyet-i Temsiliye'ye ilettili. Heyet-i Temsiliye de Niğde'deki 11 Fırka Kumandanlığına durumu bildirdiğinde, Üsteğmen Tahsin Bey kaymakamlık binasını ele geçirerek İstanbul'a yazılan Fransızların telgrafını ve diğer yazışmaları imha etti. Kaymakamı tutuklatarak Niğde'ye gönderdi. İstanbul Hükümeti 2 Şubat 1920 tarihinde Fransız kuvvetinin protestosu karşısında kaza kadısı ve mevki kumandanı hakkında soruşturma başlatılmasını istedi, ancak, bir sonuç elde edemedi (COA, DH. EUM. AYŞ, 31/66, 02.02.1920).

İtilaf Devletleri temsilcileri bölgelerinde kuva-yı milliyeye taraftarı ya da kendilerinin beğenmedikleri memurları değiştirmekte, bazen başka yerlere de göndermekteydiler. Bunun bir örneği de Ulukışla'da yaşanmıştı. Ulukışla'da bulunan Jandarma Alay Kumandanı Haşim Bey Beyrut'a gönderilmişti. Adana Valisi Nazım Bey bu sürgünün mahzurlu olduğunu Dahiliye Nezareti'ne iletmişti (COA, DH. ŞFR, 619/94, 08.03.1919).

Fransız kuvveti Ulukışla'dan çekilmekle birlikte, yakındaki Çiftehan'da varlığını sürdürmekteydi. Halka aynı zamanda zulüm ve her türlü işkencede bulunuyor, yakındaki İlifkin köyünde halka çeşitli zulümler yapıyordu. Adana'daki Fransız İşgal Kumandanlığı nezdinde girişimde bulunulmuş; ancak, bir sonuç alınmamıştı. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti 4 Şubat tarihinde Hariciye Nezaretine başvurarak İstanbul'daki Fransız Siyasi Mümessillliğine konunun ilettilmesini istemişti (COA, DH. EUM. AYŞ, 31/79, 04.02.1920).

İtilaf Devletlerinin bölgedeki işgali sebebiyle Ulukışla-Pozantı-Adana demiryolu güzergâhında 1920 yılının Ocak ayı itibarıyla ulaşım sağlanamıyordu. Bu durum milli kuvvetlerin bölgenin işgalden kurtarılması çalışmalarını sekteye uğrattı (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, 320/34, 25.01.1920). Aynı ay içerisinde Ulukışla'da bulunan 11. Kolordu Kumandanı Mümtaz Bey 20. Kolordu Kumandanlığına gönderdiği yazıda, Fransızların Çiftehan, Pozantı, Adana, Mersin, Tarsus'taki kuvvetlerini takviye ettiklerini, Mersin İskelesine gelen vapurla da silah ve cephane çıkarttıklarını, bu silah ve cephaneleri güney cephesinde kullanacaklarını ifade etmişti (TİTE Arşivi, 318/3, 28.01.1920). Fransız subaylarının Ulukışla, Ermenek, Karaman istasyonlarında komiser sıfatıyla bulundurulması isteği İstanbul Hükümetince kabul edildi. Bu konuda Konya Valiliğine gönderilen 25 Ocak 1920 tarihli yazıda buna engel olunmaması dile getirilmişti (COA, DH. İ. UM, 20/14, 25.01.1920).

Ulukışla'da 1920 yılının Şubat ayı sonlarında kuva-yı milliyenin bölgede altı bin kişiden meydana gelen bir kuvvet bulundurduğuna dair söylentiler ortaya çıkmıştı. Bundan telaşa düşen Fransızlar Adana'da hükümet konağı ve diğer önemli gördükleri yerlere makineli tüfek ve ağır silahlar yerleştirmeye başlamışlardı (TİTE Arşivi, 20/30, 24.02.1920). İşgal kuvvetlerinin, başta Fransızlar olmak üzere, bölgede kuva-yı milliyenin güçlenmesi adına çeşitli tahribatta buldukları, bu tahribatın 1920 yılından itibaren giderek arttığı anlaşılmaktaydı. Tahribatın genişliğine dair mülazım-ı evvel Mustafa Efendi 22 Şubat'ta geniş bir araştırma yapmış, bu çalışmasını da ayrıntılı bir rapor haline getirmiş, bunu 20. Kolordu Kumandanlığına sunmuştu (TİTE Arşivi, 319/21, 22.02.1920).

İşgallerin etkisinin arttığı 1920 yılında yerel unsurların da bu ortamdan faydalanarak Türk halka karşı çeşitli zulümlerde buldukları görülmekteydi. Bu bağlamda Ulukışla'da yerli Hıristiyanlar Türklere karşı zulümlerini arttırmaya başlamışlardı. Zulümleri daha sistemli bir şekilde gerçekleştirebilmek için çeteler kurmaktaydılar. Bu durum kuva-yı milliyenin Heyet-i Temsiliye ile yazışmalarında açık bir şekilde dile getiriliyordu. Bölgedeki Fransız kuvveti Şubat ayı sonlarında karargâhını Pozantı'ya nakletmişti (TİTE Arşivi, 18/6, 29.02.1920).

Fransız askerleri bölgedeki zulüm ve tahribatı gün geçtikçe artırmaktaydılar. Mart ayı sonlarında Pozantı-Çiftehan arasındaki rayları sökmüşlerdi. Böylece bölgeden kendilerine karşı gelebilecek tehdidi önlemek istemişlerdi. Fransızların bu davranışına karşı Pozantı Belediyek arasındaki köprülerin havaya uçurulmasının, bölgedeki Fransız askeri kuvvetinin hareketinin engellenmesi adına önemli bir girişim olacağı 11. Fırka Kumandanı Mümtaz Bey tarafından 20. Kolordu Kumandanlığına iletilmişti (TİTE Arşivi, 316/7, 27.03.1920).

Nisan ayı başlarında bölgedeki işgal kuvvetinin miktarını Pozantı kasabası itibariyle öğrenmek mümkündür. Pozantı'da 400 kişilik bir işgal kuvveti mevcuttu. Fransız kuvvetleri arasında Ermeniler de bulunuyordu. 200 kişilik bir Ermeni kuvveti zor durumda olan Fransız askerlerini kurtarmak için Adana'dan kuzeye doğru hareket etmişlerdi. Ancak, bu kuvvet kuva-yı milliye ile yaptığı saldırıda başarılı olamamıştı (TİTE Arşivi, 20/73, 21.04.1920).

Ulukışla ele alınırken yakınlığı sebebiyle Pozantı'nın da dikkate alınması gerekir. Bu anlamda 1920 yılının Mayıs ayında Pozantı'daki Fransız müfrezesine yardım için 30 Nisan'da Tarsus'tan bir kuvvet gönderilmişti. Kuva-yı milliye tarafından yardıma gelen bu kuvvete saldırı düzenlenmiş, Fransız birliği Bayramlı tarafına geri çekilmişti. Bu da milli kuvvetlerin kuvvetlendiğini, halkın direniş karşısında daha etkin bir şekilde yer almaya başladığını göstermekteydi. Güney cephesinde Maraş, Antep, Urfa'da kazanılan mücadele bunun bir işareti kabul edilebilir (TİTE Arşivi, 28/79, 02.05.1920). Mayıs ayı ortalarında Pozantı'ya yakın Kavaklı Han da Fransız kuvveti yenilgiye uğratıldı (TİTE Arşivi, 28/10, 25.05.1920). Mayıs ayı sonlarında Fransız kuvveti bir yarma hareketi gerçekleştirmiş; ancak başarılı olamamıştı (TİTE Arşivi, 28-16, 30.05.1920). 1922 yılının Temmuz ayında Yenice-Ulukışla güzergâhında ihtiyaca binaen günlük askeri nakliyatın artırılması bağlamında vagon sayısının artırılmasına ihtiyaç vardı. İstanbul Hükümeti Fransa'dan yardım isteyerek vagon ve lokomotif sayısının artırılmıştı (TİTE Arşivi, 170/11, 25.07.1922).

3. Kuva-yı Milliye'nin Durumu

Mondros mütarekesi ile başlayan işgal sürecinde Fransızların İngilizlerle yaptığı anlaşma sonucu Anadolu'nun güney kesimini işgal etmeleri, öncelikle yerel, ilerleyen zamanda daha kapsamlı bir mücadeleye dönüştü. Bu anlamda Adana ve çevresinin Fransız işgaline uğramasıyla Adana'ya yakın olan Ulukışla'da da direniş başladı. Direnişin başlangıç tarihi tam olarak bilinemese de, Adana, Antep, Maraş'ın Fransız kuvvetlerince işgaline rastlayan günlerde olduğu ifade edilebilir. Bölgenin demiryolu kavşağında olması, Ulukışla Kervansarayında bulunan silahların ele geçirilmesi düşüncesi Fransız kuvvetinin temel amacı olmuştu. Düşmanın bölgeden atılması için yerel direnişin teşkilatlı bir şekilde hareket etmesi gerektiğinden Niğde'de bulunan 11. Fırka Kumandanlığı ile irtibatlı olarak Ulukışla Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti kurulmuştu. Cemiyetin amacı Ulukışla'yı dokuz bölüm halinde teşkilatlandırarak müfrezeler kurmaktı. Müfrezelerin yerleri ve komutanları hakkında bilgi edinmek mümkündür. Hasan Efendi (Kötey, İmrahor, Basmakçı, Kürkçü), adı belirtilmeyen Belediye Reis Vekili (Hüsniye, Gedeli, Eminlik), Küçük Kazım ve Molla Süleyman (Gökbez, Hailkan, Güni), Hacı Dede ve Yakup Efendi (İlifkin, Horoz, Alihoca), Hacı Mollazade Mehmet Efendi (Hasangazi,

Porsuk, Beyağıl, İlhan), Abdurrahman Efendi ve Muhtar Hüseyin Ağa (Kozluca, Koçak, Çanakçı), Osman Efendi (Ömerli, Çifteköy, Elmalı), Aza Hüseyin ve Şevki Efendiler (Tekne çukuru, Tabaklı, Gümüş), Şakir Efendi (Darbaz, Emirler, Kılan). Müfreze komutanları olarak sorumluluk alanlarında görev yapacaklardı (Özden, 2021:112).

1919 yılının sonlarında kuva-yı milliye bölgede etkinliğini arttırmaya başladı. 1919 yılının Kasım ayında Adana'dan İzmir ve İstanbul'a giden postalar Ulukışla'da kuva-yı milliye tarafından kontrol ediliyordu. Bunu önlemek için Adana'daki Fransız Postahanesi'nden bir memurun görevlendirilmesi, Karahisar'a (Afyonkarahisar) kadar postaya silahlı muhafızın eşlik etmesi kararlaştırıldı. Böylece İstanbul Hükümeti Kuva-yı milliye'nin müdahalesini önlemeyi amaçlıyordu (COA, DH. İ. UM, 16/1, 24.11.1919). Kuva-yı milliye kontrolündeki bölgede milli mücadele aleyhtar gazetelerin bölgeye gönderilmesine izin verilmiyordu. Diğer gazetelerin isimleri belirtilmese de Ferda gazetesi nüshalarına el konulmuştu (COA, BEO, 4603/345217, 03.11.1919). Adana'da 5 Aralık 1918 tarihinde yayın hayatına başlayan gazete, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Adana'nın ileri gelenlerinden Ali İlmi Efendi tarafından çıkarılıyordu. Postanın kuva-yı milliyeden önce askeri heyetçe kontrol edildiği, yol güzergâhında milli kuvvetlerin de kontrol gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Kontrol sonrasında posta sevk ediliyordu (COA, DH. ŞFR, 652/28, 25.11.1919). Bölgede milli mücadeleyi destekleyen güçler olduğu gibi İstanbul Hükümetinin etkisinde kalan bazı kişiler de vardı. İstanbul Hükümetinin İrtibat subayı Nusret Bey bir Fransız kuvveti ile Ulukışla'dan geçerken. Kuva-yı milliye subayı yakalayıp, askeri misafirhanede gözlem altına alınmıştı. Ancak gözlem altındayken nöbetçiyi kandırarak birlikte firar etmişti (COA, DH. ŞFR, 646-41, 11.08.1919).

Konya tüccarından Erbabyan Vasil 1919 yılının Ekim ayı içerisinde Pozantı'ya zahire sevk etmişti. Ancak, bu zahireye Ulukışla'da askeriyece el konuldu, parası da ödenmedi. Vasil konuyu Dahiliye Nezaretine iletti, Nezaret ya paranın ödenmesi ya da zahirenin geri verilmesi hususunda Harbiye Nezaretini bilgilendirdi (COA, DH. İ. UM, 20/2, 01.11.1919). 1919 yılının Aralık ayı sonlarında Ereğli İstasyonunda beş vagon zahire vardı. Bu zahirenin İzmir ya da Adana'ya sevk edilmesi gerekiyordu. Adana'ya sevki daha kolay olduğundan bölgeye sevk edilmesi kararlaştırıldı. Ancak, zahireye Fransız kuvvetince el konuldu. Bu durum karşısında telaşlanan İstanbul Hükümeti zahirenin Adana'ya ulaştırılmasını, Adana'nın ihtiyacının el konulma sebebiyle Mersin Taşucu'ndan karşılanmasını istedi, Ali Rıza Paşa'ya bilgi verildi (COA, DH. İ. UM, 20/2, 25.11.1919). Zahirenin bir kısmı bir süre sonra Adana'ya sevk edildi. İstanbul Hükümeti zahirenin zorla alıkonulması hakkında Niğde Mutasarrıflığından bilgi istedi (COA, DH. ŞFR, 106/20, 06.01.1920). 1920 yılının Ocak ayı başlarında Ulukışla istasyonunda altmış iki vagon zahire bulunuyordu. Bu kadar zahirenin Ulukışla'da bekletilmesinin sebebi

yerel yöneticilerden sorulmuştu. Zahirinin Fransız müfrezesinin etkisiyle istasyonda bekletilmiş olması muhtemeldir (COA, DH. ŞFR, 656/59, 07.01.1920). Hububatın Ulukışla’da alıkonulması yeni olmayıp bir süredir devam etmekteydi (COA, DH. ŞFR, 656/21, 04.01.1920; COA, DH. İ. UM, 20/2, H.07.04.1338).

Mondros Mütarekesi gereğince, İtilaf Devletlerinin demiryolu güzergâhını işgal etmeleri kararlaştırılmıştı. Bu sebeple Karaman, Ereğli, Konya, Ulukışla tren istasyonları Fransız subay ve askerlerinin işgalindeydi. Bu durumu kabul etmeyen bölgedeki 20. Kolordu Kumandanının davranışı yanlış olduğundan uyarılması Konya Vilayetine 1919 yılının sonlarında bildirilmişti (COA, DH. ŞFR, 655/1, 22.12.1919). Kasabadaki bazı vatansever Türk memurlar demiryolu ile ilgili bazı belgeleri İtilaf Devletlerinin varlığı sebebiyle, Toros Tünel Komisyonu’na teslim etmediler. Belgelerin bir sandıkta tutulduğu, derhal komisyona teslim edilmesi gerektiği Hariciye Nezaretine iletildi (COA, DH. İ. UM, 20/14, 15.11.1919). Bir Fransız müfrezesi hükümete haber vermeden Ulukışla İstasyonunu gelmişti. Bu durum karşısında İstanbul Hükümeti kendisine haber verilmediğinden memnun olmamıştı. İstasyonunun işgal edilmemesinin memnuniyetle karşılanacağı Ocak 1920 tarihinde belgeye yansımıştı (COA, DH. ŞFR, 656/122, 13.01.1920).

Millî mücadele döneminde 1920 yılı başından itibaren kuva-yı milliyenin Ulukışla’da daha etkin bir rol oynamaya başladığı görülmektedir. Bölgedeki milli kuvvetler ve halkın girişimiyle Ulukışla İstasyonundaki Fransız subayının tevkif edilerek Pozantı’nın kuzeyindeki Konyak mevkiine götürüldüğü haber alınmıştı. Tevkif üzerine İstanbul’daki Fransız Fevkalade Komiserliği’nin subayın görevine iade edilmesi yönünde emri bölgeye iletildi, Konya Vilayeti ile Niğde Mutasarrıflığı gerekli tedbirlerin alınması konusunda Dahiliye Nezaretince 30 Ocak 1920 tarihinde uyarıldı (COA, DH. ŞFR, 105/185, 30.01.1920). Merkezi Adana’da bulunan Kilikya Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti kuvvetinin komutanlığını yapan Tekelioğlu Sinan Bey, Niğde 11.Fırka Kumandanlığı ve Ulukışla Kuva-yı Milliye Cemiyeti’ne bölgedeki çalışmaları ve başarılarından dolayı tebrik telgrafi çekmişti (Özden,2021:112).

Sonuç

Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla ülkenin birçok yerinde işgaller başlamıştı. Anadolu’nun güney kesimi önce İngilizlerin, daha sonra kendi aralarında yaptıkları anlaşma ile Fransızların denetimine geçmişti.

Fransız kuvveti Adana, Antep, Urfa’yı işgal ettiğinde bu bölgelere sevkiyat yapabilmek için demiryolu güzergâhını denetim altına almaya çalıştı. Demiryolunu işgalle birlikte Ulukışla’yı da ele geçirmek istediysen de bölgedeki milli kuvvetlerin baskısıyla kendi birliğinin

bulunduğu Çiftahan'a çekildi. 1920 yılının ortalarından itibaren Fransa güney cephesinde yenilmesiyle cephenin büyük bir kısmını boşaltmak zorunda kaldı.

Fransa Hükümeti Ankara ile antlaşma imzalama tasarısı Sakarya Savaşının başlamasıyla savaşın sonucunu bekleme eğilimine girdi. Zaferin kazanılmasıyla Fransa ile Ankara Hükümeti arasında 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalandı.

Kaynaklar

1-Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi (CCA)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (COA)

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

2-Telif Eserler

Bayrak, Ş. (2005), 18 ve 19. yüzyıllarda Niğde ve çevresinde aşiretler, eşkıyalık hareketleri ve diğer önemli olaylar. *Niğde Tarihi Üzerine*, İstanbul: 51-80.

Karpat, K. (2003), *Osmanlı nüfusu (1830-1914) demografik ve sosyal özellikleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Kaya, M. (2005), XX. yüzyılın başlarında Niğde Sancağının nüfusuna dair, Konya: *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 19, 193-209.

Özden, D. (2021), *Anadolu'nun aydınlık yüzü Ulukışla*. Ankara: Akademisyen Yayınları.

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2023

Cilt/Volume: 2023

Sayı/Issue: 2

Batı Balkan Anlaşmazlıklarında Etnik Milliyetçiliğin Etkisi ve NATO'nun Barış Rolü

The Impact of Ethnic Nationalism In the Western Balkan Conflicts and NATO's Peace Role

*Flamur Ismaili**

Özet

Bu makale, Batı Balkanlar'daki etnik milliyetçiliği, dış aktörlerin etkisini ve NATO'nun bölgedeki barış süreçlerine katkısını nitel bir araştırma yöntemi kullanarak analiz ediyor. İkincil kaynaklar kullanılarak, Batı Balkanlar'ın Avrupa-Atlantik entegrasyon süreci, bölgenin temel etnik ve politik dinamikleri ve NATO'nun etnik temizliklere karşı mücadelesi inceleniyor. Ayrıca, Rusya ve Çin gibi dış aktörlerin artan etkisi ve bu etkinin değişen güvenlik ortamında ne anlama geldiği değerlendiriliyor. Etnik ve politik anlaşmazlıkların örnekleri olarak Kosova - Sırbistan ve Makedonya'nın İsim Anlaşmazlığı ve Prespa Antlaşması üzerinden bir inceleme yapılarak, NATO'nun bu süreçlerdeki rolü analiz ediliyor. Makale, derinlemesine literatür analizi ve belgelerin incelenmesi gibi nitel yöntemler kullanarak, NATO'nun Batı Balkanlar'daki anlaşmazlıkların çözümünde önemli bir aktör olduğu sonucuna ulaşıyor.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Batı Balkanlar, Etnik Milliyetçilik, NATO.

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Doktorant, Flamur.ismaili@hdv.edu.tr ORCID: 000-0003-3254-7126.

Atıf/Citation: Ismaili, F. (2023). Batı Balkan Anlaşmazlıklarında Etnik Milliyetçiliğin Etkisi ve NATO'nun Barış Rolü. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023 (2), 220-243.

Geliş/Received: 04.05.2023

Kabul/Accepted: 25.06.2023

Abstract

This article employs a qualitative research approach to scrutinize ethnic nationalism in the Western Balkans, the impact of external actors, and NATO's role in the regional peace processes. Utilizing secondary sources, the study analyzes the Euro-Atlantic integration process of the Western Balkans, the region's key ethnic and political dynamics, and NATO's stance against ethnic cleansing. The escalating influence of external actors, including Russia and China, is evaluated, considering the implications within an evolving security environment. The ethnic and political disputes exemplified by the Kosovo-Serbia conflict and the Macedonia Name Dispute, alongside the Prespa Agreement, serve as the basis to probe NATO's involvement. By applying qualitative techniques such as comprehensive literature analysis and document examination, the paper concludes that NATO constitutes a crucial player in resolving disputes in the Western Balkans.

Keywords: European Union, Western Balkan, Ethnic Nationalism, NATO.

Giriş

Batı Balkanlar, etnik, dini ve politik çeşitliliği ile bilinen karmaşık ve önemli bir coğrafyadır. Bu bölge, tarihsel ve çağdaş anlaşmazlıkların, ulusal ve uluslararası aktörlerin çekişmelerinin ve sürekli değişen güvenlik ortamının bir merkezi olmuştur. Bu karmaşıklık, Batı Balkanlar'ın Avrupa ve Atlantik entegrasyon süreçlerinde önemli zorluklar yaratmaktadır. Bu araştırma, Batı Balkanlar'da etnik milliyetçiliğin, dış aktörlerin ve NATO'nun barış süreçlerindeki rolünün incelenmesi üzerine odaklanmaktadır. Bu konular, bölgenin hem geçmişini hem de geleceğini şekillendirmede belirleyici olmuştur. Etnik milliyetçilik, bölgedeki anlaşmazlıkların çoğunun temelinde yer alırken, dış aktörler, özellikle de Çin ve Rusya, Balkanlar'ın ekonomik ve politik manzarasında önemli bir rol oynamaktadır. Öte yandan, NATO'nun barış süreçlerindeki etkinliği, bölgedeki istikrarın korunmasında ve Batı Balkanlar'ın Avrupa-Atlantik entegrasyonunda önemli bir faktör olmuştur.

Bu karmaşık bölgede etkin bir şekilde çalışmak ve gelecekteki politikaları şekillendirmek için, bu dinamiklerin ve aktörlerin etkisini anlamak önemlidir. Bu makale, bu önemli konuları derinlemesine inceleyerek, Batı Balkanlar'ın mevcut durumunu daha iyi anlamamıza ve bölgenin gelecekteki yönünü tahmin etmemize yardımcı olmayı hedeflemektedir.

Çalışmada, Batı Balkanlar'da etnik milliyetçilik ve dış aktörlerin etkisini, özellikle de Çin ve Rusya'nın rolünü ve NATO'nun bu bölgedeki barış süreçlerindeki önemini incelemeye odaklanmaktadır. Araştırmanın ana sorusu şudur: "Batı Balkanlar'daki etnik milliyetçilik ve dış aktörlerin (Çin ve Rusya) etkisi nasıldır ve NATO'nun bölgedeki barış süreçlerine etkisi ne derecede önemlidir?"

Bu soruyu yanıtlamak için, nitel bir araştırma metodolojisi benimsenmektedir. Çalışmamız ikincil (akademik makaleler, kitaplar ve raporlar) kaynaklardan veri toplayacaktır. Bu çeşitli kaynaklardan elde edilen veriler, bölgesel dinamikleri ve dış aktörlerin etkisini geniş bir çerçevede anlamamızı sağlayacak, böylece Batı Balkanlar'da etnik milliyetçiliğin ve dış etkenlerin etkisini, özellikle de Çin ve Rusya'nın etkisini derinlemesine inceleyebiliriz. Toplanan verilerin analizi, tematik analiz yöntemiyle yapılacaktır. Bu yöntem, nitel verilerin organize ve sistemli bir şekilde analiz edilmesine olanak sağlar. Bu süreçte, derlenen ikincil veriler detaylı bir şekilde gözden geçirilecek ve belirgin ana temalar tanımlanacaktır. Bu temalar, Batı Balkanlar'daki etnik milliyetçiliğin ve dış etkenlerin (özellikle de Çin ve Rusya'nın) etkisini anlamamızı ve NATO'nun bölgedeki barış süreçlerine olan katkısını

değerlendirmemizi sağlayacaktır. Bu analiz, bölgesel dinamiklerle ve birbiriyle nasıl bağlantılı olduğunu anlamamız için bulguların kapsamlı bir değerlendirmesini sunacaktır.

Bölgedeki anlaşmazlıklar, özellikle Kosova - Sırbistan anlaşmazlığı ve Makedonya'nın isim anlaşmazlığı, araştırma sorusunun spesifik yönlerini incelemek için özel bir odak sağlar. Bu anlaşmazlıkların çözümünde NATO'nun rolünü ve etkisini anlamak için bu durumlar detaylı bir şekilde incelenecektir.

Bu araştırma sorusunun yanıtlarını keşfederken, Batı Balkanlar'ın karmaşık siyasi, ekonomik ve güvenlik manzarasını daha iyi anlama fırsatı bulmaya amaçlanmaktadır. Ayrıca, bu sorunun yanıtlarını bulmak, NATO'nun bölgedeki barış süreçlerindeki rolünü ve etkinliğini daha iyi değerlendirmemize yardımcı olacak.

Yukarıdaki bahsedilen unsurlar, bölgenin siyasi ve güvenlik durumunu belirleyen ana faktörlerdir ve Batı Balkanlar'ın Euro-Atlantik entegrasyon süreçlerinde farklı engeller. Ayrıca, NATO'nun bölgedeki barış süreçlerine olan katkısı, genişleyen NATO'nun stratejik hedeflerini ve Batı Balkanlar'ın NATO ile ilişkilerini daha iyi anlamamız için kritiktir. Bu, NATO'nun genel güvenlik politikalarını ve stratejilerini şekillendirmeye yardımcı olabilir. Öte yandan, dış aktörlerin, özellikle Çin ve Rusya'nın, bölgedeki etkileri, küresel güç dengelerinin ve rekabetin daha geniş bir resmini çizmek için önemlidir. Bu nedenle, bu araştırma, Batı Balkanlar'da etnik milliyetçilik, dış aktörler ve NATO'nun barış süreçlerindeki rolü üzerine derinlemesine bir bakış sağlayarak, bölge üzerindeki geniş politikaları ve stratejileri anlamamıza ve geliştirmemize yardımcı olabilir.

1. Batı Balkanlar ve Avrupa-Atlantik Entegrasyonu

"Batı Balkanlar" terimi, 2000'li yılların başında, henüz Avrupa Birliği (AB) üyesi veya adayı olmayan ancak gelecekte üyelik potansiyeli taşıyan güneydoğu Avrupa ülkelerini tanımlamak için Avrupa Birliği yönetim organları tarafından kullanılmaya başlandı. Bu bölge başlangıçta Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Kosova, Kuzey Makedonya, Karadağ ve Sırbistan'ı kapsıyordu. Ancak, bu ülkelerden Hırvatistan, daha sonraki dönemlerde AB üyesi oldu.

Batı Balkanlar, 1990'lı yıllarda yıkıcı çatışmalara sahne olmuş, bu çatışmalar kalıcı siyasi ve ekonomik etkiler bırakmıştır. AB'ye katılım umudu, 2000'lerin başından itibaren bölgenin hızla toparlanmasına yardımcı olmuş ve ekonomik ile kurumsal reformları teşvik etmiştir. Ancak, 2007-2009 küresel mali krizi ve ardından 2010-2013 Avrupa mali krizi, bölgedeki ekonomik büyümeyi ciddi şekilde sekteye uğratmıştır. Gençler arasında yüksek işsizlik oranları görülmeye başlanmış ve geçmişteki çatışmalardan kaynaklanan sorunlar, Batı

Balkan ülkelerinin AB'ye üyelik sürecinde reform yapmalarını ve ilerlemelerini engellemiştir (Dabrowski & Myachenkova, 2018, pp. 1-3).

Diğer taraftan Avrupa entegrasyon süreci, ekonomik ve siyasi reformların başlatılmasını kolaylaştırmış, böylece Batı Balkan ülkeleri arasında ekonomik ve siyasi ilişkilerin bir nevi normalleşmesine katkıda bulunmuştur (Dabrowski & Myachenkova, 2018, pp. 1-3). Ancak, son dönemlerde AB'nin Brexit, ekonomik ve mali krizler, göç ve Ukrayna savaşı gibi iç meselelerle meşgul olması, bölgeye olan ilgisini azaltmıştır. Bu durum, 1990'lı yıllarda ve 2000'lerin başında yaşanan Yugoslav savaşlarının ardından, NATO ve AB'nin destekleri ile oluşturulan göreceli istikrarı da etkilemiştir (Andreychuk, 2018, pp. 1-5). NATO ve AB'nin bu dönemdeki müdahaleleri, barışı koruma ve barışın inşasına destek sağlamış, Yugoslavya sonrası yeni oluşan devletlerin kendi yapılarını kurmalarına yardımcı olmuştur. NATO'nun Batı Balkanlar'daki barış süreçlerine etkisi, bölgedeki istikrarın ve güvenliğin sürdürülmesi açısından kritik öneme sahip olmuştur. NATO, Balkanlarda barışı koruma ve çatışmayı önleme rolünün yanı sıra, bölge ülkelerini askeri ve politik reformlara yönlendirerek Avrupa-Atlantik entegrasyon sürecini de desteklemiştir. Bu etkiler, Balkanlar'ın hem kendi içindeki dinamiklerini hem de genel Avrupa-Atlantik güvenlik ortamını şekillendirmiştir.

Ancak, bu olumlu gelişmelere rağmen, son yıllarda Batı Balkanlar'da demokratik normların erozyona uğradığı ve otoriter eğilimlerin arttığı görülmektedir. Birçok ülkede siyasi liderlerin otokratik eğilimler sergileyerek güçlerini pekiştirdikleri, demokratik kurumları zayıflattıkları ve medya özgürlüğünü azalttıkları gözlenmiştir. Hukukun üstünlüğü ilkesi erozyona uğramış ve yolsuzluk seviyeleri artmıştır. Ayrıca etnik ve dini çeşitlilik, bu bölgenin en karmaşık özelliklerinden biri olup, sıklıkla rekabeti körüklemiş, gerginliklere yol açmış ve çatışmalara sebep olmuştur. Batı Balkanlar'da istikrar ve gelişme çabalarına rağmen, milliyetçilik sorunları, Batı Balkanlar'da etnik milliyetçilik, tarihsel çatışmalar ve etnik gruplar arasındaki anlaşmazlıklardan kaynaklanan önemli bir sorundur. Bu bölge, genellikle karışık etnik ve dini yapıya sahip olduğundan, milliyetçilik sadece çatışmayı tetiklemekle kalmaz, aynı zamanda demokratik süreçleri ve Avrupa-Atlantik entegrasyonunu da zorlaştırır (Juvan & Grizold, 2017, pp. 247-249). Çatışmalardan etkilenen toplumların başarılı bir şekilde istikrara kavuşturulması, çatışma ve istikrarsızlığın nedenlerini dikkate alan doğru değerlendirme araçlarına ve güvenilir ölçümlere bağlıdır. İlerlemenin ölçülmesinin önündeki en büyük engel siyasi olup, başarı iddiaları potansiyel olarak siyasi malzeme olarak kullanılmaktadır. Coğrafi yakınlık, kültürel kimlik ve ekonomik bağlar göz önüne alındığında, Batı Balkanlar'daki güvenlik ve istikrar Avrupa ve Avrupa-Atlantik entegrasyonu için özellikle önemlidir (Juvan

& Grizold, 2017, pp. 247-249) Geçtiğimiz on yılda artan bölgesel işbirliği ile sadece iki ana avantaj sağlanabilmiştir. Birincisi, gerginliği azaltmış ve bölgesel istikrarı destekleyerek ortak ekonomik zorluklara daha fazla odaklanılmasını sağlamış ve bölgenin yatırım için cazibesini artırmıştır (Sanfey & Milatovic, 2018, pp. 3-6). İkincisi, bölge içi insan, mal, hizmet ve sermaye akışının artmasından kaynaklanan pratik faydalar sağlamış ve böylece bu nispeten küçük ekonomilerin rekabet gücünü artırmıştır (Sanfey & Milatovic, 2018, pp. 3-6). Önlerindeki zorluklara rağmen Batı Balkan ülkeleri, bölgeye uzun süreli barış, refah ve istikrar getirme potansiyelinin farkında olarak Avrupa entegrasyon sürecine sürekli bir bağlılık göstermişlerdir. Ancak, Batı Balkanlar'daki istikrar ve entegrasyon süreçlerinin devamı için sürekli uluslararası desteğe ihtiyaç vardır. Bu, bölgeye yönelik dış etkileri dengelemek ve Batı Balkanlar'ın Avrupa entegrasyonu yolunda ilerlemesini desteklemek için özellikle önemlidir (Sanfey & Milatovic, 2018, pp. 3-6). Avrupa entegrasyon sürecine olan bağlılık, Batı Balkan ülkelerinde demokratikleşmeyi teşvik eder ve istikrarı artırır. Ancak, AB'nin son dönemlerdeki iç krizler ve ekonomik sıkıntılar, Batı Balkanlar üzerindeki etkisini ve bölgedeki reform süreçlerini destekleme kapasitesini azaltmıştır (Mirel, The Western Balkans; Between Stabilization and Integration in the European Union, 2018, pp. 2-3).

2. Batı Balkan Ülkeleri

Batı Balkan ülkeleri, 2003 yılında Selanik zirvesi sırasında (European Commission, 2003, pp. 1-3), Avrupa Konseyi tarafından Balkanların geleceğinin Avrupa Birliği'nde olduğu ilan edildi. Ancak, 2023 yılına gelindiğimizde, Hırvatistan dışında Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova, Kuzey Makedonya, Karadağ ve Sırbistan hala AB üyesi değiller ve net bir katılım tarihi belirlenmemiştir. 2004 genişlemesinde Romanya ve Bulgaristan'ın, 2013'te ise Hırvatistan'ın AB'ye üye olmasına rağmen Arnavutluk, Kuzey Makedonya, Kosova ve Bosna-Hersek henüz aday statüsündedir (European Commission, 2003, pp. 1-3). Ancak Kuzey Makedonya'nın AB yoluna ilerlemesi için Bulgaristan'ın anayasa değişikliği yapması ve Bulgarlar azınlık olarak anayasasına dahil etmesi gerekmektedir. Bu durum, bu ülkelerin AB üyeliği arayışında karşılaştıkları karmaşık ve sürekli zorlukları göstermektedir.

Komünizm ve merkezi planlı ekonomilerden demokrasi ve piyasa liberalizmine geçiş, Güneydoğu Avrupa ülkeleri arasında farklılıklar olsa da eski Yugoslavya'nın ardılı devletler dahil olmak üzere çoğunun işlevsiz kurumlara sahip zayıf devletler olarak kalmalarına neden olmuştur (Kmezic, 2015, pp. 5-6). Batı Balkan ülkelerindeki kurumsal zayıflık, ilerleme ve refah için gerekli olan sağlam ve istikrarlı kurumların gelişimini engelleyen faktörlerle

ilişkilendirilebilir. Bu faktörler arasında siyasi irade eksikliği, yaygın yolsuzluk, sınırlı yönetim kapasitesi ve süregelen etnik gerilimler bulunmaktadır.

Batı Balkanlar, bölgede barışın korunmasında ilerleme kaydetmiş olsa da hala çözülemeyen bir dizi sorunla karşı karşıyadır. Etnik gerilimler ve geçmişten gelen anlaşmazlıklar, bölgenin istikrarını tehdit etmektedir. Ayrıca, işsizlik oranları yüksek ve ekonomik kalkınma düzeyi düşüktür. Yolsuzluk ve kurumsal zayıflık, hükümetlerin etkili yönetim sağlamasını engellemekte ve reform çabalarını sınırlamaktadır. Bunların yanı sıra, bazı bölgelerde hala toprak anlaşmazlıkları devam etmektedir. Bu sorunların çözülmesi, Batı Balkan ülkelerinin istikrarlı bir gelecek inşa etmeleri ve Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefine ulaşmaları için önemli bir adımdır.

3. Etnik Temizliğe Karşı NATO'nun Mücadelesi

Yugoslavya'nın 1991-1999 yılları arasında parçalanması, yakın tarihin en önemli ancak en az anlaşılmiş trajedilerinden biri olarak kabul edilmektedir (Finlan, 2004, pp. 7-17). Bu süre zarfında, Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte Doğu Avrupa, komünizmin yıkımının ötesine geçme fırsatını elde etti. Ancak Balkanlar gerilemeye başladı. Balkan krizi, büyük acılara yol açmanın yanı sıra, kilit uluslararası figürlerin itibarını da zedeleme sebebiyle önemli bir dönüm noktası olmuştur.

1990'da Yugoslavya'nın çeşitli cumhuriyetlerinde milliyetçilik yükselmeye başladı. Hırvatistan örneğinde, milliyetçi lider Franjo Tudjman'ın seçilmesi, Hırvatistan'da yaşayan yarım milyon Sırp arasında büyük bir korku uyandırdı (Finlan, 2004, pp. 7-17). Sırbistan'da Miloseviç seçim kampanyası için Yugoslavya Federal Bankası'ndan yaklaşık 2 milyar doları zimmetine geçirdi ve ardından Cumhurbaşkanı oldu (Finlan, 2004, pp. 7-17) Bu milliyetçi liderlerin ortaya çıkması, bölgedeki gerilimleri artırmış ve çatışmaların tırmanmasına yol açmıştır. Yugoslavya'nın parçalanmasında ve sonraki şiddetli çatışmalarda milliyetçilik dalgasının kritik bir rol oynadığı görülmektedir.

Yugoslav federasyonunun dağılması, Bosna'da Müslümanlar, Sırp ve Hırvatlar dahil olmak üzere etnik gruplar arasındaki hassas dengeyi bozdu (Vanderbilt, 2009, pp. 106-122). Bosna'nın bağımsızlığının ilanı, Sırp güçlerinin kuzeydoğu Bosna'da geniş çaplı bir saldırı başlatarak etnik olarak karışık birçok köyü ele geçirmesi ve Sırp olmayan sakinleri zorla yerinden etmesiyle düşmanlıkların başlangıcına sebep oldu. Uluslararası aktörlerin kararlı bir şekilde harekete geçmemesi, şiddetin tırmanmasına ve etnik temizlik gibi zulümlerin devam

etmesine yol açmıştır. Bu müdahale eksikliği, Bosna'da yaşanan acıları önlemek veya hafifletmek için kaçırılmış bir fırsat olarak görülebilir.

NATO'nun Kosova'da Slobodan Miloseviç rejimine karşı askeri güç kullanması, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra NATO'nun Güneydoğu Avrupa'daki angajmanının en çok tartışılan yönlerinden biri olmuştur (Latawski & Smith, *The Kosovo Crisis and the Evolution of Post-Cold War European Security*, 2003, pp. 11-14) Kosova'daki savaş, 1990'ların sonlarında Miloseviç liderliğindeki Sırp güçleri ile etnik Arnavutların bağımsızlık için mücadele eden Kosova Kurtuluş Ordusu (KLA) arasında karmaşık ve acımasız bir çatışma olarak patlak vermiştir. Bu çatışma sırasında her iki taraf da yaygın etnik temizlik, zorla yerinden etme ve katliamlar gibi zulümler işlemiştir. Uluslararası toplum, krize uygun bir yanıt bulmakta zorlanmış ve sonuç olarak 1999'da NATO'nun müdahalesine yol açılmıştır. Bu müdahale, tartışmalara rağmen, savaşın sona ermesine ve Kosova'nın 2008'de bağımsız bir devlet olarak ilan edilmesine önemli bir katkı sağlamıştır.

NATO'nun Batı Balkanlar'daki rolü, bölgedeki etnik temizlik girişimlerine karşı aldığı tavrı içerir. Bu, özellikle 1990'ların sonunda Kosova'da yaşanan etnik temizlik krizine karşı yürütülen NATO müdahalesi ile net bir şekilde görülmüştür. NATO, uluslararası topluluğun genelde katılımı ve desteğiyle, bölgedeki etnik çatışmaları ve insan hakları ihlallerini durdurmayı hedefleyen askeri bir operasyon başlattı. Bu operasyon, özellikle Kosova'da etnik çatışmaların ve insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesinde önemli bir rol oynadı. NATO'nun bu tavrı, Batı Balkanlar'daki barış süreçlerinde önemli bir aktör olarak konumunu pekiştirdi ve bölgedeki etnik milliyetçilik ile ilgili çatışmalara karşı duruşunu netleştirdi. Ayrıca, bu müdahale, NATO'nun uluslararası toplum tarafından kabul edilen insan hakları ve hukukun üstünlüğüne olan bağlılığını da teyit etmiştir.

Bu süreçte, uluslararası toplumun Kosova'ya müdahalesi ve yönetimde daha fazla rol almasıyla birlikte odak noktası, devlet kurumlarının inşası ve işlevsel hale getirilmesi üzerine kaymıştır. Kosova'nın bağımsızlık süreci, yıllar süren müzakereler, uluslararası destek ve devlet kurma çabalarıyla şekillenmiştir (Krasniqi, 2014, p. 236)

NATO'nun bölgedeki etkisi, aynı zamanda bölge ülkeleri arasında işbirliğini teşvik etme ve demokratik reform süreçlerine destek olma yönünde de önemli bir faktördür. NATO üyelik süreci, Batı Balkan ülkeleri için güvenlik, ekonomik kalkınma ve demokratik normlara uyum sağlama açısından önemli bir hedef olmuştur. Üyelik süreci, reformları teşvik etmiş, bölge ülkelerinin demokratik kurumlarını güçlendirmiş ve insan hakları standartlarının yükseltilmesine katkıda bulunmuştur.

Ancak, NATO'nun bölgedeki etkisiyle birlikte bazı sorunlar da ortaya çıkmıştır. Bölgedeki NATO üyeliği konusunda bölünmeler ve ilişkilerin karmaşıklığı söz konusu olmuştur. Bazı bölge ülkeleri NATO'ya katılmayı hedeflerken, Sırbistan NATO üyeliğine karşı çıkmış ve farklı dış politika tercihleri göstermiştir. Bundan dolayı, NATO'nun bölgedeki uzun vadeli etkisi ve çözüm süreçlerindeki rolü hala belirsizdir. Özellikle Bosna ve Kosova, NATO üyeliğine başvurmalarına rağmen tam üye olmamaları bölgedeki NATO'nun varlığın tehdit altında alınmaktadır. Bazı eleştirmenler, NATO'nun bölgede sürdürdüğü politikaların yetersiz olduğunu ve daha fazla çaba göstermesi gerektiğini savunurken, diğerleri NATO'nun etkisini fazla müdahaleci olarak değerlendirmektedir. Fakat genel olarak NATO'nun varlığı, bölgede istikrarı ve güvenliği sağlamaya yönelik bir güvence olarak görülmektedir.

Ancak bu varlığı etnik milliyetçilik politikaları üzerindeki etkisinin çok sınırlı olduğu söylenebilir. Etnik milliyetçilik, Batı Balkanlar'daki çatışmaların temel nedenlerinden biri olmuş ve NATO'nun müdahalesiyle çatışmalar durdurulmuştur. Ancak, Batı Balkanlar'da hala devam eden etnik milliyetçilik sorunu, bölgenin istikrarı ve uzlaşma sürecini etkilemeye devam etmektedir. Etnik gruplar arasındaki ayrılıkçı eğilimler, ulusal kimliklerin güçlendirilmesine ve bölgesel aidiyet duygusunun zayıflamasına yol açabilmektedir. Bu durum, bölgedeki siyasi istikrarsızlığın artmasına ve uzun vadede barış süreçlerinin engellenmesine neden olabilir. Dolayısıyla, etnik milliyetçilikle mücadele etmek ve uzlaşma sürecini teşvik etmek, daha çok bölgesel liderlerin ve uluslararası toplumun ortak çabalarına bağlıdır.

4. Değişen Güvenlik Ortamında Dış Aktörlerin Batı Balkanlar Üzerindeki Etkisi

Dış aktörlerin Batı Balkanlar üzerindeki etkisi son yıllarda giderek artmıştır. Bu aktörler arasında özellikle Çin ve Rusya, bölgedeki ekonomik ve politik çıkarları nedeniyle dikkat çekmektedir. Batı Balkanlar, Akdeniz ve Güney Avrupa'nın güvenliği için stratejik bir öneme sahip olduğundan aktörlerin etkisi bu bölgede dikkate değer bir rol oynamaktadır (Zoric, 2017, pp. 14-15). Bu nedenle Rusya Çin gibi dış aktörler Batı'nın bölgedeki etkisini dengelemek veya sınırlamak için çeşitli stratejiler uygulamaktadır.

Sırbistan, Avrupa Birliği'ne (AB) entegrasyon sürecinde ilerlemeye çalışırken aynı zamanda Rusya ile ekonomik ve stratejik işbirliğini de geliştirmiştir. Ancak, AB ile müzakerelerin açılmış olmasına rağmen, Sırbistan'ın AB'ye entegrasyon sürecindeki ilerlemesi beklenenden daha az olmuştur. Bu durum, AB-Rusya ilişkilerinde yaşanan dalgalanmaların, Batı Balkanlar'ın AB'ye olan eğilimlerini nasıl etkileyebileceği konusunda önemli bir gözlem sağlar (Zoric, 2017, pp. 14-15). Rusya'nın Sırbistan üzerindeki etkisi, enerji sektöründe devlet

destekli şirketlerin rolü ve askeri yardım da dahil olmak üzere çeşitli yollardan gözlemlenmiştir. Bu etki, Sırbistan'ın Rusya'yla olan tarihi ve kültürel bağlarının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Ayrıca, Rusya Sırbistan'a askeri yardımda bulunup Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Kosova konusunda Sırbistan'ın pozisyonunu desteklemektedir. Bununla birlikte, Rusya'nın etkisi Batı Balkanlar'ın tamamında uniform değildir ve Rusya'nın bölge üzerindeki etkisi, halkın Rusya'ya yönelik genel algıları ve yerel liderlerin Rusya'yla olan ilişkilerine bağlı olarak ülkeden ülkeye değişmektedir.

AB-Rusya ilişkilerindeki dalgalanmaların bir başka örneği, Hırvatistan'ın Rusya ile olan ilişkilerine etkisidir. Hırvatistan'ın Rusya ile ilişkisi zamanla AB'nin resmi dış politika söylemiyle daha uyumlu hale gelmiştir ve AB-Rusya ilişkilerinin gerginleştiği dönemlerde, Hırvatistan'ın Rusya ile olan ilişkileri de bu durumdan olumsuz etkilenmiştir (Zoric, 2017, pp. 14-15). Bu durum, AB'nin etkisini ve Batı Balkanlar'ın AB'ye entegrasyon sürecini vurgulamaktadır. Bu durum, AB'nin etkisinin ve Batı Balkanlar'ın AB'ye entegrasyon sürecinin önemini öne çıkarıyor. Ancak bu aynı zamanda, bölgenin AB, ABD ve NATO ile Rusya arasında bir çekişme alanı haline geldiğini de gösteriyor. Böylece, Batı Balkanlar'ın bir tür soğuk savaş arenası olarak kabul edilebileceği argümanını ileri sürmek mümkün olabilir.

Son dönemde Çin de ekonomik etkisini genişletmek suretiyle Batı Balkanlar'ın ilgi odağı haline gelmiştir. Çin'in "Kuşak ve Yol" inisiyatifi çerçevesinde büyük altyapı projelerini finanse etmesi ve büyüleyici ekonomik potansiyeli, bölgedeki varlığını artırmaktadır. Örneğin, Çin'in Piraeus Limanı'ndaki yatırımları ve Belgrad-Budapeşte hızlı tren projesi gibi inşaat projeleri, Çin'in bölgedeki ekonomik etkisinin büyümesine katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, ekonomik etkinin yanı sıra, Çin'in Batı Balkanlar'da yükselen bir politik etkisi olduğunu da belirtmek önemlidir.

Bu faktörler, Batı Balkanlar'ın küresel jeopolitik manzaradaki rolünü ve bölgenin karmaşıklığını vurgulamaktadır (Zoric, 2017, pp. 14-15). Dolayısıyla, dış aktörlerin, özellikle de Çin ve Rusya'nın Batı Balkanlar üzerindeki etkisi, bölgedeki politik ve ekonomik dinamikleri önemli ölçüde etkilemekte ve bölgenin gelecekteki yönelimini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Bu aktörlerin bölgedeki eylemleri ve stratejileri, Batı Balkanlar'ın gelecekteki güvenlik ortamını ve bölgenin Avrupa ve Atlantik entegrasyon süreçlerini derinden etkileme potansiyeline sahip olan aktörler.

Rusya'nın etkisi genellikle enerji ve askeri işbirliği aracılığıyla, Çin'in etkisi ise genellikle ekonomik yatırımlar ve altyapı projeleri aracılığıyla hissedilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ve AB ise demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi değerlerin savunulması ve yayılmasında rol oynamaktadır. Ancak, Batı Balkanlar'ın dış aktörlerin

çıkarlarının kesişim alanında olması, aynı zamanda bölgedeki politik ve ekonomik istikrarsızlıkların bir nedeni olabilir (Zoric, 2017, pp. 14-15). Bu durum, bölgenin stratejik önemini ve karşılaştığı güvenlik sorunlarını vurgulamaktadır. Bu nedenle, bölgenin istikrarını ve güvenliğini sağlamak ve sürdürmek için dış aktörlerin bölgedeki etkinliklerinin, etkilerinin ve çıkarlarının dikkatlice incelenmesi gerekliliğine ortaya koymaktadır.

Bu durum, Batı Balkanlar'ın küresel jeopolitik manzaradaki stratejik konumunu ve dış aktörlerin bölgedeki etkinliklerinin ve etkilerinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Özellikle, Rusya'nın Slav ve Ortodoks kimliğine dayalı tarihsel ve kültürel bağları ve Çin'in ekonomik gücü ve altyapı yatırımları, her iki ülkenin de etnik grupların politikalarını ve tutumlarını etkileyebileceği potansiyel bir etki yaratmaktadır. Rusya ve Çin, Sırbistan üzerinde, tarihsel ve kültürel bağlar ile ekonomik güç ve altyapı yatırımları aracılığıyla etkili olmuşlardır. Öte yandan, ABD ve NATO, Arnavutluk üzerinde etkisini artırmaya çalışırken, özellikle askeri işbirliği ve demokratik reformları destekleme yoluyla etkili olmuşlardır. Bu dış etkiler, etnik milliyetçilik düzeylerini de etkilenmiştir. Bu güçler, kendi çıkarları doğrultusunda bölgedeki etnik grupları destekleyerek veya onlarla işbirliği yaparak etnik gerginlikleri tırmanıp iki kutuplu bir bölge oluşturma çabasını göstermektedir. Bu iki kutuplu etki, etnik milliyetçiliğin ön planda olmasına ve bölgedeki gerginliklerin artmasına yol açmıştır.

Bu durum, Batı Balkanlar'ın karmaşıklığını ve dış aktörlerin etkisini göstermektedir. Hem Rusya ve Çin hem de ABD ve NATO'nun bu bölge üzerindeki etkileri, etnik milliyetçiliği ve bölgesel güvenlik dinamiklerini şekillendirip Batı Balkanlar'daki politik ve güvenlik ortamını daha da karmaşık hale getirebilir ve bölgenin yönetilmesi ve istikrarının sağlanması için daha stratejik ve dikkatli bir yaklaşım gerekliliğine ortaya koymaktadır. Bu nedenle, Batı Balkanlar'da barış ve istikrarın sağlanması, sadece bölgesel ve küresel aktörlerin eylemleriyle değil, aynı zamanda etnik milliyetçilik ve dış aktörlerin etkisi arasındaki etkileşimin anlaşılması ve yönetilmesiyle de mümkün olabilir.

5. Etnik Milliyetçilik ve İkili Anlaşmazlıklar

5.1. Kosova - Sırbistan Anlaşmazlığı

Balkanlar ve özellikle Kosova, sınırların milliyetlere göre belirlenmemiş olması nedeniyle karmaşık politik ve etnik sorunlarla karşı karşıyadır. Bu durum, Kosova'nın son yüz yıl boyunca Avrupa'nın en problemlili bölgelerinden biri olmasına neden olmuştur. Özellikle Arnavutlar, etnik, dilsel ve dinsel farklılıklar nedeniyle Sırlarla sürekli çatışma halindedir. Bu uyumsuzluk, bir dizi sorunun çözümünü engellemekte ve bölgedeki istikrarsızlığı sürekli hale

getirmektedir (Ayhan, 2010, pp. 74-75). Bağımsızlığını kazanan Kosova'nın sorunları, bağımsızlık sonrasında bile devam etmektedir. Bu durum, Kosova'nın bağımsızlık kazanmasına rağmen, etnik ve politik çatışmaların ve sınırların yeniden belirlenmesinin zorluklarını göstermektedir (Ayhan, 2010, pp. 74-75).

Kosova Savaşı, çeyrek milyon insanın ölümüne, binlerce insanın yerinden edilmesine ve bölge genelinde yaygın bir yıkıma yol açan eski Yugoslavya Federasyonu'nun on yıl süren parçalanması olan Balkan çatışmasındaki en son trajediyi temsil etmektedir.

Kosova Savaşı ve sonrasında yaşananlar, etnik milliyetçiliğin ciddi ve trajik sonuçlarının çarpıcı bir örneğidir. Yugoslavya'nın parçalanması ve Kosova Savaşı'nın yıkıcı etkileri, etnik gruplar arasındaki gerilimlerin ve milliyetçilik duygularının nasıl kontrolden çıktığını ve geniş çapta yıkıma yol açabileceğini göstermektedir.

Eski Yugoslavya'daki Sırp milliyetçiliği, Aleksandar Rankovic'in Sırplaştırma politikalarıyla birleştiğinde, Kosova'nın Arnavut nüfusunu hedef alan geniş çaplı insan hakları ihlallerine yol açmıştır. Bu politikalar, keyfi tutuklamalar, işkence ve yargısız gözaltıları içeriyordu ve çoğu Arnavut aileye doğrudan etki ediyordu (The Kosovo Report Conflic, International Response, Lessons Learned, 2000, pp. 19-42). Bu baskı, Sırp milliyetçiliği ve etnik temizlik politikaları uygulayan Slobodan Miloseviç döneminde zirveye ulaştı. Kosova Savaşı sırasında, Miloseviç'in emri altındaki Sırp güvenlik güçleri, Kosova'nın Arnavut nüfusuna karşı acımasız bir etnik temizlik kampanyası yürüttü. Bu kampanya, kitlesel cinayetler, tecavüzler ve zorla göç etmeye zorlanan sivillerin yanı sıra Arnavutların evlerinin, camilerinin ve diğer kültürel mekanlarının tahrip edilmesini de içeriyordu (The Kosovo Report Conflic, International Response, Lessons Learned, 2000, pp. 19-42). Sırbistan'ın eski Cumhurbaşkanı Slobodan Miloseviç, Kosova Savaşı sırasında savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar işlemiş olarak kabul edilmektedir. Emri altındaki Sırp güvenlik güçleri Kosova'nın Arnavut nüfusuna karşı acımasız bir etnik temizlik kampanyası yürütmüştür. Bu durum, Batı Balkanlarda etnik milliyetçiliğin ne kadar zararlı ve yıkıcı olabileceğini göstermektedir. Kosova Savaşı ve sonrasında yaşananlar, etnik milliyetçiliğin, etnik çatışmaların ve insan hakları ihlallerinin insanların yaşamlarına ve toplumların yapılarına verdiği zararı gösteren bir örnektir. Kosova Savaşı sırasında ve sonrasında, AB'nin bölgedeki kriz yönetimi kabiliyetlerinin sınırlamaları ve zorlukları birçok eleştiriye konu olmuştur. Kosovalı Arnavut toplumu, Sırp yetkililer tarafından sağlanan hizmetlerin yetersizliği karşısında, kendi paralel sistemini oluşturma ihtiyacı hissetmiştir (Batora, Osland, & Peter, 2017, pp. 6-7). AB'nin Kosova'daki kriz yönetimine ilişkin eleştiriler, özellikle 2008 yılında Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) misyonunun konuşlandırılmasındaki gecikmeler ve koordinasyon eksikliği

üzerinde yoğunlaşmıştır (Batora, Osland, & Peter, 2017, pp. 6-7). Bu durum, AB'nin kriz yönetimindeki bazı temel zorlukları göstermektedir. AB hem iç hem de dış krizlerde hızlı ve etkili bir şekilde müdahale etmek için gerekli koordinasyon ve kapasiteyi sağlamada çoğu zaman yetersiz kalabilmektedir (Latawski & Smith, The Kosovo Crisis and the Evolution of Post-Cold War European Security, 2003, pp. 11-14). AB'nin Kosova krizine yanıtı, özellikle üye devletler arasında mutabakatın olmadığı durumlarda, daha koordineli ve etkili bir yaklaşıma duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Ayrıca, AB'nin askeri yeteneklerinin eksikliği, askeri müdahaleler için NATO'ya güvenmek zorunda kalmıştır, bu da AB'nin krizleri bağımsız ve etkili bir şekilde yönetme kapasitesi konusunda soru işaretleri yaratmaktadır (Latawski & Smith, The Kosovo Crisis and the Evolution of Post-Cold War European Security, 2003, pp. 11-14). Bu tür durumlarda, AB'nin üye devletler arasında daha iyi koordinasyon sağlaması ve daha etkili, hızlı ve bağımsız bir şekilde hareket etme kapasitesini geliştirmesi gerekmektedir. Kosova çatışması ve sonrasındaki durum, bu ihtimamı vurgulayan önemli bir örnektir. Bosna müdahalesine de AB yetersiz kalmıştır. Her iki durumda da etnik ve milliyetçi gerginlikler, şiddetli çatışmalara ve büyük insani krizlere yol açmıştır. Ayrıca, her iki durumda da uluslararası topluluğun, özellikle AB'nin müdahalelerinin etkinliği ve zamanlaması eleştirisi konusu olmuştur. Ayrıca bu durumlar, bölgedeki insanların AB'ye olan güvenlerini yitirmelerine de yol açmıştır. AB'nin bu tür durumlara karşı daha etkin bir müdahalede bulunabilmesi için askeri kapasitesini, koordinasyonunu ve üye devletler arasındaki anlaşmazlıkları çözme kabiliyetini geliştirmesi gerekmektedir.

Pek çok araştırmada, Kosova'nın tam bağımsızlığını kazanması durumunda bu tür sorunların sona ereceği öngörülmektedir. Fakat, bağımsızlık, birçok durumda bir çözüm olarak görülse de, Kosova'nın durumu bu genellemeyi reddediyor. Kosova'nın bağımsızlık talebine karşı çıkan ve bu talebi kabul etmeyen komşu devletler ve diğer güçlü aktörler nedeniyle, Kosova'nın tam bağımsızlık elde etmesi oldukça zor görünmektedir. Bu durum, Kosova'nın bağımsızlığının hem yerel hem de bölgesel düzeyde bir dizi sorunu çözemeyeceğini ve yeni sorunlara yol açabileceğini göstermektedir (Ayhan, 2010, pp. 74-75). Son yıllarda Sırbistan ile Kosova arasındaki ilişkiler, Sırbistan'ın Kosova'nın bağımsızlığını tanımayı reddetmesi ve Kosova'nın devlet olma niteliğini zayıflatmak için aktif olarak çalışması nedeniyle gerginleşmiştir. Sırp hükümeti ayrıca savaş suçlularını yüceltmek ve Srebrenitsa katliamını inkâr etmek gibi milliyetçi politikalar izleyerek bölgedeki gerilimi daha da arttırdı. Ayrıca Kosova'da demokrasi ve hukukun üstünlüğü açısından bir gerileme yaşanmış, yolsuzluk, organize suçlar ve yargıya siyasi müdahale AB ile bütünleşme yolunda ilerlemeyi engellemiştir.

Bu zorluklar, Balkan bölgesinin kırılabilirliğinin devam ettiğini ve hem bölgesel aktörlerin hem de uluslararası toplumun bu sorunları ele almak için sürekli çaba sarf etmesi gerektiğini göstermektedir.

5.2. Makedonya'nın İsim Anlaşmazlığı ve Prespa Antlaşması

Etnik milliyetçilik, özellikle Makedonya gibi çeşitli etnik grupları barındıran ülkelerde sıklıkla karşılaşılan bir sorundur. Çeşitli etnik grupların varlığı, toplumda çeşitliliği ve kültürel zenginliği teşvik ederken, aynı zamanda çatışma ve bölünme potansiyeli de taşır. Etnik milliyetçilik, bir etnik grup üyelerinin, diğer grupların aleyhine kendi grubunun çıkarlarını önceliklendirdiği ve kendi gruplarının üstünlüğü ve hakimiyetini vurguladığı bir ideolojidir.

Makedonya, etnik Makedonlar ve etnik Arnavutlar arasında etnik gerginliklerin yaşandığı bir ülke olmuştur. Etnik Arnavutlar, Makedonya'da önemli bir azınlık grubunu oluşturur ve bazı Arnavut milliyetçi gruplar, 90'lı yıllarında daha büyük özerklik veya bağımsızlık talep etmiştir. Ayrıca, etnik Makedonların çoğunlukta olduğu hükümetler, genellikle Makedon milliyetçi söylemi kullanarak Arnavutların taleplerini reddetmişlerdir. Kuzey Makedonya'nın isim sorunu nedeniyle AB ve NATO'ya üyelik sürecinde 30 yıl kaybetmesi, çok etnikli bir toplum olan Kuzey Makedonya'da etnik milliyetçiliğin artışına sebep olmuştur.

İsim sorunu, Makedonya'nın milliyetçi politikalarını ve etnik gerginlikleri daha da kötüleştirmiştir. "Makedonya" isminin kullanılmasına Yunanistan'ın itiraz etmesi, Makedonya'nın milliyetçi söylemini güçlendirmiştir ve Makedonya'nın Avrupa-Atlantik entegrasyon çabalarını engellemiştir. Makedonya'nın dış politikasının nihai hedeflerinden hiçbirine 20 yılı aşkın bir süredir ulaşamamış olması, Balkanlar'daki NATO ve AB alanının tamamlanmamış olmasıyla yakından ilgilidir. Makedonya, 1990'ların sonunda Batı tarafından "Eski Yugoslavya'nın küllerinden doğan en parlak ve olumlu örnek" ve potansiyel bir başarı hikayesi olarak görüldü (Ivanovski, 2013, pp. 49-51) Ancak, 2001'den bu yana, etnik milliyetçilik sorununun ülkeyi 30 yıl geriye bıraktığına dair farkındalık artmıştır. Etnik milliyetçilik, özellikle Makedonyalı Arnavutlar ve Makedonlar arasında pek çok soruna yol açmıştır. Özellikle hükümet 2006-2016 yılları arasında etnik ve tarihi bağlarını vurgulayan milliyetçi bir söylem benimsendi. Gruevski'nin liderliğindeki etnik milliyetçilik, özellikle Skopje 2014 projesi ile belirginleşti. Bu proje, Makedonya'nın başkenti Üsküpü yeniden şekillendirmek için tasarlanmıştı ve çok sayıda heykel, anıt ve hükümet binası inşa edildi. Bu yapıların çoğu, Antik Makedon İmparatorluğu'na ve bu dönemdeki figürlere, özellikle Büyük İskender'e özgü simgeler ve temalar içeriyordu. Bu, Makedonya'nın modern kimliğinin Antik

Makedonya ile bağlantısını vurgulamak ve böylece ulusal bilinci güçlendirmek amacını taşıyordu.

Ancak, Gruevski'nin milliyetçi politikaları, ülke içinde ve dışında birçok eleştiriye neden oldu. İçeride, bu politikalar etnik Arnavut toplumu gibi Makedonya'nın diğer etnik arasında gerilimi artırdı. Bu azınlıklar, kendilerini dışlanmış hissettiler ve Gruevski'nin politikalarının Makedonya'nın etnik ve kültürel çeşitliliğini yansıtmadığını savundular.

Dışarıda, Gruevski'nin milliyetçilik politikaları Yunanistan ile ilişkileri gerdi. Yunanistan, Büyük İskender ve Antik Makedonya'nın mirasının sahipliği konusunda Makedonya ile uzun süreli bir anlaşmazlığa sahiptir. Bu anlaşmazlık, isim sorununu ve Makedonya'nın Avrupa-Atlantik kuruluşlarına entegrasyonunu daha da karmaşıklaştırdı.

Yunanistan ile yaşadığı isim sorunu Kuzey Makedonya'nın Avrupa-Atlantik hedefleri önünde büyük bir engel teşkil ediyordu. Anlaşmazlık, Yunanistan'ın aynı zamanda kuzey Yunanistan'daki bir bölgenin adı olan "Makedonya" adının kullanılmasına itiraz etmesinden kaynaklanıyordu. Anlaşmazlık nihayet 2018 yılında Prespa Anlaşması'nın imzalanmasıyla çözüldü (Prespa Agreement, 2018). Kuzey Makedonya'yı yeni adıyla tanıyarak NATO ve AB'ye entegrasyonunun önünü açtı. Ancak isim konusundaki anlaşmazlık, ülkenin 1991'deki bağımsızlığından bu yana Kuzey Makedonya'da milliyetçi politikalar ve etnik gruplar arası gerilim dalgası yaratmıştı. 2006-2016 yılları arasında iktidarda olan Nikola Gruevski liderliğindeki Kuzey Makedonya hükümeti, ülkenin eski Makedonya ile olan etnik ve tarihi bağlarını vurgulayan milliyetçi bir söylem kullandı. Bu söylem, hükümetin yolsuzluk ve diğer demokratik eksiklikleri ele almadaki başarısızlığı ile birleşince uluslararası toplumdan daha fazla izole olmasına yol açtı. Ancak Prespa Anlaşması'nın imzalanmasından bu yana (Prespa Agreement, 2018), Kuzey Makedonya, Avrupa-Atlantik entegrasyon çabalarında önemli ilerleme kaydedip yolsuzluk ve diğer demokratik eksiklikleri gidermek için önemli adımlar atmıştır. Etnik milliyetçilik politikaları vazgeçerek ülkenin kalkınması için büyük bir önem arz edildiği en önemli ispatıdır.

6. NATO'nun Batı Balkan'daki Anlaşmazlıkların Çözümündeki Rolü

NATO'nun Batı Balkanlar'daki varlığı, İttifak'ın sırasıyla 1995 ve 1999 yıllarında Bosna Hersek ve Kosova'ya müdahale ettiği 1990'lı yılların başlarına kadar uzanmaktadır. NATO, Kuzey Makedonya'daki Müttefik Uyum Operasyonu'nda olduğu gibi bölgede istikrar sağlayıcı bir rol oynamaya devam etmiştir. NATO'nun bölgeye olan bağlılığının bir sonucu olarak

Slovenya, Arnavutluk, Hırvatistan, Karadağ ve Kuzey Makedonya (2019'da) İttifak'a katılmıştır.

Sırbistan ve Bosna Hersek halihazırda NATO üyeliği arayışında olmasalar da İttifak için önemli ortaklar olmaya devam etmektedirler; Sırbistan bir yandan tarafsızlık politikası izlerken diğer yandan Barış için Ortaklık (BİO) programına aktif olarak katılmaktadır (NATO Report, 2018, pp. 10-11). Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana Sırbistan, NATO ve Rusya arasındaki ilişkilerini dengelemeye çalışmıştır. Ancak Sırbistan'ın bu dengelemeyi tam olarak gerçekleştirememesi, NATO'nun rolünün önemini daha da belirginleştirmiştir. Sırbistan NATO üyeliğini hedeflememekle birlikte, Barış İçin Ortaklık programına aktif olarak katılarak NATO ile işbirliğine olan bağlılığını göreceli de olsa göstermiştir. Ancak Sırp hükümeti AB'ye evet, NATO'ya hayır demesi olarak görüldüğünden bazı gerginliklere neden olmuş ve bölge için en sorunlu durum yaratmıştır.

Bosna Hersek'in NATO'ya katılma isteği Saraybosna ile Basnadaki olan "Sırp Cumhuriyeti"¹ arasında süregelen anlaşmazlıklar nedeniyle engellenmektedir. NATO, 2010 yılında Bosna Hersek için bir Üyelik Eylem Planı (MAP) sunmuş ve ülkenin siyasi birimlerinin askeri tesislerinin kontrolünü merkezi hükümete devretmesini şart koşmuştu. Ancak "Sırp Cumhuriyeti"ndeki siyasi elitler buna kesinlikle karşı çıktı. Ekim 2017'de "Sırp Cumhuriyeti" parlamentosu bölgenin askeri tarafsızlığını teyit eden ve NATO entegrasyonuna yönelik her türlü adımı resmen protesto eden sembolik bir kararı kabul etti (NATO Report, 2018, pp. 10-11). Saraybosna ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki iç farklılıkların yanı sıra, Sırbistan'ın bölgedeki etkisi de Bosna Hersek'in NATO üyeliği yolunda ilerlemesini engelleyen bir faktör olmuştur.

Sırp Cumhuriyeti ile yakın ilişkilerini sürdüren Sırbistan, Bosna'nın NATO hedeflerine sürekli olarak karşı çıkmakta ve Bosna'nın entegrasyon çabalarını aktif olarak engellemekle itham edilmektedir. Sırbistan'ın Bosna'nın NATO üyeliğine karşı olan bu tutumu, siyasi söyleminde ve İttifak içindeki lobi faaliyetlerinde açıkça görülebilir. Bu dinamik, Bosna Hersek'in Avrupa-Atlantik kurumlarına tam entegrasyonunu daha da zorlaştırmakta ve ülkenin güvenlik sorunlarını daha da karmaşık hale getirmektedir. Bu tür güvenlik sorunları, tüm bölgedeki dengeleri etkileyebilmektedir.

Kremlin, AB ve NATO'nun Batı Balkanlar'daki genişlemesini ulusal güvenlik çıkarları açısından potansiyel bir tehdit olarak görüyor ve bu sebeple daha fazla entegrasyonu engellemeyi hedefliyor. Moskova bu amaca ulaşmak için bölgeyi istikrarsızlaştırmak, Avrupa

¹ Bosa Hersek içinde bulunan Sırp Cumhuriyeti söz konusudur.

karşıtı duyguları körüklemek ve kendi etkisini artırmak gibi çeşitli taktikler kullanmaktadır. Propaganda ve dezenformasyon bu çabalarında önemli bir rol oynamaktadır (Eisentraut & Leon, 2018, p. 2).

Dimitar Bechev'e göre yakın zamanda yayımlanan "Rakip Güç: Rusya'nın Güneydoğu Avrupa'daki Etkisi" adlı kitabında, Rusya'nın yumuşak güç operasyonlarının en önemli başarısı, ulusal seçimler veya güvenlik politikası kararları gibi siyasi olaylar üzerindeki doğrudan etkilerinden ziyade, siyasi söylemi Rusya'nın çıkarlarına uygun bir şekilde şekillendirme becerisi olduğunu belirtir (Eisentraut & Leon, 2018, p. 2).

Batılı ülkelerin güçlü desteğine rağmen, Batı Balkanlar'daki NATO genişleme süreci, Bosna Hersek'teki iç çatışmalar ve ikili anlaşmazlıklar nedeniyle dengesiz bir seyir izlemiştir. Son seçim zaferleri ve canlanan Fransız-Alman liderliğiyle popülaritesi düşük parti ve liderler, bölgeye AB ile daha yoğun entegrasyon için umut aşılacaktır (Mujanovis & Vracic, 2017, pp. 3-6). Ancak Trieste'deki Batı Balkanlar Zirvesi'nde verilen taahhütler, gelecekteki entegrasyon potansiyelinin sadece küçük bir göstergesidir. Zaman içerisinde, Avrupa Birliği'nin dış ilişkilerinde geçmişten edindiği tecrübeleri ne derece etkin bir şekilde yeni politikalarına yansıtıldığını gözlemleme fırsatı bulacağız. AB, iç krizlerle başa çıkma yeteneğini kanıtlamış olsa da dış ilişkilerinde siyasi istikrarı ve politikaların uygun kombinasyonunu bulmakta zorlanmıştır (Mujanovis & Vracic, 2017, pp. 3-6). NATO ise Batı Balkanlar'ın entegrasyon sürecinde anahtar bir aktördür. NATO'nun genişleme hedefi esas olarak bölgesel istikrarı güçlendirmek ve potansiyel çatışmaları önlemektir. Bununla birlikte, NATO'nun bu genişleme süreci, Bosna Hersek'teki iç çatışmalar ve ikili anlaşmazlıklar nedeniyle engellenmektedir. Ayrıca Kosova'nın da bazı NATO üyeleri tarafından tanınmamasından dolayı engellenmiş durumunda. Bu durum, NATO'nun ve daha geniş olarak Batı'nın, Batı Balkanlar'daki iç politika ve ikili anlaşmazlıkları yönetmedeki yeteneğini sorgulamaktadır. Ayrıca, bu, Batı'nın, bölgenin AB ve NATO'ya entegrasyonunu destekleme çabalarında daha etkin bir strateji benimsemesi gerektiğini göstermektedir. Kosova ve Bosna Hersek'in NATO'ya entegrasyonu başarılı olursa, bu, Batı'nın etkisini bölgede güçlendirebilir ve NATO'nun genişlemesine ivme kazandırabilir. Bununla birlikte, eğer bu süreç başarısız olursa, Batı'nın etkisi zayıflayabilir ve Rusya gibi diğer aktörlerin bölgedeki boşluğu doldurup etkisini artırabilir.

NATO, Sırbistan ve Kosova arasında diyaloga aracılık etmeye çalışmaktadır. İlişkiler hala gergin olsa da, her iki ülkenin de gelecekte Avrupa Birliği'ne katılma isteği, onları en azından olası bir çözüm bulmaya yönlendiriyor (NATO Report, 2017, pp. 8-9). Fakat NATO'nun, Sırbistan ile ne kadar işbirliği yapmak istediğine karar vermesi ve Sırbistan-Kosova

anlaşmazlığına yönelik tutumunu gözden geçirmesi gerekmektedir (NATO Report, 2017, pp. 8-9). Bu bağlamda, NATO'nun Sırbistan'a karşı bölgede daha sert bir tutum sergilemesi gerektiği öne sürülebilir. NATO'nun daha sert bir duruş alması Kosova ve Bosna Hersek ile olan ilişkilerinde daha olumlu adımlar atma konusunda zorlayabilir. Sırbistan'ın bölgedeki etkisi dikkate alındığında, NATO'nun sert bir tutum alması, Sırbistan'ı bölgedeki diğer ülkelerle daha yapıcı bir ilişki kurmaya ve Balkanlar'ın genel istikrarına katkıda bulunmaya yönlendirilebilir. Bu, Sırbistan'ın NATO'ya ve Avrupa Birliği'ne entegrasyon sürecini de hızlandırabilir.

Örneğin, bölge, Soğuk Savaş sonrası dönemde de önemli siyasi ve güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Ancak, NATO'nun müdahalesi bölgede barışı koruma güçlerinin konuşlandırılmasını sağlamıştır. O günden bu yana NATO, Batı Balkanlar'da istikrar sağlayıcı bir güç olarak yer almayı sürdürmüş ve bölgesel güvenliği ve istikrarı desteklemiştir. İttifak ayrıca, Batı Balkan ülkelerinin Avrupa-Atlantik topluluğuna entegrasyonunu genişleme süreci yoluyla aktif olarak desteklemektedir. Ancak, şimdiye kadar sadece 1999'dan beri kurulan statükonun geçici istikrarını koruyabilmiştir. Buna karşın, bölge, etnik milliyetçilik gerginlikleri, siyasi istikrarsızlık, ekonomik az gelişmişlik ve Rusya'nın etkisi gibi çok sayıda ciddi sorunla karşılaşmaya devam etmektedir, ki bu sorunlar bölgenin istikrarlı ve refah bir geleceğe doğru ilerlemesini engellemektedir.

AB'nin de diğer tarafta bölgedeki işbirliğini artırma çabalarına rağmen, eski sorunlar istikrarın önündeki engeller olarak durmaktadır. Berlin Konferansı'nda Balkan liderleri, iyi yönetim, hukukun üstünlüğü, sivil toplum katılımı ve medya çoğulculuğunun yanı sıra, ikili sorunların çözülmesi, uzlaşmanın teşvik edilmesi ve ulaşım ve enerji gibi alanlarda bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi yönündeki çabalarını yoğunlaştırma sözü verdiler. Ancak Mirel'in de belirttiği gibi, Selanik'ten bu yana düzenlenen konferanslarla kıyaslandığında, Berlin Konferansı'nın Avrupa'nın önde gelen gücünün kalbinde gerçekleşmesi ve Şansölye tarafından toplanması dışında yeni bir durum yok (Mirel, *The Western Balkans: Between Stabilization and Integration in the European Union*, 2018, p. 12). Daha sonra Viyana, ulaşım ve enerji ağlarına odaklanarak, "bağlanabilirlik gündemi"ni oluşturdu ve liderlerin ikili sorunların çözümüne yönelik bir tüzüğe imza atmalarını sağladı (Mirel, *The Western Balkans: Between Stabilization and Integration in the European Union*, 2018, p. 12). Ancak genellikle asıl sorunlar göz ardı edilmektedir. AB'nin yaklaşımı, bölgedeki işbirliğini artırarak eski sorunların çözüleceği yönünde bir politika sürmeye çalıştığı görünmektedir. Ancak, ne yazık ki, bölgedeki etnik ve sınır sorunları sadece geçici olarak istikrara kavuşturmuşlardı. Dünya konjonktüründeki değişiklikler, bölgedeki eski sorunları ön plana çıkarabilir ve tüm bölgeyi

yeniden şekillendirebilir. Çünkü bölgedeki etnik ve siyasi çatışmaların derin kökleri bulunuyor ve bu durum çözüm sürecini zorlaştırıyor. Bu durumda NATO ve AB'nin devreye girmesi hem bölge ülkelerinin hem de bölge dışındaki aktörlerin kabul edebileceği tarafsız ve adil bir çözüm bulmada kritik bir rol oynayabilir. NATO'nun güçlü bir varlık göstermesi ve AB'nin bu sürece daha fazla dahil olması, hem mevcut çatışmaların çözülmesine yardımcı olabilir, hem de yeni sorunların çıkmasını önleyebilir.

Mesela Kuzey Makedonya'nın NATO üyeliği, bölgede istikrarını sağlamak bakımından önemli bir etki yarattı. Ülkenin 2020'deki ittifaka katılımı, sadece Yunanistan ile isim konusundaki uzun süreli anlaşmazlığın sona erdiğine işaret etmekle kalmadı, aynı zamanda Kuzey Makedonya'nın Batı entegrasyonuna ve güvenliğine olan bağlılığını da güçlendirdi. Bu hamle, bölgedeki istikrarın artmasına yardımcı oldu ve Bosna ve Kosova gibi diğer ülkeleri NATO ile daha yakın ilişkiler kurmaya teşvik etti. Kuzey Makedonya'nın üyeliği, NATO'nun Batı Balkanlar'da demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve güvenliği güçlendirme çabalarına olan bağlılığını da sürdürdüğünü gösterdi. Ancak ülkenin NATO üyeliğinin komşularıyla, özellikle de ittifak dışında kalan ve Rusya ile yakın bağlarını sürdüren Sırbistan ile ilişkilerini nasıl etkileyeceği henüz belirsiz.

Kuzey Makedonya'nın NATO üyeliği, toprak bütünlüğünün güvence altına alınmasında ve etnik gruplar arası ilişkilerin geliştirilmesinde de önemli bir rol oynadı. Ülke, nüfusunun yaklaşık dörtte birini Arnavutların oluşturduğu çok çeşitli bir nüfusa sahip. NATO üyeliği öncesi Makedonya'da, etnik Arnavutlar ve etnik Makedonlar arasında önemli gerginlikler ve çatışmalar yaşandı. Ancak NATO'nun ülkedeki varlığı bu gerilimleri azaltmaya ve etnik gruplar arası işbirliğini teşvik etmeye yardımcı oldu. NATO, ayrıca Kuzey Makedonya'ya, özellikle komşularıyla geçmişte yaşanan çatışmalar göz önüne alındığında, güvenlik ve istikrar duygusu sağladı. NATO'ya katılarak Kuzey Makedonya, olası bir saldırıya karşı caydırıcı bir unsur olarak hizmet eden ve aynı zamanda kendisine değerli güvenlik yardımı ve desteği sağlayan güçlü ve güvenilir bir ittifakın parçası haline geldi.

Sonuç

Makale, "Batı Balkan Anlaşmazlıklarında Etnik Milliyetçiliğin Etkisi ve NATO'nun Barış Rolü" başlıklı kompleks bir konuyu inceliyor. Bu bağlamda, Batı Balkanlar'daki etnik milliyetçilik ile dış aktörlerin (özellikle Çin ve Rusya) etkisi ve NATO'nun bölgedeki barış süreçlerine olan katkısının derecesini sorguluyor.

Etnik milliyetçiliğin zararlı etkileri titizlikle incelenmiş ve bölgedeki çatışmaların karmaşık ve tarihsel kökenlerine ışık tutulmuştur. Bu inceleme, daha geniş jeopolitik bağlamın yanı sıra söz konusu ülkelerdeki iç dinamikleri de dikkate alarak bu meseleleri ele almak için kapsamlı bir yaklaşıma duyulan kritik ihtiyacı vurgulamıştır.

İlk olarak, Batı Balkanlar'daki etnik milliyetçiliğin ve geçmiş çatışmaların etkisi belirgin bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkeler ve etnik gruplar arasındaki tarihsel anlaşmazlıklar, bölgedeki istikrar ve işbirliği çabalarını zorlaştırmıştır. Bunun yanı sıra, dış aktörlerin, özellikle Rusya ve Çin'in, kendi jeopolitik çıkarları doğrultusunda bölgedeki gerilimleri tırmandırmaya çalıştıkları görülmüştür.

Rusya'nın ve Çin'in bölgedeki etkisi, uluslararası siyaseti yeniden şekillendirirken, Balkanlar'ın istikrar ve güvenliği üzerinde derinleşen bir etkiye sahip olmuştur. Rusya, özellikle enerji, silah satışları ve ekonomik yardım aracılığıyla Balkanlar'daki Sırbistan üzerinden etkisini güçlendirmeye çalışmaktadır. Öte yandan, Çin, "Bir Kuşak Bir Yol" girişimi aracılığıyla altyapı yatırımlarını artırarak ve bölgedeki ülkelerle stratejik ortaklıklar kurarak ekonomik nüfuzunu artırdığını sonucuna varılmıştır.

ABD'nin NATO üzerinden Kosova ve Arnavutluk'u desteklerken, Çin ve Rusya'nın geleneksel olarak müttefiki olan Sırbistan'ı desteklemesi, Batı Balkanlar'da bir tür iki kutuplu bölünmeye yol açmıştır. Bu durum, bölgedeki uluslararası ilişkilerin dinamiklerini karmaşıklaştırmış ve güç dengelerini etkilemiştir. ABD'nin NATO üzerinden bölgeye yaptığı destek, Batı değerlerine dayalı entegrasyon ve demokratik reformları teşvik etmeyi amaçladığını çalışmada ileri sürülmüştür. Kosova'nın bağımsızlığına verdiği desteğin yanı sıra, Arnavutluk'un NATO üyeliğini de desteklemiştir. Bu, bölgede daha fazla istikrar ve güvenliğin sağlanmasını hedeflemektedir.

Öte yandan, Çin ve Rusya'nın Sırbistan'ı desteklemesi, bölgedeki etnik milliyetçilik ve geleneksel bağlar üzerine kurulu ilişkileri yansıtmaktadır. Bu iki ülke, Sırbistan'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü desteklemekte ve bölgede daha fazla etkiye sahip olma çabalarını sürdürmektedir. Bu durum, bölgedeki siyasi ve güvenlik dinamiklerini etkileyerek bölünmeyi derinleştirmektedir. İki kutuplu bir bölünme, bölgenin istikrarını ve entegrasyonunu zorlaştırmakta ve potansiyel bir çatışma ortamı yaratmaktadır. Bu nedenle, NATO'nun bölgedeki rolü daha da önem kazanmaktadır. NATO, bölgenin güvenliğini ve istikrarını sağlamak için demokratik reformları teşvik etmeli ve taraflar arasında diyalog ve işbirliğini desteklemelidir.

NATO'nun bölgedeki etkinliği ve katkısı, tarihsel olarak barış süreçlerinde kritik bir rol oynamıştır. Özellikle etnik temizlik gibi insani krizlere karşı mücadelede ve Balkanlar'ın

Avrupa-Atlantik entegrasyonu sürecinde NATO'nun önemi büyüktür. Bu, NATO'nun bölgedeki varlığının askeri güvenliği artırmanın yanı sıra politik istikrarı ve ekonomik kalkınmayı teşvik ettiği sonucuna varılmıştır.

Çalışmada NATO'nun Kosova-Sırbistan anlaşmazlığında ve Makedonya'nın isim anlaşmazlığında oynadığı barışçıl aracılık rolü, ittifakın Batı Balkanlar'daki stabilite ve güvenlik çabalarında ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Bu örnekler, NATO'nun sadece askeri bir ittifak olmanın ötesinde, bölgesel bir güvenlik ve istikrar sağlayıcısı olduğunu vurgulamaktadır.

Bölgedeki mevcut ve potansiyel çatışmaların çözümünde etnik milliyetçilikten kaynaklanan gerginliklerin aşılması için NATO'nun rolü ve liderliği kritik önemdedir. Bu, Batı Balkanlar'ın NATO ve AB'ye tam entegrasyonunun bölgenin genel güvenlik ve istikrarına önemli bir katkı sağlayacağını göstermektedir.

Çalışmada, NATO'nun bu süreçlerde oynadığı rolü daha da geliştirebilmek adına bölgedeki mevcut dinamikleri ve etnik milliyetçilik sorununu anlamada önemli bir araç sağlamaya çalışılmaktadır. Ayrıca, dış aktörlerin rolünü ve bölgedeki istikrarsızlıkta ve etnik milliyetçilikteki artışta ne kadar etkili olduklarını vurgulamaktadır.

Özellikle, Rusya ve Çin gibi dış güçlerin, Batı Balkanlar'ın zayıflıklarını ve bölgesel anlaşmazlıklarını kendi stratejik avantajları için kullanma eğilimleri, NATO'nun bölgedeki mevcut ve gelecekteki rolünü etkileyecek önemli bir faktör olduklarını sonucuna varmıştır. Bu durum, Batı Balkanlar'ın hem NATO hem de AB ile daha derin entegrasyonuna olan ihtiyacını vurgulamaktadır. Sadece bu tür bir entegrasyon, bölgedeki potansiyel çatışma ve gerilimlerin üstesinden gelmek için gerekli olan kapsamlı politik, ekonomik ve güvenlik çözümlerini sağlayabilir.

Öte yandan, etnik milliyetçiliğin olumsuz etkilerini azaltmanın ve daha kapsayıcı ve demokratik bir toplum oluşturmanın, Batı Balkanlar'da daha kalıcı bir barış ve istikrarın anahtarı olduğu sonucuna varılmıştır. NATO'nun bu süreçte oynadığı rol, özellikle etnik çatışmaların çözümünde ve farklı etnik ve ulusal gruplar arasında işbirliğini teşvik etmede kritik öneme sahip olmuştur.

Sonuç olarak, bu makale, Batı Balkanlar'da etnik milliyetçilik, dış aktörlerin etkisi ve NATO'nun rolü üzerinde durarak, bölgedeki mevcut ve gelecekteki güvenlik ve istikrar çabalarının önemli bir analizini sunmaktadır. Makale, bu kompleks ve çok boyutlu konuları incelerken, Batı Balkanlar'daki çözüm süreçlerinin ilerlemesinde NATO'nun artan bir şekilde önemli ve etkili bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, Batı Balkanlar'ın genel

güvenlik ve istikrarının NATO'nun liderlik ve katkıları olmaksızın tam anlamıyla sağlanamayacağını net bir şekilde vurgulamaktadır

.

Kaynaklar

- Andreychuk, R. (2018). *Security in the Western Balkans*, Brussels: NATO; Parliamentary Assembly Political Committee.
- (2018). *Assessing Russia's Economic Footprint in the Western Balkans Corruption and State Capture Risks*. 2018: Center for the Study of Democracy.
- Ayhan, H. (2010). Arnavut ve Sırp Savlari Baglaminda Kosova'nin Sahipligi Sorunu. *Selcuk Universitesi, Sosyal Bilimler Enstitusu Dergisi*.
- Batora, J., Osland, K., & Peter, M. (2017). The EUs Crisis Management in the Kosovo-Serbia Crises. *EUPAC; Research and Innovation Action*.
- Dabrowski, M., & Myachenkova, Y. (2018). The Western Balkans on the Road to the European Union. *Policy Contribution*.
- Eisentraut, S., & Leon, S. d. (2018). Propaganda and Disinformation in the Western Balkan: How the EU Can Counter Russia's Information Was. *Konrad Adenauer Stiftung*.
- European Commission. (2003). *EU Western Balkans Summit Thessaloniki*. Brussels: European Commission.
- Finlan, A. (2004). *The Collapse of Yugoslavia 1991-99*. UK: Osprey Publishing.
- Hackaj, A. (2017). China and Western Balkans. *Cooperation and Development Institute*.
- Ivanovski, H. (2013). The Macedonia - Greece dispute/difference over the name issue:mitingating the inherently unsolvable. *New Balkan Politics Issue 14, Jurnal of Politics*, 49-51.
- Juvan, N. S., & Grizold, A. (2017). The Complex of Security in Western Balkans; Processes and Issues. *Teorija i preksa let*.
- Kmezcic, M. (2015). *The Western Balkans and the EU Enlargment: Lessons learned, Ways Forward and Prospects Ahead*. Belgium: European Parliament.
- Krasniqi, G. (2014). Revisiting Nationalism in Yugoslavia: An inside -Out View of the Nationalist Movement in Kosovo. F. Bieber içinde, *Debating the End of Yugoslavia*. UK: Ashgate Publishing.
- Latawski, P., & Smith, M. (2003). *The Kosovo Crisis and the Evolution of Post-Cold War European Security*. UK: Manchester University Press.
- Latawski, P., & Smith, M. (2003). *The Kosovo Crisis and the Evolution of Post-Cold War European Security*. USA: Manchester University Press.

-
- Mirel, P. (2018). *The Western Balkans: Between Stabilization and Integration in the European Union*. European Issues policy paper; Fondation Robert Schuman.
- Mirel, P. (2018). The Western Balkans; Between Stabilization and Integration in the European Union. *Robert Schuman Fondation, European Issues*.
- Mujanovis, J., & Vracic, A. (2017). Political Trends and Dynamics in Southeast Europe, NATO in Southeast Europe. *SOE: Friedrich Ebert Stiftung*.
- Mulali, M., & Karic, M. (2014). The Western Balkan Geopolitics and Russian Energy Politics, *Jurnal of Transdisciplinary Studies*.
- NATO Report. (2017). *THE Balkans Strategic Perspective*. Brussels: NATO Partilimentary Committee.
- NATO Report. (2018). *Security in the Western Balkans*. Nato Parliamentary Assembly Political Committee.
- Prespa Agreement*. (2018, June 17). Government of the Republic of North Macedonia: <https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/spogodba-en.pdf> adresinden alındı
- Sanfey, P., & Milatovic, J. (2018). *The Western Balkans In Transition; Diagnosing the Constrains on the Path to a Sustainable Market Economy*. Brussels: EBRD; European Bank for Reconstruction and Development.
- (2000). *The Kosovo Report Conflic, International Response, Lessons Learned*. UK: Oxford University Press.
- Tonchev, P. (2017). Chinas Road into Western Balkans. *European Union Institute for Security Studies*.
- Vanderbilt, D. N. (2009). *Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia*. Nashville: Vanderbilt Uniersity Press.
- Zoric, B. (2017). Assessing Russian impact on the Western Balkan countries' EU accession: cases of Croatia and Serbia. *Jurnal of Liberty and International Affairs*.
-

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2023

Cilt/Volume: 2023

Sayı/Issue: 2

Amerikan Uçak Gemisi Saratoga'nın Muavenet Muhribini Vurması: Türk Kamuoyu Üzerinden Bir Değerlendirme

The Shooting Down Of The American Aircraft Carrier Saratoga, The Destroyer Muavenet: An Evaluation Through The Turkish Public Opinion

Erdal Korkmaz*

Özet

Uzun ve köklü bir geçmişi olan Türk-Amerikan ilişkileri, yeni Türkiye Devletinin kuruluşu ile birlikte hızla gelişmiştir. Özellikle İkinci Dünya Harbi sonrasında ortaya çıkan konjoktür ve SSCB'nin yayılcı politikaları, iki ülkenin yakınlaşmasındaki önemli etkenler olmuştur. Türk-Amerikan yakınlaşması; Truman Doktrini, Marshall Planı ve Türkiye'nin NATO'ya girişi ile birlikte zirve yapmıştır. Bu yakınlaşmanın sonucu olarak ABD tarafından Türkiye'ye askeri ve mali yardımlar yapılmıştır.

ABD askeri yardımlarının bir sonucu olarak Muavenet Muhribi, 1971 yılında Türk Deniz Kuvvetleri envanterine girmiştir. Kıbrıs Barış Harekâtına katılan Muavenet Muhribi, NATO tarafından icra edilen "Kararlılık Gösterisi-92 (Display Determination-92)" adlı tatbikat sırasında, Amerikan Uçak Gemisi Saratoga'dan fırlatılan Sea Sparrow adlı iki füzenin hedefi olmuştur. Saratoga Uçak Gemisi'nden fırlatılan füzelerin etkisiyle Muavenet Muhribi'nde görev yapan Türk personelden bir kısmı hayatını kaybetmiş, bir kısmı da yaralanmıştır. Olayın duyulması üzerine tepkiler çığ gibi büyümüş ve Türk kamuoyu sorumluların derhâl cezalandırılmasını istemiştir. Bu sırada Türk devlet adamları, olaya itidalli

* Sorumlu Yazar/Corresponding author: Dr., Hava Kuvvetleri Komutanlığı, erdalkorkmaz.01@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3260-9403.

Atıf/Citation: Korkmaz, E. (2023). Amerikan Uçak Gemisi Saratoga'nın Muavenet Muhribini Vurması: Türk Kamuoyu Üzerinden Bir Değerlendirme. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023 (2), 244-277.

yaklaşılmasını ve konunun araştırılacağını beyan etmiştir. Aynı dönemde ABD ve NATO yetkilileri, Türk makamlarından özür dilemiş ve konunun araştırılması için hemen araştırma komisyonları kurulması yönünde harekete geçmiştir.

Muavenet Muhribinin vurulmasına yönelik olarak hazırlanan raporda, Saratoga Uçak Gemisi'nde bulunan personelin tatbikat sırasında verilen alarmı gerçek zannederek füzeleri ateşledikleri ve bunun sonucunda olayın meydana geldiği ifade edilmiştir. Olay sonucunda 8 Amerikan personeline uyarı cezası verilmiş ve konu çok fazla uzatılmadan dosya kapatılmıştır. Bu sırada ABD tarafından Türkiye'ye tazminat olarak sekiz adet savaş gemisi verilmiştir.

Türk kamuoyu, yaşanan olayı iç ve dış basında çıkan haberler ekseninde değerlendirmiş ve Muavenet'in vurulmasında bir kasıt olup olmadığını tartışmaya açmıştır. Bu çalışmada, Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir yeri olan Saratoga Uçak Gemisinin Muavenet Muhribini vurmasına Türk kamuoyu üzerinden bakılacaktır. Ayrıca konu, dönemin Türk basınında çıkan haberler üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Füze, Kamuoyu, Saratoga Uçak Gemisi, Muavenet, Vurulma.

Abstract

Turkish-American relations, which have a long and deep-rooted history, developed rapidly with the establishment of the new Turkish State. Especially the conjuncture that emerged after the Second World War and the expansionist policies of the USSR were important factors in the rapprochement of the two countries. Turkish-American rapprochement; The Truman Doctrine peaked with the Marshall Plan and Turkey's entry into NATO. As a result of this rapprochement, military and financial aid was provided to Turkey by the USA.

As a result of US military aid, the Auxiliary Destroyer was included in the inventory of the Turkish Naval Forces in 1971. The Muavenet Destroyer, which participated in the Cyprus Peace Operation, was the target of two missiles, Sea Sparrow, launched from the American Aircraft Carrier Saratoga, during the exercise called "*Display Determination-92 (Display Determination-92)*" conducted by NATO. Due to the impact of missiles launched from the Saratoga Aircraft Carrier, some of the Turkish personnel who served in the Muavenet Destroyer lost their lives and some were injured. Upon hearing of the incident, the reactions grew like an avalanche and the Turkish public wanted those responsible to be punished immediately. Meanwhile, Turkish statesmen declared that the event should be approached with restraint and that the issue would be investigated. In the same period, the US and NATO officials apologized to the Turkish authorities and immediately took action to establish investigative commissions to investigate the issue.

In the report prepared for the shooting of the Auxiliary Destroyer, it was stated that the personnel on the Saratoga Aircraft Carrier believed the alarm given during the exercise was real and fired the missiles as a result of the incident. As a result of the incident, 8 American personnel were given a warning sentence and the case was closed without further ado. Meanwhile, eight warships were given to Turkey by the USA as compensation.

The Turkish public evaluated the incident on the axis of the news in the domestic and foreign press and opened up for discussion whether there was an intention in the shooting of Muavenet. In this study, the shooting of the Auxiliary Destroyer of the Saratoga Aircraft Carrier, which has an important place in Turkish-American relations, will be viewed through the Turkish public opinion. In addition, the subject will be evaluated through the news in the Turkish press of the period.

Key Words: Missile, Public Opinion, Saratoga Aircraft Carrier, Muavenet, Shot.

Giriş

Türk-Amerikan ilişkilerinin temelleri Osmanlı Dönemine kadar dayanmaktadır. 1783 yılında kurulan ABD, kuruluşundan itibaren uluslararası ekonomik ilişkilerini geliştirmek amacıyla Akdeniz ve çevresinde ticari faaliyetlere başlamıştır. Bu durum Osmanlı-ABD ilişkilerinin başlamasına zemin hazırlamıştır. Dönem içerisinde ABD'nin temel ihraç ürünlerinden olan mısır, tuzlanmış balık vb. ürünlerinin pazarlanmasında Akdeniz coğrafyası önemli bir yer tutmuştur. Bu kapsamda Osmanlı'ya bağlı Cezayir Beylerbeyliği'nin, kendilerinden müsaade almadan Akdeniz'de ticaret yapan iki ABD gemisine el koyması, ilişkilerin temellerini oluşturmuştur. Neticede ABD, Cezayir Beylerbeyliği ile 1795'te bir anlaşma yaparak, yıllık 12.000 altın vergi vermek suretiyle, 20 yıl boyunca Cezayir açıklarında ticaret yapma hakkı elde etmiştir (Erol, 2011: 689-697). Bu anlaşma daha sonra ABD tarafından Osmanlı'ya bağlı Tunus ve Trablusgarp ile de imza edilmiştir. Bu antlaşmalarla Osmanlı-ABD ilişkileri dolaylı olarak başlamıştır (Güler, 2005: 230-231).

Amerikalıların Anadolu'yu ilk ziyaretleri de ticaret temelli olmuştur. Amerikalılar Osmanlı Devleti'ne çoğunlukla rom ve pamuklu ürünler satmış, buna karşılık Osmanlı ülkesinden kuru üzüm, incir, halı, deri ve afyon almıştır. ABD'den Osmanlı ülkesine ilk resmi ziyaret, 9 Kasım 1800 tarihinde Amerikan George Washington fırkateyninin İstanbul'a gelmesi ile gerçekleşmiştir (Köprülü, 1987: 927).

1827 yılında Navarin'de Osmanlı donanmasının İngiliz, Fransız ve Rus ortak donanması tarafından yakılması, Türk-ABD ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin uluslararası ilişkilerde yeni arayışlara girmesine etki etmiştir. İlgili süreç 7 Mayıs 1830'da iki ülke arasında Osmanlı-ABD Ticaret ve Seyrüsefa Antlaşmasının yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bu antlaşma ile ABD'ye "*en ziyade müsaadeye mazhar millet*" statüsü verilmiştir. İlgili antlaşma çerçevesinde ABD'ye vergi indirimi, diplomatik ve hukuki imtiyaz ile Amerikan gemilerinin boğazlardan serbestçe Karadeniz'e geçme hakkı tanınmıştır (Armaoğlu, 1989: 5).

1831 yılında ABD, İstanbul'a bir maslahatgüzar atamıştır. Daha sonra bu makam, büyükelçiliğe çevrilmiştir (Kasalak, 2014: 110). Aynı yıl Amerikalı ünlü gemi mühendislerinden Henry Eckford, kendi yaptığı bir savaş gemisi ile İstanbul'a gelmiştir. Henry Eckford'un İstanbul'a getirdiği "*United States*" adlı gemi Osmanlı Devleti tarafından 150.000 dolara satın alınmıştır. Bu arada Eckford ile de Tersane-i Amire'de çalışması için bir sözleşme yapılmıştır. Neticede Eckford'un ABD'den getirdiği mühendislerle Aynalıkavak'ta bir tersane alanı inşa edilmiştir. Buradaki çalışmalarla Osmanlı donanmasına önemli hizmetlerde

bulunacak 10'un üzerinde harp gemisi yapılmıştır. Buradan elde edilen tecrübelerle Osmanlı donanması, Sultan Abdülaziz döneminde önemli bir güce ulaşmıştır (Erhan, 1998: 464).

Osmanlı Devleti, Washington'daki ilk büyükelçiliğini 2 Nisan 1867'de Sultan Abdülaziz döneminde açmıştır. Bu kapsamda eşi bir Amerikalı olan Fransız asıllı Bulak (Edward Blacque) Bey elçi olarak ABD'ye atanmıştır (Kurat, 1967: 360-361). Bu sırada ABD, XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı topraklarında gerçekleştirdiği misyonerlik faaliyetleri ile ön plana çıkmıştır. Bu durum iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca ABD'nin 1878 Berlin Antlaşması'nda yer alan Ermenilerin yaşadığı yerlerde ıslahat yapılması hükmüne dayanarak, Ermeni haklarının genişletilmesini istemesi iki ülke ilişkilerini bozmuştur (Kasalak, 2014: 110-111).

XX. yüzyılın başında ABD, Osmanlı topraklarındaki petrol kaynaklarına duyduğu ihtiyaç sebebiyle İngiltere ve Almanya ile çıkar çatışmasına girişmiştir. Bu çerçevede 1909 yılında Amiral Colby M. Chester ve bazı Amerikalılar, "*Ottoman-American Development Company*" adlı bir şirket kurarak, demiryolu yapım işine girmiştir. Amerikan Hükümetinin desteğini de arkasına alarak projesini imzalatan Chester, İki yıl boyunca dönemin Osmanlı Hükümeti ile parlamentosunun da onayını almaya çalışmış, fakat Osmanlı'nın iç meseleleri, Almanya'nın etkisi ve arka arkaya gelen savaşlar sebebiyle amacında başarılı olamamıştır (Torun, 2005: 230).

Birinci Dünya Harbi sırasında ABD, Osmanlı Devleti'nin sorunlarından ve Osmanlı'yı paylaşım projelerinden uzak durmuştur. Bu kapsamda ABD, Monroe Doktrini ekseninde Avrupa ülkelerinin iç işlerine karışmama siyasetine dönüş yapmış, sadece ticari çıkarları, boğazların statüsü, Hristiyanların hakları ve Osmanlı topraklarındaki misyoner faaliyetlerinin korunması gibi konulara odaklanmıştır (Kasalak, 2014: 112-113). ABD, 1917 yılında harbe girmiş ve harbin İtilaf güçlerince kazanılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Bu durum Osmanlı-ABD ilişkilerinin ortadan kalkmasına zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda her iki tarafta siyasi temsilciliklerini kapatmıştır. Osmanlı-ABD ilişkileri Mondros Mütarekesi'nden sonra tekrar başlamıştır. Bu çerçevede ABD, Amiral Bristol'ü İstanbul'da görevlendirmiştir (Şimşir, 1977: 278).

Bu sırada Anadolu'nun İtilaf Devletleri tarafından işgali üzerine Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) önderliğinde Millî Mücadele başlamıştır (Kırmıt, 2021: 148; Yılmaz, 2020: 2268). Millî Mücadele devam ederken Ermenilerin, Anadolu'da oluşan de facto durumdan faydalanarak "*Büyük Ermenistan*" hayali çerçevesinde hareket etmesi ve ABD'nin desteğini almaya çalışması, ilişkileri farklı bir noktaya taşımıştır. Bu kapsamda ABD Hükümeti

tarafından Anadolu'daki nüfus durumu ve vaziyetin araştırılması maksadıyla, General Harbord burada görevlendirilmiştir (Arslan, 2019: 18-25). General Harbord yaptığı araştırmada, Anadolu'da Türk ve Müslüman çoğunluk yaşadığını, buna karşın Ermenilere herhangi bir kötülük yapılmadığını hazırladığı bir rapor ile ortaya koymuştur (Akgün, 1984: 95-100; Uzuner, 2021: 56-57). Bu rapor, Türk Millî Mücadelesinin haklılığının ABD tarafından kabul edildiğini göstermektedir.

Türk Millî Mücadelesi sırasında, Chester Demiryolu Projesi tekrar gündeme gelmiştir. Dönem şartları içerisinde dış desteğe ihtiyaç duyan TBMM Hükümeti, Lozan görüşmelerine paralel olarak projeyi desteklemiştir (İlkin, 2000: 752; Denova, 1963: 225). Bu kapsamda Türkiye, 1923 yılında Chester Teşviklerini hayata geçirmiştir (Doğanay, 2014: 380-383; Soysal, 1983: 353). Bu proje, iki ülke ilişkilerinin olumlu bir havada ilerlemesine zemin hazırlamıştır. Neticede Türk-ABD ilişkileri, Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasından sonra olumlu bir hava ve zeminde kendisine yer bulmuştur.

İkinci Dünya Harbi ve ardından ortaya çıkan soğuk savaş dönemi, Türk-Amerikan ilişkilerine farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu kapsamda bakıldığında Türkiye, İkinci Dünya Harbi'nin sonuna doğru ABD'nin de içerisinde yer aldığı Müttefik Devletler yanında Almanya ve Japonya'ya savaş ilanında bulunmuştur (Arslan, Somel, 2020: 1840-1841). Bu durum, iki ülkenin yakınlaşmasına zemin hazırlamıştır.

Bu sırada İkinci Dünya Harbi'nden sonra ABD ile SSCB arasında, Soğuk Savaş adı verilen bir politik dönem başlamıştır. Bu dönemde SSCB'nin, Türk Boğazlarından üs ve Doğu Anadolu'dan toprak talebi Türkiye'nin kendisini ABD yanındaki Batı Blok'unda konumlandırmasına zemin hazırlamıştır. Bu ortamda SSCB'nin, komünizmi yayma politikası iki ülkenin yakınlaşmasının diğer bir nedenini oluşturmuştur. İki ülkenin yakınlaşması sonrasında Türkiye, ABD Başkanı Truman tarafından ilan edilen doktrin kapsamında, bu ülkeden askeri ve mali yardım almaya başlamıştır (Ertem, 2009: 386-390). Ardından ABD tarafından, Avrupa ülkelerini ekonomik olarak güçlendirmek amacıyla ilan edilen Marshall Planı'na Türkiye de dâhil olmuştur. (Erhan, 1996: 275-287). Bu yakınlaşma süreci, ABD'nin Türkiye'ye askeri ve mali yardımlarını daha da hızlandırmıştır.

Dünyanın iki kutuplu bir yapıya döndüğü bu dönemde Türkiye, Kore Harbi esnasında ABD yanında savaşa girmiştir (Durak, 2015: 328-330). Türkiye'nin bu tutumu, ABD'nin desteği ile 18 Şubat 1952'de NATO'ya üye olmasına etki etmiştir. İlgili gelişmeler, iki ülke arasındaki ilişkileri daha da sıkılaştırmıştır (Bulut, 2018: 185-204; Erkmen, 2020: 1024-1049). Bu yakınlaşmanın bir sonucu olarak ABD tarafından Türk Ordusunun modernizasyonu için çeşitli silah ve sistemler verilmiştir. Bu kapsamda ABD'nin Türkiye'ye verdiği silah ve

sistemler arasında savaş gemileri de yerini almıştır. Muavenet Muhribi de ABD tarafından verilen bir savaş gemisi olarak yerini almıştır.

İkinci Dünya Harbi sonrasında başlayan Türk-Amerikan yakınlaşması Kıbrıs'ta yaşanan olaylar sebebiyle akamete uğramıştır. 1964 yılında adadaki Türklerin Rumlar tarafından katledilmesi üzerine Türkiye tarafından, soydaşlarını korumak amacıyla bir harekât düzenleme kararı alınmıştır. Ancak bu durum, ABD Başkanı Johnson tarafından gönderilen bir mektupla engellenmiştir (Akman, 2012: 65-98). İlgili durum, iki ülke ilişkilerinde bir kırılmaya neden olmuştur. Yapılan görüşmeler ve temaslar neticesinde iki ülke ilişkileri, 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekâtı'na kadar kırılğan bir yapıda devam etmiştir.

1974 yılında Türkiye tarafından Kıbrıs'taki Türklerin korunması amacıyla bir barış harekâtı düzenlenmiştir. Bu barış harekâtı, Türk-Amerikan ilişkilerinde sıkıntılara neden olmuş ve iki ülke ilişkilerinin kopmasına neden olmuştur. Türkiye'nin harekât esnasında, Amerikan yapımı silahlar kullanması, ABD Kongresi tarafından tepki ile karşılanmıştır. Bu durum Aralık 1974'te ABD'nin, 5 Şubat 1975 tarihinden geçerli olmak üzere Türkiye'ye silah ambargosu kararı almasına sebep olmuştur (Armaoğlu, 1992: 811). Ambargo kararı Türk-ABD ilişkilerini sarsmıştır. Amerikan ambargosu, 25 Temmuz 1978 tarihinde ABD Senatosu'nun aldığı kararla kaldırılmıştır. 1 Ağustos 1978'de de ABD Temsilciler Meclisi, 205'e karşı, 208 oyla ambargonun kaldırılması kararını kabul etmiştir (Sönmezoğlu, 1995: 114). Ambargonun kaldırılmasından sonra, Türk-ABD ilişkileri olumlu bir havada ilerlemiştir. Ancak Türkiye, yaşanan gelişmeler sebebiyle Amerikan menşeli silah sistemleri kullanma konusunda yaşadığı problemler sebebiyle, millî bir savunma sanayi kurmak adına bir dizi adım ve atılımı hayata geçirmiştir. Bu durum ileriki yıllarda millî ve yerli bir savunma sanayi kuruluşuna zemin hazırlamıştır.

1980 yılının başlarında Türkiye ile ABD, Savunma İşbirliği Antlaşması imzalamıştır. Ayrıca ABD, 1980-1987 yılları arasında Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine geçişini desteklemek amacıyla IMF kredileri, borç ertelemeleri ve askeri yardımlarda dâhil olmak üzere Türkiye'ye 13 milyar dolarlık kaynak aktarmıştır (Bölme, 2012: 51-71). İlave olarak 1991 yılında ABD, Irak'taki Saddam yönetimine karşı düzenlenen Çöl Fırtınası Harekâtı sırasında Türkiye'ye, Çekiç Güç adlı bir güç konumlandırmıştır (Yaycı, 2019: 331-352). Bu sırada aynı yıl SSCB çökmüştür. Böylece, Soğuk Savaş dönemi kapanmış, ABD'nin tek hegemonik güç olarak lanse edildiği bir dönem başlamıştır. Bu tek kutuplu dünya düzeni sırasında Türk-ABD ilişkileri, bölgesel çatışma ve risklere göre şekil almış ve dünya siyasetinde yerini almıştır (Aramaoğlu, 2012: 1130-1131).

Dünya'nın tek kutuplu bir düzene evrildiği, bölgesel çatışma ve risk ortamının arttığı bir dönemde, 1992 yılında NATO tarafından yapılan bir tatbikat sırasında Amerikan Uçak Gemisi Saratoga'dan atılan iki füze sonucunda Muavenet Muhribi vurulmuştur. Bu çalışmada, Saratoga Uçak Gemisi'nden fırlatılan iki füzenin Muavenet Muhribini vurması ve bu sürecin Türk kamuoyuna yansımaları dönemin basın ve yayın organları ile araştırma ve tetkik eserler üzerinden değerlendirilecektir.

1. Muavenet Gemisinin Vurulması

1992 yılında Ege Denizi'nde NATO unsurları tarafından “*Kararlılık Gösterisi-92 (Display Determination-92)*” adlı bir tatbikat gerçekleştirilmiştir. Tatbikata katılan deniz unsurları görev bitiminden sonra Saros Körfezi'nden “*Konvoy Harekâtı*”¹ ile ayrılmaya başlamıştır. Bu kapsamda gemiler arasında en kıymetlisi olarak addedilen 5.300 personelin görev yaptığı “*Saratoga Uçak Gemisi*”² ortaya alınmak suretiyle, emniyet altına alınmıştır. Konvoy Harekâtı kapsamında Muavenet Muhribi³ de Saratoga Uçak Gemisine güvenlik desteği vermiştir (Sabah Gazetesi, 1992: 10). Muavenet Muhribinin olaydan üç gün önce tatbikata katılmak üzere Çanakkale Boğazı'ndan Ege'ye açıldığı öğrenilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 1). Bu sırada dönüş için seyir sürerken, 1 Ekim 1992 Saat: 23.13'te Sakız Adasının karşısındaki Pisara Adasının 10 mil kuzeybatısında Amerikan Uçak Gemisi Saratoga'dan atılan iki adet Sea Sparrow (Deniz Kırlangıcı) füzesi⁴ koruma görevi icra eden Muavenet Muhribine

¹ Konvoy Harekâtı: En kıymetli geminin emniyetini sağlamak için o gemiyi ortaya almak denilen bir harp düzenidir.

² Saratoga Uçak Gemisi, 1956 yılında inşa edilerek ABD Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın hizmetine girmiştir. Bu gemi, 324 metre uzunluğunda ve 80 uçak taşıma kapasitesi ile ön plana çıkmaktadır (Milliyet Gazetesi, 1992: 1). Ayrıca uçak gemisi, 5.000 personel kapasitesine sahiptir (Hürriyet Gazetesi, 1992: 1).

³ TCG Muavenet Gemisi (DM 357), İkinci Dünya Harbi'nden kalma bir gemi olarak ABD'den transfer edilmiştir. (Sabah Gazetesi, 1992: 10). 1944'te denize indirilen ve USS Gwin adıyla hizmet veren Muavenet Muhribi, ABD tarafından İkinci Dünya Harbi sırasında Pasifik Okyanusu'ndaki Japon kuvvetlerine karşı kullanılmıştır. Bu gemi İkinci Dünya Harbi esnasında Pasifik'te 28 adet Japon kamikaze uçağı düşürmüştür. ABD, gemiyi yardım amacıyla 1971 yılında Türkiye'ye hibe etmiştir (Hürriyet Gazetesi, 1992: 1; Öztürk, HIST 200-11: 1). Muavenet Muhribi, 115 metre uzunluğunda, 12,4 metre genişliğinde bir destroyerdir. Gemide, 275 denizci görev yapabilmektedir. Kıbrıs Barış Harekâtına katılan gemide; 20 adet 76 ve 127 milimetrelilik su üstü topu, uçaksavar, 6 torpido, 1 roket fırlatıcısı ve 2 adet denizaltılara karşı su altı silahı bulunmaktadır (Hürriyet Gazetesi, 1992: 1). Ayrıca gemide; seyirüfe radarı, silah atış-kontrol sistemleri ile yüzey ve hava arama radarı yer almaktadır. Gemi, 1982-1983 yıllarında modernize edilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 1). Bu gemi envantere girdikten sonra, destroyer ve mayın dökücü olarak Türk Deniz Kuvvetlerine hizmet vermiştir (Sabah Gazetesi, 1992: 10).

⁴ ABD yapımı Sea Sparrow Füzesi, düşman uçaklarının ve gemilerden fırlatılan Cruise Füzelere karşı otomatik olarak hedefe yönlendirebildiği gibi füze operatörü, güdümlü füzeyi kontrol ederek koordinatlarını değiştirebilmektedir. Diğer modern füzeler gibi Sea Sparrow güdümlü füzesi, gece ve her türlü hava koşullarında etkin olarak kullanılabilir. Katı yakıtla çalışan füze, savunma sistemlerini yanıltma yeteneğine de sahip bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: (Sabah Gazetesi, 1992: 10).

isabet etmiştir (Sabah Gazetesi, 1992: 10).⁵ Ateşlenen füzelerden biri kaptan köprüsünü, diğeri de sancak kısmını vurmuştur (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 1).

Muavenet'in vurulmasından sonra geminin üst gövdesi yanmaya başlamıştır. İlk ateş sonucunda gemide bulunan Türk personelden köprüde bulunan Gemi Komutanı Deniz Kurmay Yarbay Kudret Güngör ile bir teğmen, bir astsubay ve iki er hayatını kaybetmiş, on bir personel de yaralanmıştır (Milliyet Gazetesi, 1992: 1; Sabah Gazetesi, 1992: 10).

Bu sırada Muavenet Gemisinin vurulduğunu gören diğer gemiler tarafından, hemen yangına müdahale edilmiştir.⁶ Geminin vurulmasından sonra 275 denizcinin bulunduğu muhripte yapılan SOS çağrıları üzerine, önce bölgeye ABD bandıralı USS Gates Muhribi gelmiştir. Kurtarma ve yangın söndürme çalışmalarına daha sonra Iwo Jima ve Amerikan 6'ncı Filosunun sancak gemisi Belknap'ta katılmıştır. Büyük hasara yol açan yangın, muhribin 650 ton yakıt bulunan deposu ile cephanelik bölümüne sıçramadan Türk ve ABD'li gemiler tarafından söndürülmüştür. Kurtarılan yaralılara ilk müdahale, Iwo Jima Gemisi'ndeki hastanede yapılmıştır. Olaydan sonra Saratoga Uçak Gemisine⁷, tatbikattan çekilme ve soruşturma için Napoli'ye dönme emri verilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 15).

Bu sırada yanan gemide bulunan Komodor Halil Bölen, yaşanan olayı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na bildirmiştir. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı da gelişmeleri, Genelkurmay Başkanlığı'na iletmıştır. Genelkurmay Başkanlığı da yetkili mercileri bilgilendirmiştir (Sabah Gazetesi, 1992, 10).

Muavenet Gemisi'ndeki yangın söndürüldükten sonra, gemide bulunan yaralılar Saratoga Uçak Gemisine taşınmış, bu sırada Donanma ve Filo Komutanları Saratoga Uçak Gemisine geçmiştir. Gemide Amerikalı denizciler tarafından hayatını kaybeden Türk personel için “denizci töreni” yapılmıştır. Tören sırasında Amerikalı denizciler, şehit personel için selam

⁵ Basına yansıyan diğer bir haberde, olayın perşembe gecesi Saat: 22:59'da İzmir'in 80 mil batısında meydana geldiği ifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: (Hürriyet Gazetesi, 1992: 1).

⁶ <https://www-washingtonpost-com.translate.google.archive/politics/1992/10/02/us-missile-hits-turkish-destroyer>, Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2023, Saat: 23: 20.

⁷ Son sistem teknolojik özelliklere sahip Saratoga Uçak Gemisi, tarihi süreç içerisinde Muavenet'in vurulması dışında farklı olaylarla da ön plana çıkmıştır. 1985 yılında Saratoga'dan kalkan Tomcat savaş uçakları, içinde terörist olduğu iddiası ile Mısır Havayollarına ait Boeing 737 model yolcu uçağını inişe zorlamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 1). 1990 yılında da İsrail'in Hayfa Limanı açıklarında Saratoga Uçak Gemisinin personelini taşıyan bir İşkanpavya'nın devrilmesi sonucu 19 denizci hayatını kaybetmiştir (Milliyet Gazetesi, 1992: 11). Yine Irak-İran Savaşı esnasında Hürmüz Boğazı'nda devriye gezen Amerikan savaş gemilerinden fırlatılan bir güdümlü füze, İran Havayollarına ait bir yolcu uçağına isabet ederek 250 yolcunun ölümüne neden olmuştur. Bu olay üzerine bir açıklama yapan Amerikan Yönetimi, İran yolcu uçağının yanlışlıkla düşürüldüğünü belirtmiştir. Yine Körfez Savaşı sırasında Amerikan Hava Kuvvetlerine bağlı taarruz helikopterleri, müttefik kuvvetlerin rengini ve şifre işaretlerini taşıyan bir İngiliz muharebe zırhlı aracına ateş açarak, 9 İngiliz askerinin ölümüne sebep olmuştur (Sabah Gazetesi, 1992: 11). İşkanpavya: Harp gemilerinde personel taşımakta kullanılan motorlu büyük filikadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://www.suustunde.com/tr/kelime/iskampavya-meaning.htm?/=164>. Erişim Tarihi: 14.04.2023, Saat: 14:36.

durmuştur. Ege Denizi'ndeki tören sırasında Amerikan deniz piyadeleri tarafından havaya saygı atışında da bulunulmuştur (Sabah Gazetesi, 1992: 1). Saratoga Uçak Gemisi, sabaha karşı İzmir'e doğru seyretmiştir. Bu sırada öğleye doğru Saratoga'ya inen bir helikopter, uçak gemisinden şehit ve yaralıları alıp, Çiğli Hava Üssü'ne getirmiştir. Şehit ve yaralıların İzmir'e getirildiği sırada yanan Muavenet Gemisi, Kılıç Ali Paşa Gemisinin yedeğine alınarak, Çanakkale Boğazı'ndan geçirilip Gölcük'e götürülmüştür (Hürriyet Gazetesi, 1992: 20; Sabah Gazetesi, 1992: 10).

NATO tatbikatı sırasında Muavenet Gemisi'nin vurulmasına yönelik olarak Genelkurmay Başkanlığı tarafından yazılı bir açıklama yapılmıştır. Bu açıklamada; *“Ege Denizi'nde devam etmekte olan NATO'nun planlı tatbikatlarından Kararlılık Gösterisi-92 Tatbikatının, Saros Körfezine intikal ve fiili atış eğitimi olmayan bir safhasında, İzmir'in yaklaşık 80 mil batısında, 1 Ekim 1992 Saat: 23.13'te, USS Saratoga Uçak Gemisi'nden bir hata sonucu ateşlenen güdümlü mermi TCG Muavenet Muhribinin köprü üstüne isabet etmiştir. Olay sonucu çıkan yangın, diğer Türk ve Müttefik gemiler yardımı ile söndürülmüştür. İlk belirlemelere göre, ABD Gemisinin hatası sonucu meydana gelen müessif olayda gemi komutanı Deniz Kurmay Yarbay Kudret Güngör ve 4 personel şehit olmuş, 12 personel yaralanmıştır. Zayıtın artmasından endişe edilmektedir. Türk ve ABD yetkililer tarafından olaya ilişkin gerekli soruşturmaya başlanmıştır.”* (Sabah Gazetesi, 1992: 11) denilmiştir.

Olay sonrasında 2 Ekim 1992'de Amerikan Başkanı George Bush, *“Kararlılık Gösterisi 92 Tatbikatı”* sırasında meydana gelen kaza dolayısıyla Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakan Süleyman Demirel'i telefonla arayarak üzüntülerini dile getirmiştir (Hürriyet Gazetesi, 1992: 1; Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 15). ABD Başkanı Bush Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a, Ege Denizi açıklarında meydana gelen kaza dolayısıyla Türk Deniz Kuvvetlerine ve şehitlerin ailelerine başsağlığı dilemiştir (Milliyet Gazetesi, 1992: 1). Ayrıca Bush, olayla ilgili tam bir araştırma ve soruşturma başlattığını, sonucu alır almaz bildireceğini ifade etmiştir (Hürriyet Gazetesi, 1992: 20; Milliyet Gazetesi, 1992: 9). Bush konuşmasının devamında, Amerikan yönetiminin konu üzerinde hassasiyetle durduğunu ve gereğinin yapılacağını belirtmiştir (Sabah Gazetesi, 1992: 11). ABD Başkanı'nın açıklamaları, konuya itidalli yaklaştığını ve Türk kamuoyunun tepkisini azaltmaya çalıştığını göstermektedir.

Bu sırada, Başbakan Süleyman Demirel başkanlığında olağanüstü olarak toplanan Bakanlar Kurulu sonrasında bir açıklama yapılmıştır. Başbakan Süleyman Demirel tarafından yapılan açıklamada, Saratoga Gemisi tarafından Muavenet'in vurulması dolayısıyla ABD Başkanı George Bush'un kendisini aradığı ifade edilmiştir. Süleyman Demirel; *“George Bush'un telefonda üzüntüsünü ifade ettiğini; Türk Milletine, Silahlı Kuvvetler ile hayatını*

kaybeden görevlilerin ailelerine başsağlığı dileğinde bulunduğunu” (Sabah Gazetesi, 1992: 11) belirtmiştir. Ayrıca Başbakan Demirel, Muavenet Gemisinde 340 personel olduğunu, Bakanlar Kurulu olarak durumun üzüntü ile karşılandığı ifade edilmiştir. Demirel açıklamasının devamında; *“Olay hakkında bugün bilinen bundan ibaret. ABD makamları, bizden de görevli bir kimseyi isteyerek, araştırmaya girişmişlerdir. İkinci bir şey de NATO makamlarının hemen araştırmaya girmesidir. Bu olayın gerçeğinin ortaya çıkarılması için her şeyin yapılması lazımdır. NATO makamlarına da talepte bulunmuş durumdayız. Bu safhada bundan ötede bir şey söylemek istemiyorum. Bir önyargı ile hareket etmek istemiyoruz. Bir şüphe de yaratmak istemiyoruz. Fakat milletimiz şundan emin olsun ki, bu olayın gerçeğini meydana çıkarmak için hükümetimiz her türlü gayreti gösterecektir.”* demiştir (Milliyet Gazetesi, 1992: 11). İlgili açıklama Başbakan Süleyman Demirel'in sağduyulu bir açıklama yaptığını göstermektedir.

Aynı gün İstanbul'da NATO Müttefik Basın Bilgi Merkezi'nde, Türk ve ABD'li subaylar tarafından kazayla ilgili bir basın toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda gazetecilerin sorularını yanıtlayan Amerikan 6'ncı Filosu temsilcisi bir Yüzbaşı, füzelerin kutu kapağı açıldığında ateşlenebildiğini ifade etmiştir. Saratoga'nın ön ve arka taraflarında bu ateşlemeyi yapacak sistemlerin bulunduğunu kaydeden subay, füzenin standart NATO füzesi olduğunu belirtmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 15).

Toplantıda konuşan NATO Güney Avrupa Müttefik Komutanlığı (AF-SOUTH) temsilcisi Binbaşı John Jeffrey de Türk Genelkurmay Başkanlığının yaptığı açıklamanın dışında bir açıklama yapılmayacağını, ateşlenen füzenin gemiden havaya veya havadan havaya atılan bir füze olduğunu kaydetmiştir. Ayrıca Binbaşı Jeffrey, Tatbikatın son safhasında gemilerde yüksek seviyede eğitim yapıldığını sözlerine eklemiştir. Müttefik Basın Bilgi Merkezi Komutanı Topçu Kıdemli Binbaşı İlhan Köksal da Genelkurmay Başkanlığının yaptığı açıklamayı okuyarak, olayla ilgili soruşturmanın devam ettiğini belirtmiştir (Sabah Gazetesi, 1992: 11).

Bu sırada Antalya'ya gelen NATO Genel Sekreteri Manfred Woerner, TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk'un Dedeman Oteli'nde verdiği resepsiyonda, *“Ben NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Başkomutanı (SACEUR) John Shalakashvili ile görüştim. Olay tamamen bir kaza, gerekli tüm soruşturma ve incelemeler yapılıyor. Bu soruşturmaların sonucu olumlu ya da olumsuz, namusluca açıklanacak.”* demiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 15).

2. Muavenet Gemisi'nde Şehit Olan ve Yaralanan Personel

Amerikan Saratoga Uçak Gemisi'nden atılan füze ile Muavenet Muhribinde görev yapan beş personel şehit olmuş, on bir personel de yaralanmıştır (Hürriyet Gazetesi, 1992: 1). Şehit düşen personel arasında;

- a. Gemi Komutanı Deniz Kurmay Yarbay Kudret Güngör,
- b. Uçaksavar Yardımcısı Deniz Teğmen Alper Tunga Akan,
- c. Telsiz Astsubayı Çavuş Serhan Aktepe,
- ç. Topçu Eri Mustafa Tunç,
- d. Topçu Eri Recep Atak yerini almıştır (Sabah Gazetesi, 1992: 10).

Aynı olay sırasında yaralanan personel arasında;

- a. Gemi İkinci Komutanı Deniz Kurmay Kıdemli Binbaşı Necati Erol,
- b. Denizaltı Savunma Harbi Subayı Deniz Üsteğmen Fahrettin Balkır,
- c. Muharebe Subayı Deniz Teğmen Uluç Kılıç,
- ç. Muharebe Subay Yardımcısı Deniz Teğmen Ahmet Tırnova,
- d. İkmal Subayı Üsteğmen M. İlter Özdil,
- e. Seyir Üsteğmen Çavuş Faruk Sarıyıldırım,
- f. Topçu Astsubay Çavuş Taner Pişkin,
- g. Topçu Astsubay Çavuş Tuncer Pınar,
- h. Serdümen Er Tolga Işıldak,
- ı. İkmal Er Hakverdi Aydın,
- i. İkmal Er Ömer Ekip bulunmuştur (Sabah Gazetesi, 1992: 10).

Muavenet Gemisinin vurulmasında yaralanan personel sayısı, başta on bir olarak açıklanmasına karşın daha sonra Gemi Başçarkçısı Yüzbaşı Fazlı Kesgün'ün de eklenmesi ile yaralı sayısı on ikiye yükselmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 15).⁸

Füze faciasından sonra NATO'ya ait helikopterlerle İzmir'deki Hava Eğitim Komutanlığı'na getirilen yaralılar arasında bulunan ve Dokuz Eylül Tıp Fakültesi Hastanesi'ne kaldırılan Muhabere Subayı Deniz Üsteğmen Ahmet Tırnova'nın beyin ameliyatı geçirdiği, Uçaksavar Yardımcı Subayı İkmal Üsteğmen M.İlter Özdil'in sol el ve sol bacağına koptuğu, Teğmen Uluç Kılıç'ın da göğüs travması nedeniyle durumunun ağır olduğu gazetelere yansımıştır (Milliyet Gazetesi, 1992: 9).

⁸ Başka bir kaynakta yaralı personel sayısı 22 olarak belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: (Öztürk, 2018: 1).

Olay sırasında sancak kısmında gözcü nöbeti tutan Topçu Er Hakverdi Aydın olayı; *“Sancak tarafından ses duyuldu. Çevreye bir ışık yayıldı. Patlama geminin kumanda merkezinde oldu ve köprü üstünü alevler sardı. Bağırانların, inleyenlerin, komutanlarımın ve arkadaşlarımın sesleri birbirine karışmıştı. Yanımda bulunan arkadaşım Recep Akan şehit olmuştu. Motorların kapatılması emri verildi.”* (Hürriyet Gazetesi, 1992: 20; Milliyet Gazetesi, 1992: 9) diyerek anlatmıştır.

Ege Deniz Bölge Komutanı Tuğamiral Ali Yüksel Öner, Güney Deniz Saha Komutanı Koramiral Çetin Ersarı ve beraberindeki üst rütbeli subaylar, hastanelerde yatan yaralıları ziyaret ederek geçmiş olsun dileklerinde bulunmuştur. Bu sırada Ege Deniz Bölge Komutanı Tuğamiral Ali Yüksel Öner ile görüşen yaralı personelin aileleri, olayın üstüne gidilmesini istemiştir (Milliyet Gazetesi, 1992: 9). Olayda yaralanan Teğmen Uluç Kılıç'ın İstanbul'dan gelen öğretmen annesi Nermin Kılıç; *“Bu olayın sorumlularının bulunarak, gerekli cezaya çarptırılacağını umuyoruz.”* demiştir (Milliyet Gazetesi, 1992: 9). Açıklamalar, Türk halkının konuyu tepki ile karşıladığını, ancak itidalli bir tutum ve tavır takındığını göstermektedir.

3. Muavenet Gemisinin Vurulmasının Yansımaları

Amerikan Uçak Gemisi'nden ateşlenen iki güdümlü füzenin Muavenet Gemisini vurması, dönemin Türk ile dünya basın ve kamuoyuna çeşitli şekillerde yansımıştır. Bu kapsamda geminin vurulması olayı, yetkili makamlar ve merciler tarafından basına aksettirilmiştir. 3 Ekim 1992 tarihli Sabah Gazetesi'nde konuya ilişkin olarak isim vermeden konuşan yetkililer Saratoga'nın Muavenet Gemisi'ni yanlışlıkla vurmasını; *“Bu geminin ateş alabilmesi için önceden hedef belirlenip, hedefe ilişkin bilgisayar bağlantılarının yapılması, atış kontrol alanında kilitlemesi gerekir. Bu işlemin tüm safhası Komutan'ın bilgisi ve talimatı dâhilinde yapılır. Yani, bir düğmeye yanlışlıkla basılıp, merminin fırlamasından önce, bu merminin fırlaması için bir dizi hazırlık yapmak gerekir. Yani, bu işin altında başka işler var.”* (Sabah Gazetesi, 1992: 10) diyerek açıklamıştır. Ayrıca yetkililer, *“Saratoga'dan iki mermi atıldığını, salvo atışı tabir edilen bu iki atışın yanlışlıkla olamayacağını”* (Sabah Gazetesi, 1992: 10) savunmuştur. Açıklamasının devamında yetkili, *“tek atışın yanlışlıkla olabileceğini, ancak ikinci atışın yanlışlıkla olmasının mümkün olamayacağını”* (Sabah Gazetesi, 1992: 10) belirtmiştir. Açıklamalarının devamında yetkililer; *“Bu atışlarda hedef, atış kontrol radarı ile tevci edilir. Mermi ısıtılır, içine başka kimyasal geliştirici özellikler konulur. Mermi stand-by'a alınır. Bu aşamalardan birisinin eksik olması ya da aksaması halinde, mermi ateş almaz. Bu aşamalardan sonra atış kontrol subayı, komutandan müsaadeyi alır. Operatör bu müsaadeyi*

komutandan teyit eder ve o operatör düğmeye basar. Saratoga'da birinci atış yapıldıktan sonra, ikinci atış yapılmış. Her ikisinin de yanlışlıkla yapılması mümkün değil. Geminin komutanından en küçük subayına kadar tüm personelinin başı büyük derde girer. Zaten, gemi Napoli'ye dönecek ve soruşturma başlatılacak.” (Sabah Gazetesi, 1992: 10) demiştir.

Kamuoyuna yansıyan bir diğer haberde, Türkiye'nin NATO Antlaşmaları kapsamında kazanın incelenmesi sonucunda zararın tazmini için harekete geçeceği ifade edilmiştir. NATO Antlaşmalarına göre, ABD'nin verdiği zararın yüzde 75'ini tazmin etmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, ABD'nin isterse zararın tamamını tazmin edebileceği de aktarılmıştır. Ancak Dışişleri kaynaklarının, henüz böyle bir talebin ABD'den gelmediğini ifade ettikleri vurgulanmıştır. İlave olarak Dışişleri kaynaklarının, bu tür manevralar için imzalanan “*Ev Sahibi Ülke Destek Anlaşması*”nın zarar ve tazminat taleplerine ilişkin 5'inci ve kazaların incelenmesine ilişkin 8'inci maddesi uyarınca girişimlerde bulunulacağı belirtilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 1). Ancak, girişimlerin yapılması için ilk soruşturmanın sonuçlanmasının beklendiği vurgulanmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 15). Konuya ilişkin olarak dönemin Millî Savunma Bakanı Nevzat Ayaz tarafından kamuoyuna yapılan açıklamada, soruşturma sonucunda her şeyin ortaya çıkacağı, tazminatın kanuni bir hak olduğu belirtilmiştir. Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş'in de yaptığı açıklamada, tazminat dâhil, her türlü girişimin yapılacağı ifade edilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 15).

Konuya ilişkin olarak görüşleri gazetelere yansıyan Eski Deniz Kuvvetleri Komutanlarından Emekli Oramiral Orhan Karabulut yaşanan olaya ilişkin; “*Bu olayın ucunda bir insan vardır. Onun durumunun her yönüyle araştırılması gerekir. Altından değişik bir şey de çıkabilir. Acaba tatbikat senaryosunda, bizim gemimiz düşman tarafını temsil ediyordu da sistemler ona mı yöneltilmişti? Bunun özellikle açıklığa kavuşturulması lazım.*” demiştir. Ayrıca Emekli Oramiral Karabulut yaşanan olayda hata varsa bu durumun, “*aşırı yorgunluk, tatbikatla gerçeği karıştırmak ve sinirsel bunalımdan*” kaynaklanabileceğini belirtmiştir (Milliyet Gazetesi, 1992: 1).

Muavenet olayının duyulmasından sonra ABD Dışişleri Bakanı Lawrence Eagleburger, Türkiye'nin Washington Büyükelçiliğini aramıştır. Eagleburger Washington Büyükelçisi Nüzhet Kandemir'e, ABD yönetimi olarak olaydan duydukları üzüntüyü iletmış ve “*tüm imkânların kullanılarak*” soruşturmanın tamamlanacağı bildirilmiştir (Sabah Gazetesi, 1992: 10).

Yaşanan olaya ilişkin gazetelere yansıyan bir diğer haberde, Pentagon yetkililerinin olayın meydana gelişi ile ilgili iki olasılık üzerinde durdukları ifade edilmiştir (Hürriyet Gazetesi, 1992: 20). Birinci olasılığın, Sea Sparrow füzsesinin ateşleme mekanizmasında

meydana gelen bir arıza veya kontak sonucu fırlatılması ile ilgili olduğudur. İkinci olasılığın ise, Saratoga Gemisi personelinin biri ya da birkaçının, söz konusu füzeleri bilinçli olarak eğlence olarak ateşledikleridir. Olayla ilgili olarak Amerikan Morning News adlı TV programının sorularını yanıtlayan Senato Silahlı Kuvvetler Komitesi Başkanı Senatör Sam Nunn, kazanın beraberinde birçok soruyu gündeme getirdiğini belirterek, *“Umarım bundan sonra Pentagon, bu tür olayların tekrarlanmaması için gerekli önlemleri almaya başlar.”* demiştir. Senatör Nunn, Türk gemisinin hasar almasına ve beş askerin hayatını kaybetmesine neden olan füzelerin konvansiyonel başlıklı olduğuna dikkat çekerek, *“Tanrı'ya şükür füzeler nükleer başlıklı değildi.”* açıklamasında bulunmuştur (Milliyet Gazetesi, 1992: 11). Senatör Nunn'un beyanı, çok büyük bir felaketin ucundan dönüldüğünü göstermektedir.

Türk Dışişleri Bakanlığı kaynakları tarafından konuya ilişkin olarak yapılan açıklamada soruşturmanın askeri makamlarca yürütüldüğü belirtilerek NATO'yu meydana getiren SOFA (Statüs of Forces Agreement-Kuvvetlerin Statüsüne İlişkin Sözleşme) Anlaşması hükümlerine göre olayın Türk karasuları içinde gelişmesi nedeniyle Türk adli makamlarının sorumluluğu altında olduğunu belirtmiştir. Soruşturma sonrasında Türkiye'nin tazminat hakkının saklı olduğu yine aynı kaynaklar tarafından ifade edilmiştir. Bu arada Sabah Gazetesi tarafından bilgisine başvurulmuş NATO Napoli karargâhında görevli Amerikan Donanma Albayı Jim Mitchel, telefona çıkmayarak sekreteri aracılığıyla kazadan üzüntü duyduklarını ancak konuyla ilgili açıklama yapmaya yetkili makamın Türk Genelkurmay'ı olduğunu belirtmiştir (Sabah Gazetesi, 1992: 10).

Türk Savaş Gemisinin NATO Tatbikatı esnasında Amerikan Uçak Gemisi Saratoga tarafından vurulduğu haberinin Türk Genelkurmay Başkanlığı'na iletilmesinden sonra büyük bir gerginlik yaşandığı basına çeşitli şekillerde yansımıştır. Konuya ilişkin olarak yapılan haberlerde; *“Sabah erken saatlerde makamlarına gelen üst düzey askeri yetkililer, Genelkurmay 2'nci Başkanı liderliğinde saatler süren toplantılar yapmıştır. Sık sık ABD'li yetkililerin telefonları ile kesilen toplantıda zaman zaman sert konuşmaların yapıldığı öğrenildi.”* (Sabah Gazetesi, 1992: 11) denilmiştir. Bir üst düzeye yetkili tarafından yapılan açıklama ile ilgili haberde; *“Aklımız, hafızamız almıyor. Hemen 3 mil yanında seyreden gemiyi alınının ortasından nasıl vurursun? Bu işin peşini bırakmayız?”* değerlendirmesinde bulunduğu belirtilmiştir. Yine haberlerde, *“Askeri kaynakların, gemideki personelin ailelerinin, vatandaşların ve gazetecilerin olayla ilgili gelişmelerden haber almak istemeleri üzerine, Genelkurmay Başkanlığının telefonlarının kilitlendiğini belirttiği”* (Sabah Gazetesi, 1992: 11) aktarılmıştır.

Dönemin muhalefet liderlerinden (DSP) Sol Parti Başkanı Bülent Ecevit tarafından, 1 Kasım 1992’de belediye başkanlığı seçimi yenilenecek olan Nallıhan İlçesine bağlı Çayırhan Beldesi’nde halka hitaben bir açıklama yapılmıştır. Bu açıklamada Bülent Ecevit, Ege’deki tatbikat sırasında plan dışı füze atışının kaza olduğuna inanmanın çok zor olduğunu söylemiştir (Hürriyet Gazetesi, 1992, 20). Ayrıca Ecevit; *“Birkaç ay önce de İncirlik’ten kalkan bir Amerikan helikopterinin kendi topraklarımızda bölücü teröristlere yardım malzemesi atması yanlıştır olduğuna inanmak da biraz zordu.”* demiştir. ABD ile ilişkilerde çok dikkatli ve ihtiyatlı davranmak gerektiğini savunan Ecevit, *“Eğer Çekiç Güç bir an önce yurdumuzdan çıkarılmazsa ve İncirlik’te çok etkili bir denetim kurulmazsa, Ege’dekine benzer kazalar veya oyunlar, Allah esirgesin Güneydoğu Anadolu’da da başımıza gelebilir. Görünmez kazalardan korunmak güçtür ama görünür kazalara kurban gitmenin mazereti yoktur.”* diyerek konuşmuştur. Almanya ve Fransa’nın Kuzey Irak’a insani yardım adı altında askeri araç-gereç ulaştırmaya kalkışmalarının da yanlıştır diye yutturulmak istendiğini savunan Ecevit, konuşmasını; *“Müttefiklerimizin bu gibi sabıkaları göz önünde tutularak, Türkiye’nin kendi bölgesine ilişkin politikaları bir an önce Batılı müttefiklerin güdümünden çıkarılmalıdır. Bu politikalar Washington güdümünde değil, Ankara’da kararlaştırılmalıdır. Irak’ı asla böldürtmeyiz diye Türkiye’yi kandırarak Irak’ı böldürmüş ve yanı başımızda kendilerine bağımlı bir uydu Kürt devleti kurmuşlardır. Bundan sonraki aşama ise Türkiye’nin bölünmesidir. Hükümet bu vebalin altından kalkamaz.”* (Milliyet Gazetesi, 1992: 9) diyerek tamamlamıştır.

Refah Partisi lideri Necmettin Erbakan da İzmir’de yaptığı konuşmada, Ege Denizi’nde önceki gün meydana gelen olaylarla ilgili olarak Başbakan Süleyman Demirel’in hiçbir incelemede bulunmadan *“kaza”* diyerek açıklama yaptığını öne sürmüştür. Ayrıca Erbakan, Ege’de meydana gelen olayın arkasında Hristiyan-Müslüman çatışması bulunduğunu, Rum ya da Ermeni asıllı bir askerin bu olaya neden olduğunu iddia etmiştir. Konuşmasının devamında Erbakan, *“Bu manevralar niçin yapılıyor? NATO, Komünist Blok’a karşı kurulmuştu. Şimdi bu blok olmadığına göre, neden yapılıyor? Ben söyleyeyim. Batı aleminin karşısında gelecekte oluşacak bir Müslüman birliğine karşı yapılıyor.”* (Milliyet Gazetesi, 1992: 9) demiştir. Muhalefet partilerinin açıklamaları, Muavenet Muhribinin vurulması olayının tepki ile karşılandığını ortaya koymaktadır.

Amerikan Uçak Gemisi Saratoga’nın Sea Sparrow Füzesi ile Muavenet isimli muhribi vurması dünyada büyük yankı uyandırmıştır. Bu olay üzerine yerli ve yabancı gazetecilerden oluşan 22 kişilik bir heyet, olaya sebebiyet veren Saratoga Gemisine davet edilmiştir. Saratoga Gemisinin komutanları tarafından konuya ilişkin olarak verilen brifingde, Amerikan Savunma

Bakanlığı Pentagon'un emri ile Muavenet'in vurulmasına yönelik geniş çaplı bir soruşturma başlatıldığı, soruşturma tamamlanmadan herhangi bir yanlış anlamaya sebebiyet vermemek ve Türkiye ile aralarında olan dostluk ilişkilerine zarar vermemek için kesin konuşmama kararı aldıkları belirtilmiştir (Sabah Gazetesi, 1992: 11). Bu sırada Amerikan Uçak Gemisinin Komutanı Albay James M. Drager yaşanan olayı; *“Otomatiğe bağlı olan füze ateşleme sisteminin diğer gemilerden gelen sinyaller yüzünden kendiliğinden harekete geçtiğini sanıyoruz.”* (Sabah Gazetesi, 1992: 11). demiştir.

Konu hakkında Türk gazetecilerin ısrarlı sorularına kesin bir cevap vermekten kaçınan komutan, böyle bir kazanın bugüne kadar ilk defa meydana geldiğini belirtmiştir. Geçtiğimiz senelerde bu füzelerin kontrol dışı ateş aldığını ancak hiçbir uçak veya gemiye isabet sağlamadığını belirten Drager, olayın Türk ve Amerikan denizciliği için çok üzüntü verici bir sonuç yarattığını belirtmiştir. Açıklamanın devamında, Saratoga Uçak Gemisi'nde Sea Sparrow füzelerinden dörderli, iki rampa olduğu ifade edilmiştir. Yaşanan olay kapsamında geminin Atış İdare Merkezi'nde bulunan tüm görevli personelin, meydana gelen kaza nedeni ile soruşturmaya alındığı vurgulanmıştır. Bu kapsamda birimde görevli subay, astsubay ve erlerin savunmalarını yapmak üzere rapor hazırlamalarının istendiği belirtilmiştir. Bu raporların sonucunda olayın tam nedeni belli olduktan sonra, gemide bulunan soruşturma heyeti tarafından Pentagon'a durumun resmi olarak iletileceği açıklanmıştır. İlgili resmi yazı sonrasında da Amerikan Savunma Bakanlığı tarafından resmi bir açıklama yapılacağı ifade edilmiştir. İlave olarak Saratoga Gemisi Kurmayları tarafından, trajik olaydan dolayı büyük üzüntü yaşadıkları, hayatını kaybeden Türk denizcilerin ailelerine başsağlığı, yaralılara ise geçmiş olsun dileğinde bulunulduğu belirtilmiştir (Sabah Gazetesi, 1992: 11).

Dünyadaki silah uzmanları, Amerika Uçak Gemisi Saratoga'nın üç mil yakınındaki Türk savaş gemisini nasıl vurduğuna dair çeşitli varsayımlar ve teoriler üzerinde durmuştur. Bu kapsamda uzmanlar, olayın insan hatasından çok Saratoga'nın eski teknolojiye sahip olmasının kazanın en büyük nedenlerinden biri olduğunu öne sürmüştür. Önemli askeri yayın organlarından biri olan Jane's Defence Weekly Dergisinin muhabiri olan Paul Beaver olayın sebebi olarak, *“Büyük ihtimalle birisi dokunmaması gereken bir düğmeye dokundu.”* diyerek durumu açıklamıştır (Milliyet Gazetesi, 1992: 11). Beaver, bu tür bir olayın Amerikan Ordusu'nun başına ilk defa gelmediğini hatırlatmıştır. Bu kapsamda 1988 yılında bir İran uçağının, körfezde bir ABD Donanma Gemisinden açılan yanlış ateş sonucu, 290 kişinin ölümüne neden olduğunu örnek göstermiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 15).

NATO askeri uzmanlarından David Hobbs, kazanın büyük bir ihtimalle insan hatası sonucunda olduğunu ifade etmiştir (Milliyet Gazetesi, 1992: 11). Füzelerin, gemideki bilgisayar tarafından fırlatılmış olma ihtimalinin milyonda bir olasılık olduğu belirtilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 15). Başka bir teoriye göre, Saratoga'dan başka bir hedefi vurmak amacıyla atılan füzenin beş kilometre uzakta bulunan Muavenet'i hedef şaşırarak vurduğu ifade edilmiştir. Ancak, olayın yaşandığı anda hiçbir füze atışının planlanmamış olması bu ihtimali düşürmüştür. Ayrıca, Muavenet gemisini vuran Sea Sparrow Füzesinin, gemilere karşı değil füze ve uçaklara karşı kullanılma özelliği ile ön plana çıktığı belirtilmiştir. Yapılacak bir araştırma ile hatanın nereden kaynaklandığının tespit edilebileceği ifade edilmiştir. İlave olarak Amerikan gemilerindeki bilgisayar işlemlerinin kaydedilip, saklandığı ifade edilmiştir. Beaver'e göre, Türk gemisi Saratoga'ya çok yakın seyrettiği için korunmak amacıyla savunma füzesi atma şansı olmamıştır (Sabah Gazetesi, 1992: 11). Ayrıca, Amerikalı mürettebatın füzeyi etkisiz hale getirme imkânı olmadığı dile getirilmiştir. NATO Avrupa Kuvvetleri Komutanı John Shalikashvili de yaptığı açıklamada, Türkiye'den özür dilemiş ve bir soruşturma başlatmıştır. Ancak kazanın sebepleri hakkında bir açıklama yapmamıştır (Milliyet Gazetesi, 1992: 11).

Fransız Televizyonu'nun 2'nci Kanalı verdiği haberde, Saratoga'dan atılan ve Türk Muhribi Muavenet'e isabet eden füzelerin otomatik olarak ateşlenmiş olabileceği tezini ortaya atmıştır. Milyarlarca dolar değerindeki savaş gemilerinin savunmasının, kişilerden çok otomatik koruma sistemleri tarafından üstlenildiği belirtilen haberde, uçaklara karşı kullanılan Sea Sparrow füzelerinin, iki geminin manevra amacıyla birbirlerine çok yaklaştıkları bir sırada ateşlendiği belirtilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 15).

NBC Televizyonu olayı, "*Savaş oyununda trajik yanlış*" başlığı ile vermiştir. Amerikan CNN kanalı ise yaşanan olayı, "*ABD Donanma tarihinin utanç verici kazalarından biri*" olarak değerlendirmiştir (Milliyet Gazetesi, 1992: 11). CNN haberinde, Napoli'deki ABD Deniz Kuvvetleri'nden Albay James Mitchel ile yapılan telefon görüşmesini vermiştir. Bu görüşme esnasında CNN Muhabiri Albay Mitchel'e tatbikat sırasında füze kullanılmaması gerektiğini anımsatarak, "*Siz füzelerin yanlışlıkla ateşlendiğini söylüyorsunuz. Yani bir insan hatası olduğunu belirtiyorsunuz. Ancak, atılan füzenin Türk Muhribinin kaptan köşküne, daha doğrusu tam radar merkezine isabet etmesine ne diyorsunuz? Yani üstünkörü bir atış değil bu öyle mi?*" sorusunu yöneltmiştir. Albay Mitchel bu soruya, "*Şu anda böyle bir suale yanıt vermek istemiyorum.*" karşılığını vermiştir. Amerikan CBS Televizyonu da Albay Mitchel ile yaptığı telefon görüşmesini vermiştir. Bu konuşmasında Mitchel, "*Planda herhangi bir*

ateşleme söz konusu değildi.” demiştir. Amerikan ABC Televizyonu da normal program akışını keserek haberi vermiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 15).

İngiliz Radyo ve Televizyon kanallarından BBC, ITV ve SKY televizyonları haber yayınlarında, Ege Denizi'ndeki olayı trajik olarak tanımlamıştır (Milliyet Gazetesi, 1992: 11). BBC, Londra'daki ABD Büyükelçiliği Deniz Ataşesi Charles Connor ile konuya ilişkin bir mülakat yapmıştır. Bu görüşme esnasında Connor, 3.2 metre boyunda 21 santimetre çapındaki füzenin aslında gemilere karşı kullanılmadığını, füzenin fazla ateş gücüne sahip olmamasından dolayı Türk personelin çıkan yangını kolayca söndürebildiğini, bir yanlış yapıldığını sandığını ifade etmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 15).

Muavenet Gemisinin vurulması, ABD'deki yetkililer tarafından yakından takip edilmiştir. Bu kapsamda Washington'daki yetkililer, kazaya büyük olasılıkla insan hatasının yol açtığını söylemiştir. Olay sırasında Saratoga Uçak Gemisi'nde, saldırıya karşı savunma eğitimi yapıldığı haberlere yansımıştır. ABD Savunma Bakanlığı yetkilileri, olayda teknik bir arızanın söz konusu olduğunu sanmadıklarını belirtmiştir. Yetkililer, Sea Sparrow füzelerinin vurabilmesi için radarlarının Muavenet ile kilitlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca yetkililer, manevralar sırasında Saratoga ve Muavenet gemilerinin karşıt gruplarda yer aldığını belirtmiştir. Yetkililer, manevralar gereği kazanın olduğu akşam, hiçbir füzenin ateşlenmesinin planlanmadığını açıklamıştır. Washington'daki ilk tahminlere göre olay; *“NATO Tatbikatından dolayı Saratoga Gemisi'ndeki denizciler, simule bir füze ateşlemesi denemesi yapıyordu. Yani füzeyi ateşleyecekmiş gibi, gerçekte yapılması gereken tüm unsurları yerine getiriyorlardı. Ancak, bir yerde unutulmuş bir kod veya füzenin yanlışlıkla ateşlenmemesi için konulan önlemlerin çalışmaması, düğmeye basıldığında füzelerin ateşlenmesine yol açtı. Muavenet rol gereği karşı tarafta, yani düşman saflarında olduğu için füzelerin radarları bu zırhlıya kilitlendi. Böylece kaza meydana geldi.”* şeklinde gerçekleşmiştir (Milliyet Gazetesi, 1992: 9).

Pentagon'a bağlı Donanma Komutanlığı, iki Sea Sparrow füzesinin birden ateşlenmesinin şaşırtıcı bir durum olduğunu belirtmiştir. NATO plan ve yöntemlerine göre, önce bir füzenin ateşlendiği ve hedefi bulmasının beklendiği, ardından da diğerinin hedefe yönlendirildiği ifade edilmiştir. Bu ve buna benzer sorular sebebiyle konunun araştırılması için Amerikalı üç amiralin görevlendirildiği ve konunun soruşturulduğu belirtilmiştir (Milliyet Gazetesi, 1992: 9).

ABD Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Frank Kelso konuya ilişkin yaptığı açıklamada, kaza anında Saratoga Uçak Gemisi'nden Sea Sparrow füzelerinin ateşlenmesinin öngörülmediğini belirtmiştir. Bu kapsamda Amiral Frank Kelso, *“Bu tatbikatın bir parçası*

değildi.” demiştir. Bu sırada ABD’nin ölen ve yaralanan Türk askerleri için tazminat ödeyeceği basına yansımıştır (Hürriyet Gazetesi, 1992: 1).

Napoli’de bulunan Avrupa’daki Amerikan Deniz Kuvvetlerinin Sözcüsü Albay James Mitchell, ilk belirlemelere göre beş Türk denizcinin hayatını kaybetmesinden duydukları üzüntüyü belirterek, *“Dost ateşi sonucu meydana gelen bu olaydan büyük üzüntü duyduk. 6’ncı Filo Komutanlığı bugün soruşturmaya başlıyor. Tahminime göre, bu trajik olay tamamen bir insan hatasından kaynaklanmış olabilir. Hayatlarını kaybeden Türk denizcilerin ailelerine başsağlığı dilemek istiyorum.”* (Sabah Gazetesi, 1992: 11) demiştir.

4. Muavenet Soruşturması Kapsamında Yapılan Faaliyetler ve Gelişmeler

Muavenet Muhribinin vurulmasından sonra Ankara’daki ABD Büyükelçiliği, bayrağını yarıya indirmiştir (Hürriyet Gazetesi, 1992: 1). Elçilik yetkilileri, *“Böylesine üzücü bir olaydan sonra Washington’dan gelen talimat üzerine bayrağımızı yarıya indirdik.”* demiştir. Bu kapsamda, ABD’nin Türkiye’deki tüm kuruluşlarında bayraklar yarıya indirilmiştir (Hürriyet Gazetesi, 1992: 20). Bir Türk ve üç Amerikalı amiralden oluşan soruşturma komisyonu, beş Türk denizcinin şehit olduğu Saratoga olayını çözmek için uçak gemisinin komutanlarının tek tek ifadesini almıştır. Bu kapsamda Grup Komutanı Amiral Philip A. Dur, Saratoga’nın Kaptanı Albay James M. Drager ve Füze Bölüm Komutanı Albay George Crim, yaşanan olaydan birinci derecede sorumlu tutulmuştur. Soruşturma kapsamında üç komutanın Amerikan Savunma Bakanlığı’na yazılı savunma vermesi öngörülmüştür. Yetkililer, *“Olay sırasında Saratoga Uçak Gemisinde hayali düşman saldırısına karşı savunma eğitimi yapıldığını, bu esnada bazı Saratoga görevlilerinin füzelerin atışa hazır tutulduğunu fark etmeden ateşleme düğmesine bastıkları sanılıyor.”* (Sabah Gazetesi, 1992: 1) demiştir.

Kararlılık-92 Tatbikatındaki kaza ile ilgili savunmaları alınan Saratoga Uçak Gemisinin Komutanlarından Albay Crim, Amiral A.Dur ve Albay Drager konu ile ilgili verdikleri beyanatta; *“Çok üzgünüz... Böyle bir kazaya sebebiyet vermemeliydik.”* (Sabah Gazetesi, 1992: 1) diye konuşmuştur. Bu sırada Ankara’ya başsağlığı dilemeye gelen NATO Başkomutanı Orgeneral John Shalikashvili, *“Mutlaka yanlış olan bir şey var. Bunu bulmaya çalışacağız. Eğer yanlış bir davranış varsa buna uygun şekilde davranacağız. Hiçbir şeyi saklamaya çalışmayacağız.”* (Sabah Gazetesi, 1992: 1) demiştir.

Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Muavenet Gemisinin vurulması ve yapılan soruşturmaya ilişkin olarak Almanya’nın birleşme günü nedeniyle Alman Büyükelçiliği’nde verilen resepsiyon sırasında bir açıklama yapmıştır (Milliyet Gazetesi, 1992: 9). Bu kapsamda Süleyman Demirel; *“NATO Tatbikatında Muavenet Muhribinin Amerikan Uçak Gemisi*

tarafından vurulması olayında kasıt bulunmadığı görüşünde olduğunu, zanla hareket etmenin yanlış olduğunu, bekleyip araştırmanın bitmesini görmek gerektiğini, kasıtlı olduğu yolunda iddialar her zaman yapılabilir, yalnız kastın mantığı yok. Fakat ona rağmen araştırılması lazım. Niçin olsun kasıt? Yani bir dost devlet, beraber manevra yaptığı bir dost devletin gemisine füze atar mı? Neresinde mantık var bunun? Mantığı yok da! mantığı olmamasına rağmen araştırılması lazım. O yapılıyor zaten... Amerika kendisi araştırıyor, bizden de bu heyet içinde birisinin bulunmasını istedi. Bizde bir amiralimizi verdik. Araştırılıyor. Bu Saratoga gemisinde bu olay birkaç defa olmuş. Neden oluyorsa, nasıl oluyorsa bizim bilmediğimiz bir iş. Hiç kimsenin birbirinden daha fazla bildiği bir şey yok. Bende o kadar biliyorum. Ben hükümetsem bilinmeyecek şeyleri bilmekle yükümlü değilim ki!" (Sabah Gazetesi, 1992: 9) demiştir. Demirel açıklamasının devamında, Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş'in NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Başkomutanı Orgeneral John Shalikashvili ile görüştüğünü ve kendilerinden bu işin tahkik edilmesini istediğini belirtmiştir (Sabah Gazetesi, 1992: 9). Türk devlet adamlarının açıklamaları, konunun önemle takip edildiğini göstermektedir.

4 Ekim 1992'de soruşturma sürecinin devam ettiği bir ortamda, Saroz Körfezi civarında bir olay daha yaşanmıştır. Olay, müttefik unsurlar arasında Çanakkale Saroz Körfezi'ne amfibi çıkarma yaparken meydana gelmiştir. Amerikan, İtalyan ve Türk Deniz Kuvvetlerine ait gemiler Saroz Körfezi'ne çıkartma yaptıkları sırada, Amerikan Deniz Kuvvetleri'ne ait Iwo Jima Helikopter Gemisi'nde, malzeme indirimi yapan bir helikopterin arka pervanelerine takılan Amerikalı asker Bill Trency parçalanarak can vermiştir. Sabah 09:45 sıralarında meydana gelen olayın, helikopterlerin iniş ve kalkışlarını sağlayan görevli askerin dikkatsizliğinden kaynaklandığı bildirilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 15).

Bu sırada Saratoga Uçak Gemisi'nden fırlatılan ve Muavenet'e isabet ederek beş denizcinin hayatını kaybetmesine yol açan olayla ilgili soruşturmada ilk ceza SeaSparrow tipi füzelere verilmiştir (Hürriyet Gazetesi, 1992: 22). Bu kapsamda ABD Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, savaş gemilerinde yaygın olarak kullanılan Sea Sparrow tipi füzelerin ateşleme sistemine sınırlayıcı kurallar getirildiğini açıklamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 15). Amerikan Deniz Kuvvetleri tarafından yayımlanan bildiride, Sea Sparrow füze sistemlerinin ateşleme aşaması için sınırlı düzeyde hazır tutulması yönünde emir verildiği belirtilmiştir. Bildiride ayrıca, Sea Sparrow füze sisteminin bütünüyle yeniden gözden geçirilmesi yolunda talimat verildiği kaydedilmiştir (Sabah Gazetesi, 1992: 9).

Aynı gün Muavenet gemisinde görev yaparken şehit düşen personel için İzmir Çiğli Hava Üssü'nde bir tören yapılmıştır. Bu törene Ege Ordu Komutanı Orgeneral Hikmet Köksal,

Hava Eğitim Komutanı Korgeneral İlhan Kılıç, Güney Deniz Saha Komutanı Korgeneral Çetin Ersarı ve diğer askeri personel katılım sağlamıştır. Şehitlerin cenazeleri buradan Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na ait bir nakliye uçağı ile Gölçük'e götürülmüştür (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 15). Şehit personel Gölçük'e getirildikten sonra burada Kurmay Yarbay Kudret Güngör, Deniz Teğmen Alper Tunga Akan, Astsubay Çavuş Serkan Aktepe, Erler Mustafa Tunç ve Recep Atak için 5 Ekim 1992 Saat: 10.00'da bir tören yapılması kararlaştırılmıştır (Hürriyet Gazetesi, 1992: 1). Gölçük'te yapılacak askeri tören sonrasında şehitlerin memleketlerine gönderilmesi planlanmıştır (Sabah Gazetesi, 1992: 9).

Aynı gün NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkomutanı Orgeneral John M. Shalikashvili, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş ile bir görüşme gerçekleştirmiştir (Hürriyet Gazetesi, 1992: 20). Genelkurmay Başkanlığı konuya ilişkin olarak yaptığı açıklamada, Orgeneral John M. Shalikashvili'nin hem şahsı hem de ABD Hükümeti adına özür dilediğini belirtmiştir. Açıklamanın devamında, yaralılardan Deniz Kurmay Binbaşı Necati Erol, Deniz Yüzbaşı Fazlı Kesgün, Deniz Teğmen Fahrettin Balkır, Astsubay Çavuş Faruk Sarıyıldırım, Astsubay Çavuş Taner Pişkin, Astsubay Çavuş Tuncer Pınar ve Er Ömer Hakim'in tedavilerine Gölçük Deniz Hastanesi'nde; İkmal Üsteğmen İlder Özdil, Deniz Teğmen Uluç Kılıç, Deniz Teğmen Ahmet Tırnava, Onbaşı Tolga Işıldar ve Er Hakverdi Aydın'ın tedavilerine İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi ile Hava Eğitim Hastanesi'nde devam edildiği ifade edilmiştir. İlave olarak açıklamada, Yaşanan olaya ilişkin oluşturulan ABD'li heyetin Saratoga'da soruşturmaya devam ettiği, bu heyette Tuğamiral Lütfü Sancar'ın da bulunduğu değinilmiştir (Milliyet Gazetesi, 1992: 9). Ayrıca, mevcut NATO dokümanlarında belirtilen esaslara göre, ilgili NATO ülke personelinden oluşturulacak müşterek araştırma heyetinin NATO çapında inceleme yapacağı duyurulmuştur. Bu heyete bir Türk deniz mühendis subayın başkanlık edeceği açıklanmıştır. Bunların yanında TCG Muavenet Gemisi'nde meydana gelen zarar ve ziyanı tespit etmek üzere, Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nca bir inceleme heyetinin oluşturulacağı, bu heyette ABD'den de gözlemci bir subay bulunacağı ifade edilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 15). Böylece, konu kapsamında üç ayrı soruşturma heyetinin çalışacağı ortaya çıkmıştır.

NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkomutanı Orgeneral John M. Shalikashvili, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş ile görüşmeden önce basın mensuplarının soruları ile karşı karşıya kalmıştır. Olayın nasıl meydana gelmiş olabileceği yönündeki bir soruyu yanıtlayan Shalikashvili, füzelerin ateşleme yapılmaması gereken bir aşamada ateşlendiğini belirterek, *"Soruşturma tamamlanmadan bu konuda hiçbir şey söyleyemem."* demiştir. Sorumluların cezalandırılıp cezalandırılmayacağı yönündeki bir soruya ise

Shalikashvili, *“Yasal bir yanlışın yapılmış olması durumunda, gerekenin yapılacağı konusunda size teminat verebilirim. Hiçbir şeyi saklamaya çalışmayacağız. Mutlaka ki, ortada yanlış yapılan bir şey var. Yapmamız gereken bunun ne olduğunu bulmak, sonra gerekeni yapmak. Biz sorumluluklarımızdan kaçmak ya da bir şeyleri saklamak niyetinde değiliz.”* açıklamasında bulunmuştur (Milliyet Gazetesi, 1992: 9).

İzmir Çiğli'de şehitler için anma töreni yapıldığı sırada, helikopterle tatbikat bölgesine NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkomutanı Orgeneral John M. Shalikashvili gelmiştir. Kendisi burada yerli ve yabancı basın mensuplarının çeşitli sorularını yanıtlamıştır. Bu kapsamda soruşturmayı üç Amerikalı ve bir Türk amiralinin sürdürdüğünü tekrarlayan Shalikashvili, *“Bu soruşturma bitmeden kaza hakkında herhangi bir şey söylemek istemiyorum. Bu trajik kaza, hiçbir kapalılık olmadan açıklık içinde soruşturulacaktır.”* demiştir. Shalikashvili, *“Saratoga'da alkol ve uyuşturucu bağımlısı personel var mı?”* şeklindeki soruya *“Bugünkü bütün kuvvetlerimiz için söyleyebilirim ki, böyle bir problemimiz yok.”* yanıtını vermiştir (Sabah Gazetesi, 1992: 9).

Bu sırada şehitlerin cenazelerini almak üzere yakınları Gölcük'e intikal etmiştir. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, şehre gelen şehit yakınlarını Gölcük Orduevinde ağırlanmıştır. Bu esnada şehit yakınları, yaşanan olaya ilişkin düşüncelerini gazetelere aktarmak suretiyle ortaya koymuştur. Bu çerçevede şehit yakınları; *“Kimse bu olaya kaza demesin. Amerikalılar olayı tabanca ateşlemiş gibi basit göstermek istiyorlar. İki füzenin fırlatılmasını nasıl açıklayacaklar? Hiç mi utanmıyorlar...”* diyerek, Amerikalıların kendilerini aldatmaya çalıştığını belirtmiştir (Sabah Gazetesi, 1992: 9).

Ailelerin şehit cenazelerini almak için beklediği sırada Muavenet Muhribi, inceleme ve onarım amacıyla Gölcük'e getirilerek, Poyraz Rıhtımına demirlemiştir. Deniz Kuvvetleri Komutanlığına ait Akın Römarkörünün çektiği Muavenet, Işın ve Kocatepe Muhriplerinin refakatinde bir gün önce Saat 11.00 sıralarında Çanakkale Boğazı Mehmetçik Feneri'nden giriş yapmıştır. Çanakkale Ulaştırma Bölge Müdürlüğü tarafından, geminin güvenli geçişini sağlamak amacıyla Çanakkale Boğazı bir süre tek yönlü olarak gemi trafiğine kapatılmıştır. Muavenet'in üç saat süren boğaz geçişi, sahili dolduran binlerce Çanakkaleli tarafından gözyaşları ile izlenmiştir. Gemi personeli erlerin de kıç güvertesinde sıraya girdikleri ve başları öne eğik vaziyette üzüntülü bir şekilde durdukları dikkat çekmiştir. Muavenet'in personeli Saat 13:00'da dışarı çıkmaya başlamıştır. Gölcük Donanma Komutanlığı'nın önünde, gemideki yakınlarından bir haber almak için bekleyen kişiler, dönenlerin sevincini ve şehitlerin hüznünü bir arada yaşamıştır (Sabah Gazetesi, 1992: 9).

5 Ekim 1992’de Gölcük Donanma Komutanlığı’nda Muavenet şehitleri için bir askeri tören düzenlenmiştir. Donanma Komutanlığı’ndaki törenin ardından cenazeler, şehitliğe getirilmiştir. Buradaki törene Millî Savunma Bakanı Nevzat Ayaz, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş, Güney Avrupa Müttetik Kuvvetler Komutanı J. Boarda, Güney Avrupa Deniz Kuvvetleri Komutanı Vandini ve ABD Büyükelçisi R. Barkley katılmıştır. Bu sırada törende bulunan Muavenet gemisinin şehit olan kaptanı Yarbay Kudret Güngör’ün eşi Deniz Güngör, ağlayan gemi personeline; *“Sizler birer kahramansınız, denizciler ağlamaz.”* demiştir (Sabah Gazetesi, 1992: 11).

Törende konuşma yapan Harp Filosu Komutanı Tümamiral Ekmel Totrokan, *“Olayın meydana gelmesinden sonra personel anında müdahale ederek daha fazla can kaybına ve Muavenet’in batmasına meydan vermemiştir. Bu durum her türlü takdirin üzerindedir. Bu da Yarbay Güngör’ün nasıl bir eğitim düzeyinde bulunduğunu gösteren ayrı bir vasıftır. Bu nedenle kendisi ve arkadaşları şu anda herhalde daha müsterihtir. Ruhları şad olsun.”* demiştir (Sabah Gazetesi, 1992: 11).

Tören, Millî Savunma Bakanı Nevzat Ayaz ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş’in şehit ailelerine başsağlığı dilemesinden sonra sona ermiştir. Şehit denizcilerin cenazeleri, törenin ardından toprağa verilmek üzere memleketlerine gönderilmiştir. Bu kapsamda Deniz Kurmay Yarbay Kudret Güngör’ün cenazesi İstanbul, Deniz Teğmen Alper Tunga Akan’ın cenazesi Tekirdağ, Astsubay Çavuş Serkan Aktepe’nin cenazesi İstanbul, Topçu Er Recep Akan’ın cenazesi Şanlıurfa Halfeti ve İkmal Çavuş Mustafa Kılınc’ın cenazesi Elazığ’da defnedilmek üzere memleketlerine gönderilmiştir. Bu sırada soruşturmanın devam ettiği öğrenilmiştir (Sabah Gazetesi, 1992: 11).

30 Kasım 1992 ve 1 Aralık 1992 tarihinde Muavenet Muhribinin vurulmasına ilişkin tahkikatın sonuçlarına yer verildiği görülmektedir. Kamuoyuna yansıyan haberlerde, gece tatbikatı için uyandırılan ABD uçak gemisi personelinin, tatbikatı gerçek zannetmesi üzerine füzeleri ateşlemesi sonucu olayın gerçekleştiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla hazırlanan raporda, yaşanan olayın insan hatasından kaynaklanıp, herhangi bir kasta dayanmadığı belirtilmiştir. Bu sırada Amerikan gazetelerinden New York Times, uçak gemisinin komutanlarına uyarı cezası verilmesinin beklendiğini belirten bir haber yapmıştır. Yaşanan olaya ilişkin rapor sonuçlarını kamuoyuna açıklayan Millî Savunma Bakanı Nevzat Ayaz, komisyonların soruşturmayı tamamladığını, yapılan anlaşmalar gereği raporun açıklanamayacağını ifade etmiştir. Bakan Ayaz konuşmasının devamında, *“Değerlendirme sonrasında olayda herhangi bir kasıt olmadığı anlaşılmıştır. Olay, Saratoga Uçak Gemisindeki personelin eğitimsizliği ve disiplinsizliğinden meydana gelmiştir.”* demiştir. Ayrıca Bakan Ayaz açıklamasının

devamında, ABD'den Saratoga Uçak Gemisi'nden füzeyi ateşleyen personelin etnik kökeni sorulmuş ancak, konuya ilişkin olarak sadece Amerikan yurttaşı oldukları açıklamasının yapıldığı aktarılmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1993: 167-169).

Olaydan sonra Muavenet Muhribi envanterden çıkmıştır. Bu muhribin yerine Türkiye, ABD'den tazminat olarak sekiz adet Tepe (Knox) sınıfı muhrip almıştır (Uzun, 2022: 116). ABD'den; “*USS Capodanno*”, “*USS Fanning*”, “*USS Reasoner*”, “*USS Thomas C. Hart*”, “*USS Ainsworth*”, “*USS Donald B. Beary*”, “*USS Bowen*” ve “*USS McCandless*” isimli muhripler alınmıştır (Gardiner, 1996: 472). Böylece ABD, Muavenet Muhribi yerine Türkiye'ye sekiz adet savaş gemisi vermiştir. Bu sırada olaydan iki yıl sonra Saratoga Uçak Gemisi, ABD Deniz Kuvvetleri envanterinden çıkarılmıştır.⁹ Ayrıca yaşanan olay, eğitim ve disiplin eksikliği olarak görülmüş, uçak gemisinin komutanının da içerisinde yer aldığı sekiz Amerikalı askere disiplin cezaları verilmek suretiyle dosya kapatılmıştır.¹⁰

Muavenet olayı kaza olarak nitelendirilmesine karşın bazı kaynaklar bu olayı, Irak'ı işgal etme niyetindeki Amerikalı şahinler grubunun işi olarak nitelendirmiştir. Bu kapsamda Amerikalı Şahinlerin, Muavenet'i vurarak Türkiye'den koparmak isteyip de alamadıkları tavizler için bir ihtar çekmiş oldukları ima edilmiştir. Ayrıca kimileri de bu olayı, Türkiye'yi bölmek üzere hazırlanmış bir planın parçası olarak nitelendirmiştir (Subaşı, 2020: 6). İlgili yorumlar, Muavenet Muhribi'nin vurulmasının Türk kamuoyuna farklı şekillerde yansıdığını ve dönemin konjüktürel şartları içerisinde kendisine yer bulduğunu bize göstermektedir.

Sonuç

Yakın dönem Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen önemli olaylardan biri olan Saratoga Uçak Gemisinin Muavenet Muhribini vurması, Türk Kamuoyuna çeşitli şekillerde yansımıştır. Olayın yaşandığı andan itibaren Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel, olayın araştırılacağını ve itidalli olunacağını belirtmiştir. Bunun yanında ABD Başkanı George Bush, NATO Genel Sekreteri Manfred Woerner ve NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Başkomutanı (SACEUR) John Shalikashvili yaptığı açıklama ve beyanatlarda, olayda bir kasıt olmadığını ancak konunun en ince ayrıntısına kadar araştırılacağını belirtmiştir. Ayrıca NATO ve ABD yetkilileri, Türk halkından özür dileyerek, hayatını kaybedenler için başsağlığı ve yaralılar için de geçmiş olsun dileklerini iletmiştir.

⁹ <https://mavivatan.net/dm-357-tcg-muavenet-ve-hikayesi>, Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2023, Saat: 23:21.

¹⁰ <https://www.savunmasanayi.org/tam-28-yil-once-tcg-muaveneti-vurdular>, Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2023, Saat: 21:30.

Olaydan sonra oluşturulan komisyonlar aracılığı ile Muavenet Muhribinin nasıl vurulduğu konusu aydınlığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Neticede olayın, tatbikat amacı ile geceleyin kaldırılan ABD’li personelin gerçek bir düşman saldırısı olduğuna dair değerlendirmesi sonucunda meydana geldiği raporlara yansımıştır. Bu raporlar, iç ve dış basına da yansımış Türk kamuoyunda da yer almıştır. Hazırlanan resmi raporlara karşın, Türk kamuoyunda konu tartışmalara yol açmış ve ABD tarafının konuya gereken hassasiyeti göstermediği şeklinde yorumlar yapılmıştır. Özellikle ABD’deki şahin grubun, Irak’a savaş açmak ve bu kapsamda Türkiye’yi istediği çizgiye çekmek amacıyla böyle bir eylemde bulunduğu iddia edilmiştir. Ayrıca, Muavenet’in vurulmasının Türkiye’yi bölmek amacıyla hazırlanmış bir proje olduğunu ileri sürenler de olmuştur.

Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası teşkil eden Muavenet Muhribinin Saratoga Uçak Gemisi tarafından vurulması olayı, Türk kamuoyunda uzun süre gündemi meşgul etmiştir. Olaydan sonra ABD, tazminat olarak Türkiye’ye Knox tipi sekiz adet muhrip vermiştir. Bu sırada Muavenet Gemisi Türk Deniz Kuvvetleri’nden, Saratoga Uçak Gemisi de Amerikan Deniz Kuvvetleri envanterinden çıkarılmıştır. Türk denizcilik tarihinde önemli bir yeri olan olay, kamuoyuna çeşitli şekillerde yansımış hem Türk hem de ABD ile uluslararası kamuoyunda yer bularak tarihteki yerini almıştır.

Kaynaklar

- Armaoğlu, F. (2012). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 18. baskı, İstanbul, Alkım Yayınevi.
- Armaoğlu, F. (1992). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt: 1, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1989). XX. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1918), 6. Baskı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Denovo, J. A., (1963). American Interest and Policies in The Middle East 1900-1939, Minneapolis.
- Gardiner, R., (1996). Conway's All World Fighting Ships 1947-1995, Naval Institute Press, Annapolis.
- İlkin, S. (1981). Chester Demiryolu Projesi, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Soysal, İ. (1983). Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Sönmezoğlu, F. (1995). Kıbrıs Sorunu Işığında Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye Politikası (1964-1980), İstanbul, Der Yayınları.
- Subaşı, E. (2020). Denizler Fatihisi Barbaros Hayreddin Paşa, İstanbul, Çelik Yayınevi.

Makaleler

- Akgün, S. (1984). "Ana Hatlarıyla General Moseley Raporu: Türkiye'de Amerikan Mandası", Belleten, Cilt: 48, Sayı: 189-190, 95-108.
- Akman, H. (2012). "Kıbrıs Cumhuriyeti İlanından Johnson Mektubuna, Kıbrıs Sorunu (1960-1964)", Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı: 22, 65-98.
- Arslan, G., Somel, G, (2020). "Ulusal ve Yabancı Basında Türkiye'nin Almanya ile Japonya'ya Savaş İlanı (23 Şubat 1945)", History Studies, 12/4, 1837-1866.
- Arslan, L. (2019). "Millî Mücadele Döneminde Manda ve Himaye Tartışmaları ve Mandacılık Yaklaşımları", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 64, 1-38.
- Bölme, S. M. (2012). "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim", Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 34, 51-71.
- Bulut, S. (2018). "38. Enlemde Güç Mücadelesi: Kore Savaşı ve Türkiye'deki Tezahürleri", Mavi Atlas Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, 185-204.
- Doğanay, R. (2014). "Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk-Amerikan İlişkileri (1918-1927)", Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 371-388.
-

-
- Durak, G. (2015). “Türk ve Dünya Basınında Kore Savaşı ve Türkiye”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 36, 323-339.
- Erhan, Ç. (1998). “1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması’nın Gizli Maddesi ve Sonuçları”, Belleten, Cilt: LXII, No: 234, 457-466.
- Erhan, Ç. (1996). “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 51, Sayı: 1, 275-287.
- Erkmen, A. (2020), “Türkiye’nin NATO Üyeliği ve Üyeliğin TBMM’de Kabulü”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (2), 1024-1049.
- Erol, M. (2011), “Amerika’nın Cezayir İle Olan İlişkileri (1785-1816)”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: XXXII, 689-730.
- Ertem, B. (2009). “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 21, 377-397.
- Güler Y. (2005). “Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)”, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, 227-240.
- Kasalak, K. (2014). “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı-ABD İlişkileri”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 55, 108-124.
- Kırmit, Ö. F, (2021). “Lozan’a Giden Süreçte Mudanya Ateşkes Antlaşması”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 1, 145-162.
- Köprülü, O. (1987). “Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri”, Belleten, Cilt: LI, 927-948.
- Kurat, A. N, (1967). “Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikalıkları”, Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, C.5, S.8, Ankara, 360-361.
- Öztürk İ. M. (2018). “Muavenet Zırhlısı Cephesi”, HIST 200-11, (2018-2019 Güz), 1.
- Şimşir, B. (1977). “Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Başlaması ve Ahmet Muhtar Bey’in Washington Büyükelçiliği (1920-1927)”, Belleten, C. XLI, S. 162, Ankara, 371-388.
- Torun, E. (2005). “Türk-Amerikan İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Yarını”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, S.5, Ankara Genelkurmay Basımevi, Ankara, 205-230.
- Uzun, A. (2022). “Geçmişten Günümüze Türk Donanmasının Hava Savunma Harbi Kabiliyeti Analizi”, Harp Tarihi Dergisi, Sayı: 5, 101-135.
- Yaycı, C. (2019). “Irak’ta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye’ye Etkileri”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 30, 331-352.
- Yılmaz, E. (2020). “İngiliz Basınında Millî Mücadelenin Hazırlık Aşaması ve Mustafa Kemal Algısı (1919-1920)”, Belgi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 20, 2265-2291.
-

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet Gazetesi, 3 Ekim 1992, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi, 3 Ekim 1992, s.15.

Cumhuriyet Gazetesi, 5 Ekim 1992, s.15.

Hürriyet Gazetesi, 3 Ekim 1992, s.1.

Hürriyet Gazetesi, 3 Ekim 1992, s.20.

Hürriyet Gazetesi, 4 Ekim 1992, s.20.

Hürriyet Gazetesi, 5 Ekim 1992, s.1.

Hürriyet Gazetesi, 5 Ekim 1992, s.22.

Milliyet Gazetesi, 3 Ekim 1992, s.1.

Milliyet Gazetesi, 3 Ekim 1992, s.11.

Milliyet Gazetesi, 4 Ekim 1992, s.9.

Sabah Gazetesi, 3 Ekim 1992, s.1.

Sabah Gazetesi, 3 Ekim 1992, s.10.

Sabah Gazetesi, 3 Ekim 1992, s.11.

Sabah Gazetesi, 4 Ekim 1992, s.1.

Sabah Gazetesi, 4 Ekim 1992, s.9.

Sabah Gazetesi, 5 Ekim 1992, s.9.

Sabah Gazetesi, 6 Ekim 1992, s.11.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 19, Cilt: 30, Yasama Yılı: 2, 72'nci Birleşim, 23.02.1993, s.167-169.

Tezler

Uzuner, Ş. O. (2021). Amerikan Basınında Millî Mücadele Dönemi (1918-1922), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

İnternet Kaynakları

<https://www.suustunde.com/tr/kelime/iskampavya-meaning.htm?/=164>. Erişim Tarihi: 14.04.2023, Saat: 14:36.

<https://www-washingtonpost-com.translate.google.com/archive/politics/1992/10/02/us-missile-hits-turkish-destroyer>, Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2023, Saat: 23: 20.

<https://mavivatan.net/dm-357-tcg-muavenet-ve-hikayesi>, Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2023, Saat: 23:21.

<https://www.savunmasanayi.org/tam-28-yil-once-tcg-muaveneti-vurdular>, Erişim Tarihi: 19
Mayıs 2023, Saat: 21:30.

EKLER

EK-1

Milliyet Halk Gazetesi
CUMARTESİ 3 EKİM 1992
22 SAYFA • 3500 LİRA (KDV DAHİL)

Milliyet'in içinden
Politika
Tansu Çiller
Milliyet'e konuştu
9. sayfa

VAHŞET 3. sayfa
Katliam: 55 ölü
EKONOMİ 5. sayfa
250 binlikle tanışık
Magazin 19. sayfa

Aptal Coni

ABD'nin Saratoga uçak gemisinden atılan füzeyle Türk muhribinin vurulması, tüm dünyayı şaşırtdı. Olayda kasıt yoksa, geriye tek ihtimal kalıyor: Geri zekâhlık

Gemi komutanı yarbayla 4 denizcinin şehit olması, 11 subay ve erin yaralanması, yurttan üzüntü ve tepki yarattı

●Ege Denizi'ndeki "Kararlılık Göstergesi-92" tabiiyatına katılan uçak gemisi "Saratoga"dan önceki gece 22 sularında atışlanan iki "Sea Sparrow" füzesinden biri, 3 mil uzakta Türk muhribi "Muavenet"i vurdu. Kaptan köçkü havaaya uçan gemide komutan Kurmay Yarbay Kudret Güngör ile 4 denizci şehit oldu. Komutan yardımcısı binbaşı ile 10 denizci de yaralandı
► HABERLERİ 10. ve 11. SAYFADA

BUGÜN

SİLAH SORUMLULUĞU

SILAHIN her çeşidi, sahibine veya kullanana büyük bir sorumluluk yükler. Top, füze, mermi, teknevi bir yama, cıkazma bile olsa, bakımsız zarar vermesin diye ölenemeyeceksiniz. Onu ortaltıkta bırakmayacaksınız. Kesici yanını kapatı tutacaksınız.
Bu aralı hayatta böyle. Askeri hayatta ise, bu sorumluluk çok daha büyüktür. Orada mesleğinizin bir parçasıdır silah. İşiniz odur. Elinizdeki silahın ne zaman kullanılacağına bileceksiniz. Onları da özenli olarak, onun ne zaman kullanılacağına göre bakımlarını yapacaksınız. Anlaşıyor ki, Amerikan Saratoga gemisinin silah kullanmaları arasında, mesleklerinin bu en temel görevini öğrenemeyenler veya unutanlar vardır.

Deniz Kuvvetlerimizin eski Komutan Oramiral Orhan Karabulut, geniş tecrübesiyle, gazetecilerin bu komandaki sorularına cevaplandırmıştır. Şuuları söylüyor:
"Bu olayın ucunda bir insan vardır. Onun durumunun her yönüyle araştırılması gerekir. Altından geçip bir şey de söyleyebiliriz.
Gereğinden de, olayla ilgili ilk bilgiler düştükten sonra, Ortada bir manevra var ama, bu olay, ne manevra programının aynı zamanlarında oluyor, ne de usullerine. Gece saat 23.00 saatlerinde Saratoga'dan bir füze atılıyor. Gidiyor, bizim "Muavenet" gemimizin burmasında, güvertesini, komarasını da değil, doğrudan doğruya kaptan köçkünü vuruyor. Gemi Komandanı Yarbay Kudret Güngör ile birlikte bey askerlerini şehit ediyor.
Bu bir tesadüf mi? Yoksa? Deniz Kuvvetleri eski Komutan soruyor: "Acaba tabiiyatın senaryosunda, bizim gemimizin dışından temin edilmiş bir füze, tesadüf ona mı yönlendirilmiş? Bunun cevabını açıkça kestirememiz lazım."
Eğer durum öyleyse, silahın kullanılması kesin olarak da, çok büyük bir hatadır demek. Karabulut, okla gelen itirazlar arasında şunları söylüyor: "Ayağın yorgunluk", "antikapitula geçişi karıştırmak", "silahın kumandası".
Eğer bu itirazlardan biri geçerliyse, o "yorgun" veya "kumandası" askeri kontrol eden amirlerin sorumluluğuna söz konusu. Karabulut, bütün bunları anlattıktan sonra, aramızdan çok cılız şekilde yapılan görevini vurguluyor.

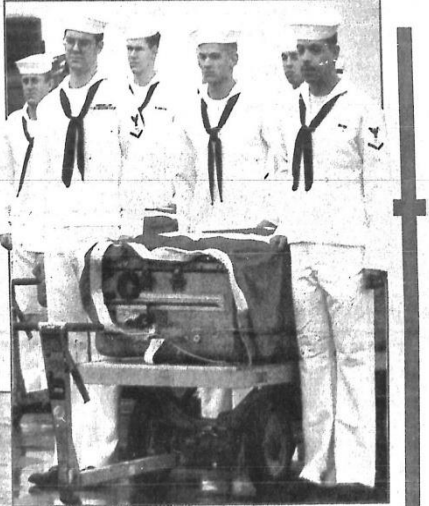
Deniz Kuvvetleri eski Komutan haklıdır. Bu araştırma, Türk tarafının da katılmasıyla bir an önce sonuçlandırılmalıdır. Bu bir "hata" ise, hatanın bütün sorumlularını Türk tarafında da öğrenilmesi gerekir.
"Hata", ezbette her yerde var. Sorular ve manevralar tarihinin de, her bilginin silahlı kuvvetler mensuplarına ait hatadır var. Ama hataların arızılmak, arızlık, hataların bütün yönleriyle araştırılıp soruşturulmasıyla mümkün.
Bu açıdan "Saratoga soruşturması", sadece bu olayda bir şehit vuran füze için değil, ABD için de önemlidir. Dünyanın tek "süper güç"ü diye bilinen bu devletin, sızdırtıya ne ölçüde layık olduğunu anlattığına aşırıdan da önemlidir.
ALTAN ÖYMEN

YARALI GEMİ 1943'te ABD'de yapılan ve "Gwin" adıyla 2 Dünya Savaşı'na katılan "Muavenet" muhribinde 340 personel görevliydi. Şehit komutan Yarbay Kudret Güngör'ün başta kurmay denizcisi ABD Filo Komutanı, Hata birde, muhabere birisi atışlanıncasına baştı dedi

Milliyet'in içinden
Politika
Tansu Çiller
Milliyet'e konuştu
9. sayfa

VAHŞET 3. sayfa
Katliam: 55 ölü
EKONOMİ 5. sayfa
250 binlikle tanışık
Magazin 19. sayfa

TÜRK GEMİNE ÖLÜM KUSTU
Uçak gemisi Saratoga, 5 Türk denizcinin ölümüne, 11 denizcinin yaralanmasına neden oldu. Üstelik, sıradan bir yanlışlıkla değil. Füze, Türk gemisinin daha can alıcı bir yerine isabet etseydi, şehit sayıs çok daha fazla olacaktı. Ya da korkunç çitimihi: Füze nükleer başlıklı da olabilirdi. 1956'da yapılan 324 metre uzunluğunda, 60 uçak taşıyan ve çağdaş teknoloji ile donatılan uçak gemisinde 5 bin personel bulunuyor. İşte o 5 bin kişiden biri veya birkaçı konuktu olayın yaratanı. Ve "Muavenet"ten alınarak Saratoga'ya getirilen şehitlerimizin cenazeleri (istif) yerlere kondukları askeri helikopterle İzmir'e gönderildi

'Utanc verici'
●CNN TV'ei olayı, "ABD denizcilik tarihinin en utanç verici kazalarının dan biri" olarak nitelendi. Özal ve Demirel'e özünürlüklerini bildiren Başbakan Bush, Zararları tazmin ederiz" dedi. ► 11'E

Yalçın DOĞAN
Çifte tazminat
●Soruşturma sonunda Amerika, hem ailelere, hem de Türkiye'ye maddi tazminat ödeyecek
► 9. SAYFADA

'Ya nükleer füze olsaydı?'

Michael Jackson
BUGÜN İSTEYİN
Michael'ın yazdıkları
Zeynep ORAL ► 2. SAYFADA
Taha AKYOL ► 11. SAYFADA

Mahkeme
Milliyet'in lehine karar verdi
"ÜNİVERSİTEYE Girme Garantisi" kitabında ilgili her türlü hukuki ve mali bağlanılan cesiriz sahipleriyle yaptığımız halde, bir yayıncı hakız taleplerde bulundu. Bu yayıncının başyurucu İzzet ne iddiaları inceledik için mahkeme tedbir karar aldı. Din saat 16.30'da ise İstanbul 4. Asliye Ticaret Mahkemesi yapıldı duruşma sonucunda Milliyet'in öne sürdüğü verinde bulurak tedbir kararını kaldırdı.
Değitim için ilan ettiğimiz gün olan çarşambadan itibaren eserimizi alabileceksiniz. Dürüst ve sözcüğün eri Milliyet'in hizmetlerini elbirliğiyle de olsa hiçbir gücün engelleyemeyeceği böylece ispatlanmış oldu. Okuyucularımızın Milliyet'e olan itimatlarına bir kez daha teşekkür ediyoruz. Basını dürüst ve saygın müccesesi olmak kolay değildir.
DAĞITIM PROGRAMI 16. SAYFADA

●ABD Senatosu Silahlı Kuvvetler Komitesi Başkanı Nunn, "Tanrı'ya şükür, füzeler nükleer başlıklı değildir!" dedi
► 11. SAYFADA

'Belki de eğlendiler'
●ABD Savunma Bakanlığı, 3 amiralden oluşan bir soruşturma komisyonu kurdu. Teknik hata ve insan hatasının yanında, mürettebatın, eğlenmek için füzeleri ateşlediği olasılığı üzerinde de duruluyor
► 11. SAYFADA

ANKARA KULİSİ
Orhan TOKATLI
MİT'te huzursuz bekleyiş ► 14. DA

Evinizi satıyorsanız
900.300.300'ü çevirin, küçük ilan varını!

KUŞKULAR... SORULAR...
1 Olay sırasında emri yoktu. Füzeyi kim, neden ateşledi?
2 Kaza ile ateşlendiyse, Türk gemisinin kaptan köçkünü nasıl buldu?
3 Saratoga ile Muavenet aynı saatte mı, aynı safa mıydılar?
4 Saratoga'nın füzeleri hangi hedeflere yönlendirilmişti?
5 Uçak gemisinde Türk düşmanı bir füzeyle kasten ateşlenmiş olabilir mi?

Milliyet
ALOILAN
Bir telefonla küçük ilanınız tamam!
Milliyet ALOILAN'da, kaline bürünmüş değil, konuşma dilinde gize özel edarata, 30 saniye 8750 TL olan bu özel, nice telefon hatlarını içinde alır.

Taraftarlar!
Takımınıza destek olun...
Gönül Üyesi olun,
Pele'li armağanlarınızı alın!

PAMUKBANK

Cumhuriyet

Gönül Üyesi Kartı'nızla
bir işlem yapın,
kampanyaya katılın!

15 Kasım 1992'ye kadar!

PAMUKBANK

69. YIL / SAYI 24468 / 3000 TL. (KDV içinde)

KURUCUSU: YUNUS NADİ (1924-1945) BAŞYAZAR: NADİR NADİ (1945-1991)

3 EKİM 1992 CUMARTESİ

NATO tatbikatına katılan ABD uçak gemisi Saratoga'dan ateşlenen iki füze Türk gemisine isabet etti

'Katil Saratoga' vurdu: 5 şehit

► Ege Denizi'nde devam eden 'Kararlılık Gösterisi-92' NATO Tatbikatı sırasında önceki gece saat 23.13'te, İzmir'in 80 mil kadar batısında, Sığaç Körfezi açıklarında ABD'nin Saratoga uçak gemisinden ateşlenen iki füze, Türk Deniz Kuvvetleri'ne ait Muavenet adlı muhribin kaptan köşkü ve sancak kısmına isabet etti. Olayda, gemi komutanı bir subay, bir astsubay ve iki er şehit oldu. ■ *İS. Sayfada*

Yarbay Kudret Güngör.

Teğmen Alpertunga Akan.

'Kararlılık Gösterisi 92' tatbikatı sırasında ABD donanmasına ait 'Saratoga' uçak gemisinden dün gece atılan 2 füzenin isabet ettiği muhribte şehit olan 5 askerin cenazeleri ABD helikopteri ile İzmir Hava Eğitim Komutanlığı'na getirildi.

BUSH, ÖZÜR DİLEDİ

Hükümet ABD'den tazminat isteyecek

Haber Merkezi - Muavenet muhribinin vurulması ve 5 denizimizin şehit olması, Ankara, NATO ve Pentagon'da "olağanüstü durum" yarattı. Olay üzerine Bakanlar Kurulu'nu olağanüstü toplantıya çağıran Başbakan Süleyman Demirel, ihityatlı bir dil kullanarak "Olayın ne olduğunu araştırmalar ortaya çıkaracaktır. Bir önyargıyla hareket etmek istemiyoruz. Bir şüphede yaratılmak istemiyoruz" dedi. Bakanlar Kurulu'nda bir sistem anması konusunda tartışıldı. Olayın uluslararası sularda meydana gelmesi nedeniyle Türkiye'nin doğrudan doğruya tazminat hakkının doğduğu görüşü ağırlık kazandı. ABD Başkanı George Bush, Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakan Süleyman Demirel'i arayarak "üzüntülerini" bildirdi. Ankara'nın yanı sıra Pentagon ve NATO da olayı soruşturuyor.

Dişçileri kaynakları, bu tür manevralar için imzalanmış "Evşahibi Ülke Destek Anlaşması"nın zarar ve tazminat taleplerine ilişkin 5. ve kazalardan incelenmesine ilişkin 8. maddesi uyarınca girişimlerde bulunulacağını bildiriyorlar. Ancak, girişimlerin yapılması için ilk soruşturmanın sonuçları bekleniyor.

BATILI UZMANLAR: TEKNİK DEĞİL, İNSAN HATASI ■ *İS. Sayfada*

Sabikalı gemi Saratoga

Saratoga'nın hataları bitmiyor

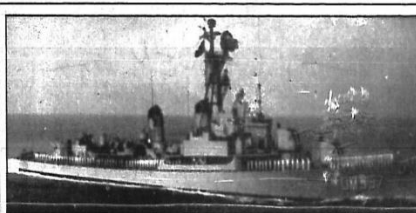
Diş Haberler Servisi - TCG Muavenet muhribine karşı 'Dost atış' yapıp 5 denizcinin ölümüne sebep olan Saratoga uçak gemisi, yakın geçmişte de bazı olaylara karışmıştı.

1985 yılında Saratoga'dan kalkan Tomcat savaş uçakları Filistinli teröristleri taşıyan Mısır Havayollarına ait Boeing 737 yolcu uçağını Sicilya'ya inişe zorlamıştı.

1990 yılında ise İsrail'in Hayfa Limanı açıklarında Saratoga uçak gemisinin personelinin taşıyan bir İspanyolca'nın devrilmesine sonuca 19 denizci bağlanmıştı.

İran-İrak savaşı sırasında da Hürmüz Boğazı'nda devriye gezen Amerikan

■ *Arkası Sa.15, Sü.6'da*

1944'te denize indirilen Muavenet gemisi 2. Dünya Savaşı'na katılmıştı.

Muavenet'i ABD hibe etmişti

Haber Merkezi - 1960'lı yıllarda ABD tarafından Türkiye'ye hibe edildiği bildirilen Muavenet (Yardımcı) filo destroyeri 1944 yılında denize indirilmişti. 2. Dünya Savaşı sırasında Asya-Pasifik'te Japonlara karşı savaşan gemi 28 kamikaze uçağı düşürmüştü. Gemi 1982-1983 yılları arasında modernleştirildi.

Yüz on beş metre uzunluğunda, 12,4 metre genişliğinde olan destroyerde, toplam 275 denizci görev alıyor. Muavenet'te uçaksavar silahları da bulunuyor. Seyrüsefer radarı, yüzey ve hava arama radarı yanında silah atış kontrol sistemleri var.

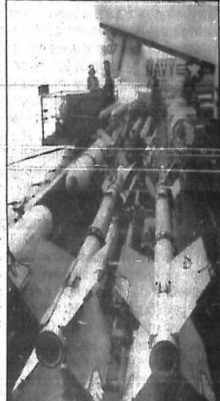
Üç adet 538'lik çif namlululu bir adet 3/50'lik, iki adet 4 namlululu 40/56'lik iki adet iki namlululu Bofors uçaksavar topu bulunan Muavenet muhribi, kendi sınıfında savaş gücü en yüksek gemi olarak tanınmaktadır. En yüksek mayın dökücü ve imha edici özelliği de bulunan muhribin üç gün önce tatbikata katılmak üzere Çanakkale Boğazı'ndan Ege'ye açıldığı öğrenildi.

Hava savunma füzesi

Haber Merkezi - Muavenet'i vuran "Sea Sparrow" güdümlü füzesi Batılı savaş gemilerinde ana hava savunma sistemi olarak kullanılıyor. Kısa menzilli küçük bir başlık taşıyan ABD yapımı füze, düşman uçaklardan ve gemilerinden fırlatılan füzelerin düşürülmesinde de etkili.

Dört metre uzunluğunda olan güdümlü füze, bilgisayar yardımıyla otomatik olarak hedefe yönlendirilebildiği gibi, koordinatları kullanıcı tarafından da verilebiliyor. Sparrow füzesi, 1973 yılından beri NATO ülkelerine ait savaş gemilerinde kullanılıyor. Bu füzeler Türkiye'nin de elinde bulunuyor.

Körfez savaşında kullanılan Patriotlar üreten Raytheon firması tarafından üretilen füzelerden USS Saratoga gemisinde üç adet bulunuyor.

Sea Sparrow: Kısa menzilli füze

Muavenet Muhribinin Vurulması İle İlgili Gazete Haberi

(Cumhuriyet Gazetesi, 1992: 1)

EK-3

Hürriyet

3 Ekim 1992 Cumartesi Kurucusu: Sedat Simavi 1896-1953

Ölüm füzeleri nasıl ateşlendi

Ege Denizi'ndeki NATO tatbikatında Saratoga Uçak Gemisi'nden yanlışlıkla fırlatılan füze, Türk muhribinin kaptan köşküne isabet etti. Faciada, geminin komutanı ile birlikte 5 askerimiz şehit olurken, 13 kişi de yaralandı.

Saratoga, kaptan köprüsünü uçurdu

AMERİKA HİBE ETMİŞTİ Saratoga Gemisi'nden atılan füzelerle isabet alan ve kaptan köşkü, enkaz yığını haline gelen "TCG Muavenet". Amerika tarafından 1971'de Türkiye'ye hibe edilmişti. İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD Deniz Kuvvetleri'nin Pasifik'te Japonlara karşı giriştiği harekâtlara katılan gemi, 114 metre uzunluğunda 13 metre genişliğinde, Kıbrıs Harekâtı'na da katılan gemide, 20 adet 76 ve 127 mm'lik züştü topu, uçaksavar, 6 torpido, bir roket fırlatıcı, iki adet denizaltılara karşı sualtı silahı bulunuyor.

GECE GELEN FÜZE Perşembe gecesi saat 22.59'da, İzmir'in 80 mil batısında meydana gelen olayda, Türk yetkililer, Saratoga Uçak Gemisi'nden fırlatılan iki füzeden birinin Muavenet'e isabet ettiğini açıklarken, Amerikan Savunma Bakanlığı, yanlışlıkla ateşlenen iki füzenin de Muavenet Muhribi'ne isabet ettiğini bildirdi...

HER AN ATEŞE HAZIR Bütün dünyada normal zamanlarda ateş ve silah sistemleri simülasyon, yani eğitim ayarında duruyor. Ancak Amerikalılar, genellikle silah sistemlerini hep gerçek ateş durumunda tutuyorlar. Oysa çevrede dost gemilerin katıldığı tatbikatlarda bu çok tehlikeli. Ve dünkü facia, bunu bir defa daha açıkça gösterdi.

ABD TAZMİNAT ÖDEYECEK ABD Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Frank Kelso, kaza anında Saratoga Gemisi'nden Sea Sparrow füzelerinin ateşlenmesinin öngörülmediğini açıkladı. "Bu, tatbikatın bir parçası değildi" dedi. ABD, ölen ve yaralanan Türk askerleri için, tazminat ödeneceğini açıkladılar. ● 20. sayfa

Bush, Özal ve Demirel'e başsağlığı diledi
● ABD Başkanı, kaza için önce İstanbul'da bulunan Özal'ı, sonra da Ankara'da Bakanlar Kurulu toplantısında bulunan Demirel'i aradı ve üzüntülerini belirtti. Bush'un Özal'a, "Özleyişle ilgili olarak tam bir araştırma ve soruşturma başlattım. Sonucu alır almaz ayrıca bildireceğim" dediği açıklandı. ● 20. sayfa

4 emniyetli ateş sistemi
● Gemilerde düğmeye basmakla ateşleme olmuyor. Bir füzenin yollanması için dört emniyet barajının geçilmesi gerekiyor.
EĞİTİM MODU: Füze önce simülasyondan (eğitim), hakiki ateşleme moduna geçirilir.
HEDEFİ KİLİTLEME: Füze, bilgisayarlı sistemle ateş edilecek hedefe ayarlanıp kilitlenir.
ALARM UYARISI: Düğmeye basılınca ışıklı ve sesli sistem ateş edileceğini uyarısı yapar.
GERÇEK ATEŞLEME: Son uyarı sistemi durdurulduktan sonra, komutanın kasa-sındaki anahtarla ateşlenir.

16 KATLI YÜZEN DEV
ABD'nin birinci sınıf uçak gemisi Saratoga'da, helikopter ve 80 kadar savaş uçağı ile 5 bin personel bulunuyor. Geminin silahları arasında değişik tipte karadan havaya füzeler var. Bunlar arasında faciaya neden olan Sea Sparrow (deniz kurtarıcı) ve dakikada 3 bin ateş yapabilen çoknamlulu Phalanx hava savunma silahları en önemlileri.

Apo'nun gücü çocuklara yetiyor artık
● Bitlis'in Cevizdalı Köyünde teröristlerin kat-
Basında tek vergi

SABAH

TÜRKİYENİN
EN
ÇOK
SATAN
GAZETESİ

NUMARA

BİZİM CITY
Gençler, Michael Jackson'dan çok etkilenmiş...

● 3 EKİM 1992 CUMARTESİ
TV GUIDE+4:GAZETE 3500 LİRA

Böyle kaza olmaz!

Amerika'nın uçak gemisi Saratoga'nın, Muavenet destroyerimizi füzeyle vurarak 5 denizcimizi şehit etmesi büyük şaşkınlık yarattı

Saratoga uçak gemisinde şehitlerimiz için Amerikan töreni

Facadan sonra şehitlerimizin naafları, öldüren füzenin atıldığı Saratoga uçak gemisine getirildi. Amerikan denizciler de şehitlerimiz için bir "denizci töreni" yaptılar. Gemi komutanı Yarbay Kudret Güngör ve diğer şehitlerimiz Türk bayrağına sarılı tabutları başında Amerikalı subay ve askerler selam durdular. Ege Denizindeki tören arasında Amerikan deniz piyadesi şehit düşen denizcilerimiz için havaya saygı anında da bulundu.

■ Ege'deki NATO tatbikatı sırasında, önceki gece 23.13'te Saratoga uçak gemisinden atılan 2 Sea Sparrow füzesinin biri Muavenet'in kaptan köprüsüne isabet etti. Gemi komutanı Deniz Kurmay Yarbay Kudret Güngör ile bir teğmen, bir astsubay ve iki er şehit oldu, 15 subay ve erimiz yaralandı.

İnanıncı açıklama yok

■ Bir tatbikatta ilk kez böyle vahim bir olayın meydana gelmesi dünya çapında yankı uyandırdı. NATO'nun "Kasnak-52" tatbikatında Türk destroyer Saratoga'ya koruma görevi yapıyor, bu nedenle çok yakınında bulunuyordu. Amerikan uçak gemisinin kumanda merkezinde ikili bulunan füze ateşleme sisteminin nasıl çalıştığı füzenin atıldığı Amerikalılar da açıklanmadı.

Atışı tatbikat değil

■ Pentagon'daki yetkililer "Bu tatbikatta füze atılması planlanmamıştı. Uzmanlarımız bu inanılmaz olayın nasıl meydana geldiğini araştırıyorlar" diye açıklama yaptılar. CNN televizyonu sabah 4.30'dan itibaren yarım saat aralığı ile haber olarak olayı duyurdu. "Kaza diyoruz, ama böyle kaza olmaz" dedi.

■ Ayrıntılı haber ve fotoğraflar 10-11 sayfa

Sea Sparrow
Füzelerin boyu 3 metre 80 santim, 30 kiloluk patlayıcı başlık taşıyor. Menzili 9 kilometre.

Muavenet
Deniz Kuvvetlerinin en küçük tek motorlu modernisi oldu. 114 metre boyundaki gemi Türkiye'ye 1971 yılında verildi.

Saratoga
Uzunluğu 322, genişliği 38 metre. 1000 ton ağırlığında. En önemli rol oynayan bu uçak gemisinin 5 bin 500 kişilik mürettebatı var.

Gemimizin kaptan köprüsü tamamen tahrip oldu

Bugün Ridvan posterini isteyiniz

SABAH

DÜN

İstanbul.....353.321
Ankara.....157.276
İzmir.....105.445
Adana.....58.200
Elaazığ.....25.205
Toplam.....699.447 adet basılmıştır

İki nokta

Enflasyonun ayak sesleri

■ Enflasyon yeniden başını kaldırıyor. Eylül rakamının ayak olarak yüzde 6'nın üzerine tırmanması ihtimal var. Tansu Çiller de bu oranı kabul etmiş gibi.

■ Hükümette de bunun tedirginliği yaşanıyor. Çiller de rahatsız. "Deha'yi yapabilirlik ama olmadı" hevasında... Subat sonu itibarıyla yüzde 40-51'den söz ediyor.

■ 11 sayfa

Hasan Cemal

Amerikalı komutan: Füze kendi kendine ateş aldı

Şehitlerin aileleri ve yaralılara tazminat

■ Amerikan tarafı olayın sorumluluğu tam olarak kabul ettiği için şehit aileleri ve yaralıların büyük bir tazminat hakkı doğuyor. Türk tarafı tazminat isteyecek.

■ Saratoga uçak gemisi komutanı Albay James M. Draper olayı şöyle açıkladı: "Otomatige bağlı olan füze ateşleme sisteminin diğer gemilerden gelen sinyaller yüzünden kendiliğinden harekete geçtiğini sanıyoruz."

■ Amerikalı askerler de daha önce zaman zaman benzer kazalara tanık olduklarını anlatıyorlar. "Ama ilk defa bir dost gemi vurduk, inanmıyoruz" diyorlardı.

■ 5300 askerin görev yaptığı dev uçak gemisinde hayat durmuş gibiydi. Bütün denizcilerin yüzleri sakinleşti. ■ Sayfa 11'de

Korcan KARAR Saratoga'dan bildiriyor..

Şehit Yarbay Güngör
Destroyerin komutanı Yarbay Kudret Güngör Saratoga'dan atılan füze sonucu kaptan köprüsünde yarındaki dört denizciyle birlikte şehit oldu.

Muavenet Muhribinin Vurulması İle İlgili Gazete Haberi

(Sabah Gazetesi, 1992: 1)

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2023

Cilt/Volume: 2023

Sayı/Issue: 2

TBMM 13, 15 ve 16. Dönem Milletvekili Nilüfer Gürsoy'un Meclisteki Faaliyetleri*

Activities of Nilüfer Gürsoy, Member of Parliament for the 13th, 15th and 16th Terms of the Grand National Assembly of Turkey

*Melike Çelik***

*Neslihan Altuncuoğlu****

Özet

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinin ardından, Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. Hükümet değişmiş, çift meclisli sistem getirilmiştir. Bazı milletvekilleri Cumhurbaşkanı tarafından seçilmiştir. Bu süreçte milletvekilliği yapan önemli isimlerden biri de Nilüfer Gürsoy'dur. Bursa'da doğmuştur. Ankara Üniversitesi Filoloji Bölümünden mezun olmuştur. Aynı üniversitede akademik kariyerine başlamış, fakat devam etmemiştir. Babası Celal Bayar'ın yargılanmasının ardından siyasi hayata giren Nilüfer Gürsoy, 3 dönem milletvekilliği yapmıştır. Milletvekilliği sürecinde mecliste yardıma muhtaç çocuklarla ilgili çalışmaları bilinmektedir. Ayrıca 27 Mayıs 1960 Darbesi'ni konu alan konuşmaları mevcuttur. Mecliste milli eğitim ve dış işleri komisyonu üyeliği görevleri de yapmıştır. 1980 yılına kadar milletvekilliği görevine devam etmiştir. Bu çalışmada, Nilüfer Gürsoy, başta kendisiyle yaptığımız röportaj, TBMM Albümü, TBMM Zabıt Cerideleri, dönemin gazeteleri, kendisi hakkında bilgi içeren kitap ve makaleler ekseninde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs, Adalet Partisi, Cumhuriyet Senatosu, Demokrat Parti, Nilüfer Gürsoy.

* Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "TBMM'deki Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki Faaliyetleri (1961-1980)" başlıklı yüksek lisans tezinin ilgili bölümlerinden üretilmiştir.

** **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, ekilem189@gmail.com. ORCID: 0002- 3420- 0188.

*** Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, altuncuoğlu@erciyes.edu.tr, ORCID:0000-0002-3244-5077.

Atıf/Citation: Çelik, M.-Altuncuoğlu, N. (2023). TBMM 13, 15 ve 16. Dönem Milletvekili Nilüfer Gürsoy'un Meclisteki Faaliyetleri. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023 (2), 278-304.

Geliş/Received: 24.05.2023

Kabul/Accepted: 22.07.2023

Abstract

After the 1960 military intervention, a new era began in Turkey. The government has changed. A bicameral system was introduced. Some deputies are elected by the president. Nilüfer Gürsoy is one of the important names who became a member of parliament in this process. He was born in Bursa. He graduated from Ankara University, Department of Philology. He started his academic career at the same university. But he did not continue his career. Nilüfer Gürsoy, who entered political life after her father Celal Bayar's trial, served as a member of parliament for 3 terms. He is known to work with children in need of help in the parliament during the parliamentary process. He also has speeches about the May 27 incident. He also served as a member of the national education and foreign affairs commission in the parliament. He continued his duty as a member of parliament until 1980. The purpose of writing the article is to have more information about Nilüfer Gürsoy, one of our values who have made important studies and still live, by taking into consideration the newspapers and magazines of the period. To provide a detailed examination of their work in the parliament.

Key Words: May 27, Justice Party, Democrat Party, Senate of the Republic, Nilüfer Gürsoy.

Giriş

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kurulan yeni rejim, ulus devlet inşası oluşturmanın yanında batılılaşmayı hedeflemiş, bu doğrultuda gerekli hamleleri sırasıyla uygulamaya başlamıştır. Batıyla politik anlamda bütünleşme sürecinde, çok partili hayata geçiş önemli bir yer tutmuştur. Bu bağlamda, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi çok partili siyasal hayata geçiş doğrultusunda yapılmış başarısız hamlelerin ardından, 7 Ocak 1946'da kurulan DP, Türkiye'nin ilk kalıcı muhalefet partisi olmayı başarmıştır (Güzelipek, 2017: 78) 1950, Türkiye'de CHP iktidarının değiştiği yıldır. Demokrat Parti, CHP'yi iktidar partisi konumundan muhalefet partisi konumuna düşürerek siyasal hayata girmiştir. (Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi, 1983: 596)

Demokrat Parti 7 Ocak 1946' da resmi olarak kurulmuştur. (Zürcher, 2009: 311) DP, birkaç ay öncesine kadar Halk Partili olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından teşekkül etmiştir. (Karpata, 2012: 485) 1946 yılında yapılan seçimin ardından muhalefette yerini alan DP, hızla teşkilatlanmış ve gücünü artırmıştır. (Erdoğan & Pişkin, 2020: 577-590) Bu yeni dönemde Celal Bayar cumhurbaşkanı olurken, İsmet İnönü'de muhalefet partisi lideri olarak mecliste bulunmuştur. Demokrat Parti hükümeti kurma görevi de Adnan Menderes'e verilmiştir. (Eroğul, 2019: 71) Devletçilik karşıtı sloganlarla iktidara gelen DP on yıl sonra, 27 Mayıs 1960'ta silahlı kuvvetlerin müdahalesiyle iktidardan uzaklaştırılmıştır. (Eraslan, 2012: 576) Milli Birlik Komitesi olarak ortaya çıkan ve 38 subaydan meydana gelen yeni idarenin başına Cemal Gürsel geçmiştir. Demokrat Parti'nin hükümet üyesi ve partili milletvekilleri ile bu partinin ileri gelenleri anayasayı ihlal etmek suçu ile hapsedilmişlerdir. Bu olayların ardından (Karpata, 2013: 173) İstanbul Üniversitesi Rektörü Sami Onar'ın başkanlığını yaptığı bir bilim heyeti toplanmıştır. Yeni anayasayı hazırlamakla görevlendirilen bu bilim heyeti, 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında geçici kanun adını taşıyan, Geçici Anayasa'yı açıklamıştır. Bu Geçici Anayasa'ya göre, TBMM'nin bütün anayasal hak ve yetkileri, yeni meclis açılıncaya kadar MBK'ya devredilmiştir. Geçici Anayasa, ayrıca eski Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes ile eski bakanları ve bunların suçlarına katılanları yargılamak üzere "Yüksek Adalet Divanı" adıyla bir de olağanüstü mahkeme kurmuştur. (Cumhuriyet Ansiklopedisi) Olayların ardından gergin bir siyasi ortam oluşmuştur. 15 Ekim 1960'tan beri eski DP'lilerin kamuya açık duruşmaları, Yassıada'da devam etmiştir. (Ahmad, 2010: 220) 15 Eylül 1961 tarihli karar gününe kadar 287 duruşma yapılmıştır. Bu süreç içinde, çeşitli konularda 19 dava ele alınmış, bunlardan 17'si

anayasayı ihlal davası ile birleştirilmiştir. Yassıada Mahkemelerindeki dinlenen şahit sayısı 1068'dir. Duruşmaları 150 bin dinleyici izlemiş, bu sayının çok azı sanık ailelerine ayrılmıştır. Yassıada Mahkemeleri'nde karar sonunda 15 idam, 31 ömür boyu hapis, 418 kişi de 6 aydan 20 yıla kadar değişen hapis cezaları olmak üzere 465 kişi hüküm giymiştir. 5 kişi af kanunundan yararlanmış, 123 kişi de beraat etmiştir. Daha sonra 15 idam hükümlüsünden, 12'sinin cezaları Milli Birlik Komitesi tarafından müebbet hapse çevrilmiş, Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın ölüm cezaları ise tasdik edilmiştir. (Koraltan, 2023, 223) Celal Bayar'ın cezası yaşından ötürü hapse çevrilmiştir. Cemal Gürsel cumhurbaşkanı olurken, İsmet İnönü ise yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Yassıada mahkemelerinin bu şekilde sonuçlanmasının ardından sıra yeni anayasa hazırlanmasına gelmiştir. Ayrıca o süreçte Yassıada duruşmaların doğurduğu olumsuzluklara rağmen Nilüfer Hanımın da milletvekilliği yapmış olduğu Adalet Partisi 11 Şubat 1961 yılında Ragıp Gümüşpala başkanlığında kurulmuştur. (Akşin, 2022: 259)

Yeni anayasa hazırlanana kadar 12 Haziran 1960 tarihinde geçici bir anayasa yürürlüğe girmiştir. 6 Ocak 1961'de Kurucu Meclis açılmış ve çalışmalarını 157 sayılı yasa gereği ara vermeden ve hızlandırılmış bir tempoyla devam ettirmiştir. Dolayısıyla yasama yetkisi Milli Birlik Komitesi'nden, Kurucu Meclis'e devredilmiştir. Kurucu Meclis, Milli Birlik Komitesi ile Temsilciler Meclisi'nden meydana gelmektedir. Temsilciler Meclisinin yetkisi, anayasa ve seçim yasalarının hazırlanması bakımından geniş tutulmuştur. (Tosun, 2022: 223)

9 Ocak'ta seçilen TM (Temsilciler Meclisi), Anayasa Komisyonu çalışmalarını hızlı bir şekilde tamamlayarak 9 Mart'ta, TM Başkanlığına sunmuştur. TM Genel Kurulundaki görüşmeler son derece tartışmalı geçmiştir. 157 sayılı kanun, anayasanın referanduma gidilmesini öngörmüştür. 9 Temmuz 1961 halk oylaması günü yapılmıştır. Katılma oranı %80'in üzerindedir. Geçerli oyların %61,5'i "evet", %38,5'i "hayır" çıkmıştır. Bu referandumdan bir süre sonra yapılan, 15 Ekim 1961 genel seçimleriyle oluşan XII. Dönem TBMM'si 25 Ekim 1961 günü toplanmıştır. Böylece, iktidarın devri için öngörülen tarihten dört gün önce yeni anayasal düzen getirilmiştir. (Tanör, 2014, 375-376) Yeni anayasa Türkiye'ye, iki meclisli bir parlamento getirmiştir. Meclis normal çalışmalarına devam etmiştir. Artık demokratik siyasi hayat başlamıştı ve müdahale sona ermiştir. (Aydemir, 1993: 408)

1961 Anayasası'na göre Türkiye Büyük Millet Meclisi, kurum ve yetkileri bakımından birbirinden ayrı iki parlamentodan oluşmuştur. Bu parlamentolardan ilki Millet Meclisi, diğeri ise Cumhuriyet Senatosudur. Yeni Anayasa, TBMM'ye yasama yetkisi vermiştir. Onu oluşturan iki organın yetkilerini eşitlemiş ve bazı hususlarda iki meclisin toplanıp karar vermesi ilkesini kabul etmiştir. (Yavuz & Bülbül, 2012: 229)

Buna göre seçimler de şu şekilde olmuştur. Anayasa Ön Tasarısı'nın 73. maddesinde, Cumhuriyet Senatörlerinin seçimi için her seçim bölgesinden 1 üye olmak üzere, her 500.000 vatandaş için 1 üyenin seçimle belirlenmesi; ayrıca 85 üyesinden 5 üyenin hâkimlik, savcılık veya yasa sözcülüğü yapmış kişiler içerisinde yüksek mahkemelerce seçilmesi ifade edilmiştir. Sonuç olarak, anayasa kabul edilip, seçimler yapılmıştır. Anlatılan bu süreçte seçilen kadın milletvekillerimizden birisi de Nilüfer Gürsoy'dur. (Özgişi, 2011)

Bu çalışmada, bahsi geçen dönemde milletvekilliği yapan önemli isimlerden biri olan, Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy, başta kendisiyle yaptığımız röportaj, TBMM Albümü, TBMM Zabıt Cerideleri, dönemin gazeteleri, kendisi hakkında bilgi içeren kitap ve makaleler ekseninde incelenmiştir.

1. Nilüfer Gürsoy

1921 yılında Bursa'da doğmuştur. Babasının adı Mahmut Celal, annesinin adı da Reşide'dir. Celal Bayar, İnegöllü Refet Bey'in kızı Reşide Hanım ile 1903'te evlenmiş, bu evlilikten Refii (1904-1941), Turgut (1911-1983), Nilüfer (1921-) adlarında üç çocuğu olmuştur. Nilüfer Gürsoy en küçük çocuklarıdır. (Bayar, 1986: 10) Nilüfer Gürsoy, ilkökul eğitimini evde tamamlamıştır. Ortaokul ve liseyi 1939 yılında Ankara TED Kolejinde tamamlamıştır. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümüne başlamıştır. Burada bir yıl eğitim aldıktan sonra ailesinin Ankara'ya taşınması sebebiyle Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Klasik Filoloji Kürsüsüne kaydolmuştur. (Gürsoy, 2021: 11-12) 1949 tarihinde Klasik Filoloji Bölümünde asistan olarak göreve başlamıştır. Eupidesin Siyasi Görüşleri adlı tez ile doktor unvanını almıştır. 29 Mayıs 1960 tarihinde, babası Celal Bayar ve eşi Ahmet İhsan Gürsoy'un tutuklanıp Yassıada'ya gönderilmeleri üzerine üniversiteden uzaklaştırılmıştır. Sonrasında üniversiteye dava açarak kazanmış, fakat akademik kariyerine devam etmemiştir. Nilüfer Gürsoy üniversitedeki görevinden uzaklaştırılmasını şöyle anlatmaktadır: Celal Bayar ve Ahmet İhsan Gürsoy, Yassıada'ya gönderildikten sonra Reşide Bayar ve ailesi de Çeşme'de yazlığa gönderilmişlerdi. Bir yere gideceklerinde dahi izin ile gidebilmekteydiler. Nilüfer Gürsoy, bu sırada üniversiteye de gidememiştir. "*Çeşme'ye gidebileceğimiz haberi gelince, Dr. İhsan Bey, yazlık izin kâğıdımı fakülteye götürmüştü, dönüşünde de o zaman dekan olan Bedrettin Tuncel'in sözlerini bana nakletmişti. Bedrettin Tuncel: Nilüfer talebemdi, kendisini iyi tanırım. Üzülmesin gitsin. Fakülte açılıncaya kadar kalsın gelmesin demiş. Ben de bu sözlerin verdiği emniyet içinde Çeşme'de bir aylık iznimden sonra da rahat rahat (!) ve mecbur tutularak oturacak, sonra da devamsızlık (!) gerekçesi ile asistanlıktan atılacaktım.*" (Gürsoy, 2009: 40) Nilüfer Gürsoy, darbe ile alakalı olarak, Celal Bayar'ın, 9 Subay olayının detaylı bir şekilde

incelenmesini istediğini anlatır. Araştırılma yapılsaydı belki engellenebileceğini belirtmektedir. (TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, 11 /10/ 2010: 2)

Nilüfer Gürsoy, darbe sonrası babası Celal Bayar ile yaşadıkları sıkıntılı bir olayı şöyle ifade etmiştir: Yargılanma sonrası, Kayseri Cezaevinde mahkûmiyeti başlayan Celal Bayar, bir takım sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bazı tetkiklerinin yapılabilmesi için Kayseri'den Ankara'ya sevk edilmiştir. Fakat Ankara Devlet Hastanesine götürüleceği belirtilmesine rağmen, Celal Bayar ve Nilüfer Gürsoy'un da içinde bulunduğu hastane aracı Ankara Tıp Fakültesi Hastanesi yoluna sapmıştır. Nihayetinde Celal Bayar ve Nilüfer Gürsoy Tıp Fakültesi Hastanesine getirilmiştir. Kızı Nilüfer Gürsoy'un yanında kalmasına müsaade edilmemiş, refakatçi olarak kabul görmemiştir. Celal Bayar hastanede yalnız bırakılmış, telefonla konuşmasına dahi izin verilmemiştir. Sonrasında, Ankara Tıp Fakültesi Hastanesi başhekimliğine, Celal Bayar'ın Ankara Devlet Hastanesine nakledileceği haberi gelmiş, Celal Bayar Ankara Devlet Hastanesine nakledilmiştir. Nilüfer Gürsoy'un refakatçi olmasına müsaade edilmiştir. (Akis Dergisi, 1962) 14 Şubat 1962 tarihinde tedavi için gittiği Ankara'da beş gün kalmış, sonra tekrar Kayseri'ye dönmüştür. (Gülmez & Aşık, 2014:249- 282) Nilüfer Hanım'ın siyasi yaşamına bakacak olursak;

Nilüfer Gürsoy,10 Ekim 1965 tarihinde meclise girmiştir. Eski Yunanca, Türkçe, İngilizce dillerini bilmektedir. Ahmet İhsan Gürsoy ile evli olan Nilüfer Gürsoy'un Bilge, Emine ve Akile isimlerinde üç kız çocuğu vardır. (Millet Meclisi Üyesi, Hal Kâğıdı Tercümesi Örneği, No: 508) 13. Dönem Bursa Adalet Partisi Milletvekilliği yapmıştır. 1969 yılında AP'den istifa etmiştir. AP'nin af konusundaki tavrının parlamentoya ters düştüğü gerekçesiyle Demokratik Parti'ye geçmiştir. (Milliyet Gazetesi, 1962) 15. Dönem İstanbul Demokratik Parti milletvekili seçilmiştir. Sonrasında, Demokratik Parti'den istifa ederek yeniden Adalet Partisi'ne geçmiştir. 16. Dönem İstanbul Adalet Partisi milletvekilliği yapmıştır. Milli Eğitim, Kitaplık Karma ve Dış İşleri Komisyonlarında yer almıştır. Kütüphaneler hakkında verdiği kanun teklifi mevcuttur. Demokratik Parti adına bütçe görüşmelerinde sözcülük yapmıştır. Celal Bayar Vakfı başkanlığı yapmıştır. Nilüfer Gürsoy şimdi 102 yaşındadır. (Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935 – 2009: 207)

2. Nilüfer Gürsoy'un Adalet Partisi Milletvekilliği ve Demokratik Partiye Geçişi

Nilüfer Gürsoy, meclise Bursa AP milletvekili olarak girmiştir. Fakat partinin af ile ilgili kararlarını tasnif etmediği için 1969 tarihinde bir kısım milletvekili ve senatör ile beraber AP'den istifa etmiştir. DP'nin kuruluşunda bulunmuştur. İstifasının ardından Nilüfer Gürsoy, DP İstanbul milletvekili olarak meclise katılmıştır. Bir müddet sonra DP'den tekrar AP'ye

geçerek İstanbul milletvekili olarak görevine devam etmiştir. (Güngör, 2022: 90). Demokratik Parti ile ilişkileri ise şu şekilde başlamıştır.

1969 tarihinde Celal Bayar eski Demokrat Partililerinin siyasi haklarını tekrar kazanabilmeleri için çalışmalarında bulunmuştur. Fakat AP'nin genel başkanı Süleyman Demirel bu hususta olumsuz tavırlar sergilemiştir. Bu yüzden anlaşmaya varamamışlardır. Yeni bir partiye ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Böylelikle eski demokrat partili milletvekillerinden oluşan grup Celal Bayar ile görüşmüş ve desteğini almışlardır. Celal Bayar'ın da destek vermesi üzerine Nilüfer Gürsoy ve eşi Demokratik partinin kuruluşunda yer almıştır. (Çavuşoğlu, 2005: 50).

2.1. Meclisteki Çalışmaları

Nilüfer Gürsoy mecliste 4 kez söz almıştır. 1 yazılı soru önergesi, 1 kanun teklifi mevcuttur. Aşağıda Nilüfer Gürsoy'un meclisteki faaliyetleri detaylı olarak incelenecektir.

2.2. Mecliste Söz Hakkı Aldığı Konular

26.05.1974 tarihli konuşması Yükseköğretim Kurumları hakkındadır. Bu konuşmasında Nilüfer Gürsoy, gençlerin sınavlara girmesinden önce gençlerin yeteneklerine göre iş kollarına yönlendirilmesini vurgulamaktadır. Eğitime ayrılacak olan bütçenin faydalı bir şekilde kullanılmasını temenni etmektedir. Ayrıca DP adına kitaplarda bulunan yanlış ithamların kaldırılması yönünde istekte bulunmuştur.

D.P. GRUPU ADINA NİLÜFER GÜRSOY'UN 26.05. 1974 TARİHLİ KONUŞMASI

“Sayın Başkan, Değerli Milletvekilleri; Millî Eğitim Bakanlığı ve üniversiteler bütçesi hakkında Demokratik Parti'nin görüş ve isteklerini bildirmek üzere karşınıza gelmiş bulunmaktayım. Yüce Heyetinizi saygıyla selâmlarım. Değerli Milletvekilleri; millî eğitimin gayesi Türk milletini, hür fikrin hâkim olduğu bir hava içinde bilgi, sanat, teknik ve refah mertebesi açısından Batı medeniyeti seviyesine çıkarmak, Türk milletinin malik olduğu millî, ahlâkî, insanî üstün değerleri iyileştirmek, onu Batı medeniyetinin yapıcı, oluşturan, önemli bir ortağı haline getirmektir diye açıklanmıştır.”

“Millî eğitimin dayandığı temel, demokratik anlayıştır. Fakat demokrasiye dayalı bir eğitim sistemi, hür düşünceye imkân tanıyabilir, yaratıcı olabilir. Demokrasi rejiminin yetiştirmek istediği insan, siyasî iktidara düşünüp taşınmayan bir tebaa değil fakat devletin amaçları hakkında fikir sahibi ve onu kontrol edebilecek vatandaştır. Bundan dolayı, demokrasilerde şahsiyet ilerlemesine ve kültüre çok

önem verilir. Çoğunluğun buna sahip olmasına çaba gösterilir, fırsat eşitliğine saygı gösterilir. Toplumun kaynaklarının bekciliğini yapan, aynı zamanda bunları yayan eğitim millî olmalıdır. Yaydığı kültür millî olmalıdır. Bu kültür baskı olmadan gelişmelidir. Türk milliyetçiliğinin niteliklerini taşımalı, bizim olmalıdır, hür olmalıdır. Çocukların istek ve başarılarına göre erken sınıf ve yaşlarda belirli gayelere yöneltmeleridir. Her gencin üniversiteye gitmesi şart olmadığı gibi devletin böyle bir görüş içinde olması da beklenemez. Ancak, devlet her bireyin yeteneğine ve becerisine göre meslek sahibi olması için çözüm yolları üretmeye ve buna en uygun sistemler arayıp bulmaya mecburdur. Bu itibarla, Sayın Millî Eğitim Bakanı'nın senato bütçe konuşmasında belirtmiş olduğu gibi, üniversiteye girişin ortaokul liselerden yönlendirilmesini uygun görmekteyiz. Ancak, uygulamada bu nasıl işletilecektir, henüz bilmiyoruz. Üniversiteye giriş, ortaokullarda ve liselerde yükseköğretime yöneltileni öğrencilerden liseyi bitirenler için sınavsız olacaktır denilmektedir. Bu yöntemin başarısı, öğretim safhaları arasında süzgeçlerin sağlam tutulmasına bağlıdır. Türkiye'nin geleceği için mevzu bahis olan kalite, milletlerarası ilmî bir seviyedir. Biz bu standarda erişmek ve bunu korumak zorundayız. Talebenin küçük sınıflarda iyi yetişmesine dikkat edilirse, üniversitedeki verimlilik de o derece artacaktır. Üniversite kapılarındaki tikanıklığı ortadan kaldırmanın bir yolu da kısa vadeli ve geçici bir tedbir olarak üniversite öğretim seferberliği açmaktır. 1965 yılında üniversiteye 13 822 öğrenci alınmış 1973 senesinde bu sayı ancak 14 565'e çıkmıştır. 9 senede ancak 680 kişilik bir kontenjan artışı olmuştur. Başka bir sayıya göre, son 5 yıl içinde artış 1 875'tir. Buna karşılık 5 yıl içinde öğretim üye artışı 2 900'dür. 10 sene içinde üniversitelerimiz çoğalma olmuş, nüfusumuz artmıştır. Bu yıl 200 000 gencin üniversite giriş sınavına girmesi beklenmektedir. Üniversitelerimize alınan öğrenci sayısı ile öğretim üye artışı arasındaki orantısızlık göz önüne alınırsa üniversitelerimizin de buna ayak uydurmaları lâzımdır ve geçici bir tedbir olarak kontenjanların arttırılması yerinde olur. Kalkınma planında gece öğretime hız verileceğini memnuniyetle görüyor, tatbik sahasına da konmasını bekliyoruz. Ön lisans da bir tedbir olarak öne sürülmektedir. Lehte aleyhte söylenecek tarafları olabilir. Ne şekilde uygulanmak istendiğini kesin olarak görmemiz gerekir. Mezuniyette her bölümün kendine has ölçüleri ile standartların yüksek tutulmasını uzun vadeli sağlam bir esas kabul ediyor, mezuniyette yüksek bir standardı gerçekleştirecek üniversitelerarası bir devlet imtihanı yapılmasını öneriyoruz.

Değerli Milletvekilleri, 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu çıkalı az bir zaman olmuştur. Ancak bu kanun tenkitlere uğramaktadır. Bu konuda kısaca görüşümüzü ifade etmek istiyorum:

Klasik öğretim yapan İstanbul, Ankara, Ege Üniversiteleri gibi köklü yükseköğretim kurumları yanında, özellikleri olan Ortadoğu Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Hacettepe ve Teknik Üniversite birbirinden farklıdır. Kanun ise çok ayrıntılı ve üniversitelerin gündelik çalışmasını dar bir çerçeveye içirisine sokmaktadır. Bunun yerine genel prensipleri belirleyen bir Üniversiteler Kanunu ve her üniversitenin kendi özelliğine göre çalışma düzenlerini içtüzük ve yönetmeliklere bırakması modern üniversite anlayışına uygun olurdu.

Değerli Milletvekilleri, belirtmek istediğim başka bir konu da ilk ve ortaokul tarih ve yurttaşlık kitaplarında politik nitelikteki bir bahistir: 27 Mayıs bahsi ve dolayısıyla Demokrat Parti dönemine yöneltilen ithamlardır. Bu bahis ile ilgili olarak geçmişteki bir Eğitim Bakanı 27 Mayıs bölümünü yazan bazı yazarlar, o günün havası içinde, olayı objektif olarak tespit edememişlerdir diye itirafta bulunmuştur. Ancak burada su yüzüne çıkan bir gerçek vardır: Objektif olmayan bahisler, eğitim sistemi ile nasıl bağdaştırılabilmıştır? Ders kitaplarına nasıl girmektedir? Bugün aynı bahisler yüzeysel bir değişikliklerle okutulmakta, anayasanın «Başlangıç» kısmına dayandırılmaktadır. Anayasanın başlangıcındaki bu bölüm, hukukçular tarafından dahi münakaşası yapılan politik bir belge olması dolayısıyla, ders kitaplarına girmemesi gerekir. Bu konuyu okutmakla varmak istenilen gaye belli değil, demokratlık eğitim sistemine sığdırmak da mümkün değildir. Uygulamada öğrenci ve ailesi ile öğretmen ilişkilerinde zaman zaman gerginlik oluşturan hassas, politik bir mevzudur. Demokratik rejimlerin tarih anlayışı, tarafsızlık ve objektiflik olmalıdır. Fransız tarihçisi Fustel de Coulanges'ın ifadesiyle: Tarihin hırs, garez ve intikam hislerinden uzak berrak bir vasat içinde bulunması lâzımdır. Tarihten beklediğimiz mutlak bir tarafsızlıktır. Tarafsızlığın olmadığı yerde de ancak güdümlü tarih vardır ki, bu da totaliter rejimlere mahsustur. Elbette, rejimimizin bir eğitim politikası vardır. Bu da millî bir görüşür. Ancak eğitim politikası, günlük politika çatışmaları seviyesine indirilirse millî bütünlüğü zedeler. Dileğimiz, millî bütünlüğü zedeleyici bir şekilde ders kitaplarında yer alan bu bahsin ders programlarından çıkartılmasıdır. Değerli Arkadaşlarım, öğretim kademelerinde bulunan bütün öğretmenler hakkında huzurunuzda, hissiyatımı

kısaca ifade etmek istiyorum: Hangi kademedede olursa olsun öğretmen, daima saygıya lâyık örnek bir insan olmalıdır. Yalnız okuttukları değil, davranışlarıyla çevresine örnek olacaktır. Politik kanaatleri ne olursa olsun bunların kendisine saklanması, silâh olarak kullanmaması lâzımdır. Davranışlarında millî bütünlüğümüzün şuuru ve vatanseverlik hâkim olmalıdır. Söyleyeceği her sözde, yazacağı ve başka kaynaklardan aktaracağı her satırda bu his hâkim olmalıdır. Değerli Arkadaşlarım, sözlerimi bitirirken, bütçenin memleketimize, millî eğitim camiasına ve üniversitelerimizin kıymetli üyelerine hayırlı uğurlu olmasını diler, grubum ve şahsım adına saygılar sunarım. (Alkışlar) BAŞKAN — Teşekkür ederim Sayın Gürsoy.” (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4. Dönem,5. Cilt, 1. Toplantı,86. Birleşim: 153-156)

Nilüfer Gürsoy’un diğer konuşması Kültür Bakanlığı bütçesi hakkındadır. Bu konuşmasında sayın Gürsoy, kültürel faaliyetlerin önemine değinmiştir. Bu faaliyetlerle ilgili çalışmaların artırılması ve topluma sevdirmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca Arşiv vesikalarının araştırmalardaki önemine vurgu yapılmıştır. Bu vesikaları ve kütüphane çalışmalarını yürütecek uzman kişilere ihtiyaç olduğu belirtilmektedir.

D. P. GRUPU ADINA NİLÜFER GÜRSOY (24.02.1975 TARİHLİ KONUŞMASI)

“(İstanbul) — Sayın Başkan, Muhterem Milletvekilleri; 1975 malî yılının Kültür Bakanlığı bütçesi hakkında Demokratik Parti’nin görüşlerini arz etmek üzere huzurunuzda gelmiş bulunuyorum. Yüce Heyetinizi saygıyla selâmlıyorum. Kültür faaliyetleri bundan önce Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde müdürlükle, daha sonra müsteşarlıkla yürütülmüş, kısa bir süre bakanlık olmuş, yine müsteşarlığa çevrilerek başbakanlığa bağlanmıştır. Bakanlık olarak bütçesi ilk defa görüşülmekte olan Kültür Bakanlığı’nın, henüz kuruluş kanunu meclislerimizden geçmemiştir.

Bakanlığa adını veren kültürden ne anlamak gerekir. Umumî manada kültür, toplum içindeki insanın, bütün faaliyetlerini içine alan bir oluşturdur. Kültürün ayrıca başka tarifleri vardır. Aynı zamanda, kendisine çok yakın, hatta eş sayılan medeniyet ile mukayese yoluna gidilebilir.

Kültür Bakanlığının bazı faaliyetleri ve bölümlerine değinmek isterim: 1309 sayılı Kanunla 1970’te, opera ve tiyatro bölümleri birbirinden ayrılmıştır. 1970 sayımı sonuçlarına göre, yurdumuzda tiyatro seyirci durumu şöyledir: Resmî ve özel olarak 106 tiyatromuz vardır. 17 bin küsur koltuk sayısı ve senede 2,5

milyonu aşkın seyirci. 12 resmî tiyatroya karşılık, 94 özel tiyatro mevcuttur. Resmî tiyatronun 666 bin küsur seyircisine karşılık, özel tiyatronun 1 milyon 900 bin küsur seyirci sayısı düşündürücüdür. Devlet tiyatrosu adedini kaliteyi düşürmeden artırma yoluna gidilmeli, diğer taraftan sayıca çok olan özel tiyatroların değerli olanlarını korumalıdır. Tiyatroyu olsun, operayı olsun daha geniş kitlelere sevdirmenin yollarını araştırmalı, Bakanlığın malî imkânları nispetinde yurda bunları yaymalıdır. Televizyon yeniliği ve cazibesıyla tiyatro, sinema seyircisini azaltmıştır. Ancak uzun vade içinde seyretme alışkanlığı yaratması neticesinde tiyatroya dönüş olacaktır. Başka memleketlerdeki incelemeler bunu ispatlamıştır. Arşiv ve kütüphane çalışmaları tarz itibariyle birbirine çok benzer. Her ikisinde de eksikliğini duyduğumuz yetişmiş uzmana ihtiyaç vardır. Eski yazıyı, Osmanlıca'yı bütün incelikleriyle bilen, hatta Farsça ve Arapçayı bilen uzmanlara ihtiyaç vardır. Halen devlet arşivlerinde 30 milyon tasnif edilmemiş evrak bulunmaktadır. Uzmanlar senede ancak 400 bin kadarını tasnif edebilmektedirler. Bu evrakın müsait olmayan şartlar içinde bırakılması harabiyete yol açmaktadır. Tasnife gidilmeden onarımı icap ettirmektedir. Bugün memleketimizde, dile bir zorlama yapılmaktadır. Biz kelime atarak yerine uydurmaların konulmasına karşıyız. Yapılan gelişme değil, zorlamadır. Değişme kendiliğinden, toplumun kendi yaratıcılığı ve benimsemesiyle olabilir. Atatürk'ün kendi devrine kendine has dili, üslubu vardır. Bugünün nesline anlaşılması zor gelebilir. Bu veya başka bir bahane ile Atatürk'ün konuşmalarını tahrif edip uydurma bir metin haline getirilmesini doğru bulmuyoruz. Hususî sözlük; hatta komanterli, şerhli metin çıkarmak yoluna gidilebilir. Bu konuda Bakanlığın görüşünü öğrenmek ihtiyacındayız.

Kalifiye uzman yetiştirmek, kıymetli vesikaları toplayıp kataloglarını hazırlayarak modern bir arşiv meydana getirmek Bakanlığın başta gelen hizmetlerinden olmalıdır. Sayısını bilmediğimiz külliyelerde Türk edebiyatına ait el yazmaları ve vesikalar çürümeye terk edilmiştir. Bunlar toplanmalı, değerlendirilerek neşredilmelidir. Halk edebiyatımıza ait olmak üzere, edebî eserlerin komanterli edisyonları yapılmalıdır. Böylece eski ve kıymetli eserler yok olmaktan kurtarılmış, hem de yayın hizmetine geçilmiş olacaktır. Kütüphanelerimizin Ankara'daki Millî Kütüphanemizde olduğu gibi millî kültür araştırmalarına imkân verecek merkezler haline gelmelerini sağlamalı ve çalışmalarına maddî manevî yardım edilmelidir. Yurdumuzda 87 müze bulunmaktadır, bunların 47' si

müdürlük, 40'ı memurlukla yürütülür. Müzelerimizdeki eşya sayısı 1 milyon 250 bini aşmakta ve her sene de 50 bin eser eklenmektedir. Memleketimizin arkeoloji ve eski eser bakımından hakikaten dünyada eşi yoktur. Bunu iyi değerlendirip uzun ve kısa vadeli programlarla elde mevcutları koruyarak müzelerde teşhir, tanıtma ve propagandayı yürüterek uzun vade içinde yapılacak arkeolojik kazıları programlayıp çıkacak eserlerin çevre tanziminde modern şehir anlayışı ile eski geleneği en güzel şekilde değerlendirecek çalışmalara gidilmelidir. İstanbul Boğazı'nı süsleyen eski tarihî yaluların korunması hakkında Bakanlığın bir çalışması olup olmadığını öğrenmek isterim. Eski Ankara Bağ Evleri gibi mahallî ve Türk mimarisinin örneğini veren evler bir bir kaybolmakta, yerlerini beton yığını halinde zevksiz apartmanlar almaktadır. Bu eski evlerin örnek olabileceklerinden olanları, restore edilerek müze haline getirilmesi dileklerimiz arasındadır. Türk mimarisinin kaybolmakta olan örneklerini kurtarmak ve tanıtmaq Bakanlığın verimli çalışmalarından birisi olmalıdır. Türk mimarisinde olduğu gibi, Türk folklorunun kaybolmakta olan örneklerini de araştırmak ve derlemek hususunda bakanlığın ilgisini ve bu konuda yapılmış ve yapılacak çalışmalar hakkında bizi aydınlatmasını rica ederiz. Türk el sanatları da titizlikle üzerinde durulması lâzım gelen bir konudur.” (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 10. Cilt, 2. Toplantı, 47. Birleşim: 215-217)

Diğer söz hakkı ise 1977 yılı Kültür Bakanlığı bütçesi ile alakalıdır. Nilüfer Gürsoy bu konuşmasında, dilin zamanla bozulabileceği ve bunun önüne geçebilmek için bazı çalışmaların yapılması gerektiğini dile getirmektedir.

NİLÜFER GÜRSOY'UN 21.02.1977 TARİHLİ KONUŞMASI;

“A.P Grubu adına Nilüfer Gürsoy (İstanbul)

Sayın Başkan, Değerli Milletvekilleri,

Kültür Bakanlığının 1977- 1978 bütçesi üzerinde Adalet Partisi'nin görüşlerini arz etmek üzere huzurlarınıza gelmiş bulunuyorum. Hepinize saygılar sunarım.

Kültür sorununu ele aldığımız zaman iki faaliyet sahası ile karşılaşırız. Biri; Kültür Bakanlığı'nun müdürlüklerine yayılan çalışma sahaları, diğeri ise bakanlığın manevî mesuliyetine girmesi icap eden kültürün alabildiğine genişleyen sahası.

Sahaları Millî Eğitim Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Gençlik ve Spor Bakanlığı gibi bazı bakanlıklarla müşterek konuları olduğu gibi; Kültür Bakanlığı'nun sorumluluğuna giren daha geniş kapsamlı konuları da vardır.

Bunların başında dil gelir. Bir milletin kültürünü yansıtan en temel unsurlardan birisi, o milletin ortak dilidir. Dil; bir kültürün nesilden nesile aktarılması, gelişmesi için en köklü vasıta. Bir toplumun fertlerini ortak gelenekler ve ortak gayeler çerçevesinde birbirine bağlar. Dil, eğitimin temel harcıdır. Nesiller arasında kültür sürekliliği dil bütünlüğü ile sağlanır. Üzülerek görüyoruz ki bazı çevreler dil dediğimiz bu ortak kültür temelini kendi politik amaçları için tahrif etmekte, kendi zihniyetleri doğrultusunda şekillendirmek istemektedirler.

Kültür Bakanlığının üstlenmesi gereken görevlerden birisi de bu yıkıcı faaliyetlere karşı koymak üzere çare bulmaktır. Dil her organik varlık gibi kendi tabii seyrini sürdürmektedir. Biz istesek de istemesek de, farkına varsak veya varmasak da zaman içinde değişikliğe uğrayacaktır.

Dile hizmet; kelime uydurmak, alışılmışı çıkarmak ve yerine yapıştırma gibi yenisini koymakta olmaz. Türk diline hizmet; bir an evvel etimoloji ve morfoloji lügatlerini hazırlamak, kelime ve kavram hazinesinin zenginleşmesine çalışmakla olacaktır. Bu konudaki en büyük sorun, dilimizin bir bilim ve kültür dili olarak geliştirilmesidir. Bu bilim ve kültür dilinin halkımızın benimsediği, kullandığı dil olmasını istemek hakkımızdır. Çünkü Atatürk'ün sadeleşme yoluyla ikilikten kurtarmak istediği dilimiz; bazı çevrelerin yanlış, uydurma dil politikasıyla yeniden ikiliğe itilmekte ve yeniden halk tarafından anlaşılmasız sözde aydınlar dili haline getirilmek istenmektedir. Dil tartışmasını politik araç olarak kullananlara söyleyeceğimiz bir husus da şu olacaktır: Atatürk ilkeleri elden gidiyor diye yakınanlar, Atatürk'ün kendi öz dilini tahrif etmekten kaçınmamaktadırlar. Sadeleştiriyoruz diye Atatürk'ün Nutkunu, Gençliğe Hitabesini değiştirmek, Atatürk'e yapılan büyük bir saygısızlıktır. Atatürk'ün öz metnine dönünceye kadar bunu tekrar etmekten geri kalmayacağız. Bir dilin yabancı kaynaklı kelimelerden arındırılması mümkün değildir. Bütün dünya dilleri gerektiğinde birbirlerinden kelime almışlardır. Kültür alışverişlerinde dillerin de birbirlerine tesirleri tabii ve kaçınılmaz bir husustur. Dilimizde Hitit dilinden bile kalıntılar vardır. Meselâ Adana ismi, Hititçe Atanya'dan gelmektedir. Kültür değişimleri, kültür alışverişleri aslında olağan şeylerdir. Avrupa medeniyetine tesir etmiş olan Yunan kültüründe, Anadolu medeniyetlerinin katkısı büyüktür. Hatta Anadolu medeniyetleri olmasaydı, Yunan medeniyeti de olmazdı diyebiliriz.

Çeşitli milletleri, uzun asırlar boyunca bünyesinde bir arada yaşatan Osmanlı İmparatorluğunda canlı ve zengin bir kültür ortamı oluşmuş; idare, toplum

düzeni, askerî sevk ve idare, mimarî, edebiyat, sanat alanlarında göz kamaştırıcı başarılar elde edilmiştir. Cumhuriyet idaremizin kurulmasıyla milletimizin kültür hayatında yeni bir çığır açılmış bulunmaktadır. Bu millî dönem bir yandan tarih şuurumuzun zenginliğini taşımakta, bir yandan da çağdaş medeniyete ayak uydurma hamlesini gaye edinmiş bulunmaktadır. Bu bütünlük çerçevesinde, bir millî kültür politikasının dikkatle üzerinde durulması gerekmektedir. Her çağda verimli sonuçlara yol açan milletlerarasındaki kültür alışverişi, bilhassa yeni buluşların yayılarak, insanlığın ortak malı haline gelmesinde yararlı olmuştur. Ancak her millet, kendi kültür bünyesindeki sürekliliği koruyabildiği nispette tarih sahnesinde var olmuştur. Yabancı kültürlerden alınan unsurların dilimize giren türlü kelimeler de dâhil olmak üzere, kendi kültürümüz içinde sindirilmesi lüzumu muhakkaktır. İşte, millî benliğimiz ve millî kültürümüzün değerlerini kaybetmeden, dünya milletlerinin kaydettiği aşamalara ayak uydurmak için şuurlu bir gayret göstermek lüzumu vardır. Kültür Bakanlığının bu yönde yol gösterici bir rol oynaması düşünülmektedir. Millî varlığımızın sürdürülebilmesi, millî kültürümüzün genç nesillere eksiksiz aktarılmasıyla gerçekleştirilebilir. Bu millî kültür şuurunun içinde yeşereceği ortamın vücuda getirilmesinde devletin kültür politikasını yürütmek görevinin Kültür Bakanlığının sorumlulukları arasında olması gerekir. Sayın Milletvekilleri; bugün kültür hareketlerine büyük tesiri olan, kitle haberleşme araçları dediğimiz radyo, televizyon, basın yayınıdır. Kültür Bakanlığı kendisinden beklenen görevleri yerine getirirken bu haberleşme araçlarını dikkate alarak bunlardan azamî derecede yararlanmak yoluna gitmelidir.

Ülkemizde zengin ve canlı sanat ortamının yaratılmasında Kültür Bakanlığı'na düşecek görevler büyüktür. Kültür Bakanlığı'nun faaliyet dallarından birkaçına değinmek istiyorum. Tarihimizin, millî değerlerimizin öğretilmeye başlandığı müzelerimizde eser sayısı kadar sergilenmekteki yeni hamleleri ve seri konferanslarıyla dünya müzelerine örnek olmaktadır. Müzelerimiz maliyeye senede 25 milyon Türk lirası giriş bileti hâsılatı vermektedir. Her yıl 2 milyon Türk vatandaşı, 1 milyon öğrenci, 3 milyon yabancı, 92500 devlet misafiri, müzeleri gezmektedir. Müze yöneticileri; üniversite mezunu ve en azından bir yabancı dil bilen, kalifiye, yetenekli kimselerdir. Korunması ile sorumlu oldukları değerlere paha biçilemeyeceği malumdur. Gerek arkeolojik ilmî kazılarda ve gerek - üzümlere söyleyelim ki köylülerimize yapılan kaçak kazıların takibinde,

buldukları ilin bütün görevlilerinden fazıla, hayatlarını tehlikeye atan bir çalışma içindedirler. Müze müdürlerimiz arasında dünya müzeciliğine adı geçen ve uluslararası konferans ve seminerlerde arananlar vardır. İlmî neşriyatı ile tarih, sanat tarihî, arkeoloji edebiyatına ismi geçen müze müdürü ve elemanlarımız vardır. Ancak, müzelerimizin yöneticileri vilâyet ve kazalarda en küçük yöneticinin maaşından da az almaktadırlar. Müze müdürlerinin büyük bir kısmı yan ödeme olarak, yardımcı sınıfında olanlar gibi 75 lira almakta, bulunduğu şehirde bilgi ve görgülüyle en yüksek kademedede olduğu halde, maddî yönden en son bölümde bulunmaktadır. Müze elemanlarımız, meselâ aynı şehirdeki turizm müdürlerinin çok altında bir kadro ile çalışırlar. Müzelerimizin memleket turizmine olan katkısını uzun uzun anlatmaya gerek yoktur. Yalnız, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, İstanbul Müzeleri, Antalya Bölge Müzesi, Konya Müzesi memleketimizin turizmini bugünkü seviyeye getiren müesseselerdir. Halen genel idarî hizmetler sınıfında olan müzecilerimizin, asıl yeri olan eğitim sınıfına geçirilmeleri yerinde bir tasarruf olur. Muhterem Milletvekilleri, bale dalında sanat hayatımızda bir olay teşkil eden bir temelden bahsetmek istiyorum. Halen, operada temsil edilmekte olan Hürrem Sultan Balesi, bestecisi ve koreografi Türk olan, tümüyle Türk olan ilk büyük balemizdir. Konu tarihimizden alınmış, müziği kulağımıza aşına gelen motiflerle işlenmiş, akıcı, sürükleyicidir. Bale geleneği olması gereken zor bir sanattır, bizde yenidir.

Çağdaş medeniyetin yeni buluşlarından, metotlarından ve teknik vasıtalarından yararlanarak, esasen zengin bir hazineye sahip olan Türk kültürü bütünlüğünün korunarak, daha da ileriye götürülmesinde Kültür Bakanlığı'na düşecek büyük görevler vardır. Bu görevlerin başında memleketimizin hızlı, ekonomik ve sosyal kalkınmasında itici bir rol oynayacak bir millî kültür ortamının yaratılması gelmektedir. Sözlerime nihayet verirken, Kültür Bakanlığı mensuplarına, bütün bu saydığımız çalışmalarında üstün başarılar diler, 1977 bütçesinin milletimize ve Bakanlık mensuplarına hayırlı, uğurlu olmasını dilerim. Saygılar sunarım.” (Millet Meclisi Tutanak Dergisi,4. Dönem, 24. Cilt, 4. Toplantı, 51. Birleşim: 657-659)

Nilüfer Gürsoy, çocuk yurtları, yardıma muhtaç çocuklar ve bakım evleriyle ilgili olarak değişik zamanlarda mecliste konuşmalar yapmıştır. Bu hususla bizzat ilgilenmektedir.

NİLÜFER GÜRSOY'UN 26.02.1979 TARİHLİ MECLİS KONUŞMASI:

“(İstanbul) — Sayın Başkanım, aşağıdaki sorularımın aracılığınızla Sayın Bakan tarafından cevaplandırılmasını arz ederim. 6792 sayılı korunmaya muhtaç çocuklar hakkındaki kanun mucibince, belediyeler birlikler teşkil ederek Millî Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığının yardımıyla:

1. Çocuk Bakım Yurtları ve Çocuk Yetiştirme Yurtları her ilde işler halde midir?
2. Çocuk Bakım Yurtları, Çocuk Yetiştirme Yurtları kaç ilimizde vardır ve hangi illerdedir?
3. Çocuk Bakım Yurtlarında, Çocuk Yetiştirme Yurtlarında ayrı ayrı kaç çocuk bakılmaktadır?
4. Çocuk Yılı dolayısıyla bu birlikler ayrı bir program yapmışlar mıdır? Böyle bir program varsa, korunmaya muhtaç çocukların yararına neler yapılması düşünülmüştür? Teşekkür ederim Efendim.

Cevap dönemin bakanı Mahmut Özdemir tarafından verilmiştir. Çocuk yurtlarına, çocuk yuvalarına devlet desteğinin yapıldığı belirtilmektedir. 188 adet de Çocuk Esirgeme Kurumunun mevcut olduğu söylenmiştir.” (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 11. Cilt, 2. Toplantı,64. Birleşim: 421)

YEREL YÖNETİM BAKANI MAHMUT ÖZDEMİR

“(Devamla) — Sayın Başkanım, öncelikle, Sayın Milletvekilimizi bu hassas konuya yürekten gönül verdikleri için kutlarım. Elimdeki hazırlıklı olduğum, benim de hassas olduğum bu konudaki sayısal değerleri, izninizle arz etmek isterim. Sayın Başkanım, Türkiye’de yetiştirme yurdu sayısı 118’dir. Bu yurtlarda barınan çocuk sayısı 16 636’dır, sıra bekleyen, şu kadarcık işleyişine rağmen, buralarda barınmak istemek için can atan çocuk sayısı ise, maalesef Türkiye’de 65 bin adettir Efendim. Buna rağmen, bu çocuk yuvalarına ve bakımevlerine devlet desteği, 1978 yılı içerisinde 220 milyon olarak sunulmuştur. Yerel yönetimlerin de belediyelerin de kendi yasalarıyla yardım yapma zorunlulukları vardır; onlar da 85 milyon lira sunmak istemişler. Maalesef borçlu oldukları, olanakları bulunmadığı için bu kadar miktarı, yani 85 milyon lirayı dahi belediyeler bu çocuk yetiştirme yurtlarına ödeyememişlerdir. Biz o nedenle bütçe komisyonumuzun da büyük gayretleriyle bu sene en azından belediyelerin borçlandığı kadarını olsun Bakanlık ödesin diye bunu merkeze alarak 100 milyon liralık ödenek koydurduk ve Sayın Milletvekilimizin arzuladıkları gibi gerekli çalışmaları Çocuk Yılı dolayısıyla kutlamaları ya da en azından onları moral

yönünden desteklemek üzere bazı girişimlerde bulunmak için de belediyelere talimatlar verilmiş iş birliği içinde çalışmalar devam etmektedir. Arz ederim Efendim.” (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 11. Cilt, 2. Toplantı,64. Birleşim: 421)

2.3. Mecliste Önerge Verdiği Konular

Millî Eğitim Bakanlığı ders kitaplarında 27 Mayıs konulu birtakım hususların değiştirilmesi için Millî Eğitim Bakanlığına soru önergesi vermiştir. DP adına yapılan ithamların kaldırılmasını, kitaplarda bulunan yalan yanlış bilgiler için gereğinin yapılmasını belirtmektedir.

NİLÜFER GÜRSOY'UN 30. 01. 1969 TARİHLİ KONUŞMASI:

“Millet Meclisi Başkanlığı'na ilişikteki suallerimin, Millî Eğitim Bakanı tarafından yazılı olarak cevaplandırılması için gereken muamelenin yapılmasını arz ve rica ederim. Saygılarımla. Nilüfer Gürsoy Bursa Milletvekili.

1. İlk, orta ve lisenin muhtelif kitaplarında bulunan ve okutulmakta olan 27 Mayıs bahsini: a) Demokrasi kuralları ile

b) Tarih anlayışı ile nasıl bağdaştırmaktasınız?

2. Bu bahsi ders program ve kitaplarından ne zaman kaldıracaksınız? (T. C. Millî Eğitim Bakanlığı 10. 1. 1969 Özel Sayı: 22)

Dönemin Millî Eğitim Bakanı Orhan Oğuz tarafından, objektif olunacağı, millî birlik ve millî değerlere uygun olarak kitapların düzenleneceği cevabı verilmiştir. *Bursa Milletvekili Sayın Nilüfer Gürsoy'un, okul kitaplarındaki 27 Mayıs konularına dair verdiği yazılı soru önergesine cevabımız.*

Demokrasi esaslarını benimseme yolunda büyük çabalar harcamış ve demokratik devletler safında yer almış olan Türkiye'mizde, bu hareketlerin ne yolda geliştiğini ve milletimizin bugünkü merhaleye nasıl eriştiğini kavrayabilmek için yakın tarihimizin zamanımıza kadar olan safhalarının ayrı ayrı müfredat programlarında yer alması Atatürk zamanından beri takip edilen bir usul olmuş, bu sebeple okullarımıza İnkılap Tarihi dersleri konmuştur. 27 Mayıs olayı da tarihî akışın bir devamı olarak bu konuya eklenmiştir. Birçok demokratik ülkelerde, tarih öğretiminde öğrencilere, içinde yaşadıkları zamanın olayları da propaganda mahiyeti verilmeksizin objektif tarzda nakledilmektedir. Tarih ve Yurttaşlık kitaplarında 27 Mayıs Olayları tarafsız şekilde işlenmemiş olduklarından, bu bahisler 1961 Anayasasına uygun olarak yeniden yazılmışlardır. 1969- 1970 ders yılından itibaren bütün tarih ve yurttaşlık

kitaplarında objektiflik sağlanacak, millî birliği bozacak ifadeler kitaplardan çıkarılmış olacaktır.” (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 31. Cilt, 4. Toplantı, 40. Birleşim: 664)

2.4. Mecliste Verdiği Kanun Teklifi

Bursa Milletvekili Nilüfer Gürsoy ve 60 arkadaşı, Bursa'da (Bursa Üniversitesi) ismi ile bir üniversite kurulmasına dair Milli Eğitim Komisyonuna kanun teklifi sunmuşlardır. (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 5. Cilt, 1. Toplantı, 68. Birleşim: 382)

3 Kasım 1974 tarihli Resmî Gazete’de, Nilüfer Gürsoy hakkında alınan karara göre, 14 Ekim 1973 tarihli milletvekili seçiminde, oyların sayımında hata yapıldığı, Adalet Partisi’nin 382 oyunun eksik yazıldığı belirtilmektedir. Demokratik Parti adına da 197 oyun fazladan yazıldığı tespit edilmiştir. Bu hatanın düzeltilmesinin ardından Adalet Partisi adına Mustafa Torun milletvekili seçilmiştir. Demokratik Parti Milletvekili Nilüfer Gürsoy’a verilen milletvekili tutanağının iptal edilip Mustafa Torun’a verilmesi istenmiştir. Karar gereği Nilüfer Gürsoy’a verilen milletvekili tutanağı iptal edilip Mustafa Torun’a verilmiştir. Fakat Resmî gazetede verilen karara göre, yapılan itiraz reddedilmiştir. (Resmî Gazete, “Kararnameler”, 3 Kasım 1973, 20)

3. 23 Ocak 1923 Tarihinde Nilüfer Gürsoy ile Tarafımızca Yapılan Röportaj

a. Eğitim hayatınızla ilgili bilgi verebilir misiniz?

İlkokul eğitimimi evde özel olarak aldım. Ortaokul ve lise eğitimimi Maarif Kolejinde 1939 yılında bitirdim. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümüne girdim. Burada bir yıl eğitim aldıktan sonra ailemin Ankara’ya taşınması nedeniyle Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Klasik Filoloji Kürsüsüne kaydoldum. 1949’da DTCF Klasik Filoloji Bölümü Eski Yunanca Anabilim Dalı’nda asistan olarak göreve başladım. 1954 tarihinde “Euripides’in Siyasi Görüşleri” adlı doktora çalışmamla doktor unvanı aldım. 27 Mayıs Olayı’nın ardından babam Celal Bayar ve eşim Ahmet İhsan Gürsoy’un tutuklanarak Yassıada’ya gönderilmeleri ardından biz de yazlık evimize gönderildiğimiz için bir süre üniversitede bulunamadım. Bu sebeplerden dolayı üniversitedeki işime son verildi. Doçentliğe hazırlanmaktaydım. Tekrar da akademik kariyerime devam etmedim. Daha sonra da siyasal yaşam sürecim başladı.

b. Siyasi hayata nasıl katıldınız? Döneme ait izlenimleriniz nasıldı?

27 Mayıs Olayı yaşanınca Demokrat Parti hakkında yanlış haberler yapıldı. Yazılar yazıldı. Birçok dedikodu yapılmaktaydı. İftiralar ve yalanlar atıldı. Üniversitede asistan olarak görev yapmaktaydım. 27 Mayıs Olayı yaşanınca bizi yazlık evimize gönderdiler. Bir gün otururken gazetede bir yazı gördük. Üniversiteye gidemediği için görevinden uzaklaştırılmıştır diye. Eşimin memleketinden ve benim memleketimden milletvekili olmam için istekler geldi. Aylar sonra İstanbul'a döndük. Eşim de Yassıda'dan döndükten sonra seçime katılmaya karar verdim. Bursa'dan milletvekili seçildim. O zamanlar Ocak ve Bucak teşkilatları vardı. Sonra seçimler merkeze bağlandı. Demokratik Parti'den milletvekili idim. O devirde Demokratik Parti ve Adalet Partisi'nin birleştirilmesi düşünüldü. Toplantılar yapıldı. Ben katılmadım. Hakkımızda bazı dedikodular oldu. Babama karşı tavır alındı. Bundan sonra Adalet Parti'sine geçtim.

c. Meclisteki çalışmalarınız genel hatlarıyla hangi konular üzerineydi?

Kitaplardaki Demokrat Parti aleyhine yanlış haberlerin kaldırılması çok önemliydi. Yalanlar ve iftiralar atıldı. Yazılar gönderdim. 4- 5 sene deşifre ile bu haberleri kaldırdılar. Kadınlar kolunu kurdum. Kadınlar kolu başkan yardımcısıydım. Eski Demokrat Parti milletvekillerini ve eşlerini alarak kuvvetli bir kadın kolunu teşkil ettik. İstanbul'da büyük faaliyetleri oldu. Toplantılar yapıldı.

Sonuç

Nilüfer Gürsoy 1921 yılında Bursa'da doğmuştur. Ankara Üniversitesi Filoloji Bölümünden mezun olmuş, 1949 yılında, aynı üniversitenin Filoloji Bölümünde asistan olarak çalışma hayatına başlamıştır. Bir süre akademik kariyerini devam ettirmiş. 29 Mayıs 1960 tarihinde, babası Celal Bayar ve eşi Ahmet İhsan Gürsoy'un tutuklanıp Yassıda'ya gönderilmeleri üzerine siyasete atılmaya karar vermiştir. 13. Dönem Bursa Adalet Partisi Milletvekili olarak siyasi hayatı başlamıştır. 1965 seçimlerinde Adalet Partisi'nden istifa ederek, Demokratik Parti'ye katılmış, Demokratik Parti kurucuları arasında yer almıştır. 15. Dönem İstanbul Demokratik Parti Milletvekilliği yapmış, 16. Dönem de İstanbul Milletvekili olarak aynı partide görevine devam etmiştir.

30 Ocak 1969 tarihli konuşmasında, Millî Eğitim Bakanlığı ders kitaplarında, 27 Mayıs Olaylarının demokrasiye, milli birlik ve beraberliğe uygun olarak yer almadığı ve bu hususta gereğinin yapılması için önerge vermiştir. Sonrasında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından bu

hususla düzenleme yapılmıştır. Birkaç milletvekili ile Bursa da bir üniversite kurulması hakkında teklifte bulunmuşlar, bu konuda ilgili bakanlıktan olumlu yanıt alınmıştır.

26 Mayıs 1974 tarihli konuşmasında, milli eğitimin toplumun ihtiyaçlarını karşılamaındaki rolüne dikkat çekmiştir. Yanlış eğitim politikalarının gelecek nesilleri olumsuz etkileyeceğini vurgulamıştır. Liseden üniversiteye geçişte yapılan sınavın, eğitim seviyesini belirlemek için uygun olup olmadığının tartışılması gerektiğini vurgulamıştır.

24 Şubat 1975 tarihli bir diğer konuşması da kültür ve eğitim üzerinedir. Dil konusunda, dilin zaman geçtikçe değiştiği ve uydurma kelimeler eklendiğini ifade etmiştir. Öz dilimize sahip çıkmanın öneminden bahsetmiş, bu hususta tiyatro sayısının artırılması, yeni kütüphanelerin kurulması, arşiv çalışmalarının yaygınlaştırılmasının önemine değinmiştir. Bu çalışma için belirlenen bütçenin yeniden değerlendirilmesini istemiştir.

21 Şubat 1977 tarihli konuşmasında ise, dilin, kültürün taşıyıcısı olduğu ve nesilden nesille aktarılmasının önemi belirtmiştir. Bir dilin bozulmaması için Kültür Bakanlığına önemli görevler düştüğünü ifade etmiştir.

Mecliste 26 Şubat 1979 tarihli konuşmasında; kimsesiz çocuklar, çocuk bakım yurtları ile ilgili konularda söz hakkı aldığı görülmektedir. Çocuk yurtlarının yeterli sayıda olup olmadığı ve yurtların çocukların ihtiyacını karşılayabilmesi hususunda çalışmaların yapıp yapılmadığı konusu üzerinde durmuştur. Bu hususta olumlu cevaplar verilmiştir. Çocuklar için gerekenin yapıldığı yurtlarla alakalı çalışmaların mevcut olduğu dile getirilmiştir.

1960- 1980 yılları arasında zor bir dönemde milletvekilliği görevini icra eden, 1980 Darbesi sonrası siyasi hayattan çekilen Nilüfer Gürsoy, bugün 102 yaşındadır. Mecliste önemli çalışmalara imza atan, halen geçmişe ışık tutan değerli kadın parlamenterlerimizdendir.

Kaynaklar

- Ahmed, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Akis Dergisi, 19 Şubat 1962.
- Akşin, S. (2022). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Anıl, G. (2017). Demokrat Parti Döneminde Parti İçi Muhalefet ve Kırılma Anları: Tarihsel Bir Analiz. *History Studies*, 9(3), 77-92.
- Aydemir, Ş. (1993). *İhtilalin Mantiği ve 27 Mayıs İhtilali*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bayar, C. (1986). *Başvekilim Adnan Menderes*. İstanbul: Tercüman Gazetesi.
- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.
- Çavuşoğlu, H. (2005). Türk Siyasal Yaşamında Demokratik Parti (1970-1980), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Eroğul, Cem. (2019). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Güngör, E. (2022). Adalet Partisi'nin Kadın Milletvekilleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri (1961-1980), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Nurettin, G., & Süleyman, A. (2014). Celal Bayar'ın Kayseri Cezaevi'nden Tahliyelerinin Basına Yansımaları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV (29), 249-282.
- Gürsoy, N. (2009). *27 Mayıs ve Bizler*. İstanbul: Yeni Ulus Yayınları.
- Gürsoy, N. (2021). *İçimin Renkleri*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Jan. Z. (2009). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karpat, K. (2012). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koraltan, R. (2013). *Demokratlar*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi
- Millet Meclisi Üyesi, Hal Kâğıdı Tercümesi Kâğıdı Örneği, No: 508.
- Milliyet Gazetesi, 1 Ağustos 1962.
- Özgişi, T. (2011). *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu Örneği 1960- 1980*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Resmî Gazete, 3 Kasım 1973.
- Tanör, B. (2014). *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, 11/10/2010, 2.
- Tercüman Gazetesi, 12 Mart 1963.
-

Tosun, H. (2002). Türkiye’de Demokrasinin Gelişim Sürecine Genel Bir Bakış. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 18(52), 223.

Gökçimen, S. (2009). Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935.

Yavuz B., & Bülbül, M. (2012). Çift Meclis Sistemi ve Türkiye. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(1), 229.

Yeni Gazete, 10 Ağustos 1969.

Zafer Gazetesi, 10 Mart 1963.

EKLER:

Ek-1: Celal Bayar'ın Ankara'ya Naklini Kızı Nilüfer Gürsoy'un İstemediğine Dair Yayımlanan Haber¹

¹ Tercüman Gazetesi, 12 Mart 1963.

Ek-2: Celal Bayar ve Nilüfer Gürsoy'un Da İçinde Bulunduğu Hastane Aracının Ankara Tıp Fakültesi Hastanesine Sevkiyle İlgili Haber²

Ancak meselenin esası araştırılınca gerçeği bulmak kolay olacaktır. Yüksek Soruşturma Kurutu Yasası'nda davaların bitiminden bu yana 133 tevkif müzekkeresi kesmiştir. Bunların hadise yaratmamasının sebebi sadece tevkifine karar verilenlerin halen Kayseri Cezaevinde bulunmalarıdır. 924 bin liralık tahsisat istim gibi arkadan gelmiş ve oldukça zor durumda bulunan Kurulu biraz ferahlatmıştır.

Mahkûmlar

Ol saltanatın

Geride bıraktığımız haftanın ortasında çarşamba günü saatlerin 38. 10'u gösterdiği sırada Gölbaşından Başkente doğru en az 110 km. hızla seyreden bir ambulans görenler başlarını iki yana sallayıp :

"— Allah allah!.. bu ne acele böyle!.." diye söylendiler.

Mavi renkteki Chevrolet markalı lüks hastane arabası aynı hızla Dikmen yoluna saptı. Yolun darlığı ve eskiliği otomobilin hızını kesmedi. Ancak, şehre girildiğinde şoför, gaz pedalına basan ayağını biraz kaldırdı. Mavi Chevrolet otomobil, Cebeciye giden Gökaltın Caddesine saptığı sırada içinde bulunan hasta ile yanındaki kızı, şoföre Ankara Hastanesine gitmesi için ısrar ettiler. Şoför şaşırarak, aldığı emrin aksine bir hareketle bulunmanın düşüncesiyle telaşlanmıştı. Mavi Chevrolet otomobil, sabık Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy'u Kayseriden getirmekte ve ilgili makamların tesbit ettiği hastane olan Tıp Fakültesine götürmeğe hazırlanmaktaydı.

Ancak, nasıl olduysa oldu, mavi hasta arabası Tıp Fakültesine sapaçına, Ankara Hastanesinin bulunduğu caddeye yöneldi.

Hastanenin kapısında nöbetçi doktor, hastanın elindeki kâğıdı uzun uzun inceledikten sonra Nilüfer Gürsoy'a hitaben:

"— Kağıt Tıp Fakültesi Hastanesine yazılmış. Ben bu hastayı kabul edemem" dedi. Hasta ve kızı Ankara Hastanesinde yatmakta ısrar ettiler. Nöbetçi doktor, Kirazda devam etti. Tartışma adamakıllı şiddetlenmeye başlamışken hasta Bayar, kızına:

"— Hadi kızım, hadi.. Tıp Fakültesine gidelim" dedi.

Ambulans, yeniden harekete geçti ve Tıp Fakültesi Hastanesinin yolunu tırmandı. Tıp Fakültesi Hastanesinde son derece sıkı emniyet tedbirleri gündüzden alınmış, stenli subaylar, Bayar için ayrılan "İntan Hastalıkları Kliniği"nin ikinci katındaki tek kişilik odaya giden yolları

tutmuştu.

Hasta Bayarın Tıp Fakültesi Hastanesinde ilk günü tek başına geçti. İçeri Fakülte Profesörlerinden Behiç Onuldan başkası sokulmuyor, telefonla konuşmasına müsaade edilmiyor, hattâ kızı Nilüfer Gürsoy da hi yanına alınmıyordu. Aynı gün, Tıp Fakültesi Hastanesi Baştabipliğine gelen bir haber, Bayarın Ankara Hastanesine nakledileceğini bildirdi.

O gün, saatlerin 18.30 u gösterdiği sırada nakil, Ankara Cezaevine ait bir arabayla yapıldı. Daha önce Ankara Hastanesinin kapısında gerekli emniyet tertibi alınmıştı. Hastanenin Başhekimini Abidin Ara, Bayarın yatacağı odayı hazırlatmıştı. Bu hazırlıklar arasında odaya bağlı olan telefonun iptali de vardı.

Bayar, kızının ve yanındaki bulunan diğer görevlilerin yardımları ile aslında Tıp Fakültesine bağlı olan Gastro - Enteroloji Kliniğindeki 361 numaralı odaya yatırıldı. Ankara Savcısının ve Ankara Hastanesi Başhekimini Dr. Abidin Aranan nezareti altında ilk muayenesi yapıldıktan sonra, kızı Nilüfer Gürsoy ile başbaşa bırakıldı. Bayarın yattığı 361 numaralı odanın kapısında da gerekli emniyet tertibi alınmıştı.

Düşük Cumhurbaşkanı'nın yatmakta olduğu 3. katta, belli bir sessizlik hüküm sürmekteydi. Bir ara, kapıda bekleyen jandarma, hastanın nöbetçi hemşireyi istettiğini haber verdi. Nöbetçi Hemşire acele olarak bulundu. Oturmakta olduğu yatakta

Celâl Bayar
Misafir umduğunu değil...

YURTTA OLUP BİTENLER

sağ eliyle mütemediyen başını tutan Bayara:

"— Efendim!.. Bir şey mi var?" dedi. Bayar, halinden son derece şükâyetçi bir eda ile :

"— Ne olacak, arabaya başımı yurdum" dedi ve devam etti :

"— İnsanı yük arabasıyla taşırlarsa böyle olur tabii. Başımı da vurur, başka yerini de.." Sonra, nöbetçi hemşireye, hafif bir sıyrık bulunan tepesini işaret etti.

Biraz sonra bulunan, Hastanenin nöbetçi doktoru Bayarın sıyrık yerine pansuman yaptı. Şikâyetin birincisi böylelikle atlatılmış oluyordu. Ama ne var ki, Düşük Cumhurbaşkanı fazla heyecandan ishal olmuştu. Nöbetçi hemşire bir defa daha bulundu ve hastaya "Sulfaganidim" ile birlikte, kalbi takviye edici "Egvanil" tabletleri verildi. Sonra da sabaha kadar ne kimse onun kapısını açtı, ne de o kimseyi aradı.

Ankara Hastanesindeki ilk geçesini Kızı Nilüfer Gürsoyla birlikte geçiren Bayar, ertesi sabah bütün çabalarına rağmen yalnız kalmaktan kurtulamadı. Başhekim Abidin Aranan Savcıyla vaki görüşmesinden sonra, Nilüfer Gürsoy'un hastanın yanında kalma izni kaldırıldı.

Düşük Cumhurbaşkanı'nın, sıhhatinde Kayseriden geldiği çarşamba gününden beri bir değişiklik müşahade edilmemiştir. Kayseri Hastanesinde konulan "Koroner yetmezliği", "Kalp damarları sertliği" ve "Diver-tibürüt - barsak kanaması" teşhislerine dair raporlar henüz Ankaraya gelmemiştir. Ankaradaki asıl muayene, bu raporlar geldikten sonra yapılacak ve teşhis konulacaktır. Tıp Fakültesi doktorları, Bayarın sıhhati hakkında pek iyimser değildiler.

Düşük Cumhurbaşkanı'nın tedavisi ile Tıp Fakültesi Gastro - Enteroloji Profesörü Hamdi Aktan ilgilenmiştir. Prof. Aktanın yanına yardımcı olarak, aynı hastaneden bir de hemşire verilmiştir.

Bayar, haftanın sonunda cumartesi, günü, Prof. İrfan Titiz, Prof. Hamdi Aktan ve Prof. Recai Ergüder tarafından son muayenesi yapıldıktan sonra, kendi arzusu ile aynı gün saat 19.30'da Kayseriye hareket etti.

Düşük cumhurbaşkanı'nın tekrar Kayseriye dönmesinin sebebi zahiren, Ankarada tedavinin Kayseridekinden farklı olmayacağı şeklinde gösterildi. Fakat asıl sebep, Bayarın Ankarada umduğu ilgiyi ve yakınlığı bulamamış olması ve bu yüzden de dostlarının çoğunun bir arada bulunduğu eski yerine dönmeği tercih etmesidir,

² Akis Dergisi, 19 Şubat 1962.

Ek-4: Mecliste Verdiği Kanun Teklifi

13 Mayıs 1977 — Sayı : 15936 RESMÎ GAZETE Sayfa 39

Sıra sayısı	Adı ve Soyadı	Mesleği ve Sanatı
5	Hacer Dilek	Cumhuriyetçi Güven Partisi Kadın Kollarında Görevli
6	Mehmet Uğurcan	İşçi Emeklisi
7	Mustafa Koca	Esnaf
8	Hasan Şimşek	Nakliyecisi
Demokratik Parti Milletvekili Kesin Aday Listesi		
1	Hilmi Türkmen	Samsun Milletvekili - D. P. Genel İdare Kurulu Üyesi - Vaiz
2	H. Ziya Uygur	Emekli Memur - D. P. Silifke İlçe Başkanı
3	Vakkas Bozkurt	Tüccar - Müteahhit - Müstahsil
4	Duran Abacı	Çiftçi
5	Macit Yücel	Esnaf - D. P. İl İdare Kurulu Üyesi
6	Cemal Zehir	Müteahhit
7	Saadettin Kurt	Fırıncı
8	Mehmet Uğur	Tüccar
Millî Selâmet Partisi Milletvekili Kesin Aday Listesi		
1	Rifat Tandoğan	Y. İnş. Mühendisi
2	Abdullah Kuriş	İnşaat Müteahhidi
3	Kaya Çelebi	Çiftçi - Tüccar
4	İsmail Hakkı Karaman	Y. İnş. Mühendisi
5	Abdullah Demircioğlu	İşçi - Fahri Vaiz
6	Memduh Özbek	Diş Görevlisi
7	Hüseyin Tıraş	Emekli - Muhasebeci
8	Yusuf Özdoğan	İhracatçı - Tüccar
Milliyetçi Hareket Partisi Milletvekili Kesin Aday Listesi		
1	Özer Revanoğlu	Elektrik Yük. Müh.
2	Kamil Hayati Aydın	İlahiyatçı - Muhasebeci
3	Sabri Çoksolmaz	Em. Öğretmen
4	Güner Arıkan	Öğretmen
5	Mehmet Tank	Öğretmen
6	Ali Aslanköylü	Avukat
7	Filizet Gürbüzler	Memur
8	Yüksel İnci Oran	Doktor
Türkiye Birlik Partisi Milletvekili Kesin Aday Listesi		
1	Ali Özipek	Gazeteci
2	Hasan Karacık	Müteahhit
3	Mahmut Özkan	İnş. Müteahhidi
4	Osman Ersoyulu	Soför
5	Yasin Danış	İşçi
6	Satılmış Özdamar	Teknisyen
7	Hüseyin Doğan	Tuhafiyeci
8	Mustafa Ersoyulu	Berber
Bağımsız Milletvekili Kesin Aday Listesi		
	Saliha Saim Özgören	Kadın Bıçkı Dikiş Yurdu Müdürlüğü Yapmış
	Rafet Metin	Emekli İşçi
İ S T A N B U L		
Adalet Partisi Milletvekili Kesin Aday Listesi		
1	Sadettin Bilgiç	Opt. Dr. - Ulaştırma Eski Bakanı - A. P. Genel Başkan Yardımcısı - İstanbul Milletvekili
2	Sabit Osman Avcı	Orman Yüksek Mühendisi - Orman - Köyleri Enerji ve Tabii Kaynaklar Eski Bakanı - Millet Meclisi Eski Başkanı - A. P. Genel Bşk. Yardımcısı - Artvin Milletvekili
3	İsmail Hakkı Tekinel	Avukat - Devlet Eski Bakanı - A. P. Genel Başkan Eski Yardımcısı - Genel İdare Kurulu Üyesi - İstanbul Milletvekili
4	Niğifer Gürsoy	Klasik Filoloji Edebiyat Dr. - A. P. Genel İdare Kurulu Üyesi - İstanbul Milletvekili

Ek-5: Nilüfer Gürsoy'un Live Konferansına Katılanlara Verdiği Yemekten Bir Fotoğraf⁴

Sayın Celal Bayar, LIVE konferansın yemeğinde hazır bulundu. Tekin Anburun Paşa ve konferansın Başkanı Perihan Anburun'dan çalışmalar hakkında bilgi aldı.

Fotoğrafta soldan Tekin Anburun, Perihan Anburun, Celal Bayar, Ahmet Gürsoy ve Orhan Cemal Fersoy'u yemekte görüyorsunuz.

LIVE Konferansına katılanlara Nilüfer Gürsoy yemek verdi

Sevin YENER
İstanbul AP Milletvekili Sayın Nilüfer Gürsoy, Galatasaray Kulübü Kalamış tesislerinde bir kaç

gündür İstanbul'da toplanmış bulunan Uluslararası Gönüllü Hizmet Yolu ile Öğretim Konferansına iştirak edenlerin onu-

runa bir akşam yemeği vermiştir.

Yemekte Sayın Celal Bayar da hazır bulunmuştur. Gelen delegeler ile hi-

zat meşgul olmuş ve konferansın çalışmalarını hakkında bilgi alarak, bu çalışmalardan duyduğu memnuniyeti bildirmiştir.

Davet son derece samimi bir hava içinde geçmiştir. Değişik ülkelerden gelen 50'ye yakın delegenin Türk misafirperverliğine hayran kalmış ve bunu her vesile ile belirtmişlerdir.

Konferansın çalışmaları yarına kadar devam edecektir. Bu çalışmalar çeşitli komisyonların çalışması halinde yapılmaktadır ve büyüklerin eğitimi, kadın ve kültür, çocuk bakımı, gençlik eğitimi, sokağın sorunları ve çevre sorunlarını kapsamaktadır. Her uke bu sorunları ne şekilde halletme yoluna gittiğini belirten açıklamalar yapmıştır ve gönüllü hizmet kuruluşlarının bu yöndeki çalışmalarını anlatmışlardır.

Sayın Nilüfer Gürsoy, İsmail Gürsoy Mimar delegesi ile birlikte Galatasaray spor kulübünde verdiği yemekte görülmüştür.

Sen
Havada's
24.6.8

⁴ Vehbi Koç Üniversitesi Gazete Kupürleri Koleksiyonu Erişim Tarihi: 10 Ocak 2023.

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2023

Cilt/Volume: 2023

Sayı/Issue: 2

Olmayarı Okumamak - İlk Türk Matbaası Üzerine

*Not Reading What Is Not - On the First Turkish Printing House**Sümevra Çalışkan**

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme anlatısı çerçevesinde ele alınıp değerlendirilen matbaanın Avrupa'nın aksine oldukça geç bir tarihte tesis edilmesi, son yıllarda "gerileme paradigması"nın tadil çerçevesinde yeniden değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme birçok profesyonel tarihçinin ittifak ettiği "talep yokluğu" açıklamasına dayanmıştır. Bu çalışma bu yaklaşım çerçevesindeki tezleri değerlendirmeye hasretmiş, bütün tezler ele alınmamıştır. Değerlendirme neticesinde açıklamaya farklı bir perspektiften bakmanın gerekliliğine ulaşılmıştır. Bilimsel hakikatin ortaya koyulmasının akademik hiyerarşiyle ilgisi olmadığı bilgeliğinden hareket edilerek tezler ve söylemlere yönelik değerlendirmede bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Avrupa, Lale Devri, Matbaa, Osmanlı İmparatorluğu, Talep Yokluğu.

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Doktorant, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Gazetecilik Bölümü, skepticalmodest@gmail.com. ORCID: 0000-0002-2728-1821.

Atıf/Citation: Çalışkan, S. (2023). Olmayarı Okumamak - İlk Türk Matbaası Üzerine. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023 (2), 305-325.

Abstract

The establishment of the printing press at a very late date, unlike in Europe, has been re-evaluated in recent years within the framework of modifying the "paradigm of decline". This reassessment has been based on the "lack of demand" explanation agreed upon by many professional historians. This study is devoted to evaluating the theses within the framework of this approach; not all theses are addressed. As a result of the evaluation, the necessity of looking at the explanation from a different perspective has been reached. Based on the wisdom that revealing the scientific truth is not related to academic hierarchy, the theses and discourses were evaluated.

Key Words: Europe, Tulip Period, Printing press, Ottoman Empire, Lack of Demand,

Giriş*

İlk kez 1727 yılında Sultan III. Ahmed'in fermanı ve Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'nin fetvasıyla ilk Türk matbaası İbrahim Müteferrika tarafından kurulmuştur. Paris Sefiri Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Sadaret Mektubî halifelerinden olan oğlu Mehmed Said Efendi, Fransa'da ziyaret ettiği matbaadan etkilenererek İbrahim Müteferrika'ya destek vermiştir. Olası tepkileri önlemek maksadıyla 1726 yılında “*Vesiletü't tıbâa*” risalesiyle matbaanın gereği, faydası ve önemini anlatan İbrahim Müteferrika, ilk kez 1718 yılında bir harita matbaası kurmak için aldığı izinle 1719'da birkaç harita da basmıştı. 1729 yılında faaliyete geçen matbaada basılan ilk eser “*Vankulu Lügati*” adıyla bilinen Sıhahü'l-Cevherî'nin tercümesi olmuştur. Yine bu yıl Kâtip Çelebi'nin “*Tuhfetü'l Kibâr fi Esfâri'l Bihâr'ı*” ve bir diğer eseriyle birlikte başka tarih eserleri basılmıştır.

Matbaanın tesis edildiği muhit ve donanımının bir kısmı İbrahim Müteferrika'nın hususi mülkünde olsa da matbaanın masraflarını ve çalışanlarının günlük beslenme masraflarını dahi devlet karşılamıştır. Kitapların fiyatlarını belirleyen de devlet olmuştur. Müteferrika, 1747 yılındaki vefatına kadar 17 kitap basmış bunların tiraj sayısı ise 10.000-11.000 kadar olmuştur. Basılan kitaplar tarih, coğrafya, dil gibi konular ve askerlikle ilgili alanlardadır. (Afyoncu, 2014: 409-413). Bir başka veriye göreýse 1729-1742 yılları arasında 16 baskı olarak 22 cilt basılmıştır. Eserlerin basıldığı kâğıtlar Fransa'dan ithal edilmiştir (Sabev, 2016: 246-247).

Osmanlı coğrafyasında Türk anasının ilk matbaasının kuruluş ve bastığı eserlere dair bilgiler ele alındığı ölçüde oldukça sarıhtir. Buna karşın matbaanın geç tesis edilmesi önemli değerlendirmelere konu olmuştur. Bu değerlendirmeler son yirmi yılda yeniden değerlendirilmiş ve “*talep yokluğu*” tezi ve bu çerçevedeki yeni tezler birçok tarihçi tarafından kabul ve ifade edilmiştir. Bu çalışmada söz konusu tez; tarihsel örnek, tarihsel kıyaslama, metodolojik eleştiri yöntemleriyle ele alınmıştır. Çalışmanın maksadı, önceki değerlendirmelerin bütünüyle uygun olduğunu savunmaktan ziyade mevcut tezi değerlendirmektir.

1. Matbaanın Geç Tesis Edilmesi Tartışması

Osmanlı tarihiyle ilgili en ihtilaflı konulardan biri “matbaanın geç gelmesi” ifadesiyle açıklanan matbaanın geç tesis edilmiş olmasıdır. Son yıllara kadar bu gecikmeye sebep olarak, günah kabul edilerek tesisine izin verilmediği ve hattatların karşı çıkıp boykot ettiklerine dair

* Bu çalışmanın yazarı, Doç. Dr. Erol İlhan ve Prof. Dr. Aytül Tamer Torun'a müteşekkirdir.

tezler öne sürülmekteydi. Bu teze karşı çıkan yeni yorumlayışa göre, bu tezler temelsizdir. Ancak bu temelsizlik savunusunda önemli tarihsel gerekçelendirme ve metodolojik hatalar bulunmaktadır. Bu çalışmada bu hatalar ele alınmaktadır “Yeni tez” denilebilecek bu teze dair ilk değerlendirmeleri en eski tarihli kaynaktan başlayarak ele almak temelde tarih çalışması olan bu çalışma için en uygun yöntemi teşkil etmektedir. Bu tez “talep yokluğu” çerçevesinde ifade edilen “okumadığımız için” (Afyoncu, 2014: 413) “okuyucu kitlesinin sınırlılığı” (Koloğlu, 2020: 15) minvalinde tekrar edilmektedir.

Matbaanın 18. yüzyıla kadar tesis edilmemiş olmasının, ulemanın şeriata aykırı bulması olduğu tezini eleştiren Niyazi Berkes’in eserinin Türkçe ilk baskısı 1973 yılına aittir. Berkes, ulema tarafından direndiğini gösteren hiçbir delil olmadığını ifade eder. Berkes ayrıca, Şeyhülislâm Abdullah Efendi’nin matbaa tesisi için fetvayı hemen verdiğini, ulemadan 11 kişinin ilk kitabın başına eklenen takrizler yazdığını belirtir. Berkes, matbaa eserlerine müteakip bir eleştiri gelmediğini, Patrona Halil İsyanında da kitap basımına karşı bir talep öne sürülmediğini ve matbaayı kapatma yönünde bir olayın vuku bulmasına dair bir kaydın olmadığını da ifade eder. (Berkes,2016, 58-59). Bu ifadelerle ilgili değerlendirmeler aşağıda yapıldığı için burada bu bilgiyle iktifa edilmektedir. Berkes’ten sonra özellikle son yıllarda popüler isim ve eserler bu tezi oldukça yaygınlaştırmışlardır ve bundan dolayı bu minval üzere olan tezlerin değerlendirilmesi gereği ortaya çıkmıştır.

2000 yılına ait bir eserde “matbaa neden gelmedi” tartışmasına Prof. Dr. İlber Ortaylı “*ihtiyaç hissetmedi. Bu çok açık*” cevabını vermiş ve eklemiştir: “*Matbaanın geldiği tarihte en çok okunan kitabın bugün kütüphanelerdeki saklanmış ve saklanabilecek, saklanması ihtimal dahilinde olan nüshalarına bakıyorsun, 100-150’yi geçmiyor. Yani 100-150 tane kitap basılmaz hiçbir matbaada. Böyle bir iş için matbaa getirilmez. Herkesin malûmu bu*” (Ocak & Ortaylı, 2000: 11-12). Buradaki değerlendirmenin ölçütü muğlaktır ve esasen sebepten çok sonuç üzerinden değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Bunun detayına aşağıda yer verilecektir. İlaveten bu ifadelerin yarattığı sorular da cevapsız kalmaktadır. Neden bir matbaa kendini bu kadarla sınırlasın yahut neden daha fazlasını basmamıştır? sorularına verilecek cevabın “okumama” olması uygunsuzdur ve “*150’yi geçmiyor bunun için matbaa getirilmez*” ifadesi haklılaştırmaktan başka bir işleve sahip görünmediği gibi neticeden sebep üretme hatasına düşülmüştür. Söz konusu matbaa, sınırlı yayın çeşitliliği ve geniş coğrafyaya yayma yoluna gidilmemiş bir matbaadır. Bu husus aşağıda genişletilecektir.

Yine İlber Ortaylı’nın 2008 yılına ait “Avrupa ve Biz” kitabında sebep, talebin olmaması olarak ifade edilir. Yobazların matbaaya karşı olmasına karşı çıkan Ortaylı’ya göre; okuyan olsa kitaplar Venedik’te basılır gelir. Viyana ve Venedik’de arap harfli matbaaların

bulduğunu ve Türkçe kitap basıldığını belirtir. Ermeni Mehitaristlerinin Arapça ve Türkçe İncil bastıklarını ve Osmanlı ülkesinde yaydıklarını belirtip “o gelir de başka kitap gelmez mi?” diye sorar. (Ortaylı, 2008: 31-32).

Fakat Ortaylı'nın söz ettiği baskıların misyonerlik maksatlı olduğunu düşünmek tarihsel olarak daha mümkündür. Üstelik Osmanlı coğrafyasındaki kültüre, tebaanın kültür ve talebine, sanatına, estetik zevkine, kurmacasına, şiir biçimine vb. uygun eserleri neden Venedik yaysın, bilsin gibi sorular ortaya çıkmaktadır. Bu ifadeyle zımnen, Osmanlı topraklarında yaşayan yazar ve düşünür olamayacağı en başından kabul edilmiş, ithalin her konuda başat olabileceği de benimsenmiş görünmektedir. Bu türden bir yaklaşım, Venedik kültür, sanat ve düşünüş iklimiyle Osmanlı tebaası çeşitli unsurların farklılıklarını da yok saymaktadır.

Ortaylı, meselenin kitabın okunmaması olduğunu, el yazmasının kâfi geldiğini, 50 kopyanın dolaşıma girip, dinlenme vasıtasıyla yayıldığını ve maksadın hasıl olduğunu ifade eder. Müteakiben “o toplumda her eve kütüphane kurup, kitap doldurmak diye bir hastalık yok bugünkü gibi” (Ortaylı, 2008: 31-32) bir garip ifade ve matbaasızlık neticesini görememe yahut örtme cümlesini kurmaktadır. Yahudi ve Ermenilerin matbaa kurduğunu ama “*bir şey olmadığını*” ifade edip Rusya'ya 16. yüzyılda matbaa tesis edildiğini fakat esas kitap basıp okumanın 18. yüzyılın işi olduğunu, bunun kitaba talep olmadığı anlamına geldiğini belirtir. Hatta bu, “*gerçekçi bir batılılaşma kıstası değildir.*”

Okuryazarlık kültürünün edinilmesi başlı başına önemli bir olguyken “bir şey olmadığı” ifadesiyle tarihten kendi beklentisi yahut Avrupa tarihiyle aynı etkiyi beklentisinden hareket ettiği görülmektedir. Ayrıca, Batılılaşma kıstası olmamasını neye dayandırdığı, gerekçesini açıklama gereği de duymamaktadır. Kaldı ki matbaa gibi son derece önemli bir konu, hakikaten “Batılılaşma kıstası” olmasa bir köşeye atılacak, önemsiz bir mesele midir?

Yazarın müteakiben sarf ettiği en garabet ifade herhalde Yahudi, Ermenilerin bilmediği anlayış-politika, nihayetinde Osmanlı yönetimi atında bulunma, Rusya'da 16. yüzyılda kaç matbaa olduğu, matbaa politikası gibi verileri bir tarafa atarak haklılaştırma hamlesinde bulunmasıdır. Kitabın 18. asır işi olduğu ifadesiyse, aşağıda yer verileceği üzere tarihsel olarak olgusalılık taşımamaktadır. Olasılıkla Osmanlı'ya 18. yüzyılda 1 matbaa tesisini haklı çıkaracak biçimde tevil edilmektedir.

Revaç bulan ve yeni tezi savunan popüler diğer bir eser, ilk baskısı 2011 yılına ait olan “*Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*” kitabıdır. Burada Doç. Dr. Erhan Afyoncu'nun önceki tezleri reddederken verdiği cevabı yahut tasvibi de bu minval üzeredir: “*gerçek çok basittir: matbaa okumadığımız için gelmedi*” yargısını açıklarken Afyoncu, önceki açıklamalardan olan İstanbul'da meskûn 90.000 hattatın engel olduğu tezinin araştırılmadan yalnızca üzerinde

düşünülünce dahi mümkün olmadığını belirtir ve İstanbul'da bu kadar hattat¹ bir yana esnafın dahi olmadığını ifade eder. Bu noktada bu sayının abartılı olduğu düşünülebilir ancak bu abartılı sayı, hattatların karşı çıkmış olabileceği tezini bütünüyle geçersiz kılmaya kâfi gelmemektedir. Afyoncu'nun *"bu kadar hattatımız olsa kütüphanelerde milyonlarca cilt yazma eserimizin olması gerekir"* çıkarımını da meşhur İstanbul yangınlarını ve oldukça az olan kütüphane sayısını göz ardı etmesi sebebiyle güçlü bir tez vasfına sahip görünmemektedir.

Afyoncu, matbaanın günah addedildiği için reddedilmesi sebebiyle geciktiği tezine *"böyle bir sebeple matbaanın geç geldiğine dair elde hiçbir delil yoktur. Bu tamamen ideolojik bir yorumdur"* ifadeleriyle karşı çıkmıştır. Fakat bu türden delilin yokluğu, bir yönüyle basım-yayım kültürünün yani matbaanın tesis edilmemiş olmasının da bir neticesidir.

İlk matbu kitap alan kişilerin Osmanlı saray ve merkez bürokrasisinde görev alanlar ile imam, hatip, müderris, şeyhülislam, müftü, kadı gibi ulema mensupları olduğunu ifade eden Afyoncu, bundan hareketle *"özellikle ulemanın kitap alması matbaaya karşı olmadıklarını açıkça ortaya koyuyor"* ² yargısında bulunur. Halbuki bu olgu ve buna dayanan bu yorum metodolojik olarak sıkıntılıdır ve hatalı bir neticeye yol açmaktadır zira matbaanın Avrupa'da yaygınlaştığı ve Osmanlı coğrafyasında tesis edilmediği 16.yüzyıldaki ulema sınıfının (olası) tutumunu Müteferrika matbusunu edinen 18. yüzyıl ulemasının tutumuyla özdeş tutmaktadır. Görevde bulunan bir Şeyhülislam yahut ulema sınıfının 1 yıl sonra dahi kararının değişebileceği göz önünde bulundurulduğunda 18.yüzyılda karşı çıkmamış ulema mensuplarının tutum ve görüşünün 16.yüzyıldaki ulema sınıfına da ait olduğunu savunmak mümkün görünmemektedir. Papalık da Giardano Bruno'nun bazı tezlerini çok sonraları kabul etmiştir ancak Bruno'yu yakarak öldüren Papalık ile aynı papalık değildir, düşünce yapısı itibariyle Bruno'yu yakan Papalığı temsil etmemektedir. Galileo'nun başına gelenleri tekrar etmekse gereksizdir ancak daha sonraki Papalık bu tezi kabul etmiştir.

Berkes de matbaanın sınırlanmasının şeriattan değil Osmanlı devletindeki lonca sınırlamalarından geldiğini (Berkes, 2016, 58) ifade eder. Ancak lonca sınırlaması açıklaması matbaanın 18. yüzyılda tesisiyle beraber ortaya çıkan bir durumdur, ulema tutumu ve şariat konusunda yukarıda zikredilen "temsil" meselesi geçerlidir. Berkes de basımcılıkta gecikme ve tesisinden sonra ağır bir gelişme seyretmesini teknik ilerlemelerin varlığı, yeterli kâğıt üretiminin olması gereği, yeterli okuyucu kitlesinin bulunması nedenlerine (Berkes, 2016,61)

¹ Hattatlar konusuna, diğer bir yazar olan Beydilli de değinir. Burada ifade ederek gereksiz tekrara başvurmama yolu tercih edilmiştir. S.13

² Berkes ve Beydilli de bu hususta benzer ifadelerde bulunur ancak başka bir araştırmacının bulgusu çerçevesinde değerlendirildiğinde de bu hususta yanılığa düşüldüğü görülmektedir. Buna tekrara düşmek pahasına da olsa aşağıda yer verilecektir.

bağlamıştır. Bu izahlara dair değerlendirmeler aşağıda yapılacağı için burada tekrar edilmeyecektir.

Eski tezleri eleştirip yeni tezlerini detaylandıran Afyoncu, matbaa meselesinde “gelmemesi” tartışılırken “*geldi de ne oldu*” sorusunun meseleyi rahatlıkla çözüme kavuşturduğunu savunur, tartışılanın daima “*geç gelişi*” olduğunu fakat tesisinden sonra ne olduğu üzerinde pek durulmadığını kaydederek önemli bazı rakamlar verir. Buna göre; İbrahim Müteferrika’nın matbaayı kurmasından vefatına kadar geçen 20 yıllık sürede 17 kitap basılmış, vefatından sonra sadece 1 kitap basılmış ve müteakip 27 yılda matbaa faaliyeti durmuştur. Bu durum matbaa faaliyetlerinin Müteferrika gayretleriyle yürüdüğünü ancak buna karşılık “*toplumda kitap basımına fazla bir rağbetin olmadığını gösterir.*”³ Bu ifadeye müteakiben Avrupa’da ve Japonya’daki 10.000 çeşit kitap gibi sayılarla kıyaslayarak yukarıda verilen Osmanlı matbaa tirajını verir ve (aradaki uzun sürecin değişen koşullarını ve dolayısıyla sebeplerini de bir kenara atarak) bugünden meşruiyet devşirmeye çalışarak “*Türk toplumu kitap okuma alışkanlığını hâlâ kazanamadı*” yargısında bulunur. Son olarak matbaanın geç tesisi hususu ele alınırken toplumsal talebin ve altyapının ne ölçüde olduğunun iyice incelenmesi ve bunun gecikmeye ne denli tesir ettiğinin belirlenmesinin konuyu daha iyi açıklayacağını salık verirken eski tezlerin “*boş tartışmalara*” sebep olduğunu ifade ederek “*Matbaa Türkiye’ye okumayı ve kitabı sevmeyi bizden geç geldi*” (Afyoncu, 2014: 413-414) üstünkörü ve genelleştirici izahını getirir. Oysa “talep” ile açıklamak kıyas ölçütü olan Avrupa için dahi uygunsuzdur ve buna aşağıda yer verilmiştir. Bundan önce diğer tarihçilerin tezlerini de ele aldıktan sonra toplu bir değerlendirmede bulunmak daha uygundur.

Bu hususta yapılan son çalışmada Prof. Kemal Beydilli, İbrahim Müteferrika’dan önce Türk matbaasının tesisi için yabancılardan bazı girişimde bulunduğuna dair kayıtların bulunduğunu ve bunların sıhhatinin tam olarak tetkikinin güç olduğunu belirtir. Bu girişimlerden ilki Venedik’ten güzel hurufatlı bir matbaa takımının getirtilmesidir. Başka girişimlerdeyse; bir İngiliz tarafından gerçekteştirildiği ancak her iki girişimde de matbaa malzemelerinin müsadere edilip denize atıldığı, matbaa gereçlerini getirmek isteyen bir mühtedinin idam edildiği, IV. Mehmed zamanında da yapılan girişimin ulemanın müstensihlerin geçim sıkıntısı yaşayacakları ikazıyla akamete uğradığı ve son olarak diğer bir girişimin de sadrazam tarafından önlendiği Babinger tarafından kaydedilmiştir. Ancak Beydilli bunlar için “*pek fazla inanılrlığı ve geçerliliği yoktur*” (Beydilli, 2019: 12) ifadelerini kullanır ancak neden geçerlilik ve inanılrlığı olmadığına dair kanıt bir tarafa bir gerekçe dahi sunmaz

³ Aynı hususu Beydilli de ifade eder. Aşağıda bazı noktaları değerlendirileceği için burada yer verilmemiştir.

ki bu tarih tetkiki için olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Tarihî vaka ve durumları “inanma” minvalinde değerlendirmek günümüz tarih anlayışı için olumsuz bir duruma tekabül etmektedir. Bir başka araştırmacı “inanılır” bulursa kabul mü edilecektir? Bu derece sübjektif yargılarla tarihin evrileceği ilmi düzey geriye gitmekten başka bir netice getirir görünmüyor.

Beydilli, 1727 yılında faaliyete başlayan ilk Türk matbaasının “*genelde vahim bir gecikme olarak gösterilmiş olması*” nı “*tutarsız bir değerlendirmeden başka bir şey değildir*” şeklinde niteler (Beydilli, 2019: 12). Geç gelme tezinin tekrarından haz alındığını ve geri kalmışlık ve çağı yakalayamamanın vebalinin⁴ yüklendiği bir “günah keçisi” haline sokulduğunu ifade eder, bu minval üzere devam eder: “*18.yüzyıl Osmanlı toplumu içindeki okur-yazar kitlenin gayet kısıtlı ve ulema dahil medrese talebelerinin elle çoğaltılan gerekli kitaplarla yeterince donatılmış olduğu gerçeği karşısında her türlü dayanaktan yoksun kalmaktadır... matbaa konusunda toplumun ne böyle bir ihtiyacı ne de beklentisi vardır. Bekleyeni olmayan durağa otobüsün geç veya erken gelmesini tartışmanın ise bir anlamı yoktur!*” (Beydilli, 2019: 12).

Bu ifadelerin değerlendirilmesi de aşağıda yapılacaktır ancak burada sadece benzetmenin uygun olmadığını belirtmek gerekir çünkü yaygın bir matbaa ağının bir yüzyıl boyunca birçok insanda birikim yaratabilme olanağı vardır ve anolojilerin önemli oranda benzerliğe dayanması mantıksal ve dahi retorik olarak da gereklidir, bu mecazla pek ilgisiz olgular kıyas edilmektedir. Retorik ve bilmecemsi üslubuyla ikna edici görünse ve kısmen başarılı olsa da konuya ve meselenin derinliğini aksettirme bakımından uygun görünmemektedir.

Aşağıda daha geniş açıklanacağı üzere matbaa, yetkin ve tebaaya yönelik “*politikasıyla*” birlikte gelmemiştir, İstanbul’da dahi bir matbaa ile bir takım çevrenin ilgisine özel basım yapmıştır. Ancak bu benzetme üzerinden giderek açıklarsak; “otobüsü bilmeyen, aşına olmayanın beklentide olması da durakta beklemesi de beklenebilir mi? Dahası durağa aşına olup işlevsel kullanılabilir mi, kendisine aşinalığı-hizmeti olmayan otobüsü bekleyebilir mi?” minvalinde sorular daha yerindedir ve esası açıklamaya yardım etmektedir.

Bu tezi detaylandıran Beydilli’nin kendi tezini de çürüten bazı noktaları taşıyan paragrafı bu biçimde devam etmektedir:

“*Basım adetleri yanında künye itibariyle de az sayılarda olan son kitapların basıldıkları tarihlerden itibaren ilgili matbaaların (Müteferrika*

⁴ Matbaa noksanlığının yarattığı ilgili alanlardaki geri kalmışlık ve çağ geriliğini başka bir yerde aramanın ne kadar doğru bir yaklaşım olacağını sormak durumu doğuyor bu durumda. Bu hususlarda vebali olmadığı, entelektüel ve kültürel bir birikime, geleneğe, alışkanlığa imkân tanınmadığı yeterince aşikâr değil midir?

matbaası 1742, Kadı İbrahim ve Biraderleri matbaası 1757, Raşid Efendi matbaası 1794) faaliyetlerine son vermiş olmalarının etkisiyle, insanların bunun evveliyatının unutmış olarak, matbaanın ilk defa 3. Selim zamanında açıldığına dair kayıtlar, işin gerçeğine yeterince işaret etmektedir. Öte yandan matbaanın açılmasından sonra basılan eserlerin ve bunların satış miktarlarının sayısal verileri durumu daha açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Dikkati çeken diğer bir husus, basma kitapların matbaanın kuruluş gerekçesinde ifade edildiğinin aksine en az elle oğaltılanlar kadar pahalı olduğudur. Talep kıtlığı ve basılan eserlerin genelde elde kalması, dolayısıyla yatırılan sermayenin geri gelmemesi hâlinin, piyasayı ihtiyacına da cevap verme ruhsatıyla donatılan Üsküdar Matbaası için de söz konusu olduğu bilinmektedir (Beydilli, 2019: 12-13).

Bu paragraftaki en önemli husus “3.Selim döneminde açıldığına dair kayıtlar işin gerçeğine yeterince işaret etmektedir” ifadesi olsa gerek. Bu olgu yazarın ifade edip savunduğu “gerçek”ten çok daha fazla olarak bihaber kalınma vahametine yani “bilinmeyen otobüs” hususunu delillendirmekte görünmektedir. Yine aşağıda açıklanacağı üzere “talep kıtlığı”ndan söz etmek için öncelikle Osmanlı tebaasının yaygın olarak bilgisi olmalı, nihayetinde bilgisi olmayanın talebi de olmaz. Yine basılan eserlerin elde kalmasını “kendisine hizmet vermeyen otobüs” bağlamında değerlendirmelidir. “Piyasanın ihtiyacı”ndan söz etmek için sanırım öncelikle geniş bir piyasanın olması da gerekli görünüyor.

Beydilli; matbaanın geç tesisinde müstensihlerin karşı çıkışlarının sebep olamayacağı savı için, Avrupa’da da karşı çıkışların olduğunu ve dolayısıyla bu tezin geçersiz olduğunu (Beydilli, 2019: 13) belirtir. Fakat bu hususta konu karşı çıkma meselesi değil, yönetimlerin hangi tavır yahut tutumda bulunduğu, hangi yönde tepki verdiğidir. Avrupa’da hükümdarların bu tepkileri görmezden gelerek tesis etmiş olmaları Osmanlı yönetiminin de bu doğrultuda karar verdiği anlamını taşımaz. Beydilli’nin bu tezinin geçerli olması için -asgari düzeyde ilk olarak- Osmanlı yönetimin de Avrupa ile aynı koşullarda, tutumda ve dinamiklerde hüküm sürüyor olması, olayları benzer yorumlamaları gerekirdi ancak bundan da söz edilemez.

Yine Beydilli, 18. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında 80.000 müstensihin bulunup bunların 6000 kadarının İstanbul’da faaliyet gösterdiklerini belirterek eserlerin yeterli sayıda oğaltılabileceğini gösterdiğini ifade eder. Ek olarak ekonomik kaygılar sebebiyle karşı çıkacak önemli bir kitleyi teşkil ettiklerini kaydeder. Bu problemin yalnızca dinî konular, dolayısıyla talebe ve hocaların ders kitapları dışında kalan eserlerin basılmasına izin verilmesiyle çözüleceğini ifade eder. Bu son ifade bilindiği gibi 18.yüzyılda üretilmiş bir çözüm olarak

uygulamaya geçirilmiştir. Bu çözüm 16 ve 17. yüzyılda kabul edilebilir görülmemiş olabilir. Son olarak 18. yüzyılda kabul edilmiş olması önceki yüzyılların ulemasının da kabul etmiş olduğu bir çözüm olarak gördükleri neticesini vermekten çok uzaktır. Yazar, bugünden geriye bakarken teleolojik bir hataya düşerek sonraki çözüm, oluşumları önceki zamanlara hasretmektedir. Oysa ilk zamanların tutumu bu çözümü düşünülemez yahut uygulanamaz kılmış olabilir. Nitekim yazarın kendisi de 1802 yılında Mühendishane matbaasının Üsküdar'a naklinde aradan geçen "75 yılın bu türden hassasiyetleri "zail" kaldığını" (Beydilli, 2019: 13) ifade etmiştir

Beydilli Metin Kunt'un tezi olan, Müteferrika matbaasının Avrupa'da olduğu gibi İncil, Tevrat gibi kutsal ve dinî kitaplar basmış olması durumunda matbaanın daha parlak bir gelişme göstereceği varsayımını eleştirir. Ona göre, eğer bu mümkün olsa ilk kez basıldığı 1871 yılında önemli bir talep gerçekleştirdi ancak netice bu yönde olmamıştır. Batı'da milyonlarca sayıda basılma sebebinin, dindarlığa ek olarak okuryazarlık oranının buna sebep olabileceğini, yine Batı'da okuryazar olmayanların dini gereksinimleri için kutsal kitabı resimlerle ifade eden varakların matbaanın işlevini artırıp yaygınlaşmasına katkıda bulunduğu bilgisini verir. Buna karşın Osmanlı dünyasında dinin öngördüğü resim yasağı sebebiyle bu türden bir alternatif okumanın da mümkün olamayacağını da ekleyerek yukarıda yer verilen Müteferrika matbaasının tirajını aktarır. Bu sayının gayrimüslim matbaalarında basılan eser, çeşit ve tirajının fazlalığıyla kıyas ederken okur-yazarlık oranları ve matbu eserlere olan taleplerindeki farkta aramanın yanıltıcı olduğunu ifade eder. Esas sebebin Türkçe basımlı kitapların imparatorluk içerisinde bu dili anlayan daha kısıtlı (Türklerin Ermeniler bir tarafa Yahudilerden de az olduğu gerçekten ifade edilebilir mi?) kesime hitap ettiğini ancak Yunanca, İbranice, Ermenice kitapların Osmanlı sınırları dışında yaşayan çok daha geniş kesime sunulabildiğini, yurt dışına da sevk edilmesi dolayısıyla oldukça geniş bir pazara sahip bulduklarının dikkate alınması gerektiğini ifade ederek Müteferrika ve sonrası matbaalarla kıyasın uygun olmadığını ifade eder (Beydilli, 2019: 13-14). Ancak Müteferrika matbaasının İstanbul'un sadece bir semtine açıldığını ve İstanbul dışına dahi açılmadığını görmemekte yahut görmezden gelmektedir. Yani müteferrika matbaasından başka matbaa tesis edilip bir matbaa "politikası" ile hareket edilmemiştir.

Bu ifadeleri sırasıyla değerlendirmek gerekir. Öncelikle Batı'da Katolik Kilisesinin tek egemen olduğu yüzyıllarda "halkın" İncil okumasının yasak olduğunu ancak Protestanlık ve müteakip süreçlerle ilk kez halkın okumaya başladığını belirtmek önemlidir. Çünkü bu süreçte yoğun olarak papazların aradan çıkarılıp Kitab-ı Mukaddes'in kişilerin kendilerinin okuyup yorumlayabileceğine dair yoğun bir propaganda gerçekleştirilmiş, bu yönde bir anlayış ve

tutum egemen olmuştur. Avrupa Hıristiyanlarının “Kitab-ı Mukaddes” ile münasebetlerinin özel bir ilişki ve dönüşüm safhası vardır, bu olgusal bir kenara bırakılarak sadece kutsal kitap olmalarından hareketle kıyas yapılması tarihsel ve metodolojik olarak uygun değildir. Bundan dolayı Avrupa’da hararetle bir politik ortam ve kanlı savaşların da meselesi olan bir hususun bir ciheti olarak, yüksek talebin olağan olduğu ifade edilmelidir. Resim hususu ise uygunsuz bir açıklamadır zira ilk Osmanlı matbaası İmparatorlukta bütün tebaaya yönelik yayın yapmamıştır, matbaa İmparatorluğun geniş coğrafyasına gereğince yayılmamıştır ki resim hususu da gündem olabilsin. Kaldı ki resim yasağı varsa da minyatürize yasağı söz konusu değildir. Ermeni, Yahudi vb. matbaalarının yurt dışına da basım yaptığı hususunda kaynak verilmemiştir ancak İmparatorlukta gerçekten Türkçe yayın yapılamayacak kadar az Türkçe bilindiğini savunmak, Yahudi nüfustan da az olduğunu iddia etmek güçtür. Kaldı ki Avrupa’daki Ermeni yahut Yahudilerin Osmanlı’daki birkaç matbaadan çok Avrupa’daki yüzlerce matbaadan faydalanmış olma ihtimalleri daha yüksektir. Farz-ı muhal Anadolu’da birkaç matbaa tesis edilse halkın konuştuğu dilde basım olurdu muhtemelen ancak bu söz konusu dahi olmamış. Bütün bunlara karşın yazar sonunda “*bütün bu zaafiyetin genelin okur-yazar fukarası olmasıyla ilgili olduğu açıktır. Hulasa seçkinler yazıyor, seçkinler okuyor*” cümlesini sarf eder ki bu da talep yokluğundan ziyade Osmanlı’da matbaanın etkin bir politikayla eyleme geçmeme gerçeğine tekabül eder. Okuryazar fukaralığının kaynağına gitmeden açıklama yapmaya çalışmak noksan neticeler vermekten kurtulamaz. Ancak yazar bu gerçeği görmezden gelerek “talep yokluğu” tezini otobüs alegorisiyle kanıtlamaya şartlanmış gibidir. Zira 1730 yılındaki isyanda isyancıların matbaayı hedef almadığını “*böyle bir kurumdan muhtemelen haberleri bile yoktu*” sözleriyle açıklarken bu durumun aslında neye kanıt olduğunu gözden geçirir. -Müteferrika matbaasından İstanbul’un en etkin kesiminin haberi dahi yokken Tırnova yahut Kayseri’de talep mi olacaktır?- Bu ifade olgusal bir gerçekliğe tekabül ediyorsa İstanbul dışına yayın yapmamış bir matbaanın gecikmesine sebep olarak “okumama” “talep yokluğu” nasıl açıklama olabilir, otobüs mecazı nasıl anlamlı kalabilir, soruları gündeme gelmektedir. Esasen bu olgu bir vahamete değil de neye işaret etmektedir? Beydilli’nin verdiği “*1807’de Nizam-ı Cedid’in sona ermesiyle başlayan darbe ve karşı darbeler döneminde matbaa, başta çağdaş teknik eğitimle ilgili ve içlerinde Fransızca da dahil olmak üzere pek çok kitabın basıldığı yeni sistemin ayrılmaz bir parçasını teşkil etmiş olarak Nizam-ı Cedid’e karşı duyulan tepkinin hedefleri arasına girmiştir*”(Beydilli, 2019: 15) bilgisi esasen ilk matbaanın yetersizliğine de işaret etmektedir ki, kendisi de 1730 isyancılarının “haberlerinin dahi bulunmadığını” dile getirmiştir. Ek olarak 1807 olaylarını o dönem ve söz

konusu isyancıların politik söylemleri bağlamında değerlendirmek de gerektiğini belirtmekte fayda var.

Yukarıda ikinci dipnotta ifade edildiği gibi, ulemanın karşı çıktığı tezine Beydilli de karşı çıkmaktadır. Ona göre ulemanın karşı çıkışının matbaanın gecikmesinde etkili olduğu tezinin “*kabul edilir bir tarafı yoktur*” zira basılan eserlerde matbaaya meşruiyet kazandırmak için Şeyhülislam’ın fetva vermesi ile önde gelen ulemanın takrirler yazmaları matbaayı desteklediklerini göstermektedir. Ek olarak Müteferrika’dan sonra matbaanın işletilmesini üstlenenlerin kadılık da yapmış ilmiye mensuplarından olmalarıyla kitapların basıma hazırlanması ve tashihlerinde “*önemli isimler tarafından temsil edilen ulemadan oluşan heyetler tarafından yerine getirildiği gerçeği göz ardı edilmiş görünmektedir*” (Beydilli, 2019: 15). Bu hususta ilerleyen paragraflarda bu durumun, din adamlarında karşı olmama tutumunun savunulmasının hatalı olduğunu, bu işlerde üstesinden gelebilecek donanımına sahipliğin etkili olduğunu ifade etmiş olması önemlidir zira bir kesimin tutumunun bütün bir ulema sınıfını temsil ettiğini ifade etmek doğru değildir. Ancak gayrimüslimler matbaalarında basılan eserlerin de din adamları tarafından kontrol edildiğini ve bunun bu tür işlerin üstesinden gelmek için gerekli donanımına sahip olduklarından ileri geldiğini de ifade ederken (Beydilli, 2019: 16) aslında bu tutumun din adamlarının matbaayı kontrolde tuttukları gerçeğine de işaret etme yönünü taşıyor olmasını göz ardı eder. Matbaanın “*bekleyeni yokken gelmiş olması*”nda direterek Avrupa’nın aydınlanmacı havasından nasiplenmiş muhitçe tesis edildiğini ve tek başına bu hususun dönemi “*Lâle devrinin zevku sefâ eyyâmı*” olarak algılatan söylemleri tekzip ettiği (Beydilli, 2019: 16) genelleştirici yorumunda bulunur. Buna karşın Lale devri üzerindeki söylemler elbette sorgulanabilir, sorgulanmalıdır ancak sadece İstanbul’a tesis edilmiş tek “bir” matbaa ve bu matbaanın pek de yaygınlaştırılmamış sınırlı eserleri “tek başına” tekzibe kâfi görünmemektedir. (Üstelik matbaayı tesis eden belirli bir anlayıştaki bir gruptur, Lale Devrinin bütün sınıf, grup, katmanını, olası zevk ve sefa eyyamını temsil ettiklerini ifade etmek pek mümkün değildir.) Bütün bunlardan sonra; 1826’dan sonra etkin bir faaliyette bulunan matbaanın yüzyılın sonlarına doğru vilayetlerde yayıldığını ve sayısının yüzleri bulduğunu, sadece İstanbul’da 54 büyük matbaanın işleyerek önemli bir gelişme kaydettiğini, eğitim ve fikrî uyanışta önemli yeri bulunduğunu kendisi de (Beydilli, 2019: 16) ifade etmiştir.

Başka bir araştırmacı olan Ekmeleddin İhsanoğlu da ulemanın direniş gösterdiğine dair “*delile rastlanmadığını*”⁵ söyleyerek matbaaya Şeyhülislam’ın hemen fetva verdiğini belirtir

⁵ Bazı kaynaklarda yer alan ve “eski tez”e dayanak olan bütün anlatıları delil sınıfından saymaz ki bu problemlidir. Tarihi kaynakları eleştirmek elzem ancak delil değildir demek için güçlü bazı argüman ve gerekçeler gereklidir. Akademik hiyerarşinin en üst unvanı olan “Profesör”lük titri, tarihi kaynağı usulünce çürütme yahut delillendirme yapmadan kesin hükümle “delil değildir yahut delildir” hükmünde bulunma yetkisi vermemektedir.

ve takrizleri veren ulemaya sözü getirerek hiçbirinin matbaanın dine aykırılıktan söz etmediği tezini yinelemiştir (İhsanoğlu, 2019: 395-396). Bu tezin zafiyetine yukarıda yer verildiği için tekrara gerek yoktur. Ancak bunun dışında, bundan daha önemli ve bu tezin zaafı olan bir durum daha söz konusudur. Bu durum matbaaya dair yasal izin, talep ve onayının matbaanın kurulup az da olsa basıma başlamasından sonra ortaya çıkmış olmasıdır. Yani matbaanın kurulmasını müteakip dilekçe, ferman gibi işlemler idari olarak gerekli prosedürün yerine getirilmesidir. Müteferrika'nın "*Vesiletü't Tıbbaa*"sı matbaa için gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra kamuoyu oluşturmak maksadıyla kaleme alınmıştır. Ek olarak Sabev, ulemanın hiçbir şekilde karşı olmadığı savına şerh düşerek ulema desteğinin matbaada dinî kitapların basılmaması ve basılacak kitapların ulema tarafından tashih edilmesi şartıyla edinildiğini (Sabev, 2016: 159-162) kaydetmektedir ve bu yaklaşım daha sağlıklıdır. Tekrarlamak pahasına yeniden ifade edilmelidir ki 18. yüzyıl ulemasının tutumu bu yüzyıla kadar yaşamış ulema sınıfı yahut şeyhülislamın tutumunu katiyen temsil edemez.

Matbaa hususundaki kanaatini ilmî bir mecburiyet olarak ifade ettiğini belirten İhsanoğlu'na göre matbaacılığın geç başlaması ve müteakiben gelişmemesinin din ve ulema reaksiyonuyla "*hiçbir*" ilgisi yoktur. Ona göre, matbaacılığın başlayabilmesi için gerekli teknik, ekonomik ve entelektüel şartların oluşmasına, matbaayı besleyecek kâğıt endüstrisi varlığına ve üretimini tüketecek okuyucu kitlesinin bulunmasına bağlanması matbaa konusundaki eski dogmaların tesirinden kurtulmayı sağlayacaktır (İhsanoğlu, 2019: 395-396). Bu ifadelerle ilgili söylenecek ilk söz bir tezi "*dogma*" olarak pejoratif biçimde etiketlemenin ilmi olmadığı ve hakikat arayışını baltalayacağıdır. İkinci olarak madencilik, top tüfek gibi askerî teçhizat, donanma gibi hayli teknik gereği yerine getirmiş imparatorluğun matbaanın teknik ve ekonomik gereğini yerine getiremeyeceğini ifade etmek en hafif tabiriyle yersizlik olur. Kâğıt endüstrisi hususu da bu cümledendir. Eğer matbaa önemsense yahut engellenmemiş olsa tesis edilecek geniş bir matbaa ağının ihtiyaçını karşılayacak kâğıt üretimine yahut ithaline de gidilirdi şüphesiz. "*Entelektüel şartların oluşmaması*" savı ise bulut, yağmur oluşumu gibi doğa olayı olmadığından, yönetimin zaafında aranmalı yahut bu zaafa yol açmış olması muhtemel engellere bakılmalıdır. Üretilen eserin tüketilmesi meselesine ise aşağıda yer verilecektir. Entelektüel şartlar; şartların "*oluşması*" ısınan havanın nem toplayıp yağış bırakması-bırakmaması gibi atmosfer olayı gibi ele alınamaz.

Lonca misali anlayışın egemen olduğu ölkemiz tarihçiliğinde, bu türden tezler önemli Profesörler tarafından ortaya koyulduktan sonra eleştirmek bir tarafa oldukça güçlü olduğuna kanaat getirilip üzerine uygunsuz yeni örneklerle kanıtlanma yoluna da gidilerek hakikat görünmez olmaktadır. Fakat hakikat arayışı unvanların otoritesini değil, ilmi ürünün kendisini

değerlendirmeyi icap ettirmektedir. Bu yüzden on kadar profesör tarafından daha ifade edilse dahi ifade edilenlerin tarihsel gerçeklikleri, metodolojik uygunlukları gibi yönlerden sorgulanmaması söz konusu olamaz.

Burada önceden ifade edildiği üzere “talep” tezinin nispeten genişçe ele alınması hususuna geçmekte fayda var ancak bunu az evvel ifade edilen uygunsuz örneklerle birlikte ele alarak tekrara düşmeden gerçekleştirmek gerekir.

Son zamanlarda medya vasıtasıyla tanınır olan Emrah Safa Gürkan, bu tezin gücü üzerine kalem oynatanlardan biri. Kesinliğine olan güçlü inanç ve yüzyılları aşan koşulları görmezden gelebilme hâliyle “*Godot’un Matbaası: Neden Okumuyoruz*” (Gürkan, 2021: 65) başlığıyla bu konudaki tezleri tekrarlarlarken katkı olarak, yeni örneklerle “hakikati keşfetmekten” kendini alamaz.⁶ Burada yaygın bir matbaa kullanımının olduğu Avrupa ile matbaa kullanımının 1727 yılına kadar olmadığı Osmanlı okuma oranlarını yani hayli farklı sosyolojik durumları karşılaştırır, bu oranın düşük olmasına sebep olarak kitabın “halk tarafından pek de rağbet görmediği”ni tekrarlar. Bu çıkarım sebep ile sonucun ayırt edilemediğini düşündürür. Görüldüğü üzere hayli farklı iki durum söz konusudur. Kıyas yönteminin hatalı kullanımıyla matbaasız İstanbul medrese öğrencisi terekesindeki azlığı matbaalı Batı ile kıyas ederek “talep” olmadığı neticesine ulaşılmaktadır.⁷ Tereke karşılaştırmanın akla gelen ve sıkıntı yaratan bir yönü, merhumun eşyalarının kayıtlara geçmeksizin dağıtılması/gizlenmesi sosyolojik vaziyeti ve kayıt tutulma oranlarının düşüklüğü nedeniyle⁸ temsiliyet sorunu sebebiyle hatalı sonuçlar vereceğidir. Bu bir yana bırakılsa dahi her hâl-ü kârda matbaanın olmadığı⁹ Doğulu âlim’in kitap sayısı elbette fazla olmayacaktır. 1600 yılı öncesi ve sonrasında aralıklarla süren “Celali isyanları içerisinde önemli bir “suhte” sınıfı olduğu ve bastırıldıkları, medreseden mezun olup ilim üretmenin(!) soya tahsis edilmiş prosedür uğraşı hâline getirildiği hakikati de göz önünde bulundurulduğunda ilmî iştiağın en önemli rağbetlilerinin önünün kesilmesi olgusunun kitaba iştiağı da kırmada etkili olabileceği açıktır. Bu noktada ifade edilmesi gereken tarihin

⁶ Çalışkan, S. (2021). Kitap Kritiği: Emrah Safa Gürkan, *Bunu Herkes Bilir – Tarihteki Yanlış Sorulara Doğru Cevaplar-*, İMGELEM, 5 (8): 89-124.

⁷ Yazar İsmail Erünsal’ın verilerine dayanmaktadır ve kitabına alıp savunduğu tez budur, yeni bir tez geliştirmemiştir, kabulünü yayınlamıştır.

⁸ Bu kısmın alındığı makaleden sonra Orlin Sabev’in bu türden bir bilgi verdiğine bu çalışmayı hazırlarken vâkıf olduğumu belirtmeyi ilmî bir gereklilik olarak ifade etmeyi gerekli buluyorum.

⁹ Orlin Sabev matbaanın başarısını Avrupa ile kıyaslarlarken ilk safhalarıyla kıyaslanmasının daha doğru olacağını belirtir (Sabev 2016: 80-81). Ancak Osmanlı İmparatorluğu Avrupa’da kullanılır ve yayılırken hüküm süren bir devlettir ve 1720’lere kadar tesisi yönünde ciddi bir teşebbüste bulunmamış görünmektedir. Ek olarak aşağıda verilecek olan Avrupa’da tesis edilen matbaa sayıları bakımından da Osmanlı’da matbaanın başlangıç koşullarınca epey noksan olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden Sabev’in önerdiği kıyas iki yüzyılı aşan süreçte engel olunan “birikim” olanağını görünmez kılar ki bu gecikildiği yahut önemsenmediği olgusunu perdeler. Matbaanın 19.yüzyıldaki etkin kullanımının yarattığı birikim de bu varsayımı destekleyici verileri oluşturur. Sabev, yaklaşımının objektif bir tablo çizmeye katkı sağlayacağını ve böylece matbaanın Osmanlı’ya geç tesisi ve “başarısızlığıyla ilgili kompleksin ne kadar temelsiz” olduğunu gösterebileceğini ifade eder fakat olgu ile kompleksi birbirine karıştırma tehlikesine düşer. “Kompleks” adını verip gerçekliği perdelemek kolaydır fakat yeterince bilimsel gözükmemektedir.

olaylardan bağımsız “teorik” yorumunun tarihi açıklamaya kifayet etmeyeceğidir. Bunlardan daha önemlisi matbaanın daha önce Osmanlı yönetimi için makbul olmayacağına dair düşüncemi güçlü bazı olgulara dayanarak başka bir çalışmada ifade etmişim (URL-1) ancak söz konusu “talep-arz” yaklaşımı bütünüyle hatalı ve anakroniktir çünkü 20.yüzyılın ortalarına dek lord-serfler-kapitalistler hükmü altında olanların isteğini yerine getirme aksi halde teveccüh, seçim kaybetme gibi durumlar ile muhatap olmuyorlardı. Bugün de sunulan her metanın, yayının, programın talepten dolayı piyasaya sürüldüğünü iddia etmek oldukça zordur. Kitabın tarihi üzerine araştırması bulunan Labarre da bu türden bir yaklaşımı reddetmiştir. Yazarın savunduğu gibi Avrupa’da hümanite, reform vb. ile okumaya rağbet olduğu savının aksine Labarre kültürün gelişmesi ve kitap ihtiyacının matbaayı kaçınılmaz kıldığına karşı çıkararak üniversitelerin gelişme döneminde entelektüel bakımdan en ileri olan İtalyan yarımadasında değil de pek de entelektüel bir merkez olmayan 3.000 nüfuslu Ren bölgesinde ortaya çıktığını, bunun da entelektüel itkiden ziyade metal tekniğindeki ilerlemeden neşet ettiğini hatırlatarak “*matbaanın sonraki gelişiminin başlangıç koşullarını unutturmaması*” gerektiğini vurgulamıştır. Yine Labarre’a ve verilerine göre; kitabın yaygınlaşması okurun yaygınlaşmasını sağlamıştır (Labarre, 198?: 48/74). Buradan çıkarılması gereken sonuç üzerinde durulması gerekenin Osmanlı matbaasının yaygınlaşmamasıdır. Başlangıçta Osmanlı yönetiminde matbaanın yaygınlaştırılması düşüncesinde olduğu kaydedilmiştir. Bir Fransız gazetesi ilk matbaa başarılı olduğu taktirde Said Ağa’nın İmparatorluğun önemli kentlerinde de matbaa tesisine çalışacağını yazmıştır. Bunu destekleyen kanıt ise III. Ahmed’in matbaaya izin veren ferman suretlerinin -Tunus gibi yarı-bağımsız devletler de dâhil olmak üzere- eyaletlere dağıtılmasıdır (Sabev, 2016: 160-161). Bu ise matbaanın yaygınlaştırılmamasında ayan ve diğer eyalet yöneticilerinin de ihmali olduğu anlamına gelmektedir.

Bundan çok daha önemli olan boyut ise teknik detaydır. 1727-1729 yılında İstanbul’da tesis edilmiş bir yahut beş matbaanın bütün imparatorluğun okuma-kitap ihtiyacını karşılamak bir yana İstanbul için dahi kifayetsiz kalacağı rahatlıkla ifade edilebilir. Doğru soruları yöneltip¹⁰ gerekli kaynağa başvurarak önemli bilgiler elde etmek esas açıklayıcılık için olmazsa olmazdır. Bu da kitap değil matbaa sayısını sorgulamaktan geçmektedir. 15. yüzyılın sonunda matbaanın 250’den fazla Avrupa kentinde bulunduğu, 150’si Venedik olmak üzere İtalyan yarımadasında 500 basımcı olduğu, İber Yarımadasında 32 kentte basımcılık yapıldığı bilgileri bu bakımdan açıklayıcıdır. (Labarre çok daha fazla olan sayılar da verir ve abartılı olabileceği düşünülerek bu verilere yer vermek uygun bulunmuştur.) Osmanlı’da tesis edildiği 18. yüzyılda

¹⁰ Bu hususta kıymetli olduğuna inandığım kavrayışları edinmemde katkısı bulunan Prof. Dr. A. Elif Emre KAYA’ya müteşekkirim.

ise Köln’de 75 basımcı olduğuna (Labarre, 198?: 48-50) işaret etmek açıklayıcı olmak için kâfi görünmektedir. Diğer bir veçhe matbaada basılan eserlerin imparatorluğun geneline yayılması yönünde bir çabanın olmaması olgusu ile İstanbul’da ve İmparatorlukta meskûn tebaaya ne kadar hitap edildiğidir. Labarre’ın verilerine göre kitap ticaretinin önemli bir meblağ gerektirmesi sebebiyle basımcılar büyük ticarî merkez olan ve üretimin dağıtımını da kolaylaştıran büyük kentlerin ticari dolaşım ağından faydalanma yoluna gitmiş (Labarre, 198?: 53) yani arzı sağlamışlardır. Diğer bir veçhe olarak daha çok kalemiye-ilmiyeye hitap eden Osmanlı matbaa eserlerinin “reklamı”nın ne kadar yapıldığıdır. Burada reklam anakronik değildir, örnek olarak İngiltere’de 1695 yılında basımı düzene giren London Gazette’in çeşitli reklamlarının birçoğunda kitap reklamları da mevcuttur. Üstelik hiç de sembolik olmayan İngiliz kraliyetinin resmî yayını olan Gazette için yönetim imtiyazını kullanarak dış haberleri önce gazetede yer verilmesi zorunlu kılınmış ve başka gazetelerden çok daha fazla iletişim ağına¹¹ sahip olması en fazla edinilen gazete olmasını sağlamıştır (Black, 1987: 93-94; Başer, 2019). İstanbul’da ise basılan eserler bir yana haberinin dahi İmparatorluğun geniş topraklarına yayılması dahi (mevcut bilgilere göre) söz konusu değilken tebaanın haberdar olup da talep sahibi olması ne kadar mümkündür? Avrupa’da neredeyse her kilisede bulunan matbaa bizzat Papa tarafından büyük bir keşif olarak görülmüş matbaayı en etkin kullananlardan biri Kilise olmuştur. Zira matbaa ile endüljans ve makbuzlar daha kolay çoğaltılır olunmuştu ve kilise vaizleri de vaazlarını basıp dağıtma olanağını maharetle ve etkin biçimde kullanmış, manastırlarda da matbaa aletleri doğal bir parça olarak görülür hâle gelmiştir (Housley, 2016: 274-275/291). Buna okuma yazma bilmeyenlere yönelik basılan kelime haznesi sınırlı ve görsellerle, illüstrasyonlarla basılan “*cheap-book*” eserlerinin basılarak yürütülmüş bir boyutu olduğunu eklemek gerekir. “*Cheap-book*”ların maksadı okuma-yazma bilmeyen yahut az bilenlere dahi anlatılacaklar için tasarlanmış olmalarıdır. Benzer maksatlı diğer bir üretim tek tarafı basılı ve ekseriyetle illüstrasyonlu sokak köşelerinde satılan büyük boy broşürleri (*broad-sheet*) de zikretmek gerekir (Wiesner-Hanks, 2016: 15). 1533 yılında Paris’te basılmış bir dua kitabında yayıncının “resmin cahil ve sıradan kişilere” harflerin bilgili kişilere sağladığı kavrayışı sağladığını not ettiğini “harfleri bilmeyenlerin olup bitenlerin gizini illüstrasyonla edindikleri” görüşünü paylaştığını da (Labarre, 1980: 74) eklemek faydalı görünmektedir. İllüstrasyonların eklenme sebebi ise metinlerin ikna ediciliğini güçlendirmek maksadıyla simgeye başvurarak kanıtlama girişimi de olmuştur (Labarre, 198?: 84-85). Dolayısıyla Avrupa’da her kesimden insana uygun arz gerçekleştirilmiştir. Anlaşılacağı üzere Osmanlı’da

¹¹ Bu hususta ufkumu açan dersi dolayısıyla kıymetli olduğuna inandığım kavrayışları edinmemde katkısı bulunan Prof.Dr. Aytül Tamer TORUN’a müteşekkirim.

tesis edilen matbaanın eserleriyle karşılaştırıldığında maksatları ve politikanın da epey farklı olduğu sarihtir. Osmanlılar da gazete olduğunun farkındadır ama matbaayı ikame etmiyor, ettiğinde de gazete ve türevi basmıyor. Burada yönetimden kaynaklı bir düşünce-tutum yahut zaaf olduğu açıktır. Bu husustaki esas yani doğru sorular; “yayma olmadan basmak kâfi olabilir mi, yayma çabası ne kadar olmuştur, olmamışken talep yokluğundan nasıl söz edilebilir”dir. Yeniden vurgulamak gerekirse ürünlerin ve medya ürün-programların ortaya çıkarılıp satışa sunulması olgusunu talep ile açıklamak 20.yüzyıl kapitalist-popülist efsanesi kimi görüşlere göre de yalanlarından biridir. Bu noktada tarih araştırmacısı için Osmanlı kronikleri kadar yaşanılan çağın söylemlerini de cerh etmenin ilmî bir gereklilik olduğunun altını çizmek iktiza etmektedir.

Matbaa hususundaki diğer bir üstünkörü-yüzeysel kıyaslaması ise Batı’da yayılmasında etkili olan “Reform ve Karşı Reform arasındaki dinî polemikler sayesinde geliştiği ve benzer bir durumun Osmanlılarda olmamasının geçerli olmadığı” iddiasına verdiği örneklerdir. Bu örnekten ilkinde göre Kadızâdelilerin başlattığı tartışmaların Katolik-Protestan polemiklerinden “pek farkı olmadığı”dır ki başlı başına hatalı bir argüman yanlış bir çıkarım ve kıyastır. Meselenin ön yüzüne bakıp arka planı geride bırakan tarih-dışı bir yaklaşımdır. Öncelikle Reform döneminde Protestan ve Katolik ülkelerde polemikler olsa da her devlet-düklük karşı yayınları sınırlarına sokmamaya özen göstermiş ve 1555 Augsburg anlaşmasıyla yönetiminde bulunduğu insanlara benimsediği mezhebini dayatma hakkına sahip olmuştur. Eğitimler Katolik-Protestan olma durumuna göre içerikler zorunlu kılınmıştır ve Reform ve Karşı Reform adı verilen süreç hayli maddî geliri olan Habsburglar, Alman Prenslükleri-dükleri, aynı zamanda devlet olan Papalık, İngiliz-Hollanda Krallıkları gibi “düklük-devlet yapılanmalarının siyasi gücü ve mâli imkânlarından neşv-ü nemâ bulmuştur. Önemli gelirleri varsa dahi Kadızâdeliler hareketinin maddi gücü ne kadar büyük olabilir ve Reform-Karşı Reform bütün Avrupa’da geniş çaplı bir yankı uyandırmış 1527 yılından 1648 yılına dek (bu tarihte bittiğini iddia etmek de güçtür) bitmek bilmeyen tartışma ve savaşlara yol açmışken İstanbul’da etkin-sınırlı aşağı yukarı 15 yıllık baskın bir hareketten ne beklenebilir? Esasen beş yıl dahi önemlidir ama bu durumda yine arka plana bakma zarureti iktiza etmektedir. Hareket kendisine yöneltilen tenkit metinlerine karşı metinlere değil şiddete ve saraydaki destekçi hizbe başvurmuştur, matbaanın yokluğu bu eserlerin ortaya çıkmasını engellememiştir. Bazı varoluşları, tarihi birikimleri, gelişmiş araçları “bid’at diyerek dışlaması, kahvenin yasaklanıp kahvehanelerin yıkılmasında etkili olan bir anlayışa sahip olup el yazması metinlerle dahi tartışmadan ziyade saldırganlığa başvurma yoluna gitmişken (Çavuşoğlu, 2021) matbaayı âla-yı vâla ile entegre edip bid’at propagandası yapmasını beklemek lisans düzeyi için dahi uygunsuzdur. Ek olarak Kadızade

hareketi 4. Murad'ın ve ardından sarayda da önemli bir hizbin desteğini alarak zaten siyasi dayanağına sahip olmuştur ve etkisini büyük oranda İstanbul'da yaymaya çalışmıştır. Yazarın "ister Müslüman ister Hıristiyan olsun Osmanlı toplumunda okuryazarlık bu yeni icadı uzun süreli destekleyecek bir seviyeye gelmemiştir" ifadesinin de ne kadar uygunsuz olduğu açıktır. Zira kıyas edilen Avrupa'da okuryazarlık seviyesine göre hareket edilmemiş okuryazarlık teşvik edilmiştir. Kaldı ki Avrupa'daki hareketlerden haberdar olan Osmanlı sınırlarındaki Hıristiyan kiliselerinin "matbaa" ile bu türden bir tartışmayı isteyebileceklerini düşünmek zordur. Yunan ayaklanması döneminde dahi Ortodoks kilisesinin ağırlıklı tutumu muhafazakâr olmuş Batı gelişimlerinin önemli bir kısmı zehirli addedilmiştir (Millas, 1994). Osmanlı gayrimüslimleri de milletbaşları'nın idaresi altında bulunmaktadır, Papalığın önlem alamadığı bu dinsel-kültürel kaymaya, savrulmaya aşına olan milletbaşların onay vereceğini düşünmek - bu yazı akademik olduğu için- safdillik olabilir. Yazarın diğer örneği Sabetay Sevi konusu daha çok Yahudilerin ilgisini çeken bir olgudur ki okuma-yazmanın düşük olduğu bu durumda insanları peşine takmak isteyen birinin göle maya çalma çabası olacağı açıktır. Sabetay Sevi'nin matbaayı edinecek mâli olanağı¹², işletecek ustaları¹³, İmparatorluğa yayacak geniş bir iletişim ağı var mıdır yahut Martin Luther gibi birçok destekçisi yahut bir dük-beylik dahi bulunmakta mıdır ki bu maliyeti karşılayabilsin, himayelerini görüp eyleyebilsin ve erkini sağlamaştırabilsin? Üstelik Sabetay Sevi Protestanlığın doğrudan Katolik Kilisesi-anlayışı, Habsburg egemenliği gibi doğrudan İslâm'ı ve Osmanlı yönetimini hedef almamıştır. Yazar ya tezini desteklemek için "farklı olmadığı" spekülasyonunu öne sürüyor yahut aradaki önemli farkları ayırt edemiyor ki her halükârda sorunlu bir konumda bulunuyor. Yazarın diğer örneği ise Cizvitlerle Ortodoks Kilisesi arasındaki mücadelenin matbaa ile verilememesidir. Bu örnek de noksan bilgilerden çıkarıma başvurmuş yahut üstünkörü yargılarda bulunmuş gözüküyor. Çünkü 1604 yılında beş Fransız Cizvit papazı Osmanlı topraklarında İspanya ve Papalık için ajanlık yaptıkları suçlaması neticesinde Osmanlı topraklarından kovulmuşlar, 1616 yılına gelindiğinde ise önemli sorun halini almışlar, Papa onları Osmanlı yönetiminin dikkatinden korumaya çalışmıştır. Bu yüzden onları korumaya çalışan İstanbul Patrik vekili idam edilmişti. Cizvitler misyon yaymanın yanında çocuk Müslümanları da gizliden vaftiz etmekteydiler ve bu sebepten 1616 yılında sorumlu Papazın cezalandırılarak ölümüne mahkûm edilmesi olayı vukua

¹² Kitabın meydana getirilmesi ve kitap ticareti büyük miktarda para gerektiriyordu/ Matbaacılığın başta gelen sorunu finansmandı, Gutenberg'den beri matbaacıların çoğunun güçlüğü parasaldı zira malzemenin hazırlanması, hammaddenin satın alınması önemli bir meblağ gerektiriyordu (Labarre 1980?: 53/ 69).

¹³ Labarre'ın eserinin 89.sayfası ve çok çeşitli yerlerinde geçtiği üzere Matbaa için Avrupa'nın çok çeşitli kentlerinde "harf dökümhaneleri" kurulmuştur. Sabetay'ın bu türden bir girişime girişmesi ne kadar mümkündür? Bundan başka 19.yüzyıl sanayisine kadar Avrupa'da kâğıt hammaddesi ve paçavrasının az bulunurluğu ve uzun ve nazik bir iş olan elle yapılması sebebiyle sınırlı miktarda bulunmayı sürdürmüş 1798'de icad edilen makine ile mekanik yolla imal edilmeye başlanmıştır (Labarre 1980?: 92). Kadızâdeliler yahut Sabetay'ın bu teknik gereklerin üstesinden nasıl gelebileceği ise muğlaktır.

gelmişti. Öncesinde 1608’de başlayan Ortodoks Kilisesi ile birleşme çabaları ise başarılı olamamıştı. Yine aynı yıl Avusturya Kralı Matthias ile yapılan anlaşma ile Cizvitlere ibadet konusunda izin verilmiş ancak Müslümanların kızgınlığından çekinmiş ve misyon faaliyeti yürütmemişlerdir (Zinkeisen, 2011: 464; Frazee, 2009: 94-99). Vurgulamak gerekirse Cizvitlerin Osmanlı topraklarında hamisi olacak siyasi bir dük-elektörlük-beylik yoktur, Avrupa’da bundan uzak hiçbir hareket başarılı olamamıştır (Çalışkan, 2018). Osmanlı yönetimi misyonerlik yapan bu tarikatı hemen takibata almış, faaliyetlerine son verdirip mensuplarını sürgün etmiş 1453’ten beri himayesinde olan Ortodoks Kilisesinin yanında olmuştur. Osmanlı topraklarında Cizvitlerin açıktan propaganda yapacak saygınlığı da siyasi desteği de yoktur, Fransız elçisi bazı durumlarda araya girmişse de elbette misyonerlik yapmalarına izin verin diyememiştir (Zinkeisen, 2011: 464; Frazee, 2009: 94-99). Bütün bu kıyasların üzerine Avrupa kütüphanelerindeki kitap sayılarıyla girişilen kıyaslamaların da kısmen kifayetsiz kalacağı açıktır. Zira 15.yüzyıldan beri sayısız matbaanın bulunduğu Avrupa’da 18.yüzyıla kadar basılan kitapları da taşıyan günümüz Batı kütüphanelerinin daha zengin olacağı şüphesizdir. Bugüne ait okuma oranı ise ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyolojik bağlamından ayrı düşünülmemeyeceği ve yargının geniş bir sosyolojik açıklamaya dayanmasının gerektiği açıktır.

Sonuç

Bu çalışmada, ilk Türk matbaasına dair yeni tez yahut alternatif açıklamanın metodolojik olarak önemli kusurlara sahip olduğu ve tarihsel olarak açıklayıcı olmadığı, olgusalılıklara dayanmadığı neticelerine ulaşılmıştır. Tarihçilerin olmuşa sadakat, yaşayana hakikat sorumluluğu bulunduğu minvalinde anonim bir söz bulunur. En azından bilim olarak kabul edip icra etmeye çalışanlar için bu böyledir. Ancak hakikat daima güzel olmadığı gibi tatmin edici de değildir. Çağımızın standartlarındaysa ehil tarihçinin vazifesi tatmin değil hakikat arayışıdır, topluma bu minval üzere bilgi sağlamaktır. Buna inanan tarihçilerin de katkısıyla tarihçiler tarafından sıklıkla ifade edildiği üzere; Cumhuriyet’in ilanından sonra oluşturulan devr-i sâbık yaratma paradigmasıyla yazılan Osmanlı tarihi anlatısı sorgulanarak birçok hususta önemli bulgulara ulaşılmıştır. Buna mukabil bu arayış farkında olunarak yahut olunmayarak birçok konuda “mazur” görülebilir kılmaya çalışan açıklamalar üretmiş, bunlardan biri de burada ele alınan matbaa meselesi olmuş görünmektedir. Görüldüğü gibi; ortaya koyulan bir açıklama sorgulanmadan geliştirilmiş, tekrar tekrar fakat “kanıtlayıcı” örneklerle desteklenerek olgu kabul edilmiştir. Ancak yine görüldüğü gibi verilen örnekler ortaya koyulan yeni tezi “teorik” olarak kanıtlamıştır ancak tarih arazisinde ölçüldüğünde, ayaklarının yere basmadığı görülmüştür. Her ne kadar tesis edilmişse de Osmanlı matbaası

etkin ve yetkin bir politikayla faaliyete geçmemiştir. Osmanlı matbaasının en önemli noksanı bu “politikasızlık”tır ve bu İmparatorluğun geneline yayma faaliyetinin de olmayışının sebebidir.

Peki, bu tez neden tarihçiler tarafından benimsenip eleştirilmemiştir sorusuna kolektif bellek bağlamında cevap vermek gerekirse “manevi tatmin” sağlıyor olmasından neşet ettiği ifade edilebilir. Diğer bir neden bellek güdücülüğü tarihçiliğe tercih etmek olsa gerekir ki bu kuvvetle muhtemeldir. Devr-i sâbık tarih anlatısı, hakikate uygun olarak değiştirilmelidir ancak bir yandan da merhumun bütün sabıkası “ak”lanmaya çalışılır gibidir ki bu, yıkılıp gitmiş bir devleti kurtarmaya kâfi değildir. Kolektif belleğin tarihsel düşünce becerilerinde sağlıklı olmasına yol açma ve Giambattista Vico’dan beri Avrupa’da sürekli geliştirilen tarih metodolojisine karşılık bu coğrafyada 17. yüzyıl standartlarına düşmeye sebebiyet verme potansiyeli taşır. Yeterince gecikmiş ve gecikmekte olan bir coğrafya ve bu vaziyeti dert edinenler için bu durumlar yeterince tahrip edicidir. Osmanlı İmparatorluğu yıkılmıştır, kurtarılması mümkün olmayanın imajını kurtarmaya çalışmak değil, yaşayarı geliştirmek gerekir ve esasen kıymetli olan da budur.

Tarih araştırmaları sahasında dünyada revaç bulan bir konu “kolektif bellek” olmuştur. Hatırı sayılır sayıda tarihçi; kolektif bellek ile tarih arasındaki farkları ortaya koymaya çalışmış, çeşitli bilgiler, bakış açıları, yorumlar üretmişlerdir. Bu arayışlar neticesinde tarih metodolojisinin de katkılarıyla James Wertsch tarih ile kolektif bellek arasında 11 maddelik bir farkı tabloştırmıştır. Buna göre kolektif bellek, tarihin zıttı olarak öznel, adanmış tek bir bakış açısına sahip, geçmişle bugünle ilişkilendirme ve olayların geçmiş zamanda olmalarını yadsıma özellikleri gösterirler. Yukarıda ifade edildiği gibi bu matbaa tezi, bu özelliklerin tamamını taşır. Bundan dolayı bu kadar öne çıkmış söz konusu tarihçilerin “belleğe uygun” açıklama yapmaya çalıştıklarını düşünmek istediğimi belirtmem gerekir. Aksi halde tarihçiliğimizin pek de iyi olmayan bir durumda olduğu neticesi ortaya çıkar ki, bunun kabul edilmesi zordur ve değiştirilmesi elzem gözükmektedir.

Kaynaklar

- Afyoncu, E. (2014). Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, Yeditepe Yayınları.
- Başer, S. (2019). The London Gazette'de İran (1665-1747). [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi.
- Berkes, N. (2016). Türkiye'de Çağdaşlaşma. Yapı Kredi Yayınları.
- Beydilli, K. (2019). İki İbrahim- Müteferrika ve halefi. Kronik Kitap.
- Black, J. (1987). English press in the eighteenth century, London & Sydney: Croom Helm.
- Connerton, P. (1999). Toplumlar nasıl anımsar. (A. Şenel, çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Çavuşoğlu, S. "Kadıızâdeliler", "KADIZÂDELİLER", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadizadeliler> Erişim Tar: 19.05.2021
- Fraze, C. (2009). Katolikler ve Sultanlar: Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923. (C. Erdek, çev.). Küre Yayınları.
- Gürkan, E. (2021) Bunu herkes bilir. Kronik Kitap.
- Housley, N. (2016). Haçlı seferleri ve Osmanlı tehdidi. (M. Moralı, çev.). Alfa.
- İhsanoğlu, E. (2019) Medreseler neydi, ne değildi. İstanbul: Kronik
- Koloğlu, O. (2020) Osmanlı'dan yirmi birinci yüzyıla basın tarihi. Pozitif
- Labarre, A. (1980?) Kitabın tarihi. (G. Üstün, çev.). İletişim.
- Millas, H. (1994). Yunan Ulusunun doğuşu. İletişim.
- Ocak, A & Ortaylı, İ. vd. (2000). Osmanlı Devleti'nin kuruluşu: efsaneler ve gerçekler. İmge
- Ortaylı, İ. (2008). Avrupa ve Biz. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Sabev, O. (2016) İbrahim Müteferrika ya da ilk Osmanlı matbaa serüveni. Yeditepe
URL-1: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulliyat/issue/36872/420668>
- Wertsch, M. (2004). Voices of Collective Remembering, Cambridge University Press, Cambridge.
- Wiesner, M. E. (2016). Erken modern dönemde Avrupa 1450-1789. (H, Çalışkan, çev.).
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Zinkeisen, J. W. (2011). Osmanlı İmparatorluğu tarihi C. 3 (N. Epçeli, çev.). Yeditepe
-

MAKALE YAZIM KURALLARI

Yazım Dili ve Sayfa Yapısı:

- Yazım dili Türkçe, İngilizce, Rusça ve Türk Dünyası kullanılan bütün dillerdir. Yazı karakteri olarak Times New Roman seçilmeli, sayfa yapısında tüm kenar boşlukları 2,5 cm olacak şekilde ayarlanmalıdır.
- MS Word dokümanı olarak ve 1,5 satır aralığında hazırlanmalıdır.

Metin Yapısı:

Başlıklar metin içinde Makale Başlığı, Yazar Adı, Özetler, Anahtar Kelimeler, Giriş, konu başlıkları ve alt başlıkları, Sonuç, Kaynakça şeklinde sıralanmalıdır.

- Makale başlığı (14 Punto/Koyu) sayfa ortalanarak yazılacaktır.
- Yazar adı, yazara ait kişisel bilgilere yer vermeksizin makalenin başlığı altına sağa yaslı olarak yazılacaktır.
- Yazara ait kişisel bilgiler, yazarın unvanı, bağlı bulunduğu kurum, elektronik posta adresi, ilk sayfada sayfa altı dipnotu (*) olarak verilecektir (Birden fazla yazar varsa birinci yazar için bir, diğerleri için artan miktarda yıldız kullanınız).
- Metin, Times New Roman ve 12 punto; dipnotlar ise aynı fontla fakat 10 punto ile yazılmalıdır (Açıklamalar dışında dipnot kullanılmamalıdır. Metin atıfları, metnin içinde ve APA yazım sistemine uygun olarak, aşağıda belirtildiği gibi yazılmalıdır).
- Makaleler, Giriş, Alt Başlıklar ve Sonuç bölümlerinden oluşmalıdır.
- Makalelerde sayfa sınırlaması bulunmamakla birlikte, sayfa sayısının makul ölçülerde olması beklenir.

Kaynakça Yazım Kuralları:

326

Makale tam metinleri APA sistemine uygun olarak hazırlanmalıdır. Kullanılacak APA sistemi sürümü en genel hatlarıyla:

- Yazarların soyadlarının alfabetik sıralaması esas alınır.
- Önce yazarın soyadı yazılır ve virgül konur. Yazarların soy isimleri Baş harf büyük harflerle kalın puntolarla yazılır.
- Yazarın isminin baş harfi (büyük harfle) yazılıp, nokta konur.
- Parantez içinde eserin yayınlandığı tarih yazılır, parantez kapatılır ve nokta konur.
- Eserin tam ismi yazılır ve nokta konur.
- Eser kitap ise eserin ismi italikle yazılır. Çalışma makale ise derginin adı italikle yazılır.
- Eserin yayınlandığı şehir yazılıp iki nokta üst üste konur.
- Yayınevinin adı yazılır.

Bu açıklamaların ışığında farklı türden akademik eserleri içeren APA (5) sürümüne uygun olarak hazırlanmış ayrıntılı bir örnek kaynakça:

Örnek Kaynakça

1. Arslan, D. A. (2018). Sosyal bilimlerde araştırma yöntem ve teknikleri. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
2. Arslan, D. A. ve Arslan, G. (2017-a). Kültür, sanat, edebiyat, sosyolojisi. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
3. Arslan, D. A. (2017-b). Samsun ve Orta Karadeniz bölgesinde göçün sosyolojik tahlili. VII. Uluslararası Canik Sempozyumu: "Geçmişten Günümüze Şehir Göç", 16-18 Şubat, Samsun, Türkiye, 2017.
4. Arslan, D.A. (2012-a). Yerel seçim sonuçları temelinde Mersin'in siyasi yapısı. International Journal of Human Sciences, 9-2, 916-968.

5. Arslan, D. A. (2012-b). Geçmişten geleceğe Kağızman'ın siyasi yapısı: Yerel seçim sonuçları temelinde Kağızman'ın siyasi yapısının sosyolojik analizi. *Sosyoloji içinde* (587-606). *Geçmişten Geleceğe Her Yönüyle Kağızman Sempozyumu Kars*.
6. Arslan, D.A. (2012-c). Mersin Milletvekilleri'nin sosyolojik profilleri. *International Journal of Human Sciences*, 9-2, 587-622.
7. Arslan, D. A. (2011-a). *Who rules Turkey: Turkish power elite*. Berlin: LAP LAMBERT Academic Publishing.
8. Arslan, D. A. (2011-b). Uygulamalı köy sosyolojisi: Kırsal yapı ve kalkınma dinamikleri ile 17 öncesi ve sonrası Ankara Kavaközü. Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
9. Arslan, D. A. (2005). Educational bases of Turkish democracy: Educational backgrounds of Turkish elites. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi (Journal of Sociological Research)*, 8-1, 5-30.
10. Arslan, D. A. (2004-c). Türk medya elitleri: bir durum tespiti. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi (Journal of Sociological Research)*, 4-2, 135-164.
11. Bozkurt, Ö. (1972). *Ayrımsal sosyoloji ve toplumsal yapı*. Ankara: Sevinç Matbaası.
12. Buğra, A. (1995). *Türkiye'de devlet ve iş adamları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
13. Bulmer, M. (1994). *Sociological research methods*. London: Macmillan.
14. Cüceloğlu, D. (200). *İnsan ve davranışı*. Ankara: Remzi Kitabevi.
15. Nirun, N. (1991). *Sosyal dinamik bünye analizi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
16. Ozankaya, Ö. (1971). *Köyde toplumsal yapı ve siyasal kültür*. Ankara: Sevinç Matbaası.

ARTICLE WRITING RULES

Writing Language and Page Layout:

- The language of writing is Turkish, English, Russian and all the languages used in the Turkish World. Times New Roman should be chosen as the font, and all margins in the page structure should be set to 2.5 cm.
- It should be prepared as an MS Word document and with 1.5 line spacing.

Text Structure:

Title, Abstract, Key Words, Introduction, Subject Headings and Subheadings, Result, References.

- The title of the paper (14 pt. / dark) will be written on the center of the page.
- The name of the author shall be written right under the heading of the article without any personal information of the author.
- Personal information belonging to the author, the title of the author, the institution to which it is affiliated, the e-mail address, and the footnote (*) on the first page (if there are multiple authors, use one for the first author and a star for the others).
- Text, Times New Roman and 12 pt.; Footnotes should be typed with the same font but with 10 points (Footnotes should not be used except for the descriptions.) Text citations should be written in the text and in accordance with the APA writing system, as follows.
- Your notification must consist of Entries, Subheadings and Conclusion sections.
- There are no page limitations

Sample References:

1. Arslan, D. A. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem ve teknikleri*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
2. Arslan, D. A. ve Arslan, G. (2017-a). *Kültür, sanat, edebiyat, sosyolojisi*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
3. Arslan, D. A. (2017-b). Samsun ve Orta Karadeniz bölgesinde göçün sosyolojik tahlili. VII. Uluslararası Canik Sempozyumu: "Geçmişten Günümüze Şehir Göç", 16-18 Şubat, Samsun, Türkiye, 2017.

4. Arslan, D.A. (2012-a). Yerel seçim sonuçları temelinde Mersin'in siyasi yapısı. *International Journal of Human Sciences*, 9-2, 916-968.
5. Arslan, D. A. (2012-b). Geçmişten geleceğe Kağızman'ın siyasi yapısı: Yerel seçim sonuçları temelinde Kağızman'ın siyasi yapısının sosyolojik analizi. *Sosyoloji içinde (587-606)*. Geçmişten Geleceğe Her Yönüyle Kağızman Sempozyumu Kars.
6. Arslan, D.A. (2012-c). Mersin Milletvekilleri'nin sosyolojik profilleri. *International Journal of Human Sciences*, 9-2, 587-622.
7. Arslan, D. A. (2011-a). Who rules Turkey: Turkish power elite. Berlin: LAP LAMBERT Academic Publishing.
8. Arslan, D. A. (2011-b). Uygulamalı köy sosyolojisi: Kırsal yapı ve kalkınma dinamikleri ile 17 öncesi ve sonrası Ankara Kavaközü. Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
9. Arslan, D. A. (2005). Educational bases of Turkish democracy: Educational backgrounds of Turkish elites. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi (Journal of Sociological Research)*, 8-1, 5-30.
10. Arslan, D. A. (2004-c). Türk medya elitleri: bir durum tespiti. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi (Journal of Sociological Research)*, 4-2, 135-164.
11. Bozkurt, Ö. (1972). Ayrımsal sosyoloji ve toplumsal yapı. Ankara: Sevinç Matbaası.
12. Buğra, A. (1995). Türkiye'de devlet ve işadamları. İstanbul: İletişim Yayınları.
13. Bulmer, M. (1994). *Sociological research methods*. London: Macmillan.
14. Cüceloğlu, D. (200). İnsan ve davranışı. Ankara: Remzi Kitabevi.
15. Nirun, N. (1991). Sosyal dinamik bünye analizi. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
16. Ozankaya, Ö. (1971). Köyde toplumsal yapı ve siyasal kültür. Ankara: Sevinç Matbaası.